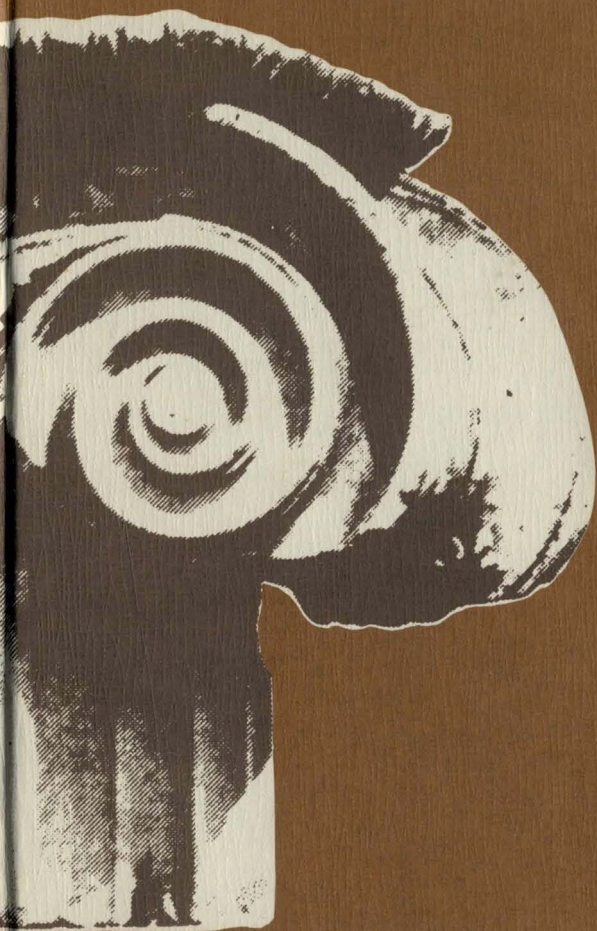

DIODOR din Sicilia Biblioteca istorică

editura sport-turism

Biblioteca istorică reprezintă cea mai mare istorie universală a anti-chității, fiind și singura lucrare de acest fel păstrată în limba greacă. Diodor a recurs la cei mai buni autori cunoscuți pentru diferitele regiuni și perioade cronologice tratate, dar ale căror opere s-au pierdut aproape toate în întregime. Astfel, pentru toată istoria Orientului, reală și romanțată, și pentru secolul IV î.e.n. – cu toată bogăția sa de evenimente importante (prima sa jumătate, Filip II, Alexandru cel Mare și diadohii) –, precum și pentru istoria de început a Romei (până în secolul II î.e.n.), ca și pentru istoria Siciliei, Diodor rămâne sursa noastră de căpetenie.

PRINCIPALELE LOCURI CU DESCOPERIRI DIN PERIOADA TIMPURIE A MITOSULUI GRECESC

- Locul unde a fost găsit Tumulus
- Locuri mitologice
- Athen** Nume antic
- Bodja** Nume modern

.

Biblioteca istorică
DIODOR DIN SICILIA

Traducere de
RADU HÎNCU și VLADIMIR ILIESCU

RADU HÎNCU
(Cărțile I, a III-a, a IV-a și fragmentele cărților VI-X)

VLADIMIR ILIESCU
(Cărțile a II-a și a V-a).

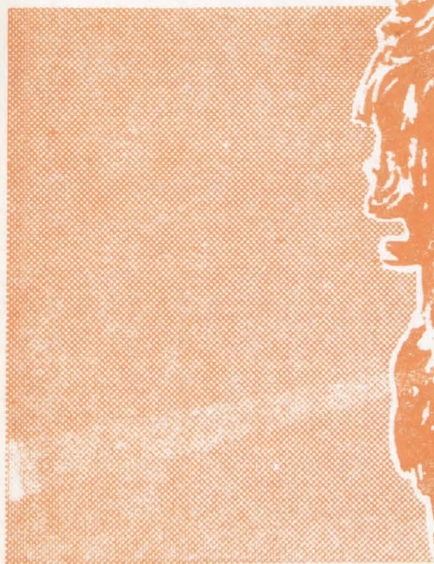
Studiu introductiv și note istorice de
VLADIMIR ILIESCU

Coperta și supracoperta : **ANDREI G. DAN**

VALENTIN BOTTEZ
3.05.200, BUCUREȘTI

DIODOR DIN SICILIA

biblioteca
istorică

Editura sport-turism
București, 1981

DIODOR DIN SICILIA*.

Ca și alte ramuri ale științei grecești și istoria s-a născut tot în lumea ionică. Porțiunea aceea îngustă de pământ de pe coastele Asiei Mici și din insulele înconjurătoare s-a aflat în fruntea lumii grecești în timpul marilor căutări și a expansiunii demografice, politice și economice din secolele VIII—VI î.e.n., perioadă ce este cunoscută sub numele de „marea colonizare greacă”. Dar spre deosebire de alte discipline științifice, despre care nu s-au păstrat știri, în cazul istoriei avem mărturii scrise și orale mai vechi, cu ajutorul cărora putem cunoaște — ca să spunem așa — „preistoria” fenomenului istoriografic

Astfel, temele epice — dintre care ciclul troian era cel mai cunoscut — circulau de multă vreme, avînd în urma lor o tradiție orală seculară — chiar dacă nu pare probabil ca ele să fi existat încă din epoca mikeniană¹ — dar ele au fost consemnate de-abia în sec. VIII î.e.n., odată cu apariția scrisului la grecii propriu-ziși. Aceasta a făcut ca epopeea să se apropie mai mult de istorie, sau cum s-a spus², a dus „la o istoricizare a epopeii”, deoarece întâmplările mitice și-au pierdut caracterul divin și sublim, coborînd pe pământ. În felul acesta ciclul troian a devenit o parte a istoriei grecești străvechi. De el au încercat apoi să se mai vechi, cu ajutorul cărora putem cunoaște — ca să spunem așa — „preistoria” fenomenului istoriografic.

A urmat apoi pasul decisiv prin care s-a trecut de la poezie la proză, care a coincis cu interesul filozofiei ioniene a naturii de a afla cauzele prime ale fenomenelor. Nu este întâmplător faptul că pe la 550 î.e.n. filozoful Anaximandros a întocmit prima hartă, pe care o va corecta

* Lucrarea fundamentală pentru Diodor și istoria sa universală rămîne Ed. Swartz, Diodoros, Realencyclopädie Pauly-Wissowa, V, col. 663—704, retipărită în Griechische Geschichtschreiber, Leipzig, 1958, 35—97.

și explica, într-o lucrare anume, Hecateu din Milet peste o jumătate de secol. Dorința grecilor de a observa și de a cerceta în vederea cunoașterii este exprimată³ prin cuvintele „teorie” (theoria) și mai ales „istorie” (historia). Ultimul face parte din familia de cuvinte a rădăcinii⁴ „a vedea, a ști”. De aici s-a dezvoltat sensul „povestire, istorisire” a celor știute. Conținutul concret al cunoștințelor de atunci l-au format știrile și poveștile călătorilor, respectiv ale negustorilor și exploratorilor ionieni. Aceștia, fie că erau fanteziști ca semilegendarul Aristeas din Prokonnesos⁵ de la finele sec. VII î.e.n., sau realiști, ca navigatorul Skylax din Kariandia⁶ de la sfârșitul secolului VI î.e.n., au pornit de la descrierea locurilor și a locuitorilor în cauză.

Caracterul acesta geografic, respectiv chorografic și etnografic, îl vor prelua și menține — într-o măsură mai mare sau mai mică — aproape toate operele istorice grecești. Faptul că „turismul” — care a luat naștere la greci în urma curiozității științifice și a nevoii de cunoaștere — a fost o componentă fundamentală a procesului de formare a istoriografiei, se poate vedea chiar de la primul istoric, Hecateu din Milet⁷. Acesta a fost un mare călător și fin observator, fiind socotit drept întemeietor al geografiei și etnografiei.

Dirjecțiile inițiate de Hecateu vor fi continuate și adâncite de numeroși călători din secolul V î.e.n. Dintre aceștia saltul mare istoric însă l-a înfăptuit incontestabil Herodot⁸, „părintele istoriei” — cum l-a caracterizat lapidar Cicero — și povestitorul neîntrecut al unor evenimente recente, cum a fost marea încleștare dintre cetățile grecești și imperiul oriental al perșilor achemenizi. După el, literatura istorică greacă propriuzisă, ca și diferitele ei variante mai speciale⁹ și prin aceea mai limitate, au cunoscut o creștere cantitativă și calitativă însemnată.

Apogeul nu numai al istoriografiei grecești, dar și al întregii producții istorice antice, l-a constituit neîndoios Tucidide. În descrierea războiului peloponesiac el a dat un model neîntrecut de analiză politică rațională — bazată pe cunoașterea naturii umane neschimbătoare — cu dezbăluirea cauzelor și resorturilor celor mai îndepărtate, legate direct sau indirect de evenimentele descrise. Astfel, prin lucrarea sa unică, Tucidide a reușit să creeze acel „bun nepieritor” (ktema es aei), pe care l-a urmărit de la început.

În secolul IV î.e.n. istoriografia greacă a stat sub influența puternicei personalități a marelui orator Isocrate, devenind retorică și totodată moralizatoare. Așa s-a manifestat și în prima „istorie universală”, ciare a ieșit de sub pana lui Ephoros din Kyme¹⁰. Aceasta avea în centrul ei pe greci și-i amintea pe „barbari” doar în măsura contactelor acestora cu primii. Un alt istoric contemporan important a fost Teopomp din Chios¹¹, autorul — între altele al unei Istorii grecești (Hellenica) în

12 cărți, în care îl continua pe Tucidide (411—394 î.e.n.), și al unei Istorii Filipice în 58 de cărți. Titlul acesta — curios la prima vedere — nu indica altceva decât plasarea regelui macedonean în centrul istoriei grecești din secolul IV, de care se ocupa de fapt lucrarea, cu excursuri retrospective pînă în secolul V î.e.n. Mai trebuie subliniate finețea și profunzimea analizei psihologice a mobilurilor personajelor descrise, chiar dacă istoricul a manifestat un criticism și o duritate ce i-au fost reproșate.

În epoca elenistică a continuat să crească atît numărul cît și varietatea lucrărilor istorice, dintre care multe s-au ocupat de faptele și persoana lui Alexandru cel Mare. Din multitudinea de istorici de tot felul nu s-au păstrat însă în proporții mai însemnate decît doi autori de factură universală, Polibiu și Diodor din Sicilia.

Primul a descris¹² evenimentele din secolul II î.e.n., punînd în centrul preocupărilor sale ascensiunea statului roman, care tocmai atunci și-a impus dominația în toată Marea Mediterană, de la Gibraltar și pînă în Grecia. Totodată, Polibiu a scris într-o manieră „pragmatică”, înțelegînd prin aceasta¹³ — în opoziție cu istoriografia de pînă atunci, în special cea elenistică — o tratare realistă și instructivă, folositoare oamenilor de stat.

Ultimul autor, care ne interesează îndeosebi, marchează încheierea procesului de „universalizare” în istoriografia greacă, deoarece, de fapt, Biblioteca istorică este singura sau cea mai adecvată istorie universală, atît prin amploarea ariei geografice, cît și prin intervalul cronologic îmbrățișat. Ea a apărut în momentul în care Marea Mediterană a devenit o mare interioară a romanilor, prin ocuparea tuturor țărmurilor ei și coincide și cu constituirea definitivă a formulei imperiale romane sub primul împărat Augustus. Dealtfel și influentul biograf al acestuia, grecul Nicolae din Damasc, a întocmit la scurtă vreme după aceea o mare istorie universală în 144 de cărți, din care însă nu s-au păstrat decît frînturi neînsemnate, citate de alți autori. Și tot sub Augustus va apare prima istorie universală în limba latină¹⁴, iar proveniența lui Diodor din cea mai veche provincie romană, Sicilia, nu este nici ea întîmplătoare. Într-un mod poate puțin simplist, dar care reliefează pregnant deosebirile specifice ale structurilor istorice grecești și romane, se poate spune că particularismului istoriei „locale” — de întindere variabilă dar limitată — a grecilor, i se opune, sau mai degrabă îi corespunde, universalismul — în limitele Mediteranei — formulei imperiale romane, chiar din momentul constituirii acesteia. Așa se explică și apariția în acest moment a celor trei istorii universale amintite — în centrul imperiului — la o distanță de timp atît de mică între ele.

Diodor era originar din orașul sicilian Agyrion (azi Agira), care era un vechi și prosper centru grecesc din interiorul insulei. Nu cunoaștem

data sa de naștere, dar este probabil ca el să fi făcut parte din generația lui Cicero (106 î.e.n.) și a lui Cesar (100 î.e.n.). Puținele date pe care le cunoaștem despre el provin din introducerea la opera sa, când ne vorbește despre pregătirea ei. Astfel ne spune¹⁵ „...30 de ani am lucrat și am străbătut o mare parte a Asiei și Europei cu mare osteneală și multe primejdii”, iar mai departe „căci orașul acesta /Roma/, a cărui stăpânire se întinde pînă la marginile pămîntului, ne-a pus la îndemîină numeroase mijloace de lucru, în răstimpul îndelungat cît am locuit acolo”. Cu siguranță a vizitat și Egiptul, deoarece cînd descrie întemeierea Alexandriei de către marele cuceritor care i-a dat numele, procedează cum numai un locuitor al orașului putea s-o facă¹⁶.

Biblioteca istorică număra 40 de cărți și cuprindea istoria lumii mediteraneene de la începuturile ei și pînă la Consulatul¹⁷ lui Caesar (59 î.e.n.). Ea pare să fi fost redactată mult mai tîrziu, sau măcar unele părți ale ei. Astfel lucrarea — din care nu s-au păstrat în întregime decît cărțile I—V și XI—XX, pe cînd din celelalte posedăm doar fragmente — trata probabil¹⁸ și despre expediția lui Caesar în Britania (54 î.e.n.), iar întîmplător¹⁹ este amintit un eveniment cu mult mai tîrziu²⁰.

Cartea I începe cu o prefață generală în cinci capitole, în care sînt expuse scopul lucrării, cadrul ei cronologic, ca și principiile călăuzitoare ale autorului. Apoi urmează un scurt istoric despre începuturile lumii, apariția oamenilor și o „teorie a culturii” (vezi mai jos). Tot restul cărții este închinat Egiptului. Pe lîngă informațiile culese la fața locului, autorul pare să fi folosit pe Hecateu din Abdera²¹ și pe Agatharchides din Cnidos²², cu mici adausuri posibile din alți autori.

Cartea II cuprinde Mesopotamia (Asiria, Chaldeea), Media, India, Sciția, Amazoanele, Hiperboreenii, Arabia și Insulele lui Iambulos²³. Varietatea subiectelor acestei cărți a impus și folosirea mai multor materiale, reprezentate de lucrările lui Ktesias²⁴, Megasthenes²⁵ și Iambulos. Descrierea Babilonului este însă după Kleitarchos (vezi mai jos), a Arabiei după Agatharchides, iar a chaldeenilor după Posidoniu (vezi mai jos).

În Cartea III este prezentat nordul Africii, din care fac parte Etiopia, ihtiofagii, troglodiții, libienii, amazoanele din Libia și atlantii; tot aici sînt prezentate și miturile lui Dionysos legate de Libia și Grecia. Primele 51 de capitole au folosit știrile găsite la Agatharchides, iar de la capitolul 52 începînd a venit la rînd Dionysius Skytobrachion²⁶ pentru partea mitologică.

Cartea IV conține principalele mituri grecești ca Dionysos, Herakles, Argonauții, Teseu, ciclul teban, introducerea la ciclul troian și alte legende mai mici. În continuare Diodor l-a utilizat pe Dionysius, iar după aceea un manual de mitologie neidentificat. În afară de aceasta mai

există contribuții ale unor surse necunoscute, poate de felul „Legendei lui Herakles“ a retorului Matris din Teba.

Cartea V este dedicată insulelor din vest (Britania, Sicilia), apoi galiilor, iberilor, ligurilor și etruscilor; urmează insulele din Oceanul Indian și cele din răsăritul Mediteranei (Creta, Rhodos, Naxos). Primele 23 de capitole l-au folosit pe Timaios²⁷, iar pentru capitolele 24—40 este utilizat Posidoniu²⁸, urmează Euhemer²⁹ pentru capitolele 41—46, iar în rest Diodor recurge la informațiile diferiților autori care nouă ne scapă asăzi.

În cărțile XI—XVI sînt prezentate statele grecești (inclusiv Sicilia) de la Xerxes³⁰ la Filip al II-lea și Timoleon³¹. Pe această porțiune a lucrării știrile despre istoria greacă provin de la Ephoros, cu adaosuri și din alți autori mari și mici, iar cele privitoare la Sicilia se datoresc și lui Timaios.

În Cartea XVII este tratat Alexandru cel Mare, materialul istoric provenind probabil de la Kleitarchos³².

Cărțile XVIII—XX se ocupă de perioada luptelor pentru succesiune între generaliul lui Alexandru pînă înaintea luptei de la Ipsos (301 î.e.n.), precum și de Agathocles³³. Materialul pentru istoria Siciliei provine de la Timaios, cu excepția tiranului din Siracusa, pentru care a fost folosit probabil Duris³⁴. În rest informațiile provin direct sau indirect de la Heronim din Cardia³⁵.

Situația fragmentelor³⁶ se prezintă în felul următor: în cărțile VI—X, al căror conținut este mai puțin sigur, era vorba probabil despre zeitățile grecești — atît în viziunea lui Euhemer, cît și a poetilor greci — marii reformatori greci și cei „sapte³⁷ înțelepți“, perioada regală din Sparta, Corint, Lidia și Roma, ca și situația grecilor din apusul Mediteranei. În sfîrșit, din cartea VIII începea descrierea războaielor medice, dusă pînă la lupta de la Maraton (490 î.e.n.).

Sîntem mai bine informați despre cărțile XXI—XL, datorită unor table de materii păstrate. Astfel XXI și XXII tratează între altele despre diadobi (de la bătălia de la Ipsos), despre invazia celților în Balcani și Asia Mică (Galatia), situația din Grecia și despre Agathocles și Pirus. Din istoria Romei este prezentată perioada între al treilea război cu samniții și primul război punic (298—264 î.e.n.). Pentru aceste cărți nu este posibil de stabilit izvoarele.

În cărțile XXIII—XXIV este descrisă desfășurarea primului război punic (264—241 î.e.n.). Judecînd după fragmentele păstrate, sursa folosită pare să fi fost antiromană — contrar versiunii binecunoscute și mai amănunțite a lui Polibiul — ea putînd să provină de la Philinos din Akragas³⁸. Urmează evenimentele pînă la al doilea război punic (218 î.e.n.) în cartea XXV (revolta mercenarilor de la Cartagina, cuceririle

acesteia în Spania și cucerirea nordului Italiei (supunerea triburilor celtice de către romani). Cartea XXVI relatează despre al doilea război punic, la începuturile sale. În cărțile XXVI—XXX sînt descrise al doilea război punic și acțiunile Romei din Grecia și Asia Mică împotriva lui Filip V, Antioh III și Perseu. În Cartea XXXI sînt prezentate evenimentele după cucerirea Macedoniei (la Pydna 168 î.e.n.), iar în XXXII intervalul 149—145 î.e.n., cînd are loc și căderea Cartaginei și a Corintului. În cărțile XXVI—XXXII au fost folosiți analiști romani mai vechi (ca Fabius Pictor sau C. Acilius³⁹) și, mai ales, Polibiu.

În Cartea XXXIV apar evenimentele de la sfîrșitul secolului II î.e.n., ca cele din Orientul Apropiat sau prima mare răscoală a sclavilor⁴⁰, care continuă și în Cartea XXXV, iar în Cartea XXXVII se vorbește despre războiul cu marsii (91/90 î.e.n.) și începuturile celui cu Mitridate⁴¹. În Cartea XXXVIII este pomenită moartea lui Q. Lutatius Catulus⁴², iar la mijlocul cărții XL este relatată campania lui Pompei contra evreilor⁴³, ca și un excurs despre această populație, datorat lui Hecateu din Abdera⁴⁴. Mare parte din evenimentele începînd cu cărțile XXXIV—XXXVII provin din istoria lui Posidoniu⁴⁵.

De la războiul troian (Cartea VII) care reprezintă începutul istoriei propriu-zise, scheletul cronologic al Bibliotecii istorice era analitic, întărit de sincronizarea evenimentelor relatate cu alte repere temporale importante ale tradiției consemnate. Astfel, pentru fixarea coordonatelor sale verticale și orizontale, Diodor a folosit listele consulilor romani⁴⁶, listele arhonților⁴⁷ din Atica și cele ale olimpiadelor⁴⁸. Datorită acestui dublu sistem de referințe, cronologia evenimentelor din Biblioteca istorică este poate mai sigură în ansamblu datorită schemei multiple de raportare, dar în schimb suferă exactitatea propriu-zisă, de amănunt. Astfel, de multe ori evenimente, respectiv procese istorice, care se întind pe mai mulți ani, au fost segmentate artificial de autor pentru a fi repartizate în anii corespunzători. Iar data de începere a anului roman diferă și de cea atică și de ciclul cvaternar al olimpiadelor, ceea ce a dus, de asemenea, în mod inerent la erori cronologice.

Cum se poate vedea chiar din enumerarea de mai sus a izvoarelor folosite în mod sigur de către Diodor pentru marea sa istorie universală, el a făcut apel la sursele de informare cele mai bune, sau, în orice caz, foarte bune. Meritul acesta primordial al alegerii autorilor a fost recunoscut chiar de istoriografia hipercritică de la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Astfel, de exemplu, pentru începuturile istoriei romane, Diodor s-a folosit de opera „vechilor” analiști — indiferent dacă a fost vorba de Fabius Pictor, C. Acilius sau altul — ale căror știri erau ce-i drept mai sărace, dar în schimb mult mai veridice decît ceea ce i-au

oferit marelui scriitor latin Livius reprezentanții „tineri“ ai analisticii romane (Q. Claudius Quadrigarius, Valerius Antias și Q. Aelius Tubero)⁴⁹.

În privința modului de folosire a surselor lui Diodor, în trecut s-a crezut în mod simplist că el urmează un singur autor — celebra teorie a „sursei unice“ din secolul trecut — din care scoate apoi fraze sau chiar capitole întregi cu foarte puține schimbări sau chiar deloc⁵⁰. Cercetările din ultimele patru-cinci decenii au arătat că lucrurile stau altfel. Simptomatică este recunoașterea unui cunoscut cercetător⁵¹ — după aploape jumătate de secol de la articolul său anterior⁵², în care susținuse contrariul — că „a reieșit că general acceptata concepție despre opera lui Diodor, care și-ar fi compus lucrarea prin excerptarea unor autor, prilej cu care s-au strecurat numeroase greșeli, nu este justă... În realitate Diodor este mult mai independent în elaborarea sa decât s-a crezut, deoarece el include în izvorul său principal excerpte dintr-alți autori“. Ulterior aceste constatări au fost întărite prin lucrări cu analize amănunțite⁵³. Diodor introduce material din surse secundare, de exemplu pentru a mări capacitatea moralizatoare a evenimentelor, pe care o urmărea în cadrul concepției sale istorice (v. mai jos). Alteori el oferă adausuri proprii⁵⁴, mai ales pentru problemele Siciliei⁵⁵.

În prefața lucrării sale, Diodor încearcă să explice ce l-a determinat să scrie și ce are de gând să prezinte cititorilor săi. El subliniază necesitatea de a include istoria tuturor popoarelor — inclusiv mitologia reflectată în diferite legende⁵⁶ — pentru ca astfel să scrie o adevărată istorie universală „deoarece toți oamenii sînt — indiferent de loc și timp — cetățenii unei singure lumi. Istoricii sînt ca niște instrumente ale unei hotărîri divine, atunci cînd scriu istorie universală și prezintă faptele tuturor oamenilor de parcă aceștia ar fi cetățenii unei singure cetăți. Dealtfel aceasta este necesară și pentru obținerea unei galerii mai mari de exemple, căci istoria trebuie să fie și utilă. Succesele și insuccesele diferitelor acțiuni relatate îi învață pe oameni cum să acționeze cu succes, fără riscurile experienței proprii. În sfîrșit, menirea istoriei este să laude pe cei virtuoși și buni și să critice⁵⁷ pe cei răi și ticăloși.

Diodor a mai scris prefețe⁵⁸ și la diferite alte cărți ale lucrării sale, dar ele nu mai au valoarea și importanța primei introduceri generale, fie că prezintă doar indicații despre conținutul cărții respective, ca la XIII și XVI, sau face considerații morale minore, ca la XIV.

Mai trebuie subliniat că în capitolele 7 și 8 ale primei cărți sînt expuse atît o cosmogonie cît și o teorie a apariției culturii umane. Acestea, cît și primele capitole, despre scopul lucrării, au fost mult dezbătute de istoriografia modernă. Despre primele capitole s-a crezut multă vreme, în mod unanim⁵⁹, că ele reprezintă o viziune filozofică stotică preluată de la Posidoniu. În ultimul timp însă cercetarea tinde

să considere acest tablou mai degrabă drept o prezentare a ideilor cosmopolite, curente în epoca lui Diodor, cu o pojghiță de stoicism comun⁶⁰.

La fel și cosmogonia, ca și teoria culturii, au fost apreciate de unii cercetători ca o prezentare a ideilor materialiste și atomiste ale lui Democrit din Abdera, prin intermediul lui Hecateu din Abdera⁶¹, care a fost modelul lui Diodor și pentru descrierea Egiptului, ce urmează imediat după introducerea generală. Dar și în cazul acesta s-a constatat⁶², că avem de-a face cu ideile comune ale epocii — la nivelul oamenilor culți — mai degrabă decât cu o concepție filozofică încheată și preluată conștient de autor.

Principiile din prefața generală a Bibliotecii istorice, care anunțau o istorie cu adevărat universală, într-o viziune pragmatică și chiar utilitaristă, cu preocupări etice pe deasupra, au fost apreciate diferit de cercetarea modernă. Reprezentanții mai vechi, ca Schwartz sau Laqueur⁶³, au negat orice originalitate, și deci implicit și existența unei concepții istorice la Diodor, în timp ce autori recentți, între care M. Pavan⁶⁴, cel mai hotărât, îi atribuie autorului grec o concepție istorică implicită, care nu sare imediat în ochi, ci trebuie reconstituită. Astfel, premisa fundamentală a istoriei universale este slăbiciunea comună vieții tuturor oamenilor, care sînt lăsați în voia soartei (tyche). Pentru învingerea și depășirea ei, „debilitatea umană” (anthropine astheneia) are nevoie de un act eroic de potențare a calităților umane și de autodepășire (hyperoche). Prin aceasta persoana umană trecătoare tinde spre eternitate. Realizarea acestui act — în viziunea lui Diodor — este posibilă numai de către eroi. Aceștia sînt, de aceea, apreciați indiferent de timp și loc. Astfel nu există deosebire între Alexandru cel Mare și Caesar. Ca și Temistocle și Epaminonda ei mediază între coruperea contemporanilor și gloria veșnică⁶⁵. Biblioteca reprezintă de fapt o galerie a tentativelor de obținere a nemuririi, ce singură scapă pe indivizi de decăderea fizică. Astfel, fără efortul de autodepășire nu există pentru Diodor o istorie adevărată. Pavan crede că Diodor tindea spre forme superioare de exprimare teoretică, dar exigența empirică de înregistrare și prezentare a materialului istoric imens a sufocat încercările de formulare teoretică. De aceea lumea mare a cititorilor a considerat lucrarea doar ca un imens rezervor de știri, adesea contradictorii.

Dacă conținutul informațiilor lui Diodor depinde — cum era și normal — aproape exclusiv de respectivul izvor pe care l-a folosit într-un pasaj dat, în schimb forma lingvistică îi aparține în întregime. Într-adevăr, limba lui Diodor și în general stilul lui sînt atît de unitare, încît în secolul trecut s-a crezut că el a folosit doar un singur izvor, în cadrul binecunoscutei teorii istoriografice, a „sursei unice”. O cerce-

tare foarte amănunțită⁶⁶ a arătat felul în care Diodor a redat materialul preluat, îmbrăcându-l într-o haină nouă și unitară. Figurile retorice clasice — cum ar fi litota⁶⁷, paralelismul sau chiasmul⁶⁸ — sînt folosite cu grijă dar fără ostentație și contribuie la un stil urban, clar și curgător. Caracterul său elaborat se manifestă totuși în mulțimea participiilor în locul propozițiilor subordonate, ca și, în general, în predilecția pentru construcții substantivale și perifraze. Pe aceeași linie a eleganței urbane se plasează și tonul impersonal și distant al relatării sale. Nevoia de claritate duce de multe ori la pleonasmе și fenomene de abundență. Vocabularul lui Diodor este modern, dar fără inovații îndrăznețe. În privința gramaticii sînt urmate normele atice, ca de altfel la ceilalți scriitori elenistici. În sfîrșit, spre deosebire de istoricii elenistici, retORIZANȚI, în cărțile păstrate ale Bibliotecii nu întîlnim decît 4 discursuri⁶⁹.

Diodor s-a integrat în evoluția prozei grecești începută în secolul IV î.e.n. sub influența lui Isocrate și a retorismului său. Elevii acestuia, Ephoros și Teopomp, au oferit normele prozei de mai tîrziu, care în linii mari s-a constituit încă la mijlocul secolului III î.e.n. Polibiul și Diodor — apropiați unul de celălalt și prin subiect — s-au încadrat în acest curent al unei limbi clare și nuanțate, chiar dacă uneori uniformă și mai seacă, dar care a fost limba prozei normale în perioada mării producții științifice grecești, inclusiv a celei istorice din secolele III—I î.e.n.

În încheiere trebuie subliniată importanța capitală a Bibliotecii istorice, chiar sub forma ei fragmentară actuală. Ea reprezintă cea mai mare istorie universală a antichității, fiind și singura lucrare de acest fel păstrată în limba greacă. Informația ei este foarte bună, deoarece a recurs la cei mai buni autori cunoscuți pentru diferitele regiuni și perioade cronologice tratate, dar ale căror opere s-au pierdut aproape toate în întregime.

Astfel, pentru toată istoria Orientului, reală și romanțată, și pentru secolul IV î.e.n. — cu toată bogăția sa de evenimente importante (prima sa jumătate, Filip II, Alexandru cel Mare și diadohii) — precum și pentru istoria de început a Romei (pînă în secolul II î.e.n.), ca și pentru istoria Siciliei, Diodor rămîne sursa noastră de căpetenie. Bineînțeles însă, cu condiția analizei separate a fiecărui complex de informații, așa cum a început să se procedeze în ultimul timp⁷⁰.

Istoricul grec ne-a oferit de asemenea un mic compendiu de mitologie greacă — în cărțile IV și VI—VII — scris într-un stil clar și plăcut. Prim aceasta el ne-a păstrat a doua relatare sistematică — alături de Biblioteca lui Apollodor — dintr-un șir întreg de lucrări mitografice antice, în special grecești, care s-au pierdut în cursul secolelor.

La urmă, dar nu în ultimul rând, trebuie subliniată latura, să spunem „turistică”, a lui Diodor. Astfel el a călătorit — după afirmația sa din introducerea generală — foarte mult pentru a se informa la fața locului și a culege materiale pentru lucrare. Dar chiar dacă cele spuse de autor ar reprezenta o mare exagerare — cum cred unii comentatori moderni ai săi — totuși Diodor ne-a „plimbat” prin toate colțurile lumii cunoscute, pe măsura descrierii diferitelor regiuni în cadrul istoriei sale universale și ne-a oferit o imagine microscopică a tot ce se credea — în acord cu „spiritul vremii” — că se știe și merită să fie transmis despre popoarele lumii cunoscute de atunci.

* * *

Volumul de față cuprinde traducerea integrală a primei decade din Biblioteca istorică a lui Diodor din Sicilia. Într-adevăr cărțile I—X — dintre care, după cum s-a arătat mai sus, primele cinci s-au păstrat în întregime⁷¹, iar următoarele cinci⁷² doar fragmentar — formează o unitate istorică și cronologică, deoarece ajung în relatarea evenimentelor pînă la epoca clasică greacă — la începutul sec. V î.e.n. — cînd începe marea înclăstare între Orientul reprezentat de Imperiul persan și lumea cetățîilor grecești.

Traducerea de față este prima în limba română și una dintre puținele în literatura universală. Doar limbile de mare circulație, ca franceza, germana, engleza și rusa — unele fiind foarte vechi — posedă ceva similar pînă acum.

Pentru efectuarea traducerii s-a folosit textul grecesc al ediției engleze The Loeb Classical Library (C.H. Oldfather — C.L. Sherman — C. Bradford Welles, London — New York — Cambridge, 1933 urm.).

Note

- ¹ *Cum crede M.P. Nilsson, Homer and Mycenae, 1933.*
- ² *Ed. Schwartz, Geschichtsschreibung und Geschichte bei den Hellenen, Antike 4 (1928), 14—30.*
- ³ *Vezi Br. Snell, Die Ausdrücke für den Begriff des Wissens in der vorplatonischen Philosophie, Philologische Untersuchungen 29 (1924).*
- ⁴ *Weid, wid = gr. eidon-oida; lat. video; germ. wissen.
- ⁵ *Autorul unui poem despre populațiile mitice — arimaspoi — cu un singur ochi, din nordul îndepărtat, poem scris pe baza pretinzelor informații luate de la sciții învecinați.*
- ⁶ *Acesta oferă primele știri despre India, Golful Persic și Arabia, ajungând cu înformația sa pînă la Gibraltar (Coloanele lui Heracles).*
- ⁷ *A trăit cam între 560/550—490 î.e.n. și a compus o „Descriere a pămîntului” și niște „Genealogii”, în care a încercat o cronologizare a legendelor grecești și totodată o raționalizare a lor.*
- ⁸ *În cele 9 cărți ale lucrării sale el face mai întîi preistoria conflictului dintre lumea orientală și cea greacă, cu care ocazie descrie în excursurile sale pe vecinii perșilor și menționează istoria lor (lidieni, mezi, babilonieni, egipteni, sciți, libieni și traci). Pentru aceasta el a întreprins călătorii în Egipt, Mesopotamia, Fenicia și în Marea Neagră, unde a cules și știrile despre regiunile noastre.*
- ⁹ *Ca genealogia și mitografia, cronologia, istoria locală greacă și barbară, liste de eponimi sau de învingători, pamflete politice etc.*
- ¹⁰ *Lucrarea, în 30 de cărți — ultima adăugată de fiul său —, începea cu invazia dorică (cam 1200 î.e.n.) și se termina în vremea autorului (340 î.e.n.). Din ea nu s-au păstrat însă decît fragmente.*
- ¹¹ *El s-a născut pe la 378 î.e.n. și a trăit multă vreme la curtea lui Filip II al Macedoniei. Din numeroasele sale discursuri, ca și din lucrările istorice — inclusiv un extras în 2 cărți din Herodot —, nu s-au păstrat decît aproximativ 500 rînduri.*
- ¹² *În 40 de cărți închinată perioadei 220—146 î.e.n., din care s-au păstrat cam o treime.*
- ¹³ *Vezi M. Gelzer, Kleine Schriften, III (1964), 155—160.*
- ¹⁴ *Este vorba despre Istoriile Filipice ale lui Trogus Pompeius, în 44 de cărți care s-au păstrat parțial sub forma extrasului (Epitome) lui Iustinus — ce reprezintă cam 20% din original — și ale unei table de materii amănunțite — așa-numitele prologuri — pentru fiecare carte în parte.*
- ¹⁵ *Vezi I, 4, 1—4.*
- ¹⁶ *Vezi XVII, 52.*
- ¹⁷ *Vezi I, 4, 7 și 5, 1.*
- ¹⁸ *Cum reiese dintr-o aluzie.*
- ¹⁹ *Vezi XVI, 7, 1.*
- ²⁰ *Este vorba despre crearea unei colonii romane la Tauromenium (Sicilia) de către August. Aceasta s-a întîmplat în anul 36 sau chiar 21 î.e.n. Vezi Corpus Inscriptionum Latinarum X, p. 716.*

- 21 Autor care a trăit în Egipt în jurul anului 300 î.e.n.; a scris între alte lucrări și o carte despre țara în care a trăit. Alături de Cartea a II-a a Istoriilor lui Herodot relatarea aceasta — reconstituită pe baza ecoului său la Diodor — reprezintă principalul text al antichității greco-romane despre Egipt.
- 22 Filozof peripatetician, istoric și geograf din sec. II î.e.n. de la curtea Ptolemeilor din Alexandria; autorul unor opere — păstrate fragmentar — despre Asia, Europa și Oceanul Indian.
- 23 Autor din sec. III î.e.n. — care descrie o societate primitivă, fericită, de inspirație stoică — pe care Diodor l-a folosit, oferind modelul unei utopii. Aceasta la rîndul ei va servi în sec. XVI—XVII e.n. ca sursă de inspirație englezului Thomas Morus și italianului Campanella, pentru celebrele lor lucrări „Utopia” și „Cetatea soarelui”.
- 24 Originar din Cnidos — născut pe la 400 î.e.n. —, a fost medicul personal al regelui persan Artaxerxes. În cele 23 de cărți de istorie persană — incluzînd și trecutul asiro-babiloniilor și mezilor — ca și cele trei cărți cu material indian, autorul prezintă știri romanțate și chiar adevărate minuni. În felul acesta Ktesias a devenit prototipul autorului neserios și fantezist al istoriei orientale. Bineînțeles însă că nu toate știrile pe care le-a dat acest autor sînt greșite din capul locului.
- 25 Autorul celei mai bune descrieri antice a Indiei, pe care a vizitat-o în jurul anilor 300 î.e.n. El a dat primele informații despre sistemul castelor, despre budism și despre brahmani.
- 26 Originar din Mitilene, a trăit în sec. II î.e.n.; autor al unor romane cu subiect mitologic (argonauți, troieni etc.).
- 27 Istoric din sec. IV—III î.e.n., originar din Sicilia (Tauromenium), care a trăit cea mai mare parte a vieții sale la Atena. Opera sa principală a fost istoria grecilor apuseni, poate cu titlul de Istoria Siciliei, în cel puțin 28 de cărți, cu o mare introducere etnografico-geografică. Un loc important în opera sa îl ocupa și partea culturală. Tot el a făcut prima legătură între lumea greacă și cea romană. Nu s-au păstrat de la el decît fragmente.
- 28 Celebru filozof stoic și polihistor, originar din Apamea (Siria), a trăit cam între 130—150 î.e.n., exercitînd o mare influență și în lumea romană prin elevii săi de la Rodos. A continuat pentru anii 144—86 î.e.n. istoria lui Polibiu, din care însă nu s-au păstrat decît fragmente.
- 29 Originar din Messene, a trăit în jurul anului 300 î.e.n. la curtea diadohului Casandru din Macedonia. Autor al unui roman de călătorie imaginară, care de fapt este o utopie politică. Lucrarea, care nu s-a păstrat, deși a fost tradusă în latinește de primul poet roman, Ennius, a făcut obiectul unei aprige polemici, exercitînd încă o influență puternică pînă la raționaliștii secolului XVIII e.n. Ideea, atribuită lui, despre divinizarea personalităților umane, ca explicație a apariției zeilor — cunoscută sub numele de „euhemerism” — nu-i este proprie lui, ea existînd și înainte și după el. Această raționalizare a miturilor a apărut la Euhemer ca ceva secundar în cursul expunerii utopiei sale, pentru explicarea cazului concret al unor regi, care ulterior s-au impus pretutindeni ca zei.
- 30 Rege persan (486—465 î.e.n.), urmașul marelui Darius, care a pierdut războiul contra grecilor, început de acesta.
- 31 Democrat din Corint care a respins pe cartaginezi din Sicilia și a dus la pacificarea și federalizarea insulei, după alungarea tiranului din Siracusa, Dionisie II (344—337 î.e.n.).
- 32 Autor al unei istorii romanțate a lui Alexandru cel Mare, care a trăit probabil la Alexandria pe la 300 î.e.n.; a influențat probabil puternic — din opera sa nu s-au păstrat decît fragmente — versiunea populară a faptelor lui Alexandru, așa-numita „vulgata”, din care a derivat ulterior romanul popular-fantastic al Alexandriei.

- ³³ *Celebrul tiran al Siracusei de la sfârșitul sec. IV î.e.n.*
- ³⁴ *Elev al peripateticianului Teofrast și tiran al insulei Samos a trăit cam între 340—270 î.e.n. Adept al stilului „tragic” din istorie, a scris o mulțime de lucrări istorico-literare, printre care una despre Agathocles.*
- ³⁵ *Autor al unei istorii a perioadei de la moartea lui Alexandru (323 î.e.n.) la cea a lui Pirus (272 î.e.n.). Lucrarea, din care nu s-au păstrat decât fragmente, este, după toate aparențele, de un înalt nivel, mai ales că autorul a participat direct la evenimentele din vremea diadohilor.*
- ³⁶ *Ele provin din excerptele găsite în enciclopedia în mai multe volume a împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul (sec. X e.n.), din excerptele umanistului D. Hoeschel (Eclogae Hoeschelianae, apărute în 1603), pentru cărțile XXI—XXXVI și din extrasele Bibliotecii patriarhului bizantin Fotie (sec. IX e.n.) pentru cărțile XXXI, XXXII, XXXIV, XXXVI, XXXVIII și XL, ca și din Eusebiu din Cezareea și alți autori bizantini mai târziu.*
- ³⁷ *Din sec. V î.e.n. au început să apară în Grecia numele oamenilor cei mai înțelepți, toți fiind greci, cu excepția principelui scit Anacharsis; ele erau grupate în jurul unor regi, bogați și cunoscuți, sau al unor sanctuare și jocuri panelenice celebre. Persoanele de pe diferitele liste variau după criteriul avut în vedere (viața particulară sau politică). Patru nume apar însă constant în toate listele și anume: a) filozoful și matematicianul Thales din Milet (sec. VII—VI î.e.n.); b) omul de stat Bias din Priene în sec. VI î.e.n., devenit figură semilegendară căruia i s-au atribuit sentințe celebre; c) celebrul tiran Pittacos din Samos, care la sfârșitul sec. VII î.e.n. a dat prima legislație din lumea greacă; d) reformatorul Solon din Atena, de la începutul sec. VI î.e.n.*
- ³⁸ *Istoric dintr-a doua jumătate a sec. III î.e.n., folosit și de Polibiul pentru primul război punic. Acesta spune expres (I, 14) că Philinos era filocartaginez — în opoziție cu primul analist roman, Fabius Pictor, care era filoroman. Opera ambilor însă nu s-a păstrat.*
- ³⁹ *Analist roman din sec. II î.e.n., care a scris și el în grecește, dar a fost tradus în latinește. Ambele versiuni s-au pierdut.*
- ⁴⁰ *Care a avut loc în Sicilia în anii 136—132 î.e.n.*
- ⁴¹ *Rege al Pontului (132—63 î.e.n.), care a purtat trei războaie împotriva romanilor (89—84; 83—82; 74—64 î.e.n.).*
- ⁴² *Reprezentant de frunte al senatului roman (121—60 î.e.n.).*
- ⁴³ *Iudeea a fost cucerită în anul 63 î.e.n.*
- ⁴⁴ *Vezi nota 22.*
- ⁴⁵ *Vezi nota 28.*
- ⁴⁶ *Fasti consulares conțineau numele celor doi consuli romani, care dădeau numele anului respectiv. Data întocmirii lor — respectiv vechimea autentică a părților de început — este discutabilă și mult discutată, deoarece în incendiul galic (pe la 390 î.e.n.), au fost distruse arhivele existente, ele fiind doar ulterior reconstituite.*
- ⁴⁷ *În fruntea administrației de la Atena se afla unul din cei nouă arhoni, cel care dădea numele anului (eponim). Datarea aceasta a început prin anii 682—681 î.e.n.*
- ⁴⁸ *În sec. IV î.e.n. a fost reconstituită seria olimpiadelor — care ajung pînă la 776 î.e.n. — cu ajutorul listelor de învingători.*
- ⁴⁹ *Toți sînt din sec. I î.e.n., contemporani cu Cicero și Caesar; materialul oferit de ei a servit la alimentarea mărețelor și impresionantelor, dar foarte tendențioasele compuneri, ale lui Livius (Ab Urbe condita).*
- ⁵⁰ *Vezi, de ex., B. P. Grenfell — A. S. Hunt, Oxyr. Pap. XI, 111.*
- ⁵¹ *R. Laqueur în Diodorea, Hermes 86 (1958), p. 290.*
- ⁵² *Ephoros, Hermes 46 (1911), 164—206; 321—354.*

- ⁵³ *Ca de ex. Sinclair, R. K., Diodor and fighting in relays, Clas Quart. 16 (1966), 249—255.*
- ⁵⁴ *Drews, R., Diod. and his sources, Amer. Journ. Phil., 83 (1962), 383—392 și în disertația sa „The Historiographical Objectives and Proceedings of Diod. Sic., 1960.*
- ⁵⁵ *Kl. Meister, Die sizilische Geschichte bei Diodor, von den Anfängen bis zum Tod des Agathokles. Quellenuntersuchungen zu B. IV—XXI, München, 1967, 28 și 36.*
- ⁵⁶ *Asupra importanța mitologiei în cadrul istoriei vezi și I, 13; III, 56 urm.; V, 46. Lucrul acesta a fost subliniat de Erm. Trolø, Considerazioni su Diod. Sic. e la sua ist. univ., Atti Inst. Ven. Sc. Lett. 1940—41, A. C., p. II, Cl. Sc. Nor. Lett. și de W. Nestle, Griechische Geistesgeschichte von Homer bis Lukian, 1960, 501—502.*
- ⁵⁷ *Asupra acestei idei autorul va mai reveni de câteva ori în cursul lucrării sale, ca de ex. la XI, 46 sau XV, 1.*
- ⁵⁸ *Vezi Marg. Kunz, Zur Beurteilung der Prooemien in Diodors historischer Bibliothek, Zürich, 1935.*
- ⁵⁹ *Astfel G. Busolt (Diodors Verhältnis zum Stoicismus, Jahrbücher für Class. Phil. CXXXIX (1899; 313) afirmă că Diodor a stat sub influența vădită a filozofiei stoice, în special a lui Posidoniu, dar recunoaște totodată că interesul autorului grec se îndreaptă doar spre latura etică și religioasă a acestei doctrine filozofice.*
- ⁶⁰ *Vezi A.D. Nock, Posidonius, Journ. Rom. Stud. XLIX (1959), 1—15, care a arătat că relatarea lui Diodor nu se potrivește cu ceea ce știm despre filozoful grec.*
- ⁶¹ *Vezi nota 21.*
- ⁶² *Încă de către Schwartz, art. cit. col. 670 (op. cit., 45), iar apoi discutat pe larg de către W. Spoerri, Späthellenistische Berichte über Welt, Kultur und Götter. Untersuchungen zu Diodor von Sizilien (Schweitzer Beiträge 29), Basel, 1959. Împotriva lui K. Reinhardt, autor a numeroase lucrări importante despre Posidoniu, Spoerri a arătat că ideile cosmogoniei lui Diodor nu provin de la Hecateu din Abdera, ci aparțin epocii în care trăia autorul Bibliotecii istorice, așa cum se poate vedea de ex. și la Ovidiu, Metamorfoze I, 5 urm. Iar de altfel „Diodor evită și în teoria culturii tot ce ar putea trăda o concepție filozofică consecventă“.*
- ⁶³ *În lucrările citate mai sus.*
- ⁶⁴ *În marele articol La teoresi storica di Diod. Sic. Rendiconti dell'Accademia dei Lincei, v. 16 (1961), f. 1—2, 19—52; f. 3—4, 117—151.*
- ⁶⁵ *Vezi Cartea XXXII, 27, 3.*
- ⁶⁶ *Vezi J. Palm, Über Sprache und Stil des Diodoros von Sizilien. Eine Beitrag zur Beleuchtung der hellenistischen Prosa, Lund, 1955.*
- ⁶⁷ *Constă în folosirea formulărilor negative („de slăbire“) în locul celor afirmative, mai puternice.*
- ⁶⁸ *Așezarea neparalelă, încrucișată (ca un „X“), a părților corelative dintr-o frază.*
- ⁶⁹ *În mod excepțional (XIII, 20—32; 52; XIV, 65—69), deși Diodor respinge procedeele în introducerea cărții XX.*
- ⁷⁰ *Vezi de ex. J. Scharf, Die erste ägyptische Expedition der Athener, Historia, 5 (1955), 308—325.*
- ⁷¹ *Manuscrisele conțineau cite 5 cărți fiecare (pentade) dintre care s-au păstrat numai prima (I—V), a treia (XI—XV) și a patra XVI—XX).*
- ⁷² *În extrasele enciclopediei împăratului Constantin Porfirogenetul (sec. X e.n.) și la câțiva alți autori bizantini ca Eusebiu din Cezareea.*

Cartea întâi

Cele ce sînt cuprinse în întîia carte a lui Diodor

● *Precuvintarea întregii lucrări (cap. I–V)* ● *Despre cîte povestesc egiptenii privitor la obirşia universului (cap. VI–VII)* ● *Despre zeii care au întemeiat cetăţi în Egipt* ● *Despre cei dintîi oameni şi despre felul de viaţă din vremurile străvechi (cap. VIII)* ● *Despre cinstirea Nemuritorilor şi cum s-au clădit templele închinatelor lor (cap. IX şi urm.)* ● *Despre aşezarea ţării Egiptului şi lucrurile uimitoare ce se povestesc cu privire la fluviul Nil ; apoi, în legătură cu pricinile revărsării Nilului şi cu ce păreri au istoricii şi filosofii despre acestea (cap. XXX şi urm.)* ● *Despre cei dintîi regi ai Egiptului şi despre înfăptuirile fiecăruia (cap. XLIV şi urm.)* ● *Despre înălţarea piramidelor, care au fost numărate printre cele şapte minuni ale lumii (cap. LXIII şi urm.)* ● *Despre legi şi despre judecăţi (cap. LXIX şi urm.)* ● *Despre animalele pe care egiptenii le socotesc slinte (cap. LXXXIII şi urm.)* ● *Despre datinile egiptenilor privitoare la cei morţi (cap. XCI şi urm.)* ● *Despre acei eleni, vestiţi pentru învăţătura lor, care au ajuns în Egipt şi, după ce au deprins de acolo multe lucruri folositoare, s-au întors în Elada (cap. XCVI şi urm.)*

I. Este drept ca oamenii toți să datoreze multă recunoștință celor ce s-au îndeletnicit cu alcătuirea de lucrări privind istoria universală, de vreme ce — prin strădania lor — ei ajută la binele omenirii. 2. Punând la îndemână o învățătură de folos și lipsită de primejdii, aceștia au dat prilej cui i-ar putea citi să-și însușească experiența cea mai frumoasă. De bună seamă, toate acele cunoștințe dobândite prin experiența personală sînt rod al multor osteneli și, ca să ni le însușim, va trebui să înfruntăm multe primejdii, pînă ce vom putea deosebi tot ce ne este de folos. De aceea eroul ajuns la cea mai înaltă treaptă a experienței a trebuit să îndure grele suferinți, „ca să vadă cetățile multor oameni și să priceapă felul lor de a gândi“¹. Dar o cunoaștere a înfrîngerilor și a izbînzilor altor muritori, cunoaștere datorată istoriei, duce la învățături lipsite de orice neajunsuri. 3. Apoi, istoricii și-au dat toată osteneala ca pe oameni — care, în ciuda faptului că sînt uniți între ei prin obîrșia lor comună², sînt totuși despărțiți prin timp și spațiu — să-i aducă la o aceeași ordine a lucrurilor ca pe mădularele unui singur trup. Atunci scriitorii de istorie ne apar astfel ca fiind slujitorii unei pronii zeiești. Căci providența divină stabilește minunat corespondențele dintre astre și natura omenească, în temeiul asemănării, ca să se înfăptuiască astfel desfășurarea ciclică menită a dăinui în veșnicie³. Această pronie împarte fiecăruia ceea ce i se cuvine, așa cum Soarta a hărăzit. Iar autorul de istorie universală își alcătuiește opera înfățișînd omenirea ca pe o singură cetate și ținînd el o singură socoteală a celor împlinite, evenimente pe care le transmite ca pe un singur tezaur al întregii umanități. 4. Fără doar și poate, este minunat lucru s-arăți exemplele acelor nepricepuți care, greșind, vor sluji mai apoi ca îndreptar viitorimii, pentru ca în felurile și schimbăcioasele împliniri ale vieții omul să nu mai caute ce trebuie făcut, ci să urmeze pilda acelor ce-au izbutit în cele ce-au întreprins. Atunci cînd este vorba de sfaturi, îi întrebăm mai curînd pe cei vîrstnici și nu pe tineri. Fiindcă bătrîni, în scurgerea anilor, și-au însușit o experiență bogată. Dar priceperea fiecăruia e întrecută de învățăturile istoriei, pe care noi am recunoscut-o ca fiind mai presus, datorită experienței altor veacuri. Iată de ce, pe bună dreptate, credem că istoria este învățătura cea mai de folos în toate împrejurările vieții. 5. Ea nu dă tinerilor doar cumințenia omului bătrîn, dar le sporește și vîrstnicilor puterea înțelegerii. Pe cei de rînd istoria îi face vrednici de a cîrmui și-i îndeamnă pe cîrmuitori a săvîrși mărețe lucruri, trezindu-le dorința să dobîndească o faimă nemuritoare. Ba încă și mai mult: prin laudele pe care le aduce ostașilor căzuți în lupte, îi face pe ceilalți mai pregătiți să-nfrunte, pentru țară, primejdiile. Iar pe mișei istoria îi abate de la ticăloșia lor, amenințîndu-i cu aspra judecată ce va trebui de-a pururi să-i apese.

II. Ce să mai spun ? Fiindcă istoria slăvește faptele frumoase, mulți au simțit îndemnul să-ntemeieze cetăți și unii au întocmit legi care să fie temelia trainică a vieții obștești. Sînt alții pe cari i-a îmboldit istoria s-aducă la lumină meșteșuguri și științe noi, ajungînd astfel ei binefăcătorii neamului omenesc. Și, cum numai din îmbinarea acestor lucruri se poate ajunge la o desăvîrșită fericire, istoriei i se cuvine lauda cea mai mare, răsplată pentru că îi datorăm, mai mult decît oricui, cele ce am spus. 2. Trebuie socotită, dar, istoria drept păzitoarea destoiniciei celor ce-au fost vrednici de cinstire și martora josniciei celor nemernici. Iar prin aceasta istoria e binefăcătoarea întregii omeniri. Și, dacă legendele privind lumea lui Hades, măcar că cele spuse de ele sînt doar o plămuire, însuflețesc pe oameni spre a fi cucernici și drepecți, ce înrîurire va avea istoria — vestitoarea adevărului și, oarecum, „cetatea-mamă“ a întregii filosofii — spre a forma deprinderile pentru desăvîrșire ? 3. Din pricina firii lor slabe oamenii trăiesc doar o nespuz de mică parte a eternității și-s morți pentru vecie. Celor care n-au săvîrșit în viață nimic vrednic de amintire, li se va smulge — odată cu sfîrșitul trupului — tot ce i-a legat de viață. În schimb, cei care prin virtutea lor și-au făurit o faimă sînt pomeniți în vecii vecilor pentru cîte au făcut, de glasul istoriei — dintre toate glasurile cel mai zeiesc ! 4. Socot că oamenii cu judecată vor recunoaște că este lucru minunat ca, pentru o strădanie vremelnică, să poți primi, în schimb, nepieritoare slavă. Iar, după cum o recunosc cu toții, Heracles, cît timp a fost printre cei vii, fără să cîrtească s-a supus la mari și ne-nterupte trude și primejdii, pentru ca, o dată ajuns binefăcătorul⁴ neamului omenesc, să-și cîștige nemurirea. Tot astfel, dintre ceilalți oameni destoinici, unii au fost slăviți asemenea eroilor⁵, iar alții au primit cinstirile ce li se cuvin zeilor. Și despre toți aceștia s-a spus că-s vrednici de mari laude, fiindcă istoria le-a adus prețul nemuririi, cinstindu-le virtuțile. 5. Celelalte feluri de amintire dăinuiesc vremelnice, ele fiind înlăturate de multele împrejurări potrivnice ale vieții omeneste. În schimb, puterea istoriei se întinde asupra întregii lumi locuite. Ea silește timpul, care aduce cu el pieirea tuturor celor vremelnice, să încredințeze neconținut viitorimii amintirile pe care ea le-a păstrat. Dar istoria face să sporească și forța elocvenței, cea mai frumoasă însușire a omului. 6. Iată ceea ce le-a dat elenilor putința de a-i întrece pe barbari ! Prin aceasta oamenii învățați s-au putut înalța deasupra celor lipsiți de învățatură. Mai mult decît atît : numai prin arta vorbirii⁶ omul ajunge să stăpînească mulțimile. Îndeobște, înrîurirea pe care o cuvîntare o are este în chip vădit hotărîită de însușirea oratorului. Iar noi îi socotim cetățeni de ispravă pe cei care s-au dovedit că au, în cel mai înalt grad, darul vorbirii. 7. Dar cînd căutăm să deosebim felurile părți ale elocvenței, aflăm că poezia

aduce mai multă desfătare decît folos, că rostul legiuitorului este de a pedepsi și nu de-a împărți învățatură și că, de asemenea, dintre celelalte feluri ale elocinței, unele nu înlesnesc întru nimic fericirea oamenilor, altele sînt cînd folositoare, cînd dăunătoare, iar altele ascund adevărul sub multele minciuni. Numai istoria, prin felul cum știe să-și potrivească vorbele cu faptele, întrunește toate însușirile care o pot face să fie — prin scris — într-adevăr folositoare. 8. Ne putem ușor da seama că istoria, îndemnîndu-ne către tot ce este drept, veștejindu-i pe cei răi, slăvindu-i pe cei buni, dă cititorilor prilejul a se folosi de marea ei înțelepciune.

III. Iată așadar pentru ce, văzînd că pe drept au fost apreciați acei care s-au îndeletnicit cu istoria, am simțit și noi îndemnul de-a întocmi o lucrare de istorie. Cercetînd operele celor care au scris înaintea noastră, am socotit foarte îndreptățită hotărîrea lor de a scrie, dar am fost de părere că lucrările aceloră nu sînt atît de folositoare și desăvîrșite cît ar fi trebuit să fie. 2. Într-adevăr, pentru cititor istoria se dovedește că este de folos prin aceea că ne ajută să cuprindem cu mintea cît mai bogate și mai felurite întîmplări. Și, totuși, cei mai mulți dintre cei care au scris istorie au înfățișat războaie fie ale unui singur popor, fie ale unei singure cetăți. Numai puțini s-au străduit să ne înfățișeze, pornind din vremile străvechi și mergînd pînă în timpul lor, întîmplări care priveau toate neamurile; iar, dintre aceștia, unii n-au atribuit tuturor celor întîmplăte datele lor reale⁷, iar alții n-au luat în seamă faptele popoarelor barbare⁸, unii înlăturînd din scrierile lor vechile legende⁹, pentru că subiectul era anevoios; în sfîrșit, unii n-au putut ajunge la capătul lucrării, fiindcă i-a smuls vieții hotărîrea Soartei. 3. Nici unul din cîți s-au apucat să scrie istoria lumii nu și-a dus povestea dincolo de vremea macedoneană¹⁰. Unii s-au oprit cu lucrarea la isprăvile lui Alexandru¹¹, vreo cîțiva au mers și pînă la diadohi¹² și la cei de după ei. Dar de atunci și pînă în zilele noastre rămîneau multe și însemnate fapte, pe care nici un istoric n-a încercat să le înfățișeze într-o singură lucrare; au socotit cu toții că ar fi mult prea grea o asemenea operă. 4. Și iată prin urmare pentru ce este foarte anevoie pentru cititor să cuprindă cu mintea și să rețină, în ordinea înșiruirii lor, felurile evenimentelor care se află împrăștiate prin multele scrieri ale atîtor istorici. 5. După ce am cercetat lucrările tuturor scriitorilor amintiți, ne-am hotărît să alcătuim și noi o carte care să fie cît mai de folos celor care o vor citi, dar să fie cît mai puțin plictisitoare. 6. Dacă cineva și-ar da oboseala să înfățișeze toate întîmplările cunoscute ale întregii omeniri, ca și cum aceasta ar fi o singură cetate, pornind el din cele mai vechi timpuri și ducîndu-le — pe cît posibil — pînă în vremea lui, de bună seamă că și-ar lua asupra-i o grea trudă, dar ar întocmi o lucrare de mare preț pentru

cei care își află plăcerea în studiu. 7. Dintr-o asemenea carte oricine lesne ar putea scoate, ca dintr-un mare izvor, ceea ce crede că, îndeosebi, i-ar folosi. 8. Acei însă care își propun să străbată operele mai multor istorici, nu vor avea prea lesne la îndemână cărțile trebuitoare. Dar nici nu vor înțelege prea ușor și îndeajuns de temeinic faptele din trecut, pentru că lucrările de care vorbim sînt și foarte felurite și foarte numeroase. Pe cînd o istorie care înfățișează în chip unitar toate evenimentele trecutului înlesnește mult înțelegerea cititorilor. Trebuie să credem, în general, că o lucrare de felul acesta întrece atît de mult pe celelalte, pe cît întregul este mai de folos decît partea¹³ și lucrul continuu decît cel întrerupt. Mai mult, prin înșiruirea cronologică această carte e mai presus decît oricare povestire a unor fapte despre care nu se știe cînd au avut loc.

IV. Fiindcă ne-am dat seama că lucrarea noastră, atît de folositoare, cere o mare strădanie și vreme îndelungată, i-am dăruit treizeci de ani de osteneli și am străbătut, nu fără multe neajunsuri și primejdii, o mare parte din Asia și din Europa, ca să vedem cu ochii noștri cele mai multe din ținuturile mai însemnate, despre care ne propusesem să vorbim. Căci necunoașterea locurilor i-a făcut să greșescă nu numai pe istoricii mediocri, dar și pe unii dintre cei mai vestiți. 2. Ceea ce ne-a împins să alcătuim scrierea noastră este dorința de a fi utili — dorință prin care oamenii duc la bun sfîrșit ceea ce pare de nerealizat; apoi, a mai fost și înlesnirea de care am avut parte la Roma pentru a face rost de tot ce putea să ne ajute, ca să ne atingem scopul. 3. Căci orașul acesta, a cărui stăpînire se întinde pînă la marginile pămîntului, ne-a pus la îndemînă numeroase mijloace de lucru, în răsumpul îndelungat cît am locuit acolo, și ni le-a pus la îndemînă cum nu se poate mai bine. 4. Întrucît de fel sîntem din Agyrium, în Sicilia, și am avut multe legături cu romanii în insula noastră, am ajuns să stăpînim foarte bine limba latinească și astfel am putut, cercetînd cu luare-aminte mărturiile scrise și păstrate la Roma de multă vreme, să cunoaștem cu amănunțime faptele cele mai de seamă ale stăpînirii romane. 5. Povestirea ne-am început-o cu vremile legendare ale elenilor și ale barbarilor, după ce am iscodit cît am putut mai bine toate cele istorisite din străvechi despre fiecare popor luat în parte. 6. Și pentru că acum lucrarea noastră este încheiată, dar cărțile n-au fost încă publicate, am vrea să dăm cîteva scurte lămuriri asupra întregii noastre opere. Cele dintîi șase cărți cuprînd întîmplările și legendele de dinaintea războiului troian, dintre care primele trei conțin antichitățile barbarilor, iar celelalte trei, aproape doar pe ale elenilor. Iar cele unsprezece cărți care urmează au înfățișat istoria universală a întîmplărilor care încep de la războiul Troiei și merg pînă la moartea lui Alexandru. 7. În sfîrșit, cele din urmă două-

zeci și trei de cărți povestesc celelalte evenimente pînă la izbucnirea războiului dintre romani și celți¹⁴, în cursul căruia căpetenia romanilor Caius Iulius Caesar — zeificat pentru isprăvile sale — a înfrînt cele mai multe și mai războinice seminții ale celților, întinzînd astfel stăpînirea romană pînă la insulele britanice. Cele dintîi fapte ale acestui război au avut loc în primul an al Olimpiadei¹⁵ a CLXXX-a, pe cînd arhonte¹⁶ al Atenei era Herodes.

V. Cît privește înșiruirea cronologică a întîmplărilor din lucrarea noastră, nu am fixat nici o ordine pentru ceea ce a precedat războiul troian, căci nu ni s-au păstrat din acele timpuri știri vrednice de crezare. De la cucerirea Troiei și pînă la reîntoarcerea Heraclizilor¹⁷ am socotit, împreună cu Apolodor din Atena¹⁸, că s-au scurs optzeci de ani, iar de la întoarcerea Heraclizilor și pînă la cea dintîi Olimpiadă, trei sute douăzeci și opt de ani, socotindu-i după timpul cît au domnit regii Lacedemonei¹⁹. De la cea dintîi Olimpiadă și pînă la începutul războiului cu celții — și cu aceasta sfîrșim istorisirea noastră — s-au scurs șapte sute treizeci de ani. Și, astfel, lucrarea de față, alcătuită din patruzeci de cărți, cuprinde un lung răstimp de o mie o sută treizeci și opt de ani²⁰, fără să mai punem la socoteală și întîmplările de dinaintea războiului troian. 2. Am precizat dintru început aceste lucruri, deoarece — pe de-o parte — dorim să arătăm în linii generale cititorilor cuprinsul întregii opere și — pe de altă parte — ca să-i împiedicăm pe aceia care se îndeletnicesc cu compilațiile²¹ să vatăme, prin unele schimbări, o lucrare ai cărei autori nu sînt ei. Fie ca ceea ce e bun în ceea ce am scris să nu stîrnească pizmuirea, iar ceea ce e greșit să-și găsească îndreptarea de la alții mai pricepuți decît noi. 3. Terminînd tot ce aveam de spus, cu aceste cuvinte premergătoare²², vom începe acum opera făgăduită.

VI. În legătură cu zeii și tot ce mitologia povestește privitor la fiecare dintre Nemuritori, vom încerca să arătăm în altă parte cele mai multe dintre părerile întîilor oameni care au spus că divinitatea trebuie slăvită, întrucît un asemenea lucru cere o tratare prea îndelungată; dar ce vom socoti potrivit cu istoria pe care ne-am propus s-o scriem vom înfățișa pe scurt, în așa fel, încît să nu lipsească nimic din ce merită a fi cunoscut. 2. Începînd cu vremile cele mai îndepărtate — dar numai în măsura în care ne va fi cu putință, deoarece este vorba de fapte atît de vechi —, vom scrie despre toate neamurile omenești și întîmplările care s-au desfășurat în orice parte a lumii cunoscute de noi. 3. Sînt două păreri diferite ale cercetătorilor naturii și ai istoriei: unii, considerînd că lumea nu are un început și e nepieritoare, susțin că neamul omenesc ființează dintotdeauna, fără să fie un timp al nașterii lui²³.

Alți, care socotesc că lumea are început și e supusă pieirii, au spus că, aseneni acesteia, și oamenii s-au ivit la un moment dat²⁴.

VII. Dintru începutul începuturilor, cerul și pământul nu se puteau deosebi; aveau aceeași înfățișare, naturile celor două elemente alcătuiind un amestec. Apoi, după ce corpurile s-au despărțit unele de altele, lumea a fost rînduită așa cum o vedem și astăzi: aerul a primit o nișcare continuă, iar ceea ce are firea focului s-a înălțat și s-a strîns în spațiile cele mai de sus, deoarece, — prin însăși natura lui — fiind ușor, elementul acesta tinde să se înalțe. Și iată pentru ce soarele și numeroșii aștri sînt într-un veșnic vîrtej, pe cîtă vreme ceea ce este mîlos, noios, datorită amestecului cu apa, rămîne, din pricina greutății, jos și nediferențiat. 2. Elementele de care vorbim, tot învîrtindu-se în jurul lor, au făcut să se ivească, datorită comprimării, unul — cel apos — marea și celălalt — cel mîlos — pământul, care era moale ca și argila. 3. Dar, din pricina fierbințelii pe care o împrăștiau razele soarelui, pământul s-a vîrtoșat. Apoi, căldura și umezeala au făcut ca fața pământului să se frămînte. Și astfel se alcătuiră, în multe locuri, așa zicînd niște bube, acoperite cu membrane subțiri, așa cum și astăzi se pot vedea în smîrcuri și în locurile mlăștinoase, cînd, pământul răcindu-se, văzduhul deodată se înfierbîntă, căci trecerea de la rece la cald nu se face pe încetul. 4. Așa stînd lucrurile, elementul umed fiind dătător de viață, materia vie își ia pe dată hrană în timpul nopții de la vaporii de apă ce se condensează, pe cînd — ziua — această materie, sub înrîurirea soarelui, ajunge a se vîrtoșa. În cele din urmă, germeii, care ating deplina lor dezvoltare, rup membranele ce le acoperă — acum cu totul arse — și fac să se ivească fel și chip de vietăți. 5. Vietuitoarele în care căldura este cea mai mare se înalță în văzduh: acelea sînt păsările. Iar cele mai legate de vîrtoșia pământului se rînduiesc printre tîrîtoare și printre celelalte animale ale pământului. Vietățile cu o alcătuire a corpului ce se leagă mai mult de umiditate o pornesc degrabă spre elementul care le este înrudit și ele sînt vietuitoarele din apă. 6. Pământul, vîrtoșindu-se tot mai mult, sub înrîurirea focului din soare și sub a vînturilor, n-a mai putut în cele din urmă să zămislească nici o vietate, din cele mai desăvîrșite. De acum înainte, ființele vii vor da naștere — prin împreunarea lor — altor vietăți, fiecare după specia sa. 7. Se pare că și Euripide²⁵, ucenicul filozofului naturalist Anaxagora, a împărțat această părere în ce privește începutul Universului; căci iată ce scrie el în *Melanippe*²⁶: „Și cerul și pământul erau de-a valma, la început. Dar după ce s-au despărțit, toate au prins viață și se nășteau la lumină: copacii, zburătoarele, dihăniile pe care pământul și marea le hrănesc; și, de asemeni, s-a ivit și neamul oamenilor celor muritori.”

VIII. Iată cele ce ni s-au spus privitor la obârșia lumii²⁷. Se pre-
tinde că cei dinții oameni trăiau o viață fără de nici o rînduială, aidoma
vieții dobitoacelor. Porneau care încotro să culeagă ierburile de care
vor fi avut nevoie, cum și roadele copacilor sălbatici. 2. Atacați de
fiare, ei și-au dat seama că binele lor era să se ajute între dîșșii. Strîn-
gîndu-se laolaltă — de frică — au început a-și cunoaște firile și, pe
încetul, s-au deprins unii cu alții. 3. La început glasul le era nedeslușit :
ei nu puteau rosti tot gîndul lor ! Cu vremea însă, acele sunete pe care
le scoteau au ajuns articulate și, fiindcă ei au aflat pentru fiecare lucru
un simbol, izbutiră să înfățișeze cele ce cugetau. 4. Cum oamenii locu-
iau pretutindeni în lumea care este astăzi locuită, nu au vorbit cu toții
aceeași limbă. Fiecare așezare omenească și-a statornicit, cum a putut,
graiul său. Și iată prin urmare pentru ce au luat naștere feluritele limbi
de care se folosesc oamenii, iar din acele întii grupări omenești s-au al-
cătuit tot felul de semînții. 5. Întii oameni duceau o viață cît se poate de
anevoioasă, pentru că nu fuseseră în stare a descoperi încă lucrurile de
folos vieții : erau goi, nu știau ce e un adăpost, încă nu se deprinseseră
cu focul și nici măcar nu le trecuse prin gînd că putea să existe și o
hrană gătită. 6. Ei nu se gîndeau că ar putea culege fructele sălbatice,
pe care să le pună de o parte, pentru vremea rea. Și, astfel, mureau
mulți în timpul iernii, din pricina frigului și a lipsei de hrană. 7. Încetul
cu încetul, s-au deprins a-și afla un adăpost iarna, prin peșteri, și să
pună de o parte fructele ce se pot păstra. 8. După ce cunoscură focul și
multe lucruri în ajutorul lor, treptat ei descoperiră și meșteșugurile, și
tot ce-ar fi putut s-ajute vieții oamenilor trăind laolaltă. 9. Ca să vor-
bim pe scurt, Nevoia, ea însăși, a fost învățătoarea omului. Ea a de-
prins această vietate bine înzestrată de Fire a-și folosi, pentru orice
lucru de trebuință, mîinile, graiul și agerimea minții. 10. Despre felul
cum s-au ivit întii oameni și despre cel mai vechi fel de viață al lor,
să ne mărginim la cele înfățișate pînă aici²⁸, pentru că, în opera noas-
tră, trebuie să căutăm cuvenita măsură.

IX. Acum vom încerca să arătăm mai cu de-amănuntul faptele
despre care vorbește tradiția, în măsura în care ele s-au petrecut în țări
care ne sînt cunoscute. 2. Cît privește pe întii regi ce au domnit în
lume, nu sîntem în stare să arătăm cine vor fi fost aceștia și nici nu ne
putem alătura istoricilor care pretind că ar avea de spus ceva despre ei.
Căci este o imposibilitate ca scrisul să fi fost descoperit într-o vreme atît
de depărtată, încît să fi existat pe vremea celor dinții regi. Chiar dacă
ar admite vreunul lucrul acesta, este cu totul limpede că grupul istori-
cilor a apărut chiar de curînd în viața societății omenești. 3. Nu numai
elenii, dar și cei mai mulți dintre barbari pretind că, de la bun început,

au locuit în țara lor și că — dintre toți oamenii — ei cei dintâi au fost descoperitorii meșteșugurilor folositoare vieții, iar evenimentele care s-au petrecut la dînșii sînt cele mai vechi și merită să fie consemnate de istorie. 4. În ceea ce ne privește, nu am putea să hotărîm cu precizie vechimea fiecărui neam, nici care va fi fost mai de demult — și cu cîți ani este mai vechi decît celelalte popoare. Vom înfățișa însă, pe scurt, cele povestite la fiecare popor despre vechimea lui și despre faptele cele mai vechi, străduindu-ne a păstra în scrierea noastră buna rînduială. 5. Opera pe care o întreprindem acum se va preocupa mai întîi de barbari, nu fiindcă i-am socoti mai vechi decît pe eleni — cum a pretins Ephoros²⁹ — dar pentru că ne-am pus în gînd ca mai întîi să isprăvim cu barbarii. Iar după ce vom fi început să arătăm istoria veche a elenilor, nu va mai trebui să aducem vorba — în povestirea noastră — despre întîmplări în legătură cu alte neamuri. 6. Și cum Mitologia ne spune că în Egipt și-au avut obîrșia zeei, că observațiile cele mai vechi cu privire la astre s-au făcut acolo³⁰ și — mai mult decît atît — că tot în Egipt s-au desfășurat numeroase fapte de seamă ale unor oameni mari, să începem și noi istorisirea cu țara Egiptului.

X. Egiptenii povestesc³¹ că la ei, unde ar fi începutul lumii, se vor fi născut întîii oameni, atît datorită climatului prielnic cît și mulțumită fluviului Nil. Căci în acesta și pe malurile lui se nasc nenumărate vietăți și valea fluviului înlesnește viețuitoarelor hrana, prin multele-i plante sălbatice, ce sînt ușor de dobîndit. Acolo cresc: rădăcina de trestie, lotusul, bobul egiptean și așa-zisul corsaion³², și încă multe alte ierburi³³ de soiul acestora, care totodată pot fi de folos oamenilor, ca o hrană ce nu mai are nevoie să fie pregătită. 2. Ca dovadă a faptului că viața s-a ivit pentru întîia oară în Egipt, locuitorii acestei țări încearcă să susțină că și astăzi în Theba ar exista unele pămînturi unde, în anumite momente, se nasc atît de mulți șoareci³⁴ — și atît de neînchipuit de mari —, încît îi înspăimîntă pe toți cei cărora le-a fost dat să-i vadă. Unii dintre ei nu sînt încă formați decît pînă la piept și la picioarele din față — cu care încearcă să se miște —, restul corpului neavînd încă o formă și fiind asemenea bulgărului de pămînt, din care s-au ivit. 3. De aici se vede cu limpezime că la început, cînd a fost alcătuită lumea, Egiptul putea fi, mai mult decît oricare țară, locul de apariție a neamului omenesc, și aceasta mulțumită pămîntului său foarte prielnic vieții. Într-adevăr, și astăzi încă nicăieri nu se ivesc lucruri asemănătoare. Numai în Egipt putem vedea născîndu-se ființe vii într-un chip atît de ciudat. 4. Mai mult: băștinașii povestesc cum că potopul de pe vremea lui Deucalion³⁵ — potop care a nimicit cele mai multe vietăți — era cît se poate de firesc să fi cruțat viețuitoarele din sudul Egiptu-

lui, întrucît ținutul acesta este foarte secetos, iar rareori acolo cade ploaia. Iar dacă, așa cum spun unii, potopul a pricinuit distrugerea cu desăvîrșire a tuturor vietăților și glia a dat naștere unor ființe noi, ivirea iarăși a unor vietuitoare nu trebuia să aibă loc, potrivit unui atare raționament, decît în țara Egiptului. 5. Ploile cele mari care se abătuseră asupra restului lumii, însoțite de obișnuita căldură din Egipt, vor fi făcut — de bună seamă — ca văzduhul să fie prielnic a da naștere ființelor. 6. Și în vremea noastră se poate vedea pe acele meleaguri, foarte limpede, cum în bălțile care se formează și dăinuiesc în urma inundațiilor apare viața. 7. Cînd apele fluviului se retrag și soarele usucă pojghița nămolului, atunci (se spune) apar animale, dintre care unele au trupul în întregime alcătuit, iar altele sînt formate doar pe jumătate, nedeslipite fiind încă de pămînt.

XI. Oamenii care s-au ivit cei dintîi în Egipt, după ce au putut contempla universul și natura lui, au fost cuprinși de uluire, de admirație, cînd au văzut soarele și luna. Și ei au socotit că dăinuiesc din totdeauna două zeițăți : — soarele și luna —, cărora le-au spus Osiris³⁶ și Isis. Amîndouă aceste denumiri au un înțeles etimologic. 2. Tălmăcit în elinește³⁷, Osiris înseamnă „cel care are ochi mulți” și numele se justifică, pentru că — aruncîndu-și razele — privește cu numeroșii ochi, pentru a spune, astfel, întreg pămîntul și marea. Iar poetul la fel gîndește cînd zice³⁸ : „Soarele ce pe toate le vede și pe toate le aude”. 3. În vechime, la eleni, lui Osiris autorii de mitologie îi spuneau Dionysos³⁹ sau, cu o ușoară schimbare în rostirea cuvîntului, Sirius⁴⁰. Între aceștia, Eumolp⁴¹, în ale sale *Bacchice*, se exprimă precum urmează : „Dionysos al nostru, cu ochii lui de foc, cu razele-i, străluce asemeni unui astru.” Orfeu spune⁴² : „Iată de ce Dionysos poartă numele de Phanes (= „Strălucitul”).” 4. Despre Osiris, unii pretind că are drept veșmînt pielea unui pui de ciută⁴³, ca să imite bolta cerească, cu stelele-i strălucitoare. Numele lui Isis, dacă-l tălmăcim, înseamnă, „cea veche”, această denumire venind din însăși obîrșia străveche și din totdeauna a zeiței⁴⁴. Egiptenii își închipuie că are coarne, pentru ca — în felul acesta — să arate ce înfățișare ia luna cînd se ivește ca o semilună și, totodată, pentru că la egiptenii zeiței Isis i-a fost închinată vaca⁴⁵. 5. Aceste două zeițăți (după cum cred egiptenii) cîrmuiesc întreg universul, dînd hrană tuturor vietăților și făcîndu-le să propășească de-a lungul răsîrîmpului celor trei anotimpuri : primăvara, vara și iarna, perioadă ce se înfăptuiește printr-o mișcare nevăzută, mereu aceeași. Iar aceste anotimpuri, a căror fire este cît se poate de deosebită, a fiecăruia față de celelalte, duc la îndeplinire într-o minunată armonie ciclul unui an. Apoi, cele două zeițăți ajută cel mai mult la apariția tuturor ființelor, prin materiile pe care le pun în slujba nașterii vieții : un zeu dă

focul și suflul vital, pe câtă vreme celălalt — luna — dă umezeala și virtușia, iar amîndouă zeitățile, aerul. Prin aceste elemente, totul se zămisleşte și crește. 6. De aceea, întregul univers s-a ivit din soare și din lună⁴⁶. Iar cele cinci elemente pomenite de noi — spiritul, focul, elementul solid și cel apos, ca și, în fine, tot ce ține de firea văzduhului — alcătuiesc lumea, așa cum capul, mîinile, picioarele și celelalte părți formează un trup omenesc.

XII. Locuitorii Egiptului au privit toate aceste elemente⁴⁷ ca pe niște zei, iar cei dintîi oameni de la ei care au putut folosi o vorbire articulată i-au dat fiecăruia un nume particular. 2. Spiritului ei i-au spus Zeus⁴⁸, dacă este să tălmăcești cuvîntul, și l-au socotit pricina vieții tuturor ființelor vii, un fel de părinte a tot ce este inteligent. Spun egiptenii că poetul⁴⁹ cel mai vestit al elenilor este de aceeași părere cînd pe Zeus îl numește „tatăl oamenilor și al Nemuritorilor“. 3. Focului i-au zis Hephaistos⁵⁰ — cum s-ar tălmăci în limba elenilor cuvîntul lor —, socotindu-l ca fiind o mare divinitate, care ajută mult la iscarea și desăvîrșirea tuturor lucrurilor. 4. Iar pămîntului, pe care l-au socotit cel ce primește în sînul său sămînța însași a vieții, i-au dat denumirea de „mamă“. Tot așa, elenii glicii îi zic *Demeter*, schimbînd puțin, în scurgerea vremii, rostirea cuvîntului. Căci la început i se spunea *Ge Meter*, așa cum ne-o arată și Orfeu⁵¹, care zice: „Demeter, Glicia, mamă a tuturor și aceea ce le dăruie totul, din belșug“. 5. Egiptenii susțin că apeii strămoșii lor din vremile străvechi îi ziceau *Oceane*, ceea ce în traducere ar fi „mama doică“, și a primit înțelesul, la unii dintre eleni, de *Oceanos*⁵². Despre acesta poetul spune: „Oceanos, obîrșia zeilor, și maica Tethys“⁵³. 6. Își închipuie egiptenii că *Oceanos* este fluviul Nil, unde — după socotința lor — s-au născut zeii. Căci, în întreaga lume, nicăieri altundeva decît în Egipt, nu se află cetăți numeroase pe care să le fi construit zeii cei străvechi. Bunăoară: Zeus, Helios, Apollo, Pan, Eileithyia și mulți alții⁵⁴. 7. Egiptenii afirmă că aerului i s-ar fi spus, în traducere, Atena⁵⁵, pe care strămoșii lor au socotit-o fiică a lui Zeus, închipuindu-și-o ca pe o fecioară. Într-adevăr, aerul prin firea lui rămîne nesupus stricăciunii, neîntinat, și se întinde pînă în partea cea mai de sus a întregului univers. Și iată de ce legenda ne-o înfățișează pe Atena ca fiind născută din țeasta lui Zeus. 8. Un alt nume care i s-a mai dat este Tritogeneia, fiindcă natura i se schimbă de trei ori în cursul anului: primăvara, vara și iarna. Ei spun că a mai fost numită și Glaukopis, nu pentru că a fi avut ochii albaștri, așa cum și-au închipuit-o unii eleni — ceea ce desigur era o naivitate —, ci fiindcă este albăstruie culoarea aerului. 9. Egiptenii pretind că acești cinci zei cutreieră toată omenirea, arătîndu-li-se oamenilor cînd sub înfățișarea unor animale

sfinite, cînd sub chip omenesc sau sub o altă înfățișare; și aceasta nu-i doar o poveste, ci lucru cu putință, dacă e adevărat că zeitățile acestea sînt cele care au dat naștere la toate fapăturile. 10. Cam la fel zice și poetul, care a călătorit în Egipt, aflînd atari lucruri de la preoții băștinașilor; el a alcătuit, printre alte versuri, și pe acestea⁵⁶, unde arată fapte aievea: „Zeii, sub chip de călători, străbat orașele și cerce-tează silnicia și dreptatea oamenilor“. Despre zeii cei veșnici din cer, iată cele ce povestesc egiptenii.

XIII. În afară de aceste zeități, mai sînt — după cum ne istorisesc tot egiptenii — și alte ființe zeificate, ce-au fost cîndva doar muritori, dar care prin înțelepciune și prin binele pe care l-au făcut oamenilor au ajuns să dobîndească nemurirea. Dintre aceștia, unii au fost și regi în Egipt. 2. Tălmăcite, numele lor sînt cîteodată aceleași ca și ale zeilor cerești. Alți zei au însă o denumire care rămîne doar a lor. Numele sînt: Helios, Cronos și Rhea, apoi Zeus — căruia unii îi spun Ammon — și, alături de ei, Hera și Hephaistos, apoi Hestia și, în sfîrșit, Hermes. Cel dintîi rege al Egiptului a fost Helios⁵⁷, numele său fiind același cu al astrului de pe cer. 3. Unii dintre preoți spun că, în Egipt, cel care a domnit cel dintîi ar fi fost Hephaistos⁵⁸, descoperitorul focului. Datorită acestei binefaceri, el ajunsese la cîrmuirea țării. Odată, în timp de iarnă, cînd un copac din munți a fost lovit de trăsnet, iar apoi focul a cuprins pădurea de alături, Hephaistos s-a apropiat de foc și s-a bucurat mult de căldura lui. Și, de îndată ce focul a fost gata să se stingă, el l-a ațîțat mereu, aducînd întruna lemne, și, ținînd aprinsă flacăra, Hephaistos i-a chemat și pe ceilalți oameni, să se bucure și ei de căldura și puterea focului. 4. Apoi a domnit Cronos care — căsătorindu-se cu sora lui, cu Rhea⁵⁹ — avu copii pe Osiris și pe Isis, după cum spune o legendă. După cei mai mulți mitologi însă, odraslele lui Cronos au fost Zeus și Hera. Datorită virtuții lor, ei au ajuns stăpîinii întregii lumi. Zeus și Hera au zămislit cinci zei, născuți fiecare în cîte una din cele cinci zile intercalate⁶⁰ ale anului egiptean. Numele acestor copii sînt: Osiris și Isis, apoi Typhon, Apolo și Afrodita. 5. Tălmăcit în grecește, Osiris înseamnă Dionysos, iar Isis răspunde, într-o foarte mare măsură, numelui Demetrei. Iar după ce Osiris a luat de nevastă pe Isis și a urmat tatălui său la domnie, aduse multe binefaceri neamului omenesc.

XIV. Osiris ar fi fost, cel dintîi care i-a hotărît pe oameni să se lase de antropofagie⁶¹, după ce Isis descoperi atît roadele grîului, cît și ale orzului, care în Egipt creșteau peste tot, fără a fi semănate, așa cum cresc și celelalte plante. Oamenii nu le cunoșteau, iar Osiris descoperi cultivarea lor. Datorită gustului plăcut al grăunțelor de curînd descoperite, oamenii au fost bucuroși să se lase de hrana lor de pînă atunci, văzînd cît de înțelept era să se lepede de obiceiul sălbatic de-a se măcelări

unii pe alții. 2. Întru amintirea descoperirii acestor roade, egiptenii păstrează și astăzi — și încă din vechime — următoarea tradiție: la vremea secerișului, oamenii dăruiesc ca prinoase întâiele spice de grâu secerate, iar lumea stă lângă snop și-l bate mereu, strigînd-o cu glas puternic pe Isis. Iar în acest fel egiptenii slăvesc zeița, pentru a fi descoperit bucatele pămîntului în vremuri de demult. 3. În unele cetăți, cînd se desfășoară sărbătorile zeiței Isis⁶², oamenii, mergînd în convoi, duc, printre alte lucruri, coșuri cu grâu și cu orz, în amintirea a ceea ce zeița descoperise cu atîta dibăcie în vechime. Se mai povestește că Isis a dat legi potrivit cărora oamenii trebuiau să-și facă unul altuia dreptate, încetînd a mai săvîrși fapte silnice și fărădelegi, și aceasta de teamă că vor fi pedepsiți. 4. Iată prin urmare pentru ce vechii eleni o numesc pe Demeter „dăta-toarea de legi“, ea fiind cea dintîi care le-a statornicit.

XV. Se mai povestește că Osiris și însoțitorii săi au întemeiat în Thebaida din Egipt o cetate cu o sută de porți, denumită de oameni Herapolis, după numele mamei zeului, urmașii spunîndu-i cetății Diospolis⁶³, iar unii Theba. 2. Domnește neînțelegerea în privința faptului de a ști care va fi fost obîrșia acestei cetăți. Atît istoricii cît și preoții egipteni nu și-au putut da seama cum au stat lucrurile. Mulți socot că Theba n-a fost zidită de Osiris și însoțitorii săi și că mai curînd — mulți ani după acesta — a întemeiat-o un rege oarecare, despre care vom da lămuriri cînd vom ajunge cu povestirea noastră la timpul în care regele acela a trăit. 3. Egiptenii povestesc că Osiris a înălțat părinților săi, Zeus și Hera⁶⁴, un templu vrednic a fi pomenit, atît prin măreție cît și prin bogăția lui⁶⁵. A mai clădit Osiris două temple lui Zeus și amîndouă din aur, unul mai mare — lui Zeus Uranios —, iar cel mai mic l-a închinat aceluși Zeus care a fost rege al egiptenilor și părinte al lor, și căruia unii îi zic Ammon. 4. Osiris a mai înălțat și alte temple celorlalți zei, făurite din aur, dînd fiecăruia cinstirea cuvenită și hotărînd și cine să fie preoții care să păstreze cultul. Osiris și Isis au dat cinstire descoperitorilor de meșteșuguri și acelor care au găsit anumite mijloace pentru a îmbunătăți felul de viață al oamenilor. 5. După ce au fost descoperite la Theba mine de aramă și de aur⁶⁶, s-au făurit arme pentru uciderea fiarelor și unelte pentru a munci pămîntul, pe care cu multă rîvnă oamenii l-au făcut să rodească. Apoi, ei au făurit statui și au zidit temple minunate, acoperite de aur, întru slăvirea zeilor. 6. Lui Osiris i-a plăcut și agricultura. El fusese crescut la Nysa, o cetate din Arabia Fericită, în vecinătatea Egiptului. Cum era feciorul lui Zeus, elenii l-au numit Dionysos, după numele tatălui său și după numele acelei localități⁶⁷ unde el se născuse. 7. Poetul, într-unul din imnurile sale⁶⁸, pomenește și el de Nysa, spunînd că se află în apropierea Egiptului⁶⁹. Iată spusele sale: „Nysa cea așezată pe un munte înverzit, departe de Fenicia și aproape de fluviul Nil“.

8. Se povestește că Osiris este descoperitorul viței de vie — în apropierea Nysei — și că tot el a născocit cultivarea ei, fiind cel dintâi băutor de vin și învățându-i pe muritori plantarea viței, întrebuințarea vinului⁷⁰, pregătirea și păstrarea lui. 9. Ființa cea mai slăvită de către Osiris a fost Hermes, acesta fiind hărăzit în chip deosebit pentru tot ce poate sluji propășirea vieții în societate.

XVI. Potrivit tradiției egiptenilor, Hermes⁷¹ este cel care a născocit primul vorbirea articulată și care a dat nume multor lucruri ce, înaintea lui, nu erau numite. Născocirea literelor și rânduirea sacrificiilor, cum și cinstirea zeilor, tot lui i se datorează. La fel, cercetarea stelelor orînduite pe cer, armonia sunetelor și natura lor. A fost totodată întemeietorul palestrelor, al meșteșugului mișcărilor ritmice pe care le poate face trupul omenesc, precum și al artei care urmărește o bine proporționată dezvoltare a trupului. Hermes a născocit lira cu trei corzi, imitând cele trei anotimpuri ale anului. Căci el s-a folosit de trei tonuri, ascuțit, grav și mijlociu: cel ascuțit imită vara, cel grav — iarna, cel mijlociu — primăvara. 2. Tot Hermes i-a învățat pe eleni a-și tălmăci cugetările, și de la această destoinicie a lui i s-a tras și numele⁷² de Hermes. El era scribul⁷³ sacru al lui Osiris, consultat de el în toate privințele; și el se folosea cu precădere de sfatul lui. Hermes ar fi descoperit și măslinul⁷⁴ — iar nu Atena, cum pretind elenii.

XVII. Egiptenii spun că Osiris, care din fire era un binefăcător și a fost dornic de slavă, a cutreierat pământul — după ce își adunase o mare oaste — învățându-i pe oameni cultivarea viței de vie, a grâului și orzului. 2. Căci zeul nostru⁷⁵ își făcuse socoteala cum că, după ce va pune capăt sălbăticiiei oamenilor și le va îmblânzi felul de viață, va dobîndi cinstirile vrednice de cei vejnici, deoarece binele ce-l făptuia era de neprețuit. Așa s-a și întâmplat. Nu numai oamenii din vremea sa au primit darurile cu recunoștință, dar întreaga posteritate l-a slăvit, ca pe zeitățile cele mai de seamă, căci lui îi datorau hrana. 3. Osiris, după ce a rînduit — zice-se — treburile Egiptului, ar fi încredințat întreaga putere soției sale Isis, căreia i-ar fi dat un sfetnic, pe Hermes, fiindcă acesta prin cuminenie îi întrecea pe toți cei din jurul lui. Iar pe Hercules⁷⁶ l-a numit căpetenia tuturor oștilor țării ce era sub stăpînirea sa, acesta fiindu-i rudă și fiind foarte vestit pentru vitejia și vînjoșia sa. Cîmuitrea acelor părți ale Egiptului care se află lîngă Fenicia și lîngă mare, Osiris a încredințat-o lui Busiris, iar pe aceea a ținuturilor dinspre țara etiopilor și Libya, lui Anteu⁷⁷. Apoi, a pornit din Egipt cu oastea lui să se războiască, luîndu-l cu sine și pe fratele său căruia elenii îi spun Apolo⁷⁸. 4. Apolo — așa povestesc egiptenii — ar fi descoperit laurul, închinat lui de oameni. Descoperirea iederei este însă pusă pe seama lui Osiris, această plantă fiind închinată lui de egipteni, cum a fost în-

chinată lui Dionysos de către eleni. În limba egipteană iedera se numește „planta lui Osiris”. 5. Iar egiptenii, cînd este vorba de consacrări, preferă iedera viței de vie, pentru că aceasta din urmă își pierde frunzele, pe cîtă vreme iedera rămîne mereu verde. Astfel au făcut cei vechi cu plantele ce-și păstrează prospețimea frunzei : ei au închinat mirtul Afro-ditei, laurul lui Apolo și măslinul Atenei.

XVIII. Se spune că Osiris, în expediția sa, pornise împreună cu doi fii ⁷⁹ ai săi : Anubis și Macedon, bărbați însemnați prin vitejia lor. Și unul și celălalt purtau armuri uimitoare și făurite din pieile unor animale a căror îndrăzneală încercau s-o urmeze. Anubis era îmbrăcat cu o piele de cîine, pe cîtă vreme Macedon purta o piele de lup. Și iată pentru ce aceste animale sînt atît de slăvite de către egipteni. 2. Osiris îl luă cu sine și pe Pan ⁸⁰, cinstit cu deosebire în țara Egiptului, căci egiptenii îi așază statui în toate templele ; ba chiar ei au întemeiat în Thebaida și un oraș, care se numește Chemmo ⁸¹, ceea ce s-ar tălmăci prin „orașul lui Pan”. Îl mai întovărășeau și doi oameni pricepuți în ale agriculturii : Maron ⁸², care știa să cultive vița de vie, și Triptolem ⁸³, priceput în a semăna și secera grîul. 3. Totul fiind pregătit, Osiris făgădui zeilor că-și va lăsa părul să crească în tot timpul călătoriei sale, pînă se va întoarce în țara Egiptului ; și astfel el porni să străbătă Etiopia. Datorită lui s-a înpămîntenit obiceiul care a dăinuit pînă foarte aproape de zilele noastre ca egiptenii, în timpul cît călătoresc, din clipa plecării pînă cînd se întorc acasă, să nu-și taie părul. 4. Se spune că, în vreme ce străbătea Etiopia, i-au fost aduși lui Osiris satiri care — zice-se — erau acoperiți de păr pînă la șale. Osiris îndrăgea veselia și dansul și, de aceea, aducea întotdeauna cu sine o mulțime de cîntăreți, printre care se aflau nouă fecioare pricepute să cînte și iscusite în toate artele ; acestora elenii le-au zis Muze. Egiptenii povestesc că le conducea Apolo, din care pricină i-au și dat lui denumirea de Musagetul. 5. Osiris luă cu sine în expediția lui și pe satiri, atît de dăruiți în arta dansului, la cîntări și la tot felul de petreceri și glume. Căci expediția lui Osiris nu pornise să facă război, să dea bătălii și să înfrunte primejdiile. Pretutindeni el era primit, de toate neamurile, ca un zeu, deoarece ei îl socoteau un binefăcător. 6. După ce i-a învățat pe etiopieni să muncească pămîntul și a întemeiat la ei cetăți care aveau să fie vestite, Osiris lăsa în urma sa guvernatori ai țării de acolo, care aveau să le poarte de grijă și să strîngă birurile.

XIX. Pe cînd Osiris și cu ai săi se îndeletniceau cu aceste fapte, se povestește că la vremea cînd răsărise steaua Sirius ⁸⁴ (vremea revărsării apelor fluviului), Nilul, rupîndu-și zăgazarile, inundă o mare parte a Egiptului și acoperi mai ales țînutul al cărui cîrmuitor era Prometeu. Puțini de pe meleagurile acelea au mai scăpat cu viață, iar Prometeu — deznădăjduit — fu cît pe-aci să-și pună capăt zilelor. 2. Apele flu-

viului fiind atât de iuți și năprasnice, i s-a mai spus Nilului și Vulturul. Dar Heracles, care era pornit să înfăptuiască lucruri mari și râvnea isprăvi vitejești, a refăcut digurile și fluviul a reintrat în albia sa. 3. Iată pentru ce, în urma acestei întâmplări, unii poeți ai elenilor au povestit o legendă⁸⁵ potrivit căreia Heracles ar fi ucis vulturul ce rodea ficatul lui Prometeu. 4. Cel mai vechi nume⁸⁶ al fluviului este Oceane, adică — tălmăcit în grecește — Oceanos. Mai apoi, din pricina marilor revărsări de ape, a fost numit Vulturul; în urmă, a primit numele de Aigyptos, după numele unui rege din această țară. O mărturie ne-o dă poetul când spune: „Mi-am ancorat sprintenele corăbii în fluviul Aigyptos“⁸⁷. Fluviul se revărsă în mare în apropierea locului numit Thonis⁸⁸ — un vechi port negustoresc al Egiptului. În sfârșit i s-a spus și Nil (nume pe care-l poartă și astăzi), de la regele Neileus⁸⁹. 5. Când Osiris ajunsese la hotarul Etiopiei, el ridică de-o parte și de alta a fluviului diguri mari, în așa fel încât, atunci când aveau să se pornească revărsări de ape, să nu se mai formeze mlaștini mai mari decât ar fi fost de folos. Prin anumite deschizături, pe care el le făcuse în stăvilare, apa putea să se scurgă doar atâtă cât era necesar. 6. Apoi, Osiris și-a urmat mai departe călătoria prin Arabia, de-a lungul Mării Roșii⁹⁰ și a pătruns pînă la inzi, ajungînd chiar la capătul pămîntului. 7. El a întemeiat în India numeroase cetăți, dintre care a numit-o pe una Nysa, în amintirea localității din Egipt, unde el fusese crescut. În acest oraș, Osiris a plantat iederă, din aceea care în India — și în ținuturile învecinate — nu poate fi găsită decât în locul acesta, crescînd acolo pînă în zilele noastre. 8. A mai lăsat și alte semne ale șederii sale pe aceste meleaguri, ceea ce i-a făcut pe inzii de mai târziu să spună că obîrșia zeului se afla în India.

XX. A luat parte și la vîntările de elefanți și pretutindeni a înălțat coloane cu inscripții care aminteau de expediția lui. Osiris a mai străbătut și țările altor popoare din Asia și, trecînd Hellespontul, a ajuns în Europa. 2. În Tracia, el a ucis pe regele Licurg — regele barbarilor din părțile acelea, fiindcă îndrăznise să i se împotrivească și lăsa în urma-i pe Maron, care acum era un bătrîn, dîndu-i în grijă cultura plantelor aduse de el pe pămîntul trac. I-a mai poruncit să clădească un oraș, căruia i s-a dat numele de Maroneia⁹¹. 3. Iar pe fiul său Macedon, Osiris l-a făcut rege al țării căreia de atunci i s-a spus Macedonia. Lui Triptolem i-a încredințat apoi grija culturii pămîntului din Attica. Pe scurt, Osiris străbătu întreg pămîntul locuit și făcu să propășească viața oamenilor, răspîndind cultura unor plante foarte ușor de cultivat. 4. Acolo unde pămîntul nu era prielnic plantării viței de vie, Osiris i-a învățat pe oameni să-și pregătească din orz o băutură, plăcută la gust și foarte tare, care nu era cu mult mai prejos decât vinul. 5. Întorcîndu-se în Egipt,

Osiris aduse cu sine, de pretutindeni, daruri minunate și, datorită marilor lui binefaceri, s-au învoit cu toții să-i recunoască nemurirea și să-l slăvească asemenea zeilor din ceruri. 6. Și astfel, trecînd din rîndul oamenilor în rîndurile zeităților, Isis și cu Hermes i-au adus jertfe și l-au cinstit în chipul cel mai strălucit. Ei au introdus în cultul său și ceremonii de inițiere⁹², slăvind în chipul acesta puterea zeului.

XXI. Cu toate că preoții ținuseră multă vreme ascunsă moartea regelui, s-a întîmplat totuși că, în scurgerea anilor, unii să dea în vileag mulțimii ceea ce — pînă atunci — fusese tănuit. 2. Iată ce au istorisit preoții egipteni⁹³ : Osiris ar fi domnit cu duhul dreptății asupra Egiptului și ar fi fost ucis de către fratele său Typhon⁹⁴, un om aprig și nelegiuit. Acesta i-a tăiat trupul în douăzeci și șase de bucăți, dînd cîte o bucată fiecăruia dintre acei în tovărășia cărora se năpustise împotriva lui Osiris, fiindcă voia ca toți să fie părtași la făptuirea lui nelegiuită. Typhon era încredințat că va putea astfel să aibă sprijinitori și păzitori siguri ai domniei sale. 3. Dar Isis, sora și soția lui Osiris, răzbună uciderea cu ajutorul fiului său Horus și-i luă viața lui Typhon și tuturor părtașilor la neleguire, ajungînd în chipul acesta regina Egiptului. 4. Avusese loc o bătălie pe malul fluviului dinspre Arabia, în apropierea satului ce se numește Anteios, după numele lui Anteu⁹⁵, pe care Heracles l-a ucis pe vremea lui Osiris. 5. Isis găsi toate părțile trupului⁹⁶ lui Osiris, în afară de părțile rușinoase. Și fiindcă nu voia să se știe unde se află mormîntul soțului ei, pentru ca mormîntul lui să fie slăvit de toți locuitorii Egiptului, iată ce făptui : După cîte se povestește, Isis tănui fiecare bucată din trupul lui Osiris într-un trup omenesc, plăsmuit din ceară și din mirodenii, mare cît trupul soțului. 6. Apoi chemă, pe rînd, toate grupările de preoți și le ceru prin jurămint să nu destăinuiească ce le va fi încredințat lor. Fiecăruia grup îi spuse că doar lui i-a încredințat corpul regelui, amintînd binefacerile lui. Le-a îndemnat pe toate să-i așeze leșul în templul lor și să-i dea slăvire ca unui zeu. Preoții mai aveau și datoria să-i închine un animal, oricare va fi fost ; iar cît acesta era viu, să-l slăvească la fel cum înainte îl slăviseră pe Osiris, după moarte învrednicindu-l de aceeași înmormîntare ca pe regescu-i soț. 7. Și, cum voia să-i îmbie pe preoți a-i da lui Osiris cinstirea despre care am vorbit, încredințîndu-i că o fac spre binele lor, Isis le dăruî a treia parte din ținut, spre a face față cultului și îndatoririlor sfinte. 8. Iar preoții și-au adus aminte de binefacerile lui Osiris și, în dorința lor de a fi zeiței pe plac, dar și împinși de propriul interes, au îndeplinit toate cîte le ceruse ea. 9. Iată, prin urmare, pentru ce pînă în zilele noastre toți preoții pretind că Osiris a fost înmormîntat în ținutul de sub oblăduirea lor și ei cinstesc

animalele ce, dintru început, au fost închinat lui ; iar, după ce au murit acestea, la îngropăciune, preoții se arată cuprinși de aceeași jale ca și cum ar fi vorba de Osiris. 10. Taurii sacri, cunoscuți sub numele de Apis și de Mnevis⁹⁷, fiind închinati lui Osiris, s-a dat poruncă tuturor egiptenilor să-i slăvească întocmai ca pe zei. 11. Căci aceste vietăți au fost de cel mai mare ajutor celor care au descoperit bucatele, pentru însămintare și cât privește toate foloasele pe care agricultura le-a adus muritorilor.

XXII. Se mai povestește că Isis, după moartea lui Osiris, s-a jurat să nu mai aibă legături trupești cu nici un bărbat și că, în tot timpul vieții sale, ea a domnit cum nu se poate mai drept, că i-a întrecut pe toți prin binefacerile de care a dat dovadă față de supușii săi. 2. Ca și lui Osiris, și ei — după ce a trecut în lumea zeilor — i s-au adus aceleași slăviri ce se datorează Nemuritorilor. Isis a fost înmormântată în apropierea Memphisului. Acolo e mormântul ei și se poate vedea pînă astăzi, lângă templul lui Hephaistos. 3. Unii susțin că trupurile acestor două zeițăți nu sînt înmormîntate la Memphis, ci în apropierea hotarului dintre Etiopia și Egipt, într-o insulă a Nilului, care se află în preajma localității numite Philai⁹⁸. Datorită întîmplării acesteia, insulei i s-a zis „Cîmpul Sacru”. 4. Cei ce povestesc legenda se bizuie pe faptul că acolo poate fi văzut mormîntul înălțat lui Osiris, și păstrat pînă în zilele noastre, mormînt pe care toți preoții din Egipt îl slăvesc. Iar în jurul lui se află trei sute șazeci de cupe pentru libații⁹⁹. 5. Zilnic umplu preoții cupele cu lapte, cîntînd cîntece de jale, în care invocă numele zeilor. 6. De aceea în această insulă nu pot pătrunde decît preoții. Toți locuitorii Thebaidei — ținutul cel mai vechi al Egiptului — sînt încredințați că jurămîntul cel mai de seamă se rostește doar pe mormîntul de la Philai, al lui Osiris. În felul acesta părțile trupului regelui care au fost găsite ar fi primit, zice-se, cinstirea îngropăciunii. Părțile rușinoase — spun preoții — au fost zvîrlite de Typhon în fluviu, fiindcă nici unul din părtașii la nelegiuire nu voise să le ia. Dar Isis socoti că și acestea erau vrednice de slăvirile cuvenite zeilor ; și pregăti o imagine a lor, poruncind să fie așezată în templu și preamărită prin inițieri și jertfe ca o icoană. Ele trebuiau să se bucure de cinstirile cele mai mari. 7. Și de aceea elenii care și-au luat celebrarea orgiilor din Egipt¹⁰⁰, cum și serbările întru slava lui Dionysos, preamăresc această parte a trupului pe care o numesc „phallos” prin mistere, prin inițieri spre mărirea zeului și prin sacrificii.

XXIII. De la Osiris și Isis pînă la domnia lui Alexandru, întemeietorul — în Egipt — a cetății ce-i poartă numele, ar fi trecut, așa ne spun preoții, mai mult de zece mii de ani. Unii însă au scris că s-ar fi scurs cam vreo douăzeci și trei de mii de ani. 2. Acei care pretind că

zeul ¹⁰¹ s-a născut în Theba din Beotia ca fiu al lui Zeus și al Semelei se înșeală, fiind aceasta doar o ticluire a preoților. Într-adevăr, Orfeu, care a călătorit în Egipt și a luat parte la inițierile și la tainele lui Dionysos, fiind binevoitor cadmeilor ¹⁰² care îl cinsteau, a strămutat în ținutul acestora nașterea zeului, ca să le facă plăcere. Iar poporul de rînd, poate și din neștiință, poate și pentru că erau oamenii dornici să fie Dionysos socotit un zeu elen, a primit cu dragă inimă inițierile și tainele dionysiace.

3. Orfeu a găsit următorul prilej să strămute locul nașterii zeului și să schimbe ceremoniile de inițiere prin care era slăvit Osiris în tainele lui Dionysos. 4. Cadmos ¹⁰³, care se născuse în Theba cea din Egipt, avu, printre alți copii, și pe Semele ¹⁰⁴. Batjocorind-o un necunoscut, Semele rămase grea și, după șapte luni, dădu naștere unui copil care la înfățișare aducea mult cu Osiris, așa cum și-l închipuiau egiptenii. Un asemenea copil nu prea trăiește mult, fie din vrerea zeilor, fie pentru că Firea n-o îngăduie. 5. Aflînd de cele întîmplate, Cadmos, căruia un oracol îi ceruse să nu-și părăsească obiceiurile strămoșești, și-a aurit copilul și i-a adus cuvenite jertfe, ca și cum însuși Osiris — sub chipul acesta — s-ar fi înfățișat în mijlocul oamenilor. 6. Apoi Cadmos puse zămisirea pruncului pe socoteala lui Zeus. Astfel el îl slăvea pe Osiris și spulbera penegririle privitoare la siluirea fiicei lui ¹⁰⁵. De aici s-a ivit la eleni legenda că Semele, odraslă a lui Cadmos, rămînînd grea cu Zeus, îl născuse pe Osiris. În vremea care a urmat, Orfeu — bucurîndu-se de mare faimă printre eleni pentru cîntecul său, pentru riturile de inițiere și pentru cunoștințele sale privitoare la zei — a fost oaspetele Thebei și în chip deosebit a fost slăvit de cadmei. 7. Fiindcă se împărtășise din învățăturile egiptenilor privitoare la zei, el a strămutat nașterea străvechiului Osiris în vremurile mai noi și, ca să le fie cadmeilor pe plac, a statornicit noi misterii, în care-i învăța pe inițiați cum că părinții lui Dionysos au fost Semele și Zeus. Amăgiți în parte de însăși neștiința lor, în parte fiindcă socoteau că trebuie să i se dea crezare lui Orfeu ¹⁰⁶, care se bucura de mare faimă, dar mai ales întrucît le făcea plăcere ca zeul acesta să fie socotit elen — așa cum am mai spus-o —, oamenii primiră cu multă bucurie riturile de inițiere. 8. Apoi, după ce mitografii și poeții s-au încrezut în cele ce spunea legenda, teatrele au ajuns să fie pline de această poveste; iar tradiția făcu legenda să fie socotită fapt aievea, ce ar merita toată încrederea noastră și o susținere de neclintit. Pe scurt, elenii ar fi pretins că sînt ai lor eroii și zcii cei mai vestiți ai egiptenilor ¹⁰⁷; ba, mai mult încă, spuneau că tot ale lor sînt coloniile trimise de egipteni.

XXIV. Potrivit tradiției egiptene, și Heracles va fi fost de obîrșie egipteană, el care, bizuindu-se pe voinicia lui, străbătuse o bună parte

a lumii și înălțase, la hotarul Libyei, o stelă. Și această tradiție încearcă să-și afle crezare folosindu-se de chiar spusele elenilor. 2. Într-adevăr, toți au împărtășit părerea că Heracles i-ar fi sprijinit pe Olimpieni în războiul pe care l-au dus împotriva Giganților. Dar, spun preoții din Egipt, vremea în care pământul a dat naștere Giganților nu poate fi aceeași cu vremea când — după spusa elenilor — venise pe lume Heracles, căci el a trăit cu o generație înaintea războiului de la Troia ¹⁰⁸. Mai degrabă, cred egiptenii, Giganții s-ar fi ivit pe pământ odată cu oamenii. De atunci numără locuitorii Egiptului mai mult de zece mii de ani. 3. De asemenea, măciuca și cu pielea de leu nu s-ar fi potrivit decât cu vremea străvechiului Heracles, căci pe atunci nu fuseseră născocite încă armele de aramă; și oamenii, când voiau să țină piept vrăjmașilor, se foloseau doar de ciomege și își ocroteau trupurile cu piei de fiare. Egiptenii ni-l înfățișează pe Heracles ca fiind vlăstarul lui Zeus, dar spun că nu știu cine i-a fost mamă. 4. Fiul Alcmeiei s-a născut cu mai bine de zece mii de ani mai târziu și, la naștere, a fost numit Alceus, pentru că mai târziu numele lui să se preschimbe în Heracles. Și aceasta nu fiindcă, precum spune Matris ¹⁰⁹, își dobândise slava (*kleos*) datorită Herei, ci fiindcă, râvnind să imite felul de viață al lui Heracles cel de odinioară, ajunsese a se împărtăși din faima lui și — pînă în cele din urmă — îi dobîndi numele. 5. Povestirile egiptenilor se sprijină și pe o foarte veche tradiție elenică, potrivit căreia Heracles ar fi mîntuit pământul de monștri. Dar lucrurile acestea nu s-ar fi putut petrece într-o vreme atît de apropiată de războiul Troiei, pentru că pe atunci, în cele mai multe părți ale lumii, oamenii ieșiseră din starea lor de sălbăticie. Și aceasta datorită meșteșugului agriculturii, datorită întemeierilor de cetăți, datorită faptului că ei se statorniciseră pretutindeni. 6. Mai aproape de adevăr este faptul că Heracles ar fi adus la o viață mai blîndă pământul încă din vremile străvechi, când omenirea era năpădită de pustiriile multelor animale sălbatice, mai ales în Egipt unde ținuturile, din partea superioară, sînt pînă în zilele noastre nelocuite și bîntuite de fiare. 7. Și de bună seamă că Heracles, grijuliu față de țara de unde își trăgea obîrșia, a curățit pământul ei de sălbăticiuni și l-a dat în seama oamenilor care se îndeletnicesc cu muncile cîmpului, binefacere datorită căreia Heracles ¹¹⁰ dobîndi cinstirile datorate zeilor. 8. Se mai povestește și că Perseu s-ar fi născut în Egipt, iar elenii ar fi strămutat locul nașterii lui Isis în Argos, cînd spun, în mitologia lor, că Io ar fi fost preschimbată în vacă.

XXV. Îndeobște, domnește o mare neînțelegere în ce privește aceste zeiități. Aceeași zeiță este numită de unii Isis, de alții Demeter, de alții Thesmophoros, de alții Selene, de alții Hera. Ba sînt și unii care-i dau toate aceste denumiri ¹¹¹. 2. Lui Osiris unii îi spun Sarapis, alții Dionysos,

alții Pluton, alții Ammon. I se mai zice și Zeus. Mulți socot că el ar fi chiar zeul Pan ; și sînt unii care susțin că Sarapis este divinitatea ce la eleni poartă numele de Pluton. Potrivit tradiției egiptene, Isis ar fi născocit multe leacuri folositoare sănătății omului, fiind iscusită în ale medicinei. 3. Pentru acest motiv, după ce dobîndi nemurirea, Isis își află o mare desfătare să-i tămăduiască pe oameni. Muritorilor care-i cereau ajutorul ea le arăta în timpul somnului ¹¹² leacul cel mai potrivit, astfel vîdindu-și marea bunăvoință față de oricine își îndreaptă ruga către ea. 4. Preoții egipteni pretind că ei nu aduc drept dovadă doar simple legende, cum au obiceiul s-o facă elenii, ci numai întîmplări neîndoielnice. Martora le este aproape întreaga lume ¹¹³ care, cu multă rîvnă, o cinstește pe Isis, deoarece zeița și-a arătat tuturor puterea de a lecu. 5. Celor suferinzi zeița li se ivea în vremea somnului, îi ajuta să scape de dureri și-i tămăduia în chip uimitor pe cei care-i dădeau ascultare. Mulți bolnavi în privința cărora medicii nu mai trăgeau vreo nădejde că s-ar putea tămădui, fiind boala lor atît de grea, au scăpat mulțumită lui Isis. Mulți orbi sau schilozi, după ce au alergat să dobîndească ajutorul zeiței, s-au văzut tot atît de sănătoși cum fuseseră la început. 6. Tot Isis descoperi și mijlocul prin care omul poate ajunge nemuritor ¹¹⁴. Cu ajutorul acestuia pe fiul său Horus nu numai că l-a înviat, după ce a fost ucis prin uneltirile Titanilor ¹¹⁵ — leșul lui ¹¹⁶ fusese găsit sub apă —, dar Isis i-a dăruit nemurirea. 7. Se pare că Horus a fost cel din urmă dintre zeii care au domnit în Egipt, după ce tatăl său Osiris luă drumul spre lumea celor fără de moarte. Dacă ar fi să-l traducem, numele lui Horus ¹¹⁷ înseamnă, ne spun egiptenii, Apollo. El a învățat de la Isis, maică a sa, meșteșugul tămăduirilor și al ghicitului, ajungînd binefăcător al neamului omenesc, mulțumită oracolelor sale și datorită tămăduirilor ¹¹⁸.

XXVI. Preoții egipteni socot că de la domnia lui Helios și pînă în vremea cînd Alexandru a năvălit în Asia s-ar fi scurs vreo douăzeci și trei de mii de ani. 2. Potrivit miturilor pe care ei ni le înfățișează, cele mai vechi zeități au stăpînit, fiecare, mai mult decît o mie și două sute de ani, iar acelea care au urmat lor în scaunul zeiesc au domnit nu mai puțin de trei sute de ani. 3. Fiindcă apare de necrezut un număr așa mare de ani, unii încearcă să spună că, în vremile foarte de demult, cînd nu fusese încă descoperită mișcarea soarelui, anii erau socotiți ¹¹⁹ după ciclul pe care îl îndeplinește luna. 4. Lucrurile sînd astfel, anul nu avea decît treizeci de zile. Prin urmare nu ar fi fost cu neputință ca unii oameni să fi trăit o mie și două sute de ani ¹²⁰. Căci și astăzi, cînd anul are douăsprezece luni, sînt destui inși care trec de o sută de ani. 5. Iar cît privește pe regi despre care se zice că vor fi trăit pînă la trei sute de ani, sînt unii care aduc explicația cum că, pe acea vreme, anul trebuia să fi avut patru luni, care alcătuiau anotimpurile : primăvara, vara, toamna

și iarna. Iată deci pentru ce, la unii dintre eleni, anilor li se spune „anotimpuri“ (*horoi*), iar analelor li se spune „horografii“ ¹²¹. 6. Egiptenii povestesc că pe vremea zeiței Isis s-au născut acele făpturi care aveau mai multe trupuri și pe care elenii le-au numit Giganți ¹²², iar egiptenii — în templele lor — și le-au închipuit ca pe niște dihanii ¹²³ lovite de Osiris și de cei din jurul său. 7. Unii susțin că acești monștri s-ar fi născut din pământ, chiar atunci când el dăduse naștere viețaiilor. Alții sînt de părere însă că Giganții erau doar oameni care se deosebeau de ceilalți muritori prin tăria trupului, fiind în stare a săvîrși numeroase isprăvi, și din această pricină mitologia i-a reprezentat ca pe ființe înzestrate cu mai multe trupuri. 8. Aproape toți își închipuie că Giganții, pornind război împotriva lui Zeus și Osiris, au fost nimiciți pînă la ultimul.

XXVII. Împotrivindu-se obiceiului pe care îl au toate celelalte popoare, egiptenii au hotărît prin lege că se pot căsătorii cu surorile lor ¹²⁴, întemeindu-se pe împrejurarea că în felul acesta Isis a putut să izbîndească ; căci ea, după ce se căsătorise cu fratele său Osiris — și după ce s-a stins acesta din viață —, a jurat să nu îngăduie nici unui alt bărbat a se apropia de dînsa și, urmărindu-l pe ucigașul soțului, a stăpînit cinstind cît se poate mai mult legile. Pe scurt, ea a adus cele mai numeroase și mai mari binefaceri întregului neam omenesc ¹²⁵. 2. De aici s-a tras obiceiul ca, la egipteni, reginei să i se dea o mai mare putere decît regelui ¹²⁶ și să fie mai slăvită, iar în viața oamenilor de rînd femeia să fie stăpîna bărbatului ¹²⁷. Acei care se însoară scriu chiar în contractul de căsătorie că au căzut la înțelegere ca, în toate, soției ¹²⁸ să i se dea ascultare ^{128 bis}. 3. Desigur, nu mi-a rămas necunoscut faptul că unii dintre istorici povestesc despre Isis și Osiris cum că mormintele lor se află la Nysa, în Arabia, ceea ce a făcut ca lui Dionysos să i se spună „cel din Nysa“. Fiecăreia dintre divinitățile acesteia i s-a înălțat o stelă ce poartă în hieroglifice o anume inscripție. 4. Pe stela zeiței Isis scrie ¹²⁹ : „Eu sînt Isis, care am domnit asupra întregii țări. Învățătorul meu a fost Hermes. Legile poruncite sub domnia mea nimeni nu le poate zădărnici. Sînt fiica cea mai vîrstnică a lui Cronos, cel mai tînăr dintre zei. Sînt nevasta și sora lui Osiris și eu cea dintîi am descoperit, pentru oameni, roadele care-i hrănesc. Sînt mama regelui Horus și răsar odată cu Steaua Cîinelui ¹³⁰. Pentru mine a fost înălțată cetatea Bubastos. Te salut, te salut, țară a Egiptului, care m-ai hrănit !“ 5. Iată acum și ceea ce stă scris pe coloana ¹³¹ lui Osiris : „Tatăl meu este Cronos, cel mai tînăr dintre toți zeii. Sînt Osiris regele ! Sînt acela care am condus o expediție prin întreaga lume, ajungînd pînă la ținuturile cele nelocuite ale inzilor, pe meleagurile care se îndreaptă către miază-noapte. Ajuns-am chiar pînă la izvoarele fluviului Istru și de acolo am străbătut alte pămînturi pînă la Ocean. Sînt cel mai mare fiu al lui Cronos. Am ieșit dintr-un

ou ¹³² frumos și nobil, am venit pe lume ca o sămânță înrudită cu ziua. Nu este colț de țară pe unde să nu fi trecut, împărtaşind tuturor bine-facerile descoperirilor făcute de mine". 6. Iată ceea ce se spune că s-ar putea citi pe stelele lui Isis și Osiris. Cît despre celelalte inscripții, mai cuprinzătoare, ele s-au șters prin trecerea timpului. Părerile privitoare la mormîntul acestor zei se deosebesc de la scriitor la scriitor, și aceasta din pricină că nu le era îngăduit preoților să împărtaşească ceea ce doar ei știau, taină pe care n-aveau voie s-o dezvăluie mulțimii, căci mari primejdii l-ar fi pîndit pe acela care dădea în vileag celor mulți faptele zeiești.

XXVIII. Egiptenii spun că, după întîmplările mai sus amintite, ar fi pornit din Egipt foarte multe colonii ¹³³, ducîndu-se prin toate ținuturile locuite. Belos ¹³⁴, despre care legenda spune că era feciorul lui Poseidon și al Libyei, ar fi dus coloniști pînă în Babylon. Statornicindu-se pe malurile Eufratului, el a instituit acolo, zice-se, preoți care, aidoma celor din Egipt, erau scutiți de plata oricărei dări și de orice sarcină obștească. Babilonienii îl numesc chaldei, și aceștia se îndeletnicesc cu cercetarea astrelor, făcînd același lucru pe care-l fac preoții din Egipt, adică cercetînd natura ori ocupîndu-se de astre. 2. Mai spun egiptenii că și Danaos ¹³⁵ a plecat din țara Egiptului, ducînd cu sine o colonie pe care a statornicit-o în Elada. A fost Argosul, — zice-se — cea mai veche cetate a elenilor. Și neamul colchilor din Pont și evreii — între Arabia și Siria — sînt tot urmașii unor coloniști veniți din Egipt. 3. Iată din care pricină, la aceste neamuri, există de mult obiceiul, ce se trage din Egipt ¹³⁶, ca băieților la naștere să li se facă tăierea împrejur. 4. Potrivit tradiției egiptenilor, înșiși atenienii sînt coborîtorii unei colonii pornite din orașul egiptean Sais. Ei încearcă, prin aceasta, să-și dovedească înrudirea cu atenienii, care — spun ei — sînt, dintre toți elenii, singurii care-i zic cetății „asty”, denumire împrumutată ¹³⁷ de la orașul Asty din Egipt. Ba încă și mai mult: însuși felul în care este orînduită viața cetății ateniene, cum și împărțirea pe categorii sociale sînt la fel ca în Egipt, unde cetățenii se împart în trei clase. 5. Cea dintîi categorie de cetățeni o alcătuiesc așa-numiții eupatrizi, care, întocmai ca și preoții din Egipt, au dobîndit cea mai bună învățătură, fiind vrednici de cinstirile cele mai mari. Cea de-a doua categorie este aceea a stăpînitorilor de pămînt (*geomoroi*), datori să aibă arme și să lupte pentru apărarea cetății, așa cum se întîmplă și în Egipt, unde așa-numiții „agricultori” dau țării ostași. Cea din urmă categorie îi cuprinde pe muncitorii (*demiurgoi*), ce se îndeletnicesc cu meșteșugurile manuale și în sarcina cărora cad îndatoririle obștești cele mai trebuincioase; această a treia clasă se regăsește și la egipteni, avînd aceeași ocupație ¹³⁸. 6. Atenienii au avut generali de obîrșie egipteană. Așa bunăoară: Petes ¹³⁹,

tatăl lui Menestheus, care fusese unul dintre cei ce luaseră parte la expediția împotriva Troiei, fiind el, fără doar și poate, de neam din Egipt și abia mai târziu dobândind cetățenia ateniană, pentru ca — în sfârșit — să ajungă regele Atenei. 7. [Cît despre egipteanul Cecrops]¹⁴⁰, acesta se bucura de o îndoită fire. Și acestui fapt atenienii, în ciuda strădaniei lor, nu i-au putut da vreodată de rost și n-au putut afla nici care îi era temeiul. Este neîndoielnic pentru oricine că el, luînd parte la viața cetățenească a două state, unul elen și celălalt barbar, avea două firi: jumătate animal și jumătate om.

XXIX. Mai susțin egiptenii în legătură cu cele spuse mai sus că Erechtheus¹⁴¹ era egiptean de obîrșie și ajuns, mai apoi, rege al Atenei. Dovezile pe care ei le aduc sînt următoarele: după cum recunoaște toată lumea, o secetă mare bîntuia aproape tot pămîntul locuit, cu excepția Egiptului, fiindcă ținutul fusese ocrotit prin însăși așezarea lui. Dar seceta de care vorbim nimicise un mare număr de oameni și foarte multe roade ale pămîntului. Atunci Erechtheus, datorită legăturilor de sînge care-l legau cu Egiptul, aduse de acolo la Atena foarte mult grîu, astfel încît locuitorii cetății îl făcură rege, ca răsplată pentru binele ce-l făptuise. 2. Odată ajuns cîrmuitor, Erechtheus a introdus la Eleusis riturile de inițiere ale Demetrei și a statornicit acolo misteriiile, împămîntenind astfel datini ce le împrumutase din Egipt. De atunci, s-a stabilit tradiția potrivit căreia, în aceeași vreme, ar fi venit și zeița în Attica, pentru că în timpurile acelea ar fi fost aduse la Atena roadele pămîntului că-roră li s-a dat numele după cel al Demetrei. Și iată, prin urmare, de unde s-a ivit credința că zeița Demeter ar fi descoperit pentru a doua oară cultura cerealelor. 3. Cît despre atenieni, ei mărturisesc că venirea Demetrei și dăruirea grînelor au avut loc în timpul domniei lui Erechtheus, deoarece mai înainte grînele nu mai rodiseră deloc din pricina secetei. Ba mai mult încă: riturile de inițiere și misteriiile zeiței au fost atunci rînduite la Eleusis. 4. Obiceiurile privitoare la jertfe și la vechile ritualuri legate de zeiță sînt aceleași și la atenieni și la egipteni. Tagma Eumolpizilor¹⁴² atenienii au statornicit-o după modelul preoților din Egipt. Ceryces¹⁴³ se trag din tagma pastoforilor egipteni¹⁴⁴. În sfârșit, doar atenienii — dintre toți elenii — sînt acei care jură pe Isis, iar înfățișarea și obiceiurile lor seamănă foarte mult cu acelea ale egiptenilor. 5. Egiptenii mai aduc și multe alte dovezi de felul acesta, străduindu-se a ne încredința — socotim că o fac mai mult din ambiție decît din iubire de adevăr — cum că Atena este o colonie întemeiată de ei¹⁴⁵. Și ei își fac o fală din marele renume al cetății. Mai spun egiptenii că înaintașii lor au trimis numeroase colonii prin multe ținuturi ale lumii, ceea ce ar dovedi întinsa putere a regilor și numărul mare de oameni din țara lor. 6. Cum însă ei nu pot aduce nici o dovadă neîndoielnică

și nici un istoric vrednic de crezare nu-i sprijină prin mărturia lui, am socotit că spusele egiptenilor nu merită să mai fie amintite în opera de față. Iată cele ce am avut noi de arătat cu privire la ceea ce egiptenii cred despre zei. Vom încerca, acum, să arătăm cu de-amănuntul tot ce este vrednic să fie împărțat cît privește țara Egiptului, fluviul Nil și toate celelalte lucruri mai de seamă.

XXX. Egiptul se întinde aproape numai înspre miazăzi și, datorită așezării sale care-i face puterea — cum și minunatului său pământ —, el întrece, pare-se, cu mult ținuturile înlăuntrul hotarelor cărora se formează regate. 2. Spre apus, Egiptul este întărit prin deșertul Libyei, care este plin de fiare sălbatice și se întinde pe o mare suprafață. Nu numai că este foarte greu să străbați pustiul, dar deoarece acolo apa lipsește și rareori poți găsi de-ale hranei o asemenea întreprindere este nespus de primejdioasă. Spre miazăzi cataractele Nilului, precum și munții din vecinătatea lor, sînt o apărare pentru Egipt. 3. Începînd din țara trogloditilor¹⁴⁶ și pînă la fruntariile Etiopiei, de-a lungul a cinci mii și cinci sute de stadii¹⁴⁷, pe apele fluviului nu se poate lesne pluti, iar acel care ar călători pe uscat ar fi, de asemenea, în mare primejdie, afară numai dacă nu ar porni după ce își va fi făcut pregătiri vrednice de un rege sau, cel puțin, neobișnuit de mari. 4. Spre răsărit, Egiptul este apărat de Nil, de pustiu ori de șesurile mlaștinoase cărora li se spune Barathra¹⁴⁸. Între Coile-Syria¹⁴⁹ și Egipt se află un lac foarte îngust, dar uimitor de adînc, și lung de vreo două sute de stadii. Acestui lac i se zice Serbonis și acela care s-ar apropia de el fără să știe cum stau lucrurile, ar fi pîndit de mari și neobișnuite primejdii. 5. Cum bazinul lacului este îngust de pare a fi o panglică, fiind și înconjurat din toate părțile de largi dune de nisip, atunci cînd vînturile dinspre miazăzi bat fără întrerupere se așterne asupra-i foarte mult nisip. 6. În așa fel încît privirea nu mai deslușește luciul apei, iar lacul se vedește a fi una cu uscatul. Și nici nu-ți poți închipui că pe acolo ar fi apă. S-a întîmplat că armate întregi¹⁵⁰, necunoscînd meleagurile, să piară abătîndu-se din drumul ce ar fi trebuit să-l urmeze. 7. Într-adevăr, nisipul, odată ce ai început să pășești pe el, îți face lesnicioasă înaintarea, dar te și amăgește — ca să spunem așa — printr-o viclenie plină de răutate. Ceilalți o iau pe urmele tale, pînă ce își dau seama de primejdia care îi așteaptă. Sar unul altuia în ajutor, dar din păcate mult prea tîrziu, pentru că nimic nu-i mai poate scăpa. 8. Dacă a fost cineva înghițit de astfel de mlaștini, nu mai e chip nici să înoate, nămolul împiedecîndu-i mișcările trupului, și nici n-are cum să iasă, căci nu va găsi nici un petec de pământ tare, pe care să păsească. 9. Iată pentru ce, nisipul amestecîndu-se cu apa și schimbîndu-se atît natura apei cît și a nisipului, nu se mai poate merge prin acele locuri. Dar lacul nu este nici navigabil. Acei care, din nenorocire, vor fi ajuns pe acolo, ne-

găsind de nicăieri un ajutor, sînt trași la fund în această genune, împreună cu nisipurile înconjurătoare. Iată cum sînt acele șesuri cărora li s-a spus, cu un nume ce li se potrivește, Barathra.

XXXI. După ce am arătat cele trei laturi ale Egiptului care îl ocrotesc dinspre uscat, să adăugăm ceea ce ne mai rămîne de spus. 2. A patra latură a Egiptului este scaldată, aproape pe toată întinderea ei, de ape care nu îngaduie să fie trase corăbiile la mal, așa că aici Egiptul este apărat de Marea Egipteană ¹⁵¹. Călătoria în corabie de-a lungul coastei ține foarte multă vreme și e nepus de greu să cobori pe pămînt. Căci din Paraitonion ¹⁵², din Libya, și pînă la Iope ¹⁵³ din Coile-Syria, — pe o lungime de aproape cinci mii de stadii — nu poți afla un port sigur în afară de Pharos ¹⁵⁴. 3. Ba mai mult încă : aproape întreg litoralul Egiptului are de-a lungul lui un banc de nisip pe care corăbierii nepricepuți cu greu îl pot vedea. 4. Iar atunci cînd cred că au scăpat de primejdiile ce-i pîndeau în largurile mării, oamenii se îndreaptă bucuroși spre uscat ; dar ei se izbesc aici, cînd nici prin gînd nu le trece, de bancurile de nisip și corăbiile lor se scufundă în adînc. 5. Alții, nefiind în stare să vadă de la depărtare uscatul, întrucît coasta este foarte joasă, nimeresc fără să-și dea seama în mlaștini ori ajung pe un țarm pustiu. 6. În chipul acesta, Egiptul este apărat de Natură, așa cum am mai spus-o. În privința formei, țara este lunguiață. Țarmul Egiptului se întinde pe două mii de stadii, iar în interiorul continentului el cuprinde un interval de aproape șase mii de stadii. În vechime, Egiptul întrecea toate țările cunoscute ale lumii prin desimea populației. Dar nici în zilele noastre nu credem să fie mai prejos de alte țări. 7. De demult, afară de sate — care și ele sînt vrednice de luat în seamă — Egiptul număra mai mult de optsprezece mii de orașe, cum se poate vedea din arhivele sacre, unde sînt înregistrate. Sub domnia lui Ptolemeu Lagos ¹⁵⁵, se aflau în Egipt mai mult de treizeci de mii ¹⁵⁶, și numărul acesta mare este același și în vremurile noastre. 8. Se spune că întreaga populație ar fi fost, în vechime, de șapte milioane de locuitori ¹⁵⁷ și nici astăzi numărul nu a scăzut. 9. De aceea, potrivit celor ce istorisesc preoții, vechii regi ai Egiptului au lăsat în urma lor pentru a le vejnici slava mari și minunate monumente, înălțate în nenumărate orașe. Dar lucrurile acestea le vom înfățișa cu de-amănuntul ceva mai încolo. Acum vrem să descriem fluviul Nil și să vorbim despre caracterele deosebitoare ale pămîntului egiptean.

XXXII. Nilul curge de la miazăzi la miazănoapte ; el își are izvoarele în locuri pe care nimeni nu le-a văzut și care se întind de la marginea Etiopiei pînă la ținutul acela pustiu unde nu poate ajunge nimeni din pricina arșiței. 2. Nilul este cel mai de seamă dintre toate fluviile. El străbate teritoriul cel mai larg, făcînd mari cotituri. Uneori se îndreaptă spre răsărit, către Arabia, alteori spre apus, către Libya.

Lungimea fluviului, dacă socotim și cotiturile, este — de la hotarul Etiopiei pînă la vărsarea lui în mare — de cel puțin douăsprezece mii de stadii. 3. În ținuturile joase, volumul de apă al fluviului se micșorează, albia lui lărgindu-se și apele ajungînd mai întinse, atît pe o parte cît și pe cealaltă a continentului. 4. Apoi, Nilul se desparte; brațul ce se îndreaptă spre Libya este înghițit de nisipuri, ce au aici o adîncime de necrezut. În schimb, brațul care o pornește spre Arabia ajunge în uriașe mlaștini și lacuri, ale căror maluri sînt locuite de multe triburi. 5. Pătrunzînd în Egipt, Nilul, a cărui lărgime este de zece stadii, și uneori de mai puțin, nu merge drept înainte, ci face felurite întorsături. Uneori se pornește spre răsărit, alteori spre asfințit, iar cîteodată spre miazăzi, luînd-o îndărăt. 6. Căci munții care mărginesc fluviul de o parte și de alta și se întind pe o mare lungime a malurilor sînt tăiați de trecători abrupte și de chei strîmte, unde — cursul apei izbindu-se de ele — se întoarce înapoi, pornind să străbată cîmpia¹⁵⁸. Odată pornit spre miazăzi, după ce ajunge să-și sporească apele și să se adîncească, o ia din nou înspre direcția-i firească. 7. Mai mare decît toate celelalte fluvii, Nilul este și singurul ale cărui ape curg liniștit afară doar de locul denumit *Cataractele*, ce se întinde pe o lungime de vreo zece stadii. 8. Acest loc este povîrnit, cuprins între stînci rîpoase, alcătuiind un fel de strîmtoare extrem de îngustă, înspăimîntătoare, asemeni unei prăpăstii adînci, plină de bolovani uriași ce par a fi stînci amenințătoare. Fluviul se izbește cu furie de piedicile ivite, care-i stăvilesc calea. Întors adeseori înapoi, se aruncă năvalnic în direcția contrarie, în vârtejuri mari. 9. Tot spațiul dintre aceste stînci este atît de acoperit de spume, încît toți cei care se apropie sînt cuprinși de spaimă. Aici cursul este atît de iute și năprasnic, încît nu s-ar părea întru nimic deosebit de o săgeată. 10. Cînd este vremea revărsărilor, iar stîncile cele abrupte sînt acoperite de apă, tot locul acesta sălbatic e inundat de ape; atunci corăbierii pot coborî cataracta, folosind vînturi ce le suflă în față¹⁵⁹. Dar nici o corabie nu poate să urce în susul cataractei, într-atît furia fluviului biruie icsușința omului. 11. Sînt multe cataracte de acest fel, dar cea mai mare se află la hotarul dintre Etiopia și Egipt.

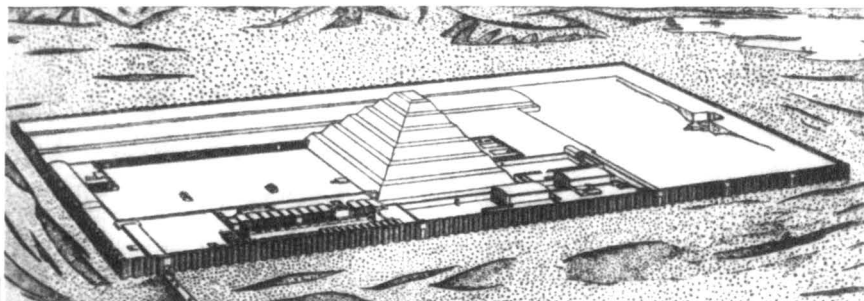
XXXIII. Nilul înconjură cu apele sale cîteva insule, mai cu seamă cele dinspre Etiopia. Una, deosebit de mare, poartă numele de Meroe. Pe insulă găsim o cetate vestită ce se numește la fel ca și insula și a fost clădită de Cambise — care i-a dat numele mamei sale. 2. Se spune că insula e rotundă precum un scut și întrece cu mult, prin mărimea ei, toate celelalte din acest ținut. E lungă de trei mii de stadii, povestesc preoții, și lată de o mie. Se află acolo numeroase cetăți, dintre care cea mai vestită este Meroe¹⁶⁰. 3. Partea insulei dinspre Libya are drept țărm

un nesfârșit de mare banc de nisip, pe cîtă vreme înspre Arabia coasta este toată numai stînci rîpoase. În insulă se găsesc mine de aur și aramă. Mai aflăm acolo din belșug abanos și pietre prețioase de tot felul. 4. Dar să lăsăm aceste amănunte. Într-adevăr, greu s-ar putea crede că fluviul dă naștere atîtor insule. În afară de întinderile de pămînt care sînt înconjurate de apă în Deltă, se pot număra mai mult de șapte sute de insule. În unele din ele, care au fost irigate de etiopieni, se cultivă meiul. În celelalte însă, oamenii nu pot pătrunde, întrucît sînt pline de serpi, cinocefali și de tot soiul de animale sălbatice. 5. În partea de jos a Egiptului, Nilul se desparte în mai multe brațe și formează așa-numita *Deltă*, căreia i se spune astfel după înfățișarea ei. 6. Cele două laturi ale acestui triunghi sînt alcătuite din brațele extreme ale Nilului, baza triunghiului fiind țarmul mării, în care se varsă gurile fluviului. 7. Căci Nilul intră în mare prin șapte guri¹⁶¹. Cea dintîi — și cea mai dinspre răsărit — este cea pelusiacă, a doua e gura tanaitică, apoi vin : cea mendesiană, gura phatnică, sebennytică, bolbitină și — cea din urmă — canobică, pe care unii o numesc și heracleotică. 8. Sînt și alte guri, făcute de mîna omului, pe care nu avem nici un motiv să le amintim. La fiecare dintre guri este construită cîte o cetate pe care apele fluviului o despart în două părți, legate între ele prin punți și avînd, la vărsările Nilului, străji în locurile potrivite. Un canal, făcut de mîna omului, pornește de la gura pelusiacă și ajunge pînă în golful Arabic și pînă la Marea Roșie. 9. Necho, fiul lui Psammetichos se apucase să-l construiască, iar Darius, regele perșilor, a continuat lucrările¹⁶², lăsînd și el canalul neterminat, deoarece aflase că, dacă se va săpa acest canal, țara Egiptului va fi inundată. 10. I s-a arătat lui Darius că nivelul Mării Roșii e mai înalt decît pămîntul egiptean. 11. Mai tîrziu, al doilea Ptolemeu izbuti să isprăvească acest canal, construind cu multă iscusință un stăvilă în locul cel mai prielnic. Cînd oamenii vor să navigheze prin canal, li se deschide digul. Apoi el este iarăși, repede, închis. 12. Canalului i s-a spus „fluviul lui Ptolemeu“, după numele celui care l-a construit. La vărsarea lui în mare este așezat orașul Arsinoe.

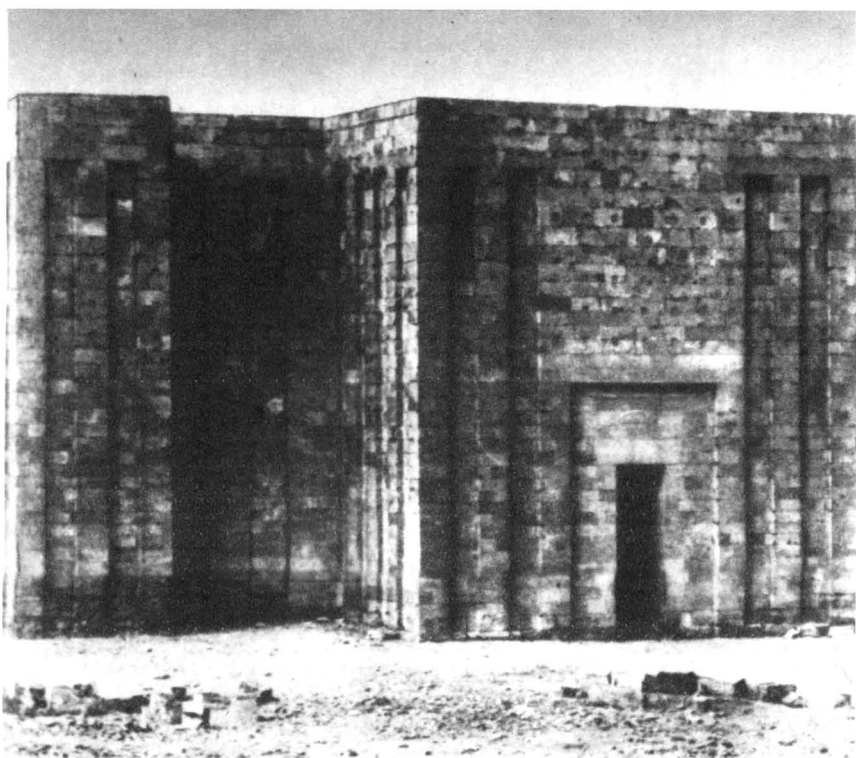
XXXIV. Delta are o formă care seamănă cu aceea a Siciliei ; fiecare latură a ei este de șapte sute și cincizeci de stadii, iar baza, scaldată de apele mării, are o mie și trei sute de stadii. 2. Această insulă este străbătută de foarte multe canale făcute de mîna omenească și se bucură de cel mai rodnic pămînt al Egiptului. Acest pămînt mîlos, adus de apele Nilului, produce din belșug fel și chip de fructe. În fiecare an, după revărsările sale, Nilul depune din nou mîl, iar locuitorii întreprind irigații în întreaga insulă, mulțumită unei mașini pe care a construit-o Arhimedea din Siracuză și care se numește, după forma ei, „melc“¹⁶³. 3. Apele Nilului,

Regele Djoser din dinastia III (2654–2575 i.e.n.). Piatră de var pictată în mărime naturală, reprezentând cea mai veche imagine a unui rege din istoria omenirii.

Cimitirul faraonului Djoser de la Saqqara (lingă Memfis) cu piramida sa in 6 trepte și o înălțime de 60 de m (machetă).

Zidul înconjurător al cimitirului faraonului Djoser cu portalul de sud-est.

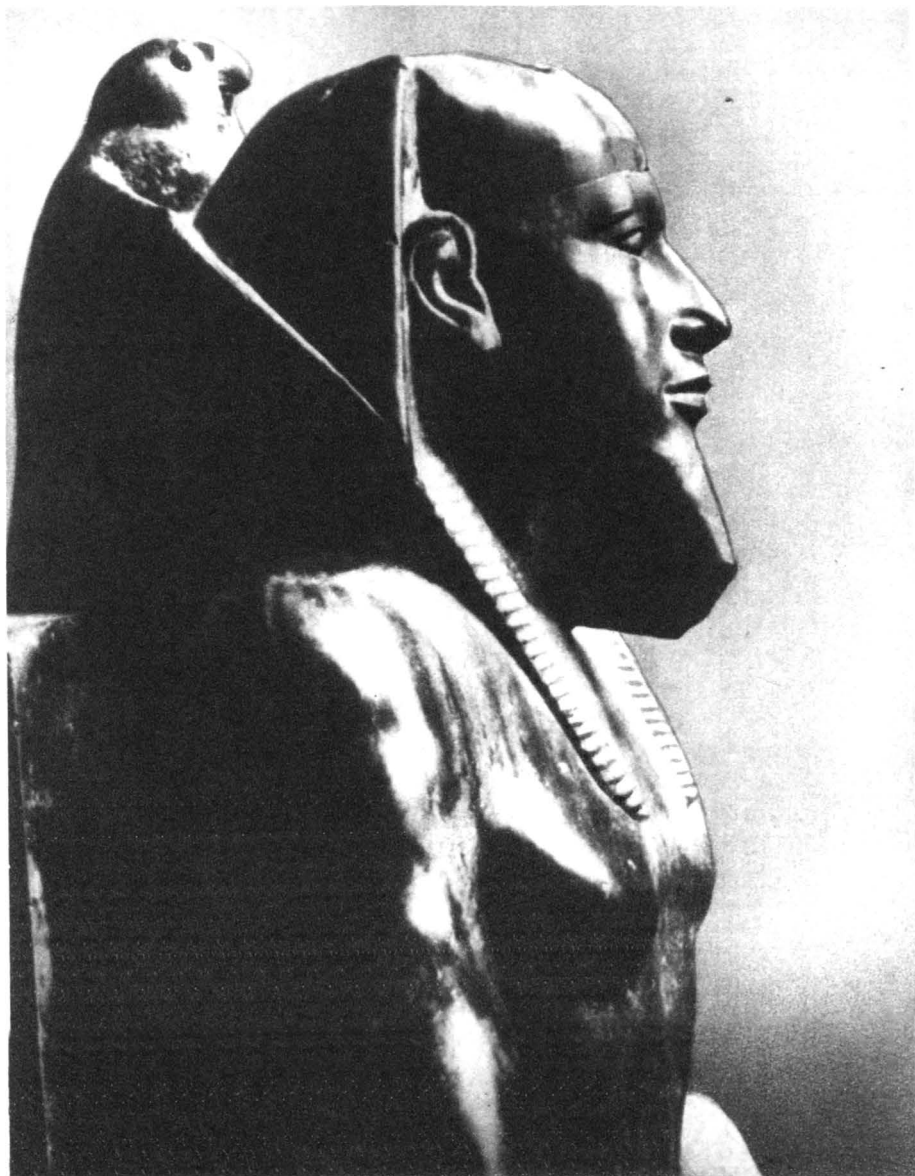
Coridorul de intrare dinspre răsărit al cimitirului faraonului Djoser.

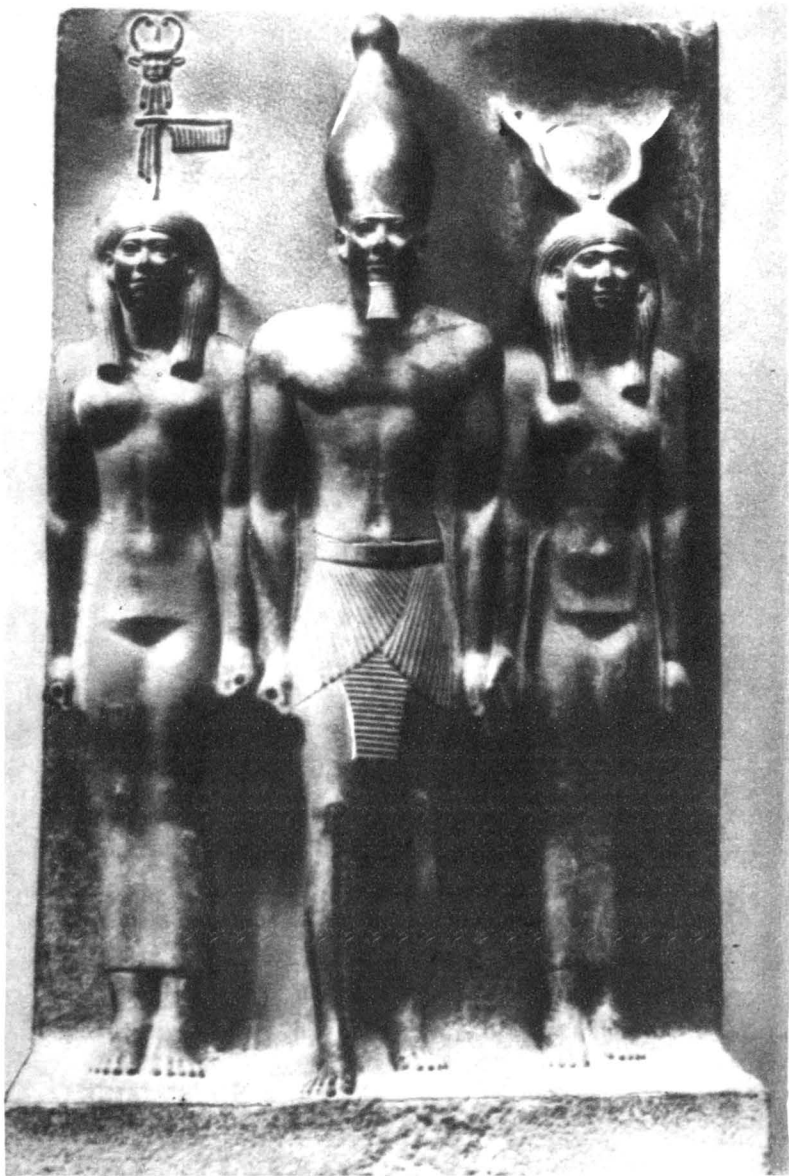
Principele Rahotep – probabil fiul lui Snofru, intemeietorul dinastiei IV (2575–2465 i.e.n.) și soția sa Nofret („Cea bună și frumoasă”). Este cea mai veche reprezentare din lume a unor personaje identificate. Calcar pictat de 1,20 m.
<https://biblioteca-digitala.ro>

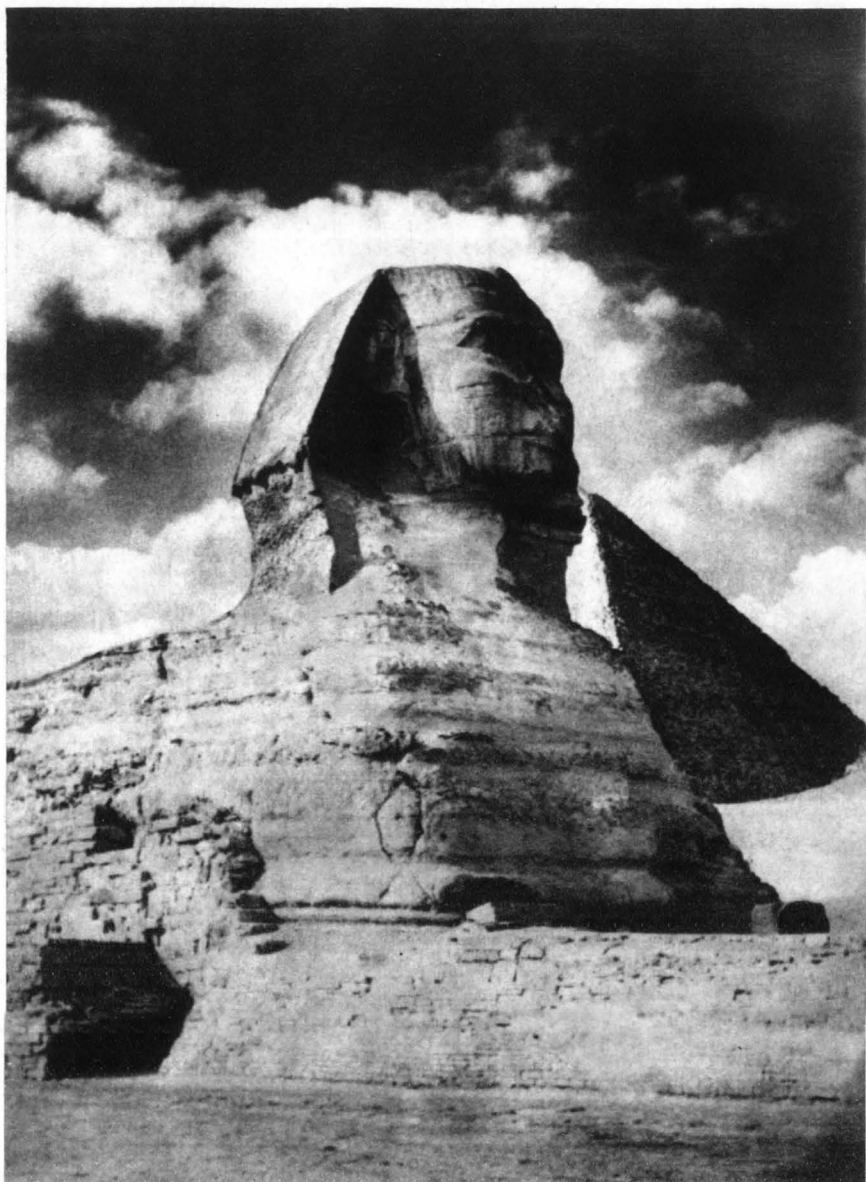
Faraonul Cheops din dinastia IV (2575–2465), patronul celei mai vechi și mai mari dintre celebrele piramide de la Gizeh. Figurină de fildeș de 5 cm.

Faraonul Chefren din dinastia IV (2575–2465), patronul celei de a doua dintre celebrele piramide de la Gizeh. Statuie de diorit de 1,68 m. Pe cap stă zeul-șoim Horus.

Faraonul Mykerinos din dinastia IV (2575–2465), patronul celei mai mici dintre celebrele piramide de la Gizeh între zeițele Hathor – la dreapta și Mikra – patroana districtului Diospolis – la stînga. Grup din șist verde de 1 m.

Celebrul sfinx de la Gizeh de lângă Cairo, avînd în spate piramida lui Cheops. Este format din corpul unui leu cu cap de faraon cu bonetă ; ulterior era socotit a fi reprezentarea zeului solar Re-Harachte din Heliopolis. Lucrat în piatră de var.

curgînd liniștit, cară cu ele pămînt de tot felul și formează în locurile joase mlaștini, avînd din belșug tot felul de plante. 4. Cresc acolo rădăcini cu diferite gusturi, fructe și tulpini cu totul neobișnuite, contribuind într-o mare măsură ca băștinașii — nevoiași sau bolnavi — să dobîndească singuri cele trebuincioase. 5. Aceste plante nu numai că pun la îndemîna oricui o hrană felurită, îmbelșugată și care nu se cere pregătită, dar ele mai folosesc și la alte nevoi ale vieții. 6. Aflăm acolo lotusul din care locuitorii își fac pîine, ce poate îndestula pe cei înfometati; mai găsim și mult ciborium, o plantă al cărui fruct este așa-numitul *bob egiptean* ¹⁶⁴. 7. Cresc tot soiul de arbori, printre care vom aminti pomul zis „persanul” ¹⁶⁵, cu roade deosebit de dulci. Acest copac a fost adus din Etiopia de către persi, în vremea cînd Cambise stăpînea aceste meleaguri. 8. Mai aflăm în Egipt și sicomori, dintre care unii dau dudge negre și alții roade asemănătoare smochinelor. Deoarece copacii rodesc aproape în tot timpul anului, se întîmplă că, mulțumită lor, băștinașii își potolesc deseori foamea. 9. Fructele numite „mure” se culeg după retragerea apelor și, pentru că sînt dulci, se mănîncă la sfîrșitul mesei. 10. Întrebunțînd orzul, egiptenii fac un soi de bere — căruia îi spun „zythos” — cu o mireasmă ce nu este cu mult mai prejos decît cea a vinului. 11. Ca să aibă lumină în lămpi, ei nu se folosesc de ulei, ci toarnă un lichid extras dintr-o plantă căreia ei îi spun „kiki” ¹⁶⁶. Mai găsim și alte plante ce ar putea să potolească foamea locuitorilor, crescînd din belșug în țara Egiptului. Ar fi să zăbovim însă prea mult, dacă ne-am apuca să le descriem pe toate.

XXXV. Nilul hrănește multe animale cu înfățișări felurite, între care două specifice fluviului: crocodilul și hipopotamul. 2. Crocodilul, la început micuț, ajunge o dihanie foarte mare. Ouăle depuse de el seamănă cu ale găștei, dar vietatea ce iese din ou poate să ajungă pînă la șaisprezece coți ¹⁶⁷ lungime. 3. El are, în comparație cu omul, o viață foarte lungă. Crocodilul nu are limbă ¹⁶⁸. Natura l-a înzestrat cu un trup admirabil apărat, căci întreaga sa piele este acoperită cu solzi nespunși de tari, iar caninii de sus sînt mult mai lungi decît dinții ceilalți. 4. Crocodilul sfîșie și înghite carnea omului, dar și carnea tuturor vietăților ce se apropie de apă. Mușcătura lui e adîncă și primejdioasă. Își sfîșie groaznic prada cu ghearele, iar rănile pricinuite de el sînt foarte greu de tămăduit. 5. În vechime, egiptenii ca să prindă crocodilul se foloseau de cîrlige de undiță, în care înfîgeau ca momeală carne de porc ¹⁶⁹. Mai tîrziu ei prindeau crocodilii cu ajutorul unor mreje zdravene ca pe niște pești, iar alteleori, de pe corăbii îi izbeau în cap cu cîngi de fier. 6. Crocodilii care trăiesc în Nil și în mlaștinile învecinate sînt neînchipuit de mulți, din pricină că dihania se înmulțește foarte repede și arareori ea poate fi ucisă de om. Există o datină la cei mai mulți băștinași ai Egiptu-

lui să-l proslăvească ¹⁷⁰ pe crocodil ca pe un zeu, iar în ceea ce privește străinii vînarea lui nu poate aduce cîștiguri, întrucît carnea-i nu este bună de mîncat. 7. Dar Firea a născocit un minunat leac pentru a nu se înmulți numărul crocodililor. Este vorba de ichneumon, animal ce seamănă cu un cîine mai mic și are obiceiul să spargă ouăle depuse de dihanie pe malurile Nilului. Ceea ce este mai uimitor e faptul că nu face acest lucru pentru a se hrăni cu carnea de crocodil și nici pentru vreo altă trebuință de-a lui, ci ichneumonul mai curînd ascultă de o pornire a firii, împlinind astfel marea binefacere a Naturii față de om. 8. Hipopotamul e lung de cinci coți. El este un patruped cu copitele crăpate, aducînd cu ale bouului. Dinții îi sînt ieșiți în afară și sînt mai mari decît ai porcului mistreț: cîte trei pe fiecare parte a maxilarului. Hipopotamul are urechi, coadă și un nechezat ce seamănă cu ale calului. Înfațișarea hipopotamului nu se deosebește mult de a elefantului. Pielea lui am putea spune că este mai tare decît a oricărui alt animal. 9. Dihania trăiește atît în apă cît și pe pămînt. Zilele și le trece zbenguindu-se în adîncurile apei, iar în timpul nopții își astîmpără foamea pe malul Nilului, hrănindu-se cu grîu și cu ierburi. Dacă femelele hipopotamului ar fi prolifiche și dacă ar naște în fiecare an, toate grînele Egiptului ar fi nimicite. 10. Animalul acesta poate fi și el vînat, dacă se apucă de treabă mulți oameni care-l împung cu ajutorul unor cîngi de fier. De îndată ce hipopotamul se ivește pe undeva, bărcile sînt îndreptate spre el și oamenii se adună în jurul lui, rănindu-l parcă cu niște ciocane înzestrate cu cîrlige de fier. După ce au legat de una din aceste cîngi înfipite în animal o funie, lasă slobodă frînghia pînă ce hipopotamul este sleit și se sfîrșește, deoarece a pierdut prea mult sînge ¹⁷¹. 11. Carnea hipopotamului este, pare-se, foarte tare și greu de mistuit. De asemenea, măruntaiele animalului nu se pot mîncă.

XXXVI. În afară de aceste două vietăți, Nilul mai are și tot felul de pești, într-un număr atît de mare, încît, odată pescuiți, ei alcătuiesc pentru locuitorii Egiptului o hrană îmbelșugată ¹⁷² — fie că peștii sînt folosiți proaspeți, fie sărați. 2. Într-un cuvînt, Nilul întrece toate celelalte fluvii din lume prin multele sale bunătăți pe care le dăruie oamenilor. Apele Nilului încep să crească odată cu solstițiul de vară și cresc mereu pînă la echinocțiul de toamnă, aducînd întruna nămol proaspăt și udînd atît pămîntul necultivat, cît și cel semănat ori livezile. Aceasta ține cită vreme socot agricultorii că le este de trebuință. 3. Deoarece cursul Nilului este atît de domol, egiptenii ușor îl abat, cu ajutorul unor mici zăgazuri și-i împrăștie apele pe cîmpuri, atunci cînd cred c-ar fi folositor. 4. După ce pămîntul s-a uscat, cultivatorii n-au decît să arunce sămînța și apoi să-și mîne într-acolo cirezile, ca să calce în picioare pămîntul însămînțat. Scurgîndu-se vreo patru sau cinci luni, oamenii se

întorc să strângă recolta. Iar unii, după ce au trecut cu un plug ușor pe cîmpul ce fusese udat, adună — mai apoi — roadele în grămezi, fără prea mare cheltuială ori caznă. 5. La celelalte popoare, agricultura cere îndeobște cheltuieli și multă muncă. Doar la egipteni ea se face cu bani puțini și fără prea multă osteneală¹⁷³. Pămîntul ce a fost plantat cu viță de vie și care va fi fost udat aduce băștinașilor o recoltă bogată. 6. Pămînturile, care după ce au fost inundate, rămîn necultivate ajung să fie pășuni într-atît de îmbelșugate încît turmele de oi care pasc pe acolo pot să fete de două ori pe an și pot fi tunse tot de două ori într-un an. 7. Revărsarea Nilului alcătuiește un fenomen uimitor pentru cei care-l văd, iar celor care au auzit vorbindu-se de el le pare cu totul de necrezut. Căci pe cînd la vremea solstițiului de vară apele celorlalte fluvii se împuținează, singur Nilul începe să-și sporească undele zi de zi, pînă ce, în cele din urmă, ele pornesc să inunde aproape întreaga țară. 8. Tot astfel apele Nilului descresc zilnic în decursul unui timp tot atît de lung cît i-a trebuit să crească, ajungînd iarăși cum fusese înainte¹⁷⁴. Deoarece țara Egiptului este o cîmpie, iar orașele, satele și gospodăriile țărănești singuraticе sînt așezate pe diguri făcute de mîna omenească, priveliștea ce ni se arată după revărsarea apelor aduce cu aceea a insulelor Ciclade. 9. O mulțime de animale de uscat pier înghițite de apele Nilului revărsat, iar altele — scăpînd de puhoiul undelor — fug spre pămînturi mai înalte. Vitele rămîn atunci, cît ține revărsarea Nilului, prin sate și prin răzlețele gospodării țărănești, unde le-a fost adus nutreț. 10. În acest răstimp, poporul încetează de-a mai munci, petrecîndu-și vremea la oșpețe și bucurîndu-se din plin de toate plăcerile pe care și le poate îngădui. 11. Temerile iscate de revărsarea fluviului i-au silit pe regii Egiptului să construiască la Memphis un „nilometru“ cu ajutorul căruia se măsoară exact creșterea apelor, iar cei care au grija măsurătorilor trimit solii în toate cetățile, spre a da lămuriri prin ravașe cu cîți coți sau cu cîte degete¹⁷⁵ a crescut fluviul și cînd va începe din nou să descreească¹⁷⁶. 12. În chipul acesta, aflînd că apele scad, poporul întreg scapă de grija care l-a cuprins, știindu-se mai dinainte ce belșug de roade va urma, mulțumită socotelii ce se ține în Egipt atît de precis, de atîta vreme.

XXXVII. Fiîndcă este foarte greu de știut cîrui fapt se datorează revărsarea Nilului, mulți filosofi și istorici au încercat să lămurească acest fenomen. Noi vom înfațișa cum stau lucrurile, vorbind însă numai despre ce este mai de seamă, fără a lungi vorba, dar și fără a lăsa neamintite faptele de care s-au ocupat toți cercetătorii. 2. Unii istorici, cu toate că obișnuiesc să descrie cu de-amănuntul pînă și cea mai mică revărsare de ape, nu au îndrăznit să ne spună nimic despre creșterea Nilului și despre izvoarele sale, nici despre felul cum el se varsă în mare și multe alte fapte prin care cel mai mare fluviu din lume se deosebește de

toate celelalte. Alții, care s-au ocupat de subiectul nostru, s-au îndepărtat mult de la adevăr. 3. Hellanicos¹⁷⁷, Cadmos¹⁷⁸, ba chiar și Hecataios¹⁷⁹ și atîția alți scriitori ca ei care au trăit de demult¹⁸⁰, au povestit tot felul de legende. 4. Chiar și Herodot, un istoric pe care dorința de a ști l-a stăpînit mai mult decît pe oricare altul și care era în măsură să-și dea seama ce reprezintă o cercetare istorică, cînd a pornit să scrie despre acest subiect, s-a dovedit că spune lucruri ce se bat cap în cap. Xenofon și Tucidide, vrednici de laude pentru adevărul celor povestite de ei, n-au vrut să vorbească¹⁸¹ deloc despre Egipt. Ephoros și Teopomp, cum și cei din jurul lor — singurii dintre toți istoricii care s-au ocupat stăruitor de această problemă — sînt, totuși, foarte departe de realitate. Toți s-au înșelat, nu însă din delăsare ci datorită caracterului cu totul deosebit al Egiptului. 5. Căci din vechime și pînă la Ptolemeu, supranumit Filadelful¹⁸², nici un elen n-a pătruns în Etiopia, ba nici măcar n-a ajuns pînă la hotarele¹⁸³ Egiptului; prea erau rele de oaspeți acele ținuturi și prea l-ar fi pîndit primejdiile pe acela care ar fi călătorit pînă acolo. Amintitul rege a făcut cel dintîi, în fruntea unei oștiri elene, o expediție în Etiopia și așa s-au aflat tainele locurilor. 6. Și iată pricinile neștiinței istoricilor mai vechi. Pînă azi, cînd scriem noi, nimeni n-a spus că i-a fost dat să vadă izvoarele Nilului și nici locul de unde fluviul începe să curgă, ori că i-ar fi vorbit cineva, care le-ar fi văzut cu ochii săi, despre aceste meleaguri. 7. De aceea întrebarea a rămas în marginile presupunerilor și ale unei ipoteze probabile. Preoții egipteni pretind că Nilul își are obîrșia în Oceanul cel care înconjură pămîntul locuit¹⁸⁴. Dar spusele lor sînt cu totul neîntemeiate, căci ei încearcă să răspundă nedumeririi printr-o altă nedumerire. Preoții afirmă ceva ce are încă nevoie să fie demonstrat. 8. Pe de altă parte, trogloditii cărora li se spune Molgieni — niște oameni siliți de arșița soarelui să-și schimbe așezările din interiorul continentului — povestesc în această privință unele lucruri din care s-ar putea trage concluzia că Nilul are mai multe izvoare, ale căror ape se unesc apoi ca să formeze cursul fluviului. Ceea ce explică și marea rodnicie a Nilului, întrecînd prin aceasta toate fluviile cunoscute. 9. Locuitorii insulei Meroe, cărora cineva le-ar putea da cea mai mare crezare și care sînt cei mai puțin înclinați să-și întemeieze vorbele pe presupuneri, locuind cel mai aproape de ținuturile în chestiune, sînt și ei foarte departe de adevăr. De aceea numesc¹⁸⁵ Nilul *Astapus*, cuvînt care înseamnă — tălmăcit în elinește — „apa întunecimilor“. 10. Prin numele pe care-l dau Nilului, ei își mărturisesc neștiința, arătînd astfel că n-au văzut locurile de unde izvorăște. Ni se pare că spusele lor, departe de a fi o simplă născocire, sînt cele mai aproape de realitate. 11. Știm că Herodot, cînd descrie¹⁸⁶ hotarele răsăritene ale Libyei

spre fluviul Nil și cele apusene, pretinde că nasamonii cunosc cel mai bine adevărul despre izvoarele Nilului, ce pornesc dintr-un anume lac, de unde — străbătînd cale lungă — curg prin Etiopia. Dar nu trebuie să punem temei pe cele spuse de libieni, cu toate că ei le dau drept adevăruri și nici să dăm crezare istoricului amintit, care afirmă lucruri nedemonstrate.

XXXVIII. După ce am vorbit despre izvoarele și despre cursul Nilului, vom încerca să lămurim care sînt cauzele creșterii apelor sale. 2. Tales, unul din cei șapte înțelepți, susține că vînturile etesiene, ce bat împotriva gurilor fluviului, îl împiedică a-și vărsa apele în mare și astfel, apele-i umflîndu-se, Nilul inundă Egiptul care-i o cîmpie joasă. 3. Dar această părere, măcar că s-ar părea vrednică de crezare, poate fi ușor respinsă. Dacă ar corespunde realității, atunci toate fluviile cărora vînturile etesiene le suflă din față ar urma să se reverse ca și Nilul. Or, cum nicăieri în lume nu se vede așa ceva, trebuie să căutăm o altă cauză, adică cea adevărată. 4. Filosoful naturalist Anaxagora arată că ceea ce pricinuieste revărsarea Nilului ar fi topirea zăpezii în Etiopia; iar poetul Euripide, care era ucenicul lui Anaxagora, își însușește părerea învățătorului său. Căci iată ce scrie el undeva¹⁸⁷: „Părăsind malurile Nilului, a cărui albie se umple cu frumoase ape ce curg din pămîntul etiopic cel cu negri locuitori, cînd apa se topește...”. 5. Părerea aceasta poate fi lesne înlăturată; doar sare oricui în ochi că în Etiopia nici nu poate să cadă zăpadă, deoarece acolo arșița este copleșitoare. 6. Dealtfel, prin acele ținuturi nu sînt nici înghețuri, nici frig; nu e nimic care ar aduce a iarnă, și mai ales la vremea revărsărilor Nilului. Chiar dacă cineva ar crede că-i multă zăpadă prin Etiopia, și încă această părere este cu totul greșită. 7. Orice fluviu, ale cărui ape se formează din topirea zăpezilor, aduce vînturi reci — lucru știut de toată lumea — și de aceea aerul de pe meleagurile apropiate devine rece și cețos. Dar Nilul este singurul fluviu în jurul căruia nu se adună nori, nu suflă vînturi reci și nu se înțețoșează aerul. 8. Herodot ne spune¹⁸⁸ că umflarea apelor Nilului și revărsarea lui sînt un fenomen firesc. Iarna, soarele îndreptîndu-se spre Libya, atrage multă umezeală, ce se ridică din apele Nilului. Și iată pentru ce iarna, împotriva a ceea ce se petrece în mod firesc în natură, apele Nilului scad. 9. Vara însă, cînd soarele se îndreaptă spre miazănoapte, seacă fluviile Eladei și ale țărilor din apropierea ei. 10. Dacă privim astfel lucrurile, nu trebuie să ne mirăm că apele Nilului se umflă în timpul arșițelor și scad în timpul iernii, din pricinile mai sus arătate. 11. Împotriva celor spuse de Herodot s-ar ridica obiecția: dacă soarele atrage spre sine umezeala din Nil în vremea iernii, ar trebui atunci să scadă și apele celorlalte fluvii din Libya. 12. Cum însă nicăieri astfel de lucruri nu se petrec, e foarte limpede că istoricul nostru face o presupu-

nera neîntemeiată. De altminteri, nu se umflă fluviile Eladei în timpul iernii, fiindcă soarele se află mai departe de ele, ci fiindcă iarna ploile sînt mai îmbelșugate.

XXXIX. După cîte susține Democrit din Abdera — împotriva celor spuse de Euripide și de Anaxagora —, niciodată nu cade zăpadă prin părțile de miazăzi, ci numai la miazănoapte. Și aceasta-i o părere neîndoioasă pentru orîșicine. 2. Marile cantități de zăpadă cîzînd în ținuturile nordice rămîn înghețate în timpul solstițiului de iarnă. Vara însă soarele topește gheturile, căldura aducînd dezghețul, și norii groși se adună în văzduh, din pricina vaporilor care se înalță. 3. Apoi norii sînt duși de vînturile etesiene, abătîndu-se astfel asupra munților Etiopiei, despre care se spune că ar fi cei mai înalți din lume. Norii, lovindu-se cu furie de munți, dau naștere la ploi torențiale, ce ar umfla apele Nilului, mai ales la vremea vînturilor etesiene. 4. Dar este ușor să arătăm că și părerea lui Democrit este greșită, dacă cercetăm mai de aproape la ce vreme cresc apele Nilului. Într-adevăr, ele încep a spori la solstițiul de vară, cînd încă nu bat vînturile etesiene, apoi descresc începînd cu echinocțiul de toamnă, după ce aceste vînturi de mult încetaseră de a mai bate. 5. Căci, negreșit exactitatea experienței întrece probabilitatea raționamentului, iar mintea unui om trebuie prețuită, dar nu trebuie dată crezare spuselor sale. 6. Nu vom stărui asupra faptului că vînturile etesiene suflă atît dinspre miazănoapte, cît și dinspre apus. Ele nu sînt numai vînturi nordice și abarctice ¹⁸⁹, dar și argeste, care bat dinspre apusul de vară ¹⁹⁰ și cărora li se spune tot vînturi etesiene. Cînd Democrit pretinde că cei mai înalți munți s-ar afla în Etiopia, el afirmă un lucru care nu a fost dovedit. Mai mult decît atît : o atare afirmație nu corespunde realității și nu e vrednică de crezare. 7. Ephoros ¹⁹¹ s-a străduit să ne arate o explicație cu totul nouă, dar nici el nu ajunge la adevăr. Susține că în Egipt tot pămîntul este făcut din aluviuni și, fiind de natură spongioasă, de parcă ar fi piatra căreia se spune „pumice”, are și adînci crăpături, pe unde pătrunde apa, ce rămîne acolo în tot cursul iernii ; vara însă apa se prelinge de pretutindeni, ca o sudoare, și de aceea apele Nilului cresc. 8. Nu ni se pare că istoricul pe care l-am amintit ar fi văzut el însuși pămîntul Egiptului, așa ca să-l poată cunoaște și, de asemenea, nici că va fi căutat să aibă lămuriri mai precise de la cei care cutreieraseră aceste meleaguri. 9. Căci, mai întîi, dacă apele Nilului ar spori doar înlăuntrul hotarelor Egiptului, atunci fluviul nu ar avea cum să crească și în ținuturile mai înalte, căci acolo el străbate un pămînt pietros și vîrtos. De fapt însă Nilul curge prin Etiopia parcurgînd mai mult de șase mii de stadii, dar apele lui cresc mai înainte ca fluviul să fi pătruns în țara Egiptului. 10. Și apoi, dacă albia Nilului ar fi sub nivelul pămîntului adus de aluviuni, și de natură spongioasă, n-ar

fi cu puțință ca acele crăpături, ce sînt doar la suprafața pămîntului, să cuprindă o atît de mare cantitate de apă. Iar dacă albia fluviului ar fi mai sus decît acest pămînt, atunci apa nu ar avea cum, din crăpăturile aflate mai jos, să se scurgă, spre o suprafață care se află mai sus. 11. Dealtfel, cum ar crede cineva că umezeala din crăpăturile pămîntului ar putea face ca apele Nilului să crească atît, încît ele să inunde aproape întreaga țară? Să nu ne mai ocupăm de părerea atît de greșită a lui Ephoros privitoare la pămîntul îngrămădit de aluviuni și la apa care se păstrează în crăpături. E o părere atît de neîntemeiată, că lesne am putea-o dovedi ca atare. 12. Într-adevăr, și fluviul Maiandros din Asia a îngrămădit pe malurile sale mult pămînt. Acolo nu se văd însă aluviuni asemeni celor ale Nilului, în urma revărsărilor. 13. Și tot așa am putea spune și despre Acheloos, fluviu din Acharmania, și despre Cephisul din Beotia ce — izvorînd din Focida — îngrămădește pămînt pe malurile sale, pe o foarte mare întindere. Amîndouă fluviile dovedesc cu prisosință greșeala pe care o face istoricul nostru. Dealtminteri, nu trebuie să căutăm la Ephoros cîtuși de cît exactitate, căci el și în multe alte privințe trece pe lîngă adevăr.

XL. Unii dintre înțelepții din Memphis au încercat să dea revărsării Nilului o altă explicație, despre care am putea spune că este mai degrabă greu de răsturnat decît vrednică de încrederea noastră. Mulți însă își însușesc această explicație. 2. Astfel ei împart pămîntul în trei părți. Una, spun ei, este partea pe care o locuim, a doua este aceea în care anotimpurile sînt tocmai pe dos de cum sînt în regiunile noastre, iar a treia — așezată între aceste două părți — nu poate fi locuită, din pricina căldurii celei mari. 3. Dacă Nilul ar crește în cursul iernii, nu mai încapе vorbă că sporirea apelor lui s-ar datora zonei noastre, deoarece îndeosebi în acest anotimp cad la noi ploile cele puternice. Cum, dimpotrivă, apele Nilului cresc în timpul verii, ar fi de crezut că, la vremea asta, în regiunile opuse nouă este iarnă și că prisosul de apă din acele regiuni curge atunci în acea parte a pămîntului pe care o locuim noi. 4. Înțelegem, așadar, de ce nimeni nu poate să răzbată pînă la izvoarele Nilului: fluviul pornește din zona opusă nouă, trecînd prin zona mijlocie, care nu este locuită. Mai sus amintiții înțelepți mai adaugă și o altă dovadă, în sprijinul celor spuse de ei, și anume că apele Nilului au un gust dulceag. Deoarece el curge prin regiuni unde soarele dogorește foarte tare, apele lui sînt supuse unui fel de distilări ce le face să fie dulci. Și iată pentru ce nici unul din fluviile pămîntului nu are o apă mai dulce. Căci este în firea lucrurilor ca focul să îndulcească apa. 5. Explicația poate fi ușor înlăturată, căci e greu de presupus ca un fluviu care izvorăște tocmai din partea cealaltă a pămîntului să poată curge pînă în lumea noastră, mai ales dacă admitem că forma pămîntului este sferică¹⁹². Dar acei

care, prin argumentele lor, cutează să înfrunte și faptele cele mai evidente nu vor izbuti niciodată să ne convingă, și nici nu vor schimba firea lucrurilor. Ei au adus în sprijinul spuselor lor o dovadă pe care o socot de neînălțurat : așază o zonă care nu poate fi locuită între două părți locuite și își închipuie că, în acest chip, părerea lor nu va mai putea fi negată. 6. În sprijinul afirmației lor, ei trebuie să aducă o dovadă neîndoielnică, ori să se folosească de argumentări de mult acceptate. Cum se face că singur Nilul ar avea o atare obîrșie și că el pornește din acea parte a lumii ajungînd pînă în ținuturile noastre ? Ar trebui să credem același lucru și despre alte fluvii. 7. Cît privește pricina pentru care apele Nilului sînt dulci, oamenii aceia spun lucruri fără de nici un temei. Căci, dacă apele Nilului s-ar îndulci datorită căldurii, ele nu ar putea să înlesnească atît de mult ivirea vieții și în apele lui nu s-ar hrăni atîtea soiuri de pești și atîtea alte vietăți. De bună seamă, orice apă care a suferit o atare prefacere prin foc nu mai poate fi bună de hrană. 8. Și cum însușirile apelor Nilului trebuiau să fie cu totul altele dacă intervenea îndulcirea de care am vorbit, sîntem îndreptățiți să credem că toate cauzele cărora filosofii din Memphis le atribuie revărsării Nilului nu sînt deloc întemeiate.

XLI. Oinopides din Chios¹⁹³ susține că apele de sub pămînt sînt reci în cursul verii și calde iarna, acest lucru putîndu-se vedea lămurit în puțurile adînci. Într-adevăr, apa de acolo nu este rece chiar și în toiu iernii, pe cîtă vreme cînd este căldura mai arzătoare apa se răcește foarte mult. 2. Prin aceasta s-ar lămuri și faptul că Nilul scade în timpul iernii și că albia lui se mai îngustează, deoarece căldura de sub pămînt soarbe o mare parte din lichid și — de asemenea — pentru că în Egipt nu plouă. Vara însă, pămîntul albiei Nilului nemiabsorbînd apa, este firesc ca fluviul să-și sporească undele, fără nici o piedică. 3. Spuselor lui Oinopides li s-ar putea răspunde că multe fluvii ale Libyei, care curg în aceeași direcție ca și Nilul și se varsă ca și acesta în mare, nu seamănă cu Nilul și nu se revarsă ca el. Dimpotrivă, apele lor sporesc în timpul iernii și scad vara. Și iată cum se dovedește a fi greșită explicația pe care ne-o dă Oinopides, el încercînd doar prin simple presupuneri să răstoarne adevărul. 4. Cel mai aproape de adevăr a fost Agatharchides¹⁹⁴ din Cnidos. Acesta susținea că, în fiecare an, cad în munții Etiopiei ploii ce nu mai conțeneș și care încep să cadă de la solstițiul de vară, ținînd pînă la echinocțiul de toamnă. 5. Putem deci crede, și pe bună dreptate, că apele Nilului scad iarna pentru că ele nu provin decît din izvoarele fluviului, pe cîtă vreme vara apele cresc din pricina marilor ploii. 6. Dacă pînă în zilele noastre nimeni n-a putut să lămurească adevăratele pricini ale revărsării Nilului, nu trebuie să disprețuim părerile pe care fiece om și le face în această privință. Căci multe fenomene ale naturii par a fi

cu totul opuse unele altora, iar oamenii nu le pot afla adevărata lor cauză. 7. Agatharchides aduce în sprijinul susținerilor sale o mărturie, și anume ceea ce se petrece în unele ținuturi ale Asiei. 8. Acolo unde pământul Scitiei se mărginește cu munții Caucaz, cade în fiecare an — către sfârșitul iernii — foarte multă zăpadă, ninsoarea ținând multe zile în șir. În părțile de nord ale Indiei, la anumite epoci, cade o grindină atât de deasă și cu boabe atât de mari că fenomenul pare de necrezut. Prin împrejurimile fluviului Hydaspes¹⁹⁵, la începutul verii, se pornesc ploii ce se țin lanț și, câteva zile mai apoi, ele trec și în Etiopia. Climatul de iarnă înrîurește totdeauna ținuturile învecinate. 9. Prin urmare, nu este nimic nefiresc să socotim că nesfârșitele ploii de dincolo de Egipt, în Etiopia, fac să se reverse în timpul verii apele Nilului. Dealtminteri, că lucrurile se petrec astfel stau mărturie barbarii înșiși care locuiesc pe acele meleaguri. 10. Căci, dacă avem de a face cu fenomene care sînt cu totul altele decît cele de la noi, asta nu înseamnă că trebuie să le socotim ca fiind nevrednice de a li se da crezare. Desigur, vîntul de miazăzi care la noi aduce vreme furtunoasă, în Etiopia aduce timp frumos și cer senin. În Europa, vînturile de miazănoapte sînt năprasnice, pe cîtă vreme în Etiopia ele sînt blînde. 11. Am putea să contrazicem în fel și chip părerile privitoare la revărsarea Nilului, ale celor ce s-au ocupat de subiectul acesta. Dar ne vom mulțumi cu cele arătate mai sus, ca să nu trecem marginile conciziei, pe care ne-am impus-o din capul locului. 12. Ținînd seamă de întinderea ei, am împărțit această carte în două părți (în dorința noastră de a păstra o anumită proporție); sfîrșim aici cea dintîi parte a cărți întîi. Într-a doua parte vom urma cu istoria Egiptului, începînd cu regii acestei țări și cu cel mai vechi fel de viață al locuitorilor săi.

XLII. Prima carte a lui Diodor a fost împărțită, din pricina întinderii sale, în două părți. Cea dintîi cuprinde o introducere la întreaga operă și, mai apoi, vorbește despre tradițiile egiptene privitoare la obîrșia universului, cît și despre alcătuirea tuturor lucrurilor de la începutul lor; la care am adăugat legende privind zeii întemeietori de cetăți. S-a mai vorbit și despre primii oameni, despre cel mai vechi fel de viață, despre cultul zeilor și înălțarea templelor. A urmat descrierea regiunilor Egiptului și acele ciudate povestiri privitoare la fluviul Nil și la revărsarea apelor sale; am arătat, apoi, explicațiile pe care le dau acestui fenomen istoricii și filosofii, înfățișînd și ceea ce se împotrivesc fiecăreia din aceste păreri¹⁹⁶. 2. În această cea de-a doua parte, vom continua povestirea și vom începe cu cei dintîi regi ai Egiptului, prezentînd faptele fiecăruia, pînă la domnia regelui Amasis¹⁹⁷, după ce mai înainte vom fi descris pe scurt cel mai vechi fel de viață al locuitorilor Egiptului.

XLIII. După cât spune tradiția, foarte de demult egiptenii se hrăneau cu ierburii, de asemenea cu tulpinile și cu rădăcinile care cresc în mlaștini : le alegeau, gustându-le mai întâi. Ei căutau, îndeosebi, ca pe cea mai gustoasă dintre toate plantele, pe așa-zisa „agrostis”¹⁹⁸, care era și foarte dulce și foarte hrănitoare, îndestulînd pofta omului. 2. Era o hrană potrivită și pentru vite, căci le îngrășa în cel mai scurt timp. Și iată de ce, în amintirea binelui pe care l-au tras de pe urma plantei, egiptenii și astăzi au obiceiul de a ține „agrostis-ul” în mînă atunci cînd se duc să înalțe zeilor rugă. Egiptenii cred că omul este o viețuitoare a smîrcurilor și a bălților ; ei își întemeiază părerea pe netezimea pielii și pe alte însușiri ale trupului omenesc. Mai adaugă în sprijinul acestei credințe și faptul că omul are nevoie mai degrabă de o hrană umedă decît de una uscată. 3. Străvechii locuitori ai Egiptului s-ar fi hrănit, în al doilea rînd, cu pești din Nil, pe care fluviul acesta îi pune din belșug la îndemîna băștinașilor, mai ales atunci cînd apele descresc și smîrcurile se usucă. 4. Mai mîncau și carnea vitelor și foloseau — apoi —, ca veșmînt, pieile animalelor pe care le mîncaseră. Se spune că își durau locuințele din trestii. Pînă și astăzi se mai găsesc urmele obiceiului la păstorii egipteni care, după cîte se povestește, nu ar cunoaște nici acum vreo altă locuință decît aceste colibe cu care s-au obișnuit. 5. După ce au dus multă vreme acest fel de viață, egiptenii au început — zice-se — să se hrănească și cu roadele pămîntului, bune de mîncat. Amintim aici pîinea făcută din lotus. Unii pun pe seama zeiței Isis descoperirea lotusului folosit ca hrană, iar alții o atribuie unuia dintre străvechii regi ai Egiptului, cu numele de Menas¹⁹⁹. 6. Preoții, în legendele lor, povestesc că descoperitorul științelor și al meșteșugurilor ar fi fost Hermes²⁰⁰, pe cîtă vreme regii ar fi fost aceia care au aflat cele trebuincioase vieții. Și aceasta datorită faptului — astfel ne-o spune tradiția — că puterea regală, în vechime, nu trecea asupra copiilor de regi, ci asupra oamenilor care făptuiseră cel mai mare bine poporului, fie pentru că locuitorii Egiptului voiau astfel să-și îndemne regii a face cât mai multe lucruri bune în folosul obștii, fie pentru că așa era datina, statornicită în cărțile lor sfinte.

XLIV. Unii dintre cei care au scris despre mitologie ne povestesc că mai întâi au domnit în Egipt, vreme de aproape optsprezece mii de ani, zeii și eroii ; Horus, fiul lui Isis, a fost cel din urmă rege de neam zeiesc. Apoi, țara Egiptului a fost cîrmuită doar de regi ce se trăgeau din neamul omenesc, vreme de aproape cinci mii de ani, pînă la cea de-a CLXXX-a Olimpiadă, cînd ne-am dus și noi în Egipt și cînd acolo domnea Ptolemeu²⁰¹, cel supranumit Noul Dionysos. Cei mai mulți dintre regii aceștia erau băștinași. Numai vreo cîțiva au fost de obîrșie din Etiopia, Persia și Macedonia. Se spune că ar fi domnit doar patru

regi etiopieni, timp de aproape treizeci și șase de ani ²⁰², și nu la șir, ci la răstimpuri unii de alții. 3. Iar după ce Cambise supuse Egiptul cu armele, perșii ²⁰³ au stăpînit o sută și treizeci și cinci de ani, în care timp trebuiesc socotite și răcoalele pe care le-au dezlăntuit egiptenii ce nu mai puteau răbda asprimea cîrmuitorilor și nelegiuirile săvîrșite față de zeii băștinași. 4. În sfîrșit, macedonenii ²⁰⁴ cîrmuîră Egiptul și stăpînirea lor ținu două sute șaptezeci și șase de ani. În tot restul timpului regii au fost de neam din Egipt și cu toții numără patru sute șaptezeci de regi și cinci regine ²⁰⁵. Preoții au însemnat în cărțile sfinte istoria lor și, din cele mai îndepărtate vremuri, au încredințat-o urmașilor. Din însemnări se vede puterea fiecăruia dintre ei, ce fire au avut și ce au făcut în vremea domniei. 5. Ar fi pentru noi prea greu să înfățișăm în cartea noastră toate amănunțele. În cea mai mare parte ele sînt de prisos. Dar noi vom încerca să arătăm aici, pe scurt, întîmplările cele mai de seamă, vrednice de a fi pomenite de istorie.

XLV. După ce s-a sfîrșit domnia zeilor, cel dintîi rege al Egiptului a fost — așa cum ne-o spune legenda — Menas ²⁰⁶. El a învățat poporul să-i slăvească pe Nemuritori și să le aducă jertfe. A mai învățat pe egipteni să folosească mesele, paturile și bogatele covoare. Pe scurt, i-a deprins să ducă o viață de plăceri și foarte costisitoare. 2. Se povestește că Tnephachthon ²⁰⁷ — tatăl înțeleptului Bocchoris ²⁰⁸ —, care domnise după mai multe generații de regi, a fost silit, în timpul unei expediții în Arabia, unde în pustiu îndurase tot felul de lipsuri, neavînd nici de-ale mîncării, să se mulțumească — pentru o zi — cu o viață dintre cele mai sărăcicioase, la niște oameni de rînd de prin partea locului, pe care îi întîlnise în cale. Și atît de mult s-a bucurat de norocul care dăduse peste el, încît s-a lăsat de viața cea de huzur și a afurisit pe cel dintîi rege care își învățase supușii să ducă o viață peste măsură de îmbelșugată. Într-atît i-a mers la inimă felul de hrană, de băutură și de odihnă al popoului, încît a pus să se scrie cu litere sacre, în templul lui Zeus de la Theba, blestemul amintit. Și pare-se că de atunci faima lui Menas nu numai că a fost umbrită, dar aproape dată uitării. 3. Tradiția ne spune că urmașii regelui Menas, cincizeci și doi la număr, ar fi domnit vreme de peste o mie și patru sute de ani. Dar ei n-au săvîrșit nimic care să fie vrednic de a fi pomenit în istoria noastră. 4. Apoi, s-a urcat pe tron Busiris ²⁰⁹, după care au urmat la domnie opt urmași ai săi; dintre aceștia, cel din urmă — care și el se numea Busiris — zice-se că ar fi fost întemeietorul orașului căruia egiptenii îi spun Diospolis ²¹⁰, iar elenii Theba. Ocolul orașului pe care l-a construit avea o sută și patruzeci de stadii; și el l-a împodobit minunat, înălțînd clădiri mari, temple arătoase și tot felul de monumente. 5. De asemenea, a dat poruncă să fie construite și locuințe ale particularilor, cu cîte patru sau cinci etaje. Ca

s-o spunem mai pe scurt, el a făcut din Theba nu numai oraşul cel mai bogat al Egiptului, dar şi al lumii. 6. Faima bogăţiei sale uimitoare şi a puterii lui s-a răspândit de aceea pretutindeni, pînă într-atît încît şi poetul (Homer) pomeneste de Theba în versurile sale ²¹¹ : „Chiar dacă el ar dăruii bogățiile Thebei din Egipt, cetate ale cărei case cuprind mari bogății și care are o sută de porți, iar prin fiecare din acestea ar putea să iasă, în același timp, două sute de războinici, dimpreună cu caii și carele lor...”. 7. Spun unii că Theba n-ar fi avut o sută de porți, dar că ar fi primit denumirea de „oraşul cu o sută de porți” după multele și marile propilee ale templelor, că — prin urmare — epitetul Thebei ar însemna „oraşul cu multe porticuri”. Nu începe nici o îndoială că din Theba porneau, în vreme de război, douăzeci de mii de care ; iar de-a lungul fluviului, de la Memphis și pînă la Theba în Libya, sînt o sută de grajduri, în care pot încăpea — în fiecare — cam două sute de cai ²¹². Temeliile grajdurilor se mai văd încă și astăzi.

XLVI. Ni s-a povestit că nu numai Busiris, dar și mulți dintre regii cari au domnit mai apoi, se întreceau în a face din Theba cea mai de seamă dintre cetăți. Și, într-adevăr, nu a mai fost un oraş sub soare care să fie împodobit cu atîtea monumente uriașe și statui imense, făurite din aur și din argint, ba chiar și din fildeș ; se cuvine să mai amintim și construcțiile făcute dintr-un singur bloc de piatră, așa-numitele obeliscuri ²¹³. 2. Dintre cele patru temple care s-au clădit la Theba, unul — cel mai vechi ²¹⁴ — stîrnește admirația noastră pentru frumusețea și mărima sa, căci înconjurul lui e de treisprezece stadii, iar înălțimea e de patruzeci și cinci de coți. Zidurile au o grosime de douăzeci și patru de picioare. 3. Și monumentele dinlăuntru zidurilor erau — prin bogăția lor și prin măiestria cu care fuseseră lucrate — tot atît de mărețe ca și zidurile dinafară ale templelor. 4. Clădirile au dăinuit pînă într-o vreme mai apropiată de noi. Aurul, argintul și lucrurile mai de preț, făcute din fildeș și pietre prețioase, au fost jefuite de către perși, atunci cînd Cambise a dat foc templelor ²¹⁵ din Egipt. Se spune că regele ar fi dus atunci bogățiile în Asia, luînd cu el și pe meșteșugarii egipteni, ca să-i înalte vestitele palate regale de la Persepolis, din Susa și din Media. 5. Mai povestesc preoții că atît de mari erau bogățiile Egiptului despre care am vorbit, încît ceea ce mai rămăsese după jefuirea lor și în urma incendiului tot mai prețuiat ~~peste~~ *peste* ~~trei~~ *trei* ~~sute~~ *sute* ~~de~~ *de* ~~talanti~~ *de* ~~de~~ *de* ~~de~~ *de* ~~aur~~ *de* ~~și~~ *și* ~~nu~~ *nu* ~~mai~~ *mai* ~~puțin~~ *puțin* ~~de~~ *de* două mii și trei sute de talanți de argint. 6. Preoții mai spun că se aflau acolo și mormintele vechilor regi, morminte atît de mărețe încît urmașii nu le-ar putea întrece, oricît s-ar fi străduit. 7. Tot ei mai arată în analele lor cum că au fost patruzeci și șapte de morminte regești, dar că sub domnia lui Ptolemeu ²¹⁶, fiul lui Lagos, nu mai rămăseseră decît șapte-

sprezece, dintre care cele mai multe fuseseră nimicite pe vremea ²¹⁷ când noi am cercetat acele locuri, și anume în răstimpul celei de-a CLXXX-a Olimpiade. 8. Nu numai preoții egipteni care își spicuiesc știrile din analele lor, dar chiar și mulți dintre elenii ce au călătorit la Theba, pe vremea lui Ptolemeu, fiul lui Lagos, și printre aceștia și Hecateu ²¹⁸, au scris istoria Egiptului, ale cărei știri se potrivesc cu ceea ce noi am spus mai sus.

XLVII. La o depărtare de zece stadii de la cele dintîi morminte, în care tradiția ne spune că au fost îngropate iubitele lui Zeus, s-ar afla un monument al regelui numit Osymandyas ²¹⁹. La intrare întîlnim un portal dintr-o piatră ca marmura. El este lat de doi plethri ²²⁰ și înalt de patruzeci și cinci de coți. 2. După ce ai străbătut portalul, pătrunzi într-un peristil pătrat, avînd fiecare latură de patru plethri. Drept coloane care să-l sprijine sînt animale făurite — fiecare — dintr-un singur bloc de piatră ²²¹, înalt de șaisprezece coți. Animalele sînt sculptate așa cum se obișnuia în vechime. Tot tavanul, larg de doi stînjeni, a fost făcut dintr-o singură piatră; pe zugrăveala-i albastră sînt smălțuite stele. Trecînd de acest peristil, dai de o altă intrare cu un portal asemănător celui dintîi, împodobit însă cu tot felul de reliefuri lucrate cu și mai multă iscusință. 3. Lîngă cea de-a doua intrare se află trei statui, fiecare lucrată dintr-un singur bloc de piatră neagră ²²², opere ale lui Memnon Syenitul. Una înfățișează un bărbat sezînd, și e cea mai mare statuie din Egipt ²²³. Piciorul singur întrece șapte coți. Celelalte două statui, așezate lîngă genunchii aceluia — una la dreapta, cealaltă la stînga — reprezintă pe fiica și pe mama bărbatului, dar aceste statui nu au nici pe departe mărimea celei dintîi. 4. Această lucrare este vrednică a fi pomenită pentru mărimea ei, dar i se cuvine și admirația noastră atît pentru iscusința cu care a fost meșteșugită, cît și pentru piatra din care e făcută. Blocul acela uriaș nu lasă să se vadă nici o crăpătură sau vreo pată. Inscripția statuii sună așa: „Sînt Osymandyas, regele regilor. Dacă cineva ar voi să știe cît de mare sînt și unde odihnesc, acela să întreacă una din înfăptuirile mele“. 5. Se poate vedea și o altă statuie, care reprezintă pe mama regelui. Statuia are o înălțime de douăzeci de coți și este făcută dintr-un singur bloc de piatră. Pe cap femeia poartă trei cununi regești, prin care se arată că a fost odrasla, soția și mama unor regi. 6. După ce treci și de cel de-al doilea portal, poți să vezi un alt peristil care se cade, și mai mult decît cel dintîi, a fi pomenit. Îl împodobesc felurite reliefuri redînd războiul pornit de rege împotriva bactrilor răzvrățiți. Plecase să lupte în fruntea unei oști de patru sute de mii de pedestrași în patru grupe, fiecare sub porunca unuia dintre fiii săi ²²⁴.

XLVIII. Pe cel dintîi perete al peristilului fusese închipuit Osymandyas împresurînd o cetate întărită, în jurul căreia curgea un fluviu. Regele conducea un atac împotriva trupelor dușmane și era însoțit de un leu ce-l ajuta, înspăimîntîndu-i pe vrăjmași. Dintre cei care au tălmăcit această reprezentare, unii spun că ar fi fost, într-adevăr, vorba de un leu îmblînzit și pe care-l hrănea el însuși, că leul lupta alături de rege și că datorită puterii sale el punea dușmanii pe fugă; alții povestesc că regele, fiind tare viteaz și vînjos, ar fi voit să-și aducă sieși o laudă de prost gust, încercînd să înfățișeze însușirile-i ca și cum ar fi fost acele ale unui leu. 2. Pe al doilea perete se puteau vedea învinșii, prizonierii luați de către rege. Mîinile și părțile lor rușinoase le erau tăiate. Prin aceasta se pare că regele voia să arate că oamenii fuseseră neputincioși în luptă și nu știuseră să-și folosească brațele atunci cînd ajunseseră în primejdie. 3. Tot felul de sculpturi și zugrăveli minunate împodobeau cel de-al treilea perete. Ele înfățișau pe rege jertfind boi și sărbătorindu-și izbînda la întoarcerea din război. 4. În mijlocul peristilului, sub cerul liber, fusese înălțat din cea mai frumoasă piatră un altar, uluitor prin măiestria lucrării și prin mărimea-i uriașă. 5. În fața celui de-al patrulea perete erau două statui, reprezentînd oameni șezînd. Ele erau făcute, fiecare, din cîte un singur bloc de piatră și aveau o înălțime de douăzeci și șapte de coți. Lîngă aceste trei statui, au fost construite trei intrări care dădeau din peristil într-un hipostil, clădit în felul unui odeon și avînd, pe fiecare latură, doi plethri. 6. În acest hipostil se puteau vedea numeroase statui din lemn înfățișînd împurcînați cu ochii ațintiți spre judecătorii lor. Împărțitorii dreptății, treizeci la număr, erau sculptați pe unul dintre pereți; nu aveau mîini²²⁵; iar în mijlocul judecătorilor se afla mai-marele lor, de gîtul căruia atîrna un chip reprezentînd Adevărul cu ochii închiși. În fața căpeteniei judecătorilor²²⁶ se puteau vedea foarte multe cărți. Toate aceste reprezentări voiau să arate într-o formă alegorică cum că judecătorii nu trebuie să primească nimic și mai-marelui lor i se cere să țină seama doar de adevăr.

XLIX. În spatele acestor curți era un loc de preumblare, cu foarte multe clădiri de tot felul și în care se arăta cum sînt pregătite felurite și gustoase mîncăruri. 2. Puteau fi văzute acolo și sculpturi, printre care una reprezentîndu-l pe rege, zugrăvit în felurite culori și aducînd *zeului aur și argint* - *metale primite în fiecare an din minele de aur și de argint din Egipt*²²⁷. O inscripție așezată dedesubt arăta despre ce sumă este vorba: socotit în monedă de argint, prețul²²⁸ acestui dar se ridica la treizeci și două de milioane de mine. 3. Mai exista și o reprezentare a bibliotecii sacre, unde putea fi citită inscripția: „Locul tălmăduirii sufletului“. În încăperi alăturate acestor clădiri se puteau ve-

dea imaginile tuturor zeilor egipteni și aceea a regelui care aducea fiecărei zeități prinoasele cuvenite, ca și cum prin aceasta el ar fi vrut să arate lui Osiris și celor care îi sînt ajutoare, la împărțirea dreptății pe lumea cealaltă, că el își trecuse viața în fapte cucernice, împărțind dreptate atît oamenilor cît și zeilor²²⁹. 4. Lîngă bibliotecă și lipită de zidul ei era clădită o sală foarte arătoasă și bogată, care cuprindea douăzeci de paturi ce aveau chipurile lui Zeus, al Herei și al lui Osymandyas. Aceste reprezentări ale zeilor ne fac să credem că acolo ar fi fost înmormîntat trupul regelui. 5. În jurul acestei clădiri erau numeroase încăperi, împodobite cu zugrăvelile tuturor animalelor socotite în Egipt ca fiind sacre. De acolo cineva se putea urca pe treptele mormîntului și în partea de sus, unde ar fi văzut că mormîntul este înconjurat de un cerc de aur²³⁰, lung de trei sute șazeci și cinci de coți și lat de un cot. Acest cerc era împărțit în atîtea părți cîți coți avea, fiecare parte arătînd o zi din an. Alături erau însemnate răsăriturile și apusurile firești ale astrelor și, de asemenea, prevestirile astrologilor egipteni întemeiate pe mișcările astrelor. Cercul pe care l-am descris — povestesc preoții din Egipt — a fost luat ca pradă de către Cambise, atunci cînd perșii supuseseră Egiptul²³¹. 6. Iată, deci, cum este descris mormîntul²³² regelui Osymandyas, care pare a se deosebi atît de mult de celelalte monumente, nu numai prin cheltuielile necesare zidirii lui, dar și prin pricepera meșșugarilor care l-au durat.

L. Locuitorii Thebei²³³ spun că sînt mai vechi decît toți oamenii și că ei, cei dintîi, au descoperit filosofia și știința exactă a stelelor, și aceasta fiindcă așezarea țării lor era foarte prielnică observării — în chip mai limpede — a răsăritului și apusului astrelor. 2. Ei au împărțit lunile și anul după o numărătoare pe care doar ei o cunoșteau. Tebanii au socotit că luna trebuie să aibă treizeci de zile și acest calcul l-au făcut nu după mersul lunii, ci după cel al soarelui. Ei mai adaugă cinci zile și un sfert la cele douăsprezece luni ale anului, ca să întregască în felul acesta ciclul anual²³⁴. N-au intercalat, așa cum fac cei mai mulți dintre eleni, o a treisprezecea lună și n-au scăzut zile. Se pare că ei făcuseră foarte bune observații asupra eclipselor de soare și de lună, așa că le puteau prezice fără să se înșele, și cu de-amănuntul. 3. Al optulea urmaș al regelui despre care am amintit se numea și el, ca și tatăl său, Uchoreus. El a fondat orașul Memphis²³⁵, cel mai vestit oraș al Egiptului. Pentru acest oraș, el a ales așezarea cea mai prielnică din întreaga țară, acolo unde Nilul se desparte în mai multe brațe, ca să formeze ceea ce — după însăși înfățișarea ei — se numește „Delta”. Mulțumită așezării prielnice, Memphisul, care este cheia Deltei, domină navigația pe Nil spre ținuturile din partea de sus a Egiptului. 4. Regele dădu orașului o circumferință de o sută și cincizeci de stadii, îl

întări și îl orîndui așa încît să tragă cele mai multe foloase de pe urma unor lucrări pe care le voi descrie. 5. Fiindcă Nilul curge în jurul cetății, inundînd-o în timpul revărsărilor sale, Uchoreus²³⁶ a înălțat un dig uriaș în partea de miazăzi, ca să slujească atît împotriva inundațiilor, cît și ca apărare — ca o fortăreață — împotriva dușmanilor ce s-ar fi putut năpusti de pe uscat asupra Memphisului. Cît despre restul circumferinței, el a pus să se sape un lac mare și adînc, unde să se verse prisosul apelor Nilului, lacul întinzîndu-se pe aproape tot înconjurul cetății, în afară de locul unde se afla stăvilarul. 6. Astfel, regele a întărit admirabil Memphisul. Într-un cuvînt, întemeietorul acestui oraș și-a ales atît de bine locul, încît mai toți regii care i-au urmat părăsira Theba spre a-și așeza aici palatul lor și scaunul împărăției. 7. De atunci, Theba a început să-și piardă însemnătatea, iar Memphis și-a sporit faima, pînă pe vremea regelui Alexandru. Căci, acesta înălțînd pe malul mării cetatea care-i poartă numele, urmașii lui s-au întrecut rînd pe rînd să ajute la propășirea orașului. 8. Unii l-au împodobit cu palate mărețe, alții durară acolo șantiere navale și porturi, iară alții ridicară monumente și clădiri întru totul vrednice de pomenire, în așa fel încît cei mai mulți oameni socot Alexandria drept cel mai de frunte ori, cel puțin, al doilea oraș al lumii. Descrierea Alexandriei²³⁷ o vom face însă cu de-amănuntul numai atunci cînd vom ajunge cu povestirea noastră la vremea înălțării ei.

LI. Întemeietorul orașului Memphis²³⁸, după ce a construit digul și lacul pomenit mai sus, a înălțat și un palat care nu este cu nimic mai prejos decît palatele altor neamuri, dar care nici pe departe nu are frumusețile și măreția palatelor înălțate de regii egipteni ce au domnit înaintea lui. 2. Deoarece locuitorii Egiptului socot că viața pămîntească prețuiește foarte puțin și dau, în schimb, cea mai mare însemnătate faptului că un om — în ciuda morții — își poate veșnici faima virtuții sale. Egiptenii numesc locuințele celor în viață „locuri unde omul poșesește“, „hanuri“, pentru că acolo muritorul își are o așezare vremelnică, pe cîtă vreme mormintelor ei le spun „lăcașe veșnice“, întrucît pe lumea cealaltă oamenii trăiesc o viață fără de sfîrșit. 3. Iată, prin urmare, pentru ce nici nu se sinchisesc de clădirea caselor, dar — în schimb — nici o străduință n-o precupețesc, fie ea oricît de mare, cînd e vorba să-și clădească morminte. 4. Unii povestesc că orașul despre care am avut prilejul să vorbim și-a tras numele de la fiica regelui ce l-a întemeiat. Este o legendă, ni se spune, potrivit căreia zeul fluviului Nil, luîndu-și înfățișarea unui taur, s-ar fi îndrăgostit de fata regelui. Și, îndrăgindu-se ei doi, s-a născut un fiu căruia i s-a dat numele de Aigyptos. El avea să fie vestit printre localnici pentru destoinicia sa²³⁹. Iar de la el și-a tras numele întreaga țară a Egiptului²⁴⁰. 5. Aigyptos, ajungînd

să domnească, se dovedi un mare iubitor de oameni, un om drept și — ca s-o spunem pe scurt — plin de rîvnă în toate. Pentru cumsecădenia lui, toți muritorii l-au cinstit și l-au socotit vrednic de slăvirile regești. 6. Douăsprezece generații după regele Aigyptos, pe tronul Egiptului s-a urcat Moiris²⁴¹, citorul — la Memphis — al propileelor dinspre miazănoapte, care, prin măreția lor, le întrec pe toate celelalte. Moiris a săpat mai sus de oraș, la o depărtare de zece schoine²⁴², un lac foarte folositor și a cărui întindere este de necrezut. Înconjurul lacului se zice că ar fi de trei mii și șase sute de stadii, iar adîncimea, în cele mai multe locuri, de cincizeci de stînjeni. Văzînd ce uimitor de mare este lucrarea de care vorbim, cine s-ar încumeta să facă socoteala pentru a ști cîte miriade de oameni, și în cîți ani, au înfăptuit-o. 7. Nimeni n-ar putea să laude așa cum se cuvine foloasele ce se trag de pe urma lacului și să arate totodată ce binefacere reprezintă pentru egipteni. Și cum, oare, un muritor ar preamări îndeajuns înțelepciunea regelui căruia i-a trecut prin minte să ducă la îndeplinire o astfel de lucrare ?

LII. Deoarece revărsările Nilului nu erau în fiecare an la fel de mari, iar Egiptul n-ar fi putut să fie deopotrivă de roditor decît dacă apele Nilului, în vremea revărsărilor, ar fi fost mereu aceleași, se întîmpla ca — atunci cînd ele erau prea îmbelșugate — să inunde de tot ținutul, acolo unde trebuiau să se formeze doar smîrcuri și bălți. Iar dacă revărsările erau prea sărace, atunci ele ar fi păgubit recolta, lipsită de apa trebuitoare ; de aceea Moiris puse să se sape lacul, care avea să primească prisosul apelor²⁴³. 2. Pentru ca Nilul să comunice cu lacul, regele construi un canal lung de optzeci de stadii și lat de trei plethri. Prin acest canal, apele fluviului erau abătute și egiptenii, deschizînd sau închizînd zăgazul cu ajutorul unei mașinării construite cu multă dibăcie și foarte costisitoare, puteau să împartă agricultorilor atîta apă cîtă aveau nevoie pentru rodirea pămîntului. Deschiderea sau închiderea canalului costa nu mai puțin de cincizeci talanți²⁴⁴. 3. Lacul despre care vorbim se mai vede și în zilele noastre ; el este tot atît de folositor ca și atunci. A fost supranumit de egipteni, după numele regelui care l-a construit, lacul Moiris²⁴⁵. 4. În mijlocul lacului regele a lăsat un spațiu liber, ca să i se clădească acolo mormîntul și două piramide înalte de un stadiu, una pentru el, iar alta pentru nevasta lui : în vîrfurile fiecărei piramide a pus cîte o statuie de piatră, reprezentîndu-i pe fiecare așezați pe un tron. Moiris era încredințat că aceste lucrări îi vor vejnici amintirea, legîndu-și numele de o măreață binefacere. 5. Veniturile pe care le aducea pescuitul în lac, Moiris, le-a dat nevastei sale, ca să-și cumpere uleiurile parfumate ce le folosea, și pentru alte podoabe. Pescuitul prilejuia, în fiecare zi, un câștig de un talant. 6. Căci, zice-se, acolo pot fi

găsite douăzeci și două de soiuri de pește și sînt pescuiți atît de mulți pești, încît un mare număr de muncitori ce sînt întrebuițați la sărarea peștilor abia de mai pot prididi cu lucrul lor. Toate cele cîte le-am arătat pînă acum sînt ceea ce povestesc egiptenii despre Moiris.

LIII. Se spune că, după șapte generații, a trăit Sesosis²⁴⁶, un rege care a înfăptuit lucruri mai strălucite și mai de seamă decît toți înaintașii săi. Atît istoricii elenilor cît și preoții egipteni, cum și acei care-l preamăresc prin cîntecele lor, povestesc isprăvi care, îndeobște, se bat cap în cap. Noi vom încerca să înfățișăm ceea ce ni se va părea mai vrednic de crezare și mai potrivit cu ceea ce ne mărturisesc însași monumentele ce se mai află și astăzi în Egipt. 2. La nașterea lui Sesosis, tatăl său a săvîrșit o faptă măreață și demnă de un rege. Adunîndu-i, din tot Egiptul, pe acei copii care se născuseră în aceeași zi ca și fiul său, le-a dat la toți dădace și învățători și a hotărît să fie crescuți la fel ca fiul său și să primească aceeași bună creștere²⁴⁷. Căci era încredințat că acești copii care vor trăi laolaltă unii cu alții, ducînd aceeași viață, din care trebuia să lipsească prefăcătoria, vor fi la vreme de război cei mai credincioși tovarăși de luptă ai feciorului său. 3. Punîndu-le din belșug la îndemîna tot ce le trebuia, i-a obișnuit în același timp pe tineri cu felurite exerciții fizice, ca să-și deprindă trupul cu oste-neala. Nici unuia dintre ei nu-i era îngăduit să se atingă de mîncare înainte de a fi alergat o sută și optzeci de stadii. 4. Iată pentru ce, ajunși la vîrsta bărbăției, erau — mulțumită felului cum au fost crescuți — atleți vînjoși la trup și oțeliți la suflet, vrednici de a cîrmui pe alții. 5. Sesosis, trimis de tatăl său mai întîi în Arabia, în tovarășia celor alături de care crescuse, avu de îndurat multe osteneli vînînd animale sălbatice; dar, după ce se desprinsese cu viața cea aspră suferind de sete și de foame, supuse toate neamurile barbare de acolo — care nu știuseră înainte vreme ce este robia. 6. Apoi, fuse trimis în regiunile dinspre apus, unde, deși era încă tînăr, cucerii cea mai mare parte a Libyei. 7. Murind tatăl său²⁴⁸, Sesosis se urcă pe tron și, plin de încredere în urma izbînzilor sale, el porni să cucerească întreaga lume. 8. Unii spun că l-ar fi împins să rîvnească la stăpînirea tuturor popoarelor fiica sa, Athyrtis²⁴⁹, care prin mintea-i pătrunzătoare întrecea cu mult pe oamenii din vremea ei, arătîndu-i tatălui său că o atare expediție va fi lesne de întreprins. Alții cred însă că Athyrtis l-a sfătuit pe Sesosis pentru că, iscusită în meșteșugul ghicitului, ea aflase viitorul — fie cercetînd măruntaiele animalelor jertfite²⁵⁰, fie din visele ei, atunci cînd dormea în temple²⁵¹, ba chiar și din tălmăcirea semnelor ce se iveau pe cer. 9. Unii scriitori istorisesc că, la nașterea lui Sesosis, tatăl său l-a văzut în vis pe Hephaistos²⁵², care i-ar fi dezvăluit cum că, într-o bună zi, copilul care se născuse avea să ajungă stăpînul întregii lumi. 10. Iată, deci, pentru ce taică-său l-a

crescut în tovărășia acelor copii de-o vîrstă cu el, pe care i-a învrednicit de o aleasă creștere, asemeni unui rege, pregătindu-l spre a deveni cîndva cuceritorul lumii. Odată ajuns la anii bărbăției, Sesosis — încrezător în prorocirea ce i-a făcut-o zeul — începu să pregătească expediția pomenită mai sus.

LIV. Dar, mai întii, căută să-și facă prielnici pe toți egiptenii. Își dădea seama că el trebuie să fie sigur că tovarășii săi de arme vor fi gata să moară pentru el. Iar cît despre cei rămași în patrie, Sesosis voia să fie încredințat că nu se vor răzvrăti împotriva lui. Numai astfel ar fi putut să-și aducă la îndeplinire planul. 2. Supușilor săi le dădea dovezi cît se poate mai mari de bunăvoința lui, făcînd fiecăruia foarte mult bine. Pe unii i-a cîștigat prin daruri în bani, altora le dăruia pămînturi, pe alții îi iertă de pedepse. Într-un cuvînt, pe toți și i-a apropiat prin purtarea-i prietenească și mulțumită felului său de a fi îndatoritor. Pe cei învinuiți de vreo faptă potrivnică regelui îi ierta de pedeapsă, pe cei închiși pentru datorii îi slobozea, căci în închisori erau foarte mulți oameni de acest fel. 3. Sesosis a împărțit întreg Egiptul în treizeci și șase de părți, cărora egiptenii le spun „nome”²⁵³. În fruntea fiecărei „nome” a pus un nomarh, ce avea datoria să îngrijească de strîngerea tributurilor regale și de administrarea trebilor obștești ale „nomei” lui. 4. Alese pe acei bărbați care erau mai vînjoși și cu ei își întocmi o armată vrednică de mărețele-i planuri. A strîns astfel șase sute de mii de pedestrași, douăzeci și patru de mii de călăreți și douăzeci și patru de mii de care de război²⁵⁴. 5. În fruntea oștii și a fiecărei unități i-a așezat pe cei ce fuseseră crescuți cu el și erau deprinși să lupte, căci încă din copilărie năzuiseră s-ajungă viteji. Îndrăgindu-l pe rege ca pe fratele lor, se simțeau cu toții frați între ei. Erau ceva mai mulți decît o mie și șapte sute. 6. Acestor căpetenii Sesosis le-a împărțit pămînturile cele mai roditoare²⁵⁵, ce aduceau venituri îndeajuns de mari, ca să nu ducă nici o lipsă, dăruindu-se astfel cu toată rîvna trebilor războinice.

LV. După ce și-a pregătit oastea, Sesosis a pornit mai întii împotriva etiopienilor, așezați la miazăzi de Egipt. I-a înfrînt și i-a silit²⁵⁶ să-i plătească biruri în abanos, aur și colți de elefant. 2. Trimise, apoi, în Marea Roșie²⁵⁷, o flotă de patru sute de corăbii, fiind cel dintîi egiptean care construia corăbii de război. Flota lui Sesosis a pus stăpînire pe insulele din aceea regiune, cum și pe întregul litoral al Mării Roșii, pînă în India. El însuși a pornit pe uscat cu armata lui de pedestrași, aducînd sub porunca-i întreaga Asie²⁵⁸. 3. Dar n-a străbătut doar acele ținuturi pe care, mai tîrziu, avea să le cucerească Alexandru Macedon, ci a pătruns pînă la acele neamuri în țara cărora regele macedonean n-a izbutit să-și pună piciorul. 4. Sesosis a trecut fluviul Gange și a înaintat

prin India pînă la Ocean, iar în pămîntul sciților a pătruns pînă la Tanais²⁵⁹, un fluviu ce desparte Europa de Asia. Se povestește că din acei egipteni ai lui Sesosis care rămăseseră prin părțile vecine Lacului Meotic avea să se tragă neamul colchilor. 5. Un argument în favoarea faptului că acest neam este, prin obîrșia lui, egiptean îl constituie obiceiul „tăierii împrejur“ pe care îl au egiptenii și pe care-l găsim și la colchi²⁶⁰, unde se practică întocmai ca și în Egipt²⁶¹. Acest obicei dăinuie și la coloniștii egiptenilor și mai poate fi întîlnit și la iudei. 6. Astfel, regele Sesosis a supus tot restul Asiei și cea mai mare parte a insulelor Ciclade. Trecînd, apoi, în Europa, el străbătu întreaga Tracie și era cît pe ce să-și piardă oștirea, atît din pricina lipsei de hrană, cît și din pricina greutăților prilejuite de natura ținutului. 7. De aceea el și-a oprit înaintarea oștilor în Tracia, unde a înălțat — în mai multe locuri — niște stele în amintirea cuceririlor lui. Se săpase pe stele, în litere egiptene, următoarea inscripție: „Regele regilor²⁶² și stăpînitorul stăpînitorilor, Sesosis, a supus cu oștile sale această țară“. 8. Pe coloanele înălțate pe pămîntul popoarelor războinice erau înfățișate părțile rușinoase ale bărbatului, pe cîtă vreme se vedeau acele ale femeilor pe monumentele ridicate în ținuturile locuite de popoarele fricoase și slăbănoage. Prin aceste importante organe ale trupului omenesc, Sesosis voia să arate urmașilor cea mai caracteristică trăsătură a fiecărei populații. 9. În mai multe locuri, regele a pus să i se înalțe o statuie din piatră, înfățișîndu-l înarmat cu arc și cu lance. Statuia era cu patru palme mai înaltă decît Sesosis, a cărui înălțime era de patru coți. 10. El s-a purtat blînd cu toți acei pe care i-a supus și — după nouă ani, cînd s-a încheiat și expediția — a poruncit tuturor neamurilor înfrînte să-i trimită în Egipt, în fiecare an, biruri. După ce a adunat o mare mulțime de prinși de război, cum nu se mai văzuse vreodată, precum și prăzi cu dujumul, s-a înapoiat în țara lui, mîndru de atîtea isprăvi cum nu mai săvîrșise nici unul din înaintașii săi. 11. Toate templele din Egipt el le-a împodobit ca prinoase vrednice de luat în seamă și cu mărețe prăzi. Și-a răsplătit ostașii făcîndu-i fiecăruia daruri potrivite cu vitejia lui. 12. Ca să vorbim pe scurt, nu numai întreaga oștire s-a întors în toată strălucirea ei, încărcată de slavă și de bogății, dar și întreg Egiptul a tras, de pe urma expediției, tot felul de foloase.

LVI. După ce Sesosis s-a înapoiat cu oștile sale de la război, a îngăduit tovarășilor de arme, care se luptaseră atît de vitejește, să se bucore pe deplin de o viață tihnită și să se înfrupte din bunurile dobîndite. Iar Sesosis, dornic să aibă parte de slavă și vrînd ca amintirea lui să treacă peste veacuri, a înfăptuit lucruri mărețe, care uimesc atît prin puterea de gîndire a celui care le-a plăsmuit, cît și prin marile cheltuieli pe care ele le-au prilejuit. Astfel, Sesosis și-a făcut o faimă nepieritoare

și, în același timp, a dat pentru totdeauna egiptenilor posibilitatea să ducă o viață liniștită și la adăpost de primejdii. 2. Gîndindu-se că mai întii se cade să li se dea zeilor cinstire, Sesosis a înălțat în toate cetățile Egiptului cîte un templu ²⁶³ închinat zeițății celei mai slăvite din partea locului. El n-a folosit pentru construcții nici un egiptean, poruncind ca doar prinșii de război să le înalțe. Iată, prin urmare, pentru ce a pus să se scrie pe fiecare din aceste temple următoarele cuvinte: „Nici un băstinaș nu a trudit la această clădire“. 3. Se povestește că prizonierii aduși din Babylon s-au răzvrătit, nemaiputînd îndura ostenelile pricinuite de greutatea lucrărilor și că, după ce ei au pus stăpînire pe un loc întărit în apropierea Nilului, au pornit să se războiască cu egiptenii și au pustiit pămînturile din vecinătate. În sfîrșit, după ce li s-a dat încredințarea că nu vor pătimi nimic pentru cele făptuite, s-au statornicit acolo și au întemeiat o colonie, căreia i-au spus Babylon, după numele ²⁶⁴ patriei lor. 4. Se zice că tot așa s-ar fi întemeiat pe malurile Nilului un oraș, care poartă numele de Troia și care poate fi văzut chiar și în zilele noastre ²⁶⁵. Într-adevăr, — întorcîndu-se de la Ilion — Menelau ²⁶⁶ a tras la țarm în Egipt, aducînd cu sine un mare număr de prinși de război. Aceștia s-au răscolat și s-au războit cu el, pînă cînd primiră făgăduiala că li se îngăduie o viață la adăpost de primejdii. Și astfel au întemeiat orașul căruia i-au dat numele patriei lor. 5. Știm foarte bine că istoricul Ctesias ²⁶⁷ din Cnidos este de cu totul altă părere, cît privește cetățile mai sus amintite. El spune că le-ar fi întemeiat războinici străini ce veniseră în Egipt împreună cu Semiramida ²⁶⁸ și că ei le-au denumit după țările lor de baștină. 6. Nu-i ușor să deslușești care este adevărul și de aceea ne mărginim a pomeni în scrisul nostru numai că, în această privință, istoricii nu se înțeleg; rămîne să-și facă cititorul o părere despre ce poate fi adevărat, fără să-l stingherească vreo prejudecată.

LVII. Sesosis a mai făcut și mari lucrări pentru a ridica nivelul terenurilor și a strămutat cetăți care fuseseră clădite pe locuri prea joase, de la natură. Revărsîndu-se Nilul, oamenii și dobitoacele se puteau refugia acolo în siguranță. 2. În tot ținutul care se întinde de la Memphis pînă la mare, Sesosis săpă multe canale ²⁶⁹ legate de Nil, astfel ca oamenii să-și transporte mai repede și mai ușor recoltele, găsindu-se peste tot din belșug mijloacele de trai, datorită legăturilor stabilite între diferitele ținuturi. Dar — și acesta-i lucrul cel mai de seamă — el a întărit Egiptul și l-a pus la adăpost de năvălirile dușmanilor. 3. Pînă atunci, caii și carele vrăjmașilor puteau să ajungă pînă în inima Egiptului; de atunci înainte însă, cu greu ar mai fi putut pătrunde în Egipt, din pricina multelor canale de acolo. 4. Sesosis a mai întărit printr-un zid Egiptul, în partea de răsărit ²⁷⁰, ferindu-l de năvălirile sirienilor și ale arabilor. Întăriturile se întind de la Pelusion și pînă la Heliopolis, străbătînd pus-

tiul pe o lungime de o mie și cinci sute de stadii. 5. A construit și o corabie din lemn de cedru²⁷¹, lungă de două sute și optzeci de coți. Partea ei dinafară era aurită, iar cea dinăuntru argintată. Sesosis o închină zeității celei mai slăvite la Theba. De asemenea, înălță două obeliscuri din granit, înalte de o sută douăzeci de coți, și pe acestea puse să se scrie — pentru a se vădi cât era de mare puterea oștilor sale — ce multe venituri avea și câte popoare biruise. La Memphis, în templul lui Hephaistos, și-a așezat statuia lui și pe a soției sale, făcute dintr-un bloc de piatră înalt de treizeci de coți²⁷², cum și statuile fiilor săi, înalte de douăzeci de coți. Iată cu ce prilej au fost acestea înălțate: 6. Pe drumul întoarcerii lui în Egipt, după marea sa expediție, Sesosis poposisse la Pelusion, la fratele său ce-l găzdui pe el, pe soția sa și pe copii, dar totodată — cu acest prilej — puse la cale pieirea lor. Pe când ei se odihneau, dormind din greu din pricina băuturii, fratele lui Sesosis îngămădi în jurul cortului foarte multă trestie uscată, pe care și-o pregătise din vreme; și, în timpul nopții, îi dădu foc. 7. Aprins în vîlvătăi, focul ardea puternic și oamenii regelui, rînduiți să-l păzească, nu veniră la timp în ajutorul lui, fiind toropiți și ei de băutură. Atunci Sesosis, înălțîndu-și amîndouă mîinile spre cer, se rugă de zei să-i mîntuiască odraslele și nevasta; și, apoi, trecu nevătămat prin flăcări, ieșind din cort. 8. Scăpat astfel ca prin minune, Sesosis înălță — așa cum am spus-o adineauri — acele statui întru cinstirea zeilor. Și, mai cu deosebire îl slăvi pe Hephaistos, fiindcă de la el îi venise izbăvire.

LVIII. Sesosis făptui multe lucruri mari, dar ceea ce s-ar părea că dovedește cel mai mult mărinimia lui este felul cum se purta cu trimișii străini. 2. Într-adevăr, cîrmuitorii țarilor cucerite, cărora li se îngăduise să-și păstreze domniile, ori acei care primiseră de la Sesosis cele mai mari dregătorii, veneau în Egipt la anumite soroace hotărîte, ca să-i aducă daruri. Sesosis îi primea și, în multe privințe, le da cinstire și le arăta o deosebită bunăvoință. Cînd însă regele voia să se ducă în vreun templu ori în vreun oraș, el își deshăma caii de la carul cu patru cai și, în locul lor, înhăma regii și pe alți cîrmuitori²⁷³, pentru a arăta că, după ce înfruntase pe cei mai puternici și pe cei mai viteji, nimeni nu se mai putea măsura cu el. 3. Se pare că i-a întrecut în măreții și în putere pe toți stăpînitorii, cîți vor fi fost vreodată, prin faptele sale de arme, prin multele monumente și lucrările publice înălțate în țara Egiptului. După ce a domnit vreme de treizeci și trei de ani, pierzîndu-și vederea, s-a sinucis. Prin această cea din urmă faptă, Sesosis a stîrnit nu numai admirația preoților, dar și pe a tuturor egiptenilor, fiindcă își sfîrșea viața într-un chip vrednic de măreția înfăptuirilor sale. 4. Faima lui Sesosis a fost atît de mare și atît de trainică de-a lungul vremii, încît — după multe generații —, cînd Egiptul ajunsese sub stăpînirea perșilor și cînd

Darius²⁷⁴, tatăl lui Xerxes, voia cu tot dinadinsul să-și așeze statuia la Memphis, mai înaltă decât aceea a lui Sesosis, mai-marele preoților s-a împotrivit. Într-o cuvîntare rostită în adunarea acestora, el spuse răspicat că Darius n-a întrecut încă isprăvile lui Sesosis. Iar regele perșilor nu numai că nu se mînie auzind spusele lui, dar chiar găsi pe placul său aceste vorbe rostite fără prefăcătorie. Răspunse că se va strădui să nu rămîna mai prejos decât fusese Sesosis, de cumva îi va fi dat și lui să aibă o viață tot atît de lungă. Și i-a poftit pe aceia ca, atunci cînd vor cumpăni faptele amîndurora, să cîntărească înfăptuirile lui Sesosis și ale sale făcute cînd aveau aceeași vîrstă. Căci doar în felul acesta se va putea dovedi fără părtinire care e virtutea unuia și care a celuilalt. 5. Iată cele ce am avut de spus despre regele Sesosis.

LIX. Fiul lui Sesosis, care-l urmă pe tron, luă numele tatălui său, dar nu săvîrși nici o faptă de arme și nimic vrednic de aducere aminte. 2. El își pierdu vederea^{274 bis}, fie pentru că era vorba de un beteușug moștenit de la tatăl său, fie pentru că — după cum ne spune o legendă — va fi fost o pedeapsă adusă de necucernicia sa față de Nil. Într-adevăr, odată, pe cînd plutea pe fluviu, îl prinse o vijelie, și atunci și-a repezit sulita în valurile lui. Silit, în năpasta care-l copleșise, să ceară ajutorul zeilor, el căută vreme îndelungată să-i îmblînzească și să-i facă prielnici prin numeroase jertfe și prinosuri. Dar divinitatea nu i-a luat, cît de cît, în seamă evlavia. 3. În al zecelea an al domniei sale, un oracol i-a dat poruncă să-și arate smerenia față de zeul din Heliopolis²⁷⁵ și să-și spele fața cu urina unei femei care — în afară de soțul ei — nu cunoscuse niciodată vreun alt bărbat. El începu cu însăși nevasta-sa și mai încercă și cu alte femei, dar nu găsi pe nici una care să nu fi păcătuit, în afară doar de soția unui grădinar, pe care o și luă de nevastă după ce se însănătoși. Iar pe celelalte femei le-a ars de viu într-un sat, căruia egiptenii i-au dat apoi numele de „Cîmpul Sacru”. 4. Zeului din Heliopolis, ca să-i dovedească recunoștința pentru binele ce i-l făcuse, i-a închinat, după povața oracolului, două obeliscuri, lucrate din cîte un bloc de piatră. Fiecare obelisc era gros de opt coți și înalt de o sută²⁷⁶.

LX. Mulți regi care au venit după acesta n-au săvîrșit nici ei fapte vrednice de amintire. Mai tîrziu, după multe generații, Amasis²⁷⁷ a cîrmuit mulțimile cu mare strășnicie, dînd multora pedepse pe nedrept. Le-a luat averile la mulți și s-a purtat față de toți disprețuitor și trufaș. 2. Poporul a răbdat pînă la o vreme, neavînd putere față de asupritor, ce-l copleșea cu asprime. Cînd însă regele Etiopiei, Actisanes²⁷⁸, porni război împotriva lui Amasis, atunci — nemulțumit — norodul folosi acest prilej ca să-și dezlănțuiască ura, răzvrătindu-se. 3. Iată, așadar, pentru ce Amasis a fost lesne biruit, iar Egiptul a căzut în puterea etiopienilor²⁷⁹. După izbînda sa, Actisanes s-a purtat față de supuși cu blîn-

dețe și omenie. 4. Iar față de tâlhari avu o purtare cu totul neobișnuită. Nu-i osîndea la moarte, dar nici nu-i ierta de orice pedeapsă. 5. Adu-nîndu-i din toată țara pe toți acei ce se făcuseră vinovați de vreo fărădelege și cercetînd cît mai nepărtinitor cu puțință cum stau lucrurile, punea să li se taie nasul și-i trimitea într-o colonie la marginea deșertului, unde construiseră un oraș ce se numea Rhinocolura²⁸⁰ — nume amintind de soarta nenorocită a locuitorilor săi. 6. În acest oraș, la hotarul dintre Egipt și Siria, nu departe de țărmul mării nu se găsea mai nimic din cele de trebuință pentru ca omul să-și poată duce zilele. 7. Tot țînutul dimprejur era acoperit de sare. Cele cîteva puțuri care se aflau în acele locuri aveau apă puțină, și deseori murdară și amară. 8. Aici regele i-a strămutat pe tâlhari, pentru ca ei — dacă și-ar relua apucăturile de altădată — cel puțin să nu pîgubească pe oamenii cumsecade și să nu treacă neobservați printre ceilalți cetățeni. 9. Azvîrliți în acest țînut pustiu și lipsit aproape de toate cele trebuincioase vieții, ei născociră totuși un fel de trai potrivit cu sărăcia din jur. Firea însăși i-a silit să se gîndească în ce fel și-ar putea încropi cele necesare, ca să lupte împotriva lipsurilor. 10. Tăiau trestii din împrejurimi și, după ce le despicau, își făceau plase lungi, întinse de-a lungul țărmurilor mării, pe o distanță de mai multe stadii, ca să poată prinde prepelițe. Căci aceste păsări vin în stoluri din largul mării. Și vînătorii prindeau foarte multe, cîștigîndu-și hrana.

LXI. Cînd a murit Actisanes, regalitatea ajunsese din nou în mîinile egiptenilor, care aleseră pe un băștinaș, numit Mendes²⁸¹, să le fie rege. Unii i-au spus Marrhos. 2. El nu a dus nici un război, dar și-a înălțat un mormînt căruia i se zice labirint²⁸², uimind atît prin mărimea sa, cît și prin neîntrecutul meșteșug cu care fusese durat. Într-adevăr, omul care pătrunde în labirint, cu greu mai poate să iasă, dacă nu-l călăuzește cineva foarte priceput. 3. Unii spun că Dedal, cînd a fost în Egipt, s-a minunat de arta monumentului și, după modelul lui, a construit un labirint asemănător regelui Cretei, lui Minos — clădire în care legenda spune că și-ar fi aflat lăcașul așa-numitul Minotaur. 4. Labirintul din Creta însă s-a dus, de n-a mai rămas nici urmă, nimicindu-l vremea ori vreun stăpînitor ce a poruncit să fie dărîmat, pe cîtă vreme labirintul din Egipt dăinuie neatins pînă în zilele noastre.

LXII. După moartea lui Mendes, vreme de cinci generații a fost în Egipt anarhie. În cele din urmă, egiptenii au adus drept rege pe un om de obîrșie necunoscută, căruia i-au spus Cetes, iar elenii și-au închipuit că era Proteu²⁸³, care a trăit pe timpul războiului troian. 2. Potrivit unei anume tradiții, Proteu era un bun cunoscător al vînturilor și el se putea preface cînd într-un animal, cînd într-un copac, cînd în foc ori în orice

altceva. 3. Ei mai adaugă și că regele dobândise această iscusință în urma îndelungatei sale viețuiri cu astrologii. Dar ceea ce mitologia elenă povestește despre transformările lui Proteu își are obârșia într-o veche datină pe care o întâlnim în lumea regilor egipteni. 4. Într-adevăr, regii din Egipt își acoperă capul cu măști în chip de leu, de taur sau de șarpe, simboluri ale domniei. De asemenea ei mai poartă pe cap crengi de copac, foc și chiar — uneori — ierburi înmiresmate. Aceste podoabe îi fac mai arătoși, dar și trezesc în sufletele celorlalți oameni frică și neliniștea în fața divinității²⁸⁴. 5. După moartea lui Proteu, s-a urcat pe tron fiul său, Rhemphis²⁸⁵, ce nu a avut toată viața lui altă grijă decât să-și sporească veniturile și să strângă bogății, pe care le căuta oriunde le putea găsi. Zgîrcit cum era, și mic la suflet, el n-a construit monumente întru slăvirea zeilor și nu a cheltuit nici un ban ca să facă vreun bine oamenilor. 6. N-a fost un rege, ci doar un bun administrator care, în loc să lase după moarte — datorită destoiniciei sale — un nume slăvit, a lăsat comori cum nu mai adunase nici unul din regii dinaintea lui. Tradiția ne spune că bogățiile lui, în argint și în aur, se ridicau la patru sute de mii de talanți.

LXIII. După moartea lui Rhemphis, vreme de șapte generații cîrmuiră în Egipt regi căroro le plăcea să trîndăvească ducîndu-și viața doar în desfătări. Iată, prin urmare, pentru ce în analele preoților nu s-a păstrat amintirea vreunei fapte de-a lui mai de seamă și nici a unei lucrări mărețe. Doar purtarea regelui Neileus s-a deosebit de a celorlalți. El dădu fluviului Nil acest nume — fluviul se numea mai înainte Aigyptos —, ca să amintească de numeroasele canale pe care regele le-a construit, pentru a spori astfel foloasele aduse de Nil țării. Neileus a fost așadar, acela care a dat fluviului numele său²⁸⁶. 2. Al optulea rege după Rhemphis a fost Chemmis²⁸⁷ din Memphis. Domni cincizeci de ani și înălță cea mai mare dintre cele trei piramide, aceasta fiind socotită una dintre cele șapte minuni ale lumii. 3. Piramidele, așezate înspre hotarul Libyei, sînt departe de Memphis la o sută și douăzeci de stadii, iar față de Nil ele sînt la o depărtare de patruzeci și cinci de stadii. Cine le privește rămîne uimit de mărimea acestor construcții, de iscusința mîinilor care le-au lucrat. 4. Cea mai mare piramidă, ale cărei patru laturi au la bază cîte șapte plethri fiecare, este înălțată de mai bine de șase plethri. Pe măsură ce se apropie de vîrf, lărgimea piramidei descrește de la bază, încetul cu încetul, așa încît în partea cea mai înaltă a ei fiecare latură nu mai are decît șase coți²⁸⁸. 5. Piramida despre care vorbim este în întregime construită dintr-o piatră tare și greu de lucrat, dar care va înfrunta veșnicia. Căci de cel puțin o mie de ani — ba unii scriitori spun că de trei sau chiar de patru mii de ani — aceste pietre au rămas așezate așa cum fuseseră dintru început, iar construcția

— în întregul ei — n-a fost vătămată. 6. S-a spus că pietrele ar fi fost aduse de la o mare depărtare, din Arabia ²⁸⁹, și orînduite cu ajutorul unor movile înălțate pentru aceasta, căci pe atunci nu fuseseră încă născocite macaralele. 7. Dar lucrul cel mai uimitor este că, deși construcția e uriașă și se înalță în mijlocul pustiului nisipos, n-a rămas nici o urmă de movile, nici urmă că aici s-ar fi făcut tăierea pietrelor, așa încît monumentul acesta nu pare a fi fost lucrarea unor mîini omenești, care l-au înălțat încetul cu încetul, ci mai curînd isprava vreunui zeu, — ivit ca din senin, în mijlocul unui pusti u nisipos. 8. Unii egipteni încearcă să lămurească această minune, spunînd că movilele erau făcute din sare și din salpetru și că apele Nilului, revărsîndu-se asupra lor, le-au topit, așa că au dispărut cu desăvîrșire, fără să fi intervenit mîna omenească. 9. Dar adevărul nu este acesta; ci e mai firesc să credem că tot brațe omenești — această mulțime de brațe care le-au construit — au fost acelea care le-au distrus, întorcîndu-se totul la starea de mai înainte. Se spune că au lucrat la această construcție trei sute și șaiszeci de mii de oameni și că douăzeci de ani trebuiră pentru a fi, cu greu, dusă la bun sfîrșit ²⁹⁰.

LXIV. După moartea regelui mai sus pomenit, s-a urcat pe tron fratele său, Kephren, care domni vreme de cincizeci și șase de ani. Unii spun că nu fratele, ci fiul său, Chabryes, i-a urmat la domnie. 2. Oricum, toată lumea recunoaște că regele care a venit după Chemmis, rîvnind să meargă pe urmele înaintașului său, construi cea de a doua piramidă — asemănătoare celei dintîi, în ce privește meșteșugul cu care și ea fusese construită, dar cu mult mai prejos ca mărime, deoarece lungimea, la bază, a fiecărei laturi nu este decît de un stadiu. 3. O inscripție, care se poate citi pe cea mai mare piramidă, ne spune cît s-a cheltuit cu legumele și cu hreanul, cu care au fost hrăniți lucrătorii: mai bine ²⁹¹ de o mie și șase sute de talanți. 4. Piramida mai mică nu are inscripție. Pe una din laturile ei este o scară tăiată în piatră. Cu toate că amîndoi regii pe care i-am pomenit înălțaseră piramidele pentru ca să le fie lor mormînt, nici unul n-a fost îngropat acolo. 5. Într-adevăr, mulțimile, apăsate de muncile grele la care fuseseră supuse, urau pe regi, cruzi și silnici, și-i amenințau că le vor smulge trupurile din mormînt și le vor azvîrli, făcîndu-le de batjocură. Iată pentru ce amîndoi regii aceștia cînd au fost în pragul morții au poruncit rudelor să-i îngroape — pe furis — într-un loc unde nimeni să nu-i știe. 6. Urmaș al regelor amintiți mai sus a fost fiul celui care înălțase cea dintîi piramidă: Mykerinos, pe care unii îl numesc Mencherinos. 7. Acesta se apucă să construiască cea de a treia piramidă, stingîndu-se însă din viață mai înainte de a se fi sfîrșit lucrarea. La bază, lungimea fiecărei laturi a piramidei este de trei plethri. Pînă la cel de al cincisprezecelea rînd de pietre, piatra din care a fost con-

struită este închisă²⁹², asemănătoare cu piatra din Theba. Restul piramidei este din piatră la fel cu a celorlalte. 8. Aceasta este cea mai mică din toate, dar se deosebește prin iscusința cu care a fost durată și prin frumusețea pietrelor, ce prețuiesc foarte mult. Pe fața dinspre miază-noapte a piramidei stă scris numele lui Mykerinos, constructorul ei. 9. Se povestește că Mykerinos, dezgustat de cruzimile înaintașilor săi, și-a rîvnit o viață de om blînd și binefăcător față de supușii săi. El făcea totul pentru a-și atrage dragostea norodului, iar pe cei care veneau la el ca să-și caute dreptatea ce nu le fusese dată — după drept și lege — la judecată, el îi dăruia cu lucruri de preț. 10. Mai sînt încă trei piramide. Fiecare latură a lor este de un plethru. Ele sînt, îndeobște, construcții foarte asemănătoare cu celelalte trei. Se deosebesc doar prin mărimea lor. S-a susținut că regii pomeniți mai sus le-au înălțat pe acestea trei din urmă întru slava soțiilor lor. 11. Se recunoaște de toată lumea că piramidele întrec cu mult celelalte construcții din Egipt, nu numai prin trăinicia lor, ori prin cheltuielile pe care le-au prilejuit, dar și prin măiestria celor ce le-au înălțat. 12. Căci — s-a spus — s-ar cădea să-i admirăm mai mult pe arhitecții care au plănuit monumentele decît pe regii care le-au pus la îndemîină mijloacele trebuincioase. Cei dintîi, prin sufletul pus și prin rîvna lor de a ajunge prețuiți, au izbutit a le înfăptui, pe cîtă vreme regii, pentru a-și atinge scopul, s-au slujit doar de bogățiile moștenite și au săvîrșit tot felul de silnicii. 13. Nici la băștinași, nici la istorici nu aflăm o singură părere în ce privește piramidele. Unii spun că le-ar fi construit mai sus amintiții regi, iar alții că le-ar fi înălțat alți domnitori. Bunăoară, se spune că pe cea mai mare ar fi înălțat-o Armaios, Amosis pe a doua, iar Inaros²⁹³ pe a treia. 14. Aceasta din urmă, unii cred că este mormîntul curtezanei Rhodopis²⁹⁴. Se zice că ar fi înălțat-o nomarhi²⁹⁵, ce fuseseră îndrăgostiți de ea și care — în marea lor dragoste — au contribuit cu toții la construirea ei.

LXV. După regii înșiruiți mai sus, s-a urcat pe tron Bocchoris²⁹⁶, un om la care — după înfățișarea lui — nici nu ți-ar fi venit să te uiți ; dar, ca agerime de minte, Bocchoris îi întrecea cu mult pe regii dinaintea lui. 2. Mai tîrziu, mult timp după moartea regelui, s-a urcat pe tronul Egiptului Sabacon. El era de obîrșie etiopiană și-i întrecea pe înaintașii săi prin multă evlavie și cumsecădenie. 3. Ne dovedește că era atît de omenos faptul că a desființat cea mai grea dintre pedepse, pedeapsa cu moartea. Pe cei care urmau a fi osîndiți la moarte, el i-a pus să muncească în lanțuri, la lucrări de folos obștesc. 4. În chipul acesta, regele ridică multe diguri și puse să se sape numeroase canale. Și, astfel, — socotea el că, pe de o parte, se îndulcește asprimea pedepsei — aceasta în ce-i privește pe cei osîndiți —, iar pe de altă parte că pedeapsa cu

moartea, ce nu aducea cetăților nici un folos, se va preface într-o muncă folositoare. 5. De cucernicia cu totul neobișnuită a lui Sabacon ne putem da seama numai cunoscînd visul lui ce-l hotărî să renunțe la domnie. 6. I s-a părut în vis că vede pe zeul Thebei care-i spunea că nu va putea domni asupra Egiptului nici vreme îndelungată și nici în chip fericit, dacă n-are să taie în bucăți trupurile preoților, mergînd apoi printre leșuri cu tot alaiul slujitorilor săi. 7. Fiindcă visul se repetase de mai multe ori, Sabacon chemă de pretutindeni pe preoți și le spuse că, dacă el va rămîne în Egipt, zeul se va mînia; căci, altminteri, nu i-ar fi dat în vis o asemenea poruncă. 8. Vroia să plece — spunea regele — dar cu sufletul nemînjit, încredințîndu-și viața Soartei; și astfel nici nu voia să-l mînic pe zeu, pe stăpînul său, nici să-și păteze viața printr-un omor nelegiuit, care i-ar fi asigurat domnia asupra Egiptului. În cele din urmă, încredințînd iarăși în mîinile băștinașilor puterea regească, se reîntoarse în Etiopia ²⁹⁷.

LXVI. S-a iscat, apoi, în Egipt o anarhie care dură vreme de doi ani. Mulțimile se dedară la tulburări, băștinașii luptîndu-se între ei. La urmă, doisprezece bărbați de mare vază puseră la cale o conspirație ²⁹⁸. Adunîndu-se la Memphis și ținînd sfat, ajunseră la hotărîrea — pe care au pus-o și în scris — de a trăi în bună înțelegere și de a se proclama cu toții regi. Această hotărîre au întărit-o printr-un jurămint. 2. Și, cîrmuind ei vreme de cincisprezece ani potrivit celor jurate, ținîndu-se fiecare de înțelegerea pe care o făcuseră și rămînînd uniți, începură să construiască un mormînt, unul pentru toți, ca astfel trupurile lor să rămîna laolaltă — așa cum și în viață fuseseră — și avînd parte cu toții de aceeași cinstire. 3. Plini de rîvnă, s-au străduit a înălța dimpreună un monument ce avea să întrecă în mărime și în strălucire faima mormintelor durate de acei ce cîrmuiseră mai înainte Egiptul. Și-au ales regii aceștia un loc, acolo de unde pornește canalul lacului Moiris spre Libya ²⁹⁹, și ei și-au înălțat mormîntul, clădindu-l din cele mai frumoase pietre. Forma lui era pătrată și fiecare latură avea lungimea de un stadiu; și fusese atît de împodobit cu sculpturi și alte lucruri meșteșugit făcute, încît regii ce-ar fi venit n-ar fi putut să-l întrecă ³⁰⁰. 4. Cînd treceai de zidul înconjurător, se vedea o curte împrejmuată cu coloane, cîte patruzeci pe fiecare latură, iar acoperișul era făcut dintr-o singură mare lespede de piatră; tavanul era împodobit cu sculpturi alcătuiind căsuțe ³⁰¹, în care se vedeau tot soiul de reliefuri pictate. 5. În peristil erau monumente amintind de ținuturile unde se născuse fiecare dintre cei doisprezece regi, precum și picturi care înfățișau temple și scene de jertfe, așa cum era datina prin aceste ținuturi, totul fiind minunat zugrăvit. 6. Planul monumentului — zice-se — era atît de uriaș și de

costisitor, încît, dacă regilor le-ar fi fost dat să-l înfăptuiască (înfăptuirea lui a fost însă zădărnicită), ar fi fost de neîntrecut. 7. După ce aceștia au domnit în Egipt vreme de cincisprezece ani, la cîrma țării veni un singur om, în următoarele împrejurări : 8. Psammetichos³⁰² din Sais, unul dintre cei doisprezece regi, avea sub oblăduirea lui ținutul de pe malul mării și aducea mărfuri la îndemîna tuturor negustorilor — mai ales a fenicienilor și elenilor. 9. Și, astfel, prin vînzarea mărfurilor țării sale și prin cumpărarea altora de care se găsesc la eleni și la alte neamuri — avînd el parte de mari cîștiguri — ajunsese să strîngă neprețuite bogății. Ba, mai mult, el legase și prietenie cu acele neamuri și cu cîrmuitorii lor. 10. Iată pentru ce regii ceilalți — se povestește — pizmuindu-l, porniră cu război împotriva lui. Unii dintre istoricii din vechime³⁰³ ne spun că un oracol ar fi prezis că, dintre cei doisprezece regi, acela care ar fi făcut cel dintîi, la Memphis, o libație zeului de acolo, cu o cupă de aramă, va ajunge stăpînul întregului Egipt. Și, pe cînd un preot scotea din templu unsprezece cupe de aur, Psammetichos și-a scos de pe cap coiful și cu el făcu libația. 11. Ceilalți regi, văzînd isprava lui, l-au privit cu bănuială și au luat hotărîrea să nu-l ucidă, dar să-l surghiunească, poruncindu-i să-și ducă restul vieții în mlaștinile vecine cu marea. Ura împotriva lui izbucni fie din această pricină, fie din invidie — așa cum am mai spus-o — și astfel se porni un război. 12. Psammetichos aduse mercenari din Caria și din Ionia, își birui vrăjmașii într-o adevărată bătaie, orînduită în apropierea cetății Momenphis. Iar, dintre regii care i se împotriviseră, unii fuseră uciși în luptă, alții fugiră în Libya. Ei n-au mai putut să ridice armele împotriva lui Psammetichos, pentru a-și redobîndi domnia.

LXVII. Stăpîn acum al întregii țări, Psammetichos înălță zeului din Memphis propileele răsăritene și înconjură templul, în loc de coloane, cu niște coloși avînd fiecare o înălțime de doisprezece coți. Mercenarilor le-a dat, pe lîngă simbria hotărîtă, daruri cu totul deosebite ; și, ca să-și aibă așezările lor, le dădu o regiune care se numește „Tabăra“. I-a mai împroprietărit și cu pămînturi, puțin mai sus de Gura Pelusiacă. Regele Amasis, care după mai mulți ani a urmat la domnia lui Psammetichos, a strămutat această colonie la Memphis³⁰⁴. 2. Cum Psammetichos, pentru a ajunge domnitor, se folosise de mercenari, drept răsplată le încredință — înaintea tuturor — mari dregătorii, ținînd mai departe în jurul lui multe trupe de mercenari. 3. Într-o expediție pe care o întreprinse în Siria, le-a dat acestora locurile de cinste în rînduiala de luptă, căci îi așezase la aripa dreaptă, — pe cîtă vreme pe ostașii egipteni, privindu-i cu dispreț, îi rîndui la aripa stîngă a falangei. Furioși de a fi fost înjosiți, egiptenii, care erau mai bine de două sute de mii, l-au părăsit pe

rege și au pornit spre Etiopia, hotărâți să-și găsească un pământ care să fie al lor. 4. Regele le trimise mai întâi câțiva comandanți de-ai săi, ca să-l dezvinovățească de faptul că i-ar fi înjosit. Dar ei nici nu au luat în seamă pe trimișii regelui. Atunci Psammetichos a pornit într-o corabie, însoțit de prieteni, luându-se după fugari. 5. Pe când aceștia își urmau drumul de-a lungul Nilului și tocmai trecuseră de hotarele Egiptului, Psammetichos, ajungându-i din urmă, îi rugă să-și schimbe hotărârea și le aduse aminte de temple, de patrie, de nevestele și copiii lor. 6. Atunci, ostașii toți se porniră să strige și să-și lovească cu lăncile scuturile, spunând că, atâta vreme cât vor fi stăpîni pe armele lor, lesne își vor găsi o patrie. Și, ridicându-și tunicile, ca să-și arate părțile rușinoase, mai spuseră că, atâta vreme cât le vor avea pe acestea, nu vor duce lipsă de femei și de copii. 7. Ostașii egipteni, însuflețiți de marea lor hotărîre și disprețuitori de ceea ce, în ochii altora, se arată a fi vrednic de cea mai mare prețuire, au pus stăpînire în Etiopia pe ținutul cel mai bun, împărțindu-și între ei — prin tragere la sorti — pământul și statornicindu-se acolo ^{304 bis}. 8. Psammetichos se necăji foarte mult pentru cele întâmplate, dar puse totuși rînduială în treburile Egiptului. El se îngrijii de veniturile țării, încheie o alianță cu atenienii și cu alți eleni. 9. primind cu multă bunăvoință și cu mărinimie pe acei străini care doreau să călătorească în Egipt; și atât de mult îi prețuia pe eleni încît el dădu fiilor săi învățătură grecească. Putem spune că Psammetichos a fost cel dintîi dintre regii Egiptului care a deschis celorlalte popoare centrele comerciale din restul țării ³⁰⁵. Acum, străinii care debarcau în Egipt se aflau, în fine, într-o mare siguranță. 10. Într-adevăr, regii de dinaintea lui Psammetichos se purtaseră cu ei în așa fel, încît nici să nu mai îndrăznească a pune piciorul pe pământul Egiptului, fiindcă, de cum soseau, erau ori uciși, ori înrobiți. 11. Nelegiuirea lui Busiris ajunsese să fie vestită la greci, pentru că poporul egiptean era privit ca neprimitor de oaspeți — deși ceea ce se povestește despre Busiris nu este adevărat. Dar purtarea cea sălbatică a egiptenilor dădu naștere acestei legende.

LXVIII. S-au perindat după Psammetichos patru generații. Pe tronul Egiptului s-a urcat atunci Apries ³⁰⁶, care a domnit vreme de peste douăzeci și doi de ani. Cu multe trupe de pedestrași și cu numeroase corăbii el porni război împotriva insulei Cipru și a Feniciei. A cucerit Sidonul, înspăimîntînd și celelalte cetăți ale Feniciei, pe care a putut astfel să le supună. După ce birui într-o mare luptă navală pe fenicieni și pe ciprioți, se întoarse cu prăzi bogate în Egipt. 2. După această expediție, el trimise o puternică armată, alcătuită din băștinași împotriva Cirenei și Barcei. Cea mai mare parte din oaste însă pieri și supraviețuitorii ajunseră a fi dușmanii regelui, deoarece ei credeau că Apries pusese expediția la cale ca să-i nimicească și regele să poată în voie domni

asupra Egiptului. 3. El a trimis atunci pe Amasis, un egiptean de vază, căruia însă puțin i-a păsat de ceea ce îi poruncise regele, adică să-i împăce. Dimpotrivă, Amasis i-a ațîțat, ca să fie și mai dușmănoși — și a trecut de partea răsculaților. Apoi a fost ales rege³⁰⁷. 4. În curînd și egiptenii ceilalți se alăturară lui Amasis. Apries, aflîndu-se acum în mare încurcătură, se văzu silit să se bizuie pe sprijinul oștilor de mercenari, care numărau vreo treizeci de mii de oameni. 5. S-a dat o bătălie lângă satul Mareia, și — ieșind biruitori egiptenii — Apries a fost luat prizonier și a murit sugrumat. După ce ajunse rege, Amasis puse rînduială în treburile domniei și cîrmui țara potrivit legilor, cucerind astfel inimile egiptenilor. 6. El supuse orașele insulei Cipru și împodobi multe temple cu însemnate daruri aduse zeilor. După ce a domnit cincizeci și cinci de ani, s-a stins din viață în vremea cînd Cambise, regele perșilor, se războia împotriva Egiptului, în al treilea an al celei de a LXIII-a Olimpiade, în care Paramenides din Camarina ieși învingător la alergarea stadiului³⁰⁸.

LXIX. Am înfățișat îndeajuns faptele regilor Egiptului, începînd cu vremurile cele mai îndepărtate și mergînd pînă la moartea lui Amasis. Ce mai rămîne din istoria țării acesteia vom povesti-o atunci cînd vom ajunge la epocile în care s-au desfășurat întîmplările ce ne interesează. 2. Acum să vorbim, pe scurt, despre obiceiurile Egiptului, atît despre cele care sînt foarte ciudate, cît și despre acele care pot fi foarte de folos celor ce ne citesc. Căci multe dintre obiceiurile acestea, ale vechilor egipteni, nu numai că au fost respectate de băștinași, dar au trezit și o mare admirație printre eleni. 3. Iată pentru ce oamenii prețuiți de egipteni ca fiind foarte mari învățați au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a cerceta — mergînd chiar în Egipt — legile și datinile de acolo, deoarece le socoteau vrednice de a fi cunoscute. 4. Și, în ciuda faptului că, în vechime, în țara Egiptului cu greu ar fi putut să pătrundă străinii — așa cum am arătat mai sus —, totuși dintre oamenii care au trăit foarte de demult au cercetat-o Orfeu și poetul Homer. Iar în vremile mai noi au călătorit mulți alții, printre care Pitagora din Samos și chiar legiuitorul Solon³⁰⁹. 5. Egiptenii socot că ei au fost descoperitorii literelor și că tot ei au fost cei care au făcut cele dintîi cercetări asupra astrelor. Se mai fălesc și cu principiile geometriei și meșteșugul artelor. De asemenea pretind că ar fi dat cele mai bune legi. 6. În sprijinul celor spuse de ei, aduc — drept cea mai bună dovadă — faptul că țara lor a fost cîrmuită patru mii și șapte sute de ani de un șir de regi, dintre care cei mai mulți au fost băștinași, cum și că Egiptul ar fi țara cea mai înfloritoare din lume. Iar lucrul acesta nu s-ar fi putut întîmpla, dacă locuitorii Egiptului n-ar fi avut datini și legi atît de bune, precum și așezăminte prielnice oricărei învățături. 7. Vom lăsa la o parte istorisirile și născocirile lui Herodot

ori ale celorlalți istorici care au scris despre Egipt. Aceștia, cu bună știință și înadins, au pus mai presus de adevăr povești pe care-ți vine greu să le crezi³¹⁰ și au înfățișat legende plătuite de ei spre a-și desfăta cititorii. Noi vom încredința scrisului doar lucrurile cercetate cu grijă și pe care le-am aflat în analele preoților egipteni^{310 bis}.

LXX. Întîi de toate, regii egiptenilor nu duceau o viață tot atît de liberă ca aceea a regilor celorlalte neamuri ce săvîrșesc orice după bunul lor plac, fără să dea socoteală nimănui. În Egipt, orice faptă a regilor era orînduită prin legi — nu numai în ce privește cîrmuirea, dar și cînd era vorba de viața lor zilnică și de hrana lor. 2. Nu robii erau slujitorii regelui — fie că vor fi fost robi cumpărați, fie născuți chiar în casa lor —, ci le slujeau toți feciorii trecuți de douăzeci de ani, ai celor mai de vază dintre preoți. Acești fii de preoți primiseră o creștere aleasă și, astfel, regii pentru îngrijirea lor și pentru ca să vegheze asupra-le zi și noapte aveau lîngă ei pe cei mai destoinici tineri, de la care n-ar fi putut să deprindă apucături urîte. Căci nici un stăpînitor n-ar lua calea răului, dacă n-ar avea slujitori care să-i măgulească slăbiciunile. 3. Vremea — ziua ori noaptea — cînd regele trebuia să-și îndeplinească datoriile regale, era hotărîtă prin lege și nu era lăsată la bunul său plac. 4. De îndată ce se deștepta din somn, dis-de-dimineată, el trebuia să citească mai întîi scrisorile trimise de pretutendeni, ca să fie în stare să-și orînduiască treburile obștești, după ce cunoștea cu de-amănuntul tot ce se petrece în regatul Egiptului. Apoi, după ce se îmbăia și se îmbrăca în veșminte strălucitoare punîndu-și și semnele puterii regești, el aducea jertfe zeilor. 5. Victimele erau aduse la altar și, potrivit datinei egiptene, marele preot, care stătea în preajma regelui, se ruga de zei cu glas răsunător să-i hărăzească sănătate și toate bunurile vieții, dacă acesta va fi fost drept cu supușii săi. 6. Marele preot avea datoria să înșire și să recunoască toate virtuțile regelui, înfățișîndu-l ca pe un om plin de evlavie față de divinitate și foarte blînd față de oameni. Îl arăta ca fiind un rege înfrînat, mărinimos, lipsit de prefăcătorie, dornic de a înfăptui tot ceea ce este bine ; pe scurt, ca pe un om ce-și stăpînește poftele. Regele — urma marele preot — îi pedepsește pe vinovați cu pedepse mai puțin aspre decît li s-ar fi cuvenit, iar faptele bune sînt răsplatite mai mult decît s-ar cădea. 7. Iar după ce mai adăuga, în rugile înălțate, numeroase alte laude asemănătoare, marele preot își încheia rugăciunea printr-un blestem aruncat asupra greșelilor pe care regele le va fi săvîrșit din neștiință ; căci cîrmuitorul țării nu putea să fie vinovat de nimic ; el arunca vina asupra slujitorilor și a sftenicilor care îl povățuiseră rău, socotind că este drept ca pedeapsa să se abată asupra lor. 8. Marele preot³¹¹ făcea toate acestea ca să-i trezească regelui teama de zei și, totodată, ca să-l îndemne a duce

Statuia de lemn a lui Ka-aper de 1,10 m din Saqqara. Preotul și demnitarul acesta este cunoscut sub numele de „primar”, datorită asemănării cu primarul satului de unde proveneau lucrătorii care l-au dezgropat. Bățul este modern, el înlocuind bastonul de demnitar dispărut. Din mina stângă lipsește sceptrul de demnitar.

Celebrele piramide de la Gizeh de lângă Cairo. Prima și a treia mai au alături cîte trei piramide mici pentru rudele apropiate ale faraonilor. Ordinea din fotografie este inversă celei cronologice : Mykerinos, Chefren și Cheops.

Funcționarul Kai din piatră de calcar pictată, înaltă de 53 cm. Cunoscut sub numele de „scribul” fiindcă reprezintă de fapt idealul meseriei sale și nu un portret.

Femeie frământând a-luatul. Piatră de calcar pictată de 26,7 cm. Naturalismul ei contrastează cu hieratismul personajelor importante.

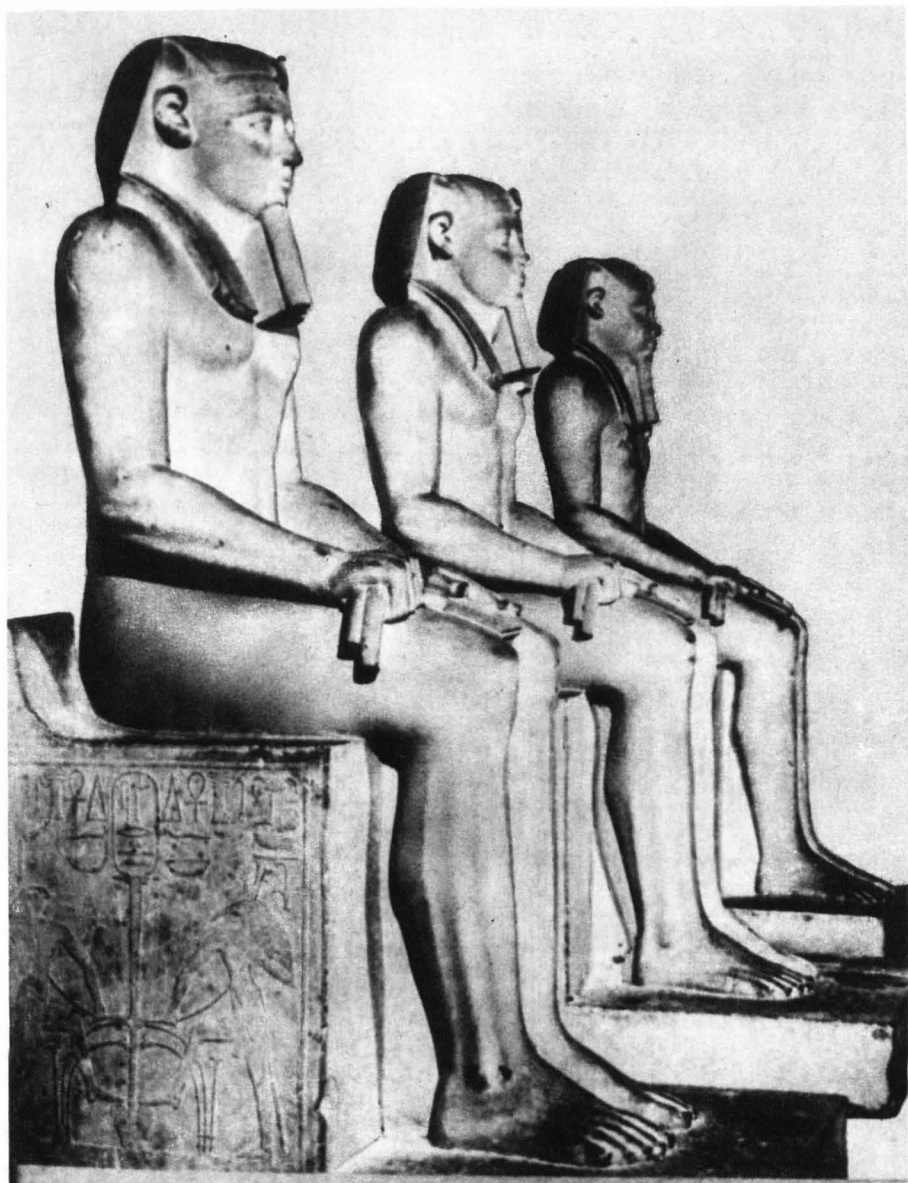

Scribi cu sulurile de papirus și trestie pentru scris, așteptând să înceapă lucrul.

Faraonul Mentuhotep I, intemeietorul Imperiului de Mijloc și al dinastiei XI (2040–1991 i.e.n.). Gresie pictată de 1,83 m.

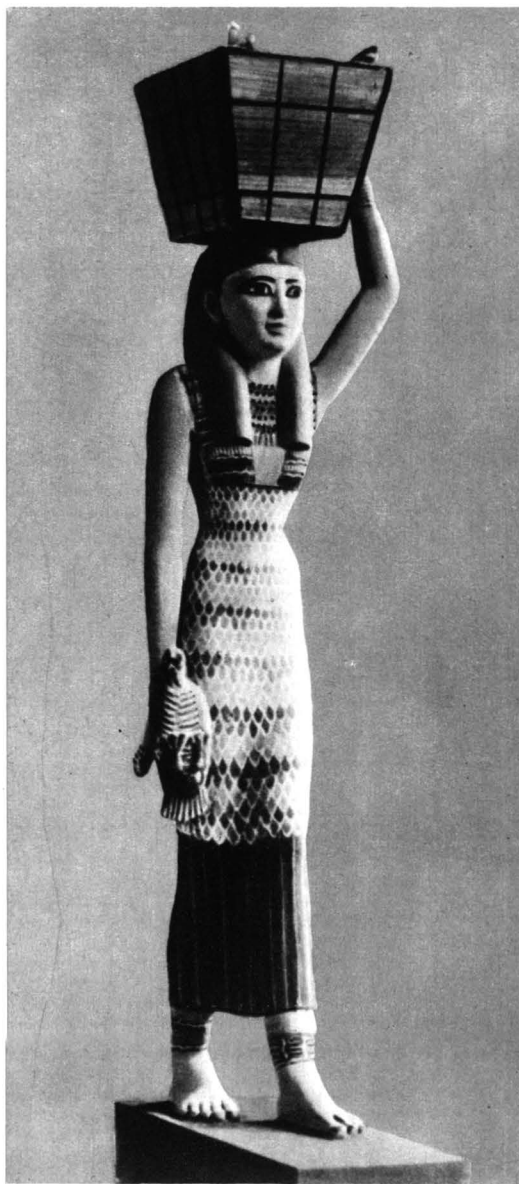
Trei statui ale faraonului Sesostri I (1971–1928 i.e.n.) din dinastia XII. Piatră de var pictată de 1,90 m.

Principesa Senni, soția lui Hapdjefar, guvernatorul districtului Sint. Granit gri de 1,68 m.

**Regina Nofret, soția faraonului Sesostris II (1897–1878 i.e.n.) din dinastia XII.
Granit negru de 1,65 m.**

Fată care aduce jertfe, purtind în mina dreaptă o giscă, iar cu stînga sprijinind coșul cu ofrandă. Lemn vopsit de 60 cm.

o viață cucernică și potrivită unui rege. El nu-l dojenea cu asprime, ci se folosea de laude, care — fiindu-i plăcute — îi erau regelui și un puternic îmbold spre fapte frumoase și cinstite. 9. După aceea regele cerceta măruntaiele unui vițel și, dacă prevestirile erau bune, scribul sacru citea în fața adunării, din cărțile sfinte, câteva sfaturi folositoare și câteva înfăptuiri care puteau fi luate drept pildă, sfaturi rostite și fapte săvârșite de oamenii cei mai de vază. În chipul acesta, omul căruia îi fusese încredințată cărmuirea putea să orînduiască treburile obștești, rînd pe rînd, după lege și folosindu-se și de cele mai frumoase pilde care-i stăteau la îndemînă. 10. Timpul îi era rînduit nu numai pentru a se consfătui cu ai săi sau pentru a împărți dreptatea, dar și pentru a se preumbla, a se îmbăia, a se odihni alături de soția sa și, pe scurt, pentru tot ce era în legătură cu viața lui. 11. Hrana era simplă, regele mîncînd doar carne de vițel și de gîscă. Băutura lui era numai vinul, pe care-l bea păstrînd o anume măsură, cumpănită în așa fel încît nici să-l sature peste măsură, nici să-l îmbete. 12. Ca să nu lungim vorba, felul său de viață era orînduit cu atîta moderație, încît ai fi putut crede că nu legiuitorul, ci medicul cel mai bun prescriesese acest regim, grijuliu de sănătatea lui³¹².

LXXI. S-ar părea ciudat că unui rege nu-i este îngăduit să-și aleagă hrana sa de fiecare zi. Dar este încă și mai uimitor faptul că nu putea să se rostească într-un proces, nici să ia o hotărîre pentru binele țării, nici să dea pedepse după pornirile sufletului său, ori din mînie, ori după cum îi năzare lui, ci numai după legile statornicite pentru fiecă încălcare. 2. Cum toate acestea erau obiceiuri de-ale pămîntului, regii egipteni nu se supărau și nu erau nemulțumiți de soarta lor. Dimpotrivă, ei considerau că viața pe care o duc e cea mai fericită, 3. Încredințați fiind că muritorii ceilalți — tocmai pentru că își ascultă în chip nesăbuit pornirile firii — săvîrșesc multe fapte ce le pot primejdui viața. Adeeseori — își spun regii egipteni — sînt oameni care știu că fac o greșală cînd săvîrșesc fapte nepotrivite, dar le săvîrșesc sub îndemnul iubirii, al urii sau al altor patimi omenești. În schimb, regii se străduiesc^{312 bis} să trăiască potrivit celor hotărîte de oamenii cei mai înțelepți și de aceea ei nu pot să cadă decît în greșeli mărunte. 4. Și, fiindcă regii urmează o cale atît de dreaptă și se poartă cu supușii lor potrivit dreptății, la rîndul lui norodul le arată o dragoste³¹³ mai mare decît aceea pe care ar avea-o cineva pentru însăși rudele sale. Într-adevăr, nu numai colegiul preoților, dar — pentru a vorbi mai pe scurt — toți egiptenii sînt mai puțin grijulii de nevestele, de copiii lor, de bunurile lor, decît sînt de paza vieții regelui. 5. Iată pentru ce mai tot timpul cît au domnit regii amintiți mai sus aceștia au păstrat buna rînduială

politică a țării și au dus o viață fericită — atîta vreme cît legile de felul celor de care am vorbit au avut trăinicie. Ba mai mult încă : regii Egiptului au supus numeroase popoare, au dobîndit uriașe bogății și au împodobit țara lor cu lucrări și clădiri care niciodată nu vor fi întrecute, iar în orașe ei au înălțat diferite monumente foarte costisitoare.

LXXII. Și ceremoniile care în Egipt au loc după moartea regelui sînt într-o mare măsură dovada legăturilor strînse dintre popor și cîrmuitori. Căci acele cinstiri care i se dau unui mort sînt o mărturie neîndoielnică a simțămintelor adevărate pentru cel răposat³¹⁴. 2. Cînd un rege se stinge din viață, toți locuitorii Egiptului își arată jalea ce i-a cuprins. Poporul își sfîșie hainele, templele se închid, nu se mai aduc jertfe și nu mai prăznuiesc oamenii nici o sărbătoare, vreme de șaptezeci și două de zile. Mînjindu-și ei capul cu noroi și înfășurîndu-și trupul cu fișii de in pînă mai jos de sîni — atît bărbații cît și femeile —, adunați în grupuri de cîte două sau trei sute, cutreieră drumurile, recitînd de două ori pe zi bocete în cîntec ritmic, spre a-l slăvi pe cel ce a murit : ei laudă și preamăresc virtuțile lui. În tot acest răstimp egiptenii nu mănîncă nici carne și nimic ce va fi fost vietate, și nu se ating de mîncări pregătite din grîu. Nu beau nici vin și se abțin de la orice fel de lucruri care ar cere cheltuieli mari. 3. Atunci nimeni nu se duce să se îmbăieze, nu folosește nici parfumuri, nici așternuturi moi. Nici un egiptean nu cutează a se desfăta în plăcerile dragostei. Toată lumea, cît țin aceste șaptezeci și două de zile, se simte adînc îndurerată și își arată jalea, ca și cum cel care a murit ar fi un copil iubit. 4. În această vreme, se fac mărețe pregătiri pentru înmormîntare. În cea din urmă zi, egiptenii așază sicriul, în care se află leșul celui răposat, la intrarea mormîntului. Începe atunci o judecare a celor săvîrșite de cel mort, în timpul vieții lui. 5. Oricine are voie să-i aducă regelui defunct învinuiri. Preoții îi rostesc lauda, arătînd — una după alta — toate înfăptuirile sale frumoase. Zecile de mii de oameni care s-au adunat acolo — oamenii de rînd — încuviințează prin strigăte vorbele preoților, dacă se întîmplă ca regele să fi dus o viață curată și frumoasă. Iar dacă nu, atunci ei strigă pentru a-și arăta împotrivirea lor la cele ce fuseseră spuse. 6. Și iată, așadar, motivul pentru care multor regi nu li s-a mai făcut — căci se împotrivise poporul — înmormîntarea publică, după cum o cerea datina egiptenilor. Și faptul acesta îi îndemna pe regii care se urcau pe tron să fie drepecți în toate cele făptuite de ei. Dar și pentru altă pricină ei se străduiau să fie cu duhul dreptății : se temeau ca nu cumva trupurile lor, după moarte, să fie batjocorite³¹⁵, iar ei înjosiți și acoperiți cu ocări veșnice. Am înfățișat cele mai de seamă lucruri în legătură cu acele obiceiuri care privesc pe vechii regi ai Egiptului.

LXXIII. Întreg Egiptul este împărțit în mai multe regiuni care se numesc în limba elenilor „nomoi“, fiecare ținut fiind cîrmuit de un nomarh, însărcinat să se îngrijească de tot ce interesează administrarea ținutului său. 2. În afară de aceasta, tot pămîntul Egiptului e împărțit în trei părți. Cea dinții — și cea mai întinsă — este a clasei preoților, căreia băștinașii îi dau cea mai mare cinstire, atît datorită faptului că preoții se îngrijesc de slăvirea zeilor, cît și pentru că preoții, prin învățăturile pe care le-au primit, pot pătrunde mai adînc taina lucrurilor. 3. Veniturile ³¹⁶ preoților sînt folosite pentru cheltuielile trebuitoare sacrificiilor care se aduc în întregul Egipt, pentru înlesnirea vieții slujitorilor lor și pentru a face față nevoilor lor înșile. Egiptenii socot că nu se cuvine să fie schimbate cinstirile aduse zeilor, că ele trebuiesc săvîrșite în același fel și mereu de către aceiași slujitori și că acei care chibzuiesc în toate privințele trebuie să aibă cele necesare vieții. 4. Într-adevăr, preoții sînt sfătuitoarii regelui în lucrurile cele mai de seamă. Îl ajută în treburile lui, îi dau sfaturi și-i împărtășesc cunoștințele lor. Mulțumită astrologiei și cercetînd măruntaiele victimelor, preoții îi prevestesc viitorul și-i citesc din cărțile lor sfinte povestirile acelor isprăvi care, cunoscîndu-le regele, i-ar putea fi de vreun folos. 5. La egipteni nu-i ca la eleni, unde numai un singur bărbat sau o singură femeie ia asupra-i îndatoririle preoției, ci sînt mulți acei care se îndeletnicesc cu jertfele și cultul zeilor, lăsîndu-și apoi meseria moștenire urmașilor. 6. Preoții sînt scutiți de orice dare. Ca însemnătate, și în ce privește privilegiile, ei vin îndată după rege. Cea de a doua parte a pămîntului egiptean este aceea a regilor, care scot de aici venituri — mulțumită cărora pot să facă față cheltuielilor războiului și să-și întretină strălucirea curții. Regii răsplătesc, din veniturile pe care le au, dîndu-le daruri pe măsura faptelor, pe oamenii ce s-au deosebit de ceilalți datorită deștoiniciei lor. Pe supușii lor ei nu-i copleșesc cu birurile ³¹⁷, deoarece — datorită pămînturilor pe care le au — ei se bucură de un mare belșug. 7. Cea din urmă parte a pămîntului egiptean este stăpînită de așa-numiții războinici și de toți aceia care trebuie să-și îndeplinească îndatoririle ostășești. Fiindcă ei sînt foarte dornici de a sluji patriei, mulțumită pămîntului pe care îl stăpînesc, ei înfruntă foarte cu rîvnă primejdiile războiului. 8. Ar fi ceva nesăbuit să încredințezi izbăvirea întregului neam acelor oameni care, pe pămîntul țării lor, nu au nimic ce ar putea să le stîrnească rîvna pentru binele obștesc. Dar ceea ce este mai de seamă decît toate este împrejurarea că războinicii, ducînd o viață îmbelșugată, vor spori numărul locuitorilor prin copiii pe care îi au, așa încît statul va putea să se lipsească de oștile străine. 9. Așa stînd lucrurile, întrucît meseria de războinic se moștenește ca și aceea de preot,

copiii simt și ei îndemnul să fie viteji ca și părinții lor : de mici, ei năzuiesc la isprăvi războinice și — cutezători și pricepuți în lupte — ajung să fie de neînvinși³¹⁸.

LXXIV. Mai sînt în Egipt încă alte trei clase³¹⁹ de cetățeni liberi : păstorii, agricultorii și meșteșugarii. Agricultorii își petrec viața muncind pămînturile arendate pe un preț mic³²⁰, de către rege, preoți sau războinici. Deprinși din fragedă copilărie cu muncile agricole, ei se pricep să lucreze pămîntul mult mai bine decît cultivatorii pe care îi învîlmim la alte popoare. 2. Cunosc mai cu de-amănuntul natura pămîntului, meșteșugul de a-i da apa trebuincioasă, vremea cînd se fac semănăturile și cînd se face secerișul, cum și strîngerea celorlalte roade. Unele cunoștințe le au de la înaintași, iar pe altele le stăpînesc datorită chiar priceperii lor. 3. Cele spuse despre agricultori se pot spune și despre păstori. Fiindcă ei au moștenit de la strămoși îndeletnicirea creșterii animalelor, își duc viața ca păstori. 4. Multe cunoștințe privitoare la îngrijirea și hrănirea vitelor le-au primit ca pe o moștenire de la strămoși ; altele însă — și nu puține la număr — și le-au însușit prin chiar rîvna lor de-a se desăvîrși în meserie. Cît despre asta se cade să-i admirăm mai ales pe crescătorii de găini și de gîște care, luîndu-se după felul în care, în chip firesc aceste păsări se înmulțesc — așa cum toată lumea o știe — au născocit, prin dibăcia lor, un nou și uimitor mijloc datorită căruia aceste păsări ajung să se înmulțească foarte repede. 5. Pentru clocirea ouălor ei nu folosesc păsările, ci ei scot puii din ouă într-un fel cu totul deosebit³²¹, ceea ce arată dibăcie și o mare cunoaștere a meseriei, ajungînd să întrecă însăși Natura. 6. Dar mai putem vedea că la egipteni meșteșugurile au luat un mare avînt și au ajuns la desăvîrșire. Egiptul este singura țară unde meșteșugarului nu i se îngăduie să-și schimbe meseria ori să îndeplinească vreo slujbă aparținînd altei categorii de cetățeni. Omul nu are voie să se îndeletnicească cu altă meserie decît aceea pe care i-o poruncesc legile și pe care i-o vor fi lăsat moștenire părinții. În chipul acesta, nici pizmuirea dintre învățătorul lui și el, nici frămîntările politice, nimic altceva nu-l abate pe meșteșugar de la dragostea pentru meșteșugul său. 7. În schimb, la alte popoare putem vedea cum meseriașii sînt abătuți de cîte și cîte altele de la îndatoririle lor. Uneori, ei se gîndesc să se îmbogățească și aceasta-i face să nu se mai simtă foarte legați de meseria pe care-o au, apucîndu-se unii de agricultură, alții de neguț. Sînt și unii care se îndeletnicesc în același timp chiar și cu două sau trei meserii. Ba, în statele democratice, cei mai mulți meșteșugari aleargă să ia parte la adunările poporului, păgubind prin aceasta statul, vînzîndu-și voturile³²² și dobîndind astfel foloase personale. La egipteni, dacă vreun meșteșugar s-ar apuca de treburile obștești, ori s-ar îndeletnici cu mai multe meșteșuguri, ar fi aspru pedepsit. 8. Putem ve-

dea, din cele de mai sus, cum se împărțeau — în vechiul Egipt — cetățenii și care erau îndeletnicirile fiecărei categorii sociale, îndeletniciri pe care fiecare om le moștenea de la strămoșii săi.

LXXV. Cît privește împărțirea dreptății, egiptenii au fost deosebit de grijulii, fiind încredințați că hotărârile pe care le dau tribunalele au o foarte mare înrîurire asupra vieții obștești. 2. Căci, fără doar și poate, pedepsirea celor vinovați de a fi înfrînt legile, precum și sprijinirea celor nedreptățiți aduc — prin stîrpirea fărădelegilor — o îndreptare a stărilor de lucruri. Într-adevăr, egiptenii își dădeau seama că dacă acei care înfrîng legile ar putea, prin bani și prin trecerea pe care-o au pe lîngă judecători, să nu se mai teamă de hotărârile judecătorești, atunci întreaga rînduială a societății s-ar nărui. 3. Și iată, prin urmare, pentru ce ei — gîndind astfel — și-au ales judecători pe oamenii cei mai cumsecade care puteau fi găsiți în orașele cele mai vestite: Heliopolis, Theba și Memphis. Fiecare dintre aceste cetăți dădeau cîte zece judecători, ce alcătuiau tribunalul acesta³²³, cu nimic mai prejos decît Areopagul de la Atena sau Gerusia spartanilor. 4. Cei treizeci de judecători se întruneau și numeau dintre ei președinte pe cel mai bun, iar în locul acestuia era trimis, de către cetatea de unde era de obîrșie președintele, un alt judecător. Regele dădea judecătorilor o leafă³²⁴, ca să poată face față nevoilor și îndeajuns de mare pentru asigurarea traiului. Leafa președintelui era cu mult mai mare. 5. Președintele purta în jurul gîtului un lanț de aur de care atîrna o mică imagine³²⁵, făcută din pietre scumpe și înfățișînd Adevărul. Imprecinații puteau să înceapă a-și înfățișa plîngerile doar atunci cînd mai-marele judecătorilor își puna imaginea Adevărului. 6. Toate legile erau cuprinse în opt volume³²⁶ și acestea erau așezate lîngă judecători. Reclamantul trebuia să scrie cu de-amănuntul, într-o plîngere, care erau temeiurile sale, povestind cum se petrecuseră lucrurile și arătînd³²⁷ despăgubirea pe care o cerea pentru vătămarea suferită. Pîrîtul, ca să se apere, trebuia să ia cunoștință de plîngerea reclamantului și răspundea, tot în scris, la fiecare învinuire. El spunea ori că nu a săvîrșit acel lucru ce i se pune în seamă, ori — recunoscînd fapta — el susținea că nu este o încălcare a legii, ori, dacă mărturisea că l-a nedreptățit pe reclamant, spunea că se cade a fi pedepsit mai ușor. 7. Apoi, potrivit obiceiului, cel care aducea învinuirile trebuia, la rîndu-i, să răspundă în scris pîrîtului, iar acesta să respingă învinuirile. După ce primeau în două rînduri învinuirile și apărările, în scris, cei treizeci de judecători începeau a chibzui, iar mai-marele lor așeza imaginea Adevărului³²⁸ deasupra uneia dintre cele două jalbe ale imprecinaților.

LXXVI. Așa se împărțea dreptatea la egipteni. Ei socoteau că avocații³²⁹, prin cuvîntările lor, nu fac decît să întunece adevărul, în-

trucit meșteșugul retorilor, șiretlicurile și înșelătoriile pe care le ascund declamațiile lor, lacrimile celor învinuiți, toate acestea îi înrîuresc pe judecători și-i fac să piardă din vedere strășnicia legilor și adevărul, care trebuie să fie pe deplin cunoscut. 2. De bună seamă, adeseori se întâmplă ca judecători pe care lumea îi laudă pentru marea lor pricepere în împărțirea dreptății să fie înșelați de niște avocați dibaci, fiind ademeniți de însușirile unei cuvântări care farmecă, ori înduioșăți, pentru că le-a fost stîrnită mila. De aceea egiptenii credeau că judecățile se vor face mai bine după cercetări migăloase, cele două părți împlicate în proces înfățișându-și temeiurile în scris; căci împărțitorii dreptății vor cunoaște faptele, fără a fi înrîuriți de farmecul pe care-l poate da cuvîntul. 3. Și, în chipul acesta, împărțitorii mai înzestrați din fire nu vor înrîuri pe judecători într-o mai mare măsură decît aceia mai greoi la minte, oamenii foarte deprinși cu procesele nu-i vor înfrînge pe cei mai nepri-cepuți, iar mincinoșii și îndrăzneții pe cei care prețuiesc adevărul și sînt mai sfielnici. La egipteni, în fața judecății, toți se bucură de drepturi deopotrivă. Legea se îngrijește ca fiecărei părți într-un proces să i se dea un timp îndestulător pentru a cerceta temeiurile celeilalte părți, iar judecătorilor — să poată cumpăni cele susținute de împărținați.

LXXVII. Fiindcă am pomenit de legile egiptenilor, socotim că nu ne-am îndepărta de la planul povestirii noastre dacă am înfățișa și legile care, la egipteni, se deosebesc prin vechimea lor, ori prin unele schimbări mai ciudate pe care le-au suferit, cum și tot ce ar putea fi de vreun folos pentru cititorul dornic de a ști. 2. Mai întîi, jurămîntul strîmb se pedepsea cu moartea, pentru că omul ce jură strîmb este vinovat de două nelegiuiri, care sînt și cele mai mari: lipsa de evlavie față de zei și călcarea celui mai puternic legămînt dintre oameni. 3. Apoi, dacă — în Egipt — se întâmpla să vadă cineva în drumul său, pe un om ce era cît pe-aci să fie omorît ori supus vreunei silnicii, și nu-i sărea într-ajutor — cînd ar fi putut s-o facă —, acela trebuia osîndit la moarte³³⁰. Iar dacă nu-i era cu putință să-l ajute, i se cerea, în orice caz, să-i dea în vileag pe tîlhari și să-i aducă în fața judecății pentru nelegiuirea făptuită. Nefăcînd acest lucru, era osîndit să primească un anumit număr de lovituri de bici, și nu i se îngăduia să mănînce nimic vreme de trei zile. 4. Oamenii care aduceau învinuiri mincinoase sufereau, dacă se dovedea vinovăția lor, pedeapsa care ar fi fost dată celui învinuit pe nedrept. 5. Oricărui egiptean i se cerea, cu toată strășnicia, să înfățișeze magistraților o declarație scrisă în care să se arate din ce trăiește. Cine făcea o declarație mincinoasă, sau avea vreun mijloc de trai neîncuviințat de lege, trebuia să primească pedeapsa cu moartea. S-a spus că Solon, care vizitase Egiptul, ar fi adus și la Atena această lege³³¹.

6. Legile arătau că trebuie să primească tot pedeapsa cu moartea oricine, cu voie, va fi ucis un om, fie acesta slobod, fie și rob³³². Căci legiuitorul urmărea să-i abată pe toți de la ticăloșii, și să pedepsească pe vinovați nu după deosebirile pe care le-a hotărât Soarta între oameni, ci după gândurile ce le vor fi avut răufăcătorii. Totodată, arătându-și grija lui pentru sclavi, legiuitorul îi îndemna în felul acesta pe oameni să fie încă și mai dreپți și să nu aducă vreo jignire oamenilor liberi. 7. Împotriva părinților care-și uciseseră copiii, legile nu porunceau pedeapsa cu moartea. Ei trebuiau însă, trei zile și trei nopți la șir, să țină trupul celui mort în brațe, străjuiți fiind de paznicii publici³³³. Căci nu părea a fi ceva drept a lua viața acelora care o dăduseră copiilor, ci mai de grabă să-i îndepărtezi de la astfel de fapte, făcându-i să simtă o mare muștrare de cuget, muștrări ce — împreună cu durerea — trezeau un regret adânc. 8. Pentru copiii care își uciseseră părinții era o pedeapsă puțin obișnuită. Cu niște trestii ascuțite li se tăiau bucăți de carne de mărimea unui deget și apoi ei erau arși de vii pe un așternut de spini. Căci a lua viața celor care ți-o dăduseră era socotit de legile egiptenilor drept cea mai mare crimă pe care ar fi putut-o săvârși o ființă omenească. 9. Dacă o femeie care rămăsese însărcinată era condamnată la moarte, ea nu era îndată omorâtă, ci se aștepta să dea mai întâi naștere copilului. Multe cetăți au preluat legea aceasta. Legiuitorii socoteau că era cu totul nedrept ca nevinovatul să îndure aceeași pedeapsă ca și cel vinovat, și ca două ființe să ispășească nelegiuirea săvârșită doar de una dintre ele. Mai mult decît atît : cum nelegiuirea fusese fapta voită a unei femei ticăloase, ar fi însemnat, fiind omorît și copilul, că este pedepsit la fel cineva ce nu are încă puterea de a înțelege. Dar argumentul cel mai de seamă era că, dacă pentru fărădelegea ei ar fi fost executată pedeapsa dată unei femei — avînd încă pruncul în sîn —, ar fi fost nedrept să piară și copilul, fiindcă el era nu numai al mamei, dar și, deopotrivă, și al tatălui. 10. Dacă s-ar fi făcut altfel, atunci judecătorii care omorau o ființă ce nu făcuse nimănui nici un rău, ar fi fost tot atît de nedreپți ca și cînd ei ar fi cruțat viața unui ucigaș. 11. Iată, așadar, cum erau legile privitoare la omor, legi pe care oamenii le socotesc foarte înțelepte.

LXXVIII. Printre legile cu privire la armată, era una care-i pedepsea pe ostașii ce și-ar fi părăsit postul în timpul luptei, sau care n-ar fi dat ascultare poruncii mai-marilor lor ; dar ele nu îi pedepseau cu moartea, ci îi supuneau la o foarte mare înjosire. 2. Dacă însă, mai tîrziu, omul acela își spăla ocară prin fapte vitejești, i se dădea înapoi dreptul de a face parte din armată. Astfel, legiuitorul făcea din înjosire o pedeapsă mai cumplită decît moartea, și aceasta pentru a-i deprinde pe războinici să socoată înjosirea ca pe cea mai grea dintre toate nenorocirile. Totodată, cei pedepsiți în felul acesta — rîvnind a-și redobîndi încrederea

de mai înainte — ajungeau să fie și foarte folositori, căci săvârșeau multe fapte frumoase, pe câtă vreme omul osîndit la moarte nu mai era întru nimic folositor vieții obștești. 3. Aceluia care dăduse în vileag dușmanului unele secrete militare, legea poruncea să i se taie limba. Falsificatorii de bani³³⁴, de măsuri sau greutateți, ca și acei care imitau pecețile, ori scribii ce întocmeau înscrisuri false, care ștergeau ceva sau introduceau în arhive acte plăsmuite, erau pedepsiți să li se taie amîndouă mîinile. În felul acesta, fiecare era pedepsit tocmai în acele mădulare ale trupului cu ajutorul cărora el săvîrșise fărădelegea, păstrînd pînă la moarte semnul de neșters al fărădelegii sale, și astfel el arăta celorlalți oameni — prin exemplul pedepsei — că nu trebuie să făptuiască lucruri împotriva legilor. 4. Aspre erau și legile care priveau pe femei. Omului liber care ar fi necinstit o femeie, i se tăiau părțile rușinoase, socotindu-se că fărădelegea aceluia cuprindea în sine trei foarte mari ticăloși : silnicia, stricarea bunelor moravuri și faptul că nu se mai știa ai cui erau copiii. 5. Cînd era vorba de un adulter săvîrșit cu voia femeii, omului cu care aceasta păcătuisese i se dădeau lovituri de nuiete — o mie la număr —, iar femeii i se tăia nasul, socotindu-se că se cuvine ca femeia să fie lipsită de acea podoabă care, făcînd-o mai frumoasă, îl împinsese pe bărbat la desfrîu.

LXXIX. Legile potrivit cărora se încheiau învoielile ar fi fost — zice-se — întocmite de Bocchoris³³⁵. Ele porunceau ca oamenilor ce se împrumutaseră cu bani, dar fără să fi dat un înscris, să nu li se mai poată cere datoria, în cazul cînd aceștia jurau că nu datorează nimic ; aceasta pentru că egiptenii privesc cu foarte mult respect jurămintele. 2. De bună seamă că omul care jură mereu sfîrșește prin a nu mai fi crezut de ceilalți. Iată, deci, pentru ce oricine va socoti că este de mare însemnătate să nu recurgă cu ușurință la jurămint, ca să nu-și piardă încrederea semenilor săi. Apoi, legiuitorul s-a gîndit că, dacă încrederea în om se întemeiază pe cumsecădenie, atunci toți se vor strădui, prin purtările lor, a nu da prilej să fie crezuți nevrednici de încrederea semenilor lor. Mai socotea legiuitorul că n-ar fi drept să nu dai crezare unui jurămint — cînd era vorba de o învoială negustorească — atunci cînd, și fără el, omul care jurase dobîndise încredere. Nu era voie ca oamenii ce dau bani cu împrumut, în temeiul unui contract, să-și sporească, prin dobînzii, capitalul mai mult decît încă o dată cît era. 3. Creditorii care cereau să li se plătească datoria puteau să-și execute datornicii numai în bunurile acestora ; nu era îngăduit, sub nici un cuvînt, ca datornicul să fie luat rob ori să fie vîndut³³⁶. Legiuitorul socotea că bunurile aparțin celor care le-au dobîndit, fie prin muncă, fie că le vor fi fost trecute ori dăruite de către acel care le stăpînise mai înainte,

pe câtă vreme persoana datornicului aparține statului, în așa fel încât Statul să se poată folosi oricând de omul acesta atît în vreme de război, cît și în vreme de pace. Ar fi într-adevăr un lucru cu totul de neînțeles ca un războinic ce se pregătește a înfrunța primejdiile luptei, pentru țară, să fie tîrît în război de creditorul său. În felul acesta, lăcomia unor oameni ar pune în primejdie însuși salvarea tuturor³³⁷. 4. Se pare că Solon a luat din Egipt și această lege, aducînd-o la Atena, unde i-a dat numele de „scuturarea poverii“³³⁸. Solon a iertat tuturor cetățenilor datoriile făcute de aceștia, datorii pe care ei le chezășuseră cu însuși libertatea persoanei lor. 5. Unii judecă aspru, și nu fără temei, pe cei mai mulți legiuitori ai elenilor, fiindcă aceștia au oprit pe creditori să ia armele, plugul ori alte lucruri de cea mai mare trebuință drept chezășie a plății unei datorii. Dar, în schimb, ei au îngăduit să fie înrobiți oamenii care se folosesc de aceste lucruri.

LXXX. Mai era în Egipt o lege foarte ciudată privitoare la hoți. Legiuitorul cerea oamenilor care voiau să se îndeletnicească cu hoțiile, să se înscrie la o căpetenie a hoților, căruia ei trebuiau să-i aducă de îndată tot ceea ce vor fi furat. Iar cei de la care se luaseră lucrurile de furat trebuiau, la rîndul lor, să înscrie la mai-marele hoților lucrurile ce le lipseau, înșirîndu-se fiecui lucru, cu locul, ziua și ora cînd îi fusese luat. 2. În chipul acesta, erau găsite fără greutate toate lucrurile furate, păgubașul trebuind însă, pentru a și-l lua înapoi, să plătească un sfert din valoarea fiecărui lucru. Fiind cu neputință a-i opri pe toți oamenii să mai fure, legiuitorul egiptean a găsit un mijloc prin care putea fi redobîndit oricare lucru pierdut, dacă se plătea un mic preț de răscum-părare. 3. La egipteni, preoții se căsătoresc doar cu o singură femeie. Ceilalți bărbați, însă, pot să-și ia cîte neveste poftesc³³⁹. Părinții sînt datori să-și crească toți copiii, pentru ca populația să sporească: numărul mare al locuitorilor este socotit că ajută în cea mai mare măsură la înflorirea țării și a orașelor Egiptului. Nici un copil nu este socotit bastard, chiar dacă va fi fost născut de o sclavă. 4. Căci, îndeobște, egiptenii îl socot pe tată ca fiind singurul zămislitor³⁴⁰. Mama nu-i dă copilului decît hrana și locul unde se dezvoltă. Iată pentru ce copacilor care dau roade egiptenii le spun „masculi“, iar aceluia care nu rodesc, ei le zic „femele“; în schimb, elenii fac tocmai pe dos. 5. Își hrănesc copiii foarte lesne și fără vreo cheltuială. Nici nu-ți vine s-o crezi! Copiii sînt, într-adevăr, hrăniți cu alimente foarte ușor de pregătit, pe care oamenii le au lesne la îndemînă, foarte ieftine: tulpini de papirus, coapte pe cărbuni, unele rădăcini și tulpini de plante de prin bălți, unele crude, altele gătite. 6. Dat fiind că mai toți copiii sînt crescuți fără veș-minte și desculți, datorită climei blînde din Egipt, cheltuielile părinților

pentru copii, pînă la vîrsta pubertății, nu trec de douăzeci de drahme³⁴¹. Iată de ce Egiptul a ajuns să aibă o populație atît de numeroasă și de ce acolo sînt atît de multe construcții mari și monumente.

LXXXI. Pe copiii lor preoții îi învață două feluri de scriere : o scriere sacră, și o scriere de rînd³⁴². Ei dau o deosebită grijă geometriei³⁴³ și aritmeticii. 2. Într-adevăr, în fiecare an, Nilul schimbă înfățișarea pămîntului din Egipt, ceea ce face să se nască numeroase procese între vecini, procese privitoare la hotarele proprietăților. Aceste neînțelegeri foarte greu ar mai putea fi descurcate pe temeiul unor dovezi neîndoielnice, dacă știința geometriei nu ne-ar pune la îndemîină adevărurile pe care le cuprinde. 3. Aritmetica este de folos egiptenilor atît în administrarea gospodăriilor cît și în aplicarea principiilor geometriei. De asemenea, ea mai folosește într-o mare măsură și celor ce se îndeletnicesc cu studiul astrelor. 4. Căci așezarea și mișcarea stelelor au fost întotdeauna observate cu multă grijă în Egipt, mai mult decît în oricare altă țară. Astrologii păstrează, din vremuri despre care nu-ți vine a crede cît sînt de îndepărtate, registre unde au fost înscrise observații cu privire la fiecare dintre aceste stele ; cercetările astrologilor se desfășoară în Egipt cu nespusă rîvnă, din timpuri străvechi și se pot găsi acolo lămuriri despre mișcarea planetelor, despre orbitele pe care ele le descriu și despre opririle lor. Ba, ceva mai mult, aflăm din aceste observații și ce legătură este între fiecare planetă și nașterea vietăților și ce înrîurire au stelele, în bine sau în rău. 5. Acești astrologi au prezis de multe ori, fără să greșească, cele ce aveau să li se întîmple oamenilor în viață. Ei au prorocit adesea belșugul și seceta, molime și ciume care aveau să se abată asupra oamenilor ori animalelor. Ei prevestesc — întemeiați pe observații făcute pe un mare număr de ani — cutremure, revărsări de ape, ivirea cometelor și multe alte lucruri care îndeobște par omului cu neputință a fi știute mai dinainte³⁴⁴. 6. Se spune despre chaldeenii din Babylon, vestiți pentru cunoștințele lor astrologice, cum că ar fi fost o colonie egipteană și că știința astrelor ei ar fi învățat-o de la preoții din Egipt. 7. Egiptenii de rînd învață, încă din copilărie, de la părinții lor sau de la rude, meseria ce fiecare va trebui s-o aibă în viață, așa cum am arătat mai sus³⁴⁵. Dar nu toți părinții își pun copiii să învețe și carte, și aceasta puțină, ci — mai cu seamă — acei care sînt foarte pricepuți în meseria lor. *Datina egiptenilor nu îngăduie să înveți exercițiile de palestră și muzică, căci egiptenii socot că gimnastica ce se face zilnic în palestre nu ajută sănătății celor tineri, că este doar o întărire vremelnică și foarte primejdioasă*³⁴⁶. Cît despre muzică, locuitorii Egiptului cred nu numai că nu folosește la nimic, dar că e și vătămătoare omului, întrucît moleștește sufletele ascultătorilor.

LXXXII. Ca să preîntîmpine bolile, egiptenii își îngrijesc trupurile prin spălături, prin posturi și vomitive³⁴⁷. Unii fac lucrul acesta în fiecare zi; alții doar la cîte trei sau patru zile. 2. Într-adevăr egiptenii susțin că hrana prea multă pe care-o primește trupul dă naștere la multe boli. Și iată de ce îngrijirile pe care le-am pomenit înlătură cauzele răului și, mai ales, păstrează sănătatea. 3. În timpul expedițiilor militare ori al călătoriilor prin țară, locuitorii Egiptului sînt îngrijiți de medici, fără nici o plată, deoarece medicii sînt întreținuți pe socoteala obștii. Ei hotărăsc tratamentele după o lege scrisă a lor, pe care au întocmit-o mulți medici vestiți din vremurile de demult. Dacă, ținîndu-se de povețele pe care ei le citesc în cartea lor sfîntă, medicii nu izbutesc a-l lecu pe bolnav, ei nu sînt socotiți că au vreo vină. În schimb, dacă lucrează altfel decît conform celor prescrise, ei sînt aduși în fața unei judecăți care-i poate osîndi la moarte. Desigur, legiuitorul a socotit că puțini ar putea găsi vreun mijloc de lecuire mai bun decît acela pe care din vremuri atît de îndepărtate l-au statornicit oamenii cei mai pricepuți în meseria lor³⁴⁸.

LXXXIII. Lucrurile privitoare la animalele sfinte ale egiptenilor vor părea multora, și pe drept cuvînt, foarte ciudate și vrednice de a fi cercetate. Locuitorii Egiptului slăvesc — cum nici nu ți-ar veni a crede — unele dintre animale, și nu numai atîta vreme cît ele sînt în viață, dar și după moartea lor. Printre aceste animale sînt pisicile³⁴⁹, ichneumonii, ciinii, șoimii și păsările cărora în Egipt li se spune „ibis“. Trebuie să mai adăugăm și lupii, crocodilii, ca și multe alte dihănii de același soi. Vom încerca să arătăm pe ce se întemeiază adorarea acestor animale, după ce vom fi spus mai întîi cîte ceva asupra tuturor îndeobște. 2. Mai întîi, fiecărui soi de animale cărora egiptenii le dau slăvire ei îi închină cîte o bucată de pămînt ale cărui roade sînt îndeustulătoare pentru îngrijirea și hrana lor. Cînd copiii le sînt bolnavi, egiptenii fac făgăduieli cîte unei zeiței care să-i însănătoșească. Făgăduielile lor sînt așa: ei își rad capul și, cîntărindu-și părul, cu greutate de argint și de aur, dau apoi valoarea corespunzătoare, în monedă, acelor care se îngrijesc de animalele sfinte. 3. Paznicii șoimilor, chemîndu-i cu un glas răsunător, le aruncă bucăți de carne, pe care păsările le apucă din zbor. Cît privește pisicile și ichneumonii, păzitorii lor, chemîndu-i prin ciocănituri, le dau pîine muiată în lapte. Le mai dau să mănînce și bucăți de pește din Nil. Tot așa, păzitorii dau și celorlalte soiuri de animale hrana care le priește. 4. Cît privește felurilele chipuri prin care ei cinstesc aceste animale, egiptenii nu numai că nu încearcă să le ocolească, și nu numai că nu se rușinează de a fi văzuți de către ceilalți oameni cînd ei săvîrșesc atare fapte, dar chiar, dimpotrivă, ei se mai și fălesc, închipuindu-și că îndeplinesc cele mai de seamă rituri față de zei. Ei

călătoresc prin cetăți și pe la țară, purtând anumite insigne și, fiindcă se poate vedea de departe căror animale ei slujesc, toți oamenii care le ies în cale li se închină și le dau cinstire. 5. Dacă vreun animal din acestea moare, egiptenii îl înfășoară într-un giulgiu și — lovindu-se cu pumnii în piept și gemînd de durere — îl duc să fie îmbălsămat. După ce au folosit ulei de cedru și alte balsamuri înmiresmate care să-i păstreze trupul neatins multă vreme³⁵⁰, animalul este așezat într-un mormînt sacru. 6. Acela care ucide înadins vreun animal din cele sfinte este osîndit la moarte³⁵¹. Iar pedeapsa aceluia care — fie că va fi vrut, ori nu — ucide o pisică ori un ibis este tot moartea. Mulțimea se năpustește asupra-i și-l supune la cele mai cumplite chinuri, fără ca el să fi fost mai întîi judecat. 7. Iată, așadar, pentru ce, la gîndul că ar putea primi o atare pedeapsă, cel care zărește vreun animal sacru mort, se oprește la o mare distanță de el și strigă — jelindu-se întruna — că animalul era mort cînd l-a zărit. 8. Din ce vom povesti acum se va vedea cît de înrădăcinată în sufletul oamenilor de rînd era teama superstițioasă care-i stăpînea pe egipteni cînd era vorba de animale sfinte³⁵² și cît de puțin se pot schimba sentimentele lor în ce le privește. Într-o vreme în care romanii încă nu dăruiseră regelui Ptolemeu titlul de „prieten“ și poporul egiptean își da toată osteneala pentru a se purta cît mai îndatoritor cu solii care veneau pe atunci din Italia, căci oamenii se fereau de a da prilej de învinuire, de teamă ca nu cumva să se iște un război, un roman a ucis o pisică. Mulțimea s-a năpustit asupra casei lui și nici magistrații care fuseseră trimiși de rege nu izbutiră a face ca acest roman să fie iertat și nici teama de romani nu-l putu scăpa pe acela de pedeapsă, cu toate că el nu săvîrșise înadins fapta³⁵³. 9. Întîmplarea povestită de noi nu o cunoaștem din auzite, ci noi înșine am văzut-o, atunci cînd am cutreierat prin Egipt³⁵⁴.

LXXXIV. Dacă cele înfățișate pînă acum ar părea de necrezut și mai degrabă legende, încă mai de necrezut ar fi lucrurile ce urmează să le povestim. Se spune că locuitorii Egiptului fiind odată greu încercați de foamete, s-au mîncat între ei³⁵⁵, dar de animalele sacre nu s-au atins. Nici unul n-a îndrăznit să cadă într-o astfel de vină. 2. Mai mult chiar : dacă într-o casă a fost găsit un cîine mort, toți cei care locuiesc acolo își rad întreg trupul și își arată jalea³⁵⁶, iar dacă se găsește acolo vin, grîu sau orice altceva din cele trebuitoare vieții, nimeni nu îndrăznește a se tolosi de ele. 3. Se întîmplă ca un egiptean, pornind la vreo luptă, să se găsească într-o țară străină : el răscumpără pisicile și șoimii luați în captivitate și-i readuce în Egipt, chiar dacă ar trebui să se lipsească de hrana lui zilnică. 4. Cît privește ceremoniile legate de Apis³⁵⁷ din Memphis, de Mnevis³⁵⁸ din Heliopolis și de țapul de la Mendes³⁵⁹, ori

de crocodilul lacului Moiris³⁶⁰ ori de leul hrănit în orașul Leontopolis³⁶¹, cum și alte dihanii de acest fel, ele pot fi lesne povestite; dar îi vine foarte greu cuiva care n-a văzut aceste lucruri să dea crezare celui care i le povestește. 5. Animalele pe care le-am pomenit sînt hrănite în lăcașurile sacre și de ele se îngrijesc oameni de vază, care le dau hrana cea mai scumpă. Într-adevăr, ele sînt hrănite cu făina de grîu cea mai aleasă sau cu uruială de grîu pe care păzitorii le fierb în lapte. Li se mai dă, ca să nu ducă nici o lipsă, prăjituri pregătite cu miere și carne de gîscă, fiartă sau friptă. Cît privește animalele carnivore, lor li se aruncă drept hrană multe păsări care au fost vîinate. Pe scurt, oamenii își dau o mare osteneală să poată hrăni cît mai îndestulător animalele sfinte. 6. Lor li se fac băi calde și sînt unse cu cele mai de preț și mai parfumate uleiuri; în fața lor este arsă tămîie cu tot felul de miresme. Mai mult încă: ele sînt acoperite cu cuverturi foarte scumpe și pline de podoabe care-ți iau ochii. Cînd, sub îmboldul firii, animalelor sacre le-a venit vremea de a se împreuna, îngrijitorii lor le poartă grijă cum nu se poate mai bine. Lîngă fiecare animal-mascul ei cresc cele mai frumoase femele din aceeași specie, cărora ei le spun „concubine“, și le îngrijesc cu multă băgare de seamă și făcînd mari cheltuieli. 7. Cînd moare un animal sfînt, oamenii îl jelesc ca și cum soarta le-ar fi smuls vreun copil drag, și îl înmormîntează cu o măreție care adesea e peste puterile lor și le depășește cu mult mijloacele. Să dăm un exemplu. 8. După moartea lui Alexandru și îndata după ce s-a urcat pe tronul Egiptului Ptolemeu, fiul lui Lagos, s-a întîmplat că la Memphis a murit de bătrînețe boul Apis. Omul care îi purta de grijă a cheltuit pentru înmormîntare nu numai întreaga sumă, ce era foarte mare, prevăzută pentru propria lui întreținere, dar s-a mai și împrumutat de la Ptolemeu³⁶² cu cincizeci de talanți³⁶³ de argint. Chiar și în vremea noastră, unii dintre cei care au în grija lor aceste animale nu cheltuiesc pentru înmormîntare mai puțin de o sută de talanți.

LXXXV. Trebuie să mai adăugăm la istorisirile noastre și cîte ceva privitor la taurul sacru care se numește Apis. După ce, la moarte, i s-au făcut funeralii mărețe, preoții, în grija cărora a fost, pornesc în căutarea unui vițel care să aibă pe trup semnele înaintașului său. 2. Îndata ce acesta a fost găsit, poporul pune capăt jeluirilor sale, iar preoții în paza cărora le-a fost dat îl duc mai întîi la Nilopolis, unde-l hrănesc vreme de patruzeci de zile; apoi, îl urcă pe un fel de corabie cu o încăpere aurită și-l poartă ca pe un zeu la Memphis, în templul lui Hephaistos. 3. În cele patruzeci de zile pomenite, taurul nu poate fi văzut decît de femei care, în fața lui, își sumet veșmintele și-i arată părțile rușinoase. În oricare altă vreme, lor le este oprit de a se arăta zeului Apis. 4. Unii tălmăcesc slăvirea ce i se aduce printr-o tradiție care spune că

sufletul lui Osiris ar fi trecut într-un taur. De atunci și pînă în zilele noastre — întrupîndu-se în urmașii acestuia — astfel li se înfățișează oamenilor Osiris. 5. Alții susțin că Osiris fiind ucis de către Typhon, Isis i-a adunat măduarele și le-a așezat într-o vacă („bus“) făcută din lemn și acoperită cu o pînză de in foarte subțire ; și de aici s-ar fi tras numele cetății Busiris. Multe se mai povestesc³⁶⁴ despre Apis ; dacă am istorisi totul, ar însemna — credem — să lungim prea mult lucrarea pe care o scriem.

LXXXVI. Egiptenii, pentru slăvirea animalelor sacre, săvîrșesc diferite ceremonii care, toate, sînt uimitoare și de necrezut. Cei care ar voi să le afle originea și tîlcul s-ar afla într-o mare încurcătură. 2. Căci despre ele preoții n-au dreptul să vorbească, fiind o mare taină, după cum am mai arătat în legătură cu teologia egiptenilor. Egiptenii de rînd dau, în privința animalelor sacre, trei explicații, dintre care cea dintîi este de-a dreptul o poveste și încă de o mare simplitate, cum erau poveștile în vremile străvechi. 3. Se spune că zeii, cînd au venit pe lume — fiind puțini la număr și copleșiți de mulțimea și de ticăloșiile fiilor pămîntului³⁶⁵ —, și-au luat înfățișarea unor animale. În felul acesta, ei ar fi izbutit să scape de cruzimea și silnicia acelor. Ajunși, mai apoi, stăpînii întregului univers, zeii au voit să-și arate recunoștința față de vechii lor izbăvitori și, pentru aceasta, pe toate acele soiuri de animale a căror înfățișare ei o împrumutaseră odinioară le-au socotit sacre. Zeii au poruncit oamenilor ca atît cît acestea sînt în viață să se îngrijească de ele, neprecupețindu-și cheltuielile, iar cînd ele vor muri, ei să le înmormînteze. 4. A doua explicație este următoarea : în vechime, locuitorii Egiptului erau adeseori biruiți de vecinii lor, întrucît nu cunoșteau arta rînduirii oștilor. Ei s-au gîndit atunci să poarte în fruntea oștilor niște steaguri³⁶⁶ ce aveau pe ele chipul acestor animale, după care ei se puteau recunoaște. 5. Și de aceea — se spune — egiptenii le dau acestora slăvire, iar căpeteniile oștirilor, înfigîndu-le în vîrfurile unor sulite, le purtau în dreptul fiecărui șir de ostași. Astfel cetașii își aflau locul unde trebuia să stea cînd armata era rînduită în ordine de bătaie. Fiindcă aceste semne îi ajutau mult pe egipteni să biruie vrăjmașul, ei au crezut că pricina izbăvirii erau chiar aceste animale. Și, cum oamenii voiau să-și arate recunoștința față de ele, s-a statornicit obiceiul ca nici un animal dintre cele înfățișate în acele imagini să nu fie omorît, ca să li se dea lor — către care de acum înainte trebuia să se îndrepte slăvirea oamenilor — îngrijirea și cinstea despre care am pomenit.

LXXXVII. A treia explicație se întemeiază pe împrejurarea că fiecare animal este de mare folos pentru propășirea omului și a societății. 2. Așa, bunăoară, vaca³⁶⁷ dă omului boul care este folosit la muncă și

ea însăși poate fi întrebuințată la aratul unui pământ mai ușor de muncit. Oile față de două ori pe an și, prin lina lor, ajută pe om să-și ocrotească trupul și să-l împodobească. Laptele lor și brânza sînt o hrană plăcută și îmbelșugată. Cîinele folosește la vînătoare și, de asemenea, pentru paza omului. Iată de ce egiptenii pe zeul căruia ei îi spun Anubis îl înfățișează avînd cap de cîine: vor să arate prin aceasta că el este păzitorul trupurilor lui Osiris și Isis. 3. Unii povestesc că Isis, pornind în căutarea lui Osiris, era călăuzită de cîini, care nu lăsau să se apropie de ea fiarele sălbatice și trecătorii. Ba mai mult chiar: în vreme ce adulmecau — ajutînd-o, în căutarea ei —, arătau prin lătratul lor că-i împărtășesc durerea. Și de aici se trage obiceiul ca, la sărbătorile isiace, cîinii³⁶⁸ să fie în fruntea procesiunii. Datina aceasta reamintește astfel marile foloase aduse cîndva de cîine. 4. Pisica le este necesară³⁶⁹ locuitorilor Egiptului pentru că-i ferește de mușcăturile șerpilor și ale altor tîrîtoare, mușcăături ce le-ar putea aduce moartea. Ichneumonul, pîndind vremea cînd ouă crocodilul, sparge ouăle, și el face lucrul acesta doar din grija pe care o poartă omului și fiindcă vrea să-i aducă un bine, măcar că el însuși nu trage nici un folos de pe urma isprăvii sale. 5. Fără ichneumon, nimeni n-ar mai putea trece apele Nilului, din pricina marelui număr al crocodililor. Ba ichneumonii îlucid chiar și pe crocodil, și o fac într-un chip ciudat și cu totul de necrezut. Se tot rostogolesc în nămol și pîndesc clipa cînd crocodilul — ținîndu-și gura căscată — adoarme pe uscat. Atunci ei pătrund în gura crocodilului și, de acolo, în lăuntrul trupului, unde cu repeziciune îi sfîșie măruntaiele, ieșind apoi fără nici o primejdie și lăsînd doar o mortăciune³⁷⁰. 6. Dintre păsări, ibisul³⁷¹ este folositor omului, căci îl ferește de șerpi, de lăcuste și omizi. Îi e de ajutor și șoimul³⁷², atît fiindcă omoară scorpionii, cît și fiindcă ucide vipere și animale mai mărunte a căror mușcătură — de cele mai multe ori — pricinuieste moartea omului. 7. Unii, spun egiptenii, slăvesc această pasăre deoarece ghicitorii se slujesc de ea ca să prezică viitorul. Alții povestesc cum că, în vremurile străvechi, un șoim aduse preoților de la Theba o carte înfășurată într-o fașă de purpură, pe care se puteau citi povețe privitoare la preamărirea zeilor. Iată, așadar, pentru ce — zic ei — scribii sacri poartă pe cap o panglică purpurie și o pană de șoim. 8. Vulturul³⁷³ este și el slăvit de către tebani, fiindcă oamenii îl socot o pasăre regească și vrednică de Zeus.

LXXXVIII. Egiptenii au zeificat țapul, tot așa cum elenii, zice-se, l-au preamărit pe Priapos³⁷⁴, vrînd prin aceasta să cinstească procreația. Într-adevăr, țapul este cît se poate de înclinat către împreunare și, de aceea, pe bună dreptate, egiptenii dau cinstire mădularului bărbătesc, care este dătătorul de viață al tuturor vietăților. 2. Dealtfel, nu numai egiptenii, dar și multe alte neamuri au cuprins în riturile lor de inițiere

mădularul bărbătesc, ca fiind pricina vieții tuturor făpturilor. Iar preoții egiptenilor, când moștenesc slujba preoțească de la părinții lor, se inițiază mai întâi în cultul acestui zeu. 3. Se spune că tot de aceea oamenii îi cinstesc și pe pani și pe satiri. Pentru același motiv, cele mai multe popoare le așază statuile în temple înfățișându-i cu phallusul în erecție, asemănător aceluia al țapului, fiindcă — așa cum am spus — animalul acesta este stăpînit de o mare pornire către împreunare. Iată, deci, prin ce fel de reprezentări oamenii își arată recunoștința față de aceia care sînt pricina fecundității lor. 4. Cît privește taurii sacri — vreau să spun Apis și Mnevis — cinstirile care li se dau sînt, așa cum a poruncit Osiris, asemănătoare celor date zeilor, din pricina foloaselor pe care ei le aduc agriculturii, cît și pentru a veșnici faima aceluia care au descoperit rodirea pămîntului, cu ajutorul muncii acestor vietăți. Este îngăduită jertfirea taurilor roșii, întrucît egiptenii cred că au aceeași culoare cu Typhon, cel care a uneltit împotriva lui Osiris și pe care soția acestuia, Isis, l-a pedepsit, fiindcă-i omorîse bărbatul. 5. Se povestește că, în vremurile de demult, erau sacrificați la mormîntul lui Osiris oamenii ce se mănau la culoare cu Typhon. Și cum oamenii roșcați sînt foarte puțini în Egipt, pe cîtă vreme străini sînt destui, așa se explică legenda răspîndită printre eleni cum că regele numit Busiris îi omora pe străini. Totuși, nici un rege egiptean n-a purtat numele de Busiris, dar numele acesta îl purta — în limba băștinașilor — mormîntul lui Osiris³⁷⁵. 6. Egiptenii mai spun că lupilor li se dă cinstire întrucît seamănă cu cîinii. Într-adevăr, lupii nu se deosebesc prea mult de unii cîini și aceste două specii — împreunîndu-se — pot zămisli. Totuși egiptenii mai talmăcesc și într-alt fel cinstirile ce li se dau acestor vietăți. Dar talmăcirea lor ține mai mult de povestirile fabuloase. Se spune că, în vremile străvechi, pe cînd Isis și cu fiul său Horus se pregăteau să lupte împotriva lui Typhon, Osiris — reîntorcîndu-se de la Hades și luînd înfățișarea unui lup — a venit în ajutorul copilului său și al soției. Din care pricină, după nimircirea lui Typhon, biruitorii au cerut să fie slăvit lupul, pentru că, datorită lui, urmasa izbînda. 7. Alții mai spun că, într-o expediție împotriva Egiptului, etiopienii au fost alungați din țară și au fost urmăriți pînă dincolo de orașul numit Elephantine, de către niște haite de lupi nespuse de mari. Și iată de ce, de atunci, ținutul de acolo poartă numele de *Lycopolis*³⁷⁶, iar animalelor amintite li se dă cinstire ca și zeilor.

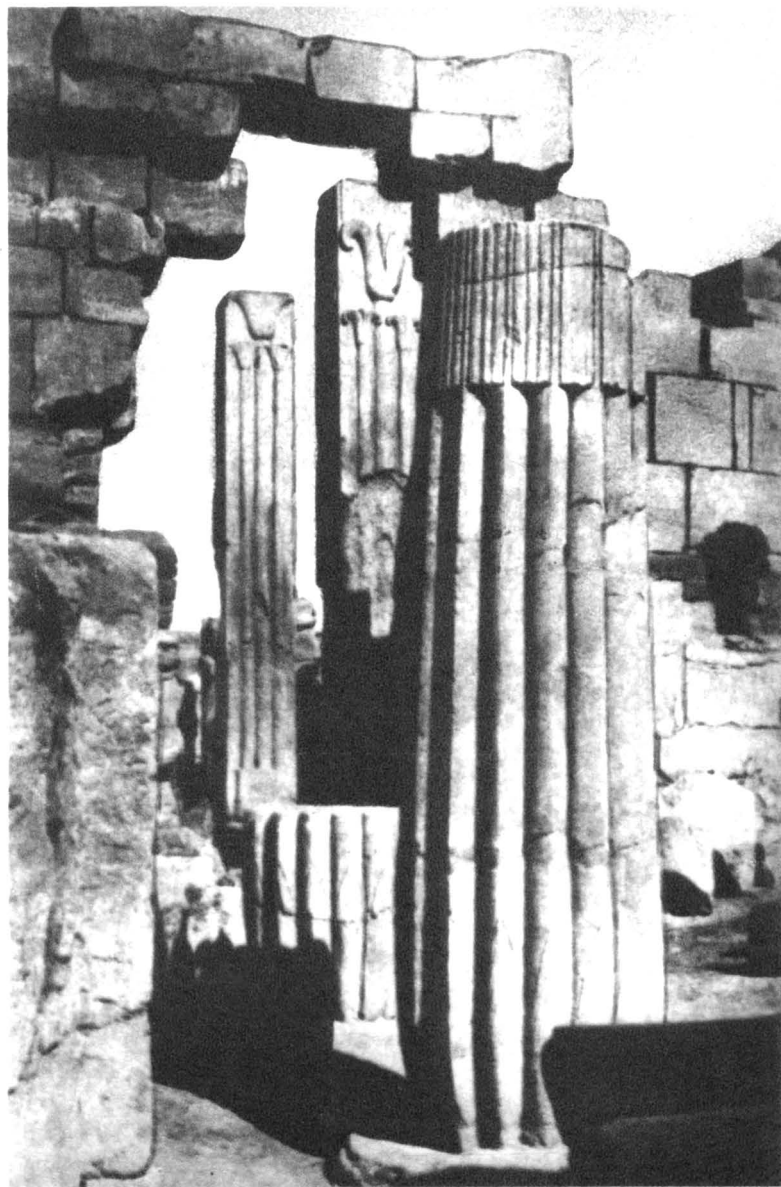
LXXXIX. Ne rămîne să vorbim despre zeificarea crocodilului. Foarte mulți oameni s-au întrebat cu nedumerire cum de s-a putut hotărî prin lege ca să fie aceste animale slăvite asemenea unor zei, cînd ele mănîncă oameni și au porniri atît de sălbatice. 2. La aceasta egiptenii răspund că țara lor este mult mai puțin apărată de Nil decît de crocodilii

Regina Hatshepsut (1490–1468 i.e.n.) din dinastia XVIII, fiica faraonului Thutmosis I, sora și soția faraonului Thutmosis II și mama vitregă a faraonului Thutmosis III.

Sfinxul faraonului Sesotris III (1878–1841 i.e.n.) din dinastia XII. Diorit de 42,5 cm x 73,5 cm.

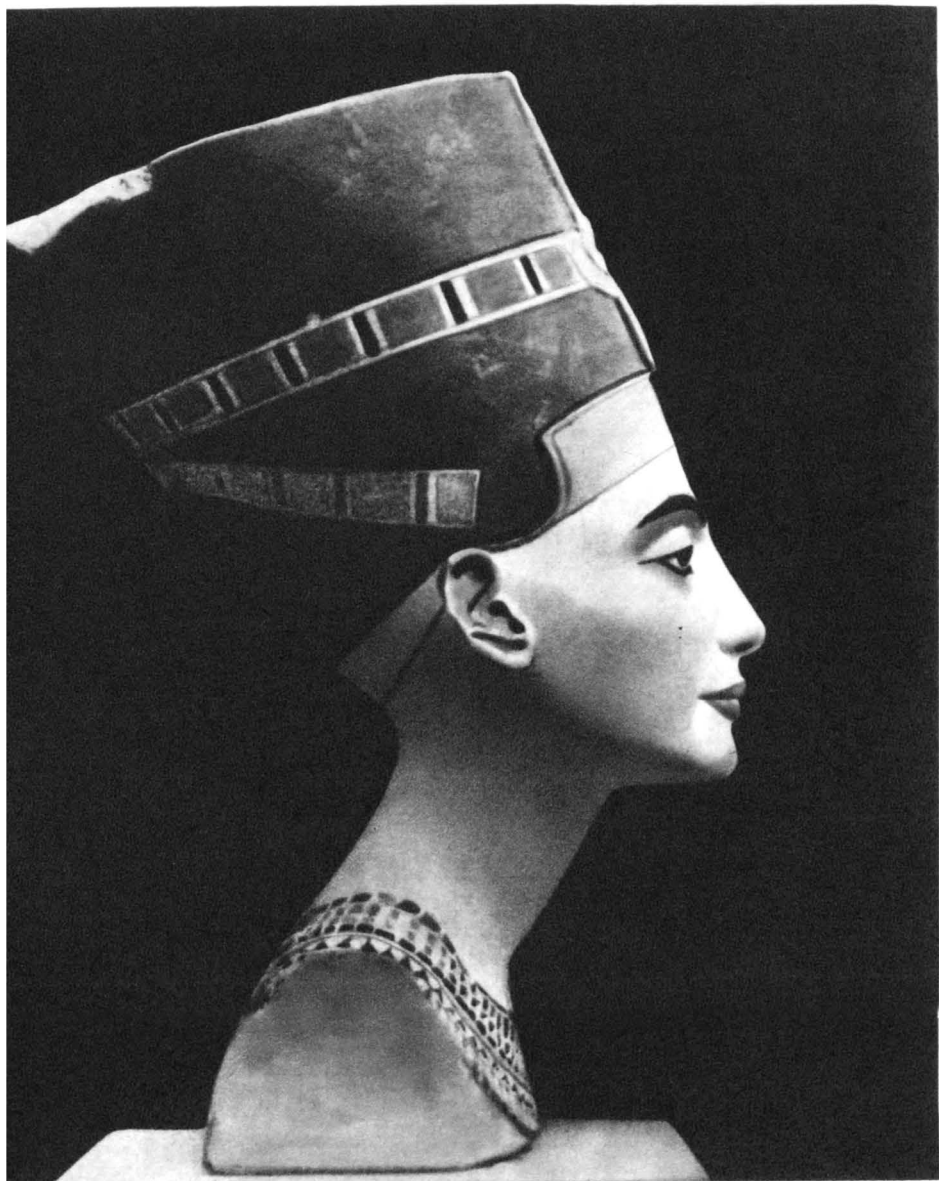
Curtea sudică și „sala cu inscripții” a lui Thutmosis III (1490–1436 i.e.n.) din templul lui Amon din Teba.

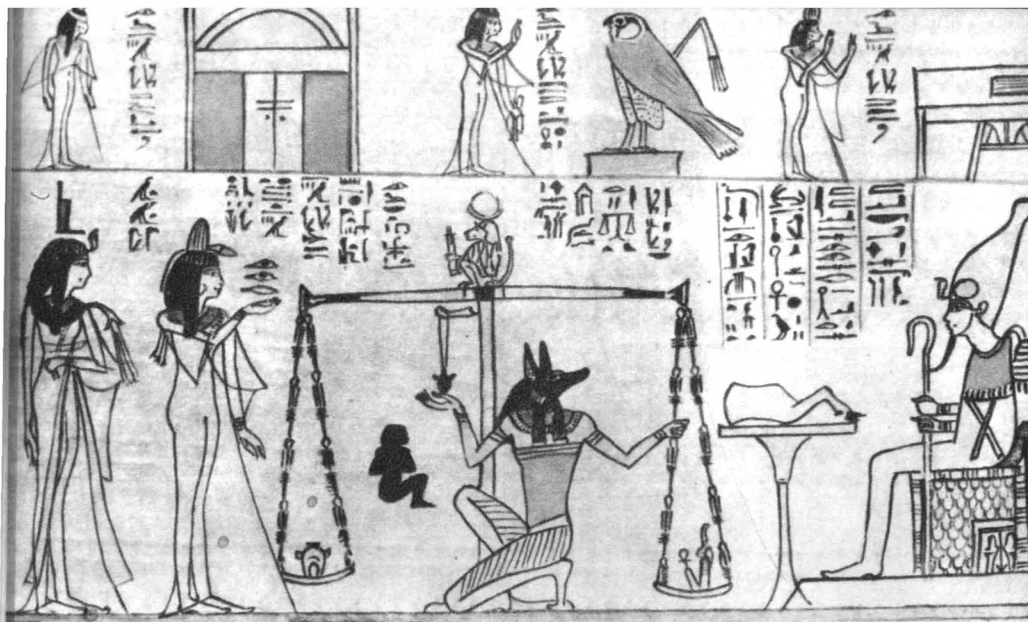
Faraonul Thutmosis III (1490–1436 i.e.n.) din dinastia XVIII. Portret remarcabil in noul stil umanizat in opoziție cu caracterul solemn al predecesorilor. Șist verde de 2 m.

Așa-numiții coloși „Memnon” – datorită sunetelor scoase uneori după apusul soarelui și atribuite plinsetelor legendarului etiopian din ciclul troian – reprezentau de fapt statuile de 21 m de la Teba ale faraonului Amenofis III (1402–1364 i.e.n.) din dinastia XVIII.

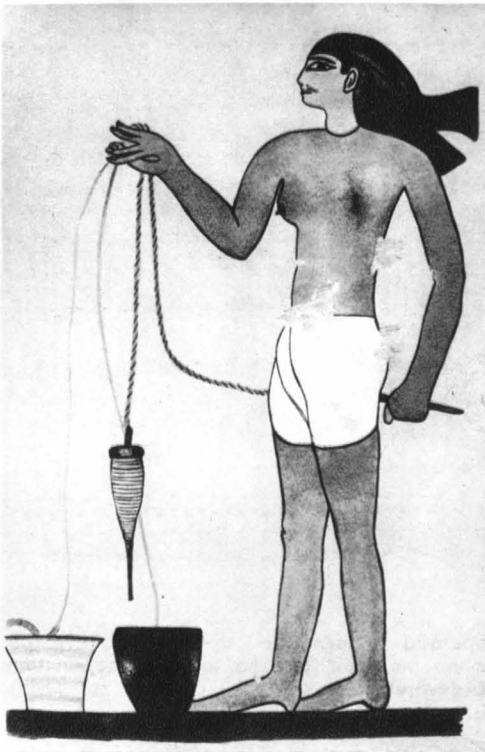
Celebrul bust al reginei Nefertiti, soția faimosului faraon Amenofis IV (1364–1347 î.e.n.) din dinastia XVIII, care și-a schimbat numele în Achenoten.

Scenă cu „cîntărire sufletelor”; operația se face de zeul Anubis (șacal), asistat de zeul Thot (maimuță); „inima mortului” este pe talerul stîng, în timp ce pe cel drept stă zeița Maat (Adevărul și Dreptatea); pe tron stă Osiris, iar una dintre zeițe este soția sa, Isis.

Basoreliev cu scenă de vînătoare a faraonului Ramses III (1184–1153 i.e.n.) din dinastia XX.

Scenă reprezentind o torcătoare.

Scenă cu țărani egipteni și antilope domesticate.

care trăiesc în apele fluviului și că, de teama acestor dihanii, care sînt și foarte numeroase, tîlharii veniți din Arabia și din Libya nu se încumetă să străbată înot Nilul. Altfel ar sta lucrurile — spun egiptenii — dacă ei ar duce un război necruțator împotriva crocodilului și dacă această vietate oamenii ar nimici-o cu desăvîrșire, prinzînd-o cu ajutorul năvoadelor. 3. Mai este și o altă explicație a zeificării crocodilului. Se povestește că un rege străvechi al Egiptului, Menas, fiind urmărit de înșiși cîinii săi, s-a refugiat în lacul Moiris, unde — oricît de ciudat ar părea lucrul acesta — un crocodil l-a luat în spinare și l-a trecut pe malul celălalt al lacului. Ca un prinos de recunoștință, regele înălță în vecinătate, întru slăvirea crocodilului, un oraș cu numele „Crocodilopolis“, poruncind, zice-se, locuitorilor să dea slăvire crocodililor, ca și cum ar fi fost zei, iar întreg lacul Moiris să fie folosit tot pentru hrănirea lor. Același rege dură acolo și mormîntul lui, sub forma unei piramide cu patru laturi, și mai construi și vestitul labirint, pe care atîția îl admiră³⁷⁷.

4. Despre cultul celorlalte animale, egiptenii povestesc lucruri tot atît de felurite și s-ar cere o străduință prea mare dacă ar fi să le înfățișăm mai cu de-amănuntul. Că la obîrșia acestor datini ale egiptenilor sînt foloasele pe care omul le trage, aceasta o dovedește limpede faptul că de multe feluri de hrană egiptenii nici nu se ating. Unii nici nu vor să pună gura pe linte, ori bob, alții pe brînză, alții pe ceapă, ori pe atîtea soiuri de alimente care se găsesc din belșug în Egipt. Egiptenii arată astfel că omul trebuie învățat a-și înfrîna plăcerea de a mânca unele lucruri, chiar dintre cele trebuitoare vieții; căci, dacă fiecare ar voi să se înfrupte din toate, acestea nu s-ar găsi îndeajuns. 5. Sînt unii care, întemeindu-se pe alte tradiții, spun că, deoarece poporul în vechime se răzvrătise adesea și uneltea împotriva cîrmuitorilor, unul dintre regii de odinioară, care era și un înțelept, a împărțit țara în mai multe ținuturi, poruncind locuitorilor fiecăruia din aceste ținuturi să cinstească pe un anume animal, și să nu se atingă de un anume fel de hrană. Astfel, unii slăvesc ce alții disprețuiesc, ori disprețuiesc ce alții socot sacru. Și niciodată toți egiptenii nu se vor înțelege între ei. 6. Căci fiecare dintre semințiile acestui neam se vor sfîdi din pricina călcării datinilor despre care am vorbit mai sus.

XC. Se mai spune de către unii că pricina zeificării animalelor ar fi următoarea: la începuturile umanității, cînd oamenii au încetat să mai ducă o viață sălbatică, alcătuiindu-se grupuri, mai întii se mînceau între ei, iar apoi în războaie cel mai puternic îl biruia mereu pe cel mai slab. După aceea, cei slabi — lămurindu-se asupra chipului cum ar putea găsi o ieșire, deoarece nevoia îi învăța — se grupară și, ca semn prin care se puteau deosebi de ceilalți, ei luară imaginea uneia dintre vietățile care mai tîrziu aveau să fie slăvite ca fiind sacre. Sub această emblemă³⁷⁸, se adunau

toți acei care erau mereu înspăimîntați ; și alcătuiau cîte o ceată de care aveau să se teamă vrăjmașii lor. 2. Aceștia făceau la fel și, astfel, între-gul norod s-a împărțit în grupuri izolate. Iar animalul sub semnul că-ruia fiecare ceată își găsisse scăparea era slăvit ca un zeu, care le fă-cuse cel mai mare bine. Iată, prin urmare, pentru ce, pînă în zilele noastre feluritele seminții din Egipt cinstesc acele animale pe care, din-tru început, le-au socotit sfinte. Îndeobște vorbind, egiptenii trec drept oamenii cei mai recunoscători față de cei care le vor fi făcut vreun bine. Ei sînt încredințați că este o mare chezășie pentru traiul laolaltă, dacă oamenii se ajută între ei și se arată recunoscători. Într-adevăr, e limpede că muritorii sînt cu atît mai înclinați a face bine semenilor, cu cît îi văd pe aceștia că știu să păstreze, cu grijă, amintirea binefacerilor ce li s-au făcut. 3. Și iată, deci, pricina pentru care egiptenii îi slăvesc pe regi și li se pleacă lor ca unor adevărați zei. Egiptenii cred că pronia zeiască i-a dăruit pe regi cu puterea cîrmuirii și sînt încredințați că aceia care vor și pot să facă mari binefaceri au și ei, oarecum, în firea lor ceva din firea zeilor. 4. Poate vom fi stăruit mult prea mult asupra animalelor sacre ; am făcut-o însă pentru că, în felul acesta, se pot cerceta mai cu de-amă-nuntul obiceiurile cele mai ciudate ale egiptenilor.

XCI. Tot atîta uimire ne pot trezi și curioasele obiceiuri pe care egiptenii le au în legătură cu cinstirea morților. Cînd moare cineva la ei, toate rudele și toți prietenii își ung capul cu noroi și cutreieră orașul jeluindu-se, pînă ce mortul este înmormîntat. În tot acest răstimp ei nu se îmbăiază, nu beau vin, nu mănîncă nici o mîncare mai deosebită și nu poartă veșminte arătase. 2. Sînt trei feluri de înmormîntări : o înmor-mîntare plină de strălucire, una mijlocie și o a treia pentru lumea săr-mană. Cea dintîi costă un talant de argint, a doua douăzeci de mine, iar cea din urmă — foarte puțin. 3. Aceia care se îngrijesc de înmormîntarea celor răposați sînt oameni de meserie, meșteșugul lor moștenindu-se din tată în fiu. Ei aduc rudelor mortului o listă de prețuri, unde sînt trecute toate cheltuielile ce se cer pentru înmormîntare, și ei întrebă cum să se îngrijească de cadavru. 4. După ce au căzut la învoială, rudele îl iau pe mort și-l încredințează celor ce trebuie să-i poarte de grijă, după cum este datina. Mai întîi vine așa-numitul „scrib“ care, după ce cadavru l a fost așezat pe pămînt, delimitează, pe partea stîngă a trupului, tăietura care se cere făcută. Vine, apoi, așa-numitul „despicător“, ținînd în mînă o piatră etiopiană³⁷⁹. El face o tăietură — în lung —, așa cum cere legea. Apoi, fără a mai zăbovi, o ia la fugă, urmărit de către cei de față, care-i aruncă pietre și afuriseși — voind să abată asupra lui răzbunarea pentru profanarea săvîrșită, ca și cum ceea ce ar fi făcut el era un păcat. Într-adevăr, egiptenii urăsc pe oricine făptuiește vreo silnicie împotriva

trupului unui semen de-al lor, pe oricine îi rănește trupul ori, îndeobște, îi aduce vreo vătămare. 5. Așa-numiților „îmbălsămători“ li se dă multă cinstire și ei se bucură de o mare trecere, pentru că sînt în legătură cu preoții, și, nestînjeniți, pot intra în sanctuare, fiind considerați oameni fără prihană. După ce s-au strîns în jurul mortului — pentru a-l îmbălsăma, trupu-i fiind acum despăcat —, unul dintre ei își vîră mîna, prin tăietura făcută și scoate toate măruntaiele, nu însă rinichii și inima. Un altul le purifică, spălîndu-le cu vin de palmier și cu alte mirodenii. 6. Vreme de treizeci de zile, aceștia se îngrijesc de leșul mortului și o fac cu multă luare aminte, folosind mai întîi uleiul de cedru și alte uleiuri ca acesta, smirnă și scortîșoară, cum și felurite mirodenii ce pot păstra îndelungă vreme trupul, împrăștiind și un miros plăcut. După ce s-au îngrijit astfel de mort, ei încredințează rudelor leșul care este în întregime atît de bine păstrat și ferit de orice stricăciune, încît mortul rămîne chiar și cu genele și cu sprîncenele sale. Înfățișarea trupului se schimbă așa de puțin, încît se pot recunoaște trăsăturile feții celui care a încetat din viață. 7. Și așa se face că mulți egipteni, păstrîndu-și — în încăperi foarte arătoase — trupurile strămoșilor, au înaintea ochilor pe acei care au răposat cu multe generații înaintea lor. Ei văd care era statura strămoșului, cum îi era trupul, ba chiar și trăsăturile deosebitoare ale feții, încercînd o bucurie cu totul neobișnuită, ca și cum ei ar mai trăi laolaltă cu acela pe care îl mai văd și acum ³⁸⁰.

XCII. Cînd leșul a fost astfel pregătit pentru a fi înmormîntat, familia mortului vestește judecătorilor, rudelor și prietenilor celui săvîrșit din viață ziua în care trebuie să aibă loc înmormîntarea; și lucrul acesta li se spune, cu toată solemnitatea, așa: „acesta (și i se rostește numele) va trebui să treacă lacul!“ 2. Apoi, după ce judecătorii — patruzeci și doi la număr ³⁸¹ — s-au adunat și s-au așezat pe niște locuri orînduite în semicerc și construite dincolo de lac, pornește într-acolo o luntre ³⁸² (*baris*) făcută de cei care se pricep să construiască astfel de bărci. O conduce un luntraș pe care egiptenii îl numesc în limba lor „Charon“ ³⁸³. 3. De aceea egiptenii spun că Orfeu, călătorind prin țara Egiptului, a putut să vadă o atare ceremonie și atunci și-a închipuit el legenda cu privire la Infern — întemeindu-se în parte pe amintirile ce le păstrase din Egipt, în parte pe însăși închipuirea sa. Dar despre aceasta vom scrie mai amănunțit ceva mai departe ³⁸⁴. 4. Cînd luntrea a ajuns pe lac, dar mai înainte să fi fost pus în ea sicriul cu trupul celui mort, atunci legea îngăduie oricui ar voi să aducă învinuiri răposatului. Dacă vreunul dintre acuzatori izbutește să arate că el ar fi dus o viață nedemnă, judecătorii fac tuturor cunoscută hotărîrea lor, cum că nu-i este îngăduită trupului înmormîntarea potrivit datinei. Dacă însă învinuitorul se dovedește a fi

făcut vreo învinuire nedreaptă, el este pedepsit cu asprime. 5. Când însă nimeni nu încearcă a-l învinui sau când învinuirea se dovedește a fi doar o defăimare, atunci rudele încetează să-l mai jelească pe mort și încep a-l lăuda, dar despre obârșia lui nu spun nimic ; nu fac — prin urmare — cum fac elenii. Într-adevăr, locuitorii Egiptului se cred a fi cu toții, deopotrivă, de obârșii alese. Ei povestesc despre ce creștere i s-a dat încă din copilărie ; și, ajungând să vorbească despre mort așa cum acesta era când ajunsese la vârsta bărbăției, îl laudă pentru cucernicia și simțul lui de dreptate, înfrînarea patimilor și toate celelalte virtuți dobândite la maturitate ; și sfârșesc prin a invoca pe zeii lumii subpământene, cărora le cer să-l primească pe răposat printre cei drepți. Mulțimea prin strigăte își arată încuviințarea ei și preamărește mortul — fiindcă este încredințată că, în lumea de dincolo, va trăi de-a pururi laolaltă cu cei drepți.

6. Cît privește pe acei care au morminte anume pregătite, trupul lor este așezat într-o boltă făcută pentru ei. Cei care n-au asemenea morminte, își construiesc în casă o mică încăpere nouă și așază acolo coșciugele în picioare, ținându-le de peretele cel mai trainic. Cât despre oamenii a căror înmormântare nu a fost îngăduită din pricina unor învinuiri care se vor fi adus împotriva lor sau pentru că nu și-au plătit o datorie chezășuită cu trupul ei, sînt așezați chiar în casa lor. Uneori nepoții, ajungând să aibă o avere frumoasă, plătesc datoriile bunicilor și izbutesc să înlăture hotărîrea prin care aceia fuseseră osîndiți. Spulberînd astfel învinuirile, li se face atunci o înmormântare măreață.

XCIII. În ochii egiptenilor, cea mai sfîntă îndatorire este aceea de a li se da cinstire părinților sau strămoșilor odată ce aceștia au trecut în lăcașul cel veșnic. Un alt obicei al egiptenilor este ca trupurile părinților morți să fie încredințate — drept chezășie — aceloră cărora le datorează ceva. Este cea mai mare rușine pentru cel care, neplătind o datorie chezășuită în acest fel, să fie la rîndul lui lipsit de înmormântare. 2. Pe bună dreptate îi putem admira pe acei care au statornicit aceste obiceiuri și care s-au străduit să-i facă pe locuitorii Egiptului a-și întemeia cumsecădenia și puritatea moravurilor nu numai pe legăturile care-i unesc pe cei vii, dar și, atît cît este cu putință, pe smerenia datorită celor morți și pe înmormîntarea lor. 3. Credințele privitoare la cinstirea celor drepți și pedepsirea ticăloșilor elenii și le-au transmis mulțumită unor povestiri născocite și a unor legende cărora nimeni nu le dă crezare. Dar ele nu numai că n-au mînat pe nimeni spre fapte bune, ci — dimpotrivă — nemernicii au luat în rîs toate aceste credințe și le-au privit cu dispreț. 4. În schimb, la egipteni pedepsirea ticăloșiei și cinstirea virtuții nu sînt doar legende, ci sînt fapte aievea care, zi de zi, aduc aminte oamenilor

cumsecade care este datorია lor, cum ele le vorbesc și celor netrebnici. În felul acesta s-a găsit mijlocul cel mai bun și mai de folos pentru îndreptarea moravurilor. Căci nu trebuie socotite ca fiind cele mai bune legi acelea care înlesnesc oamenilor strângerea bogățiilor, ci dimpotrivă cele care îi îndeamnă spre destoinicie și-i fac buni cetățeni.

XCIV. Trebuie acum să vorbim despre legiuitorii egipteni care au statornicit legi cu totul neobișnuite și foarte ciudate. După străvechea orînduire a vieții în Egipt, care, potrivit tradiției mitologice, s-a datorat zeilor și eroilor, cel care primul a hotărît mulțimile să se folosească de legi scrise a fost, zice-se Mneves³⁸⁵, un bărbat mărinimos și pornit a face societății mai mult bine decît toți legiuitorii dinaintea lui, ale căror nume se amintesc și azi. Potrivit tradiției, el susținea că legile i-au fost date de către Hermes, zeul încredințîndu-l că ele vor aduce oamenilor mari mulțumiri. Tot astfel, se zice că ar fi făcut la eleni Minos, în Creta, și Licurg, în Lacedemona. Cel dintîi pretindea că primise legiuirea de la Zeus, iar celălalt de la Apollo. 2. Și la multe alte neamuri — ne relatează tradiția — au fost folosite atare născociri care au prilejuit adesea mult bine tuturor celor ce le dădeau crezare³⁸⁶. Într-adevăr, se povestește că, la ariani³⁸⁷ Zathraustes a făcut să se creadă că o bună zeitate i-a încredințat legile³⁸⁸. La așa-numiții geți, care își închipuie că sînt nemuritori, Zalmoxis pretindea că și lui îi dăduse legile Hestia, zeitatea lor³⁸⁹. Tot astfel la iudei, Moise spunea că legiuirea o datorează zeului lor, invocat de iudei sub numele de Iao³⁹⁰. Legiuitorii aceștia ori își închipuie că mintea lor pătrunzătoare, pusă în slujba omenirii, este ceva cu totul zeiesc, ori cred că mulțimea de rînd mai degrabă va da ascultare legilor dacă oamenii își îndreaptă privirile spre atotputernicia celor pe seama cărora sînt puse. 3. Egiptenii pretind că al doilea legiuitor pe care l-a avut neamul lor a fost Sasychis³⁹¹, un om de o deosebită inteligență. Pe lîngă legile în vigoare, atunci, Sasychis a mai adus altele, el orînduind cît se poate mai cu grijă cultul zeilor. Trece drept născocitorul geometriei și drept acel care i-a învățat pe băștinași știința și observarea astrelor. 4. Al treilea legiuitor ar fi fost regele Sesoosis³⁹², care, pe lîngă faptul că a săvîrșit cele mai strălucite fapte de arme pe care le-a săvîrșit vreodată un rege al Egiptului, mai este cunoscut și datorită împrejurării că el a statornicit legiuirea privitoare la clasa războinicilor, punînd în bună rînduială tot ceea ce privește luptele și armata. 5. Se spune că al patrulea legiuitor a fost Bocchoris³⁹³ — un om tot atît de ager și dibaci, pe cît era de înțelept. Egiptenii îi datorează toate legile care orînduiesc viața regilor, ca și rînduielile foarte lămurite privind contractele. A dovedit o atît de mare pricepere cînd era vorba de împărțirea dreptății, încît amintirea mai multor judecăți făcute de el s-a păstrat pînă în zilele noas-

tre. Se povestea că Bocchoris era o făptură firavă și, că din fire, el îndrăgea aurul, mai mult decât oricare dintre regii Egiptului.

XCV. După Bocchoris, cel care s-a ocupat cu legile a fost Amasis³⁹⁴. Egiptenii spun despre el că a luat hotărâri privitoare la cîrmuirii provinciilor și la întreaga administrare a Egiptului. Tradiția transmite că a fost un om de o inteligență cu totul neobișnuită și că din fire era blînd și drept. Numai datorită acestor însușiri, egiptenii i-au încredințat lui Amasis puterea regească, căci el nu se trăgea dintr-un neam de regi. 2. Se mai povestește că locuitorii cetății Eleea, îndeletnicindu-se cu orînduirea jocurilor olimpice, i-au trimis o solie ca să-l întrebe în ce chip aceste jocuri ar trebui să fie rînduite, pentru a fi cît mai nepărtinitoare. Amasis le-a răspuns elenilor că dorința lor se poate împlini numai dacă nici un locuitor din Eleea nu va lua parte la întreceri. 3. Cu Policrate, tiranul Samosului, Amasis legase o mare prietenie; totuși, fiindcă acela se purta silnic cu cetățenii săi și cu străinii care debarcau în Samos, Amasis i-a trimis — se povestește — o solie prin care-l îndemna să păstreze în purtările lui măsura cuvenită. Cum Policrate nu dădu ascultare acestui sfat, Amasis i-a vestit printr-o scrisoare că rupe legăturile de prietenie și ospitalitate, lămurindu-l că nu vrea să fie și el părtaș la nenorocirile care în curînd se vor abate asupra lui. Căci el știe, foarte bine, că pe acela care în cîrmuirea lui tiranică a întrecut orice măsură îl vor pîndi nenorocirile. Și astfel Amasis a fost admirat de eleni pentru cumsecădenia lui și pentru că prevestirea sa privind pe Policrate s-a împlinit curînd³⁹⁵. 4. Tradiția îl socotește pe Darius, tatăl lui Xerxe, drept cel de al șaselea legiutor³⁹⁶ al egiptenilor. Urînd purtarea nelegiuită față de templele egiptene a înaintașului său Cambise, Darius a fost foarte grijuliu de a duce o viață cinstită și de-a fi smerit față de zei. 5. S-a apropiat foarte mult de preoții egipteni, datorită cărora el a învățat teologia, cum și istoria pe care o cuprind cărțile sacre ale egiptenilor. Cînd a aflat, în felul acesta, cît de mărinimoși au fost vechii regi ai Egiptului și cît de omenos se purtaseră față de supușii lor, a căutat să le imite felul de viață. Iată, așadar, pentru ce lui i s-a dat atîta cinstire de către egipteni, încît — din viață chiar — numai lui, dintre toți regii Egiptului, i s-a spus zeu, iar, după ce a murit, a fost slăvit asemeni vechilor regi ai acestei țări, care domniseră șinîndu-se foarte mult de legile ei. 6. Tradiția egipteană ne spune că de acești regi au fost alcătuite legile care cîrmuiesc întreg Egiptul și că faima lor s-a răspîndit pretutindeni, la celelalte popoare. Unele din ele, pe care lumea le socotește foarte bune, au fost schimbate în vremile mai noi, cînd macedonenii au ajuns să stăpînească Egiptul și au pus capăt monarhiei băștinașilor.

XCVI. După ce am stăruit asupra celor arătate mai sus, trebuie să spunem câteva lucruri și despre elenii care, vestiți prin înțelepciunea lor, au călătorit odinioară în Egipt, ca să cunoască legile și învățătura oamenilor de acolo. 2. Preoții egipteni istorisesc, întemeindu-se pe scrierile lor sfinte, că prin Egipt ar fi călătorit Orfeu, Musaios³⁹⁷, Melampus³⁹⁸, Dedal³⁹⁹ și — în afară de aceștia — poetul Homer, Licurg din Sparta, Solon din Atena și filosoful Platon. Mai amintesc și de Pitagora din Samos, de matematicianul Eudoxos⁴⁰⁰, Democrit⁴⁰¹ din Abdera și de Oinopides⁴⁰² din Chios. 3. Ca să ne încredințeze că ei au ajuns în Egipt, preoții arată uneori statuile acelora sau, alteori, locurile ori clădirile care le poartă numele. Preoții aduc dovezi despre călătoria lor prin Egipt întemeindu-se pe acea ramură a culturii de care fiecare dintre ei s-a preocupat. Ei arată că toate cele câte au stîrnit admirația elenilor au fost împrumutate din țara Egiptului. 4. Bunăoară, Orfeu a împrumutat de acolo cele mai multe dintre riturile de inițiere în misterii și riturile orgiastice în legătură cu pribegia lui, cum și legenda pe care a povestit-o el despre lumea subpămînteană. 5. Nu este decît o deosebire de nume între ritul lui Osiris și acela al lui Dionysos ori între ritul lui Isis și acela al Demetrei, ele asemănându-se foarte mult. Pedepsirea, în Infern, a celor nedrepti, pajiștile înflorite unde sălășluiesc cucernicii, cum și ficțiunea umbrelor, idei pe care le găsim la oamenii simpli, sînt o imitare a datinilor de înmormîntare pe care le au egiptenii. 6. Hermes⁴⁰³, cîrmaciul sufletelor — după un străvechi obicei egiptean — duce trupul lui Apis pînă la un anume punct, unde îl încredințează unei ființe ce poartă masca lui Cerber. Orfeu a împrumutat de eleni acest rit și Homer, însușindu-și datina, scrie în opera sa⁴⁰⁴: „Cyllenianul Hermes a chemat sufletele peșitorilor. El ținea în mîini nuiuaua magică”. Apoi, ceva mai departe, Homer ne spune⁴⁰⁵: „Mergeau pe lîngă țărmul Oceanului, trecînd de Stîncă cea Scînteietoare și se îndreptau spre porțile Soarelui și spre poporul Viselor. Au ajuns îndată la pajiștea cu asfodele, unde locuiesc sufletele, nălucile oamenilor istoviți”. 7. Dar poetul îi spune Nilului Ocean⁴⁰⁶, pentru că egiptenii, în limba lor, Ocean îi spun Nilului⁴⁰⁷. Porțile Soarelui (*Helios*) sînt orașul Heliopolis, iar pajiștea — despre care legenda ne istorisește că ar fi lăcașul celor răposați — este locul din vecinătatea lacului numit Acherusia, așezat lîngă Memphis, împrejurul căruia se află minunata pajiște și un ținut mlăștinos, unde cresc lotusul și trestia. Potrivit aceluiași raționament, ei așază lăcașul morților prin aceste meleaguri: cele mai multe și cele mai mari morminte ale egiptenilor se află aici, iar morții sînt trecuți peste fluviu și peste lacul Acherusia, trupurile acestora fiind așezate în criptele pe care le găsim pe acolo. 8. Și celelalte mituri ale elenilor privind lumea subpămînteană se potrivesc

cu obiceiurile pe care le mai au încă și astăzi egiptenii. Într-adevăr, luna care trece trupurile morților se numește „baris“, iar prețul călătoriei e plătit luntrașului, al cărui nume — în limba țării ⁴⁰⁸ — este acela de Charon. 9. În apropierea regiunii despre care vorbim se povestește că s-ar afla Tenebrele — un templu al Hecatei ⁴⁰⁹ — și porțile Cocytului ⁴¹⁰ și ale lui Lethe ⁴¹¹, ferecate cu zăvoare de aramă. S-ar mai afla, de altfel, acolo și alte porți : ale Adevărului. Și în apropierea lor ar sta un idol fără cap : Dreptatea.

XCVII. Mai sînt la egipteni și multe alte mituri care s-au păstrat pînă în zilele noastre cu vechile lor denumiri. Dănuie încă pînă azi obiceiurile în legătură cu ele. 2. La Acanthopolis, bunăoară, dincolo de Nil, înspre Libya, la o sută și douăzeci de stadii depărtare de Memphis, se găsește un buroi găurit în care trei sute și șizeci de preoți toarnă zilnic apă ⁴¹², scoasă din Nil, 3. iar în apropiere se reprezintă, în cadrul unei sărbători publice, legenda lui Ocnos ⁴¹³ : un om, care merge în fruntea procesiunii, împletește capătul unei lungi funii de papură, pe cîtă vreme mulți alții, care-l urmează, o dezleagă. 4. Se povestește că Melampus ⁴¹⁴ a împrumutat din Egipt misterii pe care elenii le celebrează întru slăvirea lui Dionysos, mitul privitor la Cronos și la lupta Titanilor, în sfîrșit tot ce se spune cu privire la pătimirile zeilor. 5. Dedal și-a construit labirintul său, zice-se, luînd ca model labirintul din Egipt, care mai poate fi văzut și acum. Acesta din urmă, după unii, a fost înălțat de Mendes ⁴¹⁵, iar după alții, de către regele Marrhos, cu mult înainte de domnia lui Minos. Statuile înălțate de Dedal în Elada au porțiunile vechilor statui din Egipt. 6. Cel mai frumos pridvor al unui templu — din cîte se află în Egipt — este acela al templului din Memphis, înălțat lui Hephaistos și care trece drept lucrarea lui Dedal. Legenda spune că i-ar fi adus atîta faimă, încît s-ar fi așezat acolo în-săși statuia lui Dedal, din lemn, statuie pe care artistul o lucrase el însuși. În sfîrșit măiestria lui Dedal l-a făcut să fie foarte vestit ; și fiindcă el născocise atîtea și atîtea lucruri, a fost socotit vrednic de slăviri zeești. Încă și astăzi se mai arată, într-una din insulele așezate în fața lui Memphis, un templu al lui Dedal cinstit de băștinași. 7. Sînt mai multe dovezi despre șederea lui Homer prin Egipt ; este mai ales băutura pe care Elena i-a dat-o lui Telemac, atunci cînd acesta se dusesse să-l vadă pe Menelau, băutura care trebuia să-i aducă uitarea amarurilor îndurate. Această băutura este „nepenthes“ ⁴¹⁶, despre care poetul ⁴¹⁷ — care se dovedește a fi cunoscut lucrurile cu de-amănuntul — ne spune că, la Theba din Egipt, Elena îi învățase taina de la Polydamne, soția lui Thon. Într-adevăr, femeile din Theba folosesc și astăzi puterea leacului acesta, iar diospolitanele sînt singurele care îl întrebunțează încă din vremile

străvechi, împotriva mîniei și a supărării. Theba și Diospolis nu sînt decît una și aceeași cetate. 8. Ca și Homer, egiptenii îi dau Afroditei denumirea de „aurie” — în temeiul unei foarte vechi tradiții. Aproape de cetatea Momemphis se află o cîmpie socotită ca fiind a „Afroditei de aur”. S-a spus că tot din Egipt Homer ar fi împrumutat legenda despre dragostea lui Zeus cu Hera și aceea a călătoriei zeilor în Etiopia. 9. În fiecare an, egiptenii obișnuiesc să mute dincolo de Nil — în Libya — altarul lui Zeus, pentru a-l readuce după vreo cîteva zile, voind prin aceasta să arate că zeul s-a întors din Etiopia. Homer ne povestește despre dragostea lui Zeus cu Hera și despre marile serbări, în cursul cărora preoții egipteni strămută altarele acestor două zeițăți pe o înălțime unde au fost așternute tot soiul de flori ⁴¹⁸.

XCVIII. Licurg, Platon și Solon au împrumutat de la egipteni cele mai multe așezăminte pe care apoi le-au statornicit în legiurile lor. 2. Se spune că Pitagora și-a însușit de la locuitorii Egiptului cele ce avea să spună despre divinitate, cum și doctrina lui despre geometrie, numerele și transmigrarea sufletului ⁴¹⁹ în tot felul de viețuitoare. 3. Se mai povestește că Democrit a stat cinci ani în Egipt și că, datorită egiptenilor, el dobîndi multe cunoștințe astrologice ⁴²⁰. Și despre Oinopides s-a spus că a trăit, de asemenea, în tovărășia preoților și a astrologilor egipteni, învățînd de la ei, printre altele, care este orbita soarelui, înclinarea lui și mersul ce se desfășoară în sensul opus mișcării celorlalte ⁴²¹ astre. 4. La fel, Eudoxos — datorită egiptenilor — și-a dobîndit faima de mare astrolog, făcînd cunoscute elenilor multe lucruri de folos. 5. Se zice că sculptorii cei mai vestiți pe care i-au avut în vremurile de demult elenii și-au făcut ucenicia la egipteni. Este vorba de Telecles și Theodoros ⁴²², fiii lui Rhoicos, aceia care au cioplit pentru locuitorii din Samos statuia lui Apolo din Pytho. 6. Legenda ne spune că o jumătate din această statuie a fost făcută la Samos de Telecles, iar jumătatea cealaltă la Efes de către Theodoros. Aceste două părți s-ar fi potrivit atît de bine una cu cealaltă, încît întreaga statuie părea să fi fost lucrarea unui singur om. Dar acest fel de sculptură nu este obișnuit la eleni, pe cîtă vreme el poate fi întîlnit foarte des în Egipt. 7. Egiptenii nu stabilesc proporțiile statuiilor, cum fac elenii, după o apreciere din ochi, ci, după ce au așezat cum trebuie blocurile de piatră, își fac lucrarea în așa fel ca toate părțile să se potrivească între ele, pînă în cele mai mici amănunte. 8. Iată, așadar, pentru ce sculptorii egipteni împart înălțimea trupului în douăzeci și una de părți și un sfert, realizînd astfel simetria lucrării. Și, după ce meșteșugarii au hotărît între ei cît să fie de înaltă statuia — despărțindu-se — fac o lucrare proporțională pînă în cele mai mici amănunte. Felul în care își îndeplinesc munca ne stîrnește uimirea ⁴²³. 9. Așa s-a lucrat statuia lui Apolo din Samos, urmîndu-se procedeul iscusiiților egipteni. Din

creștetul capului și pînă la părțile rușinoase, statuia este despărțită în două jumătăți, întru totul egale. Egiptenii spun că această statuie, care-l înfățișează pe Apolo cu mîinile întinse și cu picioarele îndepărtate, ca și cum ar merge, este cît se poate de asemănătoare cu statuile egiptene⁴²⁴.

10. Cele ce am arătat pînă aici, din istoria Egiptului, socotim că sînt de ajuns ; am povestit tot ceea ce am socotit mai vrednic de a fi amintit. Vom duce mai departe povestirea noastră, potrivit celor ce am spus de la începutul acestei cărți, înfățișînd acum, la rînd, întîmplările și legendele. Vom începe cu isprăvile asirienilor în Asia.

Note

- ¹ Este vorba de Ulise, iar citatul este din *Odiseea*, I, 3; folosirea poemelor homerice și sistematica lor interpretare reprezintă o trăsătură caracteristică a stoicismului.
- ² O aluzie la doctrina stoicilor despre obârșia comună a tuturor oamenilor.
- ³ Ciclicitatea proceselor cosmice — reluate după fiecare mare incendiu al lumii (ekpyrosis) — a fost preluată de stoici de la Heraclit din Efes.
- ⁴ Pentru greci Heracles reprezenta tipul eroului generos și bun, care și-a consacrat viața binelui omenirii, iar cele 12 munci ale eroului simbolizau ajutorul pe care îl dăduse oamenilor. Vezi IV, 9 și urm.
- ⁵ Cultul eroilor era foarte vechi la greci, rădăcinile sale ajungând pînă în epoca miceniană. În epopea homerică eroii sînt considerați semizei, iar în epoca istorică cultul lor se răspîndește foarte mult, orașele și chiar și triburile (phylai) sau marile familii (gene) ajung să venereze pe eroii lor, în cadrul unui cult regulat.
- ⁶ În cetățile grecești, arta de a convinge pe oameni era un mijloc important în lupta pentru dobîndirea puterii în general (faimă și bogăție) și a celei politice în special. Retică greacă n-a înflorit însă, decît odată cu dezvoltarea democrației sclavagiste, deoarece în regimurile aristocratice și în tiranii ea nu avea premisele necesare.
- ⁷ E posibil să fie o aluzie la Herodot, care n-a urmat o ordine cronologică strînsă.
- ⁸ Poate o aluzie la istoricul Anaximenes din Lampsacos, de la finele sec. IV î.e.n., care s-a limitat numai la istoria greacă, cum arată titlul lucrării sale, *Hellenica*.
- ⁹ ¹⁰ Probabil o aluzie la Ephoros din Cyme, istoric din sec. IV î.e.n., autor al unei istorii generale, în care n-a tratat mitologia greacă, ci a pornit de la întoarcerea Heraclizilor (1184 î.e.n., după cronologia lui Eratostene) și a mers cu povestirea evenimentelor pînă pe la anul 330 î.e.n.
- ¹¹ Este vorba despre Alexandru cel Mare și tatăl său Filip II.
- ¹² În greacă cuvîntul înseamnă „urmaș”, „moștenitor”. Este vorba despre generalii lui Alexandru cel Mare care și-au împărțit imperiul acestuia și au întemeiat diferite regate, cunoscute sub numele de „elenistice”.
- ¹³ Acest principiu fusese deja subliniat în istorie de către Polibiul (I, 4, 6 urm.)
- ¹⁴ Este vorba despre campaniile din Galia care s-au încheiat cu supunerea acestei țări și transformarea ei într-o provincie romană (58—50 î.e.n.). De fapt lucrarea merge pînă la expediția lui Caesar în Britania, din anul 54 î.e.n.
- ¹⁵ Prima olimpiadă s-a desfășurat în anul 776 î.e.n. Cum aceste întreceri aveau loc din patru în patru ani, înseamnă că evenimente din primul an al olimpiadei a 180-a s-au întîmplat în 60—59 î.e.n., adică în momentul preluării provinciei de către Caesar. Luptele din Galia încep însă de-abia în anul 58 î.e.n.
- ¹⁶ La Atena conducerea treburilor era încredințată anual unui colegiu de nouă arhonti, dintre care primul dădea numele anului, fiind eponim. Sistemul acesta de datare (după arhonte la Atena și după efor la Sparta) este mult mai vechi decît sistemul olimpiadelor. Acesta din urmă a început să fie folosit în istorie de-abia în sec. III î.e.n. (Începînd cu Timaios).
- ¹⁷ Aceștia erau, după tradiția mitologică, descendenții lui Heracles și ai Deianirei (vezi IV, 57). Pe plan istoric, întoarcerii Heraclizilor în Peloponez îi corespunde ultimul val grecesc, invazia dorică, care a început cam pe la sfîrșitul sec. XIII î.e.n. și a avut loc în mai multe reprize, pe măsura înaintării diferitelor grupuri. Data războiului troian, care reprezintă lupta grecilor abei împotriva populațiilor

- de la gurile strîmtorilor, este și ea destul de exact stabilită, deoarece conflictul a izbucnit, cel puțin în parte, datorită presiunii doriienilor care se puseseră în mișcare. În cadrul mării mișcări migratorii, de la finele mileniului II î.e.n., alături de dorieni s-au deplasat și „popoarele mării”, precum și frigienii.
- 18 Filozof și istoric din sec. II înainte erei noastre, care în lucrarea sa *Cronologii a tratat intervalul dintre anii 184—119 î.e.n.*
- 19 *Vezi Cartea VII-a, despre regii lacedemonienilor.*
- 20 *În felul acesta se ajunge la anul 46 î.e.n.; autorul a greșit cronologia cu cîtiva ani.*
- 21 *În cartea XV, 8, Diodor observă că unele din cărțile sale au circulat și separat, înainte de apariția întregii lucrări; nu se poate însă ști dacă s-au făcut diferite prelucrări și compilații.*
- 22 *Prefața a fost scrisă după anul 44 î.e.n., cum reiese din mențiunea divinizării postume a lui Caesar.*
- 23 *Păreră susținută de Aristotel și de vechii peripateticieni, iar apoi de către Polibiu și Lucrețiu. Dealtfel ea apăruse deja de la Platon. Vezi nota 3.*
- 24 *Opinie apărută de stoici, în frunte cu Zenon.*
- 25 *Marele tragic grec (480—406 î.e.n.) a fost influențat de hilozoismul filozofului ionic Anaxagoras (500—428 î.e.n.), care a trăit multă vreme la Atena în cercul lui Pericle.*
- 26 *Vezi Nauck, Trag. Graec. Fragm. (fragm. 484).*
- 27 *În jurul originii ideilor cosmologice din cap. VII se poartă o intensă dispută. Astfel în timp ce unii cercetători în frunte cu K. Reinhardt (Hekataios von Abdera und Demokrit, Hermes XLVII (1912), 492—513) socot că ele provin de la Democrit, prin intermediul lui Hecateu din Abdera, cercetarea mai recentă cu W. Spoerri (Späthellenistische Berichte über Welt, Kultur und Götter, Basel, 1959) crede că este vorba despre ideile comune ale epocii lui Diodor, cum reiese din comparația cu Ovidiu (Metam. I, 4 urm.).*
- 28 *La fel se prezintă situația și în privința ideilor antropologice ale lui Diodor din cap. VII, tezele fiind dezvoltate de aceiași autori în lucrările citate. Deosebirea constă doar în pretinsa origine egipteană a teoriilor lui Diodor, după Reinhardt, sau la Democrit după urmașul său recent, T. Coole (Democritus and the Sources of Greek Anthropology, Hartford, 1967).*
- 29 *Probabil fiindcă el socotea că nu poate verifica veridicitatea unor evenimente prea vechi (G. L. Barber, The Historian Ephorus, Cambridge, 1935, 144 urm.).*
- 30 *Probabil de pe la 2000 î.e.n., dar nu înainte de celor din Mesopotamia, deși autorul repetă afirmația în cap. 81, 4.*
- 31 *Deja Herodot, II, 2 afirmase același lucru.*
- 32 *E vorba de rădăcina crinului-de-apă care creștea în Nil.*
- 33 *Vezi cap. 34,4 urm.*
- 34 *Ideea generației spontanee din Egipt era legată în mintea grecilor de virtuțile Nilului și ale nămolului său, care asigurau și recolte excepționale.*
- 35 *Vezi și V, 79, 4. Motivul potopului, pe care îl întîlnim în epopeea lui Gilgameș și în Biblie, a cunoscut la greci trei variante diferite. A doua în ordine cronologică este aceea a lui Deucalion și a soției sale Pyrrha. Printre urmașii lor a fost socotit și Hellen, strămoșul neamului grecesc.*
- 36 *Identificarea lui Osiris cu soarele și a lui Isis cu luna este o interpretare târzie, din epoca ptolemaică. În mitologia egipteană propriu-zisă, soarele reprezenta pe zeul Ra sau pe Aton, ba chiar și pe Seth, sub formă de soare arzător, pustiitor al deșertului. (Vezi și cap. 21). Luna avea ca zeu pe Chonsu, iar după Plutarh mai avea ca al doilea zeu pe Thor. După alte versiuni, luna și soarele sînt cei doi ochi ai lui Horus, fiul și întruchiparea lui Osiris.*

- ³⁷ Plutarh (De Iside et Osiride, cap. 9) neagă această etimologie și susține că Osiris înseamnă „cel puternic”. De fapt numele egiptean al zeului înseamnă „tare, puternic”.
- ³⁸ Odiseea (XII, 323) și Iliada (III, 277).
- ³⁹ Aparent era vorba despre o zeităate agrară, populară, ale cărei forme de manifestare corespundeau în linii mari (Vezi cap. 14—25) cu ale zeului sirian Adonis și ale lui Dionysos al grecilor, drept care asimilarea cu acesta din urmă s-a făcut foarte ușor. Conform ultimelor cercetări însă (J. Gwyn Griffiths, The Origins of Osiris, Berlin, 1966), Osiris, care provine de la Abydos, pare să fi reprezentat inițial pe suveranul decedat. Pentru asigurarea continuității existenței acestuia s-a recurs la păstrarea corpului celui defunct — respectiv al faraonului — prin sistemul îmbalsămării, care și el provine inițial de la Abydos.
- ⁴⁰ Și Plutarh a identificat pe Osiris cu Sirius (De Is. et Os., 9). În Egipt însă Isis era asociată sau echivalată cu Sirius.
- ⁴¹ Acest pretins păstor este întemeietorul legendar al misterelor lui Demeter și Core de la Eleusis; a fost socotit și strămoșul Eumolpizilor, familia preoților care deserveau misterele de aici (Vezi și notele 142 și 143).
- ⁴² Fragm. 237 (O. Kern, Orphicorum Fragmenta, 1922).
- ⁴³ De obicei Dionysos era reprezentat cu o piele de panteră.
- ⁴⁴ Explicația seamănă cu o „etimologie populară”, deoarece numele zeiței seamănă cu egipteanul „vechi” (is).
- ⁴⁵ În calitatea de mamă a lui Horus zeița a fost identificată cu Hathor, socotită doica faraonului; cum aceasta era reprezentată ca vacă, a primit și Isis coarne. Grecii și nu egiptenii au identificat luna cu Isis.
- ⁴⁶ Ideile acestea sînt comune unor autori greci și romani din perioada elenistică timpurie, iar părintele lor spiritual este socotit filozoful Posidoniu din sec. I î.e.n. În unele amănunte Diodor pare să inoveze, dar noi nu cunoaștem o serie de autori ale căror lucrări au dispărut.
- ⁴⁷ De fapt autorul prezintă o combinație a celor patru elemente stoice cu „eterul” peripatetician, respectiv al lui Aristotel.
- ⁴⁸ Acestuia îi corespunde de fapt Amon, care preluase treptat multe atribute comune.
- ⁴⁹ Adică Homer.
- ⁵⁰ Este probabil zeul Ptah din Memfis. Vezi și cap. 13,3.
- ⁵¹ Fragm. 302 (O. Kern, Orph. Fragm. 1922).
- ⁵² De fapt Nun — zeul apelor de primăvară; era identificat și cu Osiris datorită fertilității sale.
- ⁵³ Trecea drept soția Oceanului. Versul este din Iliada, XIV, 201 și 302.
- ⁵⁴ În Egipt numeroase orașe aveau și nume grecești, ca Heliopolis, Diospolis și altele, datorită identificării zeității locale respective cu un corespondent elen.
- ⁵⁵ A fost identificată cu zeița Neith, al cărei templu principal se afla în deltă, la Sais.
- ⁵⁶ Odiseea (XVII, 485—7).
- ⁵⁷ Este zeul soarelui Ra, care, după tradiția din Heliopolis, a fost cel dintîi rege din așa-zisele „dinastii divine” (vezi cap. 44).
- ⁵⁸ După tradiția lui Manetho care provine de la Memphis, patria lui Hephaistos.
- ⁵⁹ După doctrina teologică din Heliopolis, Osiris și Isis sînt copiii lui Geb (pămîntul) și ai lui Nut (cerul).
- ⁶⁰ Calendarul egiptean avea 12 luni de cîte 30 de zile, plus 5 zile la sfîrșitul anului (vezi și cap. 50, 2). Legenda aceasta pare să provină de la Heliopolis.
- ⁶¹ Informațiile lui Diodor sînt foarte vechi, fiind confirmate de aluziile din textele egiptene, iar în piramidele de la Wenis și Tety s-a găsit așa-numitul „Imn canibalic”.

- ⁶² Se celebrău de două ori pe an, primăvara și toamna, în martie și noiembrie.
- ⁶³ „Cetatea lui Zeus”, respectiv a lui Amon cu care fusese identificat.
- ⁶⁴ Este posibil ca noua versiune a ascendenței lui Osiris (v. mai sus cap. 13) să se bazeze pe o confuzie între zeita Nut (cu care este identificată de obicei Rhea) și orașul Teba, numit în egipteană „cetatea” (niwt).
- ⁶⁵ Este vorba despre marele templu de la Karnak, care a fost refăcut de un șir de faraoni.
- ⁶⁶ Minele de aramă se aflau mai ales în peninsula Sinai, iar aurul se aducea din Nubia, deși existau mine de aur și în regiunea dintre Nil și Marea Roșie, mai jos de Teba.
- ⁶⁷ Adică de la Zeus-Dios = Dionysos; etimologia aceasta este bineînțeles populară, pe când în realitate numele pare să fi fost trac.
- ⁶⁸ Înnururile homerice, I, 8—9.
- ⁶⁹ Iar Diodor — în cap. 19,7 — plasează localitatea chiar în Egipt.
- ⁷⁰ Inițial Dionysos n-a fost zeul vinului; de-abia de la Hesiod (cam 600 î.e.n.) s-a făcut această asociere.
- ⁷¹ Pe lângă alte numeroase atribute, Hermes era considerat și ca un cunoscător al viitorului, care stăpânește arta prevestirii. Sub numele lui Hermes Trismegistul („de trei ori foarte mare”) circulau în lumea greacă scrieri cu caracter mistic, adaptate probabil după modele egiptene. Grecii l-au identificat cu Toth, zeul lunar reprezentat printr-un ibis. Cu excepția sportului și a muzicii, celelalte atribute sînt comune ambilor zei.
- ⁷² Autorul derivă numele zeului de la hermeneuein („a interpreta”).
- ⁷³ Despre aceasta autorul dă mai multe amănunte în cap. 70 și 87.
- ⁷⁴ Pînă în epoca Ptolemeilor, cînd grecii au început să cultive măslinele în regiunea Fayoum, egiptenii erau nevoiți să importe untdelemnul.
- ⁷⁵ Este unul din numeroasele pasaje în care autorul expune concepția euhemeristă, după care zeii ar fi fost regi sau eroi, pe care oamenii i-au divinizat pentru binefacerile primite de la aceștia (vezi Prefața — 2,4). Tradiția egipteană, reprezentată de Manethon, după care o dinastie divină (Vezi și cap. 44) ar fi precedat pe cele omenești, ale regilor Egiptului, denotă o concepție similară (Vezi și cap. 20 despre Osiris).
- ⁷⁶ Nu se poate ști ce zeități egipteană reprezintă aici croul grec.
- ⁷⁷ Anteu trecea drept fratele lui Busiris. Vezi mai jos cap. 21,4.
- ⁷⁸ De obicei acestui zeu îi corespunde fiul lui Osiris, Horus cel Tânăr. Aici însă este vorba de Horus cel Bătrîn, cu care se făceau confuzii și în textele egiptene.
- ⁷⁹ Primul este zeul cu cap de șacal, iar al doilea pare să fie Upuat, zeul cu cap de lup. Ambii sînt zeități războinice. Vezi și cap. 87,2; 88,5; 20,3.
- ⁸⁰ Este vechiul zeu Min, socotit de obicei protectorul drumetșilor.
- ⁸¹ De fapt „locul lui Min” (vezi Chemmis la Herod. II, 91).
- ⁸² Socotit tovarăș al zeului Dionysos a devenit prin translație și al lui Osiris. Lîngă Alexandria un celebru sat producător de vin purta acest nume.
- ⁸³ Era un erou din Eleusis care, la ordinul zeiței Demeter, străbătea lumea, semănînd pretutindeni boabe de grîu.
- ⁸⁴ Egiptenii știau că steaua Sirius (Sothis în transcrierea grecilor) își face revoluția la fel ca soarele, în 365 zile și un sfert. Începutul anului l-au fixat în ziua în care Sirius se arată în zori cu puțin înainte de răsăritul soarelui. Aceasta se întîmplă sub latitudinea orașului Memphis la 15 iunie (după calendarul nostru).
- ⁸⁵ Dealțul cu totul necunoscută.
- ⁸⁶ Cea mai veche mențiune a numelui Nilului o găsim la Hesiod (Theog. 338).
- ⁸⁷ Odiseea (XIV, 258).
- ⁸⁸ Orașul acesta, Tanis al grecilor, era situat pe un braț al Nilului în apropierea mării.

- ⁸⁹ Termenul acesta, a cărui etimologie n-o cunoaştem, ar putea veni de la asirianul „naru” (riu) adoptat în sec. VIII—VII î.e.n.
- ⁹⁰ Grecii dădeau uneori acest nume Oceanului Indian, de obicei însă golfului Persic, ca în cazul de faţă.
- ⁹¹ La finele sec. III î.e.n. oraşul a aparţinut într-adevăr Egiptului. Drept care şi izvorul lui Diodor a creat o legătură veche între ele.
- ⁹² Misterele lui Osiris se celebrau anual la Abydos, dar alături de acestea mai existau diferite alte ceremonii, considerate şi ele mistere osiriene.
- ⁹³ Mitul despre Osiris cuprinde patru faze: viaţa, moartea, învierea şi acţiunile fiului său Horus.
- ⁹⁴ Este zeul Seth (identificat cu Suteh al semişilor), care reprezintă principiul distructiv al răului. De aceea el întruchipează pe zeul focului, al pustiului etc. Antagonismul care îi desparte pe cei doi zei este identic cu cel dintre secetă şi fertilitate. Data morţii lui Osiris, 17 noiembrie, coincide cu începutul descreşterii Nilului, când se porneşte şi vântul din deşert.
- ⁹⁵ E vorba despre celebrul mit al lui Anteu. Legătura cu acesta s-a făcut pe baza asemănării numelui zeului egiptean al respectivei regiuni. Toată lupta dintre Seth-zeitate predestinică mai veche şi Horus, adus de noii veniţi (?), reflectă un real conflict istoric.
- ⁹⁶ Textele piramidelor arată cum procedează Isis, ajutată de zeii Toth, Anubis şi Nephthys, prelucrînd membrele, ca să nu putrezească şi creînd astfel un corp nepieritor, adică prima mumie (Vezi cap. 91).
- ⁹⁷ Vezi cap. 84,4 şi 88,4.
- ⁹⁸ Celebră odinioară prin minunatele construcţii ale Ptolemeilor şi împăraţilor romani.
- ⁹⁹ Cum reiese din inscripţiile templului şi dintr-un papirus, au existat 365 de cupe, cite una pentru fiecare zi a anului.
- ¹⁰⁰ Dionysos a fost probabil de origine tracă, iar în Egipt cultul lui se răspîndeşte sub dinastia Ptolemeilor, care l-au adus din Grecia.
- ¹⁰¹ Dionysos.
- ¹⁰² Adică al urmaşilor legendarului Kadmos, presupusul întemeietor al Thebei.
- ¹⁰³ Vezi IV, 2; V, 47 şi urm.
- ¹⁰⁴ Vezi IV, 2; 35; V, 52.
- ¹⁰⁵ Diodor a transformat complet datele legendei, în tendinţa sa raţionalizatoare.
- ¹⁰⁶ Vezi I, 96; III, 65; IV, 25; V, 77.
- ¹⁰⁷ Acelaşi lucru îl afirmă şi Plutarh în „De Iside et Osiride”. Dimpotrivă Herodot, care a dat dovadă de mai mult simţ istoric, pretinde contrariul, lucru care, chiar dacă nu e adevărat, e cel puţin posibil.
- ¹⁰⁸ Despre Heracles se povestea că a ucis pe tatăl lui Priam, Laomedon, trăind astfel în ajunul războiului troian.
- ¹⁰⁹ Autorul necunoscut al unei „laude” la adresa lui Heracles; este posibil ca el să fi trăit în sec. III î.e.n.
- ¹¹⁰ Trebuie făcută distincţia între zeul, creaţie mitologică şi eroul ulterior cu acelaşi nume, care este doar legendar, reprezentînd un personaj istoric, poate originar din Tirint — ale cărui acţiuni au fost mult înflorite. În afară de aceasta mai există în delta Nilului o zeitate a fluviului — Harasaphes — cu care era de obicei identificat zeul grec.
- ¹¹¹ În epoca elenistică printr-un proces de sincretism s-a ajuns la confuzia posibilă a tuturor zeităţilor cu excepţia poate a lui Zeus şi a Herei.
- ¹¹² Respectivii îşi petreceau nopţile în incinta templului. Acest fel de aflare a diagnosticului era folosit de greci în templele lui Esculap. Sistemul acesta este mult folosit în medicina populară şi la popoarele din sud-estul Europei.
- ¹¹³ Cultul acesta se întinde în sec. III î.e.n. în tot bazinul Mării Mediterane ajungînd, în vremea autorului, să fie practicat pretutindeni.

- 414 O aluzie, probabil, la operația de îmbălsămare (Vezi nota 96).
- 415 Este vorba probabil despre cei 72 de tovarăși ai lui Seth, care au fost părtași la crimă.
- 416 Aici tatăl (Osiris) este confundat cu fiul (Horus).
- 417 Zeul acesta, care trece drept fiul lui Osiris și al lui Isis, întruchipează în persoana sa și figura unui zeu local, cu același nume, originar din Letopolis.
- 418 În această postură el apare și în diferite papirusuri.
- 419 Pentru calendarul egiptean vezi cap. 50,2.
- 420 Adică 100 de ani solari ceea ce ar corespunde cu 1200 luni. Diodor vrea cu orice preț să dea miturilor o explicație rațională și acceptabilă pentru simțul comun.
- 421 Adică „Descrierea anilor”. Aici avem un sens foarte rar al cuvântului.
- 422 În mitologia greacă însă, giganții n-aveau mai multe trupuri, ci erau doar foarte mari.
- 423 Deoarece Seth și partizanii lui erau considerați capabili de a se preface în animale, este posibil ca autorul să fi văzut chiar un relief egiptean de acest fel.
- 424 Căsătoriile între frați se practicau numai în familia faraonilor, pentru motive dinastice, pe când în restul societății ele erau rare și doar între frați vitregi. În timpul Ptolemeilor ele devin regulă în familia domnitoare, iar căsătoriile consanguine se răspindesc și în rîndul populației. În perioada romană, dispărînd exemplul casei domnitoare, a scăzut și frecvența căsătoriilor acestora.
- 425 Locul de frunte acordat lui Isis în mitologia egipteană explică importanța filiației uterine, atît în familiile faraonilor cît și ale supușilor acestora, precum și rolul mare jucat de femei, în special de regine. Această stare de lucruri este o rămășiță din epoca matriarhatului, care s-a păstrat în societatea egipteană împreună cu alte elemente străvechi, cum ar fi animalele totemice, care întruchipează diferite zeități.
- 426 Aceasta este o exagerare. Totuși se pare că au existat — lucru nemaiîntîlnit în altă parte — cinci regine (după alte liste numai trei) care au domnit singure. Printre ele nume cunoscute ca Hatșepsut, sora și soția lui Tutmosis II, din dinastia a XVIII-a în care dealtfel reginele au jucat un mare rol — sau mai tîrziu Cleopatra. Alteori venea la tron soțul fiicei celei mai mari a faraonului defunct.
- 427 Deplina egalitate între cele două sexe în dreptul civil, care făcea ca și fetele să vină la moștenire la fel cu frații lor, a impresionat puternic pe greci, unde situația era cu totul diferită. De aici provine probabil și afirmația greșită a lui Diodor. Vezi de ex. J. Pirenne, Le statut de la femme dans l'ancienne Egypte, Recueils de la Société Jean Bodin, vol. XI, 63—77.
- 428 Vezi Sofocle, Oedip la Kolonos 337 și urm.
- 428 bis Altă exagerare pe aceeași linie. Inițial înțelegerea de căsătorie se încheia cu tatăl miresei, care primea o sumă de bani. După dinastia XXVI (ultima dinastie egipteană din sec. 7—6 î.e.n.) acordul se făcea direct cu mireasa. În perioada elevantică drepturile femeilor egiptene au fost restrinse sub influența dreptului grecesc.
- 429 În unele manuscrise urmează acum un pasaj, luat aproape exact din capitolul 22, care vorbește în continuare despre Isis. Textul corespunde cu începutul imnului isiac de la Cyme, care la fel cu alt exemplu din insula Ios, este însă mai recent (sec. I—III e.n.) decît versiunea lui Diodor.
- 430 După Pseudo-Eratosthenes (Catasterismos, 33) steaua de pe capul „Ciinelui Mare” se numea atît Isis cît și Sirius.
- 431 Nu există un corespondent epigrafic al acesteia pînă acum.

- 132 Concepția aceasta provine probabil din cosmogonia orfică, care concepea lumea, la începuturile ei, ca un ou, din care a răsărit principiul vieții. De fapt însă ea este originară din Egipt și a ajuns în Grecia prin intermediul fenicienilor.
- 133 Nu cunoaștem izvorul acestei greșite și totodată curioase concepții, care contrazice atât tradiția, cât și ideologia curentă a grecilor.
- 134 Este probabil zeul Baal, adus de nomazii hicsoși și identificat cu Seth.
- 135 Vezi V, 58. S-a încercat explicarea venirii lui Danaos, printr-o reflectare a alun-gării hicsoșilor din sec. XVI î.e.n.
- 136 Este de fapt un obicei răspândit la numeroase populații africane din timpuri foarte vechi. Il mai găsim însă și în Polinezia, Australia și America de Sud. Practica aceasta reprezintă un sacrificiu („pars pro toto”) adus unei divinități, sau este o ceremonie de inițiere ca bărbat. Uneori poate fi un semn distinctiv pentru membrii unor triburi.
- 137 Termenul este indo-european, având corespondenți în sanscrită, gotică și în latinescul Vesta (zeița căminului).
- 138 Comparația este silită și nejustificată, căci eupatrizii, care erau nobili, nu pot fi comparați cu preoții egipteni și nici celelalte pături sociale nu se potrivesc.
- 139 În *Iliada* (II, 552) apare ca Peteus.
- 140 Aici este o lacună în text, care poate fi ușor restituită; nu încap aproape nici o îndoială că cele ce urmează se referă la Cecrops.
- 141 Vezi IV, 76.
- 142 Urmașii eroului trac care, după unele tradiții, ar fi instituit misterele de la Eleusis. Familia de preoți a Eumolpizilor era considerată că se trage de la el. Numele este grecesc și înseamnă „a cânta și a dansa bine”.
- 143 „Crainici” care conduceau inițierile de la Eleusis treceau și ei drept urmași ai lui Eumolpos. Aceste două familii ateniene dețineau cele mai importante funcții religioase în stat.
- 144 Erau preoții care purtau la procesiuni mici iconițe ale zeilor.
- 145 Ideea aceasta este tirzie, Platon (*Timaios* 21, E urm.) fiind primul autor care face această legătură. Autorii clasici credeau că „metropola” Atenei ar fi fost orașul Sais din deltă, datorită faptului că zeița Neith, originară de aici, a fost identificată cu Athena.
- 146 Vezi III, 32.
- 147 Unitate de măsură de aproximativ 180 m.
- 148 Cuvântul vine de la rădăcina „a înghiți”.
- 149 Adică „cea scobită”, cuprinde regiunea dintre Munții Liban și Antiliban.
- 150 Vezi un exemplu la XVI, 45,5 urm.
- 151 Porțiunea Mării Mediterane care atinge Egiptul.
- 152 Primul oraș important la apus de Alexandria.
- 153 Haiffa de astăzi.
- 154 Insula din fața Alexandriei, după care este numit și portul.
- 155 Intemeietorul dinastiei domnitoare elenistice (323—283 î.e.n.).
- 156 Numai dacă se numără și satele poate să fie corectă această cifră.
- 157 Cifra aceasta pare să fie corectă, dacă o comparăm cu cea dată de Iosephus Flavius (7,5 milioane), un secol mai târziu.
- 158 Adică valea dintre înălțimi.
- 159 Putând astfel frâna cu ajutorul pînzelor viteza prea mare.
- 160 A fost capitala imperiului etiopian, începînd aproximativ din sec. IV î.e.n. La începutul erei noastre se dezvoltă aici o scriere proprie, rezultată din simplifierea celei egiptene. Cambise, deși cucerise Egiptul în anul 525 î.e.n., n-a ajuns pînă la Meroe, așa încît n-a putut clădi nimic acolo. Iar numele este autohton, fiind cunoscut din inscripții.

- 161 Pe vremea lui Diodor Nilul se vărsa în mare prin șapte brațe, pe cînd astăzi există numai două. Dar și atunci existau doar trei brațe principale.
- 162 Primul a domnit de la 609—593, iar al doilea de la 521—485 î.e.n. Canalul urma altă rută decît actualul Suez și se pare că această construcție s-ar fi început încă în timpul „Vechiului imperiu” (cam 2650—2140 î.e.n.).
- 163 Mașina aceasta a fost descrisă de Vitruvius (X, 61). Ea era acționată de mîna omenească și nu putea ridica apa la aceeași înălțime ca instalația cu roată. Egiptenii aveau însă diferite instalații de irigație și înainte de invențiile învîntului grec.
- 164 Este vorba despre *Nelumbium speciosum*.
- 165 Este vorba despre *Mimusops Schimperii*.
- 166 Uleiul de ricin.
- 167 Un cot avea cam 46 cm.
- 168 Eroarea aceasta, pe care o găsim încă la Aristotel, s-a menținut în toată antichitatea și în evul mediu, datorită faptului că limba crocodilului este mică și aproape lipită de vîlul palatin.
- 169 Fierul era considerat „os al lui Seth”, deci spurcat, din care cauză nu putea fi apucat, fără a-l spurca pe cel care l-ar fi atins. Dar cum atît crocodilul, cît și hipopotamul erau consacrați lui Seth, erau loviți cu acest metal necurat. Și porcul era tot un animal spurcat, consacrat și el lui Seth.
- 170 Sub forma zeului Sobek (vezi cap. 84,4 și 89,11). Era însă considerat a fi și animalul lui Seth, drept care era urmărit și mîncat (vezi Plut. De Is. et Osir., 50).
- 171 Vînătoarea de hipopotami cu harponul era familiară egiptenilor. Ea se făcea mai ales în mlaștinile de lîngă Sais. În multe morminte egiptene se văd scene de luptă între Horus și un hipopotam, sub care se ascunde dușmanul său Seth. ucigașul tatălui lui Horus, Osiris. Sistemul acesta de vînătoare se practică și azi în Africa.
- 172 Nu era însă permisă celor implicați în ceremonii religioase, ca preoții și faraonii (vezi cap. 70, 11). Mai tîrziu au existat restricții în consumul peștelui în unele zile, iar anumii pești erau interziși în unele provincii (nome).
- 173 În realitate era nevoie de suficientă muncă, chiar și pentru întreținerea irigațiilor.
- 174 Creșterea durează de la sfîrșitul lui iunie pînă la sfîrșitul lui septembrie, cînd începe să descrească pînă la sfîrșitul lui mai. Diferența de nivel maximă poate atinge șapte metri.
- 175 Un deget avea 1,85 cm.
- 176 Nivelul necesar pentru o recoltă varia de la o localitate la alta. Astfel, de exemplu la Elefantine el era de 28 coți, iar la Memfis, în epoca romană, era de 16 coți. De aceea și celebra statuie a Nilului, aflată la Roma, reprezintă pe zeu care ține cornul abundenței, înconjurat de 16 copii. Dacă nivelul cerut nu era atins, recolta era la fel de proastă ca atunci cînd apele creșteau prea mult și cauzau inundații catastrofale. Pentru remedierea acestor neajunsuri, cu vremea s-a construit un sistem de canale care regla debitul de apă. Vezi Herodot (II, 99).
- 177 Autor din sec. V, originar din Mitylene. A scris numeroase lucrări de cronologie precum și o istorie specială a Aticeii.
- 178 Autor din sec. VI, originar din Milet, unul dintre primii logografi.
- 179 Cel mai însemnat logograf era originar tot din Milet și a trăit în secolul VI î.e.n.
- 180 Este vorba de așa-numitul grup al logografilor, care manifestau deosebit interes pentru mitologie, fiind cu totul lipsiți de simțul critic.
- 181 Datorită în primul rînd subiectului pe care l-au tratat.
- 182 Al doilea Ptolemeu (285—247 î.e.n.), care a fost astfel supranumit fiindcă se căsătorise cu sora sa Arsinoe.

- 183 Este o exagerare deoarece de la Alexandru cel Mare și Ptolemeu I trupe greco-macedonene au staționat în sudul Egiptului la Elefantine.
- 184 Vezi însă și cap. 32, 1.
- 185 Aceeași traducere o întâlnim și la Pliniu cel Bătrîn V, 53, 10.
- 186 Vezi Istoria (II, 32).
- 187 Fragm. 226 (A. Nauck, Tragic. Graec. Fragm., 1889²).
- 188 Vezi Istoria (II 25).
- 189 Ambele sînt vînturi de la nord.
- 190 Adică nord-vest.
- 191 Vezi notele 9 și 10.
- 192 Deja școala lui Pitagora susținuse sfericitatea pămîntului, pe considerente teoretice de perfecțiune geometrică a unui astfel de corp. Ulterior ideea a fost treptat acceptată pe baza unor date și observații concrete. Incepînd de la Aristotel concepția aceasta s-a impus atît la „geocentriști” cît și la rarii „heliocentriști”.
- 193 Astronom și matematician din sec. V î.e.n.
- 194 Istoric și geograf din sec. II î.e.n., autor al unei lucrări în 5 cărți despre Marea Roșie și a două opere istorice în 59 de cărți care au fost mult folosite de Diodor. Teoria lui este corectă.
- 195 Este actualul Džlam din Pachistan.
- 196 Fragmentul acesta introductiv nu poate proveni de la Diodor. Dar nici cele ce urmează nu se leagă prea bine cu sfîrșitul primei părți. În cartea 17-a, care este și ea împărțită în două părți, se continuă povestirea fără nici o întrerupere.
- 197 Penultimul faraon (570—526 î.e.n.) din dinastia de la Sais, care a întreținut raporturi strînse cu grecii.
- 198 Este vorba despre planta denumită „dintele-ciinelui”.
- 199 Numele primului rege legendar cunoaște numeroase variante și s-ar putea să fie vorba în realitate despre Narmer, primul rege istoric din prima dinastie.
- 200 Respectiv zeul Thoth. Vezi și cap. 16.
- 201 Ptolemeu XI (80—51) î.e.n., tatăl Cleopatrei, cunoscut drept Auletes („Care cîntă din flaut”).
- 202 Dinastia etiopiană a domnit aproximativ între 715—663 î.e.n.
- 203 Între 525—332 î.e.n., cu întrerupere între 400—341 î.e.n.
- 204 Incepînd din anul 332 î.e.n., cînd Ptolemeu, fiul lui Lagos, preia Egiptul și întemeiază dinastia Ptolemeilor sau a Lagizilor. Aceasta ar indica anul 56 î.e.n. drept momentul redactării cel puțin a primei cărți a Bibliotecii Istorice.
- 205 În realitate au fost mai mulți în cele aproape 30 de dinastii. Apoi Diodor trece cu vederea pe hicsosi, care au stăpînit peste un secol Egiptul (mijl. 17 — mijl. 16 î.e.n.).
- 206 Atît Manethon cît și Herodot, II, 100 vorbesc de primul rege al egiptenilor Menas.
- 207 Este vorba despre Tejnachte din dinastia a XXI-a, prințul de la Sais care domnește prin anii 745—718 î.e.n., ajungînd pentru un timp rege al întregului Egipt. În cele din urmă însă este învins de etiopianul Pianchi, iar Egiptul devine un stat vasal.
- 208 Faraonul Bekenrenj (718—712) din dinastia a XXIV-a, este și el învins de etiopieni și ars de viu.
- 209 Este numele grecesc al unui oraș din Delta Nilului pe care egiptenii îl numesc Dedu. Numele acesta nu poate fi identificat cu nici un faraon istoric. În mitologia greacă se vorbește despre un prinț egiptean Busiris, fiul lui Poseidon, care se luptă cu Heracles (Vezi cap. 17 și IV, 18).
- 210 În realitate grecii îi spuneau Diospolis Magna, iar egiptenii, Theba în transcrierea greacă.
- 211 Iliada (IX, 381—4).

- 212 Pentru înlocuirea celor oboșiți de drum.
- 213 Ele reprezentau soarele cu razele sale, simbol al zeului Ra. Nu numai ele erau făcute dintr-un singur bloc de piatră, dar chiar statui și sarcofage întregi.
- 214 Templul zeului Ammon de la Karnak.
- 215 În anul 525 î.e.n. când ultimul faraon egiptean din dinastia a XXV-a, Psametic III este învins. Măsurile regelui persan, pe larg povestite de Herodot în III, 16, au fost fără îndoială exagerate.
- 216 Este vorba despre Ptolemeu Soter (305—285 î.e.n.), întemeietorul dinastiei Ptolemeilor sau Lagizilor.
- 217 Vezi introducerea.
- 218 Este vorba de Hecateu din Abdera, istoric grec din sec. III î.e.n., care a scris o lucrare intitulată Aigyptiaca. Parafrazându-l pe acesta, Diodor ne dă descrierea mormintului din capitolul următor.
- 219 Este vorba despre marele sanctuar de la Teba al lui Ramses II. Numele acesta al regelui e posibil să fie o variantă a lui Usima-Re, cum mai era numit regele egiptean.
- 220 Un plethron avea 29,6 m.
- 221 În realitate nu erau monolite.
- 222 Granitul negru care se extrăgea de la Asuan.
- 223 Greutatea acestei statui a fost apreciată la o mie de tone.
- 224 Este vorba despre celebra campanie împotriva hitiților, din anul 1312 î.e.n., când s-au dat marile bătălii lângă orașul Kadeș. Cifrele indicate sînt bineînțeles, foarte mult exagerate; Breasted de exemplu crede că numărul soldaților nu depășea cu mult douăzeci de mii.
- 225 Ca să nu primească daruri de la împrișinați.
- 226 Sub „Imperiul nou” (începînd din sec. XVI î.e.n.) funcția aceasta o deținea cancelarul sau vizirul — cum i se spune în istoriografie — cel mai de seamă dregător al faraonului. Cînd judeca, se găseau în fața lui patruzeci de suluri de papirus, care cuprindeau toate legile.
- 227 Nu existau mine de argint în Egipt — metal mult mai scump în vremea aceea decît aurul — ce se aducea din Asia Mică.
- 228 Șaizeci de mine echivalau cu un talant. Totalul indicat s-ar ridica la 530 000 de talanți, ceea ce reprezintă o sumă imensă.
- 229 Osiris, regele morților, era ajutat de 42 de divinități care judecau pe cei defuncți. Acestea reprezentau toate regiunile (nomele) țării.
- 230 Probabil o reprezentare a zodiacului. Deși activitatea astronomilor egipteni este o realitate incontestabilă (vezi cap. 81,4), zodiacele păstrate sînt mai simple.
- 231 Aici se termină descrierea luată după Hecateu.
- 232 Posedăm descrierea unei astfel de „Case a Vieții”, cum i se spunea, într-un papirus. Acesta atestă în linii generale veridicitatea spuselor lui Diodor.
- 233 Aici trebuie să înțelegem pe egipteni în general.
- 234 Egiptenii cunoșteau anul de 365 de zile, dar nu există nici o dovadă că ar mai fi adăugat cîte o zi la fiecare patru ani, cum spune mai departe Diodor. Contribuția lor importantă este că și-au dat seama că nu se poate urma luna „naturală”, ci una artificială de 30 de zile, anul trebuind să fie împărțit în unități convenționale. Această lună artificială a fost introdusă la romani de Cezar, care a luat-o din Egipt, în 46 î.e.n., cînd a pus pe învățătură Sosigenes să colaboreze la reforma calendarului roman, care se baza pe luna „naturală”. Anul acesta, după calendarul „julian”, sau „de stil vechi”, a fost înlocuit în octombrie 1582 de calendarul „gregorian”, valabil pînă astăzi. Ultimul a corectat eroarea anuală de 12 minute a lui Sosigenes.

- 235 Ca și ceilalți scriitori greci Diodor nu cunoștea desfășurarea cronologică a istoriei egiptene. Așezînd întemeierea orașului în timpul dinastiei lui Ramses, el o plasează în sec. XIII î.e.n., pe cînd în realitate Memfisul exista de aproape două milenii, din timpul „Imperiului vechi“.
- 236 În realitate Ochyreus care este traducerea egipteanului Men („cel care îndură“), iar povestea corespunde cu cea a lui Herodot (II, 99) despre Menes întemeietorul primei dinastii egiptene.
- 237 Pe larg descrisă în cartea XVII, 52.
- 238 Acesta își trage numele de la piramida regelui Pepi și înseamnă „Pepi s-a așezat și este frumos“.
- 239 Legenda aceasta arată legătura între Nil și fertilitatea Egiptului. Inițial se sacrifică o fată, care se arunca în apă pentru „căsătoria“ cu fluviul. Ulterior probabil se aruncau statui.
- 240 În realitate numele pare să provină de la cel al orașului Memfis pe care asirienii l-au transmis sub forma „Hikupta“. În egipteană se numea „Keme“ („cea neagră“), în opoziție cu pustiul „roșu“.
- 241 Acesta este în realitate faraonul Amenemhat III din dinastia XII (finele sec. XIX î.e.n.), iar forma aceasta reprezintă o stilcîre a prenumelui regal Nemare.
- 242 După Herodot (II, 6) această măsură ar fi echivalentă cu 60 de stadii, dar după Strabo (17, 1, 34) ar varia între 30 și 120 de stadii. Un stadiu avea cam 180 m. În orice caz Fayoumul — cum se numește actualmente depresiunea — se găsește la aproape 100 km de actualul Memfis.
- 243 În realitate depresiunea de la Fayoum, care constituia lacul Moeris, era naturală, iar faraonii egipteni n-au făcut decît să amenajeze acest lac, micșorîndu-l mult și reglînd admisiunea și evacuarea apei. Numai în dinastia a XII-a (2000—1788 î.e.n.) au existat trei regi Sesostris, numiți așa de către Manethon. Sesostris I cucerește Nubia și supune pe libieni, iar Sesostris III este un mare cuceritor, despre care s-a păstrat un imn în versuri, unul din cele mai vechi texte poetice existente.
- 244 Un talant reprezenta cam 26 kg de argint, respectiv 6000 de drahme. Suma aceasta pare mult exagerată.
- 245 În realitate pare să fie vorba de o confuzie creată de numele orașului Miner și de o formă a numelui regal. Vezi și nota 241.
- 246 În trecut s-a crezut că simburile istoric real al acestui rege legendar — cunoscut de obicei sub forma Sesostris — îl reprezintă celebrul faraon Ramses II. În realitate avem de a face cu o contaminare între Senwosret I și III din dinastia XII, la care s-au adăugat ulterior și faptele altor faraoni, între care și Ramses II. În special Herodot și alți autori tîrzii l-au identificat cu acesta pe personajul de legendă.
- 247 Obiceiul acesta vechi este atestat în diferite inscripții, dar el se referă la copiii nobililor.
- 248 Amenemhet I a fost ucis pe la 1960 î.e.n.
- 249 Ascunde probabil pe zeița Hathor, de cultul căreia era strîns legat faraonul Senwosret I.
- 250 Aceasta era o practică babiloniană.
- 251 Despre dormitul în templu, unde apărea zeul în vis, vezi cap. 25, 3.
- 252 Este identificat de obicei cu Ptah, zeul din Memfis, protectorul artiștilor și al meseriașilor.
- 253 Numărul nomelor a variat; în epoca „Imperiului vechi“ (cam pe la 2800 î.e.n.) erau 38 sau 39, iar ulterior au ajuns la 42. Ele au fost create probabil de către Amenemhet I.
- 254 Cifrele acestea sînt evident fanteziste.

- 255 Pentru aceasta vezi cap. 73, 7.
- 256 Senwosret I a cucerit Etiopia, iar Senwosret III a domnit într-însa. La Herodot (II, 110) ambele acțiuni sînt atribuite lui Sesostris „singurul faraon care a domnit în Etiopia“.
- 257 Este vorba despre golful Persic.
- 258 Acțiunile acestea sînt cu totul fanteziste. Fondul istoric de la care s-a pornit îl formează campaniile din Asia Anterioară ale lui Ramses II.
- 259 Donul era socotit de geograful antic drept botar al Europei.
- 260 E de remarcant faptul că populația din Colchida (Caucaz) era negroidă (Herod, II, 104), iar la Suchumî pare să fi existat chiar o mică colonie de negri. Dar acestea nu au legătură cu campaniile egiptene fanteziste.
- 261 Vezi și cap. 28,3.
- 262 Vezi și cap. 47,4.
- 263 Atît Senwosret I, cît și Ramses II au clădit mult.
- 264 Asemănarea de nume a unei localități de lingă vechiul Cairo a dus și la explicația originii ei babiloniene.
- 265 Aceeași explicație este valabilă și pentru localitatea Tura, la 10 km de vechiul Cairo. O variantă asemănătoare apare și la Strabon (XVII, 1,34).
- 266 Vezi Odiseea, (IX).
- 267 Medic grec de la curtea regelui persan Artaxerxes, autorul unei lucrări istorice în 23 de cărți, Persica. Știrile sale despre istoria asiriană și persană, precum și primele informații despre India, dintr-o altă lucrare, au format izvorul principal al lumii grecești pentru istoria orientală. Din păcate lucrarea sa are mai degrabă caracterul unui roman istoric, cu tot felul de născociri și povești populare, decît cel al unei opere istorice.
- 268 Campania aceasta legendară este descrisă în cartea II, 14, iar regina la II, 4 urm.
- 269 Acestea au fost săpate în vremea primelor dinastii și poate chiar mai înainte cînd s-a reglat cursul Nilului.
- 270 În textele egiptene există referințe despre valul de apărare, care este atribuit lui Amenemhet I.
- 271 În templul lui Amon-Ra „barca cerească“ se afla în „sfînta sfîntelor“, care întruchipa barca cu care Amon-Ra traversează cerul.
- 272 Ele aparțineau lui Ramses II, așa cum relatea în mod just încă Herodot (II, 121).
- 273 De-abia hicsosii au introdus — după trei secole de la dinastia XII — caii, iar carele de luptă erau folosite mai tîrziu, în secolele XIII-XII î.e.n.
- 274 A domnit între 522—486 î.e.n.; Egiptul fusese anexat sub Cambise în anul 525 î.e.n.
- 274 bis Aceeași poveste, cu unele variații, o găsim la Herodot II, 111.
- 275 Ra zeul soarelui, identificat mai tîrziu cu Amon din Teba și numit Amon-Ra.
- 276 Dimensiunile sînt exagerate, deoarece unul dintre aceste obeliscuri, care s-a păstrat, are numai 44 coși.
- 277 Penultimul faraon autohton (520—526 î.e.n.), din dinastia XXV-a.
- 278 După unii autori este vorba de una și aceeași persoană cu Schabako (712—700) din cap. 65, căci nu există un faraon etiopian cu acest nume. În orice caz avem de-a face cu o confuzie cronologică, deoarece personajele nu sînt contemporane.
- 279 Este vorba despre cîrmuitorii Nubiei, dincolo de prima cataractă a Nilului. Regele etiopian Pianchi cucerește în anul 712 î.e.n. și Egiptul de jos cu delta Nilului, transformînd în felul acesta toată țara într-un stat vasal al etiopienilor. Amasis însă n-a fost învins de etiopieni, ci doar sub urmașul său, Psametich III. Egiptul a fost cucerit de regele persan Cambise.

- 280 Adică „cu nasul tăiat”. Este actualul El-Ariş, care inițial fusese o colonie penală.
- 281 Vezi și cap. 51,5.
- 282 Descrierea construcției e dată în cap. 66.
- 283 Nu știm ce personaj egiptean real se ascunde în spatele acestuia; s-au făcut diferite propuneri, dar nici una nu s-a impus până acum.
- 284 Preoții purtau măști de animale la ceremonii și la mistere, închipuind pe diferiții zei, după animalul a cărui mască o purtau. De exemplu masca unui ibis îl reprezenta pe Thot, cea a unui berbec pe Amon etc. Regii purtau însă pe partea superioară a frunții un șarpe cobra în erecție (ouraios), care reprezenta pe zeița Buto, și acesta era într-adevăr un simbol al domniei.
- 285 Este vorba poate despre Ramses I primul faraon din dinastia XIX, care i-a urmat lui Haremhab (1333—1306).
- 286 Nu se cunoaște etimologia cuvântului Nil, care este un termen grecesc. În egipteană fluviul se chema „Hapi”. Vezi și cap. 19,4.
- 287 Este vorba despre Cheops, în egipteană Chufu. Diodor face aceeași confuzie ca și Herodot (II, 124), plasându-l pe constructorul piramidei în dinastia a XX-a, după Ramses III (care în 1150 î.e.n.). În realitate regele face parte din dinastia a IV-a (sec. XXVI î.e.n.).
- 288 Piramida avea următoarele dimensiuni când a fost construită: baza 230,38 m, înălțimea 146,59 m, iar volumul total de 2 521 000 m³. Astăzi are 227,5 și 137,18 m, respectiv 2 353 000 m³.
- 289 Prin Arabia se înțelegea și regiunea dintre Nil și Marea Roșie. Piramida era construită din gresie, adusă din apropiere, și căptușită cu piatră albă, adusă de la Mokattam și Turra (la sud de Cairo).
- 290 Vezi cap. 31, 8—9; 38,5; 8—9.
- 291 Cifrele par să se refere mai degrabă la niște jertfe oferite cu o anumită ocazie.
- 292 Probabil de culoare roșie.
- 293 Presupoșii constructori tirzii ai piramidelor sînt probabil de identificat cu Haremhab din dinastia XVIII (sec. XIV î.e.n.), și Amosis cu fiul său din dinastia XXVI (sec. VI î.e.n.).
- 294 Celebră curtezană (din sec. VII î.e.n.).
- 295 Guvernatorii provinciilor egiptene.
- 296 Vezi nota 208 și cap. 79 și 94.
- 297 Primul rege al dinastiei a XXIII-a este etiopianul Schabaco (718—695), care l-a învins pe Bocchoris și i-a urmat la domnie. El s-a retras din nordul Egiptului, probabil după ce a fost înfrînt de asirieni.
- 298 După invadarea Egiptului de către Asarhadin în 671 î.e.n. dominația asiriană s-a menținut prin sistemul existenței unor vasali locali. Ei au încercat să alunge împreună pe asirieni, dar n-au reușit.
- 299 Adică pe partea apuseană a Nilului.
- 300 Este labirintul mai sus amintit, unde era sediul administrației regale; în realitate n-a fost construit de „cei doisprezece”, ci de faraonul Amenemhet III, din dinastia a XII-a (2000—1788 î.e.n.).
- 301 Este vorba de așa-numitele „casetoane”, un model de ornamentație binecunoscut în istoria arhitecturii.
- 302 Acest faraon din deltă domnește între 663—609 î.e.n., fiind întemeietorul dinastiei a XXV-a; pentru Egipt el a reprezentat ultima încercare importantă de restaurare națională.
- 303 Vezi Herodot, II, 151. Legenda provine din traducerea numelui faraonului („omul cu cupa de amestecat”).

- 304 O poveste asemănătoare se găsește la Herodot II, 154.
- 304 bis Aceeași întâmplare e dată cu mai puține amănunte de Herodot II, 30.
- 305 După ce a devenit rege, a permis accesul și în celelalte provincii, pe care nu le guvernase mai înainte.
- 306 Este faraonul Hophra din Biblie, care a domnit de la 588—569 î.e.n.
- 307 Amasis a domnit între 570—526 î.e.n.
- 308 Adică în anul 525 î.e.n. Amasis a murit cu puțin înainte de invadarea Egiptului.
- 309 Pentru Orfeu vezi cap. 23, pentru Homer vezi cap. 12, iar pentru Pitagora și Solon cap. 98.
- 310 În perioada elenistică Herodot a fost desconsiderat, iar Diodor se alătură acestei păreri, deși pare să fi folosit și informațiile lui.
- 310 bis Din ele nu ni s-au păstrat decât părți referitoare la domnia lui Tutmosis III. Este probabil că autorul să fi discutat cu preoții, dar să nu fi folosit lucrările egiptene, datorită barierei lingvistice.
- 311 Aceasta se referă la epoca dinastiei a XXI-a, perioadă de supremație a preoților lui Amon-Ra, și numai pentru un interval de aproximativ un secol (XI—X î.e.n.).
- 312 Regii erau supuși unor reguli stricte (tabu) pe care trebuiau să le respecte pentru a-și putea păstra puterile magice care li se atribuiau, căci ei răspundeau, — judecând după unele tradiții curioase care s-au păstrat — de starea recoltelor și de sănătatea populației, putând fi trași la răspundere pentru seceta sau molima care s-ar fi abatut asupra țării. De aici provine și obiceiul de a omori faraonii, care dădeau semne de bătrânețe, sau după ce domniseră un număr de ani, și de a-i înlocui cu un urmaș tânăr. Cu vremea s-a ajuns la înlocuirea suveranilor prin simpli muritori sau chiar animale. În orice caz, în unele regiuni obiceiul a fost practicat cu toată strășnicia lui pînă în sec. III î.e.n. (vezi III, 6 și Strabon, XVIII, 2, 3).
- 312 bis Idealizarea aceasta a Egiptului vechi și descrierea lui ca un imperiu al dreptății și rațiunii se datorește „egiptomaniei“ existente la mulți autori greci și latini, care admirau Egiptul și vedeau în el izvorul tuturor fericirilor omenești. Ea se mai datorește însă și preoților egipteni care descriau, înfrumusețind la maximum, epoca independenței lor naționale, acum cînd erau supuși de peste 500 ani unor stăpînitori străini și „barbari“.
- 313 Egiptul a cunoscut revolte ale claselor oprimate din cele mai vechi timpuri. Regimul politic al faraonilor era o tiranie cumplită în mai tot cursul istoriei egiptene. În realitate răscoale împotriva faraonilor s-au produs în mai multe rînduri.
- 314 De fapt mormintele faraonilor au fost mai toate jefuite, iar unele au fost sistematic distruse de populația răscolată, cum s-a întîmplat cu cele ale faraonilor din „Imperiul vechi“ (2900—2000 î.e.n.), spre sfîrșitul acestuia, cînd a avut loc o mare răsturnare socială.
- 315 Două exemple găsim la cap. 64.
- 316 Așa-numitul papyrus Harris, din sec. XII î.e.n., ne permite să ne facem o idee despre forța economică a preoțimii egiptene din epoca aceea. Templele posedau aproximativ 15 procente din pămîntul țării, în afară de alte numeroase bogății. Dar și în alte epoci clerul se bucura de o situație privilegiată, deținînd mari bogății.
- 317 În realitate țărani, care formau marea masă a populației, erau supuși la tot felul de contribuții.
- 318 Începînd din epoca tebană (sec. XVI) militarii constituie o clasă privilegiată ereditară, situație care se menține pînă în vremea lui Herodot (II, 168). Ei sînt singurii, alături de preoți, care posedă pămînt, sub forma unor loturi mijlocii, scutite de impozite.

- 319 *Mai îngerbă este vorba despre un sistem de caste în care se moșteneau de obicei ocupația părinților. După Herodot erau șapte (II, 164), pe cînd la Diodor avem doar cinci.*
- 320 *Se poate traduce și „pe termen scurt” (microu tinos).*
- 321 *După Aristotel (Historia animalium, 6,2), clocițul artificial se făcea prin îngroparea ouălor în bălegar. Sistemul pare să se fi practicat pînă în epoca modernă.*
- 322 *Diodor supune aici unei aspre critici democrațiile din Grecia. El se gîndea, probabil, în special la Atena, unde meseriașii au jucat un rol important în adunarea poporului.*
- 323 *Deși părerile sînt împărțite în literatura de specialitate, se pare că au existat asemenea curți, de 30 de membri. Nu știm însă, cînd anume au reprezentat ele forma normală și caracteristică a sistemului judiciar egiptean.*
- 324 *Pînă în vremea lui Haremhap (1333—1306 î.e.n.), primul faraon al dinastiei a XIX-a, împričinații care se prezentau la judecătoria trebuiau să plătească destul de mult în aur, argint, grîne etc., iar judecătorii la rîndul lor dădeau anual regelui o anumită cantitate de aur, argint, aramă, vite. Dar Haremhap printr-o serie de reforme ale legilor egiptene face un „pas nemaiauzit” și lasă în întregime judecătorilor veniturile lor de la împričinați. Aceasta pentru ca judecătorul să nu motiveze sentințele nedrepte prin necesitatea de a plăti faraonilor un impozit mare. Situația nu e deloc cea arătată de Diodor.*
- 325 *S-au găsit statuete sau amulete ale zeiței Maat, care întruchipa adevărul și dreptatea.*
- 326 *Existau legi scrise, dar nu știm dacă exista o culegere a lor și eventual în cite volume era aceasta.*
- 327 *Un document dintr-o arhivă familială atestă această informație a lui Diodor.*
- 328 *Adevărul era reprezentat printr-o pană, de obicei de struț, pe care o purta zeița Maat pe cap.*
- 329 *De-abia sub influența greacă — în timpul Ptolemeilor — au apărut avocații în Egipt.*
- 330 *În realitate existau o gamă de pedepse, care erau aplicate după voia tribunalului.*
- 331 *Același lucru îl spune și Herodot (II, 177). Plutarh însă (Solon, 31), bazîndu-se pe Teofrast, atribuie o lege similară lui Peisistrates, tiranul Atenei din sec. VI î.e.n.*
- 332 *Este probabil să fi existat diferite variante, în funcție de felul crimei, așa cum putem constata în perioada ptolemeică.*
- 333 *Pedeapsa aceasta pare să fie o invenție grecească.*
- 334 *Egiptenii n-au avut monede bătute pînă în vremea ultimilor faraoni, din sec. VI î.e.n.*
- 335 *Vezi cap. 65 și nota 296.*
- 336 *Dimpotrivă se pare că acest procedeu a durat pînă aproape de sfîrșitul epocii ptolemeice.*
- 337 *Prin măsurile luate (ipotecarea pămînturilor în locul servajului pentru datorii, reglementarea cametei și valoarea probatorie a jurămîntului în lipsa unor înscrisuri), Bocchoris a ușurat mult situația populației. Aceasta explică și marea popularitate a acestui rege ca și renumele de mare legislator de care s-a bucurat.*
- 338 *Este vorba de celebra „seisachteia” din anul 584 î.e.n., care desființa sclavia pentru datorii.*
- 339 *Herodot (II, 92) susține că în Egipt prevala monogamia, ceea ce este desigur adevărat, cel puțin în privința păturilor sărace.*
- 340 *Această concepție pare a fi mai degrabă greacă decît egipteană. Aceasta pare să se reflecte în cap. 79,9.*

- 331 O drăhmă reprezenta o monedă de argint ateniană de 4,36 gr., a cărei valoare a variat în decursul timpului. Romanii au echivalat-o cu denarul de 3,41 gr., al împăratului Nero.
- 332 După cum se știe au existat trei feluri de scriere la vechii egipteni: hieroglifică, hieratică și demotică. Ca și Herodot (II, 36) autorul nostru nu face nici o deosebire între primele două. Prima era folosită numai pentru scopuri religioase. Forma ei cursivă, care reprezintă al doilea fel, a servit pentru activitatea laică. Dintr-aceasta derivă și forma populară, scurtată, care se generalizează de pe la 700 î.e.n.
- 333 Este vorba despre cea practică, care a și pornit de la măsurătorile de teren. Dealtfel cunoștințele matematice teoretice au fost inferioare celor babiloniene și nu au atins nici pe departe nivelul grecilor.
- 334 Astronomia egipteană a servit mai ales nevoilor practice (calendar etc.), domeniu în care au obținut rezultate remarcabile, pe când cunoștințele și cercetările teoretice n-au putut ține pasul cu primele. În schimb astrologia, care juca un rol important în viața egiptenilor, a cunoscut o mare dezvoltare, dovadă numeroasele papirusuri care se ocupau de aceste probleme. Totuși ea este o creație târzie, importată din Mesopotamia în sec. VI—V î.e.n., în timpul ocupației persane, contrar afirmațiilor autorului.
- 335 Vezi cap. 43, 70, 74.
- 336 Lucrul nu este exact. Există numeroase basoreliefuli și picturi care reprezintă atât în Imperiul Vechi, cât și în cel de Mijloc și Nou, exerciții de palestră, lupte între adolescenți, jocuri gimnice, pe care dealtfel le pomenește și Herodot (Cartea II, 91). Cât despre muzică, posedăm numeroase reprezentări de muzicanți și de femei muzicante. Se pare că în temple se cântau de către preoți imnuri și psalmi. De pildă „concubina lui Amon-Ra” din Teba conducea corul femeilor din templul lui Amon-Ra de la Karnak.
- 337 Vezi Herodot (II, 77).
- 338 Medicina egipteană a ajuns la un grad de dezvoltare relativ avansat. Într-adevăr, deși egiptenii foloseau descindecele, cunoștințele anatomice, rezultate din practica îmbălsămării celor defuncți, precum și nevoile practice ale vieții de toate zilele, au permis atingerea unui nivel de cunoștințe medicale destul de ridicat. Lucrul acesta reiese dealtfel și din specializarea avansată a medicilor, care ajunseseră să se ocupe numai de bolile din domeniul specialității lor (vezi Herodot, II, 77).
- 339 Vezi celebrul pasaj despre pisicile din Egipt, la Herodot (II, 6—7).
- 340 După Herodot II, 87, aceasta reprezenta o metodă de îmbălsămare mai puțin costisitoare. Obiceiul s-a răspândit în perioadele elenistice și romană.
- 341 Herodot (II, 65) confirmă aceasta.
- 342 Divinitățile egiptene erau reprezentate, în forma lor inițială, printr-un animal în care locuia spiritul zeității. De aceea uciderea unui animal era o crimă religioasă pedepsită cu moartea. Într-o fază mai evoluată vedem figuri hibride, rezultate dintr-o amalgamare de elemente animale și umane, iar la sfârșitul evoluției găsim ființe umane care reprezintă o zeitate.
- 343 Aceasta s-a întâmplat probabil la Bubastis, unde pisicile erau venerate în mod deosebit.
- 344 Vezi Introducerea despre șederea autorului în Egipt.
- 345 Antropofagia s-a păstrat în Egipt ca rit magic pînă în primele secole ale epocii noastre. Așa, de exemplu, răsculații egipteni din Delta mănîncă pe niște ofițeri romani făcuți prizonieri. Vezi și cap. 14, 1.
- 346 Vezi și Herodot (II, 66).

- 357 Simbol al fertilității, el era consacrat lui Osiris din Memfis, iar ulterior s-a răspândit în tot Egiptul.
- 358 Taurul Mnevis era și el dedicat lui Osiris, dar de fapt era încarnarea zeului soarelui Ra-Atum.
- 359 De fapt era berbecul închinat zeului solar Khnum-Re din Busiris. El s-a întins în Egiptul Inferior și de Mijloc.
- 360 Era Sobek, cel mai important zeu crocodil.
- 361 Existau cel puțin două orașe cu acest nume, unul mai vechi și altul mai nou — persano-ptolemeic, în care erau adorați leii.
- 362 În jurul anului 320 î.e.n. Dealtfel primul Ptolemeu pare să fi fixat contribuții permanente pentru serviciul templelor.
- 363 Un talant reprezenta 6 000 de drahme, respectiv 26,2 kg de argint, fiind de aceea doar o unitate de cont.
- 364 Unele dintre amănunțele date de Diodor sînt confirmate de autori ca Herodot, Strabon și alții.
- 365 Vezi și bătălia cu giganții din cap. 26. Este posibil să avem aici reflectarea legendei grecești despre fuga zeilor în Egipt și transformarea lor în animale, pentru a scăpa de urmărirea lui Typhon, monstrul care atacase cerul.
- 366 Un ecou al acestei explicații vezi în cap. 90,1.
- 367 Inițial închinată lui Hathor, zeița fertilității, trece și la Isis, odată cu confuzia celor două zeități.
- 368 De fapt sacalii, respectiv o varietate minoră a lor, erau venerați în Egipt.
- 369 În tot Orientul păsările sînt cele care prind șiucid șerpii, reprezentînd alături de mangustă, cel mai bun sistem de apărare împotriva acestora. Sub forma zeiței Bastet, ele erau venerate la Bubastis.
- 370 Strabon (17, 1, 39) oferă aproape aceleași povești. Zeița Utit — cu numele grecesc Buto — pe care o întruchipa animalul, era venerată tot în deltă.
- 371 El reprezenta pe zeul lunar Thot.
- 372 Era pasărea sfîntă a lui Horus.
- 373 Era legat de cultul zeiței Math, mama tuturor, din Theba.
- 374 Vezi cap. IV, 6.
- 375 Herodot (II, 45) negă existența sacrificiilor umane — lucru probabil adevărat pentru vremea lui. Autorul dă involuntar adevărata etimologie a numelui orașului Busiris (Abusir).
- 376 Adică „orașul lupului“.
- 377 Vezi în cap. 61.
- 378 Faza aceasta totemică este bine atestată încă la începuturile dinastiilor egiptene.
- 379 Herodot (II, 86) care nu face o descriere atît de amănunțită, dar în multe privințe îl completează pe Diodor, dă același nume cușitului cu care se făcea această operație. Probabil că era de cremene sau de obsidian, lucru cu totul normal, dacă se ia în considerare caracterul religios și deci arhaic-primitiv al întregii operații, care începuse să fie practică încă în epoca de piatră.
- 380 Procedeele folosite pentru conservarea mumii constau de fapt dintr-o aplicare a riturilor cultului lui Osiris, începînd cu dezmembrarea zeului de către Seth, adunarea ulterioară a corpului de către Isis ș.a.m.d., pînă la împodobirea sa cu sceptrul și celelalte insigne ale zeilor și regilor. La fel și operațiile la care sînt supuse cadavrele găsite în morminte arată, că ele au fost dezmembrate, reunite și apoi tratate în diferite feluri pînă cînd au ajuns niște mumii înfășurate și împodobite cu talismane, sceptre și coroane. În felul acesta și morții deveneau un fel de ființe divine, de un grad inferior ce-i drept, deoarece veneau după zeii pro-

- priu-zlși și după faraoni. Asemănarea chipurilor morților se datorește probabil măștilor realiste care se aplicau — începînd din Imperiul de Mijloc — pe fețele mumurilor.
- 381 Și Cartea morților dă același număr de judecători, în fața cărora răposații trebuiau să declare că n-au comis un anumit păcat. La sfîrșit inima mortului era cîntărită în cumpănă cu Adevărul.
- 382 Numele vine de la șlepurile folosite pe Nil (baris).
- 383 Nu există nici o dovadă că ar fi așa.
- 384 Vezi cap. 96.
- 385 Numele acesta este probabil o variantă a lui Menas din cap. 43 și 45.
- 386 Diodor un crede în originea divină a legilor, dar afirmă că cei care le respectă pot avea folos din ele. Este aceeași tendință raționalistă de reducere a fantasticului la real, pe care o găsim și în explicațiile sale despre originea zeilor.
- 387 Iranienii adepți ai lui Zoroastru.
- 388 Vezi Herodot (IV, 93) și Strabon (VII, 3, 5).
- 389 Nu știm de unde are autorul informația, nici despre ce zeități ar putea fi vorba și nici dacă nu cumva este aici o interpretare greacă a vechii zeități prescitic Tabiti (Herodot IV, 127) marea zeiță și soră a lui Zeus.
- 390 E vorba de Iehova.
- 391 E vorba de Asychis, citat de Herodot (II, 136). posibil un rege din Dinastia a IV-a.
- 392 Este legendarul Sesostris. Vezi nota 246.
- 393 Vezi nota 208.
- 394 Vezi nota 279 și Herodot (II, 160).
- 395 Ajuns la putere în 538 a dobîndit o mare faimă, între altele datorită prezenței la curtea sa a unui poet ca Anacreon și a gînditorului Pitagora. În anul 522 î.e.n. însă a fost prins într-o cursă de persani și ucis, deși îi ajutase cu o flotă împotriva foștilor săi aliați egipteni.
- 396 Într-adevăr regele persan ordonase redactarea codului egiptean în varianta demotică, ca și traducerea sa în aramaică, pentru a fi folosit în provinciile asiatice.
- 397 Trecea drept discipol sau numai contemporan al lui Orfeu, fiind un muzician tot atît de desăvîrșit.
- 398 Era socotit drept un vraci și profet vestit, care putea vindeca toate bolile.
- 399 Celebrul arhitect mitic care trecea drept autorul labirintului din Creta și primul om care a izbutit să zboare cu ajutorul aripilor pe care și le făurise.
- 400 Matematician din sec. IV î.e.n., care a plecat în Egipt la curtea regelui Nektanebos (360—343 î.e.n.).
- 401 Celebrul filozof materialist (460—371 î.e.n.).
- 402 Celebru astronom din sec. V î.e.n.
- 403 Îi corespundea zeul Toth care avea aceeași misiune.
- 404 Odiseea (XXIV, 1—2).
- 405 Ibid. (11—14).
- 406 În realitate unicul nume al Nilului, la Homer, este Aigyptos.
- 407 Afirmăție cu totul greșită.
- 408 Vezi notele 282 și 383.
- 409 Inițial o zeiță binefăcătoare, devine ulterior patroana magiei și a farmecelor (Vezi și IV, 45).
- 410 În credințele celor vechi reprezenta un curs de apă din infern, ca și Acheronul.
- 411 „Izvorul uitării” din infern.
- 412 O aluzie la cele cincizeci de fiice ale lui Danaos, condamnate să ducă apă — după moarte — în vase găurite.
- 413 Personaj care împletea de zor o frînghie, ce era pe dată înghițită de o măgărișă.

- ⁴¹⁴ Vezi IV, 68, 4. În cap. 23 aceeași acțiune este atribuită însă lui Orfeu.
- ⁴¹⁵ Vezi cap. 61.
- ⁴¹⁶ „Care liniștește durerile”. Se presupune că era opium sau hașiș.
- ⁴¹⁷ Odiseea (IV, 200. urm.).
- ⁴¹⁸ Vezi Iliada (XI, 346).
- ⁴¹⁹ Matematica egipteană era inferioară celei grecești. Și nici în materie religioasă nu pare Pitagora să fi fost influențat de egipteni, chiar dacă el acceptă metempsihoza.
- ⁴²⁰ Este posibil ca Democrit să fi ajuns și în Egipt, în cursul unei sale călătorii.
- ⁴²¹ Se pare că celebrul matematician și astronom din Chios a observat orbita soarelui, constatând că mișcarea stelelor este ceva mai rapidă decât a soarelui; din această cauză acesta din urmă dă impresia unei mișcări de îndepărtare față de stele.
- ⁴²² Acesta era fiul și nu fratele celui anterior, trăind probabil pe la mijlocul sec. VI î.e.n.
- ⁴²³ Egiptenii nu cunoșteau perspectiva. Toate unitățile (părți ale corpului sau membre ale unui grup) erau reprezentate așa cum apăreau privite din față. Dar asta nu înseamnă că toate membrele unui corp, de exemplu, trebuie făcute separat și apoi reunite, cum credea Diodor.
- ⁴²⁴ Statuile egiptene — ale oamenilor în picioare — erau cu piciorul stâng înainte, deoarece stînga era, ca și în limbajul augurilor romani, partea socotită norocoasă.

Lista dinastiilor și a faraonilor *

Data	Dinastia	Monumente	Listă lui Manetho	Evenimente importante
1	2	3	4	5
2950 i.e.n	I	Narmer Aha Djer Wadji Dewen Adjib Semerchet Ka'a	Menes Athotis Kenkenes (Athotis) Uenephes Usaphais Miebis Semempses Ubienthes	Primele două dinastii au capitala la Thinis, care dă și numele epocii în istoriografia modernă. Faraonul Narmer din Egiptul de sus învinge pe principele din Egiptul de jos (de la Buto din deltă) și unifică astfel toată țara.
2651	II	Hetep-schemui Raneb Ninetjer Peribsen Sened — — Chasechemui	Boethos Kaiechos Binothris Tlas Sethenes Chaires Nefercheres Sesochris Cheneres	Expediții contra vecinilor din Nubia, Libia și Asia Anterioară. Către sfârșitul intervalului apare sistemul constituit al scrierii hieroglifelor.
2654 2575	III	Nebka Djoser Sechem-chet — Huni (Ahu)	Necherophes Tosorthros Tyreis Mesochris Aches	Langă noua capitală Memphis este construită piramida în trepte de la Sakkara. Începe Imperiul Vechi.
2575 2465	IV	Snofru Cheops Djedefre Chefren Djedef-Hor Bafre Mvkerinos Schepsekaf	Soris Suphis Ratoises Suphis — Bicheris Mencheres Sebercheres Thaamphis	Se construiesc marile piramide de la Gizel ca și sfinxul. Cultul zeului solar Ra puternic atestat.

* Datele oferite sînt orientative, ele avînd o margine de aproximație care variază după egiptologul care le-a întocmit. Numele faraonilor diferează mai ales la primele dinastii, deoarece pe monumente apare numele de domnitor, iar în liste, inclusiv cea a lui Manetho, cel obișnuit, de la naștere.

1	2	3	4	5
2465	V	Userkaf Sahure Nefcirikare- Kakai Schepseskare Neferefre Ninserre Menkauchor Djedkare- Isosi Onnos	Usercheres Sphres Nephercheres Sisires Cheres Rathures Mencheres Tancheres Onnos	Construirea unor temple solare la Abusir. Consemnarea „textului piramide'or” în piramida ultimului rege
2325	VI	Teti Userkare Merire- Pepi I Merenre Neferkare- Pepi II Merenre Antiensaf Nitokris	Othoes -- Phios Methusuphis Phiops Mentheshuphis — Nitokris	
2134	VII VIII	Tradiția indică zeci de regi anonimi și citează doar puține nume.		Este o perioadă de decă- dere cu lupte intestinale, care încheie Imperiul Vechi. Ur- mătoarele dinastii formează până la dinastia XII trezirea spre Imperiul de Mijloc, denumită Prima perioadă de trecere.
2130 2040	IX X	În liste apar 18 nume care par să fi format o singură dinastie, dar pe monumente apar numai trei faraoni: Meribre, Nebkaure și Merikare.		
2130 2040	XI din Theba	Dinastie din Theba concomitent cu dinastiile (IX și) X din (Mem- phis și) Herakleopolis.		Ultimul rege Menthuho- tep I reunește din nou țara, fiind întemeietorul Imperiului de Mijloc.

1	2	3	4	5
2040 1991	XI	Menthuhotep I Menthuhotep II Menthuhotep III		Începe Imperiul de Mijloc cu importante construcții, ca templul de la Deir-el Bahari.
1991—1962 1971—1926 1929—1892 1897—1878 1878—1841 1844—1798 1798—1789 1789—1785	XII	Ammenemes I Sesostris — Sesonchosis Ammenemes II Sesostris II Sesostris III Ammenemes III Ammenemes IV Sobeknofru — Skemiophris		Mutarea capitalei de lângă Memphis (El-Lischt). Dezvoltarea cultului lui Amon de la Theba. Politică externă activă.
1785 1610	XIII și XIV	Tradiția transmite o mulțime de nume; se pare că cele două dinastii s-au încălecat, ultimii regișori domnind în deltă.		La sfârșitul intervalului hyksoșii — care vin din Siria și aduc cu ei care de luptă și cai — se așază în deltă la Avaris.
1652 1550 1554	XV XVI XVII	Tradiția pomenește 6 regi hyksoși cărora le corespund tot atâtea nume pe monumente. Concomitent este amintită o pușderie de principii locali, aflați în dependența primilor. Acum mai sînt amintiți 15 principii de la Theba; ultimul, Kamose, începe lupta cu hyksoșii.		Această perioadă formează trecerea de la Imperiul de Mijloc la Imperiul Nou. De aceea a fost denumită „a Doua perioadă intermediară” (de trecere).
1551 1306	XVIII	Ahmoșe, întemeietorul dinastiei, 1551—1526 Amenophis I 1526—1505 Thutmosis I 1505—1493 Thutmosis II 1493—1490 Hatshepsut 1490—1468 Thutmosis III 1490—1436 Amenophis II 1438—1412 Thutmosis IV 1412—1402 Amenophis III 1402—1364 Amenophis IV 1364—1347 Semenchkare 1347 Tutanchamon 1347—1338 Aja 1337—1333 Haremhab 1333—1306		Începe Imperiul Nou odată cu izgonirea hyksoșilor din deltă și readucerea capitalei la Theba. Cucerirea Nubiei (Kusch) pînă la cataracta a patra (Napata); campanii victorioase în Siria. Începe reluarea marilor construcții. Marea reformă religioasă a cultului soarelui de către Achenaten (Amenophis IV).

1	2	3	4	5
1306	XIX	Ramses I	1306—1304	Reciștigarea influenței în Siria prin lupte cu hitiții și încheierea păcii celebre cu aceștia. Respingerea invaziei „popoarelor mării”.
		Sethos I	1304—1290	
		Ramses II	1290—1224	
		Meremptah	1224—1204	
		Amenmesse	1204	
		Sethos II	1204—1198	
		Siptah	1198—1188	
1186		Tewosre	1188—1186	
1186	XX	Setnacht	1186—1184	Respingerea invaziei libiene. Templul uriaș de la Medinet Haln. Respingerea valului II al „popoarelor mării”. Marea inflație.
		Ramses III	1184—1153	
		Ramses IV-X	1152—1102	
		Ramses XI	1102—1075	
1075				
1075	XXI	Smenes	Smenes	Începe a treia perioadă de trecere (intermediară), care va cuprinde patru dinastii. Capitala reală se mută în nord la Tanis, alături de cea preoțească de la Theba.
		Gsennes		
		Neferkare	Nephercheres	
		Amenemope	Amenophthis	
		Siamun	Osochor	
945		Psusennes II	Psinachs Psusennes	
945	XXII	Scheschonk I-IV și Osorkon I-II		Puterea este preluată de urmașii mercenarilor libieni cu sediul la Bubastis.
715				
808	XXIII	Reprezintă o dinastie secundară și paralelă de la Tanis.		Întemeierea regatului de la Napata lângă cataracta a IV-a a Nilului.
715				
	XXIV	Tefnacht	724—716	Dinastie din deltă cu sediul la Sais.
		Bochoris	716—711	
715	XXV	Pianchi	715—712	Începe Imperiul Tîrziu odată cu instaurarea dinastiei din Etiopia (actualul Sudan). Regatul acesta (Kus) își avea reședința la Napata.
		Schabako	712—698	
		Schebitku	698—690	
		Taharka	690—664	
		Tanwetamani	664—656	
656				
664	XXVI	Psammetich I	664—610	Reunifică din nou Egiptul, pornind din deltă de la Sais. Reprezintă ultima dinastie locală. Este învins de Cambises și Egiptul devine satrapie persană.
		Necho II	610—595	
		Psammetich II	595—589	
		Apries	589—570	
		Amasis	570—526	
525			Psammetich III	

Cartea a doua

Cele ce sînt cuprinse în cartea a doua a lui Diodor

● *Despre Ninos, cel dintii rege al Asiei, și despre cele săvîrșite de el (cap. I–III)* ● *Despre nașterea Semiramidei și despre înălțarea ei (cap. IV–V)* ● *Cum s-a căsătorit regele Ninos cu Semiramida, datorită destoiniciei sale (cap. VI)* ● *Cum a săvîrșit Semiramida multe fapte mari, după ce s-a urcat pe tron, la moartea lui Ninos (cap. VII)* ● *Intemeierea Babylonului și o dare de seamă despre construcțiile de acolo (cap. VIII–IX)* ● *Despre așa-numitele grădini suspendate și despre alte lucrări din Babylonia care te uimesc (cap. X–XIII)* ● *Campania Semiramidei împotriva Egiptului, Etiopiei și Indiei (cap. XIV–XX)* ● *Despre urmașii ei care au domnit în Asia, despre viața molatică și nepăsarea lor (cap. XXI–XXII)* ● *Cum cel din urmă rege Sardanapal, din pricina moleșirii sale, a pierdut tronul pe care i l-a luat medul Arbaces (cap. XXIII–XXVIII)* ● *Despre chaldeenii și observațiile lor cu privire la stele (cap. XXIX–XXXI)* ● *Despre regii din Media și despre feluritele păreri ale istoricilor cu privire la aceștia (cap. XXXII–XXXIV)* ● *Despre așezarea Indiei, despre ce produce această țară și despre datinile inzilor (cap. XXXV–XLII)* ● *Despre sciți, amazoane și hiperboreeni (cap. XLIII–XLVII)* ● *Despre Arabia, despre produsele acestei țări și care-i sînt legendele (cap. XLVIII–LV)* ● *Despre insulele descoperite în părțile de miazăzi ale Oceanului (cap. LV–LXVI)*

I. Cartea anterioară acesteia — cea dintâi a întregii lucrări — îmbrățișează întâmplările petrecute în Egipt, printre care sînt cuprinse legendele despre zcii egipteni, spusele egiptenilor despre Nil și acele lucruri minunate care se povestesc în legătură cu acest fluviu ; ea ne dă o descriere a țării însăși și istorisește faptele tuturor regilor din vechime ; se mai vorbește în ea despre înălțarea unor piramide, care se numără printre cele șapte minuni ¹ ale lumii ; 2. urmînd povestirea noastră, am înfățișat legile și tribunalele de acolo și am dat lămuriri despre animalele slăvite de egipteni și care ne stîrnesc admirația ; am înfățișat și obiceiurile acestora cu privire la morți ; am mai vorbit despre elenii vestiți prin învățatura lor și care au fost prin Egipt, și au adus în Elada atît de multe cunoștințe folositoare. 3. În această carte vom descrie întâmplările petrecute în Asia în vremurile străvechi și vom începe cu stăpînirea asirienilor. 4. În vechime, în Asia domneau regi băștinași, despre care nu se pomenește că ar fi săvîrșit vreă faptă mai de seamă ; și nici numele lor nu este amintit. Cel dintîi pe care istoria îl numește și despre care tradiția ne spune că ar fi înfăptuit lucruri mari, este Ninus ², regele asirienilor. Despre acesta vom încerca să vorbim cu de-amănuntul. Născîndu-se cu predispoziții războinice ³ și rîvnind să se deosebească între toți, Ninus a înarmat pe tinerii cei mai voinici, i-a pregătit multă vreme exercitîndu-le trupul și i-a obișnuit să îndure orice trudă și să înfrunte primejdiile războiului. 5. După ce și-a adunat oaste de temut, a devenit aliatul regelui Arabiei, Ariaios ⁴, a cărui țară se zice că — în acea vreme — ar fi fost locuită de oameni vînjoși. Arabii sînt, îndeobște, însetați de libertate și nu îndură cîtuși de puțin robia cîrmuirii străine ; din această pricină, nici regii perșilor, nici ai macedonenilor mai tîrziu — cu toată puterea lor — n-au fost în stare să supună ⁵ acest neam. 6. Dealtfel Arabia este foarte greu accesibilă unei armate străine fiindcă — în mare măsură — este o țară pustie ⁶, ducînd lipsă de apă, cu puține fîntîni — abia ici și colo, la mari depărtări una de alta —, pe care doar băștinașii le cunosc. 7. Ninus, regele asirienilor, ducînd cu el pe cîrmuitorul arabilor, a pornit cu oaste mare împotriva babilonienilor, locuitorii unei țări învecinate. Pe vremea aceea Babylonul pe care-l știm noi nu fusese încă întemeiat ⁷ ; se aflau acolo ⁸ alte cetăți demne de luat în seamă. Babilonienii au fost lesne învinși ⁹, fiindcă nu erau învățați cu primejdiile războiului. Siliți — an de an — să plătească un anume bir, regele lor a fost înfrînt și dus în robie, și a fost omorît dimpreună cu copiii săi. 8. După aceea regele Ninus năvăli cu oștile lui în Armenia, pustiind cîteva cetăți și sîrînd groaza băștinașilor. Iată, așadar, pentru ce regele Armeniei, Barzanes ¹⁰, care își dădea seama că nu e capabil să țină piept vrăjmașului, l-a întîmpinat cu multe daruri și i-a spus lui Ninus că s-a hotărît să îndeplinească tot ce i s-ar porunci. 9. Ninus s-a

dovedit însă mărinimos, îngăduindu-i să domnească mai departe peste armeni; regele armenilor era acum aliatul său, dar i se cerea să trimită ostași și să procure cele necesare armatei asiriene. Puterea lui Ninos sporind din zi în zi, el a întreprins o expediție împotriva mezilor. 10. Regele mezilor, Pharnos⁴¹ cu numele, îi ieși în întâmpinare cu oaste vrednică de luat în seamă. El a fost însă biruit în luptă, pierzându-și pe cei mai mulți dintre ostași. Dimpreună cu soția și cu cei șapte copii, Pharnos a fost luat prizonier și răstignit.

II. Cum în toate de pînă acum izbutise, pe Ninos îl stăpîni o cumplită poftă să supună întreaga Asie, care se întinde între Tanais⁴² și Nil. Căci, așa cum se întâmplă cînd oamenii sînt fericiți, deoarece belșugul le trezește și mai mult ambiția, Ninos a lăsat ca satrap în Media pe un prieten și a pornit el însuși spre cucerirea neamurilor Asiei. Ajunse astfel stăpînul națiunilor de acolo, pe care le-a cîrmuit vreme de șaptesprezece ani, fără a-i putea subjuga însă nici pe inzi, nici pe bactri. 2. Despre luptele împotriva fiecăruia din aceste popoare și despre numărul națiunilor pe care le-a supus, nici un istoric nu a tratat în mod amănunțit. Vreau să vorbesc, totuși, în fugă despre cele mai de seamă dintre aceste neamuri, întemeindu-mă pe spusele lui Ctesias din Cnidos⁴³. 3. Dintre țările care sînt așezate de-a lungul mării și dintre cele care se învecinează cu acestea, Ninos a supus Egiptul și Fenicia, Siria-Coile⁴⁴, Cilicia, Pamfilia și Licia și — tot așa — Caria, Frigia, Misia și Lidia; să mai adăugăm Troia și Frigia de la Hellespont, Propotinda și Bitinia, Capadocia⁴⁵ și semințiile barbare care locuiesc de-a lungul Pontului pînă la Tanais; a mai supus țara cadusilor și a tapirilor, a hircanilor și drangilor, a derbicilor, carmanilor și horomneilor, cum și pe aceea a borcanilor și a partieilor⁴⁶. A năvălit și în Persia, Susiana și în ținutul caspic, către care duc trecători foarte strîmte, cărora tocmai de aceea li s-a spus Porțile Caspice. 4. În afară de acestea, Ninos mai aduse sub oblăduirea sa încă multe alte seminții mai puțin însemnate; dacă le-am înșirui, ar însemna să lungim prea mult vorba. Cît despre Bactriana, un ținut greu accesibil și locuit de bărbați războinici, Ninos, după multe încercări zadarnice, a lăsat pentru altă împrejurare războiul împotriva lor, reîntorcîndu-se cu oștirea sa în Asiria, unde a căutat un loc potrivit pentru întemeierea unui mare oraș.

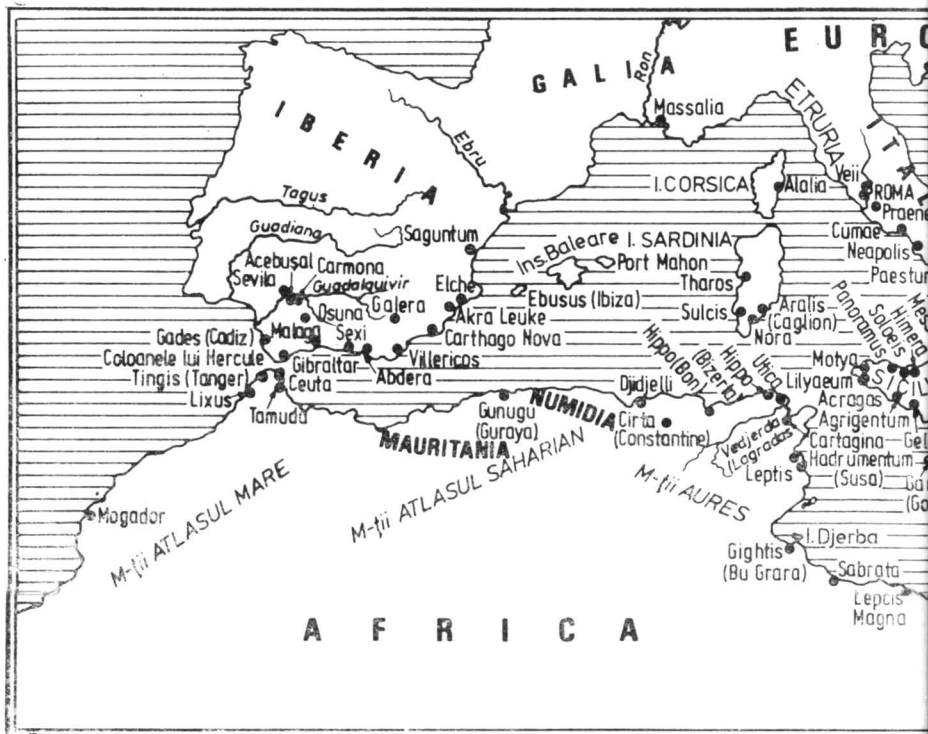
III. Deoarece săvîrșise isprăvi atît de strălucite, cum nu mai văzuse nimeni pînă atunci, Ninos voi să înalțe și un oraș atît de mare încît să fie nu numai cel mai de seamă dintre toate cîte în acea vreme se vor fi aflat în lume, dar de așa fel încît nici un rege care ar fi domnit după el să nu-i poată lesne întrece măreția. 2. Pe regele arabilor el îl cinși cu daruri și cu prăzi bogate, lăsîndu-l să plece apoi în țara lui, împreună

cu oștirea sa. După ce și-a adunat războinici de pretutindeni și, după ce a pregătit toate cele câte erau de trebuință, a ridicat în preajma Eufratului un oraș¹⁷, de forma unui dreptunghi, pe care l-a înconjurat cu puternice ziduri. Laturile lungi ale orașului erau de o sută și cincizeci de stadii, iar cele scurte de nouăzeci. 3. În ceea ce privește înconjurul orașului, care însuma patru sute și optzeci de stadii¹⁸, Ninos nu s-a înșelat în nădejtile sale, căci nimeni n-a mai întemeiat de-a lungul veacurilor un oraș atât de mareț și cu ziduri atât de înalte. Într-adevăr, înălțimea zidurilor este de o sută de picioare¹⁹, iar lățimea lor îngăduie să meargă deasupra, una lângă alta, trei căruțe; turnuri erau o mie și cinci sute, înalte de două sute de picioare. 4. Cei mai mulți dintre coloniștii pe care Ninos îi așeza în oraș erau asirieni, dintre cei mai bogați; iar din celelalte noroade primi pe oamenii care voiau să se statornicească în cetate. Orașului i-a dat numele său — Ninos. Iar coloniștilor le-a dăruit o întindere mare de pământ, în împrejurimile orașului.

IV. Deoarece regele, după întemeierea orașului, porni război împotriva bactrilor, iar în țara lor își luă soție pe Semiramida²⁰, cea mai vestită dintre toate femeile despre care amintește tradiția, trebuie să vorbim mai întâi despre ea și să povestim cum, de la o condiție umilă, a izbutit să ajungă în culmea gloriei. 2. Există în Siria un oraș cu numele de Ascalon, și, nu departe de el, se află un lac mare și adânc, plin de pești. Lângă lac se vede luminișul sfânt al unei vestite zeițe, căreia sirienii îi spun Derceto²¹. Ea are fața unei femei, iar trupul ei seamănă cu un pește. Și iată de ce este astfel înfățișarea ei. 3. Povestesc cei mai învățați oameni de prin partea locului că Afrodita, voind să se răzbune pentru jignirea pe care zeița amintită i-o adusese, i-a însuflat o dragoste puternică pentru un tânăr sirian chipeș, ce o cinstea cu jertfe. Derceto, lăsându-se pradă slăbiciunii, născu o fată. Apoi, stăpînită de rușine pentru greșala ei, și-a omorât iubitul, iar pruncul l-a zvîrlit într-o pustietate, într-un loc stîncos. Îndurînd rușine și durere pentru fapta ei, — istorisește legenda — Derceto s-ar fi aruncat apoi în lac, unde a fost prefăcută în pește. Și de aceea sirienii, chiar și pînă în zilele noastre, se abțin de la carnea de pește²², vietate căreia îi dau cîrste ca și zeilor. 4. Iar pe locul unde fusese părăsit copilul și-au făcut cuiburile, cum nici nu ți-ar veni a crede — prin puterea zeiască — o mulțime de porumbei, care pe fetița aveau s-o hrănească. Dintre aceste păsări, unele acoperiră, din toate părțile, trupșorul pruncului cu aripile lor, spre a-l încălzi, altele îi aduseră în plisc lapte de prin colibele din vecinătate, pîndind clipa cînd se îndepărtau vécării și ceilalți ciobani. Cu acest lapte, pe care-l picurau în gură, strecurîndu-i-l pruncului între buze, l-au hrănit. 5. După ce fetița împlini un an și avea nevoie de hrană mai vîrtoasă, porumbeii — zice-se — ciugulind bucățile de brînză, i-au făcut astfel

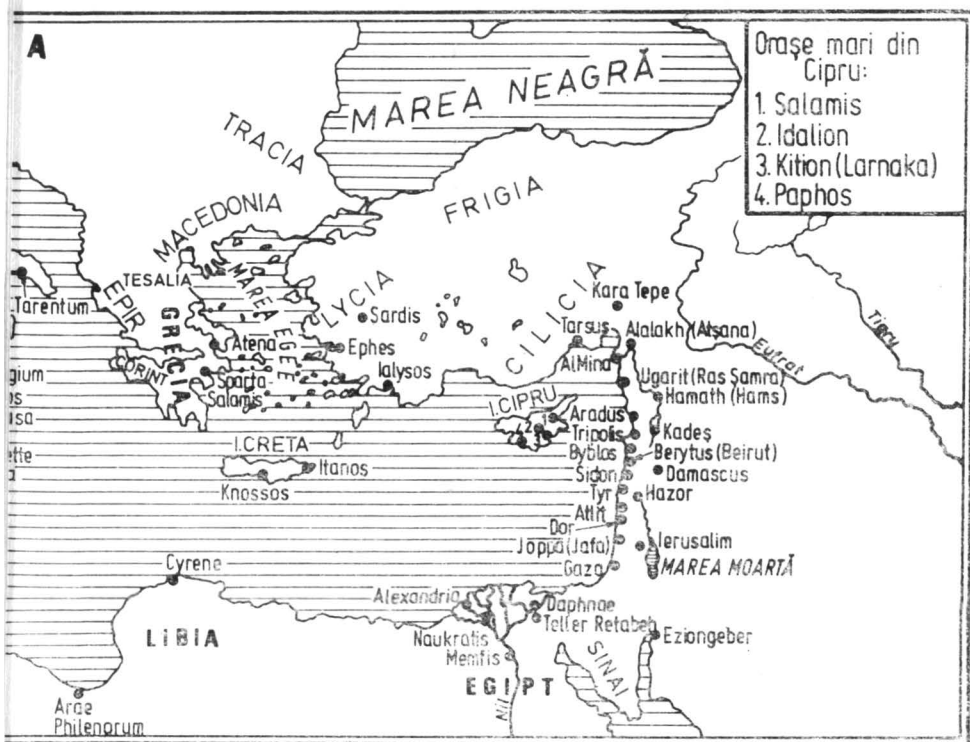
rost, îndeajuns, de mâncare. Întorcându-se păstorii acasă și văzînd brînză ciugulită de jur împrejur, se mirară tare de ciudățenia celor întîmplăte. Atunci se așezară la pîndă și, aflînd cum stau lucrurile, au putut — în cele din urmă — să-l descopere pe copilaș, care era de o mare frumusețe. 6. Au luat îndată fetița de acolo, au dus-o la stîna și au dăruit-o lui Simmas, mai marele turmelor regale. Acesta, neavînd copii, a crescut-o cu toată grija, ca și cum ar fi fost a lui ; i-a dat numele de Semiramida, cuvînt care în vorbirea sirienilor înseamnă „porumbel“. Și, de atunci, sirienii au slăvit porumbelii ca pe divinități.

V. Cam așa sună legenda despre nașterea Semiramidei. Ea ajunsese acum la vîrsta căsătoriei și întrecea prin frumusețe pe toate celelalte fecioare. Tocmai atunci veni pe acolo un dregător al regelui, trimis de acesta să cerceteze turmele regești. Onnes — așa se numea — era cel mai de frunte sfetnic al regelui, mai-marele sfatului regesc și fusese nu-

Mediterana Răsărit

mit cîrmuitor al întregii Sirii. Cînd a intrat în casa lui Simmas, zăbind-o pe Semiramida, a fost fermecat de frumusețea ei și de îndată îl rugă să-i dea fata de nevastă. Ducînd-o la Ninive, se căsătorii cu ea și avu doi copii : pe Hyapates și pe Hydaspes. 2. Dar cum Semiramida nu era numai de o mare frumusețe, ci avea și multe alte însușiri, ce nu erau mai prejos de frumusețea ei, soțul a fost cu totul subjugat de ea și, în toate faptele sale, nu ieșea din cuvîntul ei, izbutind întru toate. 3. În vremea aceea, după ce regele isprăvi clădirea orașului care-i purta numele, porni împotriva bactrilor. El știa cît erau ei de numeroși și, mai cu seamă, cît erau de viteji ; mai știa că prin acea țară sînt multe locuri de așa natură încît împiedicau trecerea unei armate. El își alese de aceea o mulțime de luptători din toate neamurile pe care le supusese. Fiindcă în cel dintîi război el nu putuse birui, acum voia cu tot dinadinsul să învingă, adunînd o armată cu mult mai puternică. 4. După ce venira

și Orientul Apropiat.

ostași din toate colțurile împărăției, el strînse o oaste, care — după cum scrie Ctesias în a lui „Istorie” — număra un milion șapte sute de mii de pedestrași, două sute zece mii de călăreți și nu mai puțin de zece mii și șase sute de care de luptă. 5. Nici nu-ți vine să crezi, cînd auzi lucrurile acestea pentru prima oară, că o oștire poate fi chiar atît de mare. Dacă te gîndești însă la întinderea Asiei și la multele popoare care locuiesc în ea, îți dai seama de adevărul celor spuse. Ajunge să ne gîndim la războiul dus de Darius împotriva sciților cu opt sute de mii de oameni²³ sau la oștile atît de numeroase cu care i-a înfruntat pe eleni²⁴, sau să luăm aminte la întâmplările petrecute mai de curînd din Europa, pentru ca cele povestite să-și afle lesne crezare. 6. În Sicilia, bunăoară, numai Dionysios²⁵ a dus la luptă — doar din orașul Siracuză — o sută și douăzeci de mii de pedestrași și douăsprezece mii de călăreți, iar numărul corăbiilor din același port era de patru sute²⁶, dintre care unele aveau cîte patru și cinci rînduri de vîsle²⁷. 7. Cu puțin timp înainte de domnia lui Hannibal, romanii — prevăzînd grozăvia războiului — au înrolat în Italia pe toți cetățenii și pe toți aliații care erau în stare de a purta armele și astfel s-a ajuns la aproape un milion²⁸. Și totuși, în ce privește numărul locuitorilor, întreaga Italie nu se poate asemui²⁹ nici măcar cu unul singur din neamurile Asiei. Cele spuse cred că sînt îndeajuns pentru a respinge argumentele celor care încearcă să stabilească cifrele populațiilor din vechime, întemeindu-se pe numărul de locuitori ai cetăților de astăzi, aproape lipsite de populație.

VI. Așadar, Ninos, care începuse a se război împotriva bactrilor cu o armată atît de mare, a fost nevoit, din pricina locurilor strîmte și greu de străbătut, să-și aducă trupele pe rînd. 2. Bactriana³⁰ avea însă orașe multe și mari, dintre care cel mai strălucit — și unde se afla și palatul regelui — era Bactra, întrecînd toate celelalte atît prin mărime cît și prin întărituri. Regele Oxyartes³¹ înrolase pe toți bărbații în stare de a purta armele și, astfel, se adunaseră cam patru sute de mii. 3. Cu această oaste, porni să-și înfrunte dușmanii, spre locurile pe unde aceștia ar fi putut năvăli în țara lui. Lăsa mai întii doar o parte din armată să pătrundă în țară și, cînd i se păru că se adunaseră pe cîmpie destui ostași, își orîndui trupele în linie de bătaie. Se încinse o luptă aprigă, în care bactrii biruiră pe asirieni, urmărindu-i pînă în munții din apropiere. Fură nimiciți cam o sută de mii de vrăjmași. 4. Dar cînd, apoi întreaga oaste asiriană năvăli în țară, bactrii — copleșiți de mulțimea ostașilor — se împrăștiară prin cetățile din partea locului, ca să-și apere căminele. Celelalte cetăți au fost lesne cucerite de Ninos, afară doar de orașul Bactra, fiindcă avea ziduri puternice și își luase toate măsurile de apărare. 5. Cum asediul se prelungea, soțul Semiramidei, care și el lupta în rîndurile armatei regelui, trimise după nevastă, căci îl prinsese dorul s-o

vadă. Prin înțelepciune, vitejie și atâtea alte însușiri care pe om îl înalță mai presus de semenii săi, Semiramida s-a folosit de acest prilej ca să-și dovedească destoinicia. 6. Mai întâi, fiindcă drumul avea să ție multe zile, s-a îmbrăcat în așa fel ca să nu se poată ști dacă acel care purta veșmîntul este un bărbat sau o femeie. Acest veșmînt trebuia să-i fe-rească pielea de arșița soarelui, în timpul călătoriei, și — totodată — să-i lase liberă orice mișcare, deoarece el îngăduia ca trupul să se miște în voie, fiind un veșmînt cum se potrivește tineretului. El era atît de frumos încît mezii, mai tîrziu, cînd au ajuns stăpînii Asiei, au adoptat portul Semiramidei iar mai tîrziu și perșii ³². 7. Ajunsă în Bactriana și cercetînd situația asediului și-a dat seama că atacurile erau pornite împotriva locurilor din cîmpie, la care mai ușor se putea ajunge, dar că nici unul nu se îndrepta împotriva cetățuui, din pricina întăririlor sale. Pentru că lucrurile stăteau astfel, străjerii își părăsiseră posturile, ca să dea ajutor în locul unde zidurile, fiind joase, erau în primejdie. 8. De aceea Semiramida alege pe ostașii mai deprinși a se cătara pe stînci și coborîndu-se cu ei printr-o trecătoare greu de străbătut — ocupă o parte a cetățuui și făcu semne celor care asediau cetatea în cîmpie. Cei din oraș, însă, de îndată ce au văzut că părțile mai înalte au fost cucerite, — buimăciți — părăsiră zidurile, nemaiavind nici o nădejde de scăpare. 9. În acest fel, orașul fu cucerit. Regele rămase uimit în fața vitejiei acestei femei și, mai întâi, o cinsti prin daruri de preț. Apoi, furat de frumusețea ei, încercă să-l convingă pe soț să i-o lase de bunăvoie. În schimbul bunăvoinei sale, regele îi făgăduia pe însăși fiica lui, Sosane. 10. Cum însă soțul se împotriva, regele l-a amenințat că îi va scoate ochii, de nu se va supune de îndată. Iar Onnes, temîndu-se de amenințările lui, și — deopotrivă — desnădăjduit și cuprins de furie, se spînzură. Și, astfel, Semiramida ajunsese regină.

VII. Ninos a pus stăpînire pe comorile din Bactra, unde era mult argint și aur ; și, după ce puse rînduială în treburile Bactrianei, a dat drumul oștilor, lăsîndu-le să plece. Semiramida născu mai tîrziu un fiu, Ninyas, iar regele, încetînd din viață, lăsă soției lui împărăția. Semiramida și-a îngropat soțul în palatul regilor și ridică peste groapa lui Ninos o movilă uriașă, înaltă de nouă stadii și — cum ne-o spune Ctesias — largă de zece stadii. 2. Ea se putea zări din depărtări ca o acropolă, orașul fiind așezat într-o cîmpie, lîngă Eufrat. Se povestește că această movilă ar exista în zilele noastre, măcar că orașul lui Ninos a fost nimicit de mezi, atunci cînd ei au pus capăt stăpînirii asirienilor ³³. Semiramida însă, care prin firea ei era înclinată spre isprăvi de seamă, se străduia ca faima ei să întrecă pe aceea a regelui răposat ; și aceasta fu pricina pentru care își puse în gînd să construiască un oraș în Baby-

lonia³⁴. Chemînd de pretutindeni arhitecți și meșteșugari iscusiți și făcînd și celelalte pregătiri de cuviință, Semiramida strînse din întregul său regat — pentru desăvîrșirea lucrării — două milioane de oameni.

3. Fluviul Euftrat a fost ales să despartă orașul în două, acesta fiind înconjurat cu un zid lung de trei sute și șaiszeci de stadii — prevăzut, din loc în loc, cu numeroase turnuri mari. Așa ne istorisește Ctesias din Cnidos. Dar Cleitarchos³⁵ și alții, care au fost și ei părtași la expediția lui Alexandru în Asia, povestesc că lungimea zidurilor ar fi de trei sute șaiszeci și cinci de stadii³⁶ și tot ei mai spun că Semiramida a dorit ca numărul stadiilor să fie egal cu acela al zilelor dintr-un an.

4. Zidul era făcut din cărămizi arse, legate între ele cu asphalt, și — după spusele lui Ctesias — era înalt de cincizeci de stînjeni³⁷, iar după cele ce susțin unii istorici mai recentî era înalt numai de cincizeci de coți³⁸, în vreme ce lățimea îi era mai mare decît a unui drum pe care pot merge alături mai mult de două căruțe. Turnurile erau două sute și cincizeci la număr, iar înălțimea și lățimea lor se potriveau cu mărimea și grosimea zidului.

5. Nu trebuie să ne mirăm că Semiramida, în ciuda lungimii acestui zid împrejmuitor, a construit atît de puține turnuri. Deoarece orașul se învecinează — pe o întindere mare — cu mlaștini, încît nu părea că ar mai fi fost nevoie să fie construite turnuri, mlaștinile fiind o apărare naturală. Între ziduri și case s-a lăsat loc liber pentru un drum lat de doi plethri³⁹.

VIII. Pentru ca lucrările de construcție să se facă mai repede, Semiramida a dat în seama fiecăruia dintre prietenii ei o lungime de un stadiu⁴⁰, punîndu-le la îndemîină și materialul trebuincios lucrării lor și poruncindu-le, totodată, ca într-un an lucrarea să fie îndeplinită.

2. Ei împliniră porunca cu multă tragere de inimă și Semiramida privi satisfăcută rîvna lor. A construit⁴¹ apoi peste fluviu un pod lung de cinci stadii, unde albia era mai strîmtă. Coloanele erau împlîntate cu deosebită meșteșugire în adîncul apei, la o depărtare de douăsprezece picioare una de alta. Pietrele le-a legat între ele prin crampoane de fier, iar crăpăturile le-a umplut cu plumb. Înspre partea de unde veneau apele fluviului, coloanele aveau o ieșitură în unghi ascuțit, ale cărui laturi, arcuite, se lățeau treptat ajungînd — în cele din urmă — să aibă lărgimea coloanei; vîrfurile ieșiturii trebuia să despartă apa care năvălea, iar laturile arcuite să potolească puterea curentului, demolîndu-l. Acest pod a fost apoi acoperit cu birne din lemn de cedru și de chiparos și cu uriașe trunchiuri de palmieri. Era lat de treizeci de picioare și nu era mai puțin măreț decît celelalte înfăptuiri ale Semiramidei. Pe amîndouă malurile Semiramida a construit cîte un chei⁴² măreț, avînd aceeași lățime ca și zidul și o lungime de o sută șaiszeci de stadii. A mai înălțat două palate chiar lîngă fluviu, cîte unul la fiecare cap al podului, de

unde se putea cuprinde cu privirea tot oraşul. Ele aveau să slujească drept poziţie-cheie pentru cele mai importante locuri ale oraşului.

4. Eufratul însă curgînd prin mijlocul Babylonului înspre miazăzi, unul din cele două palate îşi avea faţa spre răsărit, iar celălalt spre apus. Amîndouă fuseseră construite cu foarte mare cheltuială. Circumferinţa palatului care era cu faţa spre apus era lungă de şaizeci de stadii. El era întărit printr-un zid înalt, făcut cu multă cheltuială şi construit din cărămidă arsă. Înspre partea de dinăuntru, Semiramida mai clădise un al doilea zid circular din cărămidă nearsă, zid pe care erau reprezentate diferite animale sălbatice atît de bine redată încît păreau a fi chiar vii, şi aceasta mulţumită unei meşteşugite folosiri a culorilor.

5. Incinta despre care vorbim avea o lungime de patruzeci de stadii, o lăţime de trei sute de cărămizi şi — aşa cum ne-o spune Ctesias — o înălţime de cincizeci de stînjeni. Înălţimea turnurilor era de şaptezeci de stînjeni.

6. Semiramida a mai înălţat şi un al treilea zid, care înconjura o acropolă. Acesta avea un perimetru de douăzeci de stadii. Înălţimea şi lăţimea lui întreceau însă pe acelea ale zidului din mijloc. Pe turnuri şi pe ziduri se puteau vedea felurite animale, care, mulţumită iscusinţei artiştilor, păreau prin înfăţişarea lor şi prin colorit a fi chiar fiinţe aievea. Totul reprezenta o vînătoare cu numeroase animale sălbatice, a căror înălţime trecea de patru coţi. Dedesubt era înfăţişată Semiramida, călare şi doborînd cu lancea o panteră; iar lîngă ea se afla soţul ei, Ninos, izbind cu suliţa un leu.

7. Mai poruncise Semiramida să se construiască trei porţi în zid, dintre care două erau din aramă şi se deschideau cu ajutorul unei maşinării. Palatul acesta — atît prin mărime cît şi prin felul în care era împodobit — întrecea cu mult pe cel ce fusese înălţat pe cealaltă parte a fluviului. Zidurile lui, ridicate din cărămidă arsă, aveau o circumferinţă de numai treizeci de stadii, iar în locul animalelor cu măiestrie închipuite, se vedeau statuile de bronz ale lui Ninos şi ale Semiramidei, precum şi cele ale guvernatorilor lor, ba chiar şi statuia lui Zeus, pe care babilonienii îl numesc Belos⁴³. Erau reprezentate şi lupte şi — de asemenea — scene de vînătoare, desfătătoare pentru cei ce le priveau.

IX. Apoi Semiramida şi-a ales locul cel mai de jos al Babylonului şi a săpat acolo un rezervor pătrat, a cărui latură era, fiecare, lungă de trei sute de stadii; el era captuşit cu cărămizi arse şi cu smoală şi era adînc de treizeci şi cinci de picioare.

2. În rezervor au fost aduse apele fluviului. S-a săpat apoi şi un fel de tunel care lega între ele cele două palate. Bolta tunelului a fost făcută din cărămidă arsă, groasă de cîte patru coţi şi deasupra s-a pus un strat de smoală. Pereţii bolţii erau groşi de douăzeci de cărămizi şi înalţi de douăsprezece picioare, socotiţi pînă la partea de sus a bolţii propriu-zise; lărgimea avea cincispre-

zece picioare. 3. După ce această construcție a fost terminată în șapte zile, fluviul fu din nou adus la vechea lui matcă, așa încît curgea acum pe deasupra tunelului, Semiramida putînd ajunge dintr-un palat în celălalt, fără să mai treacă peste fluviu. Tunelul a fost prevăzut, la cele două ieșiri, cu porți de metal care s-au păstrat pînă în vremea dominației perșilor. 4. Apoi Semiramida înălță în mijlocul orașului un sanctuar⁴⁴ în cinstea lui Zeus, căruia babilonienii, așa cum am mai spus-o, îi zic Belos. Deoarece însă istoricii povestesc lucruri diferite în legătură cu templul, iar clădirea s-a năruiat cu scurgerea vremii, nu ne este cu putință să spunem nimic precis despre el. Totuși, asupra unui lucru se învoiesc cu toții, și anume că templul era nespus de înalt și că de acolo chaldeenii cercetau stelele, fiindcă răsăritul și apusul stelelor puteau fi văzute bine, datorită înălțimii clădirii. 5. Totul era construit din cărămidă arsă și din smoală, cu mare meșteșug și cu multă cheltuială. În partea cea mai de sus a clădirii regina așezase trei statui de aur, lucrute cu ciocanul: statuia lui Zeus, și statuile Herei și Rheeli⁴⁵. Cea dintîi îl înfățișa pe Zeus în picioare, ca și cum ar fi pornit în mers. Era înaltă de patruzeci de picioare și avea o greutate de o mie de talanți babilonieni⁴⁶. Și statuia Rheeli, care o înfățișa așezată pe un scaun de aur, avea aceeași greutate, iar lîngă genunchii ei stăteau doi lei, și alături se aflau șerpi de argint, de o neobișnuită mărime, avînd o greutate de treizeci de talanți fiecare. 6. Hera stătea în picioare; greutatea ei era de opt sute de talanți; cu mîna dreaptă prinsese un șarpe, ținîndu-l de cap; în mîna stîngă ținea un sceptru împodobit cu nestemate. 7. În fața celor trei zeități se afla o masă de aur, lucrată cu ciocanul, lungă de patruzeci de picioare și lată de cincisprezece; cîntărea cît cinci sute de talanți. Pe această masă erau așezate două pocaluri, avînd fiecare o greutate de treizeci de talanți; mai erau și două vase slujind la jertfe — fiecare vas cîntărind trei sute de talanți. 8. Se mai găseau acolo și trei cratere de aur: unul, al lui Zeus, cîntărind cît o mie două sute de talanți babilonieni, iar celelalte cîte șase sute de talanți fiecare. Toate acestea au fost mai tîrziu luate ca pradă de regii perșilor⁴⁷. 9. Palatele și celelalte clădiri au fost, unele, cu totul nimicite prin scurgerea vremii, iar altele sînt acum în ruină. Astăzi, doar o mică parte din orașul Babylon mai este locuită, iar cea mai mare parte, ce se află înlăuntrul zidurilor, a ajuns să fie țărîină.

X. Lîngă acropolă se înălțau grădinile suspendate, ce nu erau însă opera Semiramidei, ci a unui rege sirian trăind mai tîrziu și care le-a construit pentru desfătarea iubitei sale⁴⁸. Acesta era de neam persan și tînjea după livezile de prin munții țării ei. Regele voi să imite frumusețile și relieful pămîntului persan, prin plantarea acestor grădini.

2. Ele aveau forma unui pătrat, ale cărui laturi erau lungi de patru plethra și se înălța ca o costișe de deal, în trepte, așa că totul lua înfățișarea unui teatru. 3. Când au fost construite terasele ce se înălțau una după alta, s-au construit sub ele galerii, pe care se sprijinea toată greutatea grădinilor, care pe măsură ce te apropiiai de ele, încet, încet se ridicau una deasupra celeilalte. Cea din urmă galerie — cea mai de sus — era înaltă de cincizeci de coți și pe ea se sprijinea terasa cea mai înaltă, care avea aceeași înălțime ca și zidul cu crenele, împrejmuitor al orașului. 4. Fiecare zid, construit cu multe cheltuieli, avea o grosime de douăzeci și două de picioare; între două ziduri era întotdeauna o ieșire liberă de zece picioare. Peste fiecare terasă erau puse lespezi lungi de șaisprezece picioare și late de patru, iar deasupra lor se așternuse mai întâi un strat de trestii și șmoală, în mare cantitate; 5. peste acest strat se aflau două rânduri de cărămizi arse, lipite între ele — strâns —, cu ghips, apoi urma încă un strat de plumb, ca umezeala pământului așezat deasupra să nu pătrundă jos la temelii; și, deasupra tuturor, era îngrămădit un strat gros de pământ, îndeajuns de adânc, pentru ca cei mai mari copaci să-și poată înfige rădăcinile. Acest pământ — după ce fusese nivelat — a fost sădit cu mulți pomi, stufoși și mari, ce desfătau ochii celor care îi priveau. 6. Și deoarece galeriile urmau una după alta, din ce în ce mai înalte, lăsau lumina să străbată prin deschizătura zidurilor, pe unde se putea ajunge la multele și împodobitele încăperi regești. Una din galeriile acestea avea o scobitură lăuntrică ce mergea de la temelie pînă sus; în această scobitură se aflau mașini care scoteau apa adusă din fluviu, în cantități mari; dar dinafară nimeni nu putea să bage de seamă ceva. Astfel a fost această grădină, dar care — cum am mai spus-o — a fost construită mult mai târziu.

XI. Semiramida a mai întemeiat și alte orașe de-a lungul fluviilor Euftrat și Tigru, unde aveau să se întâlnească neguțătorii care aduceau mărfuri din Media, din Paraitacene⁴⁹ și din toate ținuturile învecinate. Euftratul și Tigru sunt cele mai de seamă fluvii ale Asiei, după Nil și Gange. Izvorăsc din Munții Armeniei, de la o depărtare de două mii cinci sute de stadii unul de celălalt. 2. Ele străbat Media și Paraitacene, pătrunzînd apoi în Mesopotamia, pe care o cuprind între ele; de aici i se trage și numele⁵⁰. Apoi străbat Babylonia, pentru a se vărsa în Marea Roșie⁵¹. 3. Fiind atît de mari și curgînd pe un teritoriu așa de întins, fluviile sînt foarte folositoare negustorilor; de aceea, de-a lungul malurilor se înșiruie multe orașe îmbogățite prin comerț și care au contribuit la strălucirea Babylonului. 4. Din Munții Armeniei s-a adus, la porunca Semiramidei, un bloc de piatră, lung de o sută treizeci de picioare și gros de douăzeci și cinci. Acest bloc a fost cărat pînă la fluviu, cu

ajutorul multor cătîri și boi, și așezat pe o plută care l-a dus pe fluviu, în jos, pînă la Babylon ; acolo a fost așezat pe strada cea mai de seamă, ca să-i uimească pe toți trecătorii. Unii îi spun acestui bloc de piatră „obelisc“, după formă, și-l numără printre cele șapte minuni ale lumii.

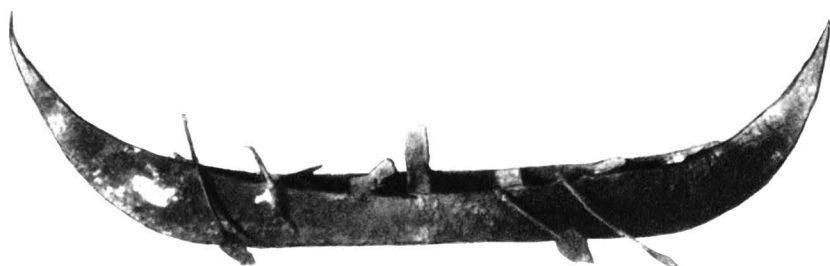
XII. Dintre multele lucruri cu totul deosebite din țara Babylonului, smoala produsă în mari cantități stîrnește uimirea. Ea se găsește din belșug, și nu numai că a fost îndeajuns pentru înălțarea multor clădiri foarte mari — dar slujește și oamenilor din popor care pot lua cît vor și, punînd-o la uscat, o întrebuintează apoi în locul lemnului de foc⁵². 2. Deși nenumărați oameni iau smoală de aici, ea se află într-o cantitate atît de mare, încît pare a fi un izvor neseecat. Aproape de izvor mai este un altul ceva mai mic, din care țîșnește o apă fierbinte cu totul extraordinară. Ea împrăștie un abur greu de pucioasă în stare să ucidă pe loc orice vietate ce s-ar apropia. Moartea este năprasnică. Vietăților ce vin în preajma lui li se oprește răsufarea și ele mor pe loc, atît e de cumplită puterea vaporilor care le asfixiază. Trupul se umflă de îndată și începe a putrezi mai ales în dreptul plămînilor. 3. De cealaltă parte a fluviului există un lac pe ale cărui maluri, de jur împrejur, poți păși ca pe pămîntul tare. Dar dacă cineva, necunoscînd locul, s-ar duce acolo, după ce ar înota scurtă vreme în apele lacului, odată ajuns la mijloc, ar fi tras la fund de o forță necunoscută. Dacă omul nostru, vrînd să iasă din greaua lui situație, ar încerca să se întoarcă, nu mai poate scăpa, prins parcă de cineva care l-ar țintui pe loc. Mai înfii, îi amorteșc picioarele, apoi coapsele, pînă la mijloc și, la urmă de tot, corpul i se întepenește și este tras de ape. Cîteva clipe după aceea doar un cadavru apare la suprafață. Socot că sînt de ajuns cele spuse despre minunățiile Babyloniei.

XIII. Semiramida, sfîrșind lucrările sale, porni cu o oaste mare împotriva Mediei. Ajungînd în apropierea munților cărora li se spune Baghistan⁵³, și-a așezat acolo tabăra și a construit un parc cu o circumferință de doisprezece stadii. Parcul se afla într-un șes și avea parte de un izvor așa de bogat, încît apa lui era îndestulătoare pentru întreaga vegetație. 2. Munții Baghistan, care sînt consacrați lui Zeus, mărgineau cu stîncile lor rîpoase, înalte de șaptesprezece stadii, o latură a parcului. În partea de jos a stîncilor, Semiramida a pus să se netezească piatra și să se sculpeze pe ea chipul ei, arătînd-o înconjurată de o sută de lăncieri. De asemenea a poruncit să se scrie pe stîncă în limba siriană : „Semiramida, îngrămădind una peste alta șeile tuturor animalelor ce cărau poveri — urmînd oștile ei —, a făcut din ele în cîmpie un dîmb, pe care s-a urcat pînă în vîrfurile muntelui“. 3. Apoi, de acolo, a pornit-o la drum și a ajuns la cetatea Chaon din Media. Acolo văzu pe un podiș înalt o stîncă uluitor de mare și de înaltă. Ea a construit atunci un al

**Celebrul rege
Gudea din Lagoș.**

**Modelul de argint
al unei bărci din Ur.**

1		'a	11		b	21		p
2		'e	12		t	22		ș
3		'u	13		y	23		z
4		b	14		k	24		q
5		g	15		l	25		r
6		d	16		m	26		n
7		h	17		n	27		ș
8		w	18		s	28		t
9		z	19		c			
10		h	20		g			

Scrierea cuneiformă

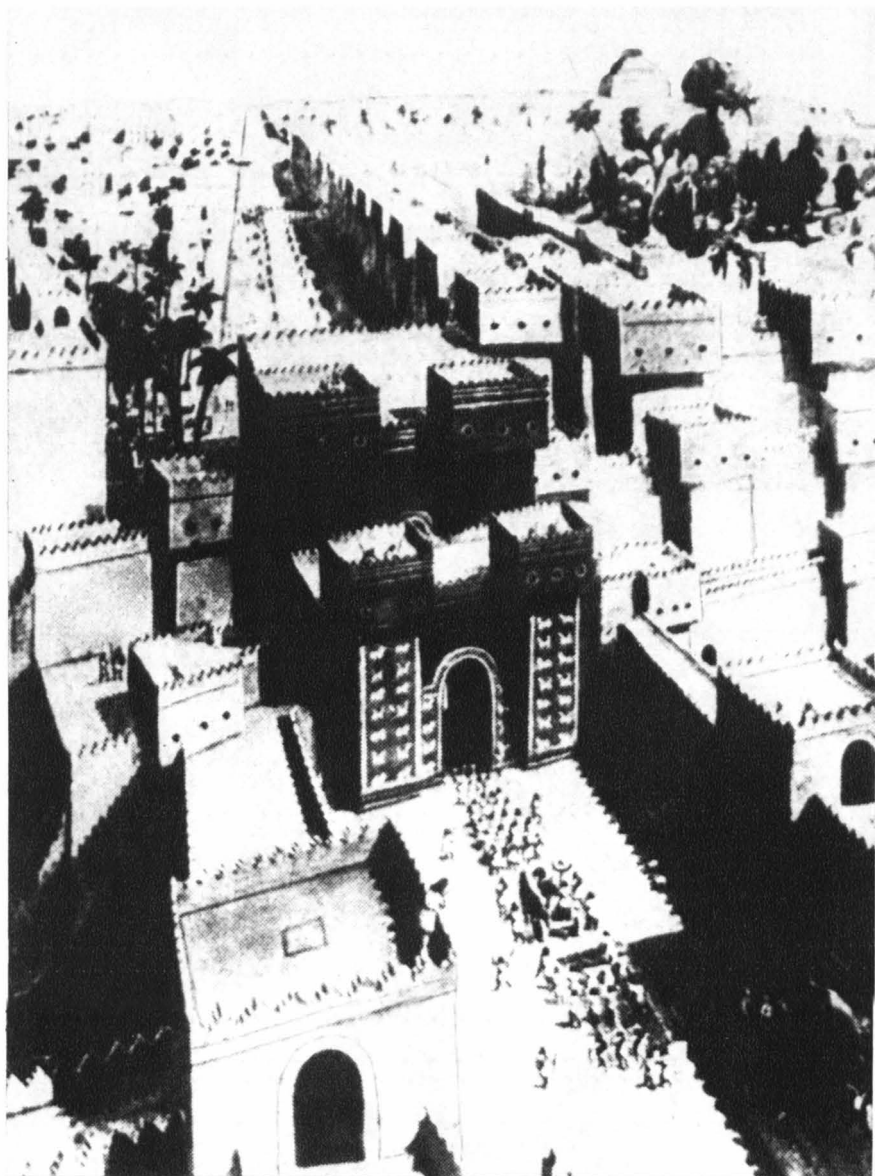
Nin sau Ninip, corespondentul asirian al lui Hercule, sub forma unui uriaș care stringe de git un leu (jos, stînga)

Figurină de lut reprezentînd o zeiță din Uruk-Warka (dreapta, jos)

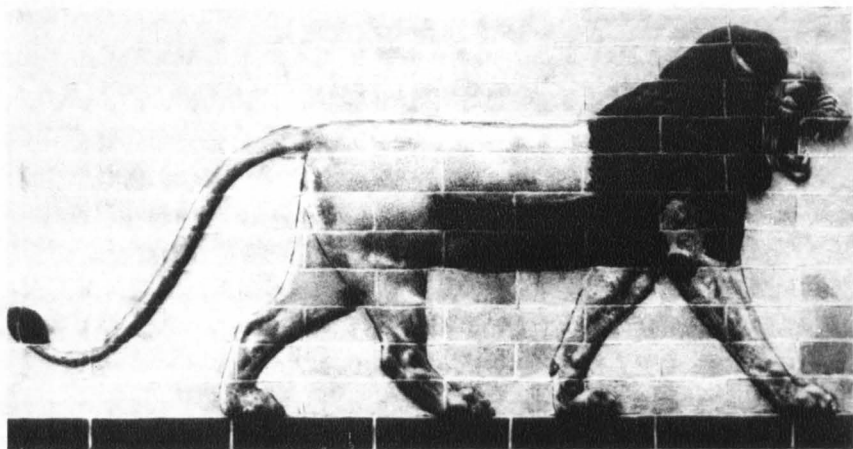

„Păzitor al ușii“ din palatul asirian de la Nimrud-Kalach.

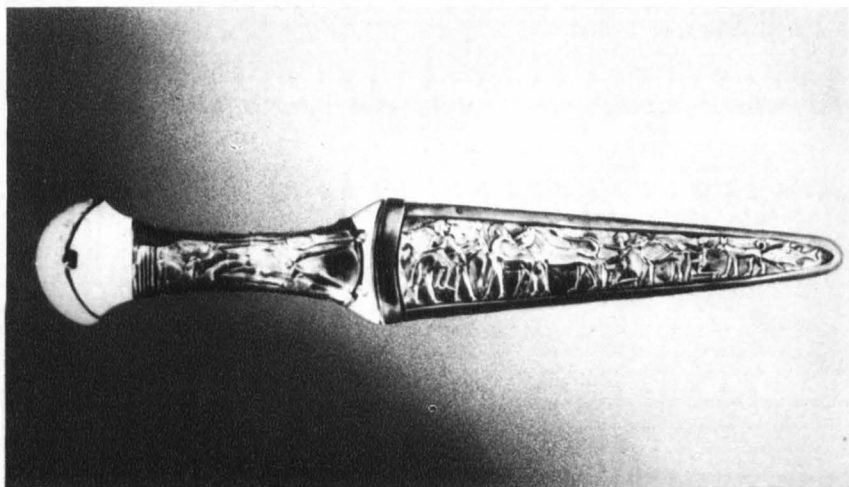

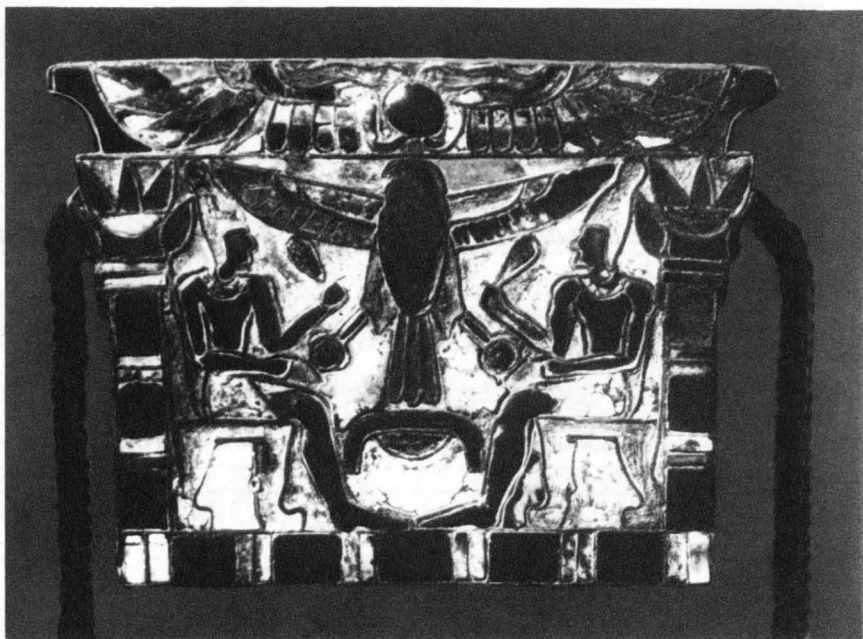
Reconstituirea intrării în orașul Babilon în sec. VI. î.e.n.

Relief din cărămidă emailată de la Babilon reprezentind un leu.

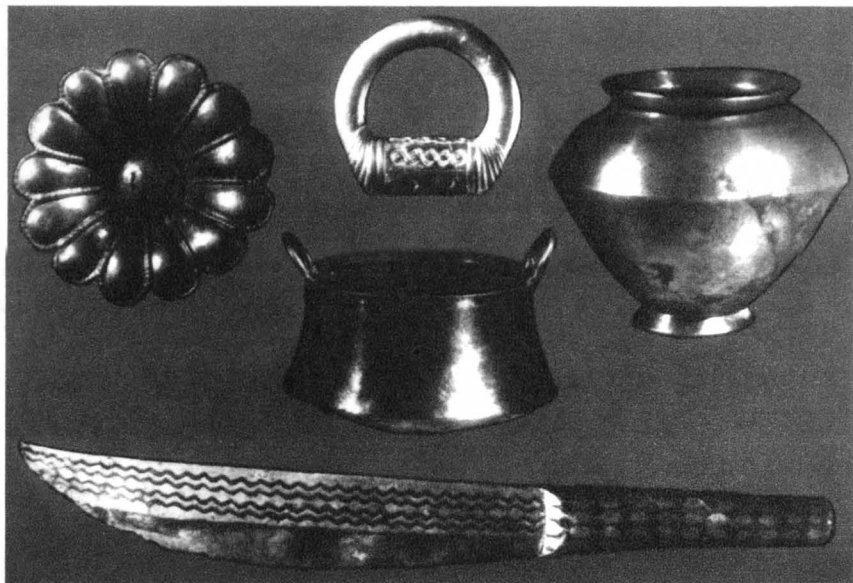
Pumnal de aur și fildes dintr-un templu de la Biblos, reprezentind animale și oameni care se îndreaptă spre rege (sec. XIX–XVIII î.e.n.).

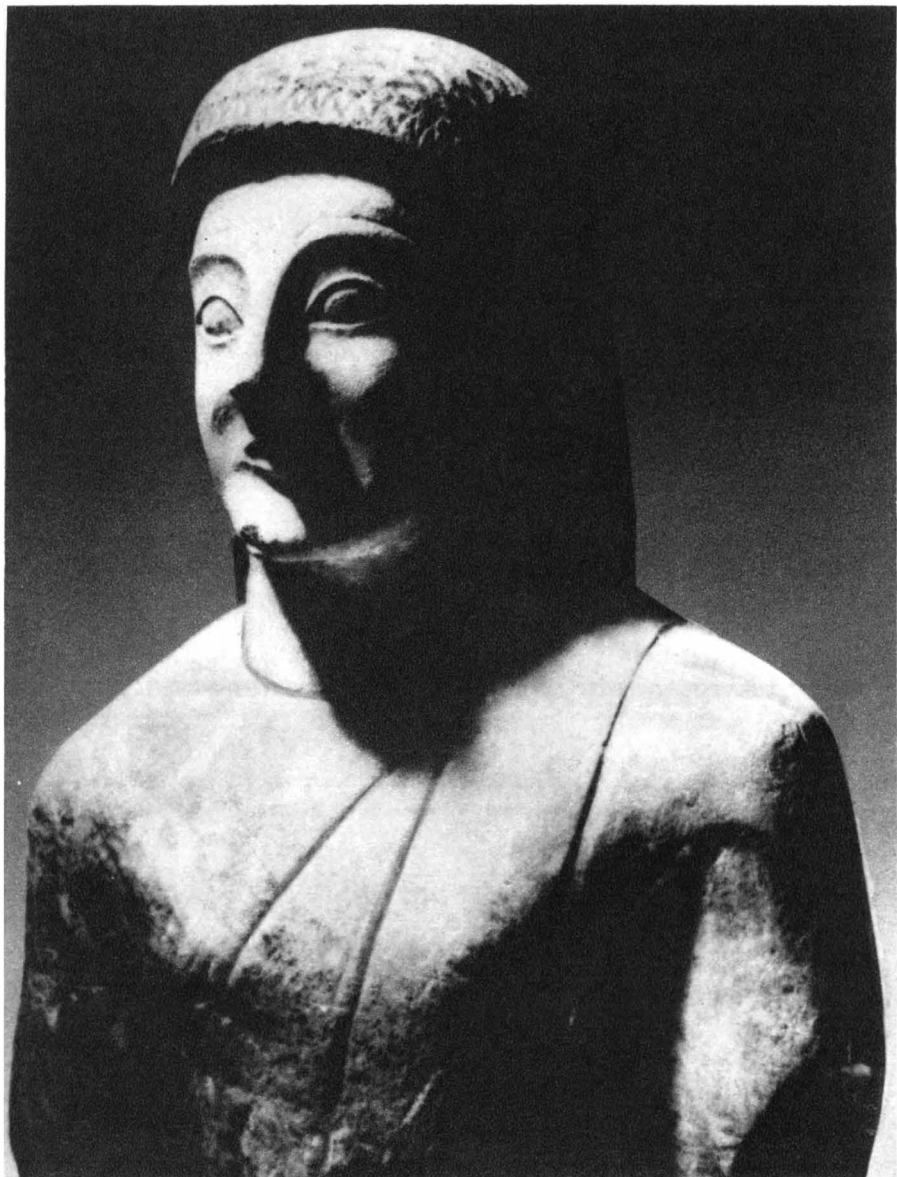

Pieptar al regelui Shemon Abi din Biblos (sec. XVIII i.e.n.).

Medalion în formă de trandafir. Inel cilindric cu pietre de lapis-lazuli. Două vase (toate din sec. IX. i.e.n.). Cuțitul cu decor geometric al regelui Shemon Abi din Byblos (sec. XVIII. i.e.n.).

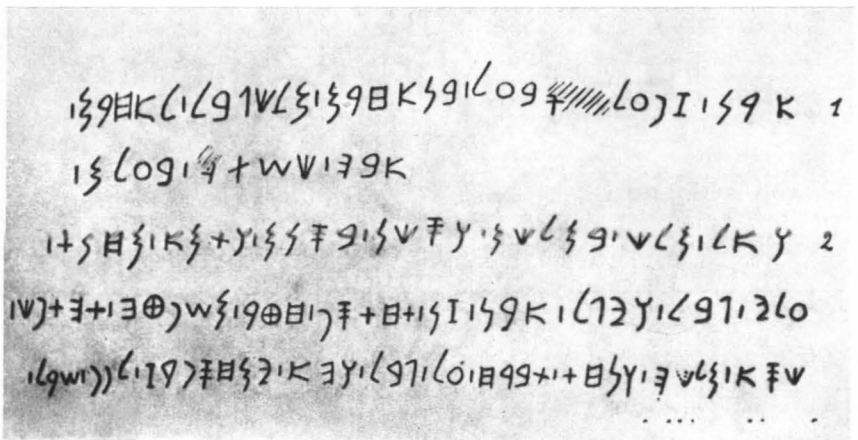

Bust de tip cipriot din templul lui Eshun de la Sidon.

Cupă feniciană de argint suflată cu aur, reprezentind o cavalcadă cu o scenă de luptă în centru.

Inscripție feniciană de pe un sarcofag din sec. XIII î.e.n.

doilea parc neobișnuit de vast, în mijlocul căruia se găsea stîncă ; pe stîncă Semiramida a înălțat clădiri foarte costisitoare, slujindu-i la desfătări ; de acolo ea putea vedea și plantațiile parcului și întreaga ei oștire, care-și așezase tabăra în cîmpie. 4. În locul acesta, Semiramida zăbovi mult și se bucură în fel și chip. Ea nu mai vroia să se căsătorească, de teamă ca nu cumva să-și piardă domnia ; alegea, în schimb, pe cei mai frumoși ostași și avea legături trupești cu ei ; apoi, le lua viața. 5. Porni, după aceea, spre Ecbatana⁵⁴, și, tot mergînd, ajunse la munții Zarcaici. Munții se întind pe mai multe stadii și, fiind plini de rîpe și de văgauni, erai silit să faci un mare ocol, lungind drumul. Semiramida, în ambiția ei, năzui să-și ridice și aici un monument nepieritor, scur-tîndu-și totodată drumul, și puse să se dărîme stîncile și să se umple prăpăstiile, construind o minunată cale care pînă în ziua de azi poartă numele Semiramidei. 6. Ajungînd, în sfîrșit, la Ecbatana, cetate așezată în cîmpie, își clădi acolo un minunat palat și dovedi o grijă deosebită pentru cetate. Cum însă populația ducea lipsă de apă, căci prin vecinătăți nu erau izvoare, Semiramida porunci să fie adusă aici apă din belșug — lucrare care cerea și multă trudă și multă cheltuială. 7. La o depăr-tare de douăsprezece stadii de Ecbatana se afla un munte — numit Orontes —, neobișnuit de rîpos și foarte înalt. Într-adevăr, el se înalță ca un perete, pînă în vîrfurile cărui sînt douăzeci și cinci de stadii. Deoa-rece de cealaltă parte a muntelui era un lac mare, care dădea într-un fluviu, Semiramida porunci să se străpungă muntele, la poalele lui. 8. Canalul care-l străbătea era larg de cincisprezece picioare și înalt de patruzeci, și prin el se aduceau apele fluviului și ale lacului. Și astfel cetatea avu apă din belșug. Iată deci, cîte a săvîrșit Semiramida în Media.

XIV. De aici regina o porni spre Persia și spre cetățile pe care aceasta le stăpînea în Asia. A cerut pretutindeni să se străpungă munți și stînci abrupte, construind drumuri foarte costisitoare. Prin cîmpii ea a înălțat coline, ce trebuiau să slujească, unele, ca morminte pentru conducătorii ei săvîrșiți din viață, iar altele, pentru a se clădi deasupra lor orașe. 2. Pe acolo unde își așeza taberele, ea obișnuia să ridice mobile, peste care, apoi, își așeza cortul — așa încît să poată îmbrățișa cu privirea întregul lagăr din jurul ei. Și iată, deci, pentru ce — pînă în zilele noastre — s-au păstrat în Asia multe așezări făcute de ea, așezări cărora și astăzi li se spun lucrările Semiramidei. 3. A cutreierat apoi întreg Egiptul și a supus cea mai mare parte a Libyei, ducîndu-se la templul lui Aminon să-l întrebe despre sorocul sfîrșitului ei. Se povestește că răspunsul pe care l-a primit ar fi fost că ea va dispărea dintre oameni, că unele neamuri din Asia îi vor da slăvire aidoma celor nemuritori și că aceasta va avea loc cînd însuși fiul ei Ninyas va unelti

împotriva ei. 4. Întorcându-se de acolo, Semiramida merse mai departe și supuse cea mai mare parte a Etiopiei. Aici făcu popas, ca să poată vedea și minunățiile acestei țări. Se spune că acolo s-ar afla un lac ca un pătrat, avînd un perimetru de o sută șazeci de picioare; apa este roșie ca miniul și împrăștie un miros plăcut, asemănător vinurilor vechi. El ar mai avea și o altă însușire minunată. Oricine bea din apa lacului ajunge prada unei ciudate nebulii: se învinuiește în auzul tuturor de toate greșelile pe care le-a săvîrșit și pînă atunci le tănuise.

XV. Îngropăciunea morților se face la etiopieni într-un chip cu totul deosebit. Îmbălsămînd cadavrul, ei topesc de jur împrejurul-i multă sticlă și apoi așază leșul lîngă un stîlp, în așa fel ca oamenii care trec să-l poată vedea prin sticlă. Așa ne povestește Herodot⁵⁵. 2. Ctesias din Cnidos însă arată că aceasta nu este decît o plăsmuire; e adevărat — spune el — că etiopienii îmbălsămează trupul mortului, dar nu toarnă sticlă în jurul cadavrului. Căci — făcînd-o — ar urma ca mortul să fie ars și atît de desfigurat încît nu mai poate fi asemuit cu ceea ce fusese în viață. 3. De aceea, susține Ctesias, etiopienii fac din aur o statuie, care e goală pe dinăuntru. În ea așază mortul și de-abia apoi toarnă sticlă în jurul statuii. Cînd totul este adus la mormînt, statuia de aur — asemănătoare celui răposat — se vede prin sticlă. 4. În felul acesta, spune el, sînt înmormîntați cei bogați, pe cîtă vreme cei cu mai puțină dare de mîna au parte doar de o statuie din argint, iar săracii de una din pămînt; sticla stă la îndemîna oricui, deoarece în Etiopia se face sticlă în cantități mari, fiind un lucru foarte obișnuit. 5. Despre obiceiurile etiopienilor, ca și despre lucrurile mai de seamă privitoare la această țară și care s-ar cere să fie știute, vom da lămuriri mai încolo, cînd vom povesti istoria etiopienilor și legendele despre zeii lor⁵⁶.

XVI. Semiramida, după ce a orînduit toate în Etiopia și Egipt, s-a întors din nou în Bactriana din Asia. Cum avea însă o mare oaste și întrucît pacea domnea de mulți ani, Semiramida era nerăbdătoare să mai săvîrșească isprăvi războinice. 2. Aflînd că neamul inzilor este cel mai numeros dintre toate neamurile de pe acest pămînt și că țara lor este cea mai întinsă și cea mai frumoasă, hotărî să pornească un război împotriva lor⁵⁷. Pe vremea aceea, în India stăpînea regele Stabrobates, care avea o nesfîrșită oștire și numeroși elefanți, minunat echipați, ca să împrăștie groază în luptă. 3. India este o țară deosebit de frumoasă. Numeroase fluvii o străbat și, astfel, este udată din belșug, prilejuind în fiecare an două recolte. Iată, așadar, motivul pentru care găsesc aici atît de multe de-ale hranei, încît locuitorii au la îndemîna — în mari cantități — tot ce le este necesar. Niciodată, zice-se, nu s-ar fi auzit pe acolo despre foamete sau secetă, atît de prielnică este clima țării. 4. India

are și nepus de mulți elefanți, care întrec cu mult — ca mărime și putere — pe cei din Libya. Se află de asemeni, aur, argint, fier și aramă. Și în afară de toate acestea, mai găsim în India felurite nestemate, desfătătoare pentru ochi și pricină de avuții. Semiramida — pe care descrierea tuturor acestor lucruri o ademenise — simți imboldul să pornească împotriva inzilor, cu toate că ei nu-i pricinuiseră vreodată un rău. 5. Și deoarece regina înțelegea că, pentru atare ispravă, era nevoie de foarte mulți ostași, trimise vestitori în toate provinciile și porunci cîrmuitorilor să înroleze pe tinerii cei mai de nădejde, numărul cerut socotindu-se după mărimea populației. Dădu ordin să li se facă tuturor armuri noi, urmînd ca toți ostașii să se înfățișeze la sfîrșitul celui de al treilea an la Bactra cu aceste armuri și minunat echipați. 6. Mai ceru să fie aduși constructori de corăbii din Fenicia, din Siria, din Cipru și din celelalte țări mărginașe cu marea; apoi le făcu rost de mult lemn poruncindu-le să construiască corăbii ce puteau pluti pe fluvii și se puteau și desface. 7. Indusul, cel mai mare fluviu din aceste regiuni și, totodată, hotar al împărăției Semiramidei, pentru a fi trecut și apărat împotriva inzilor — dacă aceștia ar fi vrut să năvălească —, avea nevoie de un mare număr de corăbii, care să le fie dușmanilor stavilă. Cum însă prin vecinătatea fluviului nu se afla nici o pădure, corăbiile trebuiau aduse pe uscat din Bactriana. 8. Semiramida, informată că inzii îi sînt cu mult superiori datorită elefanților, s-a gîndit să găsească un mijloc de a-i întrece, în nădejdea că astfel are să-i înspăimînte pe inzi, care își închipuiau că nu mai sînt pe lume alți elefanți decît ai lor. 9. Porunci deci să se caute trei sute de mii de boi negri. Carnea le-o dădu meseriașilor și slujitorilor cărora li se ceruse să facă aceste plăsmui, iar pieile au fost cusute și apoi au fost împaiate în așa fel încît să se creadă că ar fi cu adevărat elefanți. Fiecare plăsmuire avea înlăuntrul ei un om, care-o conducea; și mai avea o cămilă care-o purta, așa încît — privind-o — de la o oarecare depărtare — erai încredințat că ai de-a face cu un elefant. 10. Oamenii ce s-au îndeletnicit cu închipuirea acestor făpturi locuiau într-o curte împrejmuită cu ziduri, avînd porți bine străjuite, în așa fel încît nimeni nu putea să iasă sau să intre. Aceste măsuri au fost luate pentru ca din afară să nu se vadă ce se întîmplă și să nu poată ajunge pînă la inzi vreun zvon despre toate acestea.

XVII. Lucrarea corăbiilor și a animalelor se sfîrși în doi ani; iar, în anul al treilea, Semiramida puse să se adune în Bactriana trupe de pretutindeni. Se strînseseră astfel, după spusele lui Ctesias din Cnidos, trei milioane de pedestrași, cinci sute de mii de călăreți și o sută de mii de care de luptă. 2. Mai erau tot atîția călăreți pe cămile, înarmați cu săbii lungi de patru coți. Semiramida construi două mii de corăbii ce se puteau desface și făcuse rost de cămile trebuitoare pentru a căra corăbiile

pe uscat. Elefanții cei plămuiți erau purtați pe cămile, cum am spus mai sus. Soldații se apropiau cu caii lor de ei, ca să-i obișnuiască cu priveliștea lor — ca nu cumva să se înspăimînte de înfașurarea sălbatică a acestor dihanii. 3. Tot așa a făcut și regele macedonenilor, Perseu⁵⁸, mulți ani mai târziu, înainte de lupta hotărîtoare cu romanii, care aveau elefanți aduși din Libya; dar nici acestuia și nici Semiramidei truda și șiretlicul nu le-au fost de nici un folos în luptă — așa cum vom vedea, cu toată amănunțimea, în povestirea ce urmează. 4. Regele inzilor, Stabrobates, aflînd ce nemaivăzute pregătiri de război se făcuseră, s-a grăbit să întreață pe Semiramida în toate privințele. 5. Mai întîi a construit patru mii de corăbii din trestie. În apropierea rîurilor și a mlaștinilor ei, India produce foarte multă trestie⁵⁹, atît de groasă încît un om abia o poate cuprinde. Se povestește despre corăbiile construite din această trestie că ar fi fost extrem de folositoare, deoarece materialul nu putrezește. 6. O mare grijă a avut-o regele pentru echiparea soldaților și, ca să izbutească, a cutreierat întreaga Indie, strîngînd o armată ce a întrecut cu mult pe cea a Semiramidei. 7. Apoi a prins elefanți sălbatici și a sporit astfel numărul celor care-i stăteau la îndemînă, pregătindu-i pe toți minunat de bine pentru a stîrni groaza în timpul luptei; și iată, deci, pentru ce, atunci cînd porniră cu toții să lupte, astfel pregătiți și cu toată încărcătura dusă de animale pe spatele lor, păreau a fi o putere căreia nimeni nu i s-ar fi putut împotrivi.

XVIII. Cînd totul fuse pregătit pentru începerea războiului, regele trimise soli Semiramidei, care pornise la drum, aducîndu-i învinuirea că îl înfrunța în luptă fără ca el să-i fi pricinuit vreodată un rău. În răvașele trimise îi mai spunea — printre alte ocări — că ea duce o viață de curtezana și o amenința, luîndu-i martori pe zei, că — biruind-o — o va răstigni. 2. Semiramida însă, după ce citi scrisoarea, rîse de cele scrise spunînd că regele inzilor are să-i cunoască destoinicia după ce îi va vedea faptele. Cînd ea ajunsese cu întreaga-i oștire la fluviul Indus, găsi corăbiile vrăjmașilor pregătite de luptă. 3. Atunci regina porni corăbiile ei și, după ce urcă în ele corăbieri vînjoși, începu o luptă navală la care lua parte cu rîvnă și pedestrima, orînduită pe mal. 4. După o cruntă încheștare care ținu multă vreme, amîndouă taberele străduindu-se să dobîndească biruința, a învins Semiramida în cele din urmă, nimicind o mie de corăbii și luînd mulți prizonieri. 5. Înflăcărata de izbînda ei, regina atacă insulele și orașele aflate pe ele și luă în robie pe toți locuitorii — ajungînd să aibă astfel o sută de mii de prizonieri. Atunci, regele inzilor își retrase oastea de pe malul fluviului, prefăcîndu-se că se îndepărtează de frică; de fapt vroia să-l ademenească pe dușman să treacă apele fluviului pe partea cealaltă. 6. Semiramida, văzînd că toate planurile îi reușesc, construi cu multă cheltuială un mare pod, pe care

trecu armata. Pentru paza podului, lăsa șaizeci de mii de oameni, iar cu celelalte trupe porni în urmărirea inzilor, punând înaintea oștilor dihaniiile plâsmuite. Planul ei era ca iscoadele vrăjmașilor să vestească regelui că Semiramida sosea, urmată de un mare număr de elefanți. 7. Și nu s-a înșelat. Nimeni nu și-a putut explica numărul elefanților vestiți de cercetașii ce fuseseră trimiși să iscodească dușmanii. Nimeni nu putea înțelege de unde adusesese Semiramida un număr atât de mare din aceste puternice animale. 8. Totuși, înșelăciunea se dete curînd în vileag, din pricina faptului că unii străjeri de noapte ai Semiramidei fuseseră prinși nesocotindu-și îndatoririle. Atunci ei, de frica pedepsei ce-i aștepta, trecură la vrăjmași și le dezvălură vicleșugul. Faptul stîrni îndrăzneala regelui. Vesti ostașilor săi plâsmuirile înfăptuite, apoi se întoarse împotriva asirienilor, după ce-și rîndui oștile de luptă.

XIX. Și Semiramida se pregătea și, cînd cele două armate se apropiară una de alta, Stabrobates, regele inzilor, așeză cu mult înaintea liniei de bătaie cavaleria cu carele de luptă. 2. Regina ținu însă cu tărie piept atacului; caii inzilor însă se înspăimîntară de falșii elefanți, așezați în fața armatei, la o depărtare egală unul de celălalt. 3. Fiindcă de la distanță ei păreau aidoma elefanților adevărați, pe care caii inzilor erau deprinși să-i vadă, îi atacară fără nici o frică. Dar cînd ajunseră în apropierea lor, îi izbi un miros cu totul neobișnuit și dealtfel se deosebeau foarte mult de elefanții cei adevărați, drept care caii se tulburară foarte tare. 4. De aceea, mulți dintre călăreții inzilor se prăbușiră la pămînt, iar ceilalți — caii lor nemaiascultînd de hățuri — erau duși de-a dreptul în mijlocul dușmanilor. Semiramida, care lupta în mijlocul unei cete de oșteni aleși, folosi cu dibăcie împrejurarea prielnică și puse pe fugă dușmanul. Deși inzii se retrăgeau spre falanga lor, regele Stabrobates nu-și pierdu cumpătul și, pornind pedestrașii împotriva asirienilor, trimise și el în fruntea oștilor ceata elefanților săi. El însuși, conducînd aripa din dreapta, era urcat pe cel mai vînjos dintre elefanți, vîrînd spaima în vrăjmași și stîrnind vîlmășagul. Apoi, regele porni spre toiul luptelor și ajunse din înîmplare chiar în fața reginei. 5. Și, pe cînd elefanții soscau cu toții în urma lui, oastea Semiramidei nu se mai putu împotrivi tăriei și cutezanței lor. Elefanții răsturnară, rînd pe rînd, tot ce le stătea în cale. 6. Într-o baie de sînge zdrobeau pe unii sub picioarele lor, pe alții îi sfîșiau cu colții, azvîrlind pe cei mai mulți cu puternicele lor trompe. Nenumărați morți acopereau cîmpul cu leșurile lor, și o spaimă cumplită îi cuprinse pe ostași. Nimeni nu mai îndrăznea să se împotrivească, păstrîndu-și rînduiala. 7. Și, cînd întreaga oaste o rupse la fugă, regele inzilor se năpusti asupra reginei. Mai întîi, zvîrli o săgeată și o rani la braț; apoi aruncă o suliță care o lovi în spate. Dar cum sulița

o atinsese doar ușor și rana nu era adîncă, Semiramida izbuti să fugă călare, lăsînd în urma ei animalul care o urmărea. 8. Fugeau cu toții spre pod și o mulțime de oameni se îndesau pe un loc atît de strîmt, încît cea mai mare parte dintre oșteni piereau călcați în picioare de tovarășii lor de luptă, ori erau striviți în cumplitul vîlmășag de călăreți și pedestrași, pe cînd inzii veneau pe urmele fugarilor. Se iscă pe pod o groaznică îmbulzeală. Și dintr-o parte și din cealaltă oamenii se prăvăleau în fluviu. 9. Cînd ostașii Semiramidei, cei rămași în viață, izbutiră să treacă fluviul, regina, văzîndu-și rămășițele armatei în siguranță, porunci să fie tăiate legăturile podului, astfel încît se prăbuși acesta și nenumărați inzi fură zvîrliți în apele cele repezi. Toți își găsiră moartea, iar Semiramida ajunsese la adăpost, ferită de vrăjmașii ce nu mai erau în stare să treacă fluviul. 10. Regele inzilor, căruia i se arătaseră semne cerești — pe care zodierii i le deslușiseră povățuindu-l să nu treacă dincolo de ape —, rămase cu brațele încrucișate ; iar Semiramida, făcînd un schimb de prizonieri, se întoarse în Bactra, după ce pierduse două treimi din oaste.

XX. Puțin timp după aceea, Ninyas, fiul Semiramidei, puse la cale uciderea ei, printr-un eunuc ; atunci ea își aduse aminte de oracolul lui Ammon ⁶¹ și, fără să-l pedepsească pe cel ce urzise omorul, îi încredință domnia, poruncind guvernatorilor să se supună noului stăpîn. Apoi, regina se făcu deodată nevăzută, lăsîndu-i pe oameni să creadă că s-ar fi dus la zei, după cum fusese prevestirea oracolului. 2. Unii scriitori povestesc o legendă, potrivit căreia Semiramida s-ar fi prefăcut într-un porumbel, luîndu-și zborul împreună cu multe alte asemenea păsări care se așezaseră deasupra locuinței sale ; de aceea și asirienii cinstesc porumbelul ⁶² ca pe o zeitate, căci se spune că porumbelii i-ar fi adus Semiramidei nemurirea. Această femeie, care a domnit peste toate neamurile Asiei, în afară de inzi, și-a sfîrșit viața la vîrsta de șaiszeci și doi de ani, după o domnie de patruzeci și doi de ani. 3. Tot ce-am povestit privitor la Semiramida ne-a înfățișat istoricul Ctesias din Cnidos ; alți istorici însă, printre care Athenaios ⁶³, istorisesc despre ea că ar fi fost o curtezană fermecătoare, de a cărei frumusețe se îndrăgostise regele asirienilor. 4. La început, nu i se dădu în palat prea multă cinste ; dar mai apoi ajunsese soția legiuită a regelui pe care-l înduplecă să-i încredințeze domnia pentru cinci zile. 5. Cînd a luat sceptrul în mîna și a îmbrăcat haina regească, în ziua întîia, a dat un ospăț strălucit, folosind acest prilej pentru a-i hotărî pe mai-marii oștirii și pe bărbații de vază să fie de partea ei. În ziua următoare, cînd mulțimea și dregătorii de frunte i s-au plecat ca unei regine, Semiramida își zvîrli soțul în închisoare și, cum era o femeie cutezătoare și în stare să săvîrșească lucruri mari, luă în mîini

cîrma țării, domnind pînă la bătrînețe. Astfel făptui multe și însemnate lucruri. Iată, așadar, cum se bat cap în cap știrile pe care ni le dau istoricii despre Semiramida.

XXI. După moartea ei, domnia o luă Ninyas, fiul Semiramidei și al lui Ninos, și cîrmui în pace — căci nimic nu-l atrăgea către o viață de lupte și de primejdii, atît de îndrăgită de maică-sa. 2. Își petrecea tot timpul în palat, unde nimeni nu-l vedea, în afară de concubinele sale și de eunuci; și nu rîvnea decît la o viață de desfătări și huzur, ocolind întotdeauna tot ce ar putea să-l tulbure ori să-l frămînte, deoarece era încredințat că cea mai mare fericire a domniei este bucuria plăcerilor. 3. Pentru asigurarea stăpînirii lui și ca să însufle teamă supușilor săi, aduna în fiecare an un anumit număr de soldați, cu o căpetenie în fruntea lor. 4. Și astfel aceștia alcătuiau o oaste, pe care el o ținea în afara orașului unde își avea scaunul domniei, și-l desemna cîrmuitor — la fiecare din semințiile supuse lui — pe acela care-i dovedea cea mai mare supunere. La capătul fiecărui an chema din nou, de la toate neamurile, același număr de soldați și-i trimitea pe cei dinaintea lor înapoi la vatră. 5. Urmînd astfel, el făcu în așa fel ca toți cei pe care-i cîrmuia să fie înfricoșați, cînd vedeau că el are la îndemîină — tot timpul — o armată puternică, adunată sub cerul liber și gata să pedepsească pe cel care s-ar fi răzvrătit împotriva lui. 6. Schimbarea anuală a trupelor a plănuit-o în așa fel ca ele să se întoarcă în patrie în fiecare an, mai înainte ca strategii și ceilalți ostași să se fi cunoscut prea bine între ei: o rămînire mai îndelungată sub arme dădea conducătorilor iscusință în meșteșugul războiului și le sporea semeția, prilejuindu-le deseori răzvrătiri și făcîndu-i să uneltească împotriva suveranului. 7. Prin faptul că nu-l vedea nimeni din afara palatului el izbuti să-și ascundă viața desfrînată, și toți îl slăveau ca pe zeu, ce nu se arăta privirilor și despre care nimeni n-ar fi îndrăznit să rostească vreun cuvînt lipsit de smerenie. El numea căpetenii satrapi, administratori și judecători în toată țara și — îndeobște — orînduia lucrurile cum socotea că-i este mai de folos. Astfel și-a petrecut întreaga viață în orașul Ninive. 8. Și ceilalți regi au luat pildă de la el, tronul moștenindu-se din tată în fiu, vreme de treizeci de generații, pînă la Sardanapal⁶⁴. În timpul domniei⁶⁵ acestuia, stăpînirea a trecut de la asirieni la mezi, după ce primii o avuseseră vreme de o mie trei sute de ani⁶⁶, așa cum ne lămurește Ctesias din Cnidos, într-a doua carte a sa.

XXII. Nu cred să fie nevoie de a mai înșirui numele tuturor regiilor, nici de a arăta cît a ținut domnia fiecăruia, pentru că ei nu au săvîrșit nimic vrednic de a fi amintit. Se pomenește doar ajutorul pe care asirienii l-au trimis troienilor, sub conducerea lui Memnon — fiul lui Tithonos. 2. În vreme ce Teutamos — al douăzecelea rege după

Ninyas, fiul Semiramidei — domnea asupra Asiei, se povestește că eleni au pornit împotriva Troiei, sub conducerea lui Agamemnon. Pe atunci, și de mai bine de o mie de ani, asirienii stăpîneau în Asia. Priam, care domnea în Troia și era supusul⁶⁷ regelui asirienilor, fiind copleșit de război, porni o solie, să-i ceară ajutor. Teutamos i-a trimis zece mii de etiopieni și tot atîția locuitori din Susiana, împreună cu două sute de care de luptă; în fruntea acestei oștiri el rîndui pe Memnon, fiul lui Tithonos. 3. Tithonos, care în vremea aceea era căpetenia oștilor din Persia, se bucura în ochii regelui de o trecere mai mare decît toți guvernatorii de atunci, iar Memnon — în floarea vîrstei — se deosebea mai ales prin vitejie și prin sufletul său ales. Tot el a clădit — zice-se — și palatul regal în cetățuia din Susa, palat care a durat pînă în vremea stăpînirii persane și i s-a spus — după Memnon — „memnonic”. Șoseaua care se numește încă și astăzi „drumul lui Memnon” avea să fie tot o înfăptuire a sa. 4. Dar etiopienii din vecinătatea Egiptului pretind că bărbatul acesta era de fel din țara lor; acolo s-ar fi născut. Ei mai arată și un vechi palat care — după spusa lor — se cheamă pînă astăzi „memnonic”. 5. Oricum, — zice-se — Memnon a venit, cu douăzeci de mii de pedestrași și cu două sute de care de luptă, în ajutorul troienilor. El smulse admirația tuturor prin vitejia sa, doborînd în luptă mulți eleni; pîndit însă în cele din urmă de către tesalieni, el a fost ucis. Se povestește că leșul i l-ar fi luat etiopii, arzîndu-l; iar rămășițele lui Memnon i le-au adus lui Tithonos. Iată, deci, — ne-o spun barbarii — ce fel de lucruri sînt istorisite în cărțile regilor, cu privire la Memnon.

XXIII. Sardanapal însă, al treizecelea și cel din urmă⁶⁸ din șirul regilor care au urmat lui Ninos, întemeietorul împărăției asirienilor, și-a întrecut toți înaintașii prin viața lui de huzur și desfrînări⁶⁹. Nu numai că nimeni nu-l vedea în afara zidurilor palatului, dar chiar și acolo el își ducea traiul aidoma unei femei; mai toată vremea și-o trecea în mijlocul ibovnicelor sale, țesînd purpură și torcînd lîna cea mai subțire. Purta veșmînt femeiesc și își dădea pe obraz și pe trup cu sulimanuri și cu tot felul de dresuri folosite de muieri. Ajunse a fi mai molatec decît cele care își trec timpul în desfrîu. 2. Pînă și glasul i se schimbase de parcă era al unei femei, pe cînd la oștețe mercur se lăcomea la cele mai gustoase mîncăruri și băuturi. Se desfăta, iubindu-se atît cu bărbați cît și cu femei, fără măsură și fără rușine și nici nu-i păsa de ce s-ar fi putut spune despre purtarea lui. 3. În desfrîu-i nerușinat și patima-i cea mai nelegiuită pentru plăcerile trupului, el a mers atît de departe încît și-a întocmit un cîntec de înmormîntare și a poruncit urmașilor săi ca după moarte să-i fie scris pe mormînt. A fost compus în limba barbarilor; mai tîrziu iată cum a fost tradus de un elen: „Ești doar un muritor! Ține bine minte și dă-te cu totul vieții de desfăț, sporindu-ți pati-

mile. Căci celui mort nu-i mai este dată bucuria. Eu nu mai sînt decît țărîină, eu, cel ce am fost regele mărețului oraș al lui Ninos. M-am ales doar cu ce am mîncat, cu destrăbălările mele și cu plăcerile pe care mi le-a prilejuit iubirea; toate celelalte bunuri, pe care oamenii le cred că-s fericire, s-au dus". 4. Un om ce gîndea și trăia în felul acesta⁷⁰ trebuia nu numai să sfîrșească rușinos, dar și să tragă după sine, ducînd-o la pieire, împărăția asirienilor, ce dăinuise mai mult decît toate împărățiile despre care s-a pomenit vreodată.

XXIV. Un oarecare Arbaces⁷¹, de neam med — om viteaz și cu noblețe sufletească —, era căpetenia mezilor ce-au fost trimiși odată pe an la Ninive. În lagăr el s-a împrietenit cu comandantul babilonienilor, care l-a îndobitid stăruitor să pună capăt odată stăpînirii asirienilor. 2. Acesta din urmă se numea Belesys⁷² și era unul dintre cei mai de seamă dintre preoții cărora babilonienii le spun chaldei. Foarte iscusit în tainele astrologiei și în arta de a prezice viitorul, el prorocea multora cele ce aveau să se întîmple și nu dădea greș. Stîrnise, cu acest dar, mare admirație. Astfel, proroci prietenului său, căpeteniei mezilor, că, fără doar și poate, acesta va ajunge rege al ținuturilor al căror stăpînitor era Sardanapal. 3. Arbaces, laudîndu-l, i-a făgăduit că-l va face cîrmuitorul Babylonului, dacă totul va ajunge la bun sfîrșit. Apoi, ca și cum ar fi fost inspirat de o zeitate, prinse să se sfătuiască cu căpeteniile celorlalte neamuri, pe care el, foarte stăruitor, căuta să-i cîștige pentru planurile sale și să-i facă pe toți prieteni, chemîndu-i la ospete și la sindrofii. 4. Și-a mai dat oseneală a-l vedea mai de aproape pe rege și a cerceta felul lui de viață. Prin mijlocirea unui eunuc, căruia i-a dăruit un vas de aur, a fost primit de Sardanapal și, după ce și-a dat seama de viața lui desfrînată, de apucăturile sale femeiești și de faptul că îndrăgea într-atîta îndeletnicirile femeilor, l-a disprețuit, socotindu-l om de nimic — fiind astfel întărit în nădejtile pe care i le dăduse chaldeenul. 5. În cele din urmă, se legă prin jurămînt cu Belesys ca el să-i răzvrătească pe mezi și pe perși, iar Belesys să-i înduplece pe babilonieni să ia și ei parte la răscoală, avîndu-i de partea lor pentru ceea ce își puseseră în gînd să făptuiască — cum și pe regele arabilor, al cărui prieten era. 6. Cînd s-a sfîrșit anul serviciului lor militar și au venit alții să-i înlocuiască, cei care stătuseră pînă atunci acolo au fost — după cum era obiceiul — trimiși la vatră, fiecare în țara lui. Arbaces îi făcu pe mezi să pornească atacul pentru a răsturna stăpînirea asirienilor, iar pe perși să ia parte la uneltirile lui. În felul acesta și-ar fi cîștigat libertatea. Tot așa și Belesys îi hotărî pe babilonieni să lupte pentru eliberarea lor. El trimise apoi soli în Arabia, cîștigîndu-l de partea lui pe mai-marele localnicilor, care-i era prieten. 7. După ce se scurse încă un an, s-au în-

dreptat cu toții, spre Ninive, cu un număr mare de ostași, adunați, chipurile, ca să facă schimbul obișnuit de trupe, dar — de fapt — pentru a răsturna stăpînirea asiriană. Cînd s-au adunat la un loc hotărît cele patru neamuri mai sus amintite, numărul luptătorilor se ridică la patru sute de mii. Alcătuiră atunci o tabără ostășească și se sfătuiră între ei ce aveau de făcut pentru a birui.

XXV. Îndată ce Sardanapal prinse de veste că ei se răzvrătiră, trimise împotriva lor trupele ce-i sosiseră de la celelalte neamuri ; în cea dintîi bătălie, în cîmpie, îi birui pe răsculați, care pierdură mulți oameni, urmăriți de dușmani pînă la un munte aflat la o depărtare de șaptezeci de stadii de Ninive. 2. Dar, mai apoi, ei coborîră iarăși în cîmpie, pregătindu-se de luptă. Sardanapal și-a așezat oastea în linie de bătăie, vestind mai înainte întregului lagăr dușman că acela care îl va omorî pe medul Arbaces va primi două sute de talanți de aur, iar cine îl va prinde viu are să primească o sumă de două ori pe atîta și va fi numit guvernator al Mediei. 3. Același lucru l-a făgăduit și acelaia care l-ar omorî pe babilonianul Belesys sau l-ar aduce viu. Deoarece nimeni nu dădea urmare spuselor lui Sardanapal, acesta porni lupta în care fură omorîți mulți răsculați — iar cei care au scăpat fură urmăriți pînă în munți. 4. Oamenii din preajma lui Arbaces, deznădăjduți după înfrîngere, și-au chemat într-o adunare prietenii și s-au sfătuit asupra celor mai bune măsuri de urmat. 5. Cei mai mulți pretinseră că oamenii trebuiau să se întoarcă în țara lor, să ocupe poziții întărite și, totodată, să facă rost de toate cele necesare unui război. Dar babilonianul Belesys susținu că zeii îi făgăduiesc prin semne cum că, prin strădanie și trudă, ei vor putea duce totul la bun sfîrșit. Și i-a îndemnat pe toți, cum se pricepea mai bine, să stea locul și să înfrunte primejdiile. 6. În a treia luptă, regele ieși iarăși învingător și ocupă tabăra răsculaților, urmărindu-i pînă la hotarele Babylonului. Arbaces se azvîrli, cu o îndrăzneală vrednică de toată admirația, în focul luptelor și ucise mulți asirieni, fiind el însuși rănit. 7. Cum răsculații sufereau mereu înfrîngeri, căpeteniile pierduseră orice nădejde, nu mai credeau în biruință și ei se pregăteau acum să plece înapoi, fiecare în țara lui. 8. Belesys, care veghease însă toată noaptea sub cerul liber și privise cu luare-aminte stelele, celor care nu mai vedeau nici o nădejde le-a spus sus și tare că, dacă ei ar vrea să mai aștepte încă cinci zile, fără a întreprinde nimic în acest răstimp, le vor veni într-ajutor oști nechemate de ei și, în chip uimitor, totul are să se schimbe în bine. Prorocirea era întemeiată pe cunoașterea stelelor și el tălmăcea ceea ce zeii vesteau. Cu stăruință le ceru celor deznădăjduți să mai rămînă doar cinci zile, pentru ca — în chipul acesta — să se dovedească atît meșteșugul său, cît și bunăvoința zeilor.

XXVI. Belesys izbuti să-i facă pe toți a-și schimba hotărîrea, așteptînd sorocul pe care îl vestise. Sosi atunci un sol cu știrea că o armată, venită din Bactriana — trimisă în ajutorul regelui —, înainta cît se poate de repede și se afla prin apropiere. 2. Cei din jurul lui Arbaces hotărîră să le iasă înainte pe cel mai scurt drum, luînd cu ei pe cei mai vînjoși și mai sprinteni soldați, ca să-i silească prin arme, dacă nu se vor lăsa înduplecați prin vorbe, să se alătore luptei lor. 3. După ce întîi strategii, iar apoi întreaga oștire întîmpinară cu bucurie chemarea lor la libertate, au făcut, cu toții laolaltă, o tabără militară. 4. Regele asirienilor, ce nu aflase de răscoala bactrilor și se îngîmfase de victoriile de mai înainte, se lăsase acum pe tînjeală și ducea o viață molatecă. Soldaților săi le dăruise — ca să benchetuiască — animale de jertfă, vin din belșug și alte lucruri de ale hranei. Pe cînd oștirea chefua, oamenii lui Arbaces — aflînd de la fugari că în tabăra vrăjmașului toată lumea se lăsase în voia plăcerilor — i-au atacat pe neașteptate, în timpul nopții. 5. Deoarece s-au ciocnit trupe bine orînduite cu o armată în dezordine, ostași gata de luptă cu alții care nici nu se așteptau, cei dintîi au pus stăpînire pe tabără. Mulți fură omorîți, alții fugăriți pînă în oraș. 6. Atunci, regele l-a numit strateg pe Salaimenes, fratele soției lui, iar el a luat asupra-și conducerea cetății. Răsculații însă i-au înfrînt pe asirieni, în două rînduri, în cîmpia din fața orașului; Salaimenes a fost omorît, iar dintre ostașii acestuia parte au fost măcelăriți — pe cînd fugeau —, parte au fost siliți să se azvîrle în Eufrat, după ce li se tăiasse drumul spre cetate. În felul acesta, doar puțini au scăpat cu viață. 7. Numărul celor morți era atît de mare încît apa își schimbase, pe o mare întindere, culoarea — din pricina sîngelui cu care se amesteca. În timp ce regele era asediat în oraș, multe popoare s-au răzvrătit, fiecare vrînd să prindă prilejul de a-și cîștiga libertatea. 8. Sardanapal, văzîndu-și domnia în mare primejdie, trimise cu multe comori pe cei trei fii ai săi, cum și pe cele două fiice, la cîrmuitorul Paflagoniei, Cottas, cel mai credincios dintre supușii săi. El rămase însă în oraș, dînd porunci — prin mijlocirea purtătorilor de răvașe — tuturor supușilor săi și cerîndu-le să adune oști; totodată, se pregătea să se împotrivescă asediatorilor. 9. Din moși-strămoși Sardanapal avea un oracol potrivit căruia nimeni nu ar fi putut cuceri prin puterea armelor orașul Ninus, afară doar dacă fluviul însuși nu avea să vrăjmașească cetatea. Regele, încredințat că niciodată lucrul acesta nu se va întîmpla, trăgea nădejde să țină piept asediatorilor, așteptînd trupele care trebuiau să-i fie trimise de către guvernatorii săi.

XXVII. Răzvrățiții, stîrniți de izbînzile de pînă atunci, își urmau asediul, fără succes — fiindcă zidurile erau groase și trainice. Mașinile de aruncat pietre, carapacele care-i ocrotesc pe cei care sapă, sau ber-

becii ce slujesc la spargerea zidurilor nu fuseseră încă născocite pe acele vremuri. 2. Locuitorii oraşului aveau din belşug toate cele de trebuinţă, căci regele avusese grijă de hrana locuitorilor. De aceea asediul se prelungea, duşmanii rămânând în faţa zidurilor vreme de doi ani; ei nu făceau altceva decât să atace întăriturile şi să împiedice ieşirea din oraş. În anul al treilea căzura însă ploii care nu mai conțineau, așa încît Eufratul s-a umflat, revărsându-se asupra unei părţi a oraşului — dărîmînd astfel zidul, pe o lungime de douăzeci de stadii. 3. Regele înţelese atunci că se împlinea oracolul şi că, fără doar şi poate, fluviul era acum vrăjmaşul cetăţii. Îşi pierdu nădejdea că i-ar fi dat să scape şi, ca să nu cadă în mîinile duşmanilor, el puse să se înalţe în palatul său un rug uriaş, pe care îngrămădi tot aurul şi argintul ce le avea — ba chiar şi veşmîntul său regesc — şi, închizîndu-se împreună cu ibovnicele şi cu eunucii lui într-o încăpere construită în mijlocul rugului, se dădu pradă flăcărilor⁷³, împreună cu întregul palat regesc. 4. Aflînd răzvrătiţii de sfîrşitul regelui, intrară prin partea unde se dărîmase zidul cetăţii şi puseră stăpînire pe ea. Arbaces a fost ales rege, încredinţîndu-i-se de către toţi veşmîntul şi autoritatea regească.

XXVIII. După ce noul rege împărţi daruri căpeteniilor de oşti care luptaseră alături de el — fiecăruia după faptele sale — şi după ce el numi pe cîrmuitorii diferitelor ţinuturi, veni la el babilonianul Belesys, acela care-i prorocise că va împărăţi asupra întregii Asii şi îi aduse aminte cum îl slujise şi cum se purtase faţă de el, cerîndu-i să-l facă guvernator al Babylonului — precum îi făgăduise. 2. Îi mai destăinuî că, atunci, în vremurile de restrişte, făcuse un jurămint în faţa zeului Belos cum că, dacă Sardanapal va fi înfrînt, iar palatul regal ars, el va duce cenuşa la Babylon şi va înălţa o movilă pe ţărmul fluviului, lângă sanctuarul zeului. Aceasta trebuia să amintească veşnic, tuturor celor ce vor călători pe Eufrat în jos, nimicirea împărăţiei asirienilor. 3. El, de fapt, cerea acest lucru pentru că un eunuc, care scăpase şi fugise la Belesys — ascunzîndu-se la el —, îi destăinuise că se afla acolo aur şi argint. 4. Dar Arbaces nu ştia nimic despre aceste lucruri, deoarece regele şi cei din palat arseseră cu toţii; şi îi îngădui să ia cenuşa cu el şi îi dădu Babylonul scutit de a mai plăti tribut regelui. Belesys aduse corăbii şi transportă la Babylon cenuşa, cum şi cea mai mare parte din argint şi aur. Cînd a aflat regele şi l-a prins pe Belesys asupra faptului, a poruncit căpeteniilor de oşti care luptaseră alături de el să-l judece. 5. După ce făptaşul şi-a recunoscut vina, judecata l-a osîndit la moarte; dar regele, care era mărinos şi vroia să înceapă domnia sa cu o faptă plină de blîndeţe, l-a iertat pe Belesys de pedeapsă şi i-a îngăduit să păstreze aurul şi argintul însuşi, lăsîndu-i totodată şi slujba de cîrmuitor al Baby-

Ionului, socotind că faptele lui de mai înainte întreceau cu mult răul pe care-l pricinuiseră. 6. Lășindu-se zvonul despre blândețea regelui, el a dobândit — din partea neamurilor asupra cărora domnea — o mare prețuire ; și-a făcut astfel o faimă de om ales, fiindcă toți socoteau că merită din plin domnia cel care se poartă mărinimos. 7. Arbaces se arată bun și blând și față de locuitorii orașului, pe care îi statornici în satele din jur, dându-i înapoi fiecărui locuitor averea ; iar orașul el îl șterse de pe fața pământului⁷⁴. A dus apoi la Ecbatana, în Media, argintul și aurul care mai rămăsese din rug și care prețuia mulți talanți. 8. Și, cum am arătat mai sus, așa a fost năruită de către mezi împărăția asirienilor, împărăție ce dăinuise mai bine de o mie trei sute de ani, vreme de treizeci de generații, începând cu Ninos.

XXIX. Socotim că ar fi locul să istorisim câte ceva și despre chaldeenii⁷⁵ din Babylon și despre vechimea lor, pentru ca să nu rămână nimic neamintit, din câte sînt vrednice a nu fi date uitării. 2. Chaldeenii sînt printre cei mai vechi locuitori ai Babyloniei și, în orînduirea statului lor, ei se bucură de o situație asemănătoare celei a preoților din Egipt. Sînt puși să slujească zeilor și toată viața și-o trec îndeletnicindu-se cu filosofia — dobîndind o mare faimă, în știința stelelor. Se îndeletnicesc mult cu prevestirile, prorocind cele ce au să se întîmple și, în felul acesta, înlăturînd nenorocirile — fie prin purificări, fie prin jertfe, fie prin incantații. Tot datorită acestui mijloc, încearcă să-și asigure și reușita în cele ce vor să înfăptuiască. 3. Stăpînesc și meșteșugul prevestirii după zborul păsărilor și se pricep a tălmăci visele și semnele vestitoare de rele. Aceasta ei nu o fac la împlinire. Chiar în tălmăcirea semnelor care se arată cu prilejul jertfelor, se spune că dovedesc o deosebită iscusință. Toate acestea însă nu le învață precum elenii care se îndeletnicesc cu atare lucruri. 4. Căci la chaldeenii știința despre care vorbim trece, în aceeași familie, de la o generație la alta. Fiul ce o dobîndește de la tatăl său este scutit de orice îndatorire în stat. Și, de vreme ce au primit învățătura de la părinții lor, își însușesc astfel cunoștințe bogate și sînt, deci, foarte încrezători în știința dascălilor, ale căror spuse le ascultă cu grija. Apoi, ei cresc de mici pe lîngă dascăli și își însușesc cu mare îndemnare cunoștințele, atît datorită tineretii — este vîrsta la care se învață lesne — cît și datorită timpului îndelungat dat învățaturii. 5. La eleni, dimpotrivă, cei mai mulți se îndreaptă spre studiul filosofiei fără nici o pregătire, la o vîrstă mai înaintată ; iar după ce au trudit un timp, se lasă de învățatură, duși de nevoile vieții. Doar prea puțini se adîncesc, cu totul, în acest studiu și îi rămîn credincioși ; dar și cei care s-au dăruit înțelepciunii încearcă mereu — nevoiți să-și cîștige mijloacele de trai — a face înnoiri în sistemele filosofice, în loc să urmeze calea bătută de înaintașii lor. 6. Așadar, pe cînd barbarii ră-

mîn în același punct al științei și urmează cu îndărătnicie vechile principii moștenite, elenii, cu gîndul la cîștiguri, caută să întemeieze mereu secte noi și ideile lor se bat cap în cap, cît privește cele mai de seamă învățăminte, ceea ce face să se trezească neîncrederea în mintea ucenicilor, în așa fel încît ei ajung să rățăască încoace și încolo și să șovăie toată viața, îndoindu-se de orice. Într-adevăr, dacă cineva ar voi să compare între ele cele mai de seamă școli filosofice, ar vedea cît de mult se deosebesc și cum se ciocnesc părerile lor în lucrurile cele mai de seamă.

XXX. Chaldeenii gîndesc și spun că lumea este veșnică și că nu are început și niciodată nu se va sfîrși. Buna rînduială a universului — spun ei — a luat naștere prin vrerea zeiască și totul, în cer, se întîmplă nu la voia întîmplării sau de la sine ci după vrerea atotputernică și nestrămutată a zeilor. 2. Deoarece au observat — cu multă băgare de seamă și de foarte multă vreme — astrele, cercetîndu-le mersul și înrîurirea, ei pot prezice tuturor multe dintre lucrurile ce se vor întîmpla cîndva. 3. Cea mai mare însemnătate și putere o au — susțin ei — cele cinci stele, cărora le spun planete, dîndu-le numele de „tălmaci“. Astrul socotit cel mai de seamă și cu cea mai mare putere de prevestire este acela căruia elenii îi spun Cronos, iar chaldeenii „Helios“⁷⁶. Celelalte patru planete le numesc la fel precum astrologii noștri: steaua lui Ares, a Afroditei, a lui Hermes și a lui Zeus⁷⁷. 4. Chaldeenii le spun tălmaci, fiindcă — pe cîtă vreme celelalte stele sînt fixe și urmează toate un singur circuit, pe un drum bine determinat — astrele acestea își au fiecare drumul lor, vestind întîmplări viitoare și tălmăcind oamenilor gîndurile zeilor. Căci celor ce vor să le observe cu pricepere răsăritul ori apusul — cum și culoarea — astrele le destăinuie viitorul. 5. Uneori, prevestesc furtuni puternice, alteori ploi mari și arșiță, ba chiar ivirea unor comete sau eclipse solare, ori eclipse de lună, ori cutremure; și, astfel, aflăm toate schimbările din atmosferă — atît pe cele folositoare, cît și pe cele păgubitoare, nu numai pentru popoare întregi sau pentru țări, dar și pentru regi sau pentru oamenii de rînd. 6. Sub înrîurirea acestor planete — mai susțin ei — se află mișcările altor treizeci de astre⁷⁸, numite „zeii sfetnici“. Jumătate din ele supraveghează spațiul de deasupra pămîntului, iar cealaltă jumătate pe cel de sub pămînt; și supraveghează nu numai lucrurile care se petec printre oameni, dar și cele din cer. La fiecare zece zile, cîte o astfel de stea este trimisă ca un crainic al stelelor din regiunile superioare la cele inferioare, după cum de sub pămînt sosește un crainic ce urcă în sus. Aceasta este mișcarea lor — din veșnicie statornicită —, înfăptuind mereu același circuit. 7. Douăsprezece dintre aceste astre se numesc „stăpînii zeilor“; fiecareia

îi este atribuită câte o lună, cum și câte una din cele douăsprezece așa-numite „zodii“. Datorită lor se mișcă — spun aceia — soarele și luna și cele cinci planete, soarele îndeplinindu-și ciclul în douăsprezece luni, iar luna străbătînd drumul ei într-o singură lună.

XXXI. Fiecare planetă, potrivit spuselor chaldeenilor, își are drumul ei și se mișcă cu o iuteală și într-un răstimp proprii fiecăruia. Aceste astre ar avea cea mai mare înrîurire asupra nașterii oamenilor și asupra soartei lor, bune ori rele; datorită observării și cunoașterii naturii lor, se poate foarte bine și soarta fiecărui om. 2. S-ar fi făcut — zice-se — prevestiri adevărate multor regi și chiar și lui Alexandru⁷⁹, biruitorul lui Darius, cum și regilor ce au venit după el, Antigonos și Seleucos Nicator⁸⁰. În toate împrejurările, profetiile s-au împlinit; le vom înfățișa mai cu de-amănuntul la vremea lor. 3. Dar chiar și unor simpli particulari li se poate destăinui viitorul — și încă atît de lămurit încît, adevărindu-se prevestirea, oamenii rămîn uimiți și cred că au lucrat puterile zeiești. 4. În afara zodiacului, chaldeenii mai deosebesc douăzeci și patru de stele, dintre care jumătate se află în regiunile de mieznoapte — cum spun ei —, iar jumătate sînt rînduite la miezăzi. Dintre acestea, pe cele care se pot vedea ei le socot ca făcînd parte din împărăția celor vii, iar pe cele ce nu pot fi văzute le numesc „judecătorii universului“, deoarece se învecinează, după părerea lor, cu lumea morților. 5. Dede-subtul tuturor acestor stele se mișcă — spun chaldeenii — luna, pe care greutatea ei o face să fie foarte aproape de pămînt, înfăptuindu-și ciclul în cel mai scurt timp, dar nu datorită faptului că s-ar mișca repede, ci pentru că orbita ei este mică. 6. Intocmai ca și elenii, chaldeenii spun că luna își împrumută lumina, iar eclipsele de lună sînt pricinuite de umbra pămîntului. În ce privește eclipsele solare, chaldeenii dau explicații nesatisfăcătoare și nici nu îndrăznesc să le prezică ori să determine timpul cînd vor avea loc. 7. Iar în privința pămîntului, spun lucruri destul de ciudate: pămîntul are — zic ei — forma unei luntri scobite. Și aduc convingătoare dovezi despre aceasta, cum și în ce privește celelalte corpuri cerești. Socotim că ar fi nepotrivit să intrăm în amănunte în legătură cu aceste lucruri, fiindcă ne-am îndepărta de la ceea ce urmărim în istorisirea noastră. 8. Dar s-ar putea — și cu bune temeuri — susține că, în ce privește astrologia, chaldeenii sînt cei mai pricepuți, întrecînd⁸¹ pe toți ceilalți oameni, deoarece s-au preocupat de această știință cu cea mai mare grijă. 9. Cît despre numărul anilor, pe care — spun ei — i-a consacrat tagma chaldeenilor cercetării universului, nu s-ar găsi ușor cineva care să le dea crezare. După socoteala lor, s-ar fi scurs pînă la expediția lui Alexandru în Asia patru sute șaptezeci și trei de mii de ani⁸², vreme în care ei ar fi cercetat mersul astrelor. 10. Despre chaldeeni, cele câte le-am povestit sînt de-ajuns. Nu vrem să ne în-

depărtăm prea mult de ceea ce ne preocupă în istorisirea noastră. Acum — după ce am dat unele deslușiri despre felul cum au distrus mezii imperiul asirienilor — să reluăm firul povestirii noastre.

XXXII. Întrucât cei mai vechi istorici pretind cu privire la marele imperiu al mezilor lucruri ce se bat cap în cap, sîntem de părere că ar fi potrivit ca oamenii dornici de a căuta adevărul în ceea ce privește întîmplările istorice să compare părerile unora cu acelea ale altora. 2. Herodot, care a trăit pe vremea regelui Xerxe, susține că stăpînirea asirienilor asupra Asiei a dăinuit cinci sute de ani, fiind răsturnată mai apoi de către mezi. După aceea — mai spune el —, de-a lungul unui întreg șir de generații nici un rege nu a urmărit să ajungă atotputernic în lume; cetățile își aveau cîrmuirea lor de sine stătătoare, în felul democrațiilor. În sfîrșit, după ce au trecut ani mulți, mezii și-au ales un rege al lor, pe nume Cyaxares, un bărbat deosebit prin spiritul său de dreptate. 3. Acesta, cel dintîi, a cutezat să aducă sub stăpînirea sa popoarele vecine, ajungînd în felul acesta întemeietorul stăpînirii mezilor asupra celorlalte neamuri. Urmașii lui — întinzîndu-și din ce în ce mai mult împărăția — și-au sporit țara și au supus acesteia, neconținut, multe alte ținuturi învecinate, pînă la domnia lui Astiage⁸³, care a fost învins de Cyrus și de perși. Deocamdată am înfățișat cele mai de seamă întîmplări și foarte pe scurt, urmînd ca mai cu de-amănuntul să le povestim cînd vom ajunge la perioadele de timp în care ele s-au desfășurat. Herodot ne spune că Cyaxares a fost ales rege de către mezi în anul al doilea al celei de a șaptesprezecea Olimpiade⁸⁴. 4. Ctesias din Cnidos era în plină putere a vîrstei cînd Cyrus⁸⁵ porni cu oștirea-i împotriva fratelui său Artaxerxe; fiind luat prizonier⁸⁶, a fost ținut pe lîngă sine de rege, datorită faptului că el era un mare cunoscător în ale medicinei, ceea ce i-a adus, vreme de șaptesprezece ani, cinstirea regelui. Ctesias a cercetat cu sîrguință și cu de-amănuntul — cum el însuși ne-o spune — toate cele despre care se amintește în documentele regale, în care perșii, potrivit unui vechi obicei, înscrisau întîmplările țării lor; el și-a alcătuit opera sa istorică și a făcut-o cunoscută elenilor, întemeiat pe aceste izvoare⁸⁷. 5. Ctesias povestește că, după căderea imperiului asirian, mezii au împărțit în Asia, sub regele Arbaces⁸⁸, acela care îl biruise în luptă pe Sardanapal⁸⁹, așa cum am povestit-o mai sus. 6. După ce a domnit vreme de douăzeci și opt de ani, i-a urmat la domnie fiul său Maudaces, care a stăpînit în Asia vreme de cincizeci de ani; lui i-au urmat la domnie Sosarmos timp de treizeci de ani, apoi Artycas, cincizeci de ani, Arbianes, douăzeci și doi și, apoi, vreme de patruzeci de ani, Artaios.

XXXIII. Sub domnia acestuia din urmă izbucni un mare război între mezi și cadusi⁹⁰ și iată pentru ce, persanul Parsondes, om tare prețuit pentru bărbăția lui, înțelepciunea și celelalte virtuți ale sale, era

Disc cretan și
inscripție feniciană
de pe un sarcofac
din sec. XIII î.e.n.

Frescă din palatul de la
Knossos, reprezentând femei
care aplaudă la un specta-
col.

Rhyton iranian de argint in parte aurit.

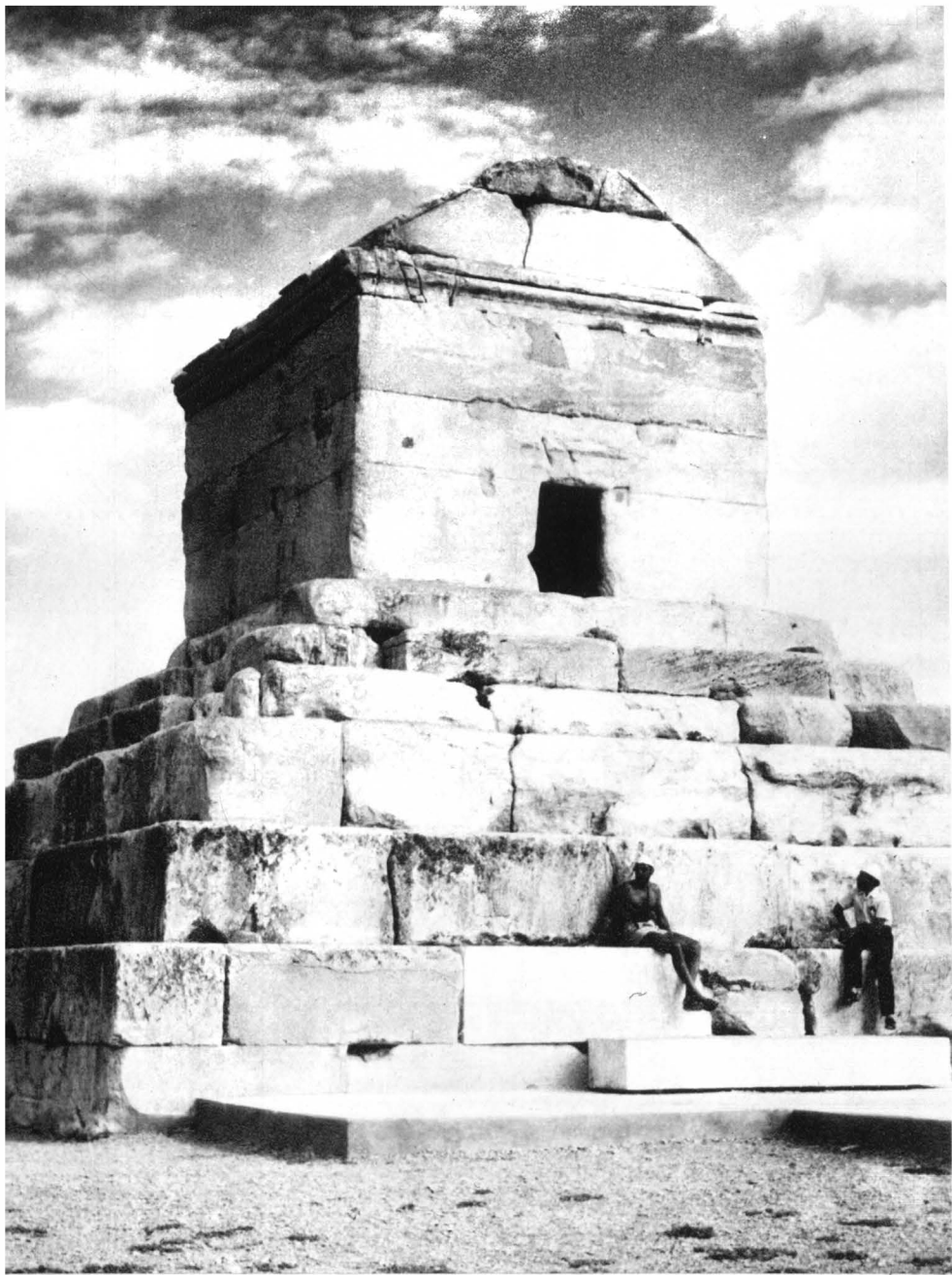
Vas de teracotă de la Susa dintr-a doua jumătate a mileniului IV î.e.n.

Statuia reginei Napir-asu din Susa
(sec. XIII î.e.n.).

Placă de argint cu figuri
iranice din Luristan (sec.
XIV-IX î.e.n.).

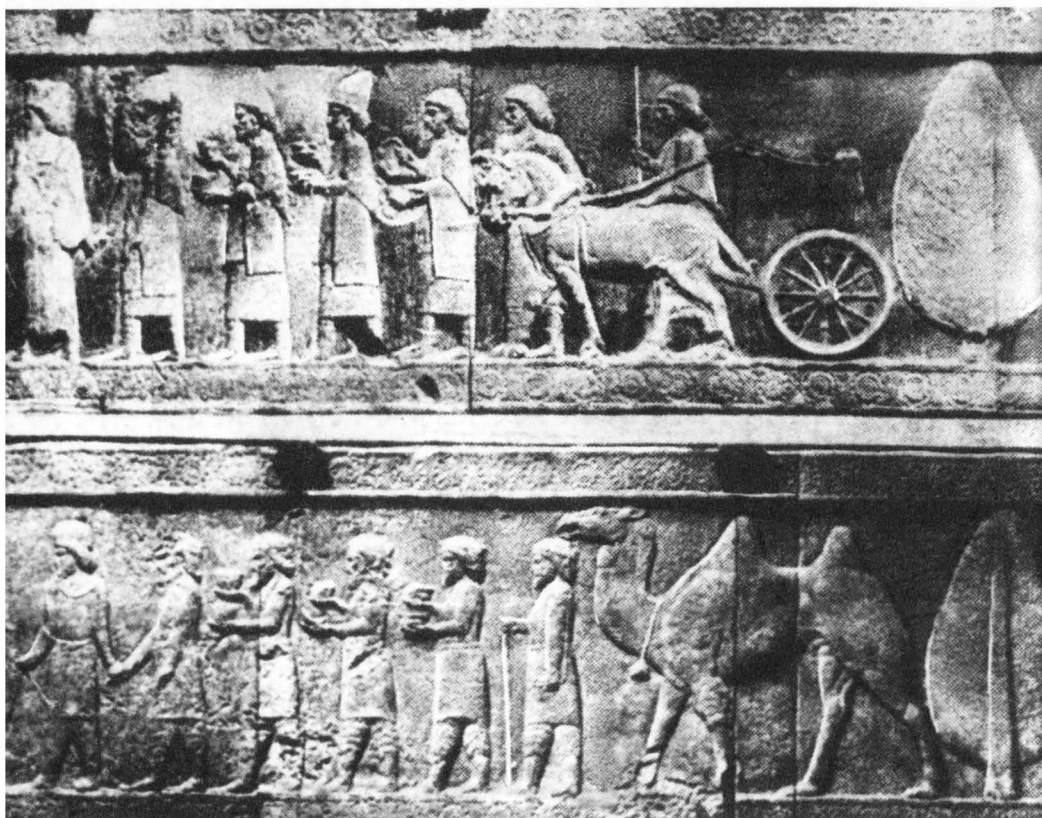

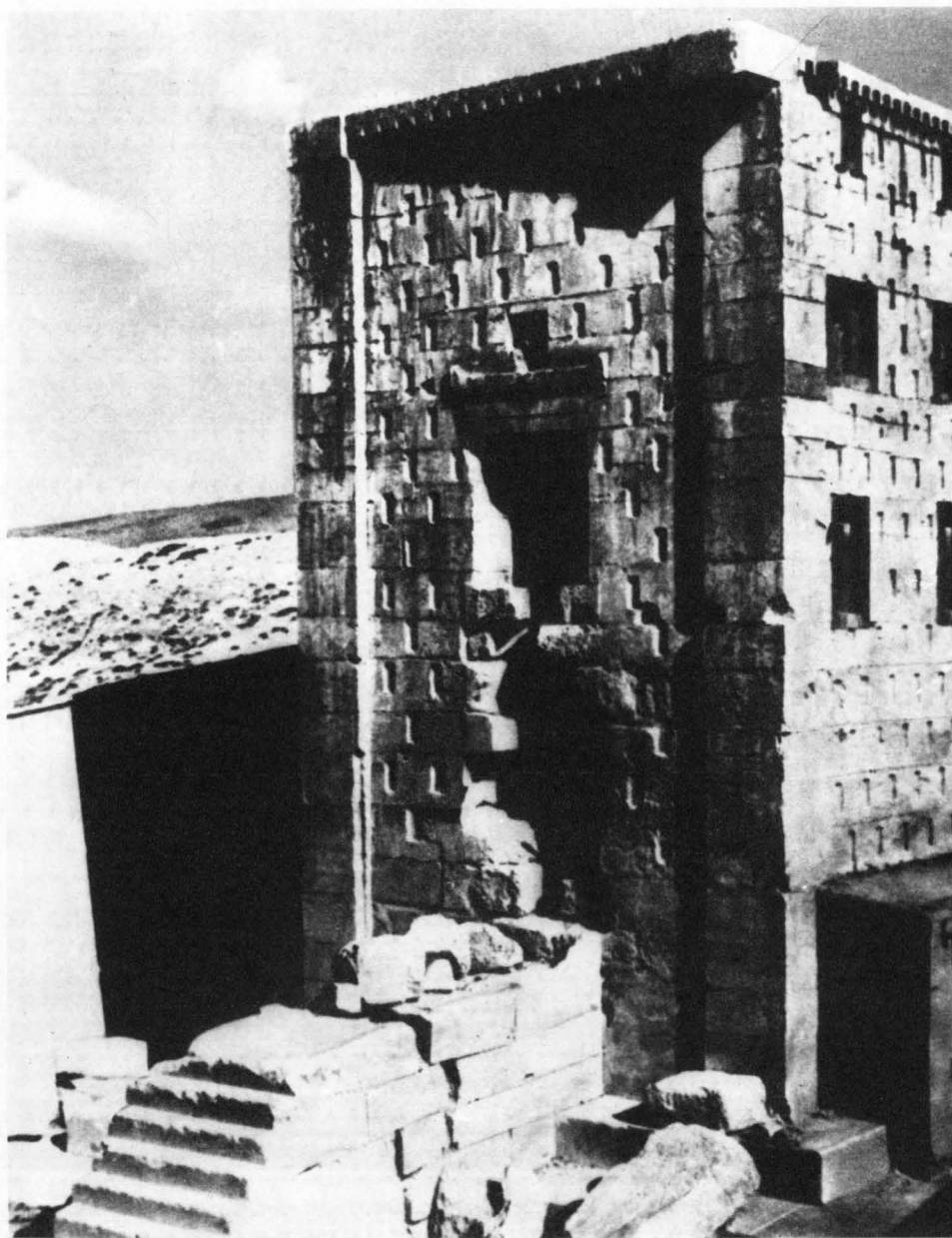
Mormintul lui Cyrus de la Pasargade

Sculpturi de pe soclul intrării estice a sălii Apadana din Persepolis.

Relief din palatul de la Susa Persepolis, reprezentind demnitari din Siria și Bactria care aduc tributul lor regelui persan.

„Altarul focului“ de la Naqş-i-Rustam (provincia Luristan).

Celebra inscripție rupestră de la Behistun, care preamărește faptele lui Darius I.

prietenul regelui — ajungînd să fie cel mai cu trecere dintre toți membrii sfatului regesc. 2. Jignit însă de rege, cu prilejul unei judecăți, el fugi cu trei mii de pedestrași și o mie de călăreți la cadusi, în țara cărora pe sora lui Parsondes o luase de nevastă unul din cei mai de vază bărbați din partea locului. 3. Acel răzvrătit a convins întreg poporul să caute a-și dobîndi libertatea, iar el — datorită vitejiei — a fost ales comandant. Aflînd că o armată numeroasă pornise împotriva lui, înarmă tot neamul cadusilor și își orîndui ostașii în fața trecătorilor care duceau în țară. Oastea lui nu avea mai puțin de două sute de mii de oameni. 4. Regele Artaios, care plecase și el cu opt sute de mii de ostași, a fost înfrînt în bătălie și a pierdut cincizeci de mii de războinici; restul trupelor au fost izgonite din țara cadusilor de către Parsondes. Uimiți în fața izbînzilor acestuia, băștinașii l-au ales rege. De atunci, Parsondes pătrundea mereu pentru jaf în Media, pustiind cînd o regiune, cînd alta. 5. Și astfel el ajunsese să se bucure de o mare faimă. Și, cînd — la o vîrstă înaintată — era în pragul morții, chemă la sine pe urmașul său și-l puse să jure că niciodată cadusii nu vor înceta să-i vrăjmășească pe mezi; iar dacă aceste două neamuri vor ajunge vreodată prietene, atunci — i-a blestemat — să se stingă toți urmașii săi și tot neamul cadusilor. 6. Iată, deci, pentru ce cadusii au fost întotdeauna vrăjmașii mezilor și niciodată n-au ascultat de poruncile regilor mezi, pînă cînd Cirus a trecut perșilor tot ceea ce stăpîneau mezii.

XXXIV. După moartea lui Artaios, pe tronul Mediei s-a urcat — domnind douăzeci și doi de ani — Artynes. Iar după el, vreme de patruzeci de ani, a domnit Astibaras. Sub domnia acestuia din urmă, parții scuturară jugul mezilor; iar țara lor și cetatea de scaun le-au pus sub oblăduirea sacilor. 2. Din această pricină, izbucni un război, care a ținut vreme de mai mulți ani — între saci⁹¹ și mezi. Avură loc multe lupte și, după ce, și de-o parte și de alta, pieriră numeroși ostași, s-ar fi încheiat — zice-se — pace în următoarele condiții: parții să fie sub ascultarea mezilor, păstrîndu-și și unii și ceilalți țara lor, și să fie întotdeauna prieteni și aliați. 3. Pe vremea aceea, domnea peste neamul sacilor o femeie, foarte dornică de războaie și care întrecea cu mult prin îndrăzneală și prin faptele ei pe celelalte femei sace. Numele regiunii era Zarina. Dealtfel, se spune că în neamul sacilor sînt multe femei viteze care iau asupra lor — alături de soți — primejdiile luptei. Dar Zarina întrecea, se povestește, și prin frumusețea ei pe celelalte femei. De asemenea, prin spiritul său întreprinzător și prin tot ceea ce săvîrșea, izbutea să smulgă admirația tuturor. 4. Ea ar fi biruit în luptă neamurile barbare învecinate, chiar și pe cele care se deosebeau prin curajul și îndrăzneala lor și-i țineau sub jugul robiei pe saci. A introdus civilizația într-o mare parte a țării, a întemeiat multe cetăți și — în-

deobște — a făcut ca poporul său să ducă o viață mai fericită. 5. Și iată, prin urmare, pentru ce băștinașii drept recunoștință față de binefacerile ei și în amintirea virtuților sale i-au ridicat, după moarte, un monument ce întrecea cu mult pe acele care pot fi întâlnite în țara lor. Localnicii au înălțat și o piramidă triunghiulară, fiecare latură avînd o lungime de trei stadii și înălțimea de un stadiu. Piramida se sfîrșea printr-un vîrf. Pe mormîntul Zarinei neamul sacilor ar fi așezat — zice-se — o statuie de aur, de o mărime uriașă. Și sacii îi dădură cinstirile ce se cuvin eroilor, toate acestea întrecînd în măreție slăvirile care fuseseră date vreodată înaintașilor ei. 6. Cînd Astibaras, regele mezilor, s-a stins de bătrînețe, s-a urcat pe tron fiul acestuia, Aspadas, acela pe care elenii îl numesc Astiage⁹². Fiind biruit de persanul Cyrus, domnia trecu la perși. Dar despre aceste lucruri vom da la vreme deslușiri amănunțite⁹³. 7. Cît privește domnia asirienilor și a mezilor, ca și deosebiriile dintre păreriile istoricilor în această privință, credem că am vorbit îndeajuns. Acum vom trece la India și — cu de-amănuntul — vom da lămuriri despre țară și legendele sale.

XXXV. India⁹⁴ are forma unui patrulater. Laturile de răsărit și de miazăzi sînt scäldate de Oceanul⁹⁵ cel Mare; spre miazănoapte, munții Emozi⁹⁶ o despart de Sciția, și anume de regiunea locuită de sciții cărora li se spune saci. Cea de a patra latură — îndreptată spre asfințit — o determină fluviul numit Indos, ca mărime al doilea fluviu după Nil. 2. Cît privește dimensiunile țării inzilor, ea s-ar întinde de la răsărit la apus pe o distanță de douăzeci și opt de mii de stadii, iar de la miazănoapte spre miazăzi pe o lungime de treizeci și două de mii de stadii. Dată fiind marea ei suprafață, se crede că dintre toate țările pămîntului India s-ar întinde cel mai departe sub drumul tropical de vară. Și, într-adevăr, în multe locuri de la capătul Indiei stîlpii cadranelor solare nu lasă nici un fel de umbră, iar noaptea constelația Ursei nu poate fi văzută. În părțile cele mai de sud ale Indiei, nu se înfățișează privirilor noastre nici Arcturos⁹⁷. De aceea, se spune că în regiunea despre care vorbim umbrele ar fi îndreptate spre miazăzi⁹⁸. 3. India are munți numeroși și mari, acoperiți de pomi fructiferi de tot felul și mai are și multe cîmpii întinse și mănoase, de o frumusețe cu totul deosebită, cîmpii pe care multe cursuri de apă le străbat. Cea mai mare parte a țării este irigată din belșug. Și iată de ce dă două recolte pe an. Țara mai este bogată și în animale de tot felul, deosebit de mari și de puternice: animale de uscat și păsări. 4. India hrănește cei mai mulți și mai mari elefanți, punîndu-le la îndemîină o hrană îmbelșugată, în așa fel că aceste vietăți le întrec cu mult în putere pe cele care trăiesc în Libya. De aceea elefanții capturați de inzi și dresați pentru îndeletnicirile războiului contribuie într-o mare măsură la dobîndirea biruinței.

XXXVI. La fel, abundența hranei îi face pe oameni deosebit de înalți la trup și voluminoși. Inzii sînt și foarte pricepuți în meșteșuguri, pentru că — parc-se — respiră un aer curat și beau apă de cea mai bună calitate. 2. Pămîntul indian produce nu numai tot felul de fructe de cultură, dar este străbătut și de numeroase filoane metalifere. Acolo se găsește mult argint și aur ; se mai găsește cupru și fier în mare cantitate, ca și cositor și orice poate fi folosit pentru podoabe, cum și pentru mulțumirea nevoilor zilnice și pregătirile de război. 3. În afară de grîne, în India, crește și mei — în cantități mari —, deoarece India este udată de multe fluvii și râuri ; cresc și plante leguminoase și, de asemenea, orez și așa-zisul bosporos⁹⁹. Mai găsim și multe feluri de plante comestibile, cea mai mare parte crescînd nesemănate. Țara produce și alte plante, care pot sluji ca hrană animalelor. Despre subiectul acesta ar fi mult de scris. 4. Iată, deci, pentru ce se spune că India nu a suferit niciodată de foamete¹⁰⁰ și îndeobște nu duce lipsă de roade. Acolo plouă de două ori pe an : o dată iarna, cînd — ca și în alte țări — sînt semănate grînele, și o dată la vremea solstițiului de vară, cînd se seamănă orezul, bosporosul, susanul și meiul. De cele mai multe ori, locuitorii Indiei strîng amîndouă recoltele și niciodată nu pierd totul, fiindcă cel puțin roadele unuia dintre ele se coc. 5. Plantele sălbatice ca și rădăcinile, ce cresc în ținuturile mlăștinoase și sînt deosebit de dulci, pun la îndemîna oamenilor hrană din belșug. Căci mai toate cîmpiile țării se bucură de umezeala dulce a râurilor și sînt udate din belșug de ploii¹⁰¹, ce cad în fiecare an în vremea verii, la răstimpuri, alcătuiind un ciclu uimitor de regulat : picături calde de ploaie cad în mare număr din aerul înconjurător și căldura contribuie să se maturizeze rădăcinile din mlaștini, în special cele ale trestiiilor mari. 6. Dealtfel și obiceiurile inzilor ajută ca hrana să nu le lipsească niciodată. Căci pe cînd la celelalte neamuri dușmanii — pustiind pămîntul — îl fac să nu mai rodească, la inzi agricultorii sînt socotiți sfinți și inviolabili ; ei își pot munci ogorul fără primejdie, chiar dacă sînt în apropierea unei armate rînduită în linia de bătaie. Căci războinicii seucid unii pe alții pe cîmpul de luptă, dar pe oamenii care lucrează pămîntul îi lasă în viață — întrucît sînt socotiți binefăcătorii tuturor ; nici țara dușmanilor nu o pustiesc și nu o pîrjolesc, și nu-i taie copacii.

XXXVII. Țara inzilor mai are și multe fluvii cu ape mari, pe care se plutește ușor. Ele izvorăsc din munții de la nord și curg prin cîmpii, vărsîndu-se uneori unele în altele și — în cele din urmă — în Gange. 2. Acest fluviu e lat de treizeci de stadii și curge de la miazănoapte spre miazăzi, vărsîndu-se în Ocean¹⁰². La răsărit de Gange se află țara gandarizilor, unde sînt cei mai mulți și cei mai mari elefanți¹⁰³. 3. Nici-

odată vreun rege care a stăpînit alte neamuri nu le-a cucerit țara, căci s-au temut de marele număr și vînjoșia elefanților. Chiar și Alexandru Macedon, biruitorul întregii Asii, nu s-a încumetat să-i atace pe gandarizi. După ce a ajuns cu oștirea sa pînă la Gange și i-a învins pe ceilalți inzi, de îndată ce-a aflat că gandarizii au patru mii de elefanți gata să intre în luptă, a renunțat la războiul ce-l plănuise împotriva lor ¹⁰⁴.

4. Asemenea Gangelui este și fluviul căruia i se spune Indos. El izvoarăște dinspre nord și ajunge în Ocean ¹⁰⁵ formînd un hotar al Indiei. Străbătînd o cîmpie întinsă, se varsă în el mai multe râuri navigabile, dintre care cele mai cunoscute sînt Hypanis, Hydaspes și Acesinos ¹⁰⁶.

5. În afară de Indos, și alte râuri mai străbat țara inzilor, făcînd-o roditoare și acoperită de grădini. Pricina pentru care sînt în India atîtea râuri și atît belșug de ape, s-ar datora — spun filosofii și cercetătorii indieni ai naturii — 6. faptului că țările învecinate ale sciților, bactrilor și ale arianilor ¹⁰⁷ sînt așezate mai sus decît India, așa încît este firesc ca izvoarele de pretutindeni să se scurgă spre regiunile mai joase — străbătîndu-le — și, apoi, împreunîndu-se, să formeze nenumărate râuri.

7. Un lucru puțin obișnuit se întîmplă cu unul dintre râurile indiene căruia i se spune Sillas ¹⁰⁸ — rîu care își trage obîrșia dintr-un izvor avînd același nume. E singurul rîu pe ale cărui ape nici un lucru azvîrlit nu plutește, ci toate se afundă într-un chip cu totul ciudat.

XXXVIII. Întreaga Indie, peste fire de întinsă, e locuită de numeroase și felurite neamuri. Se spune că nici unul nu a venit din afara țării, ci că toate sînt băștinașe. Niciodată inzii n-au primit la ei colonii străine și nici nu au trimis vreuna altor neamuri. 2. După cum povestesc inzii, primii oameni de pe aici s-ar fi hrănit din roadele naturale ale pămîntului și s-ar fi îmbrăcat cu pielea animalelor sălbatice — așa cum spune și tradiția elenilor. De asemenea, și meșteșugurile și toate cele folositoare vieții s-au ivit treptat. Nevoia fiind învățătoare acestei viețuitoare care este omul, bine hărăzit de fire cu mîini iscusite la toate, înzestrat cu puterea cuvîntului și cu o minte pătrunzătoare ¹⁰⁹. 3. Cei mai învățați dintre inzi povestesc o legendă, pe care socotim cuvenit s-o înfățișăm cititorilor. În cele mai îndepărtate vremi, pe cînd oamenii trăiau încă răzlețiți doar prin sate ¹¹⁰, a venit dinspre apus Dionysos cu o puternică oaste și străbătu întreaga Indie, unde nu se afla nici o cetate ce s-ar cuveni amintită și ar fi putut să i se împotrivescă ¹¹¹. 4. Cînd, mai apoi, — din pricina arșitei — se porni o molimă care secera pe războinici, Dionysos, ca un înțelept cîrmuitor, își duse oastea din cîmpie spre munți. Aici, bătînd vînturi reci și apele limpezi curgînd chiar din izvoarele lor, molima părăsi tabăra lui Dionysos. Ținutul muntos unde el își tămăduise oastea se numea „Meros“ ¹¹². Și de aici vine

tradiția ¹¹³ elenilor potrivit căreia Dionysos a crescut în coapsa lui Zeus. 5. Apoi zeul a strâns roadele cîmpului, le-a păstrat și i-a învățat pe inzi meșteșugul agriculturii. Tot astfel, le-a arătat cultura viței de vie și multe lucruri folositoare vieții. Aici el a fost întemeietorul unor cetăți vestite, strîngînd laolaltă — în ținuturi mai bine așezate — sate întregi și învățîndu-i pe oameni a-i preamări pe zei. 6. El mai statornici legi și judecăți, într-un cuvînt minunate lucruri, fapt pentru care a fost socotit zeu și i s-au dat cinstirile zehiei. După cîte se povestesc, Dionysos aducea cu oastea lui multe femei și, cînd pornea la luptă, puneă să se bată tobele — căci nu fusese încă născocită trîmbița. Cincizeci și doi de ani a domnit Dionysos în India, murind la adînci bătrînețe. Fiii săi — zice-se — i-ar fi urmat la domnie, lăsînd apoi regatul urmașilor, pînă cînd, după multe generații, împărăția lor s-a destrămat și fiecare cetate avu o cîrmuire democratică.

XXXIX. Acestea le povestesc locuitorii ținuturilor muntoase ale Indiei, cu privire la Dionysos și la urmașii săi. Și despre Heracles ei spun că s-ar fi născut la ei, și — așa cum fac și elenii — i-au dat ca semn al puterii măciuca și pielea de leu. 2. Mai spun că Heracles i-a întrecut cu mult pe ceilalți oameni prin puterea trupească și prin îndrăzneală, că ar fi scăpat pămîntul și marea de monștri. Se mai povestește că ar fi avut mai multe neveste și numeroși fii, dar numai o singură fiică. Cînd feciorii lui Heracles au ajuns la vîrsta bărbăției, Heracles, împărțînd India în atîtea părți cîți fii avea, i-ar fi făcut regi, iar pe singura-i fiică, crescută de el, a încoronat-o regină ¹¹⁴. 3. Ar mai fi fost și întemeietorul multor cetăți dintre care pe cea mai vestită și mai mare a numit-o Palibothra ¹¹⁵. Aici și-a clădit un palat minunat și, aducînd mulți coloniști, a înconjurat orașul cu un șanț larg, care primea apele unui fluviu. 4. După ce Heracles a părăsit lumea celor vii, a fost slăvit ca un zeu. Urmașii săi au domnit generații de-a rîndul, înfăptuînd lucruri mărețe, fără a porni însă războaie împotriva altor țări și fără a trimite vreo colonie la alte neamuri. Mai tîrziu — după mulți ani — cele mai multe cetăți au primit formă democratică de guvernămînt, dar regalitatea dăinui la unele popoare pînă la expediția lui Alexandru. 5. Dintre obiceiurile ciudate pe care le întîlnim la inzi, este o datină cu totul neobișnuită, împămîntenită în India de vechii înțelepți ai țării. Legea prevede ca inzii să nu aibă nici un sclav. Oamenii erau liberi și cinstiți de semenii lor ca fiind cu toții egali ¹¹⁶. Intr-adevăr — socot inzii — oamenii care au învățat să nu se înalte deasupra celorlalți, să nu se poarte ca stăpîni, dar nici să se arate supuși semenilor, sînt cei mai în măsură de a face față tuturor împrejurărilor din viață. Căci ar fi absurd ca, pe de-o parte, să întocmești legi pentru care toți oamenii să fie deopotrivă, iar pe de altă parte să institui inegalitatea drepturilor.

XL. Întreaga populație a Indiei este împărțită în șapte caste ¹¹⁷. Prima este aceea a filosofilor și, cu toate că în ce privește numărul e cu mult în urma celorlalte, se bucură totuși de cea mai mare trecere. Acești filosofi sînt scutiți de orice fel de sarcină obștească ; nu sînt nici stăpîni ai altora, nici nu sînt la cheremul vreunui stăpîn. 2. Oamenii din popor îi cheamă la împlinirea jertfelor obștești în timpul vieții, iar la îngropăciuni pentru a îndeplini ritualurile datorate celor răposați, deoarece dămnește credința că filosofii sînt nespuse de dragi zeilor și cunoscători ai lucrurilor din lumea de dincolo de moarte. Pentru aceste servicii ei primesc daruri și li se arată deosebită cinste. Filosofii sînt foarte de folos obștii inzilor ; chemați la începutul fiecărui an la marile adunări, ei prezic seceta și ploile, arată dacă vîntul va bate prielnic sau dacă se vor ivi molime ; mai prorocesc și alte întîmplări ce pot fi de folos celor ce le aud. 3. Aflînd mai dinainte viitorul, atît oamenii de rînd cît și regele iau măsurile trebuitoare pentru a preveni toate lipsurile și pun de-o parte, din timp în timp, cele ce le vor fi de folos la nevoie. Dacă însă unul dintre filosofi se înșeală în prezicerile sale ¹¹⁸, el nu este pedepsit și nu atrage asupra lui ocară oamenilor, dar — pînă la sfîrșitul vieții — nu va mai avea dreptul să scoată o vorbă. 4. Cea de a doua castă este aceea a agricultorilor, care pare-se că e mult mai numeroasă decît cea dintîi ; ei sînt scutiți de serviciul militar și de alte îndatoriri, dăruindu-și timpul agriculturii. Nici un dușman nu i-ar lovi întîlnindu-i pe cîmp ; dimpotrivă, ei sînt socotiți drept binefăcătorii omenirii și nu li se pricinuieste nici un rău ¹¹⁹. 5. Iată, deci, pentru ce pămîntul dăruie oamenilor din belșug tot ce le trebuie și, fiind bine cultivat, e încărcat de roade. Agricultorii trăiesc la țară împreună cu soțiile și copiii lor și nu vin la oraș. Ei plătesc arendă regelui pentru ogărele lor, deoarece în India tot pămîntul este al regelui și nici un particular nu poate dobîndi proprietate. În afară de arendă, agricultorii mai plătesc regelui și a patra parte a recoltei. 6. Din casta a treia fac parte păstoria ¹²⁰ turmelor de vite și de oi și, îndeobște, toți ciobanii care nu trăiesc în orașe sau în sate, ci în corturi. Oamenii despre care vorbim sînt totodată și vînători ; ei scapă ținuturile de păsări și animale sălbatice. Ocupîndu-se cu multă rîvnă de ceea ce am arătat, ei ajută să fie cultivabil pămîntul Indiei, dealtfel plin de tot felul de fiare și păsări ce mănîncă semințele semănate de agricultori.

XLI. În casta a patra se află meseriașii dintre care unii sînt armurieri, iar alții cei care făuresc uneltele de trebuință agriculturii și altor nevoi. Aceștia nu numai că sînt scutiți de dări, dar mai și primesc o cantitate de grîne de la rege. 2. Casta a cincea o alcătuiesc războinicii, pregătiți pentru luptă. Ca număr, ea ocupă locul al doilea ; în timp de pace, ei se dedau petrecerilor și odihnei, fiind hrăniți pe cheltuiala re-

gelui și la fel sînt întreținuți și caii și elefanții lor. 3. Casta a șasea cuprinde pe supraveghetori. Ei își au partea la toate îndeletnicirile, supraveghează întreaga țară și dau seama regelui de ce se întîmplă, dacă țara are un rege, sau — de nu — cîrmuitorilor. 4. Casta a șaptea o formează dregătorii și cei care stau alături de ei, cînd se adună să chibzuiască privitor la treburile obștești. Această castă are cei mai puțini oameni, dar merită cea mai mare admirație, datorită neamului ales și înțelepciunii. Din rîndurile lor sînt chemați sfetnicii regelui, mînuitorii banului public și judecătorii neînțelegerilor. Ca să vorbim îndeobște, ei ocupă cele mai înalte dregătorii, adică funcțiile de comandă. 5. Acestea sînt, la inzi, diferitele caste, în care se împart membrii statului. Nu sînt îngăduite căsătoriile decît înlăuntrul fiecărei caste; nu e îngăduită, de asemenea, nici schimbarea meseriilor. Bunăoară, dacă cineva din casta războinicilor ar vrea să se facă agricultor sau dacă din meseriaș ar dori să ajungă filosof, acest lucru nu este îngăduit.

XLII. În țara inzilor găsim cei mai numeroși și mai mari elefanți, neobișnuit de vînjoși și de puternici. Elefantul nu se înmulțește — așa cum spun unii — altminteri decît caii, de pildă, sau celelalte patrupeze. Femela elefantului poartă sarcina cel puțin șaisprezece luni și cel mult optsprezece ¹²¹; 2. ca și iapa, ea naște — cel mai adesea — un singur pui, pe care îl alăptează pînă la șase ani. Durata vieții celor mai mulți elefanți este aceea a oamenilor care ajung la o vîrstă foarte înaintată. Ba elefanții cei mai bătrîni ating chiar și două sute de ani. 3. La inzi mai găsim și magistrați rînduiți anume pentru străini, purtîndu-le de grijă să nu pătimească cumva vreo nedreptate. Dacă un străin se îmbolnăvește, îi aduc un medic și îi poartă de grijă; iar dacă moare îl îngroapă, trimițînd rudelor banii care au rămas de pe urma lui. 4. Procesele pe care străinii le-ar putea avea sînt cercetate cu toată grija de judecătorii lor, care procedează cu asprime împotriva celor care s-au făcut vinovați de vreo nedreptate. Socot că sînt de ajuns cele ce am înfățișat cu privire la India și la vechea ei mitologie.

XLIII. E locul să vorbim acum despre sciții care trăiesc în țara ce se învecinează cu India. În vechime, ei aveau doar un teritoriu restrîns; mai tîrziu însă, datorită curajului și bărbăției lor, și-au sporit treptat-treptat puterile și au ajuns să aibă o țară întinsă, iar neamul și l-au înălțat atît de sus, încît au ajuns să poruncească altora și să dobîndească o mare faimă. 2. La început puțin numeroși, ei locuiau lîngă fluviul Araxes și lumea îi privea disprețuitor, deoarece nu aveau nici un renume. S-a ivit însă un rege — dintre cei vechi —, care era un bărbat războinic din fire, foarte iscusit în a conduce oștile. Și, astfel, au cucerit multe ținuturi muntoase, pînă la Caucaz, iar în cîmpie, pînă la

Ocean și lacul Maiotis ¹²²; au mai ocupat și restul teritoriului pînă la fluviul Tanais ¹²³. 3. Mai tîrziu — povestesc sciții — s-ar fi născut din pămînt o fecioară, al cărei trup în partea de sus reprezenta o femeie, iar în cea de jos, trupul unui șarpe. Aceasta, ajungînd iubita lui Zeus, născu un fiu, pe nume Scythes. El a fost mai vestit decît toți înaintașii săi și dădu neamului numele de sciți ¹²⁴, după însuși numele lui. Dintre urmașii regelui, s-au deosebit prin destoinicia lor doi frați, care se numeau Palos și Napes ¹²⁵. 4. Ei au săvîrșit fapte mari și au împărțit regatul între dînșii, iar de la numele lor și-au tras numele și oamenii pe care îi cîrmuiseră: palii și napii. După o vreme, urmașii acestor regi — deosebiți prin vitejie și prin iscusința de a conduce oștile — au supus nenumărate ținuturi dincolo de fluviul Tanais, pînă în Tracia ¹²⁶. După ce s-au îndreptat cu armatele în cealaltă parte ¹²⁷, și-au întins domnia pînă în Egipt ¹²⁸, la Nil. 5. Au supus astfel neamuri multe și mari — de la traci și pînă la egipteni —, așa încît stăpînirea sciților se întindea, pe de o parte, pînă la Oceanul Răsăritean, iar pe de altă parte, pînă la Marea Caspică și Lacul Maiotic. Puterea lor sporî din ce în ce, pînă cînd regii sciți ajunseseră foarte vestiți. Ei dădură numele lor unor neamuri cum sînt sacii, masageții ¹²⁹, arimaspii ¹³⁰ și multe alte triburi. 6. Regii sciților au mai strămutat în altă parte numeroase populații învinse și au trimis două mari colonii, una din Asiria în regiunea dintre Paflagonia și Pont, iar cealaltă, din Media la izvoarele Tanaisului; din această ultimă colonie coboară locuitorii care s-au numit sauromați. 7. Aceștia din urmă, trecînd mai mult timp, s-ar fi înmulțit și ar fi pustiit o mare parte a Sciției, nimicindu-i cu totul pe băștinașii ¹³¹ învinși și prefăcînd astfel aproape întreaga țară într-un deșert.

XLIV. După ce sciții n-au mai avut o vreme regi, frînele au trecut în mîinile femeilor care se distingeau prin curajul și tăria lor. La unele neamuri, femeile învață arta războiului asemenea bărbaților și nu rămîn mai prejos decît ei în privința faptelor vitejești. Și iată de ce multe și însemnate isprăvi au fost săvîrșite de către femei. Ceea ce s-a întîmplat nu numai la sciți, dar și la neamurile din jurul lor. 2. De aceea cînd Cirus, regele perșilor, care era cel mai puternic domnitor din timpul său, a năvălit în Sciția cu mare oaste, regina sciților nu numai că a măcelărit oștile persane, dar l-a prins chiar pe Cirus și l-a răstignit ¹³². După ce s-a format neamul amazoanelor, el s-a deosebit atît de mult prin vitejia sa, încît a pătruns în multe țări învecinate, și a supus o mare parte din Europa și Asia. 3. Dar dacă am pomenit de amazone, socotim că este potrivit să dăm și unele lămuriri despre ele, în ciuda faptului că cele povestite pot părea de necrezut, asemeni unei legende.

XLV. Lîngă fluviul Thermodont ¹³³, trăia un neam cîrmuit de femei. Femeile luau parte la război alături de bărbați. Una dintre ele

— zice-se —, avînd puterea regală și întrecînd pe toate celelalte prin voinicia și curajul său, ar fi înjghebat o armată femeiască, pe care a deprins-o cu exercițiile militare, ca să fie în stare să lupte și să înfrîngă popoarele care le-ar fi dușmănit. 2. După ce vitejia și faima oștii lor a sporit, regina pörni — rînd pe rînd — împotriva popoarelor din vecinătate. Deoarece soarta i-a fost prielnică, ea ajunsese atît de îngîmfată încît a pretins că este fiica lui Ares¹³⁴, iar pe bărbați i-a pus să toarcă lîna și să se dedea îndeletnicirilor femeiești din casă. Făuri legi potrivit cărora femeilor¹³⁵ le revenea mînuirea armelor, iar bărbații erau înjosiți și trecuți în rîndul sclavilor. 3. Noilor născuți — dacă erau băieți — li se mutilau picioarele și mîinile, spre a fi nevolnici în trebile războiului, iar fetelor li se ardea sînul drept, pentru ca mai tîrziu, cînd aveau să crească, să nu fie stingherite la mînuitul armelor. De aceea li s-a dat numele de amazoane¹³⁶. 4. Vestită atît prin înțelepciune, cît și prin însușirile ei războinice, regina a întemeiat un mare oraș la gurile Thermodontului, pe nume Themiscyra¹³⁷, unde a clădit un palat de toată frumusețea. În războaiele pe care le purta, a știut să păstreze o minunată rînduială ostășească și, biruind mai întii toate neamurile din vecini, își întinse hotarele țării pînă la fluviul Tanais. 5. După ce a săvîrșit multe isprăvi, se spune că ar fi murit vitejește într-o bătălie.

XLVI. A urmat la tron fiica ei, care — rîvnind să fie tot atît de vitează ca și maică-sa — a întrecut-o chiar în unele înfăptuiri. Aceasta le deprindea pe fecioare încă din copilărie cu vînători, punîndu-le să facă zilnic și exerciții militare. 2. A mai statornicit și mărcțe jertfiri, în cinstea lui Ares și în cinstea Artemidei, supranumită Tauropolos¹³⁸. Trecu apoi cu oștile sale dincolo de fluviul Tanais și birui toate neamurile, rînd pe rînd, pînă în Tracia. De acolo, s-a înapoiat în țara ei încărcată de prăzi și clădi temple minunate întru slăvirea zeilor mai sus amintiți. Apoi domni cu blîndețe și își cîștigă dragostea supușilor săi. 3. Se zice că ar fi pornit și în direcția cealaltă¹³⁹, supunînd o mare parte din Asia. Astfel stăpînirea ei s-ar fi întins pînă în Siria. După moartea reginei despre care vorbim, ar fi urmat la tron tot femei, înrudite cu ea. Domnind cu strălucire, au sporit din ce în ce mai mult slava și puterea neamului amazoaanelor. După multe generații, faima vitejiei lor răspîndindu-se în toate țările, Heracles, fiul Alcmeniei și al lui Zeus, primi poruncă de la Euristeu să-i aducă cîngătoarea amazoaanei Hippolyte. 4. Și iată, deci, pentru ce Heracles le înfruntă în lupte și — învingînd într-o mare bătălie oastea amazoaanelor — luă prizonieră pe Hippolyte, cu cîngătoare cu tot, dînd o lovitură de moarte pentru întregul său neam¹⁴⁰. Barbarii din vecinătate, privind acum cu dispreț poporul acesta istovit, și-au adus aminte de ocările îndurate în trecut și au pornit împotriva amazoaanelor un război înverșunat, așa că n-a mai rămas nici măcar amintirea numelui lor.

5. Mulți ani mai târziu, după expediția lui Heracles, s-a băgat de seamă în timpul războiului troian că mai rămăsese Penthesilea, o fiică a lui Ares și regină a amazoanelor care scăpaseră de pustiire. Ea fugise din țara ei ca să scape de răzburarea pentru un omor săvârșit, ce-ar fi fost silită să-l ispășească. A luptat de partea troienilor, după moartea lui Hector. Omorînd mulți eleni, ar fi dovedit curaj și și-ar fi dat viața vitejește, ucisă de Ahile. 6. Aceasta — zice-se — ar fi fost cea din urmă amazoaică vestită prin cutezanța ei. Mai târziu, neamul amazoanelor a decăzut tot mai mult, pierzînd în cele din urmă orice putere. Și iată pentru ce în vremile noastre, cînd cineva povestește despre vitejia amazoanelor, oamenii cred că le este dat să asculte doar născociri ori legende.

XLVII. Deoarece am socotit că trebuie amintite în lucrarea de față ținuturile de miazănoapte ale Asiei, credem că este un lucru nimerit să înfățișăm cititorilor legenda hiperboreenilor ¹⁴¹. Dintre cei care în scrierea lor au vorbit despre vechile legende, Hecateu și alți cîțiva istorisesc cum că în regiunea de dincolo de țara celților se află, în Ocean, o insulă care nu este mai mică decît Sicilia. Aceasta ar fi așezată spre miazănoapte, fiind locuită de hiperboreeni, oameni cărora li se spune astfel fiindcă locuiesc dincolo de locurile unde bate vîntul Boreas. Insula are un pămînt bun și roditor, iar clima este atît de prielnică, încît în fiecare an întîlnim acolo două recolte. 2. Pe această insulă s-ar fi născut Leto ¹⁴², din care pricină în insulă i se dă lui Apolo, dintre toate zeitățile, cea mai mare cinstire. Iar locuitorii insulei ar fi un fel de preoți ai lui Apolo, zeu pe care ei îl slăvesc mereu, zi de zi, prin cîntece, preamărindu-l într-un chip cu totul ales. Pe insulă există o mareață incintă, închinată lui și un templu vrednic de a fi amintit, avînd o formă rotundă și fiind împodobit cu numeroase ofrande. 3. Există și un oraș închinat zeului, iar majoritatea locuitorilor cîntă din ceteră și rămîn neconținți în templu, unde îl slăvesc pe Apolo prin cîntece, preamărindu-i faptele. 4. Hiperboreenii noștri ar avea o limbă deosebită de a celorlalți oameni și ar fi foarte prietenoși cu elenii, mai ales cu atenienii și cu delienii ¹⁴³, prietenia lor dăinuind din vremile străvechi. Unii eleni spun că ar fi venit în țara hiperboreenilor lășînd aici ofrande de mare preț cu inscripții grecești. 5. La rîndul lui, un hiperborean — pe nume Abaris ¹⁴⁴ — ar fi călătorit odinioară în Elada și ar fi reînnoit cu delienii prietenia care lega cele două popoare. 6. Se povestește că de la această insulă și pînă la lună depărtarea ar fi foarte mică și că de acolo se pot foarte deslușit vedea în lună — ca și pe pămînt — ridicături de teren. La fiecare nouăsprezece ani, zeul ar vizita insula; în răstimpul acesta și astrele se reîntorc la punctul lor de plecare. Și iată, deci, pentru ce răstimpul de nouăsprezece ani este numit la eleni anul lui Meton ¹⁴⁵. 7. Cînd apare zeul Apolo la hiperboreeni, el cîntă din ceteră în toate nopțile și dă-

tuește, începînd de la echinocțiul de primăvară și pînă la ivirea Pleiadelor, fiindcă se bucură de onorurile ce i se aduc. Cîrmuitorii orașului, care sînt totodată și păzitorii templului, s-ar numi boreazi fiind urmași ai lui Boreas. În neamul lor, domnia se moștenește.

XLVIII. După ce am dus această povestire pînă la capăt, să trecem, în istorisirea noastră, la celelalte ținuturi ale Asiei, pe care nu le-am descris încă și anume, în primul rînd, la Arabia. Această țară se găsește între Siria și Egipt și este locuită de numeroase și felurite neamuri. Partea de răsărit este locuită de așa-numiții arabi nabatei, și este oarecum pustie, lipsită fiind de apă. Doar o mică parte a țării e roditoare. 2. Arabii duc o viață de ũlhari, atacîndu-și vecinii și jefuindu-i, deoarece nespuse de greu poate fi purtat un război împotriva lor. În ținuturile lipsite de apă, ei sapă fîntîni, unde socot că ar fi mai potrivit, și le țin ascunse, neștiute de nimeni. În această regiune, își găsesc un refugiu sigur ¹⁴⁶, 3. deoarece numai ei cunosc locurile cele mai tainice unde se află apă. Următorii lor însă — oameni din alte neamuri — nu le știu și, fiindcă nu le află locurile, ori se sting din pricina setei, ori se întorc acasă, după multe necazuri și osteneți. 4. Tocmai fiindcă arabii pot fi atît de greu înfrînți în această regiune, neamul lor și-a păstrat pînă în zilele noastre libertatea, neînduînd nici o stăpînire străină ¹⁴⁷ și păstrîndu-și neatîrnarea. 5. Iată, prin urmare, pentru ce nu l-au putut supune nici asirienii din vechime, nici regii mezilor și ai perșilor, nici ai macedonenilor, cu toate că toți au pornit armate puternice împotriva lor; dar niciodată nu au putut izbîndi în cele ce încercau să îndeplinească. 6. În țara nabateilor se află o foarte puternică stîncă ¹⁴⁸, la care se poate ajunge printr-o cărare strîmtă, pe unde doar cîțiva oameni urcă în același timp. Aici, băștinașii își pun la adăpost avutul lor. Mai este aici și un lac ¹⁴⁹ mare — producător de asfalt —, ceea ce asigură nabateilor cîștiguri însemnate; 7. e lung de cinci sute de stadii și lat de șazeci. Apa are un miros neplăcut și un gust amar, încît nu pot trăi aici, ca în alte ape, nici pești și nici vreun alt animal. Cu toate că se varsă în el rîuri mari cu apă limpede, bună, stăruie mirosul rău al lacului. În fiecare an se înalță — fierbînd —, din mijlocul lacului, un strat mare de asfalt care uneori se întinde pe trei plethri ¹⁵⁰ și mai bine și cîteodată e doar de doi plethri. Stratului celui mare, barbarii din vecinătate îi spun „taur“, iar pe cel mai mic îl numesc „vițel“. 8. Cînd asfaltul plutește pe lac, de la o oarecare depărtare pare o insulă. Erupția este anunțată cu douăzeci și două de zile mai înainte de a izbucni; căci, pe o distanță de multe stadii în jurul lacului, vîntul împrăștie un miros neplăcut și tot argintul, aurul și arama de prin apropiere își schimbă culoarea, ce revine îndată după încetarea erupției. Cum regiunea învecinată este supusă acțiunii focului și cum aerul e plin

de miasme, aceasta îi face pe oamenii din partea locului să fie bolnăvicioși și nu le îngăduie o viață mai lungă. 9. Solul însă, pe toată întinderea udată de apa râurilor sau cât este irigat — îndeajuns de bine — de izvoare, e roditor și potrivit pentru cultura palmierului. Mai există o vale¹⁵¹ unde crește așa-numitul balsam, aducînd cîștiguri mari locuitorilor, căci această plantă nu mai crește în nici o altă parte a lumii, iar medicii o folosesc ca pe un leac minunat.

XLIX. Partea Arabiei¹⁵² care se învecinează cu regiunea pustie și săracă în apă se deosebește de aceasta pînă într-atît încît a fost numită Arabia cea Fericită, și datorită belșugului de fructe și mulțumită altor plante care se află pe aceste meleaguri. 2. Din trestie, papură și alte plante lemnoase se desprinde o mireasmă plăcută. Acestea cresc din belșug, avînd frunze de tot felul și o rășină ce se prelinge din coajă, mirosind la fel de frumos. La marginile țintului se găsește smirna, și acea mireasmă plăcută zeilor, tămîia, care este trimisă de aici în lumea întreagă. 3. Mai cresc pe aceste meleaguri costos¹⁵³, casia¹⁵⁴ și scorțișoară, cu tulpini mari și alcătuiind tufișuri foarte dese, așa încît ceea ce se presară cu zgîrcenie pe altarele zeilor prin alte țări este aici folosit ca lemn de foc, iar ceea ce aiurea este socotit un lucru rar se folosește în casele oamenilor drept așternut pentru sclavi. Alături de scorțișoara propriuzisă, care este nespun de bună, mai crește guma și un soi de terebentină binemirosoare, de o mărime neobișnuită. 4. Pe munți se află nu numai foarte mulți brazi și pini, dar și cedrul, cum și jneapănul — de o grosime neobișnuită — și așa-numitul „boraton“¹⁵⁵. Din multe alte plante cu miros plăcut se scurge o rășină înmiresmată și ea, pentru cel care se apropie. Dar însuși pămîntul — prin firea lui — are un miros plăcut, asemenea tămîii. 5. Așa se face că în unele părți ale Arabiei, cînd pămîntul este săpat, dai peste zăcăminte plăcut mirositoare. Astfel sînt date la iveală cariere de piatră neînchipuit de mari. Din asemenea pietre se clădesc casele și, atunci cînd picură stropii de rouă, o parte a pietrelor se tolesc — sub acțiunea umezelii — și astfel se face, curînd, un fel de ciment care se prelinge printre crăpături, cimentîndu-le. În felul acesta se întăresc toate părțile zidului.

L. În Arabia se scoate și așa-numitul „aur fără foc“, care nu se obține din minereu prin topire, ca în alte părți, ci se extrage din pămînt sub formă masivă — bucăți de mărimea unei castane și avînd o culoare atît de lucitoare încît, atunci cînd este folosit să fixeze pietrele prețioase, el dă la iveală cea mai frumoasă bijuterie. 2. Ținutul este atît de bogat în turme, încît multe neamuri care duc o viață de păstori se pot hrăni din belșug cu ceea ce produc turmele, nemaivînd nevoie de grîne. Siria din vecinătate hrănește o mulțime de fiare sălbatice, căci aici se găsesc

lei și pantere, mai numeroși, mai mari și mai puternici decât în Libya și — pe deasupra — se mai află și așa-numiții tigrii babilonieni. 3. Întîlnim și animale care au o dublă natură, de parcă ar fi un amestec de forme. Așa sînt cele numite „struthocameli“¹⁵⁶ care, după cum o spune și numele, sînt pe jumătate păsări și pe jumătate cămile. Ca mărime, se aseamănă cu o cămilă nou-născută; capul lor este acoperit de un păr subțire, au ochii mari și negri de aceeași formă și culoare cu ai cămîlelor. 4. Gîtul le este lung, ciocul — dimpotrivă — foarte scurt și ascuțit, aripile, moi și păroase; cele două picioare au ghearele despicate, așa încît struțul pare a fi în același timp și animal de uscat și pasăre. 5. Fiind însă greu, el nu se poate ridica în aer ca să zboare, dar fuge pe pămînt cu cea mai mare repeziciune, aruncînd cu picioarele ne-numărate pietre în urma lui — cu atîta putere, încît vînătorii ce-l urmăresc cad greu răniți. 6. Dacă este însă ajuns din urmă, struțul își vîră capul într-un tufiș sau în vreun alt adăpost, nu fiindcă nu l-ar ajuta mîntea să facă altcum sau din neghiobie — cum au spus-o unii —, pentru că și-ar închipui că nimeni nu-l mai vede, de vreme ce el nu poate vedea pe nimeni, ci fiindcă struțul caută adăpost pentru cea mai firavă parte a trupului său — capul —, ca să scape cu viață. 7. Într-adevăr, Natura este o minunată învățătoare pentru toate ființele pămîntului, nu numai spre a le scăpa viața lor, dar și a puilor, căci din fire viața le este dragă. Instinctul mîna viețuitoarele să perpetueze specia, urmînd una alteia, fără să se sfîrșească vreodată desfășurarea vieții.

LI. Mai sînt și așa-numitele „camelo-pardalis“¹⁵⁷, care au luat cîte ceva din fiecare din aceste două viețuitoare, al căror nume îl poartă. Cît privește dimensiunile lor, ele sînt mai mici decât cămilele, avînd un gît mai scurt; forma capului și ochii însă sînt ca ai panterei; și, cu toate că pe spate au o cocoasă ca și cămila, cît privește culoarea și părul, seamănă cu pantera; mai au și o coadă lungă ce imită natura acestor sălbaticiuni. 2. Trăiesc acolo țapul și cerbul, ca și bubalii¹⁵⁸ și multe alte animale hibride — pe care Natura le-a îmbinat din diferite animale. Dar am lungi-o prea mult dacă am înfățișa mai amănunțit fiecare din aceste vietăți. 3. Se pare că în ținuturile așezate departe spre miazăzi puterea dătătoare de viață este sporită prin căldura soarelui și viața este cu mult mai fecundă. Și iată, așadar, din care pricină acolo se nasc atît de multe, frumoase și felurite animale. 4. De aceea, vedem în Egipt crocodili și hipopotami; iar în Etiopia și Libya cea pustie, elefanți și nespun de multe și de felurite soiuri de șerpi, precum și alte vietăți, mai ales balauri de o mărime și vînjoșie neobișnuite. Tot așa și în India se nasc elefanți extrem de numeroși, de o tărie și o mărime uimitoare.

LII. Dar pe lîngă toate aceste viețuitoare, cu înfățișări atît de ciudate, Arabia mai produce, datorită înrîuririi soarelui, tot soiul de pietre,

care se deosebesc prin colorit, strălucire și limpezime. 2. Așa, bunăoară, sînt cristalurile; ele se alcătuesc dintr-o apă curată, care însă nu s-a învîrtoșat datorită frigului, ci prin puterea focului zeiesc; de aceea, sînt trainice și nu se descompun, iar sub acțiunea vaporilor iau felurite culori. 3. În felul acesta, s-au format smaragdul și așa-numitul beril, în minele de cupru, unde s-au colorat și întărit, datorită cufundării lor într-o baie de sulf. Iar crisolitul¹⁵⁰, care ia naștere tot mulțumită soarelui, își primește culoarea de la aburii cu fum. 4. Și iată, deci, pentru ce crisoliții falși se obțin pe cale artificială, luînd forma și culoarea unor cristale sub acțiunea focului, în care sînt introduși de către om. În ce privește rubinele, se crede că deosebirile de colorit sînt produse de cantitatea mai mare sau mai mică de lumină pe care au absorbit-o în cursul solidificării lor. 5. Tot unor asemenea cauze se datorește și coloritul păsărilor, ale căror pene sînt uneori purpurii, alteori în fel și chip de culori sau într-un amestec pestriț. Au cînd culorile focului, cînd sînt de un galben șofraniu, cînd de un verde ca smaragdul; dar multe sînt de culoarea aurului, după cum le-a bătut lumina. Ar fi greu să putem explica minunatul amestec al culorilor. 6. Același lucru — zice-se — se întîmplă, sub acțiunea soarelui, și în privința curcubeului, atunci cînd el se ivește pe cer; de aceea, cercetătorii au ajuns la concluzia că o căldură înăscută și firească a făcut ca toate aceste ființe să aibă colorituri așa de felurite, și numai soarelui — izvor al vieții — i se datorește chipul tuturor corpurilor. 7. Și coloritul felurit al florilor și al pămîntului ar veni de la soare, obîrșia tuturor lucrurilor, iar meșteșugul vremelnic al omului pricepîndu-se doar să imite forțele naturii; și întrebuintarea culorilor în toate nuanțele el va fi învățat-o de la Natură. 8. După cum s-au explicat culorile prin înfrîurirea luminii, tot așa se crede că mirosul și gustul specific al fructelor și mărimea și alcătuirea felurită a animalelor, precum și a diferitelor specii de pămînturi, se datoresc căldurii soarelui, care-și trimite razele asupra pămîntului roditor și pătrunde în apa dătătoare de viață, dînd naștere tuturor lucrurilor. 9. Și iată, prin urmare, pentru ce nici marmura de Paros, nici vreo altă marmură tot atît de prețuită nu se poate asemui cu acelea ale Arabiei. Albul lor este atît de strălucitor, greutatea atît de mare și sînt așa de lucioase că nu-și găsesc pereche. Toate însușirile caracteristice ale acestei regiuni sînt — așa cum am spus-o mai sus — datorate soarelui, care prin încălzire solidifică și dă trăinicie materiei, iar prin lumină îi dăruie strălucire.

LIII. Păsările sînt mai ușoare și pot zbura mai bine, îmbăiate în soare. Penele lor s-au colorat tot datorită luminii, mai ales în țările în care soarele este dogoritor. 2. Așa, bunăoară, în Babylon, se nasc mulți păuni, împodobiți cu penele cele mai frumoase, iar în Siria, lîngă hota-

rele ei, se nasc papagali, bibilici, și liște purpurii, precum și alte animale de o formă și un colorit variat. 3. Același lucru trebuie să-l spunem și despre alte ținuturi ale pământului, care au aceeași climă; de pildă, India, cum și ținuturile de lângă Marea Roșie, Etiopia, și unele părți ale Libyei. 4. Numai că regiunile așezate mai spre răsărit, avînd un pămînt mai gras, produc animale mai mari și mai de soi, iar celelalte pămînturi dau naștere — fiecare după însușirile sale — la tot felul de vietăți. 5. Astfel, Libya produce numai curmale uscate și mici; în Coile-Syria, se găsesc așa-numitele „curmale-nuci” care sînt foarte mari, dulci și zemoase. 6. Însă în Arabia și Babylonie se pot vedea unele cu mult mai mari; ele ajung de șase degete și colorate, parte în roșu, parte în culoarea merelor pădurețe, unele fiind purpurii, foarte gustoase și desfătînd, totodată, și privirea. Trunchiurile palmierilor se înalță sus și nu au ramuri decît în vîrf. Încoronați de frunziș, palmierii au acolo frunzele așezate în mănunchi. 7. La unii palmieri sînt așezate circular. În mijlocul lor, crește fructul, ca un ciorchine. La alți palmieri însă, frunzele din vîrf se lasă într-o parte, de parcă ar fi o făclie, a cărei flacără a fost înclinată de vînt. Alții au coroana împărțită în două, așa că pe dreapta și pe stînga atîrnă cîte un mănuchi de ramuri, avînd o înfățișare pitorească.

LIV. Partea de miazăzi a Arabiei se numește „cea fericită”; în-lăuntrul ei trăiesc o mulțime de arabi nomazi, care își petrec viața în corturi. Ei cresc mari turme, păscînd pe cîmpii întinse. 2. Ținutul care se află între aceste cîmpii și „Arabia Fericită” este un pustiu lipsit de apă — așa cum am spus-o mai sus¹⁶⁰. Partea de apus a Arabiei e doar dune de nisip, care se întind pe suprafețe uriașe. Aici drumetul nu-și poate găsi calea decît luîndu-se după steaua nordului, aidoma corăbierilor care-și găsesc drumul pe mare îndrumați de această stea. 3. Restul Arabiei, dinspre Siria, are o populație numeroasă de agricultori și neguțători de tot felul, care — făcînd schimburi de mărfuri la vreme potrivită — acoperă lipsurile diferitelor regiuni și le asigură din belșug cele trebuitoare. 4. Fișia de coastă deasupra „Arabiei Fericite” este străbătută de multe rîuri mari, ce dau naștere multor mlaștini și lacuri întinse. 5. Cu apa adusă de rîuri și cu cea de pe urma ploilor de vară sînt irigate vaste regiuni și oamenii strîng, în fiecare an, două recolte. Acest ținut hrănește turme de elefanți și alte dihânii ce trăiesc pe uscat, avînd uimitoare forme hibride; mai sînt și vite de tot felul, mai ales cornute și oi cu o coadă lungă și groasă. 6. Țara mai are multe și deosebite feluri de cămile; unele păroase, altele fără păr, precum și unele cu două cocoșe în spinare, numite de aceea *dityli* („cu două protuberanțe”). Unele dintre ele dau o hrană îmbelsugată locuitorilor, prin laptele și

carnea lor, iar altele sînt folosite să ducă în spinare poveri, cărînd zece medimne de secară dimpreună cu cinci oameni urcați pe deasupra. Dromaderile cu picioarele mai scurte și subțiri aleargă nespuse de repede, fiind mai ușoare, și străbat distanțe mari, din care pricină sînt folosite pentru lungile călătorii, prin pustiul secetos. 7. În vreme de război, slujesc și la lupte, purtînd în spinare doi arcași, așezați spate în spate; unul din ei luptă cînd se dă atacul, iar celălalt cînd pornesc în retragere. Am stăruit poate prea mult asupra Arabiei și a produselor acestei țări, dar am făcut-o ca să împărtășim cititorilor, curioși de a afla, o seamă de cunoștințe ce le-ar putea face plăcere.

LV. Acum vom încerca să dăm — pe scurt — cîteva lămuriri despre o insulă¹⁶¹ care a fost descoperită în Oceanul de la miazăzi și despre lucrurile minunate ce se află acolo. Vom începe prin a povesti cu precizie ce a prilejuit această descoperire. 2. Un oarecare Iambulos se îndelețnicise din copilărie cu învățătura. După moartea tatălui său, care fusese negustor, s-a apucat și el de negustorie. Pe cînd călătorea prin Arabia, îndreptîndu-se spre regiunea mirodeniilor¹⁶², a fost prins de tîlhari, împreună cu tovarășii săi de drum. Mai întîi s-a hotărît ca Iambulos să fie folosit drept păstor împreună cu unul dintre cei care-l întovărășise și care fusese prins odată cu el. Apoi amîndoi am căzut în mîinile unor tîlhari etiopieni, care i-au dus pe țărnul Etiopiei. 3. Etiopienii îi răpiseră, ca să slujească unei purificări a țării, purificare ce se făcea cu ajutorul unor străini. Din vremurile străvechi, la acești etiopieni era un obicei, statornicit de un oracol, ca o dată la douăzeci de generații, adică la șase sute de ani (socotind o generație treizeci de ani), să fie luați doi oameni, folosiți ca jertfă de ispășire, și să fie trimiși pe mare, construindu-se pentru ei o corabie mică, potrivită ca mărime doar pentru doi inși, dar în stare să înfrunte furtunile mării. Ei puteau să cîrmuiască lesne corabia. În ea, etiopienii puneau merinde pentru șase luni. Și, îmbarcîndu-i pe cei jertfiți, le porunceau să pornească în larg, ca să se dea urmare oracolului. Ceea ce li se cerea era să navigheze spre miazăzi. 4. Li se spunea că vor ajunge într-o insulă fericită, la un popor de oameni cumsecade, în mijlocul cărora aveau să trăiască o viață plină de bucurii. Se mai spunea călătorilor că, dacă ei ajung teferi în această insulă, Etiopia va avea parte, șase sute de ani, de pace și netulburată fericire. Dacă ei s-ar însăpămînta însă de înfîrșitul Ocean și s-ar întoarce din drum, atunci urmau să fie pedepsiți cu cele mai grele osînde, ca niște tîlhari și ca o pacoste pentru întregul neam etiopian. 5. Cu acest prilej etiopienii se adunară la țărnul mării într-un mare sobor și aduseră mărețe jertfe întru cinstirea zeilor, încununîndu-i cu flori pe cei doi păstori ce aveau să pornească în căutarea insulei și să aducă purificarea nea-

mului. Apoi le-a fost poruncit să pornească la drum. 6. Ei ieșiră în larg și, după ce timp de patru luni au fost jucăria valurilor înspumate, au ajuns pe mai sus amintita insulă rotundă ce avea, de jur-împrejur, cam la cinci mii de stadii.

LVI. Apropiindu-se de insulă, i-au întâmpinat câțiva băștinași, ce le traseră vasul pe țarm. De îndată ce i-au zărit, cei din insulă au sosit în mare grabă cu toții, minunându-se când i-au văzut debarcând. S-au purtat omenos cu dinșii și le-au dat toate cele de trebuință, din câte se găseau la ei. 2. Insularii, prin înfățișarea trupurilor și felul lor de viață se deosebeau mult de locuitorii de pe meleagurile noastre. Toți erau de aceeași înălțime, trupul lor fiind mai înalt de patru coți. Oasele trupului le erau mlădioase, într-o oarecare măsură, putându-se încovoia și reveni la loc, ca și cum ar fi fost doar niște tendoane. 3. Deși păreau foarte slabi, trupurile lor erau totuși cu mult mai vînjoase decât ale oamenilor de prin părțile noastre. Dacă ei apucau cu mâinile un lucru, era cu neputință să-l smulgi dintre degetele lor. Aveau păr numai pe cap, la sprâncene, gene și barbă, iar restul trupului era atît de neted, încît nu se putea zări nici măcar un puf. 4. Dealtfel, corpul le era frumos și cu mădularele bine proporționate. Nările lor erau cu mult mai mari decât ale noastre — fiind prevăzute cu un capac, ca o limbă. 5. Și limba lor era foarte curioasă, ea fiind așa și de la natură, și pentru că astfel o făcuse iscusința lor. Pînă la un anumit punct ea era despicață, putînd fi astfel împărțită în două pînă la rădăcină, așa încît oamenii aveau o limbă dublă. 6. De aceea scoteau tot felul de sunete, fiind în stare să reproducă nu numai orice vorbire omenească și articulată, dar și cîntecul — pe mai multe voci — al păsărilor, și într-un cuvînt, orice sunet. Cel mai uimitor lucru era că puteau sta de vorbă, în același timp, cu două persoane, răspunzînd și vorbind — așa cum cer împrejurările — fiecăruia. De o jumătate a limbii se foloseau pentru a vorbi unei persoane, iar de cealaltă jumătate pentru a răspunde alteia. 7. Clima era deosebit de prielnică, deoarece ei trăiau sub linia echinoctială și nu aveau să îndurată nici arșița și nici gerul. Acolo, roadele copacilor rămîn coapte tot cursul anului, așa cum ne-o spune și poetul¹⁶³. „Para se coace una după alta și un măr după altul, iar strugurii și smochinele ajung să se coacă rînd pe rînd“. Ziua era mereu egală cu noaptea, iar la amiază obiectele nu aruncau umbră, fiindcă soarele sta perpendicular deasupra capetelor lor.

LVII. Oamenii trăiau împărțiți în familii și triburi, dar nu mai mult decât patru sute la un loc. Își duceau traiul pe pajiști, deoarece pămîntul le da hrană din belșug. Din pricina rodniciei insulei și a aerului său bun, creșteau de la sine roade mai multe decât aveau trebuință. 2. Creștea, bunăoară, o trestie rodind îmbelșugat un fel de mazăriche albă¹⁶⁴. Lo-

calnicii o strîngeau și o lăsau să stea în apă caldă, pînă cînd se umfla, de boabele ajungeau să aibă mărimea unui ou de porumbel. Atunci, fructul era strivit și se frămînta în mînă cu multă pricepere pînă devenea o pîine pe care o coceau și, apoi, o mînceau. Gustul ei era bun și dulce. 3. Mai erau pe acolo și multe izvoare, unele calde, slujind pentru băi care lecuiesc trupul de orice oboseală, iar altele reci avînd un gust foarte plăcut și darul de a tămădui bolile. Științelor li se dădea toată luarea aminte, îndeosebi astrologiei. 4. Insularii aveau și o scriere compusă din douăzeci și opt de litere, pentru care foloseau numai șapte semne, fiecare putînd fi întrebuițat în patru feluri. Rîndurile nu mergeau orizontal ca la noi, ci vertical, de sus în jos. Localnicii ajungeau la adînci bătrînețe, atingînd vîrsta de o sută cincizeci de ani, de cele mai multe ori fără să fi fost bolnavi. Acela care se schilodise ori suferea de vreun beteșug trebuia să-și ia singur viața, potrivit unei aspre legi. 5. De asemenea, la ei era o datină care nu îngăduia omului să treacă de un anumit număr de ani. Împlinind această vîrstă, oamenii se sinucideau într-un fel cu totul neobișnuit. Creștea pe insulă o plantă ciudată care avea darul să adoarmă pe cel care ar fi gustat din ea și, apoi, — pe nesimțite — somnul adînc se prefăcea în moarte.

LVIII. Căsătoria nu era cunoscută. Se putea întîlni acolo comunitatea femeilor, iar copiii erau crescuți în devălmășie, toți iubindu-i deopotrivă. Cînd erau încă mici, se întîmpla de multe ori ca doicile să-și schimbe pe sugari, încît nici mamele să nu-i mai recunoască. Dar, la ei nefiind gelozie și nici ambiție, își duceau viața netulburată de răzmerițe, dornici să trăiască în cea mai deplină înțelegere. 2. Mai exista acolo o vietate, al cărui trup nu era prea mare, dar care avea însușiri cu totul deosebite, iar sîngele posedă o virtute ciudată. Trupul ei era rotund și tare asemănător cu o broască țestoasă. Spatele îi era însemnat cu două linii încrucișate, de culoarea mărului verde, 3. avînd la fiecare capăt cîte un ochi și o gură. Vedea cu patru ochi și, avea tot atîtea guri; totuși, mîncărurile ajungeau într-un singur esofag și se întîlneau într-un singur stomac. Măruntaiele acestei vietăți, ca și celelalte organe, erau — de asemenea — foarte simple. Picioarele îi erau așezate de jur împrejurul trupului, în așa fel încît se putea duce încotro voia. 4. Sîngele animalelor avea însă o calitate uimitoare: el făcea să se lipească de îndată la loc toate membrele tăiate ale unui corp viu, ca de pildă un braț tăiat sau oricare alt mădular, cît timp tăietura era încă proaspătă. Și, dacă nu era vorba de vreun organ vital, se vindeca pe loc. 5. Fiecare trib al insularilor creștea și hrănea un soi de pasăre foarte mare, cu totul neobișnuită, necesară pentru a pune la încercare dispozițiile sufletești ale pruncilor. Acești copii fragezi erau urcați pe pasăre și lăsați să zboare împreună cu

ea ; iar cei ce înfruntau zborul erau luați și creșcuți, pe câtă vreme cei apucați de ameteală și gata să cadă erau aruncați, vădindu-se astfel că nu vor avea o viață îndelungată și că le lipseau însușirile sufletești. 6. Fiecare trib era condus de omul cel mai în vîrstă, care avea puterea unui rege și era ascultat de toți. Cînd acest conducător atingea vîrsta de o sută și cincizeci de ani, își curma viața potrivit datinei, iar cîrmuirea trecea în mîinile celui mai bătrîn dintre cei rămași în viață. 7. În jurul insulei marea aducea curenți puternici cu fluxuri și refluxuri uriașe. Gustul apei era însă dulce. Dintre constelațiile noastre, Ursele și multe altele nu se puteau vedea. Erau șapte insule, toate de aceeași mărime și așezate la aceeași depărtare una de alta, fiind cîrmuite de aceleași obiceiuri și legi.

LIX. Toți locuitorii acestei insule, deși creșteau de la sine, din belșug, toate cele trebuitoare hranei, nu se dedau niciodată la poște neînfrînte, ci duceau o viață nespuse de simplă, mîncînd numai atît cît să-i îndeestuleze. Carnea și celelalte alimente le consumau în parte fripte, în parte fierte în apă, fără ca ei să cunoască sosuri pregătite cu iscusință ; le erau, de asemenea, necunoscute multele mirodenii pe care noi le folosim. 2. Dintre zei, ei slăveau văzduhul, care cuprinde totul, soarele și — îndeobște — tot ce este ceresc. Ei știau să prindă, în felurite chipuri, multe soiuri de pește și mai vîneau și numeroase păsări. 3. Erau la dînșii și nenumărați pomi fructiferi sălbatici. Mai creșteau măslini și viță de vie, din care localnicii își pregăteau recolte îmbelșugate de untdelemn și vin. Șerpii — de o mărime uriașă — nu-l vătămau totuși pe om, carnea lor putîndu-se mîncea și fiind extrem de dulce. 4. Hainele băștinașilor erau făcute dintr-un fel de trestie, care avea la mijloc un puf moale și strălucitor ¹⁶⁵. Ei strîngeau puful și-l amestecau cu lichidul scos din scoicile zdrobite, făcîndu-și astfel minunate veșminte de purpură. 5. Forma animalelor de acolo se deosebea foarte mult de aceea a vietăților cunoscute de noi și nici nu-ți vine să crezi că puteau fi așa cum sînt descrise. Viața locuitorilor se desfășura după o anumită rînduială, bine statornicită. Ei nu mînceau în fiecare zi aceeași hrană, ci în unele zile, hotărîte mai dinainte, mînceau numai pește, iar în altele doar păsări ; cîteodată, găteau carne de animal terestru și alteori se hrăneau doar cu măslina sau zarzavaturi. 6. Se slujeau unii pe alții — cu schimbul ; în vreme ce unii prindeau pește, alții se dedau meșteșugurilor sau se îndeletniceau cu alte lucruri folositoare. Îndeplinirea sarcinilor obștești — cei bătrîni fiind scutiți — se făcea tot pe rînd. 7. La sărbători și în zilele de rugăciune, ei cîntau și înălțau imnuri și laude în cinstea zeilor, dar mai ales a soarelui, căruia i-au închinat insula și pe ei înșiși. 8. Morții îi îngropau în nisip, în timpul refluxului, în așa fel ca valurile — cînd vine fluxul

— să-i acopere ca într-un mornînt. Trestia, din al cărui fruct își pregăteau mîncăruri, avînd grosimea de o palmă, ei pretindeau că s-ar îngroșa cînd este lună plină, micșorîndu-se cînd luna scade. 9. Apa izvoarelor calde era dulce și prielnică sănătății, păstrîndu-și mereu căldura, fără a se răci vreodată, dacă nu se amesteca cu apă rece sau cu vin.

LX. Iambulos și tovarășul său, după ce au stat șapte ani acolo, — măcar că se împotriveau — au trebuit să părăsească insula, socotiți ca răufăcători și oameni ce primiseră din tinerețe o educație proastă. Atunci s-au îmbarcat în corabia lor, pregătită de dînșii, și — încărcînd în ea hrană — și-au luat rămas bun. Au călătorit pe mare mai bine de patru luni, și în cele din urmă au fost aruncați pe coastele Indiei, într-un ținut foarte nisipos și plin de noroi. 2. Tovarășul lui Iambulos și-a aflat moartea printre stîncile înălțate pe țărm, iar Iambulos ajunsese — în schimb — într-un sat ai cărui locuitori îl duseră la regele din cetatea Palibothra¹⁶⁶, depărtată de mare cale de mai multe zile. 3. Deoarece regele era prieten al elenilor și punea mare preț pe învățătură, l-a primit cu onoruri¹⁶⁷. Iambulos a plecat, apoi, mai departe cu însoțitori ce-l ocroteau, ajungînd în Persia și, mai apoi, în Elada. 4. A scris tot ce-a avut prilejul să vadă¹⁶⁸ și a povestit despre India multe lucruri, pe care alți scriitori nu le știau. Iar noi, după ce ne-am îndeplinit făgăduiala dată la început, vom încheia aici a doua noastră carte.

Note

- ¹ Inceput din perioada elenistică, șapte construcții și reprezentări plastice au fost scoțite de o perfecțiune unică în felul ei, drept care au fost astfel denumite: ele au fost piramidele, templul lui Artemis din Efes, mausoleul (cavoul) lui Mausolos, din Halicarnas, zidurile Babilonului, grădinile Semiramidei din Babilon, statuia lui Zeus de la Olimpia (executată de Fidias) și colosul de bronz din insula Rodos (reprezentând pe zeul Helios). În afară de canonul acesta „clasic” al operelor amintite și farul de la Alexandria ca și altarul închinat lui Zeus de la Pergamon au fost considerate a fi „minuni ale lumii”.
- ² Ninos nu este un personaj istoric, ci o creație legendară tirzie, deoarece nu a fost pomenit nici de Herodot (sec. V) și nici de Berossos din Babilon (sec. IV-III). Cel mai vechi prinț asirian de la care avem un document este Zarikum (catre 2400 î.e.n.), iar înaintea lui știm că la Assur au domnit Ushia și Kikia, fondatorul celebrului templu. Catre 2225 î.e.n. domnește Puzur Ashir I, după care lista regiilor asirieni este completă. Or, pe această listă nu figurează nici un rege cu numele de Ninos. Orașele din Mesopotamia își trăgeau de obicei numele după zeul care le ocrotea; Ninive pare că s-a numit astfel după zeița Nina, care este un alt nume a lui Istar, iar nu după numele presupusului Ninos.
- ³ Aceste aprecieri par să reflecte expansionismul imperiului neubabilonian din sec. VII î.e.n., care era cunoscut lumii grecești.
- ⁴ Singurul personaj cunoscut — numele fiind de altfel iranic și nu semit — îl reprezintă un persan din sec. IV î.e.n.
- ⁵ Aceasta este valabilă numai pentru triburile din pustiul Arabiei. De altfel formațiunile lor statale din decursul timpului au fost vasale ale diferitelor imperii care au controlat Orientul-Apropiat (Egipt, Mesopotamia, Persia, state elenistice, parți, Bizanț, perși sassanizi).
- ⁶ Vezi pentru descrierea mai detaliată a Arabiei cap. 48.
- ⁷ În realitate datind încă din epoca presumeriană, dar n-a jucat un rol important decât din timpul marelui legislator Hamurabi (sec. XVIII î.e.n.). Popular numele orașului a fost interpretat ca „poartă a zeilor”.
- ⁸ Numele Babilonului se aplica și întregii regiuni de la sud de Bagdad.
- ⁹ Este vorba probabil de una din repetatele cuceriri ale Babilonului de către asirieni (în 1106 î.e.n. sub Tiglatpilesar I, în 729 î.e.n. sub Tiglatpilesar III și în 689 î.e.n. sub Sanherib).
- ¹⁰ Nu se poate identifica regele acesta cu o figură istorică cunoscută.
- ¹¹ Nici acest personaj nu poate fi identificat cu un rege cunoscut, mai ales că la data presupusei existențe a lui Ninos — mileniul III î.e.n. — grupul iranic nici nu intrase încă în podișul cu același nume.
- ¹² Donul de azi, care era socotit hotarul dintre Europa și Asia.
- ¹³ Medic din sec. IV î.e.n., care prin cele două lucrări ale sale despre Persia și India a devenit principalul izvor al lumii grecești pentru aceste regiuni. Din păcate multe din știrile sale au fost fanteziste, cum se poate observa chiar în relatarea lui Diodor.
- ¹⁴ „Siria cea scobită” este valea fluviului Orontes, situată între cele două șiruri de munți ai Libanului și Antilibanului.
- ¹⁵ Toate provinciile enumerate se găsesc în Asia Mică.

- ¹⁶ Populații din Asia Centrală, dintre care unele sînt cunoscute și identificate, ca hircanii, iar altele cu totul necunoscute sau poate chiar imaginare, ca borcanii.
- ¹⁷ Ninive; în realitate orașul se află pe malul stîng al Tigrului. După Strabon (16, 1, 3) orașul ar fi fost mai mare decît Babilonul. La început însă a fost cu mult mai mic și de-abia sub Sanherib (705—681 î.e.n.) devine atît de întins, prin reunirea a patru cetăți.
- ¹⁸ Un stadiu avea cam 180 m.
- ¹⁹ Un picior avea cam 30 cm.
- ²⁰ Se presupune că în realitate ar fi vorba de Sammuramat, soția regelui asirian Șamși-Adad V (824—810), care a fost regentă în primii ani de domnie ai fiului ei Adadnirari III (810—782 î.e.n.). O stelă din anul 797 î.e.n. o pomenește pe regină împreună cu fiul ei. O altă variantă a legendei apăruse deja la Herodot (I, 184 și III, 154). Toate provin din folclorul creat în jurul unor regine asiriene și babiloniene.
- ²¹ Alt nume al zeiței feniciene Astarte.
- ²² Interdicția de a minca pește există în realitate la foarte multe popoare. Grecii din epoca homerică, în Iliada și Odiseea, nu mîncau pește. Egiptenii nu mîncau pește, cei mai mulți dintre ei considerîndu-l drept o vietate a lui Seth, zeul răului, al violenței, ucigaș al fratelui său Osiris. Vezi I, 21.
- ²³ La Herodot (IV, 87) sînt 700 000, fără flotă. Toate aceste cifre, inclusiv cele ale lui Herodot, sînt exagerate, iar cele ale lui Ctesias, ca dealtfel multe din informațiile sale, sînt de-a dreptul fantastice.
- ²⁴ Vezi XI, 3.
- ²⁵ Este vorba despre fiul marelui tiran al Siracusei (367—344 î.e.n.).
- ²⁶ Și aceste cifre sînt exagerate, deși într-o măsură mult mai mică.
- ²⁷ Într-adevăr, pe vremea aceea grosul flotei era format încă din trireme, pe cînd cele cu patru și cinci rînduri de vîsle erau în număr mai mic.
- ²⁸ După Polibiu (II, 24, 16) romanii, împreună cu aliații lor, puteau înarma în anul 225 î.e.n. șapte sute de mii de pedestrași și șaptezeci de mii de călăreți.
- ²⁹ Raționamentul autorului este greșit, deoarece pe cînd la romani mobilizarea era aproape de tipul modern, în Orient populațiile — ca de obicei în Evul Mediu — dădeau doar niște contingente de luptători.
- ³⁰ Regiune situată în nordul Afganistanului de azi, care a făcut apoi parte din Imperiul persan și mai tîrziu din Imperiul lui Alexandru cel Mare.
- ³¹ Personajul n-a existat probabil. Numele lui însă — la fel cu tatăl Roxanei, soția lui Alexandru cel Mare — este iranic, respectiv sogdian.
- ³² Costumul acesta, care acoperea tot corpul și capul, i-a frapat întotdeauna pe greci, care erau obișnuiți să meargă ușor îmbrăcați și aproape goi.
- ³³ În anul 612 î.e.n. mezii, avînd ca rege pe Cyaxares, împreună cu aliații lor babilonieni, conduși de Nabopolassar, cuceresc și distrug complet orașul.
- ³⁴ Binînțeles că Babilonul nu a fost întemeiat de Semiramis (vezi mai sus).
- ³⁵ Istoric grec a cărui relatare a stat la baza versiunii populare a tradiției lui Alexandru, ce va duce la filomul Alexandriei.
- ³⁶ Herodot (I, 178) dă 480 de stadii.
- ³⁷ Acesta avea 1,85 m.
- ³⁸ Acesta avea 46 cm.
- ³⁹ El corespunde cu 100 de picioare, avînd deci cam 30 m.
- ⁴⁰ Acesta avea cam 180 m.
- ⁴¹ S-au găsit cîteva pilaștri care purtau inscripții atribuind construcția podului întemeietorului statului neobabilonian, Nabopolassar, care a domnit 626—605 î.e.n.
- ⁴² Vezi Herodot (I, 180).

- 43 E vorba de zeul Bel-Marduk.
- 44 Urmează descrierea marelui „Ziggurat”, descris și de Herodot (I, 181); Această construcție uriașă trebuie pusă în legătură cu mitul despre „turnul lui Babel”.
- 45 Soție și soră a lui Cronos, ea era considerată a fi mama tuturor zeilor olimpici. Era asimilată de aceea cu Kybele (Magna Mater) din Asia Mică.
- 46 Talantul babilonean obișnuit (ușor) avea 30,3 kg.
- 47 Orașul a fost cucerit în anul 539 î.e.n. de către Cyrus.
- 48 Aluzia pare să fie la adresa Amydiei, soția lui Nabucodonosor (605—562 î.e.n.). Faptul ca atare însă pare să fie legendar.
- 49 In persană înseamnă „munte”; este vorba despre regiunea muntoasă dintre Media și Persia propriu-zisă.
- 50 Adică „regiunea dintre riuri”.
- 51 Adică Golful Persic; pentru Diodor, ca și pentru Herodot, orice mare la sud de Asia purta acest nume.
- 52 După Herodot (I, 179) locul acesta s-ar găsi la o depărtare de opt zile de Babilon, la izvoarele râului Is, unul din afluenții Eufratului.
- 53 Cea mai veche mențiune a Behistanului, unde a fost așezată celebra inscripție a lui Darius.
- 54 Vechea capitală a mezilor, iar mai târziu reședința de vară a regilor persani și parți.
- 55 Herodot (III, 24) nu susține așa ceva. La el e vorba mai degrabă de un soi de piatră transparentă, cum ar fi alabastrul. Pe când Diodor vorbește sigur de sticlă. Strabon (17, 2, 3) spune și el că uneori etiopienii toarnă sticlă peste corpul morților.
- 56 Vezi c. III, 5.
- 57 Chiar și scriitorii antici s-au îndoit de această campanie; vezi Strabon 15, 1, 5.
- 58 După Polyainos (IV, 20) macedonenii au folosit în timpul celui de al treilea război cu romanii (171—167 î.e.n.) niște figuri de lemn, care imitau elefanții; obișnuindu-și astfel cavaleria cu aceștia.
- 59 E vorba de bambus, a cărui grosime e și ea mult exagerată.
- 60 Căii nu suportă mirosul cămălelor.
- 61 Vezi cap. 14.
- 62 Fiind consacrat zeiței dragostei Astarte (Istar), porumbelul era considerat o pasăre sfântă.
- 63 Legenda aceasta este în legătură cu un obicei de Anul nou. E vorba de permisiunea acordată unui criminal de a domni timp de cinci zile, purtând haine regale și emițând decrete, după care este executat.
- 64 Așa l-au numit grecii pe Assurbanipal (668—629 î.e.n.), ultimul rege asirian important.
- 65 De fapt ultimul rege asirian a fost Sinșariškun, iar Ninive a fost cucerit și distrus complet în anul 612 î.e.n. Vezi nota 33.
- 66 Se cunosc nume de regi asirieni cam pînă la 2800 î.e.n. Vezi și nota 2.
- 67 Știrea este lipsită de orice teme istoric, deoarece imperiul asirian nu s-a întins niciodată atât de departe.
- 68 Vezi mai sus nota 55.
- 69 Cele spuse de Diodor nu se întemeiază pe nici un fel de dovezi. În realitate Assurbanipal a fost un rege foarte activ, care s-a luptat cu multă energie pe numeroasele fronturi ale imperiului asirian (Egipt, Babilon, Elam etc.), și tot el a creat marea bibliotecă de la Ninive, din care s-au găsit 20 000 de tăblițe.
- 70 E posibil ca aprecierea personală a lui Diodor să se datoreze concepției sale stoice, în numele căreia dezaprobă hedonismul regelui asirian.

- 71 Conducător legendar al mezilor care — după o tradiție greacă fantezistă (*Duris în Fragm. Griech. Hist. F 42*) — ar fi ucis pe loc pe regele asirian, sau a distrus orașul Ninive, cum urmează în relatarea lui Diodor. În realitate cel care contribuie la distrugerea orașului și a imperiului asirian a fost regele med Kyaxares (cam 625—585 î.e.n.).
- 72 Un personaj legendar similar. În realitate întemeietorul noului imperiu babilonean Nabopolassar (625—606 î.e.n.) a fost cel care a contribuit decisiv la distrugerea imperiului asirian și a orașului Ninive.
- 73 Legenda aceasta despre un rege atit de desfrînat și de ticălos — contrarie realității istorice (vezi nota 65) — combină elemente fabuloase cu acțiuni ale unor regi asirieni anteriori, cum sînt Sargon II, Sanherib și Samașsumukun, fratele lui Assurbanipal. Punctul de plecare al legendelor acestora pare să fi fost Ktesias din Cnidos, din care s-au inspirat apoi Diodor, Athenaios, Nicolae din Damasc, Eusebiu și bizantinul Georgios Synkellos.
- 74 Orașul Ninive, ca și imperiul asirian, au fost distruse în urma unei lupte îndelungate a coaliției medo-babiloniene împotriva Asiriei, pe care n-a putut-o salva nici intervenția faraonului egiptean Psammetich I — fostul adversar al Asiriei — care a intervenit pentru salvarea echilibrului militar-politic din Orientul Apropiat.
- 75 Este un termen folosit pentru a desemna atit noul imperiu babilonian (625—538 î.e.n.) cit și pe locuitorii lui. După căderea imperiului neobabilonian (538 î.e.n.) prin chaldeeni vor fi desemnați astrologii și ghicitorii din Babilon. Nu se pot însă identifica din punct de vedere etnic babilonienii cu chaldeenii, căci aceștia din urmă par a fi fost un neam semit care făcea parte din populația Babiloniei și care a ajuns apoi la putere. Confuzia cu privire la termenul „chaldean” a fost mărită de faptul că s-a tradus din Biblie termenul „aramean” care înseamnă „sirian” prin „chaldean”. Astăzi sub numele de chaldeeni se înțelege o sectă creștină nestoriană care mai există în Iran și în Irak.
- 76 Nu este vorba despre „soare” (Helios), căci Cronos nu poate fi identificat decît cu Saturn, ci mai probabil trebuie identificat cu asirianul „Il”, care înseamnă „zeu”.
- 77 Ares = Marte; Afrodita = Venus (luceașărul); Hermes = Mercur, iar Zeus = Iupiter.
- 78 După A. Bouché-Leclerc, *L'astrologie grecque, Paris, 1899, p. 43*, ar fi vorba de o confuzie a lui Diodor între un sistem babilonian de 36 de stele și cel egiptean de 30 de stele, care corespundeau fiecare unei zile a lunii.
- 79 Vezi XVII, 112.
- 80 Sînt cei doi generali celebri ai lui Alexandru, diadohii de mai tîrziu.
- 81 Într-adevăr așa stau lucrurile. În palatul amintit al regelui Assurbanipal s-a găsit o culegere de 7 000 de preziceri pe baza observării soarelui, lunii și celor cinci planete. Iar identificarea planetelor cu zeii Istar, Marduk, Nimiru, Nabo și Nergal provine de la Babilon. Ea a fost preluată de greci și apoi de romani și astfel șitul Venus, Jupiter, Saturn, Mercur și Mars s-a păstrat pînă în zilele noastre. Iar primul horoscop personal păstrat provine din anul 409 î.e.n.
- 82 Probabil cifra din repertoriul fantastic al lui Ctesias din Cnidos.
- 83 A domnit între anii 586—550 î.e.n.
- 84 Adică în anul 711 î.e.n. În realitate a domnit cam de la 623—586 î.e.n. Vezi și nota 33.
- 85 E vorba de Cyrus cel Tânăr (423—401 î.e.n.).
- 86 În bătălia de la Kunaxa în care Cyrus a murit și după care a început retragerea celor 10 000 de mercenari greci, descrisă de Xenofon (*Anabasis*).
- 87 În realitate știrile date de Ctesias au de multe ori un caracter cu totul fantezist. Vezi și nota 23.
- 88 Vezi nota 71.

- ⁸⁹ Vezi nota 33.
- ⁹⁰ Populație de lingă Marea Caspică, care făcea parte din regatul mezilor.
- ⁹¹ Erau populații scitice, care suferiseră o puternică influență iraniană. Către 630 î.e.n. ei invadează Iranul și Mesopotamia, ajungând pînă în Egipt. Kyaxares reușește, la începutul domniei sale, să-i alunge din Media.
- ⁹² El a fost fiul lui Kyaxares și a domnit cam între 585—550 î.e.n., pînă cînd a fost răsturnat de vasalul său din Persia, care era și nepotul său, fiind fiul fiicei sale Mandane.
- ⁹³ Aceste evenimente vor fi tratate de autor în Cartea a IX-a.
- ⁹⁴ Descrierea Indiei este dată după Megasthenes, trimisul lui Seleucos (în anii 302—297 î.e.n.) în India, cum reiese din comparația cu Arian și Strabon, care au folosit același izvor, dar l-au citat.
- ⁹⁵ Adică Oceanul Indian.
- ⁹⁶ Sînt Munții Himalaia.
- ⁹⁷ Stea din constelația nordică Bootes.
- ⁹⁸ Vezi Strabon (II, 5, 37).
- ⁹⁹ Este o specie de mei.
- ¹⁰⁰ Toată țara n-a suferit, fiindcă este foarte întinsă și cu relieful variat, dar regiuni izolate au avut de suferit uneori destul de mult.
- ¹⁰¹ Este vorba despre musonul de vară.
- ¹⁰² Este fără îndoială o confuzie cu Sutlej, un afluent important al Indusului, căci gandarii trăiau în apusul Indiei și nu în răsăritul ei, cum ar presupune localizarea în regiunea Gangelui.
- ¹⁰³ Lucrul acesta este confirmat și de o altă informație provenită de la Megasthenes (la Aelianos XIII, 8), care ne spune că cei mai voinici elefanți se găsesc în împrejurimile Taxilei, care era capitala provinciei Gandhara.
- ¹⁰⁴ Vezi XVII, 93 unde evenimentele sînt descrise mai pe larg. Dealtfel Alexandru nici n-a atins Gangele.
- ¹⁰⁵ Este vorba despre Marea Arabiei.
- ¹⁰⁶ Este vorba despre actualele rîuri Baias, Ihelum și Chinab. Forma corectă a primului nume este Hyphasis, așa cum apare în XVII, 93 și la Arian, India (IV, 10). Forma greșită e posibil să se fi strecurat datorită unei confuzii cu Bugul și Cubanul, care purtau ambele acest nume.
- ¹⁰⁷ Afganistanul de astăzi.
- ¹⁰⁸ Același rîu mitic este citat și de Strabo (XV, 37, 703), care ne spune că Aristotel și Democrit nu credeau în existența acestui fenomen. Este posibil să avem de a face cu o interpretare greacă a unei știri din Ramayana, despre rîul Sila, pe apa căruia n-ar pluti nimic, deoarece totul se prefăce în piatră. Grecii au interpretat această știre în sensul figurat, înțelegînd prin aceasta că toate obiectele devin grele și cad la fund, ca niște pietre (vezi Chr. Lassen, Zschr. f.d. Kunde des Morgenlandes, II, p. 65).
- ¹⁰⁹ Vezi I, 8.
- ¹¹⁰ Și autorul consideră satul — conform concepției grecești, reprezentată prin Aristotel — ca un stadiu de trecere spre forma superioară a statului cetate.
- ¹¹¹ Deși grecii aveau anumite tradiții referitoare la pătrunderea lui Dionysos în Asia și la cucerirea Indiei, toate acestea însemnau doar, că în India de nord-vest grecii au întîlnit culte care le-au reamintit pe cele ale propriului lor zeu al vinului. Asemenea culte nu puteau fi decît cele ale zeului Șiva, în care folosirea băuturilor alcoolice a jucat aproape întotdeauna un rol deosebit (v. J. Charpentier, The Indian travels of Apollonio of Tyana, Uppsala 1934, pg. 42).
- ¹¹² Adică „coapsă” pe grecește. În privința localizării acestei regiuni s-au emis diferite ipoteze și nu s-a putut ajunge la un acord între cercetători.

- ¹¹³ După care atunci când Zeus s-a înfățișat iubitei sale Semele, înconjurat de fulgere, aceasta l-a născut pe Dionysos înainte de vreme. Din această cauză Zeus și-a ascuns fiul în propria-i coapsă, pînă ce acesta s-a dezvoltat suficient ca să poată veni pe lume în mod normal.
- ¹¹⁴ Vezi mai multe amănunte la Arian Indica (VIII—IX). Legenda aceasta pare că s-a răspîndit după expediția lui Alexandru cel Mare. Este posibil ca grecii să fi identificat legenda despre Hercule cu legenda indiană despre Krișna, care este legat de orașul Methora. Arian (VIII, 5) spune că locuitorii acestui oraș, surasenii, îl cinsteau în mod deosebit pe acest zeu.
- ¹¹⁵ Este vorba despre vechea Pataliputra — actuala Patna, capitala statului Magadha — metropola budismului care și-a avut epoca de înflorire în timpul dinastiei Maurya (sec. IV—II î.e.n.).
- ¹¹⁶ Afirmația este greșită, în realitate sclavajul a existat în India încă din cele mai vechi timpuri (mileniul III î.e.n.). Ceea ce l-a indus în eroare pe Megasthenes, sursa comună a lui Diodor, și pe Arian — căci și la acesta din urmă găsim aceeași opinie — a fost probabil caracterul patriarhal, arhaic, al sclaviei la indieni. Într-adevăr sclavia — termenul „dasa” vine de la populația localnică „Dasyu” pe care au supus-o cuceritorii arieni — n-a ajuns niciodată la formele dezvoltate, clasice din lumea greco-romană și aceasta datorită menținerii, aproape neschimbate a obștii sătești, care nu s-a destrămat ca în lumea greco-romană. De aceea în economia indiană, ca și în celelalte state orientale, sclavia a avut mai mult un caracter casnic, patriarhal, deși în atelierile regale și la lucrări publice se folosea și munca sclavilor.
- ¹¹⁷ Vezi Strabon (XV, 1, 39) și Arian, Indica (XI).
- ¹¹⁸ După Strabon, respectivul trebuia să se înșele de trei ori.
- ¹¹⁹ Vezi cap. 36.
- ¹²⁰ În realitate nu existau decît patru caste fundamentale, așa cum apar și în legile lui Manu: brahmanii, ostașii (kșatryia), meseriașii (vaișya) și agricultorii (șudra). Dar pe lângă aceste caste mari, teoretice, întîlnim numeroase caste concrete — chiar în sinul brahmanilor, dar mai ales al meseriașilor — care variază după regiune, fiecare avînd particularitățile și privilegiile ei. Sistemul acesta s-a definitivat de abia în perioada timpurie a evului mediu.
- ¹²¹ În realitate 660 de zile.
- ¹²² Adică Marea de Azov.
- ¹²³ Adică Donul.
- ¹²⁴ În realitate el pare să derive de la rădăcina cuvîntului „cerb”, animalul acesta reprezentînd un vechi totem tribal.
- ¹²⁵ O poveste asemănătoare se găsește la Herodot (IV, 8); acolo însă tutul este Heracles.
- ¹²⁶ Pînă în sec. IV î.e.n. Dunărea — spre vărsarea ei — forma granița între lumea scitică și cea tracică.
- ¹²⁷ Adică spre Asia Mică trecînd prin Caucaz.
- ¹²⁸ E vorba de iraziaia sciților din anii 630—625 î.e.n., cînd ajung pînă la porțile Egiptului. Vezi mai sus.
- ¹²⁹ Populația iranică, care trăia la răsărit de Marea Caspică, în regiunea lacului Aral.
- ¹³⁰ Neam mitic, despre care Herodot povestește că aveau numai un singur ochi (III, 116 și IV, 13).
- ¹³¹ În realitate sarmații sînt — ca și sciții — tot o ramură iraniană a indoeuropenilor, care a apărut ceva mai tîrziu.

- 132 Toate versiunile despre moartea lui Cirus sînt de acord, că el a căzut în luptă cu niște populații de la hotarele de nord-est ale imperiului său la 529 î.e.n.
- 133 Riu din Pont,  n Asia Mică.
- 134 Zeul războiului.
- 135 Legenda amazoneilor pare de fapt să reflecte ecoul unor lupte din Asia Mică cu triburi locale care mai păstrau puternice tradiții matriarhale. La aceasta s-au adăugat  i motive legendare grecești, cum ar fi răpirea unor femei.
- 136 Adică „fără un s n”. Dealtfel vezi III, 53. Reprezentanțele artistice însă le arată pe amazoaie întotdeauna cu ambii s ni!
- 137  n realitate orașul a fost întemeiat de greci, fiind distrus în timpul războaielor contra lui Mithridate.
- 138 Este una din ipostazele fundamentale ale zeiței Artemis de „st pinin  a animalelor” (urși, cai  i tauri), care apare  i în Asia Mică pe fondul vechi pregrecesc, pe care grecii au  i caracterizat-o astfel (Potnia theron).
- 139 Adică la sud de Marea Neagră.
- 140 Vezi amănuntele la IV, 16.
- 141 După unui autori ar putea fi vorba de locuitorii insulelor britanice, de care grecii luaseră cunoștință prin intermediul galilor.
- 142 Mama lui Apolo  i a lui Artemis.
- 143 Insula Delos era din cele mai vechi timpuri un loc de cult al zeului Apolo.
- 144 Pare să fie o figură mitologică, fără nici o bază istorică.
- 145 Vezi XII, 36 unde se găsește o descriere a ciclului. El urmărea să pună de acord anul lunar cu cel solar.
- 146 Vezi XIX, 94.
- 147 Vezi cap. 1, 5—6.
- 148 Orașul Petra; vezi XIX, 97  i Strabon (XVI, 21).
- 149 Marea Moartă.
- 150 Un plethron avea cam 31 m.
- 151 Valea r ului Iordan l ng  Iericho.
- 152 Capitolele 49—53 sînt atribuite, de obicei, lui Posidonius. Vezi Iacoby (Fr. gr. Hist. nr. 87, F. 114).
- 153 Probabil balsamul regal (Saussurea Lappa).
- 154 Probabil scorțișoară sălbatică (Cinamonum iners).
- 155 Ienuperul.
- 156 Sînt struții propriu-ziși; în greacă termenul pentru „struț” însemna  i vrabie.
- 157 Sînt girafele, deși autorul va spune, mai jos, despre ele că au g tul scurt.
- 158 Probabil un soi de antilope.
- 159 „Piatră de aur”; e vorba probabil de topaz.
- 160 Vezi cap. 48.
- 161 E posibil să fie Ceylonul, dacă într-adevăr exista o bază pentru localizarea insulei  i celebra utopie nu era plasată într-o regiune cu totul imaginară.
- 162 De obicei această regiune era plasată în Somalia. La Diodor, ca dealtfel  i la Strabo (I, 2, 32), ea se găsește în Arabia.
- 163  n Odiseea (VII, 120—121), c nd descrie țara fecilor.
- 164 Poate o aluzie la oroz.
- 165 Probabil bumbacul.
- 166 Adică Pataliputra (actuala Patna).
- 167 De aici rezultă că povestirea a luat naștere în sec. III î.e.n. (cam 280—200 î.e.n.).
- 168 Utopia lui Iambulos reprezintă o viziune stoică asupra comunei primitive. Ea a servit drept model  i pentru lucrările medievale tirzii ale unor Thomas Morus  i Campanella.

Cartea a treia

Cele ce sînt cuprinse în cartea a treia a lui Diodor

● *Despre etiopienii care locuiesc dincolo de Libya și despre străvechile lor tradiții (cap. I–XI) ● Despre minele de aur de pe cele mai îndepărtate meleaguri – de la hotare –, ale Egiptului, și despre lucrarea aurului (cap. XII–XIV) ● Despre popoarele care locuiesc pe coasta Gollului Arabic și indeobște pe întregul țărm al Ocenului, pînă în India. În legătură cu aceasta se arată obiceiurile pe care le are fiecare popor și pentru care motive se povestesc multe lucruri din viața acelor neamuri – lucruri cu totul neobișnuite și pe care nu le poți crede din pricina ciudățeniei lor (cap. XV–XLVIII) ● Despre antichitățile Libyei și despre istoria Gorgonelor, Amazoanelor, a lui Ammon și a lui Atlas (cap. XLIX–LXI) ● Despre miturile pivoare la Nysa, în legătură cu ele povestindu-se cîte ceva despre Titani, Dionysos și Mama Zeilor (cap. LXII–LXXIV).*

I. Dintre cele două cărți care preced această carte, cea dintâi cuprinde istoria vechilor regi ai Egiptului, tradițiile privitoare la zeii egiptenilor, apoi o discuție privind natura Nilului, descrierea roadelor acestei țări, a felurilor animale și — de asemenea — topografia Egiptului, dătinile și legile băștinașilor. 2. A doua carte se ocupă de Asia, de istoria asirienilor, de nașterea și înălțarea Semiramidei, de întemeierea Babylonului — în timpul domniei acesteia —, ca și a multor altor orașe pe care le-a construit ea, de războiul Semiramidei cu numeroase oști împotriva inzilor; am vorbit, apoi, despre chaldeenii și despre iscusința lor în observarea astrelor, despre Arabia și despre ciudașeniile acestei țări, despre împărăția sciților, despre Amazoane, și, în sfârșit, despre hiperboreeni. 3. Adăugăm, în cartea de față, acele lucruri care sînt legate de ce am povestit mai înainte și-i vom înfățișa pe etiopieni, pe libieni și pe așa-numiții atlanți.

II. Povestesc etiopienii că ei au fost cei dintâi dintre toți oamenii și mai spun că dovezile prin care-și întăresc spusese sînt vădite. Aproape toată lumea este de acord că ei n-au venit de prin alte țări în țara lor, ci s-au născut acolo și că, prin urmare, pe drept cuvînt sînt numiți băștinași. Apoi este un lucru limpede pentru toți că oamenii care locuiesc în țările de miazăzi trebuie să fi ieșit cei dintâi din sînul pămîntului. Într-adevăr, dacă arșița soarelui usucă pămîntul umed și-i înlesnește ivirea viețaiilor, este firesc să presupunem că regiunea cea mai aproape de soare a fost cea dintâi care a dat naștere ființelor vii¹. 2. Se mai povestește că etiopienii au fost primii ce i-ar fi învățat pe oameni să-i slăvească pe zei, să le aducă jertfe, să facă procesiuni și adunări mari și să îndeplinească celelalte rituri prin care se preamărește divinitatea. Iată pentru ce tuturor le este foarte cunoscută evlavia² etiopienilor și iată de ce se spune că jertfele pe care ei le aduc zeilor sînt cele mai plăcute Nemuritorilor. 3. Stau măturie versurile aceluia poet care este poate cel mai vechi și mai admirat la eleni. În *Iliada*, Homer ni-l înfățișează pe Zeus și pe ceilalți zei ducîndu-se în Etiopia, ca să primească jertfele ce li se aduc în fiecare an, spre a fi și ei părtași la un ospăț pregătit de către etiopieni. „Zeus a pornit ieri spre Ocean, la neprihăniții etiopieni, ca să fie părtaş la un ospăț, și toți zeii îl urmau“³. 4. Se mai arată foarte lămurit că evlavia acestui popor este răsplătită, prin aceea că neamul etiopienilor niciodată n-a fost nevoit să îndure stăpînirea apăsătoare a năvălitorilor. Într-adevăr, dintotdeauna și-au păstrat etiopienii libertatea⁴ și între ei a domnit buna înțelegere, nefiind supuși vreunei stăpîniri a celor care — mulți la număr și foarte puternici — porniseră împotriva lor, fiindcă nici unul din aceștia n-a izbutit să-și aducă la îndeplinire planurile.

III. Cambise, plecînd cu o mare oaste⁵ împotriva etiopienilor, își pierdu acolo întreaga oștire și el însuși trecu prin cele mai mari primejdii Semiramida al cărui nume este atît de vestit, datorită marilor ei planuri și înfăptuiri, abia dacă porni spre Etiopia și părăsi de îndată gîndul de a face război. Iar Heracles și Dionysos, după ce străbătură tot pămîntul locuit, i-au cruțat de război doar pe etiopieni, care se află dincolo de Egipt, întrucît erau cucernici și foarte cu greu gîndul cuceririi ar fi fost adus la îndeplinire. Etiopienii spun că egiptenii sînt urmașii unei colonii de-a lor⁶, condusă în Egipt de Osiris. 2. Mai spun — vorbind îndeobște — că Egiptul de azi nu fusese la obîrșia lumii decît o mare, dar că — mai apoi — Nilul, cărînd cu el, cînd i se revărsau apele, îl adus din Etiopia, a dat naștere, încetul cu încetul, unui nou ținut. Ca o dovadă foarte limpede a faptului că întreg Egiptul s-a format din aluviunile îngrămădite se aduc cele ce se întîmplă cînd fluviul se varsă în mare. 3. În fiecare an terenul se înalță prin îngrămădirea mîlului și se poate vedea cum solul sporește în paguba mării. Locuitorii Etiopiei spun că cele mai multe dintre datinile egiptene sînt de obîrșie etiopiană, întrucît coloniile păstrează vechile obiceiuri ale țării de baștină. 4. Plecăciunile lor în fața regilor, pe care îi socot zei, datinile de la înmormîntările lor — de care egiptenii sînt foarte grijulii —, cum și multe alte lucruri de felul acesta, sînt împrumutate de la etiopieni. În sfîrșit, stilul în care au fost lucrate statuile egiptene și forma literelor întrebuițate de egipteni sînt datorate tot Etiopiei. 5. Dintre cele două feluri de scriere⁷ din Egipt, una este numită „scrierea poporului“⁸ și oricine o învață, iar cealaltă — care se numește „sacră“⁹ — nu poate fi înțeleasă decît de preoți, ce au învățat-o de la părinți, precum o taină. În schimb, etiopienii folosesc, fără nici o deosebire, și un fel de scriere și celălalt¹⁰. Apoi, la amîndouă aceste neamuri, colegiile preoțești¹¹ au aceeași rînduială. 6. Acei care se află în slujba zeilor fac aceleași purificări, se rad în același fel și se înveșmîntează în același chip. La fel trebuie să le fie și sceptrul lor : în formă de plug. Regii ambelor popoare poartă un sceptru asemănător. Ei mai au însă pe cap o pălărie¹² înaltă, de pîslă, cu un fel de protuberanță în vîrf, înconjurată de șerpi¹³ ce se numesc aspide. Împodobirea vrea să arate că oricine ar cuteza să-l atace pe rege este osîndit să îndure mușcături aducătoare de moarte. 7. Etiopienii mai aduc și multe alte dovezi cum că neamul lor ar fi străvechi și că Egiptul este o colonie a lor. Dar nu socotim necesar să scriem despre aceste lucruri.

IV. Ca să nu pierdem din vedere nimic din cele ce pot să intereseze istoria timpurilor foarte îndepărtate, va trebui să spunem cîte ceva și despre felul de a scrie¹⁴ al etiopienilor, numit de egipteni „hieroglifă“. Caracterele scrisului seamănă unele cu niște animale de tot soiul, altele cu mădulare de-ale trupului omenesc și, în sfîrșit, cu anumite unelte, mai

ales cu sculele dulgherului. La ei, nu împerecherea silabelor dă înțelesul scrierii ; acesta reiese din ceea ce înseamnă obiectele înfățișate, din semnificația metaforică ce are menirea, prin exercițiu, să se întipărească în memorie. 2. Așa, bunăoară, ei desemnează un șoim, un crocodil, un șarpe sau vreo parte a corpului, ca — de pildă — un ochi, o mână, un obraz. Prin șoim trebuie înțeles tot ceea ce se face cu iuțeală, pentru că această pasăre, s-ar putea spune, întrece pe aproape toate celelalte zburătoare prin avântul ei. În chip metaforic, reprezentarea se aplică unei mișcări repezi și oricărui lucru a cărui însușire este iuțeala. 3. Crocodilul semnifică tot ceea ce este legat de mîrșăvie. Ochiul este păzitorul dreptății și străjerul trupului. Mîna dreaptă deschisă, avînd degetele întinse, simbolizează strîngerea mijloacelor de trai ; mîna stîngă, făcută pumn — paza și păstrarea bunurilor. 4. Tot așa se întîmplă și cu celelalte părți ale trupului, cu reprezentarea sculelor meșteșugărești și cu a tuturor obiectelor. Oamenii, dacă urmăresc să cunoască înțelesul ascuns al fiecărei reprezentări, prin exercițiu îndelungat își deprind inteligența și memoria și ajung să citească fără poticnire tot ceea ce a fost scris în acest fel.

V. Etiopienii au mai multe obiceiuri despre care se spune că sînt foarte deosebite de acelea ale altor neamuri, ceea ce este mai cu seamă adevărat cînd este vorba de alegerea regilor. Preoții ¹⁵ îi aleg din mijlocul lor pe cei mai destoinici, iar dintre cei aleși, pe acela pe care în timpul unei procesiuni — potrivit datinei — imaginea zeului îl arată, atingîndu-l, mulțimea îl proclamă rege ¹⁶. El este preamărit și slăvit ca divinitate — ca și cum autoritatea lui i s-ar fi încredințat de către zeiasca pronie. 2. Ales în chipul acesta, regele duce un fel de viață prescrisă de legi. Tot ceea ce făptuiește — și atunci cînd răsplătește și atunci cînd pedepsește — este împlinit după obiceiul strămoșilor. Vreunuia dintre supușii săi el nu-i poate lua viața, chiar dacă este vorba, după lege, de un osîndit la moarte și chiar dacă s-a dovedit că omului acela i se cuvine osînda. Regele trimite celui osîndit pe unul dintre slujitorii săi, cu un anume semn al morții, ca să-i vestească celui care a încălcat legea că trebuie să moară. Văzînd semnul morții, osînditul intră în casa lui și, fără zăbavă, își pune capăt zilelor. Nu-i este îngăduit să fugă în alte țări, căci în Etiopia legile nu încuviințează surghiunul — pedeapsă obișnuită la eleni ¹⁷. 3. Iată pentru ce se povestește că trimisul regelui venind într-o zi la un osîndit cu semnul vestitor de moarte, acesta vroi să fugă din Etiopia, dar mamă-sa — dîndu-și seama ce avea de gînd — i-a pus în jurul gîtului cîngătoarea sa și astfel omul nostru s-a lăsat sugrumat fără cea mai mică împotrivire. El a răbdat să fie strîns de gît pînă și-a dat sufletul, pentru a nu arunca o și mai mare ocară asupra rudelor ¹⁸ sale.

VI. Dintre toate obiceiurile lor, cel mai ciudat pe care-l au etiopienii este cel în legătură cu moartea regilor ¹⁹. La Meroe, preoții care

au în sarcina lor cinstirea zeilor se bucură de cea mai înaltă autoritate. Dacă le trece prin gând, ei pot trimite un vestitor regelui, ca să-i poruncească moartea. 2. Preoții spun atunci că astfel este vrerea și hotărîrea divină, că poruncile Nemuritorilor nu pot fi nesocotite de-o ființă muritoare. Aduc și alte argumente, care pe omul sărac cu duhul îl pot amăgi, mai ales cînd trăiește din copilărie sub puternica înrîurire a unor vechi datini, de care nu se poate desprinde, și cînd nu e în stare să afle mijlocul de-a se împotrivi constrîngătoarelor porunci. 3. Astfel, din vremurile străvechi, regii au fost supuși preoților și i-au ascultat, nefiind siliți prin arme și brutalitate, ci doar printr-o sfială superstițioasă. Dar, sub domnia celui de al doilea Ptolemeu²⁰, regele etiopienilor, „Ergamenes“, care se împărtășise din educația elenă și era deprins cu filosofia, cutează cel dintîi să înfrunte²¹ această poruncă. 4. Ergamenes — luînd o hotărîre îndrăzneată, vrednică de un rege — pătrunse cu oștenii în locul cel mai de taină al templului de aur al etiopienilor și măcelări pe toți preoții. El înlătură astfel o datină care se împotriva dreptei judecări. Și, după aceea, Ergamenes cîrmui țara după cum i-a fost vrerea.

VII. Spun etiopienii că prietenii²² regelui se mai țin și astăzi de un obicei care, cu toată ciudățenia lui, dăinuie încă. Cînd prin vreo întîmplare nenorocită, regele și-a pierdut un mădular al trupului, toți cei legați de el prin prietenie se lipsesc de bună voie de același mădular. Căci se socoate că-i un lucru rușinos ca atunci cînd — bunăoară — regele a ajuns șchiop prietenii despre care vorbim să aibă picioare sănătoase și, deci, atunci cînd ei ies din palat pentru a-l însoți, să nu șchioapete și ei. 2. Li se pare etiopienilor că este nepotrivit să nu împărtășești cu regele aceleași metehne trupești, cînd adevărata prietenie se vedește prin jalea și suferința împărtășite, căci prietenul este părtaș la bine ca și la rău. Se mai istorisește că există la etiopieni o datină potrivit căreia prietenii regelui trebuie să se lase, de bună voie, să moară cînd le-a murit regescul prieten, o atare moarte fiind socotită vrednică de toată cinstea și dovada unei adevărate prietenii²³. 3. Iată, așadar, pricina pentru care nu este ușor să uneltești împotriva vieții unui rege, întrucît toți prietenii lui veghează — deopotrivă — ca regele și ei înșiși să rămînă teferi și nevătămați. Am văzut, în cele de mai sus, care sînt obiceiurile etiopienilor care locuiesc în cetatea de scaun²⁴, în insula Meroe și în partea țării lor care se învecinează cu Egiptul.

VIII. Mai sînt încă multe alte triburi etiopiene²⁵, dintre care unele locuiesc pe malurile Nilului și în insulele pe care le formează acest fluviu, altele în vecinătatea Arabiei²⁶ sau, în sfîrșit, sînt statornicite în mijlocul Libyei. 2. Cei mai mulți dintre acești etiopieni, și mai ales acei ce își au așezările de-a lungul fluviului, au culoarea pielii neagră, nasul turtit și

părul creț. Felul lor de a fi este sălbatic, de parcă sînt fiare, judecînd atît după firea lor, cît și — îndeosebi — după obiceiurile pe care le au. Sînt murdari și au unghiile foarte lungi, de parcă ar fi ghearele unor fiare. Habar nu au ce este omenia. 3. Cînd vorbesc, se aude un glas ascuțit. În sfîrșit, nu au nici una din deprinderile vieții civilizate, iar obiceiurile lor se deosebesc foarte mult de ale noastre. 4. Drept arme se folosesc de scuturi din piele de bou, lănci scurte, ori sulite fără curele. Uneori întrebunțează și arcuri de lemn, lungi de patru coți, pe care le încoardă slujindu-se de piciorul pus înainte. După ce au aruncat toate săgețile, luptă cu ajutorul unor măciuci de lemn. Etiopienii își înarmează și femeile, ce pînă la o anumită vîrstă sînt nevoite să lupte. Majoritatea femeilor obișnuiesc să poarte un inel de aramă pe care și-l trec printr-una din buze. 5. Unii dintre etiopieni umblă toată viața dezbrăcați de tot, apărîndu-se de arșița soarelui cu ce le vine la îndemînă. Unii taie cozile oilor, împreună cu o bucată din pielea de la spatele animalului, ca pe învelitori ale părților rușinoase. Mai folosesc unii, în acest scop, pieile vitelor pe care le au acasă; sînt alții ce întrebunțează șorțuri, acoperind tot mijlocul trupului. Ele sînt făcute din păr împletit, pentru că, pe melegurile acelea, oile nu au lînă. 6. Spre a se hrăni, unii culeg fructe acvatice, de pe lîngă lacuri și de prin locurile mlăștinoase. Alții, pentru aceasta, rup vîrfurile mlădițelor unor arbuști; de asemenea, cu ajutorul acestor mlădițe, pe vreme de arșiță ei își acoperă trupurile spre a le răcori. Unii seamănă susan și lotus²⁷. Sînt unii care se hrănesc cu rădăcinile cele mai fragede ale trestiiilor. Fiindcă mulți sînt deprinși să mînuiască arcul, ei doboară — cu mare dibăcie — sumedenie de păsări, și astfel își potolesc foamea. Dar cea mai mare parte trăiesc toată viața din carne, laptele și brînză vitelor pe care le duc la păscut.

IX. Cît privește zeii, etiopienii locuind mai sus de lacul Meroe, au două păreri diferite. Unii spun că sînt zei — cum ar fi Soarele, Luna și Lumea, luată în întregul său, — avînd o fire nepieritoare și făcuți să dăinuie în veci, dar că s-ar afla alte zeități din firea lor muritoare, ca și oamenii. Mulțumită virtuții și a faptelor bune, săvîrșite de ei, pentru a-i ajuta pe oameni, au ajuns să fie preamărite de-a pururi. 2. Astfel, acești etiopieni slăvesc pe Isis, Heracles și Zeus, socotind că au fost — în cea mai mare măsură — binefăcătorii neamului omenesc. Totuși, un mic număr dintre etiopieni nu cred cîtuși de puțin că ar exista zei²⁸. Ei îndreaptă împotriva soarelui, cînd răsare, cele mai groaznice ocări, ca și cum ar fi cel mai aprig vrăjmaș al lor, și atunci se furișează prin mlaștini. Datinile etiopienilor se deosebesc mult de-ale altor neamuri și în privința morților. 3. Unii etiopieni îi aruncă în fluviu și socot aceasta un fel de aleasă înmormîntare. Alții toarnă sticlă²⁹ în jurul leșului și-l țin în casă, încredințați fiind că fața mortului nu trebuie să rămînă necunoscută

rudelor, iar cei născuți dintr-un sânge nu trebuie să piardă amintirea celor din aceeași familie. Alții își așază morții în cosciuge făcute din pământ ars și-i îngroapă în jurul templelor. Jurământul rostit pe aceste morminte este pentru ei cel mai sfânt. 4. Etiopienii încredințează puterile regești uneori celui mai frumos om, deoarece socot că regalitatea și frumusețea sînt darurile Soartei, dar alteori puterea de rege este acordată aceluia care își îngrijește cel mai bine turmele, pentru că ei își închipuie că un asemenea om va avea cea mai mare grijă și de supușii săi. În alte părți ale Etiopiei este ales rege omul cel mai bogat, locuitorii acelor meleaguri fiind convinși că numai acela, datorită bogățiilor care-i stau la îndemînă, va ști să vină în ajutorul mulțimilor cîrmuite de el. În sfîrșit, sînt locuri unde sînt aleși regi aceia care se deosebesc de ceilalți prin marea lor vitejie, de vreme ce cred că sînt vrednici să conducă numai acei care au dovedit în războaie o foarte mare destoinicie ³⁰.

X. Prin părțile Libyei din apropierea Nilului este un ținut ³¹ nespus de frumos, unde se găsesc din belșug tot felul de lucruri de-ale hranei, trebuitoare vieții omenești. Se află acolo, prin mlaștini, un loc de refugiu bine așezat, unde te poți feri de căldurile neobișnuit de mari. De aceea, libienii și etiopienii întruna se războiesc pentru stăpînirea lui. 2. Sînt de asemeni, pe acolo, și numeroși elefanți care — după spusele unora — coboară din regiunile înalte, atrași de bogatele și ademenitoarele pășuni ale ținutului. Într-adevăr, și de o parte și de cealaltă a fluviului se întind minunate pajiști, unde cresc din abundență felurite plante bune de mîncat. 3. Iată, prin urmare, pentru ce un elefant, după ce a gustat din pipirigul și din trestia pe care le găsește aici, nu mai părăsește locurile, găsind o hrană atît de plăcută. El răvășește, astfel, recolta locuitorilor, care sînt de aceea siliți să ducă o viață de nomazi — trăind sub corturi și statornicindu-și, îndeobște, patria pe locurile unde cred că se vor simți mai bine. 4. Cînd nu-și mai găsesc de-ale hranei, turmele de elefanți părăsesc ținutul. Într-adevăr, din pricina arșitei care seacă izvoarele și fluviile, plantele se vestejesc din ce în ce și se împutinează, pierzîndu-și gustul. 5. Se povestește că într-o regiune a Etiopiei, pe care băștinașii o numesc „a fiarelor“, trăiesc șerpi uimitori, atît prin mărimea lor, cît și prin marele lor număr. Ei atacă puternic pe elefanți în locurile unde s-a adunat apă și, înversunîndu-se împotriva lor, li se încolăcesc pe picioare, îi string din ce în ce mai zdravăn, pînă ce — acoperiți de spumă — elefanții se prăbușesc, din pricina greutateii lor. Apoi, șerprii se adună împrejurul animalului și încep să-l mănînce, deoarece elefantul — odată căzut — nu se mai poate ridica. 6. Este nelămurită însă chestiunea de a ști pentru ce șerprii nu-și urmăresc prada pe malul fluviului, în regiunea unde elefanții sînt atrași de obișnuita lor hrană : se pare că acești șerpi

uriasi se feresc de terenurile netede și își fac mereu vizuinele pe la poalele munților, în crăpături mari — potrivite cu mărimea lor —, cum și în peșteri adânci. Iată, așadar, pentru ce ei nu părăsesc ținuturile care le priesc atât de bine și locurile unde s-au obișnuit să trăiască. Natura însăși învață pe animale cum să-și ocrotească viața. Acestea sînt cele ce am avut de arătat despre etiopieni și despre țara lor.

XI. Cît privește istoricii, trebuie să facem o deosebire între acei care au scris despre Egipt și Etiopia: unii au dat crezare unor înșelătoare tradiții și s-au lăsat amăgiți; alții au născocit ei înșiși multe lucruri, ca să-i desfete pe cititori. Tuturor acestora, pe bună dreptate, nu trebuie să le dăm crezare. 2. În schimb, Agatharchides³² din Cnidos, într-a doua carte a lucrării lui despre Asia, ca și efesianul Artemidor³³, autorul unei compilații geografice, într-a opta carte a lucrării sale, și încă alți cîțiva care au locuit în Egipt, — istorisind cele mai multe lucruri din cîte am înfățișat mai sus — se arată a fi vrednici de crezare. 3. Și noi, în vremea în care am colindat prin Egipt, am putut sta de vorbă cu numeroși preoți și cu soli veniți din Etiopia. Am aflat astfel, cu de-amănuntul, cum stau lucrurile și, făcînd o alegere între informațiile date de istorici, în scrierea noastră, n-am acceptat decît faptele asupra cărora sînt de acord cei mai mulți autori. 4. Cît privește pe etiopienii care își au așezările înspre apus, socotim suficiente cele spuse mai înainte. Dar în privința celor dinspre mijăzi și a celor care locuiesc pe malul Mării Roșii³⁴, urmează să dăm unele deslușiri. Și sîntem de părere că este acum vremea să prezentăm cititorului unele amănunte despre felul cum se face extragerea și prelucrarea aurului în aceste ținuturi.

XII. În cea mai îndepărtată regiune a Egiptului, de la hotarul care îl desparte de Etiopia și Arabia, se află un loc bogat în mine de aur³⁵ — de unde metalul este scos în mari cantități, cu multă trudă și cheltuială. Acolo, de felul lui, pămîntul este negru; pe alocuri însă are vine de marmură, atât de albă încît întrece prin culoarea-i neobișnuită albul cel mai strălucitor. Cei ce conduc lucrările în mine scot aurul cu ajutorul multor muncitori. 2. Într-adevăr, regii Egiptului trimit în regiune pe condamnații pentru nelegiuiri și prizonierii de război, ba chiar și pe cei care sînt victimele unor învinuiri nedrepte și fuseseră întemnițați numai fiindcă erau vrăjmașiți. Cîteodată regii îi obligă să-și ia familiile. Deoarece ei nu sînt puși să lucreze la extragerea aurului ca urmare a unei pedepse, ci mai curînd în folosul regilor, ce dobîndesc de pe urma trudei lor venituri foarte mari. 3. Osîndiții care lucrează acolo au picioarele încatușate și trudesc fără încetare, ziua și noaptea. N-au dreptul la odihnă și se iau măsuri strașnice ca să nu poată nici unul fugi, în nici un chip. Pe lîngă ei stau de strajă ostași de obîrșie barbară care vorbesc o altă limbă așa încît nici un osîndit nu poate îndupleca paznicii, nici

încearca să-i mituiască, fie vorbindu-le în limba lor, fie rugându-i stăruitor, pentru a le câștiga mila. 4. Părțile stîncoase ale solului care conțin aur sînt înmuiate de condamnați cu ajutorul unui foc mare și apoi ei încep să le lucreze cu mîinile. Cînd minereul nu mai este atît de tare și poate fi fărîmițat fără prea multă străduință, atunci miile de nenorociți îl zdrobesc cu unelte de fier. 5. Acela care se pricepe să recunoască vîna de aur este în fruntea muncitorilor și le arată locul unde va trebui săpat. Oamenii cei mai vînjoși, care au fost puși să facă această muncă atît de năpăstuită, sfărîmă piatra cea cu tărie de cremene, cu ajutorul unor ciocane de fier. Căci nu este vorba aici de îndemînare, ci numai de puterea brațelor. Sînt săpate galerii ce nu merg în linie dreaptă, ci urmăresc filonul metalului strălucitor. 6. Deoarece muncitorii — din pricina cotiturilor tunelului — stau tot timpul în întuneric, ei poartă lămpi pe care le țin legate de frunte. Schimbîndu-și deseori poziția trupului, după cum o cer particularitățile stîncii, ei aruncă pe jos bucățile de piatră pe care le desprind și lucrează neîncetat, siliți de cumplitul paznic care-i lovește mereu.

XIII. Copiii care n-au ajuns încă la vîrsta pubertății, pătrund prin galeriile subpămîntene în cavitățile stîncii și adună, cu multă trudă, bucățile de minereu care s-au desprins. Le scot afară, la intrarea galeriei; oamenii care au trecut de treizeci de ani iau o anumită cantitate de minereu și-l sfărîmă în piulițe de piatră, cu ajutorul unor pisăloage de fier, pînă cînd se prefăce în boabe de mărimea năutului. 2. De la ei, minereul astfel pisat este luat de către femei și bătrîni care-l pun în mori — așezate mai multe una lîngă alta — și, stînd cîte doi sau trei la fiecare mîner de învîrtit, macină minereul și-l prefăc într-o pulbere asemănătoare făinii. Nici un om, dacă i-ar privi, n-ar rezista milci în fața acestor nefericiți trudind peste puterile lor, fără să le fie îngăduit a-și îngriji trupul și neavînd nici măcar atîta îmbrăcăminte cît să-și acopere părțile rușinoase. 3. Nu sînt cruțați de trudă nici bolnavii, nici schilozii, nici bătrînii. Nimănui nu-i este milă nici măcar de femeile cele firave. Toți osîndiții sînt siliți, de teama loviturilor, să lucreze pînă cînd — istoviți de atîta muncă — își dau duhul în chinuri amare. Și iată de ce sărmanilor oameni li se pare viitorul mai înspăimîntător decît clipa de față și jinduiesc moartea, mai vrednică de îndurat pentru ei decît viața.

XIV. În sfîrșit, minerii strîng minereul măcinat și-l aduc la ultima lui formă. Il întund, mai întîi, pe scînduri late și puțin înclinate. Apoi, lasă să curgă deasupra lui multă apă, care-l spală de ultima fărîmă de pămînt, pe cîtă vreme aurul — mai greu — rămîne pe scîndură. 2. Acest lucru se face de mai multe ori și oamenii freacă ușor între mîini materia rămasă, ca — mai apoi — s-o șteargă la fel de ușor cu bureți

fini, înlăturînd astfel impuritățile. În cele din urmă, rămîne doar strălucitoarea pulbere de aur. 3. Altor muncitori, în sfîrșit, li se dă o anume cantitate de pulbere, ca s-o arunce în vase de pămînt. Ei mai adaugă și o cantitate de plumb, proporțională cu minereul, mai pun cîteva grăunțe de sare, puțin cositor și tărițe de orz. În cele din urmă acoperă vasele cu un capac bine potrivit, foarte cu grijă lipit cu lut, și le pun la focul unui cuptor, vreme de cinci zile și tot atîtea nopți, fără întrerupere. 4. După ce vasele au fost lăsate să se răcească, nu se mai găsește înlăuntru nimic altceva decît aur foarte curat și care a pierdut doar foarte puțin din greutatea sa. Doar cu multă trudă poate fi extras aurul, în ținutul cel mai îndepărtat al Egiptului. 5. Într-adevăr, s-ar părea că Natura însăși ne arată limpede că aurul cu greu se dobîndește și se păstrează tot cu greu, iar oamenii îl rîvnesc atît de mult, încît el dă prilej — deopotrivă — la desfătări și necazuri. Descoperirea minelor despre care am vorbit mai sus s-a făcut în vechime, pe vremea celor dintîi regi. 6. Acum să vorbim despre neamurile ce locuiesc pe țărmul Golfului Arabic³⁶, în țara troglodiților și în partea de miazăzi a Etiopiei.

XV. Mai întii să-i amintim pe ihtiofagi³⁷ ce-și au așezările de-a lungul coastei dintre Caramania și Gedrosia³⁸, pînă în punctul cel mai depărtat al Golfului Arabic. Acesta se întinde în adîncime spre interiorul ținuturilor, pe o distanță foarte mare; la intrare el este gîtuit³⁹ de două continente: Arabia Fericită și țara troglodiților. 2. Unii dintre barbarii de acolo trăiesc fără să aibă nici un fel de veșminte; își au în devălmășie turmele; tot așa nevestele și copiii. Ei nu cunosc decît percepția fizică a plăcerii și a durerii. N-au nici o idee de ce este cînstea sau mișelia. 3. Așezările lor se află în vecinătatea mării, pe niște țămuri stîncose cu văgăuni adînci, cu rîpe povîrnite, cheiuri și crăpături în pămînt, ca un fel de strîmtori înguste, comunicînd între ele prin canale serpuitoare. Băștinașii trag foloase de pe urma canalelor, închizîndu-le cu grămezi de bolovani și, astfel, ei prind peștele ca într-un năvod. Într-adevăr, cînd fluxul dă năvală și inundă pămîntul — ceea ce de obicei se întîmplă de două ori pe zi, în ceasul al treilea și al nouălea — marea acoperă stîncile de pe coastă, iar valurile aduc cu ele o enormă cantitate de pește, de tot felul. Peștii rămîn pe mal și, căutîndu-și hrană, se adîncesc prin văgăuni, și prin scobiturile stîncilor. 4. Dar cînd vine vremea refluxului și apa se retrage, scurgîndu-se încetul cu încetul printre bolovanii îngrămădiți și prin crăpăturile stîncilor, peștii rămîn înghesuiți acolo. 5. Atunci locuitorii se adună pe țărmul stîncos cu copii și cu neveste, ca și cum ar urma o singură poruncă. Apoi, împărțindu-se în mai multe cete, fiecare dintre cetele barbarilor dă fuga spre acele locuri unde au mai lucrat și toți scot strigăte înfiorătoare. După

cum fac vînătorii cînd, pe neașteptate, își zăresc prada. 6. Femeile și copiii iau peștii mai mici, dintre cei rămași mai aproape de mal, aruncîndu-i pe nisip, pe cînd bărbații — mai vînjoși — apucă peștii cei mari ce nu se lasă prinși ușor și încearcă să lupte. Valurile aruncă pe uscat nu numai uriași scorpionii de mare, țipari și ciini de mare, dar chiar soci și alte dihanii cu înfățișări și denumiri ciudate. 7. Fiindcă ihtiofagii nu știu să-și făurească arme, eiucid viețile amintite cu ajutorul unor coarne de țap ascuțite și le sfîrtecă în bucați cu tăioase pietre. Astfel se poate vedea că Nevoia⁴⁰ îl învață pe om și-i arată cum să tragă, după împrejurări, foloasele pe care le rîvnește.

XVI. După ce au îngrămădit o cantitate suficientă de pește, de tot soiul, ihtiofagii duc cu ei ce au prins, frigînd peștii pe stînci îndreptate spre miazăzi. Fiindcă stîncile acestea sînt înfierbîntate de căldura arzătoare a soarelui. Apoi oamenii lasă peștii acolo doar puțină vreme și, întorcîndu-se după aceea, îi apucă de coadă și îi scutură. 2. Datorită căldurii, carnea — care este foarte fragedă — se desprinde ușor de pe oase. Ihtiofagii le aruncă pe toate într-o grămadă mare, de unde urmează să fie folosite așa cum vom arăta mai departe. Oamenii iau carnea, o așază pe o stîncă netedă și cîtva timp — cît ar putea să fie de ajuns — o calcă în picioare și amestecă în ea fructul paliurului. 3. Se face astfel o pastă de culoarea acestui fruct, care le slujește — pare-se — drept mirodenie. În sfîrșit, din această pastă bine frămîntată ihtiofagii fac un fel de prăjitură, o cărămidă lunguiață, pe care o pun la soare, uscînd-o cît este necesar și apoi se așază la masă, ospătîndu-se din ea. Ei nu iau această hrană într-o anumită cantitate, după cum s-ar cuveni, ci fiecare mănîncă atît cît îi dorește inima. Doar pofta, cînd este îndestulată, pune măsură desfătării lor. 4. Totdeauna au provizii la îndemîna și Poseidon îndeplinește slujba Demetrei⁴¹. Se întîmplă, totuși, uneori ca marea să-și rostogolească valurile ei puternice pe maluri vreme de mai multe zile și nimeni să nu se mai poată apropia de locurile unde găseau pește. 5. Atunci ihtiofagii, lipsiți de obișnuita lor hrană, se apucă să adune mai întii scoici atît de mari, încît greutatea lor este uneori de patru mine⁴². Ei sparg carapacea lor cu mari pietre, iar carnea o mănîncă crudă. Gustul ei este asemănător cu al stridiilor. 6. Astfel, cînd vînturile bat fără încetare și apele mării se umflă multă vreme în valuri năvalnice, pescuirea este cu neputință și ihtiofagii recurg, așa cum am mai spus, la scoici. Dar cînd le lipsește și hrana scoicilor, le rămîn oasele de pește. 7. Dintre acestea, aleg pe cele mai proaspete și mai pline de suc; ei iau os cu os, desprinzîndu-le din încheieturi, și pe unele le sfărîmă între dinți, iar pe cele care sînt prea tari le zdrobesc cu pietre, ca să le poată mînca, de parcă acești ihtiofagi ar fi fiare sălbatice, trăind în vizuini.

XVII. Așa că ihtiofagii, după cum am văzut, au alimente din belșug. Dar felul în care folosesc hrana adusă de mare este atât de uimitor, încât pare cu totul de necrezut. Se dedau pescuitului patru zile la șir și își petrec vremea în ospete, înveselindu-se prin cântece, care n-au nici ritm, nici frumusețe. Apoi, în dorința de-a avea copii, se împreună cu femeile care se întâmplă să le iasă în cale. Griji nu mai au; osteneală nu-și mai dau, căci acum au hrană din belșug. 2. Iar în a cincea zi întregul trib pornește spre poalele munților, să-și caute de băut, la izvoarele de apă dulce, unde nomazii își adapă turmele. 3. Convoiul ihtiofagilor se aseamănă unei cirezi de boi. În loc de glasuri, se aud doar sunete nearticulate, ceva asemenea mugetelor. Mamele își duc în brațe copiii sugari, iar tații pe acei care au fost întărcați. Când copiii au trecut de cinci ani, merg împreună cu părinții, alergând și jucându-se. Și pornesc la drum în cea mai mare veselie. 4. Căci firea lor — care nu e încă pervertită — simte că binele se află în mulțumirea poftelor⁴³, și nu-și caută plăceri nenaturale. Când ihtiofagii au ajuns în locurile unde nomazii își adapă turmele, ei beau de-și umplu pântecul într-atât, încât — atunci când se întorc — abia dacă mai pot merge de îngreunați ce sînt. 5. În ziua aceea, ei nu mai gustă nimic și fiecare zace la pământ cu pîntecele plin, suflînd din greu, de parcă ar fi beat. În ziua următoare, ihtiofagii se reîntorc la hrana lor obișnuită. Și, în felul acesta, viața li se desfășoară urmînd mereu același ciclu. Ihtiofagii care locuiesc strîmtele văi ale litoralului, ducînd acest fel de viață cad rareori bolnavi, datorită hranei lor simple. Dar ei trăiesc cu mult mai puțin decît oamenii de la noi.

XVIII. În ceea ce privește pe ihtiofagii care se află pe litoral, în afara golfului, ei duc un trai și mai ciudat. Într-adevăr, ei nu simt nevoia să bea și firea lor nu este supusă nici unei pasiuni. Alungați de Soartă, din ținuturile locuite într-o pustietate, ei totuși rezistă, pentru că pescuitul le pune la îndemîină hrana și nu simt nevoia de a-și îndes-tula setea. 2. Oamenii noștri mănîncă peștele proaspăt și aproape crud, fără ca această hrană să le stîrnească pofta sau ideea de a bea. Sînt mulțumiți cu felul de hrană ce le-a fost, dintru început, hărăzit de Soartă și socot că fericirea constă în a nu cunoaște frămîntările pricinuite de lipsa hranei. 3. Dar ceea ce ne uimește cel mai mult la ei este faptul că, prin insensibilitatea lor la suferință, întrec pe ceilalți muritori și încă într-o măsură atât de mare, încît cele ce vom povesti cu greu ar putea fi crezute. Și, totuși, mulți neguțători veniți din Egipt — după ce străbătuseră Marea Roșie — avînd prilejul chiar și în zilele noastre să pună piciorul pe pămîntul ihtiofagilor, se potrivesc în povestirile lor cu cele istorisite de noi despre acești oameni lipsiți de sensibilitate. 4. Cel de al treilea Ptolemeu⁴⁴, care avea o mare slăbiciune pentru vînarea elefan-ților din această regiune, și-a trimis acolo pe unul dintre prietenii săi

— pe nume Simmias —, ca să cerceteze locurile. Acesta, făcându-și cu grijă toate pregătirile trebuitoare unei astfel de călătorii, porni să cerceteze — ne-o spune istoricul Agatharchides din Cnidos — neamurile care locuiesc de-a lungul coastei. Agatharchides susține că acești etio-pieni⁴⁵, ce nu simt nici o tulburare, nu folosesc de loc băutura și că firea lor — pentru motivele pe care le-am arătat mai sus — nu-i îndeamnă niciodată să bea. 5. Mai afirmă că oamenii despre care vorbim nu intră în legături cu alte neamuri și că înfățișarea neobișnuită pentru ei a corăbierilor nu-i impresionează cît de cît. Dimpotrivă, localnicii se uită la străini fără să vadăască nici o simțire, ca și cum în fața lor nu s-ar afla nimeni. Ei nu o iau la fugă nici atunci măcar cînd văd o sabie trasă din teacă și cînd cineva se repede să-i lovească. Rabdă — fără să se înfurie — ocările și loviturile. Mulțimea celor din jur nu se înfurie nici ea, privind la cele ce se întîmplă. Ba chiar, văzînd cum sînt măcelăriți sub ochii lor copii și femei, băstinașii rămîn nepăsători și nu-și vădesc nici furia nici mila. 6. Pe scurt, sînt insensibili în fața celor mai groaznice lucruri, privindu-le nemișcați. La fiecare silnicie dau doar din cap. Se mai povestește că nu vorbesc nici o limbă și că numai prin mișcările mîinilor descriu fiece lucru de care au nevoie. 7. Ceea ce ne miră cel mai mult este faptul că focile trăiesc cu ei laolaltă, pescuind la fel cu oamenii. Nici focile nu se ating de bîrlourile acestor ihtiofagi, nici ei de ale focilor. Și nu se ating unii de progenitura celorlalți, avînd încredere deplină unii într-alții. Legăturile dintre oameni și foci — viețuitoare atît de deosebite între ele — se desfășoară fără nedreptăți; căci ființele acestea trăiesc laolaltă în bună pace și înțelegere întru toate. Acest fel de viață, foarte ciudat, dăinuie din vremuri străvechi — fie că cele două specii l-au deprins cu trecerea vremii, și prin obișnuință, fie că împrejurările le-au silit să se poarte astfel⁴⁶.

XIX. Locuințele acestor semînții se deosebesc de ale ihtiofașilor, potrivite fiind cu mediul înconjurător. Unele triburi locuiesc în peșteri a căror intrare este — îndeobște — îndreptată spre miazănoapte; acolo oamenii se bucură de răcoare, datorită umbrei dese și a curenților de aer. Peșterile orientate spre miazăzi sînt fierbinți ca niște cuptoare și iată de ce oamenii nici nu se gîndesc să pătrundă în ele, copleșiți de căldura neînchipuit de mare. 2. Acci care nu se pot folosi de peșteri cu intrări îndreptate spre miazănoapte, adună coastele balenelor pe care marea le aruncă pe tărîm și, după ce au strîns îndeajuns de multe, le întretes în așa fel ca partea convexă să se afle în afară, și introduc în locurile rămase libere — împletindu-le — alge proaspete. Astfel, după ce acestei încăperi boltite i s-a făcut un acoperiș, oamenii noștri se adăpostesc acolo și se odihnesc, ocrotiți de arșița puternică a soarelui. De bună seamă, meșteșugul l-au deprins ei înșiși, devenind dascăli sub im-

pulsul Naturii⁴⁷. 3. Ihtiofagii mai au și un al treilea fel de adăpost. Pe meleagurile acelea cresc foarte mulți măslini cu frunziș bogat și ale căror rădăcini sînt udate de apele mării. Rădăcinile lor seamănă cu o castană. 4. Ihtiofagii împletesc ramurile copacilor și astfel izbutesc să-și facă un adăpost umbrit. Și iată cum au lăcaș în cortul ciudat pe care l-am descris. Oamenii noștri, trăind deopotrivă pe mare și pe uscat, se bucură de folioasele pe care le pot aduce și marea și uscatul. Umbra frunzișului îi ocrotește de arșița soarelui, iar valurile necurmăte ale mării domolesc căldura meleagurilor lor, pe cînd vîntul răcoritor îi îmbie la odihnă. 5. Trebuie să mai vorbim despre un al patrulea fel de adăpost. Din vremuri foarte îndepărtate au fost îngrămădite acolo uriașe cantități de ierburi ale mării — aidoma unui munte. Fiindcă valurile izbesc neîncetat aceste ierburi, ele ajung din ce în ce mai compacte, algele amestecîndu-se cu nisipul ce le dă trăinicia. În uriașele grămezi de ierburi marine, ihtiofagii sapă galerii înalte cît un om. În partea lor de sus, ele sînt alcătuite ca un acoperiș, iar în partea de jos se află niște scobituri, prelungite mult, dînd unele în altele⁴⁸. Acolo, oamenii găsesc un aer răcoros și se pot odihni nestingheriți, pînă cînd începe fluxul. Atunci ei pornesc în fugă din adăposturi, ca să se apuce de pescuit. După ce apele s-au retras, se întorc în galerii, unde mănîncă peștele prins de ei. 6. Pe cei morți aceste triburi îi „înmormîntează“, lăsînd leșurile întinse pe țărni, cît ține refluxul. Iar cînd vine fluxul îi aruncă în mare. Și, astfel, oamenii despre care vorbim dau ca hrană peștilor pe înșiși morții lor; și — cum se poate vedea — duc un fel de viață desfășurată ciudat, mereu aceiași de cînd este lumea.

XX. Mai întîlnim un soi de ihtiofagi, ale căror sălașuri sînt atît de stranii, încît cei dornici să facă cercetări asupra lor sînt puși într-o foarte mare încurcătură. Tribul despre care vorbim și-a făcut așezările în văi rîpoase, unde niciodată — în afară de ei — nici unui om nu i-a fost dat să ajungă. Sus, stă amenințătoare și semeață o stîncă povîrnită de jur împrejur; pieziș, țărnișul stîncos și abrupt împiedică orice urcuș. Pe latura ce mai rămîne, marea nu îngăduie omului să treacă prin vreun vad. Astfel, locuitorii, fiindcă nu folosesc luntri, n-au nici măcar habar ce este navigația. 2. Pentru că lucrurile nu pot fi lămurite, nu ne rămîne decît să spunem despre oamenii care alcătuesc tribul că sînt băștinași, că neamul lor n-are nici un început, ihtiofagii existînd din totdeauna. Așa spun unii filosofi⁴⁹ naturaliști despre toate fenomenele naturii. 3. Dar pentru că avem de-a face cu lucruri pînă la care mintea omenească nu poate să ajungă, e firesc ca oamenii să spună cîte și mai cîte despre ceea ce cunosc atît de puțin. Dacă ceea ce s-ar părea că este vrednic de crezare poate să ne ademenească auzul și să ne facă să ne

închipuim că este adevărat, în schimb cuvintele acestea n-ajung să ne vădească Adevărul.

XXI. Va trebui să vorbim acum despre așa-numiții chelonofagi⁵⁰, arătînd ciitorului felul în care trăiesc și obiceiurile lor. În Ocean se află — în vecinătatea continentului — o mulțime de insule, mici și joase. Acolo nu crește nici un fruct, fie el semănat, fie sălbatic. Între insule, fiindcă sînt atît de apropiate una de alta, nu se înalță valuri, ci doar se sfărîmă de insulele aflate la capătul arhipelagului. Acolo trăiesc foarte multe broaște țestoase de mare, ce-și caută adăpost, venind din diferite părți, ademenite de apele liniștite. 2. În timpul nopții, broaștele țestoase stau în adîncul mării, unde își caută hrana. Timpul zilei și-l petrec în apele dintre insule și dorm la suprafața lor, ținîndu-și carapacea la soare. Dihăniile seamănă astfel cu bărci răsturnate — căci broaștele țestoase sînt de o mărime uriașă și cu nimic mai prejos decît o mică barcă de pescuit. 3. Barbarii care locuiesc în insule se îndreaptă atunci, înotînd, încet spre ele și cînd s-au apropiat de vreuna, se năpustesc asupra-i, dinspre dreapta și dinspre stînga, unii împingînd în jos carapacea, alții ridicînd-o, pînă ce broasca țestoasă este răsturnată pe spate. 4. Apoi chelonofagii — apucînd-o de amîndouă părțile — o țin așa și, cîrmuind-o cum vor, bagă de seamă să nu se răstoarne și să scape — înot — în adîncurile mării, datorită însușirilor pe care Natura i le-a hărăzit. Unul dintre pescari leagă o funie lungă de coada dihăniei și înoată apoi spre uscat trăgînd-o după el, cu ajutorul celorlalți pescari. 5. Ajunși acasă, ei se ospătează, mîncînd carnea de sub carapace, după ce — puțină vreme — au ținut-o la soare, ca să se poată frige. Chelonofagii se folosesc de carapacea broaștei țestoase, cea în formă de barcă, fie pentru a aduce de pe continent apă, căci străbat marea cu ea, fie pentru a-și construi un fel de cabane, proptind carapacele înclinate de niște mobile. Se vădește în acest chip că Natura — prin unul și același dar, pe care l-a făcut omului — vrea să facă față deodată mai multor nevoi, căci una și aceeași vietate pune la dispoziție: hrană, vas, locuință și corabie. 6. Nu departe de aceste insule, pe coastă, locuiesc unii barbari care duc o viață cu totul deosebită de a celorlalți oameni. Aceia se hrănesc cu cetacei⁵¹, pe care marea îi aruncă pe uscat, dîndu-le o hrană îmbelșugată — deoarece aceste animale prinse de oameni sînt foarte mari. Dar cînd, uneori, hrana le lipsește mai multă vreme, foamea îi îndeamnă să roadă zgîrciurile oaselor, rămase acolo mai de mult, și extremitățile coastelor — de care sînt legate tendoanele —, reducîndu-i astfel la o stare jalnică. Acestea le-am avut de spus, în linii generale, despre triburile de ihtiofagi și despre obiceiurile lor.

XXII. Coasta Babyloniei⁵² se învecinează cu un ținut roditor, pe care oamenii îl cultivă cu prisosință. Acolo se află atât de mult pește, încât abia dacă băștinașii pot să-l mănînce pe cel pe care-l prind. 2. Locuitorii de pe coasta Babyloniei așază de-a lungul țărmurilor trestii, așa de aproape una de alta și atât de bine împletite, încât cel care le-ar privi ar putea crede că are de-a face cu niște mreje. Astfel, în acest zăplaz, sînt tăiate porți, așezate la o mică depărtare una de alta, și făcute dintr-o împletitură asemănătoare cu aceea a coșnițelor — și avînd balamale care să le îngăduie să se miște cu ușurință, în amîndouă sensurile. 3. Valurile fluxului, cînd năpădesc uscatul, deschid aceste porți, pe care refluxul le închide. Astfel, zi de zi, odată cu fluxul sînt aduși din adîncurile mării pești ce trec prin aceste porți, iar, cînd apele se retrag, nu mai pot să mai treacă odată cu apa prin împletitura trestiiilor. De aceea, pe țărmul Oceanului se văd uneori mormane de pești, care încă se zbat, și oamenii puși anume să facă acest lucru adună de pe urma pescuitului o hrană îmbelșugată și ciștiguri frumoase. 4. Ținutul este neted ca o cîmpie și foarte jos. Unii dintre băștinași sapă șanțuri largi, pe o lungime de mai multe stadii, și care, pornind de la mare, ajung pînă la gospodăriile lor. La extremitățile șanțurilor, oamenii așază porți din împletitură de răchită, deschise atunci cînd vine fluxul și care se închid la reflux. Apele mării se retrag prin găurile porților, dar peștii rămîn în șanțuri. Oamenii își fac astfel provizii, din care apoi iau cît și cînd vor.

XXIII. După ce am înfățișat, pe rînd, toate semințiile ce locuiesc coastele Babyloniei pînă la punctul cel mai îndepărtat al Golfului Arabic⁵³, va trebui acum să ne ocupăm de neamurile care urmează. Rizofagii⁵⁴ locuiesc în Etiopia, mai sus de Egipt, în apropierea rîului Asa. Acești barbari scot din pămînt rădăcinile trestiiilor care cresc prin locurile mlăștinoase din vecinătate și, după ce le-au spălat cu multă grijă și le-au curățat bine, le zdrobesc între pietre pînă cînd ajung un fel de chiag vîscos. Din el rizofagii fac turtițe, mari cît palma, și le pun să se coacă, la soare. Iată, deci, hrana de care se folosesc în tot cursul vieții lor și de care nu duc niciodată lipsă, căci trestii se află pe acolo din belșug. 2. Oamenii noștri trăiesc întotdeauna în bună înțelegere unii cu alții, dar au de luptat cu numeroși lei. Părăsind deșerturile cu soare arzător, leiii vin pe meleagurile rizofagilor, spre a găsi umbră sau — uneori — animale mai mici. Și, se întîmplă ca etiopienii, după ce au ieșit din mlăștinile lor, să cadă pradă acestor fiare, cărora nu se pot împotrivi, deoarece nu cunosc întrebuițarea armelor. Desigur, în cele din urmă seminția rizofagilor ar fi pierit pe de-a întregul, dacă Natura nu i-ar fi ajutat, fără ca ei să-și fi dat vreo silință. 3. La începutul canicului⁵⁵, — văzduhul fiind atunci senin și nebătut de vînturi — apar atât de mulți țințari și atât de puternici, cum nu s-au mai văzut alții, încît oamenii,

spre a se feri de ei, se ascund prin bălți. Dar leii fug cu toții de teama lor, uluiți de zumzet.

XXIV. În imediata vecinătate a rizofagilor locuiesc așa-numiții hilofagi⁵⁶ și spermatofagi⁵⁷. Aceștia din urmă adună fructele care cad în cantități mari din copaci în timpul verii așa că, în chipul acesta, ei își găsesc hrana fără strădanii. În restul anului caută prin văile umbroase plantele care cresc, culegînd-o pe cea mai gustoasă și care are o tulpină vîrtoasă și foarte asemănătoare cu planta denumită „bunias”⁵⁸. Ea ține loc de orice altă hrană. 2. Hilofagii se duc împreună cu nevestele lor și cu copiii să caute hrana, se urcă în copaci și mănîncă cele mai fragede mlădițe de pe ramuri. Datorită mereu aceleiași îndeletniciri, au ajuns atît de iscusiți în a se cățara pînă pe cele mai înalte ramuri ale copacilor, încît isprava lor pare de necrezut. Se pricep a sări de pe un copac pe altul, de parcă sînt niște păsări ce se urcă fără primejdie pe crengile cele mai subțiri. 3. Sînt oameni foarte slabi și care se mișcă nespuse de ușor, fiind deprinși să se agațe cu mîinile atunci cînd le lunecă piciorul. Chiar dacă se întîmplă să cadă de la o oarecare înălțime, nu pătesc nimic — dată fiind marea lor agilitate. Ei mestecă atît de bine cu dinții orice ramură plină de sevă, încît stomacul lor mistuie cu ușurință această hrană. 4. Trăiesc întotdeauna goi; femeile le au în devălmășie, socotind — cum este și firesc — că și copiii lor sînt în devălmășie. Se războiesc unii împotriva altora pentru stăpînirea locurilor, și se luptă înarmați cu toiege, de care se slujesc și pentru a-i alunga pe acei care-i atacă și pentru a-i sfîrteca în bucăți pe acei pe care i-au biruit. Cei mai mulți dintre hilofagi se sting din pricina lipsei de hrană, atunci cînd orbesc, pierzîndu-și simțul de care au cel mai mult nevoie.

XXV. Dincolo de ținutul lor, se întinde țara etiopienilor numiți „cynegoi”⁵⁹. Ei nu sînt numeroși și duc o viață care se potrivește cu numele lor. Țara lor este plină de fiare sălbatice. Este foarte sărăcăcioasă și are puține cursuri de apă. Oamenii dorm în copaci, de teama sălbăticiunilor, și, cînd se trezesc în zorii zilei, o pornesc înarmați către locurile unde știu că vor găsi apă, și se ascund în păduri unde stau lapîndă, tot în copaci. 2. În vreme de arșiță, vin acolo mulți boi sălbatici, pantere și alte fiare, ca să-și astîmpere setea. Animalele, istovite de căldură și de sete, beau lacom apa și își umplu pîntecele atît de mult, încît anevoie se pot mișca. Etiopienii sar atunci din copacii lor și le ucid lesne cu ajutorul unor ciomege învîrtoșate în foc, cit și multumită pietrelor și săgeților. 3. Vînează în cete și mănîncă din carnea vînată. Rareori oamenii sînt sfîșiati de sălbăticiuni, și doar atunci cînd jivînile sînt foarte puternice. De cele mai multe ori biruie, prin șiretenie, tăria fiarelor. 4. Cînd vînatul le lipsește, înmoaie pieile animalelor doborîte mai înainte și le pun la un foc slab, după ce — mai întîi — le-au ars

părul, prefăcându-l în cenușă. Își împart apoi pieile și, siliți de Nevoie, își potolesc foamea cu ele. 5. Pe băieții lor, încă înainte de-a ajunge flăcăiandri, ei îi deprind să tragă la țintă și numai aceloră care nimeresc ținta le dau de mâncare. Astfel, copiii lor — când au ajuns la vârsta bărbăției — sînt minunați cunosători într-un meșteșug pe care foamea i-a silit să-l învețe.

XXVI. La o mare depărtare de ținutul acesta se află, spre apus, țara elefantomahilor⁶⁰. Este o regiune acoperită cu păduri dese. Băștinășii se urcă pe copacii cei mai înalți, ca să observe pe unde vin și pe unde ies elefanții. Ei nu-i atacă cînd sosesc în cete, fiindcă atunci nu trag nădejde că vor izbîndi. Dar se năpustesc asupra lor cînd sînt răzleți, arătîndu-și uimitoarea îndrăzneală de care sînt în stare. 2. Cînd elefantul trece prin apropierea copacului unde este ascuns cel care-l pîndește, vîntătorul îl apucă de coadă cu mîinile și își proptește picioarele pe coapsa lui stînga. Acesta are atîrnată de umăr o secure, ușoară și foarte tăioasă, pe care să o poată mînuî doar cu o singură mîna. El o ține cu dreapta și lovește în tendonul genunchiului drept. Dă lovitură după lovitură, ținîndu-se el însuși în echilibru cu ajutorul mîinii stîngi. Totul se petrece cu o mare iuțeală, deoarece într-o astfel de luptă omul pune în joc însăși viața lui. Într-adevăr, ori va fi biruitor, ori va fi sortit pieirii. 3. Uneori, animalul căruia i s-a tăiat tendonul — mișcîndu-se foarte greu — nu se mai poate întoarce și cade jos, prăbușindu-se chiar pe locul unde a fost rănit, pe cînd sub greutatea lui este omorît etiopianul. Alteori, îl strivește de o stîncă sau de un copac și, zdrobindu-l, îl apasă pînă își dă sufletul. 4. Unii elefanți, din pricina durerii cumplite, nici nu se mai gîndesc să se răzbune pe cel care-l atacă, ci o pornesc la goană prin cîmpie și fug, pînă cînd omul, care este urcat pe spatele lor — lovind cu securea fără încetare în același loc — le taie tendoanele. Dihania ologește atunci. După ce a căzut, oamenii aleargă în pîlcuri împotriva elefantului și, acesta fiind încă viu, încep să-i taie bucați din carne, îndeosebi de pe spinare. Cu aceste cărnuri etiopienii se ospătează, veselindu-se.

XXVII. Unii etiopieni din vecinătatea celor de care am amintit acum, pornesc la vîntoarea de elefanți și nu au de înfruntat nici o primejdie. Prin dibăcie ei înving puterea. Într-adevăr, elefantul obișnuiește — după ce a păscut îndeajuns — să-și caute loc pentru a dormi. 2. Dar el nu se odihnește ca și celelalte patrupeze, căci nu-și poate îndoi genunchii — ca să se aștearnă la pămînt. De aceea, el se sprijină de un copac și, dormind astfel, el se odihnește. Deoarece elefantul se sprijină deseori de același copac, acesta prin frecare se tocește și se umple de noroi. Mai mult decît atît, urmele pașilor, și multe alte semne, îi fac pe acești etiopieni care pornesc în căutarea elefanților, să-și dea seama unde

le sînt culcuşurile. 3. Şi cînd dau de copacul cu pricina, îl taie cu fierăstrăul, aproape de pămînt; şi-l taie atîta, încît să nu mai fie nevoie decît de-o mică îmbrîncitură, ca să se prăbuşească. Ştergînd orice urmă a trecerii lor pe acolo, vînătorii noştri pleacă repede, mai înainte ca elefantul să fi sosit. Iar seara, după ce dihania a pascut pînă ce s-a săturat, ea vine să-şi caute culcuşul obişnuit. Abia se sprijină de copac — cu toată greutatea —, că acesta cade, trăgînd în căderea sa pe elefant. Animalul rămîne toată noaptea acolo, cu spatele la pămînt, fără să se mai poată ridica ⁶¹. 4. Cu ivirea zorilor, etiopienii ce-au tăiat copacul cu fierăstrăul sosesc şi ucid animalul, fără să fi înfruntat nici o primejdie; şi pe loc îşi întind corturile, rămînînd pînă ce au mîncat elefantul căzut.

XXVIII. Ţinutul care se întinde la apusul acestor triburi este locuit de etiopienii numiţi „simoi” ⁶². Spre miazăzi locuieşte însă neamul struţofagilor ⁶³. 2. La aceştia din urmă trăieşte un soi de pasăre, care are ceva din natura patrupedelor şi, de aceea, a primit un nume compus ⁶⁴. Ca mărime, vieta*ea nu este mai prejos decît cerbul cel mai mare. Natura i-a dat un gît lung, un trup bine rotunjit înzestrat cu aripi. Are însă un cap firav şi mic, dar coapsele şi picioarele îi sînt foarte puternice, sfîrşindu-se printr-o copită crăpată în două. 3. Pasărea pe care am pomenit-o nu poate să se înalţe în văzduh, din pricina greutăţii trupului, dar, cînd este vorba să alerge, ea fuge mai repede decît toate făpturile, abia atingînd pămîntul cu vîrfurile picioarelor. Şi mai ales atunci cînd — dacă bate un vînt prielnic — îşi desface aripile, ea aleargă tot atît de repede ca şi o corabie cu pînzele larg desfăcute. Iar de acei care o urmăresc ea se apără aruncînd cu picioarele, într-un chip foarte ciudat, ca şi cum le-ar azvîrli dintr-o praştie pietre mari, cît să umple palma unui om. 4. Dacă pasărea este însă urmărită pe o vreme liniştită, cînd vîntul a încetat să bată, aripile ei cad repede obosite, lipsită fiind de orice alt ajutor al Firii, şi lesne poate fi ajunsă din urmă şi prinsă. 5. Cum în ţinutul acesta se află un neînchipuit de mare număr de asemenea păsări, barbarii de acolo — ca să le poată vîna — au născocit tot felul de viclesuguri. Şi, deoarece fără o prea mare osteneală se pot prinde foarte multe, folosesc carnea lor pentru hrană, pe cîtă vreme din piei îşi fac haine şi aşternuturi. 6. Fiind adesea în război cu etiopienii, cărora li se spune „simoi”, struţofagii, cînd trebuie să dea piept cu acei care-i atacă, se slujesc în loc de arme de coarnele gazelelor. Atari coarne — mari şi ascuţite — le sînt folositoare în luptele de apărare; şi pe acele meleaguri pot fi găsite din belşug, fiindcă animalele care le pun la îndemînă sînt extrem de multe.

XXIX. La o mică depărtare de triburile amintite, locuiesc acridofagii ⁶⁵, într-un ţinut ce se află la marginea pustiului. Sînt de o statură

mai mică decît a celorlalți oameni, fiind slabi și foarte negri. Primăvara, vînturile de apus aduc din pustiu puzderie de lăcuste — uimitoare prin mărimea lor și dezgustătoare din pricina culorii murdare a aripilor. 2. Ele sînt pentru localnici o hrană îmbelșugată, de care au parte de-a lungul vieții. Felul cum sînt prinse lăcustele este cu totul deosebit. Pe o lungime de multe stadii se întinde, pe lîngă ținutul acridofagilor, o vale adîncă și largă. Băstinașii o umplu cu ierburi sălbatice, ce cresc din belșug pe meleagurile lor. Cînd bat vînturile amintite de noi, și norii de lăcuste se apropie, acridofagii dau foc ierburilor. 3. Fumul se ridică atît de gros și atît de puternic, încît lăcustele — trecînd deasupra văii — sînt înăbușite de fumul cu miros pătrunzător și cad pe pămînt, la o mică depărtare. Vînarea lăcustelor ține mai multe zile. Căzînd, lăcustele acestea alcătuiesc mari grămezi. Întrucît țara acridofagilor e foarte bogată în sare, oamenii aruncă apă sărată în cantități mari deasupra mormanelor și sarea — pătrunzînd atît cît trebuie — dă lăcustelor un gust plăcut, și, totodată, le ferește de putrezire ; așa că ele se pot păstra o bună bucată de vreme⁶⁶. 4. Căci cu aceste insecte oamenii se hrănesc, și în zilele cînd lăcustele au fost vîinate și mai tîrziu. Acridofagii neavînd turme și locuind departe de mare, singurul lor mijloc de trai este acesta. Trupul le este sprinten și ei fug cît se poate de repede ; dar viața lor nu e prea lungă. Acridofagii care trăiesc cel mai mult nu trec de patruzeci de ani. 5. Felul în care se sfîrșesc este nu numai foarte ciudat, dar cu totul vrednic de compătimire. Cînd se apropie bătrînețea, cresc în trupurile lor păduchi înaripați, care au o formă neobișnuită și sînt peste măsură de neplăcuți la înfățișare, și foarte dezgustători. 6. Boala, care începe cu pîntecele și cu pieptul, se întinde repede în întregul trup. Iar bolnavul, care simte mîncărimi, ca și cum ar avea o boală de piele —, încearcă o oarecare plăcere să se scarpine, cu toate că senzația plăcută este amestecată cu durere. Dar, înmulțindu-se din ce în ce mai mult în trupul bolnavului, păduchii înaripați ies la suprafață și împrăstie un fel de licoare subțire, al cărei gust acru pricinuieste dureri de neîndurat. 7. Bolnavul se scarpină din ce în ce mai mult, văicărîndu-se tot mai tare. Din rănile pe care unghiile lor le-au făcut pe trup cad atîția paraziți, încît zadarnic ar încerca cineva să-i adune, căci ei apar unii după alții, ca și cum ar ieși dintr-un vas peste tot găurit. În chipul acesta, acridofagii își sfîrșesc viața într-un chip tragic, trupul lor descompunîndu-se, și nu putem spune dacă pricina nenorocirii este hrana lor sau aerul pe care îl respiră.

XXX. De-a lungul hotarului acestui neam de oameni se află o regiune întinsă, bogată în tot felul de pășuni. Un ținut nelocuit în care nu se poate pătrunde. Dintru început însă el avusese locuitori ; dar, mai

tîrziu — în urma unei ploii puternice și foarte nesănătoase —, s-au ivit puzderie de păianjeni veninoși și scorpioni 2. despre care se povestește⁶⁷ că se răspîndiseră atît de mult, încît în ciuda faptului că întreg norodul a încercat să stîrpească vrăjmașul trimis de Natură, răul era de netălmăduit și mușcăturile dihăniilor pricinuiau pe neașteptate moartea. Vrînd să scape de mușcăturile lor, s-au hotărît să-și părăsească patria și felul lor de viață. Nu trebuie să ne uimească povestirea, față de cele spuse. Căci istoria, care știe să se țină de adevăr, ne arată că pe lume se petrec lucruri cu mult mai uimitoare. 3. Într-adevăr, în Italia niște șoareci de cîmp, ivindu-se cu miile într-o cîmpie, i-au silit pe unii dintre locuitori să-și părăsească locul de baștină. În Media, nenumărate vrăbii s-au abătut asupra cîmpurilor și au mîncat semințele, silindu-i astfel pe băștinași să-și caute alte așezări. Așa-numiții autariați⁶⁸ au fost nevoiți din pricina unor broaște — născute din nori și care au căzut pe pămînt, ca niște picături de ploaie — să-și părăsească țara și să fugă în ținutul pe care-l locuiesc astăzi. 4. Și cine, oare, nu a citit în cărțile de istorie că Heracles, printre muncile care i se pun pe seamă — și care i-au adus nemurirea — a săvîrșit-o și pe aceea de a fi alungat cunoscutele păsări ce năpădiseră cu marele lor număr lacul de la Stymphalos? Cîteva cetăți ale Libyei au fost părăsite de populația lor, din pricina leilor ce veneau din deșert. Dar socotim că sînt de ajuns exemplele pe care le-am dat, ca să dovedim că se poate da crezare acestor ciudate fapte, înfățișate de istorie. Să reluăm acum firul istorisirii noastre.

XXXI. Părțile cele mai îndepărtate ale regiunilor de miazăzi sînt locuite de oameni, pe care elenii îi numesc „cynamolgi”⁶⁹ și cărora, în limba barbarilor din vecinătatea lor, li se mai spune și „sălbatici”. Aceștia poartă bărbi foarte lungi și cresc turme de cîini sălbatici, trebuincioși traiului lor. 2. De cînd începe solstițiul de vară și pînă la mijlocul iernii, țara cynamolgilor este năpădită, fără să se poată ști de ce, de o mulțime nesfîrșită de boi indieni. Într-adevăr, nimeni nu-și poate da seama dacă boii aceștia sînt ei înșiși fugăriți cumva de numeroase alte animale carnivore sau dacă își părăsesc ținuturile fiindcă sînt sărace în pășuni. S-ar putea să fie și vreo altă cauză, datorită Naturii — căci de la ea pornesc toate minunățiile. Dar omul nu poate pătrunde taina. 3. Deoarece nu sînt în stare să stîrpească aceste animale, fiind atît de numeroase, cynamolgii asmut asupra lor haite de cîini și, cu ajutorul lor izbutesc să vîneze boii sălbatici omorînd o mare parte dintre ei. Carnea animalelor vînzate, în parte, o mănîncă pe loc, iar pe cea rămasă o sarează, ca s-o poată păstra. Cynamolgii mai vîneză și alte animale cu ajutorul puternicilor cîini. În acest fel, ei pot să-și ducă traiul, mîncînd doar carne⁷⁰. 4. Ultimele triburi de la miazăzi, au — desigur — înfățișare omenească, dar

viața lor este asemenea animalelor sălbatice. Ne mai rămîne să vorbim despre două popoare : etiopienii și troglodiții. Despre etiopieni, însă, am spus unele lucruri pînă acum ; să vorbim, așadar despre troglodiți.

XXXII. Troglodiții⁷¹ sînt numiți de către eleni „nomazi“. Ei duc o viață de păstori și se hrănesc mulțumită turmelor pe care le au. Fiecare trib al lor este cîrmuit de un tiran. Nevestele, ca și copiii, și-i au în devălmășie, cu excepția nevestei tiranului. Cine se apropie de aceasta este pedepsit de către stăpîn să plătească un anumit număr de oi. 2. Cînd a sosit vremea vînturilor etesiene, care aduc troglodiților ploi mari, ei se hrănesc cu sînge și cu lapte. Amestecîndu-le, le fierb doar cîteva clipe. Mai tîrziu, cînd — din pricina arșitei cumplite — pășunile se usucă, troglodiții se retrag în locuri mlăștinoase, unde încep să se lupte între ei pentru stăpînirea pășunilor. 3. Ei nu mănîncă decît vitele cele mai bătrîne sau pe acele care au început să se îmbolnăvească. Nu dau oamenilor numele de părinți, dar numesc astfel dobitoacele : taurul, vaca, berbecul și oaia. Vitelor de sex bărbătesc le zic „tați“, iar femelelor „mame“. Căci aceste animale, iar nu părinții lor, le pun la îndemîină hrana cea zilnică. 4. Băutura obișnuită a oamenilor de rînd este o licoare obținută din paliur. Pentru cîrmuitori se pregătește o băutură din sucul unei flori, băutură ce seamănă cu cel mai prost vin nou de la noi. Îngrijindu-se de turmele lor, troglodiții își schimbă mereu așezările, ferindu-se să rămîină în aceeași regiune. 5. Ei umblă dezbrăcați, acoperindu-și cu piei doar coapsele. Asemeni egiptenilor, troglodiții sînt circumciși — cu excepția celor care, printr-un accident, au fost mutilați și care poartă numele de „coloboii“⁷². Aceștia locuiesc singuri în văi adînci⁷³, și lor — din copilărie — li se taie cu briciul mădularul care la ceilalți oameni este doar circumcis.

XXXIII. Troglodiții așa-numiți „megabari“ au drept arme scuturi rotunde, făcute din piele de bou netăbăcită și măciuci prevăzute cu niște cuie de fier. Alții au, uneori, și lănci. 2. Megabarii au un fel cu totul deosebit de a-și îngropa morții. Leagă trupurile celor răposați cu nuiele de paliur, iar picioarele mortului le leagă zdravăn de gît. Apoi, îl așază pe o movilă și — săltînd de bucurie — aruncă pietre asupra lui. Pietrele, mari cît palma omului, sînt azvîrlite pînă ce acoperă întreg leșul. În sfîrșit, pun deasupra un corn de capră ; apoi pleacă, fără să se arate cîtuși de puțin îndurerați. 3. Barbarii despre care vorbim nu se războiesc între ei în felul în care o fac elenii, pornind să lupte pentru stăpînirea unui ținut ori pentru că ar avea temeuri a se plînge de protivnicii lor. La dînșii, războaiele se iscă pentru că atunci cînd își mută așezările vor să aibă cele mai bune pășuni. În încăierările lor, încep prin a-și zvîrli pietre, pînă sînt răniți cîtiva ; apoi, se porneste lupta cu arcul și cu săgețile. Nu trebuie mult pentru ca numeroși oameni

să se prăbușească loviți de moarte, fiindcă — datorită destoiniciei lor — aruncă săgețile cu multă dibăcie. Mai mult decît atît : ținta lor sînt oamenii cei goi, care nu sînt ocrotiți de vreo armă de apărare. 4. Luptei i se pune capăt de către cele mai bătrîne dintre femeile lor. Acestea dau buzna să se așeze între luptători. Ele sînt foarte respectate de toți, deoarece există o datină potrivit căreia nu se cuvine să fie lovită, cu nici un chip, o femeie în vîrstă. Cînd se ivesc între luptători, pe dată încețază lupta și nimeni nu mai aruncă săgeți. 5. Oamenii care, din pricina vîrstei lor înaintate, nu se mai pot ține de turme, își pun de bunăvoie capăt zilelor, sugrumîndu-se cu o coadă de vacă. Dacă cineva șovăie să-și dea moartea, îi este îngăduit oricui a-i pune lațul de gît ; însoțindu-și fapta cu vorbe dojenitoare, îi curmă viața. 6. Tot astfel, există un obicei ca schilozii și cei atinși de boli ce nu se pot tămădui să fie omorîți. De bună seamă ei socot că ar fi o mișelie să ții la viață cînd nu mai ești în stare să faci nimic. Iată, așadar, pentru ce printre troglodiți nu vedem decît oameni tineri și voinici, cu mădularele vînjoase — nefiind nici unul care să treacă de șaiszeci de ani. 7. Dar am vorbit îndeajuns despre acest neam. Dacă vreunul dintre cititori va privi cu neîncredere obiceiurile ciudate arătate de noi, să asemuiască climatul Sciției cu acela al țării troglodiților și, după ce va fi cumpănit deosebirile, nu va mai avea temeii să nu creadă cîte am istorisit.

XXXIV. Există o deosebire atît de însemnată între climatul nostru și climatul descriș încît, dacă ar fi să arătăm lucrurile cu amănunțime, povestirea noastră n-ar părea vrednică de crezare. 2. Sînt ținuturi unde, din pricina frigului cumplit, fluviile cele mai mari sînt în întregime acoperite de gheață. Pe această gheață pot merge orice armate, și cu oricît de grele poveri. Vinul și celelalte lichide îngheață atîta cît să poată fi tăiate cu cuțitul. Și — cel mai uimitor dintre lucruri — la oameni extremitățile mădularelor se fărîmițează și cad, cînd sînt frecate de veșminte. Ochii omului se întunecă, focul însuși nu mai dă căldură, iar statuile de aramă crapă. În anumite epoci, norii sînt atît de deși, încît — în acele regiuni — nici nu fulgeră, nici nu tună. Se mai petrec și numeroase alte fenomene, care par și mai de necrezut celor ce nu cunosc aceste climate de neîndurat pentru cei cărora le-a fost dat să le încerce pe pielea lor. 3. Pe acele meleaguri, de la hotarul dintre Egipt și țara troglodiților, din pricina căldurii atît de mari, pe la vremea amiezii, oamenii — chiar dacă sînt aproape unii de alții — nu se pot vedea : într-atît de des și de îmbîcsit este aerul. Prin aceste țări, nimeni nu poate să umble cu picioarele goale, pentru că acelaia care ar merge desculț i se ivesc de îndată pustule pe talpă. 4. Cît privește băutura, cel care ar folosi-o pentru a-și potoli setea ar muri de îndată, deoarece căldura usucă — cu toată repeziciunea — umezeala, care de la natură se găsește în orice

trup omenesc. Iară dacă cineva ar pune un aliment într-un vas de aramă cu apă, lăsînd vasul în bătaia soarelui, s-ar face, fără foc și fără lemne, o adevărată fiertură. 5. Totuși, locuitorii din cele două țări amintite⁷⁴ nici nu s-ar gîndi să părăsească locurile unde s-au născut, chiar sub presiunea unei suferinți atît de mari. Dimpotrivă, ei mai degrabă și-ar dori moartea decît să fie siliți a duce un alt fel de trai. 6. De aici putem vedea că țara în care te-ai născut și în care ai trăit are un deosebit farmec și că vremea îl învață pe om să rabde asprimea unei clime de neîndurat, atunci cînd din copilărie s-a obișnuit cu ea. 7. Dar aceste două regiuni pe care le-am amintit, cu toate că au climate atît de deosebite, nu sînt prea îndepărtate una de alta. Pornind de la Lacul Maiotic⁷⁵, pe malurile căruia locuiesc unii dintre sciți, în mijlocul ghețurilor și copleșiți de un frig năprasnic, au venit adesea, în zece zile, pînă la Rodos corăbii de transport, duse de un vînt prielnic. De aici, îndreptîndu-se spre Alexandria, corăbiile acestea au putut sosi acolo în patru zile. Și, după ce au luat-o din Alexandria pe Nil în sus, corăbierii au ajuns în Etiopia după zece zile. Așa stînd lucrurile, în douăzeci și patru de zile de plutire neîntreruptă, cineva poate să călătorească de la ținuturile înghețate ale lumii pînă în regiunile dogorîte de soare. 8. Iată, așadar, pentru ce, fiind o atît de mare deosebire între temperaturile unor țări — care totuși nu sînt prea îndepărtate una de alta —, nu ne uimește, totuși, faptul că obiceiurile și felul de viață, ba chiar înfățișarea oamenilor, sînt atît de diferite de acelea ale oamenilor de la noi.

XXXV. După ce am arătat lucrurile cele mai de seamă — din cîte am socotit că pot stîrni uimirea — să dăm acum cîteva explicații asupra animalelor care se găsesc în țările despre care am vorbit. 2. Se află acolo un animal căruia i se spune rinocer. Numele acesta i s-a dat după semnul care-l deosebește. E îndrăzneț și voinic asemeni elefantului, dar nu este tot atît de înalt. Are o piele neobișnuit de rezistentă, iar culoarea ei este aceea a lemnului de merișor. El poartă la extremitatea nărilor un corn turtit — de parcă ar fi cîrn — și care este tot atît de tare ca fierul. 3. Mereu silit să lupte împotriva elefantului pentru pășuni, atunci cînd trebuie să-și încerce puterile, își ascute mai întîi cornul de o piatră și apoi se năpustește împotriva dușmanului. Se vîră sub pîntecu-i și cu cornul — asemenea unei săbii — îi sfîrșie carnea. În chipul acesta, rinocerul îl lovește de moarte, căci elefantul pierde mult sînge ; și, astfel, e în stare să ucidă o mulțimea de elefanți. Dar dacă elefantul i-a luat-o înainte și l-a apucat pe rinocer cu trompa, lovindu-l cu colții, își vădește puterea și-l ucide. 4. Atît în țara trogloditilor, cît și în Etiopia, există sfincși⁷⁶, a căror înfățișare seamănă cu aceea pe care ne-o zugrăvesc pictorii ; doar că sînt mai păroși. Sfincșii au o fire blîndă

și ușor deprind ce li se arată. 5. Animalele cărora li se spune cinocefali⁷⁷ seamănă la trup cu oamenii diformi. Strigătele pe care le scot sînt asemenea vaietelor omenești. Sînt animale deosebit de sălbatice și nu pot fi domesticite. Sprincenele lor le dau o înfățișare încrunțată. Femela cinocefalului are un semn deosebitor : toată viața ea poartă mitra în afara trupului. 6. Animalului numit „cepos“ i s-a spus astfel pentru frumusețea și proporțiile trupului său. Are un cap de leu ; corpul însă seamănă cu al pantereii, doar că mărimea este cea a gazelei. 7. Dar mai sălbatic decît toate animalele despre care am vorbit este taurul carnivor⁷⁸. El nu poate fi îmblînzit de om. Fiind mai zdravăn decît taurul domestic, nu poate fi întrecut la fugă nici de cal, iar gura i se deschide pînă la ochi. Părul îi este extrem de roșu ; ochii, mai verzi decît ai leului și — în timpul nopții — te fulgeră. Coarnele lui au ceva deosebit : el și le mișcă în mod obișnuit cum își mișcă urechile, dar în cursul luptelor le ține drepte și țepene. Părul îi crește într-o direcție contrară celeia în care crește părul celorlalte animale. 8. Și este așa de vînjos, încît atacă toate celelalte animale, și încă pe cele mai zdravene, hrănindu-se din carnea celor pe care i-a învins. Mai sfîșie și dobitoacele din turmele băștinașilor și se luptă cu înverșunare cu cete întregi de păstori și de cîini. 9. Se spune că pielea lui n-ar putea fi rănită. S-a încercat adesea îmblînzirea acestui taur, dar nimeni n-a izbutit încă s-o facă. De cumva animalul cade într-o groapă sau dacă a fost prins printr-un alt viclesug, moare ; căci furia îl înăbușe și nu-și dă libertatea în schimbul unei vieți pe care ar trăi-o domesticit de om. Și iată, prin urmare, pentru ce trogloditii îl socot cea mai puternică dintre viețai. Într-adevăr, Natura l-a făcut viteaz ca leul, repede precum calul, vînjos ca taurul ; și se poate spune că nu-l vatămă nici fierul, cel mai tare dintre toate materialele cunoscute. 10. Animalul căruia etiopienii îi spun „crocottas“⁷⁹ are ceva și din firea cîinelui și din aceea a lupului, dar este mai de temut decît amîndoi prin sălbăcia sa. Dinții îi sînt atît de tari, încît, în această privință, nu-l întrece nici o altă ființă. Cu dinții, „crocottas“ sfărîmă ușor orice os, oricît ar fi de mare. Stomacul lui mistuie uimitor de bine tot ce a înghițit dihania. Nu dăm însă crezare acelor istorici care, povestind tot felul de ciudățenii, pretind că acest animal ar imita graiul omeneșc.

XXXVI. Cît despre șerpi, oamenii care locuiesc prin vecinătatea pustiului și a ținuturilor pline de sălbăticiuni istorisesc că ar exista de tot felul, unii atît de mari că nici nu-ți vine să crezi. Cîțiva pretind că au văzut șerpi lungi de o sută de coți⁸⁰. Dar spusele lor ne îndreptățesc să credem, împreună cu cei care au scris despre aceasta, că avem de-a face cu povești scornite. Dar ei merg încă mai departe și spun că s-ar petrece lucruri și mai extraordinare. În acest ținut, întins ca o cîmpie, se pot vedea mormane de șerpi uriași care, încolăcindu-se unii peste alții,

— atunci cînd sînt văzuți de departe — par niște movile. 2. Dar cine oare ar putea crede astfel de povești? Vom vorbi acum despre cei mai mari șerpi ce trăiesc în zilele noastre și care au fost aduși la Alexandria în vase făcute anume pentru ei. Vom arăta, cu acest prilej, cum sînt prinși de vînători, descriind faptele cu de-amănuntul. 3. Cel de-al doilea Ptolemeu ⁸¹, căruia îi plăceau mult vînătorile de elefanți, răsplătea cu mari daruri pe acei care se duceau să-i vîneze îndeosebi pe cei mai mari și mai puternici. Și, astfel, cheltuind mulți bani ca să-și satisfacă pasiunea, regele strînsese un însemnat număr de elefanți, foarte folositori în caz de război ⁸². El mai arată elenilor și alte dihanii nemaivăzute și foarte ciudate. 4. Iată, deci, pentru ce cîțiva vînători, văzînd mărinimia lui Ptolemeu, ce știa să facă daruri de preț, s-au hotărît să plece într-un mare grup, primejduindu-și viața, spre a prinde un șarpe uriaș, ca să-l ducă viu, la Alexandria, lui Ptolemeu. 5. Planul pe care și-l făcuseră ei era greu de îndeplinit și cu totul neobișnuit. Dar Soarta i-a ajutat și, în cele din urmă, ei și-au atins ținta. Vînătorii noștri au pîndit un șarpe de treizeci de coți care avea obiceiul să stea prin locurile unde se adună apele. El stătea nemișcat, încolăcit, pînă în clipa în care zărea un alt animal în apropierea locului unde se afla — și care venise să-și potolească setea. Atunci șarpele se ridica brusc, apucînd vietatea cu gura, sau o înlănțuia în încolăciturile lui, în așa fel încît bietul animal nu mai avea scăpare. Reptila fiind de felul ei lungă, subțire și leneșă, vînătorii trăgeau nădejde s-o prindă cu ajutorul unor funii și al unor lanțuri. 6. Mai întii ei ajunseră plini de îndrăzneală pînă în preajma șarpelui, pregătiți cu toate cele de trebuință. Dar, pe măsură ce se apropiau, erau din ce în ce mai înspăimîntați, căci vedeau ochii lui de foc, limba — care, zvîrlită ca o sulită, se mișca în toate părțile —, dinții enormi, gura înspăimîntătoare, încolăcirile lui uriașe. Îi îngrozea și zgomotul înfiorător pe care șarpele îl făcea cu solzii lui, tîrîndu-se printre măcănișuri. 7. Iată pentru ce, după ce se îngălbeniră de spaimă, își aruncară cu mare sfială lațurile asupra cozii lui. Dar reptila, de îndată ce funia îi atinse trupul, se învîrti deodată, șuierînd în așa fel, încît oamenii înlemniră, și înălțîndu-se deasupra capului celui care se afla cel mai aproape, îl prinse cu gura și-l înghiți de viu. Apucînd apoi pe un al doilea în încolăcirile ei, cu toate că omul o luase la fugă, îi strînsese pîntecul pînă îl înăbuși. Cei care mai rămăseseră au luat-o îngroziți la sănătoasa, izbutind astfel să scape cu viață.

XXXVII. Cu toate acestea, vînătorii nu renunțară la hotărîrea lor. Într-adevăr, gîndul că vor dobîndi bunăvoința și darurile regelui birui teama stîrnită de primejdiile îndurate. S-au străduit, totuși, să pună mîna pe șarpe — ce nu putea fi biruit prin forța trupească —, folosindu-se

acum de încusință și de un vicleșug. Au închipuit, cu ajutorul unor trestii împletite, un fel de vîrșă ce părea o luntre și a cărei mărime era de ajuns pentru ca să încapă reptila în ea. 2. Pîndind bîrlogul dihaniei și aflînd pe la ce vreme obișnuiește să iasă, din culcușul ei, pentru a-și găsi hrana, și cînd se întoarce înapoi, vînătorii — îndată ce șarpele porni să vîneze — astupară cu bolovani și cu pămînt intrarea vizuinii ; apoi, se apucară să sape lîngă ea o galerie subpămînteană, unde-și întinseră vîrșă, cu deschizătura în direcția locului pe unde reptila ar fi trebuit să pătrundă în galerie. 3. Pe drumul pe care avea să se întoarcă, au fost așezați arcași și praștiași, ba încă și o mulțime de călăreți și trîmbițași. Apoi se mai făcură și alte pregătiri, toate cîte erau de trebuință pentru o luptă aprigă ; dar, de îndată ce șarpele se apropie de ei ridicîndu-și capul deasupra călăreților, vînătorii noștri — deși se strînseseră unii lîngă alții — nu mai cutezară să se apropie, căci pățania dinainte îi învățase minte, și începură să arunce de la depărtare săgeți, ca și cum ar fi avut în față o uriașă țintă. Monstrul, cînd văzu călăreții și haita cîinilor, atît de puternici, și mai auzi și sunetul trîmbițelor, fu cuprins de spaimă. Se retrase spre bîrlogul lui, urmărit doar în așa măsură ca vînătorii să nu-l înfurie mai tare. 4. Odată ajuns lîngă intrarea ascunzișului — care fusese astupat —, toată ceata ce venea împotriva șarpelui se porni să facă, cu armele, un zgomot asurzitor. 4. Priveliștea mulțimii, cum și sunetul trîmbițelor, îl tulburară și-l îngroziră din nou. Șarpele nu-și mai găsea intrarea în vizuină și, fugind de atacul vînătorilor, se văzu nevoit să intre în gaura săpată în apropiere. 5. Incolăcirile sale umplură întreaga vîrșă. Vînătorii se aflau acolo, sosiți în goana calului, pentru a împiedica dihania să iasă, legînd cu funii gaura cuștii, o intrare lungă și plănuită cu pricepere — ca să dea posibilitate vînătorilor să lucreze cu mare iuțea. Apoi cărară vîrșă, ridicînd-o pe niște prăjini. 6. Dihania, care se simțea la strîntoare, suferă înfiorător — așa cum nu obișnuiesc s-o facă asemenea dihanii —, căutînd să rupă cu dinții trestiile care o înconjurau. Se răsuca în toate părțile cu atîta putere, încît cei ce o purtau, temîndu-se să nu le scape, o așezară pe pămînt și căutau să-i întepe coada, astfel ca șarpele, din pricina durerilor, să nu mai îndrăznească să-i muște. 7. Iar cînd vîntorii l-au adus la Alexandria, dăruindu-l regelui, Ptolemeu și alții l-au socotit o făptură cu totul neobișnuită, atît de neobișnuită încît cei care au auzit vorbindu-se despre el se îndoiau că o atare făptură ar exista în adevăr. Fiind lipsită însă de hrană, oamenii regelui i-au slăbit puterile și au îmblînzit-o în scurtă vreme, așa de bine încît uimea acum prin blîndețea ei. 8. Ptolemeu le-a dat vînătorilor răsplățile binemeritate, îngrijindu-se de reptila domesticită ; iar străinilor care îi vizitau țara el le-o arăta ca pe un lucru merit să stîrnească mirarea. Deoarece era cu totul ciudată. 9. Și, pentru că foarte mulți oameni

l-au văzut pe acest șarpe enorm, nu este drept să se îndoiască nimeni de spusele etiopienilor ori să creadă că sînt doar legende. Ei pretind că sînt unii șerpi atît de mari, că pot să înghită nu numai boi, tauri și alte animale de mărimea lor, dar se încumetă să-și măsoare puterile chiar și cu elefanții. Încolăcindu-se în jurul picioarelor elefantului, șarpele uriaș îi împiedică mișcările la care îl îndeamnă natura. El își înalță gîtul deasupra trompei, ca să-și țină capul în fața ochilor vrăjmașului. Orbit de strălucirea lor de foc — sînt ca două fulgere! —, elefantul se prăbușește la pămînt, iar șarpele, după ce l-a biruit, îl înghite hulpav.

XXXVIII. Pentru că am cercetat cu îndeajuns de multă grijă cele ce privesc Etiopia și țara troglodiților, cum și ținuturile din vecinătate, pînă în regiunile ce nu mai pot fi locuite din pricina căldurii, și — pe deasupra — am mai vorbit și despre neamurile așezate de-a lungul coastelor Mării Roșii ⁸¹ și ale adîncurilor atlantice ⁸⁴, din miazăzi, vom descrie ceea ce ne mai rămîne și anume regiunea dinspre Golful Arabic ⁸⁵. Această descriere o vom face folosindu-ne de cele ce putem citi în „Analele” regești din Alexandria, ori bizuindu-ne pe știrile ce le-am primit de la oamenii care au văzut cu ochii lor locurile acelea. 2. Despre această parte a lumii — ca și despre Insulele Britanice și nordul cel îndepărtat — oamenii n-au ajuns să aibă decît slabe cunoștințe. În ce privește ținuturile din îndepărtatul nord, acolo unde oamenii nu pot trăi din pricina gerurilor, descrierea o vom face atunci cînd va trebui să vorbim despre isprăvile lui Caius Caesar, 3. care — după ce a întins stăpînirea romană pînă în acele regiuni — a pus la îndemîna istoricilor știri despre ținuturi care mai înainte vreme erau necunoscute. 4. Golful numit „Arabic” are o deschidere în Oceanul de la sud. Lungimea lui, între acel loc unde se deschide spre Ocean și punctul său cel mai îndepărtat, este de foarte multe stadii. Partea lui cea mai îndepărtată este mărginită de țara troglodiților și Arabia. Lărgimea sa, la gură și în locul cel mai strîmt, este de șaisprezece stadii. Dar, de la portul Panormos și pînă pe uscatul care-i stă în față, o corabie de război, plutind grăbit, face o zi întregă. Cea mai mare deschidere a Golfului Arabic se află între muntele Tyrcaios și Macaria ⁸⁶, o insulă în largul mării; în acest loc, un continent nu poate fi văzut de pe celălalt. 5. Începînd de aici, lărgimea golfului descrește mereu, pînă la vărsare. În Golful Arabic — pentru cine navighează de-a lungul coastei — se găsesc mai multe insule mari, printre care corăbiile cu anevoie pot înainta, canalul de trecere fiind strîmt, iar curenții apelor mari și puternici. Iată cum, în linii generale, se înfățișează așezarea golfului. 6. Pornind de la punctul său cel mai îndepărtat, vom arăta cum stau lucrurile mai de seamă — dacă

plutim și pe lângă un mal și pe lângă celălalt — și vom vorbi despre particularitățile lor. Vom începe cu malul din dreapta⁸⁷, care este locuit de troglodiți și se întinde pînă în deșert.

XXXIX. De la cetatea Arsinoei, pentru cine plutește de-a lungul uscatului, din dreapta se ivesc în mai multe locuri izvoare de apă cu gust amar și sărat, precipitîndu-se de pe stînci în mare. Cînd treci mai departe, și se înfațesează — în mijlocul unei cîmpii întinse — un munte de culoarea rumenelii, ce întunecă vederea celor ce-l privesc țintă mai multă vreme. Acolo unde se sfîrșesc poalele muntelui amintit, se află un port, căruia i se zice „portul Afroditei“, cu o intrare șerpuitoare. 2. În dreptul portului sînt trei insule, dintre care două sînt pline de măslini și smochini, pe cîtă vreme a treia este lipsită de acești copaci, dar putem găsi acolo un mare număr de „meleagride“⁸⁸. 3. Apoi vedem un golf foarte mare, care se numește „Acartartos“⁸⁹. Lîngă el este o lungă peninsulă, atît de strîmtă încît peste ea pot fi transportate corăbiile dintr-o mare într-alta. 4. Și dacă cineva merge mai departe de-a lungul coastei, ajunge la o insulă, așezată în largul mării și care se întinde pe o distanță de optzeci de stadii. Numele ei este „Ophiodes“⁹⁰ și, pe timpuri, trăiau acolo mulți șerpi înfiorători și de tot soiul. De aici s-a tras insulei și numele. Dar, în ultima vreme, regii din Alexandria au cultivat-o cu atîta grijă, încît nu se mai pot vedea pe acolo astfel de dihanii. 5. Nu va trebui să trecem sub tăcere cauza pentru care insulei despre care vorbim i s-a purtat de grijă atît de mult. S-a găsit acolo topaz — o piatră prețioasă, plăcută la vedere și transparentă, semănînd cu sticla, de o minunată culoare aurie. 6. De aceea niciunui călător nu-i este îngăduit să pună acolo piciorul. Străjile pedepesc cu moartea pe oricine ar voi să debarce. Păzitorii sînt puțini la număr și duc o viață nefericită. Ca să nu fie furată vreo piatră prețioasă, nu li s-au lăsat la îndemînă corăbiile străjerilor, iar corăbierii care plutesc prin dreptul insulei străbat marea la o mare depărtare, căci se tem de rege. 7. Proviiziile se sfîrșesc repede și nu se găsește hrană în această insulă. Cînd nu le mai rămîn decît puține merinde, locuitorii de prin părțile locului se așază așteptînd sosirea corăbiei care le va aduce mîncare. Iar cînd ea zăbovește prea mult, băștinașii ajung să-și piardă nădejtile. 8. Piatra prețioasă despre care s-a vorbit — topazul — poate fi găsită în stîncile de acolo, dar ea nu poate fi zărită în cursul zilei din pricina căldurii înăbușitoare, căci strălucirea soarelui este cu mult mai mare decît strălucirea ei; dar, atunci cînd noaptea se lasă, topazul strălucește în întuneric și poate fi văzut de la mari depărtări. 9. Străjerii insulei trag la sorți cercetarea acestor locuri. Ei stau de veghe și, cînd li se arată piatra, așază deasupra ei un vas tot atît de mare ca strălucitoarea piatră și fac acest lucru pentru a însemna locul în care ea se

află. De cum s-a luminat de ziuă, se întorc și taie de jur-împrejur suprafața care fusese însemnată, ducînd bucata din stîncă celor care, prin îndemînarea lor, sînt în măsură s-o șlefuiască cum trebuie.

XL. Acei care plutesc pe coastă dincolo de aceste locuri pot întîlni — pe malul mării — multe seminții de ihtiofagi și troglodiți nomazi. Apoi ei pot vedea munți ciudați, pînă cînd ajung la portul numit „al izbăvirii”, căruia i s-a spus astfel de către cei dinții eleni ce, navigînd pe acolo, și-au aflat izbăvirea în acest loc. 2. Începînd de aici, golful se îngustează și o cotește spre Arabia. Înfățișarea locurilor care se văd, cum și a mării, se schimbă datorită particularităților acestor meleaguri. 3. Pămîntul este numai șes; nu se zărește nici un colnic. Marea e plină de bancuri de nisip și adîncă abia de trei orgyi⁹¹. Apele mării au acum o culoare verde, datorită algelor și a altor plante marine. 4. Pentru corăbiile cu vîsle, locurile sînt, de fapt, foarte prielnice. Valurile nu se rostogolesc pînă departe de țarm și marea — bogată în pește — dăruie pescarilor pradă îmbelșugată. Călătorii sînt expuși însă la mari primejdii pe acele corăbii care transportă elefanți, pentru că vasele pătrund adînc în mare, din pricina încărcăturii lor. 5. Uneori, în cursul nopții, cînd ele plutesc cu pînzele desfăcute, vîntul le împinge spre stînci, unde se scufundă, sau se împotmolesc în locuri nămolose, unde apele nu sînt îndeajuns de adînci ca să mai poată pluti, iar corăbierii — deoarece apele mării sînt totuși mai adînci decît înălțimea omului — nu pot să debarce. Cînd nu izbutesc să-și salveze corabia cu ajutorul prăjinilor, ei aruncă tot ce au în mare, nu însă și merindele. Dar, dacă împrejurările nu le îngăduie să scape din încurcătură, corăbierii ajung într-o stare jalnică. Atunci nu le este cu putință să descopere vreo insulă, nici un promontoriu și nici altă corabie. Coasta este nepriemitoare și rareori sosesc pe acolo corăbii. 6. Și, culmea nenorocirilor, se îngrămădesc în jurul năvăii bancuri de nisip într-o cantitate atît de mare, încît corabia pare înconjurată de un stăvilar înălțat înadins ca s-o țină în loc, de parcă ar fi legată. 7. Oamenii, pradă necazului, se vaită și gem în această tristă pustietate unde nimeni nu-i aude; dar nu-și pierd încă orice nădejde. Adeseori, cînd vine vremea fluxului, valurile deodată înalță corăbiile și le salvează, ca și cum un zeu ar fi sosit să-i scape pe cei căzuți în grele primejdii. Dar dacă ajutorul de care am vorbit — trimis uneori de zei — nu apare, corăbierilor nu le mai rămîn de-ale mîncării și cei mai vînjoși îi aruncă în mare pe cei mai slabi, pentru ca rămășițele merindelor să mai țină cîteva zile. Și după ce nădejtile s-au spulberat, oamenii noștri sfîrșesc și mai jalnic decît cei ce-și sfîrșiseră viața mai înainte în apele mării. Căci tovarășii lor și-au dat duhul într-o clipă, înapoind naturii viața dăruită de ea, pe cîtă vreme aceștia mor după

ce au trecut prin grele suferinți și-o agonie groaznică. 8. În ce privește corăbiile care și-au pierdut vîslașii într-un chip atît de jalnic, ele rămîn multă vreme în mijlocul grămezilor de nisip. Par adevărate cenotafuri ! Catargele și vergile lor — ridicate — pot fi văzute din depărtări, stîrnind mila celor care le zăresc și deplîng moartea acelor care au pierit atît de dureros. Potrivit unei porunci regești, trebuiesc lăsate acolo semnele evidente ale nenorocirii, pentru ca navigatorii să știe unde sînt locurile aducătoare de pierzanie. 9. Ihtiofagii care locuiesc prin apropiere au, încă din străvechi, o legendă ce spune cum că într-o zi refluxul a fost atît de puternic încît întreg golful s-a prefăcut într-un cîmp, acoperit de verdeață. Toată marea s-ar fi retras pe cele două coaste, ce stau față-n față. După ce au ieșit la iveală adîncurile golfului, o puternică revărsare de ape a readus marea la locul său.

XLII. Navigația de la Ptolemais pînă la promontoriul ce se află la Tauroi a fost descrisă în cele de mai sus, atunci cînd am vorbit despre vînațoarea de elefanți⁹² cerută de Ptolemeu. Pornind de la acest promontoriu, coasta o cotește spre răsărit. Aici, la vremea solstițiului de vară — totul rămîne neschimbat pînă sosește anotimpul următor — umbrele se îndreaptă spre partea dinspre miazăzi⁹³, altfel de cum se petrec lucrurile pe meleagurile noastre, pînă la ceasul al doilea din zi. 2. Ținutul, pe care l-am amintit este străbătut de rîuri ce izvorăsc din așa-numiții munți Psebai. Se întind aici cîmpuri acoperite cu nalbă, brîncuță, palmieri — toate acestea atît de mari că cititorilor cu greu le-ar veni să creadă că-i adevărat. Regiunea produce fructe de tot felul, dar searbăde la gust și necunoscute la noi. 3. Înăuntrul țării trăiesc mulți elefanți, tauri sălbatici, lei și numeroase alte dihăni de tot felul. În călătoria pe mare pînă aici se găsesc multe insule, unde nu cresc fructe cultivate, ci doar unele care hrănesc soiuri ciudate de păsări, demne de toată admirația noastră pentru frumusețea lor. 4. Mai departe, marea se adîncește foarte mult și pot fi întîlniți cetacei de o mărime uimitoare, monștri care nu pricinuiesc vreun rău oamenilor, afară doar dacă nu se întîmplă să cadă un om — în urma unui accident — pe aripile ce-l ajută pe cetaceu să înoate. Dihăniile despre care vorbim nu se pot ține de călătorii pe mare, pentru că, de îndată ce s-au ridicat la suprafața apei, ochii le sînt orbiți de razele soarelui. Iată ce se știe despre cele mai îndepărtate meleaguri ale țării trogloditilor. Locul unde se sfîrșește aceasta sînt promontoriile psebaice.

XLII. Vom descrie acum coasta de răsărit, ce stă față în față cu aceea pe care am înfățișat-o mai sus. Ea aparține Arabiei și începe, ca și cealaltă, cu punctul cel mai îndepărtat al golfului. Acest punct se numește Poseideion⁹⁴, datorită unui altar închinat zeului Poseidon de către Ariston, omul trimis de Ptolemei să cerceteze coastele Arabiei, pînă

la Ocean. 2. După punctul acesta, cel mai îndepărtat al golfului, vine un teritoriu pe care localnicii îl prețuiesc într-un chip cu totul deosebit. Aceasta se datorește faptului că pământul despre care vorbim aduce foloase mari băștinașilor. E denumit „Grădina Palmierilor“. Acolo cresc palmieri cu roade nespuse de bogate, minunate fructe⁹⁵, deopotrivă de plăcute și hrănitoare. 3. În întreaga regiune din vecinătate nu găsești apă, deoarece ea este așezată spre miazăzi și soarele dogorește cumplit. Pe bună dreptate barbarii au socotit-o sacră, ea fiind roditoare în mijlocul unor pământuri unde oamenii nu pot locui. Teritoriul pune, din belșug, la îndemâna oamenilor cele necesare hranei. Multe izvoare și pârâuri curg pe acolo și apa lor este tot atât de rece ca și zăpada. Apele curgătoare fac ca amîndouă malurile lor să fie pline de o fermecătoare verdeață. 4. Se mai găsește un altar străvechi, clădit dintr-o piatră traianică. Altarul poartă o inscripție, scrisă în caractere arhaice și într-o limbă necunoscută. Se îngrijesc de incintă un bărbat și o femeie, ce trebuie să îndeplinească — în tot cursul vieții lor — funcția de preoți. Locuitorii teritoriului despre care vorbim, trăiesc foarte mult. Ei și-au așezat culcușurile în pomi, temîndu-se de fiare. 5. După ce corăbierul trece de acest loc unde cresc palmieri, el ajunge la un promontoriu, în dreptul căruia se află o insulă, poreclită, după animalele care-și fac acolo culcușurile, „Insula Focelor“. Într-adevăr, sînt atât de multe, încît călătorii rămîn uimiți. Promontoriul din fața insulei este îndreptat spre orașul numit Petra și înspre Palestina. Se povestește că în acest ținut gerrhaii⁹⁶ și minnaii⁹⁷ aduc din Arabia de Sus tămîie și alte mărfuri înmiresmate.

XLIII. Coasta ce se întinde în prelungire a fost pe vremuri locuită de maraniți⁹⁸, iar — mai apoi — de garindani, vecinii lor. Aceștia din urmă au pus stăpînire pe ținut în următorul fel. Pe pământul cu palmieri se prăznuiește din cinci în cinci ani o mare sărbătoare, cînd se strîng toți oamenii din împrejurimi. Aceștia vin în mare număr pentru a jertfi zeilor, în incinta sacră, hecatombe de cămile bine hrănite și spre a duce din acel ținut la ei acasă apă, despre care se crede că ar fi tămăduitoare de boli — pentru acel care o bea. 2. În vreme ce maraniții se aflau la această serbare, garindanii măcelăriră pe cei rămași acasă și, așezîndu-se la pîndă, îi omorîră și pe acei care se întorceau de la adunare. Lăsînd astfel ținutul fără locuitori, ei își împărțiră cîmpurile îmbelșugate și pășunile ce hrăneau vitele. 3. Puține porturi sînt pe această coastă, dar călătorul vede un mare număr de munți înalți, aflați la o oarecare depărtare unul de celălalt. Felurile lor culori oferă navigatorilor o priveliște minunată. 4. După ce ai trecut de această regiune, intri în Golful Larianes. Pe malurile lui se află un mare număr de sate locuite de arabii

căroră li se spune nabatei. Ei ocupă o parte a litoralului, dar și întinderea din interiorul ținutului, fiind un neam foarte numeros și avînd nepus de multe turme. 5. Neamul despre care vorbim ducea, în vremile de demult, o viață cu o rînduială dreaptă, mulțumindu-se cu turmele lor. Cînd însă regii din Alexandria porunciră ca negustorii să plutească și în acest golf, arabii noștri — pregătindu-și corăbiile pentru piraterie — au prins a-i ataca pe naufragiați. Corăbierii erau astfel jefuiți și jefuitoarii se purtau după obiceiurile sălbatice și nelegiuite care erau în Taurida din Pont. Mai apoi, arabii acestor triburi au fost prinși în largul mării de corăbii cu patru rînduri de vîsle și pedepsiți după cum se cuvenea. 6. Apoi vine o regiune de șes, bine udată, deoarece sînt multe izvoare, ale căror ape străbat întreaga țară — unde cresc pirul, stuful medic și lotusul, înalt cît este omul. Regiunea are atît de multe pășuni și atît de bune, încît nu se găsesc numai nenumărate vite de tot felul, dar și cămile sălbatice, ba chiar elefanți și gazele. 7. Pe lîngă aceste animale ce se află cu duiumul, se mai pot vedea și cete de lei — ivindu-se din pustiu — haite de lupi și de leoparzi, împotriva căroră, zi și noapte, păstorii sînt siliți să se lupte, pentru a-și apăra turmele. În felul acesta, bogăția ținutului este și un izvor de nefericiri pentru locuitorii săi. De bună seamă, Natura — între bunătățile dăruite oamenilor — mai strecoară și lucruri vătămătoare.

XLIV. Dacă treci cu corabia de această cîmpie, ajungi la un golf cu totul neobișnuit. El se adîncește în continent cale de cinci sute de stadii și — de amîndouă părțile — este străjuit de stînci, de o mărime uimitoare, ce-l închid pe jumătate. Intrarea în golf este întortocheată și acolo se pătrunde cu mare greutate. Una din aceste stînci, care este în adîncul apei pînă la suprafața ei, îngustează într-atît intrarea golfului încît corăbiilor nu le este cu puțință nici să intre și nici să iasă. 2. Ba chiar cînd, schimbîndu-se vînturile, valurile se năpustesc și se lovesc de țărmul stîncos, mugetele valurilor se aud pretutindeni de-a lungul coastei. Malurile golfului sînt locuite de așa-numiții banizomeni, oameni ce-și petrec viața vîndînd; hrana lor este carnea animalelor de uscat. Acolo se află un templu venerat de toți arabii, ce-l cinstesc cu smerenie. 3. Mai departe, în fața coastei amintite, se află trei insule cu mai multe porturi. Cea dintîi ar fi — zice-se — nelocuită și închinată lui Isis. Istoricii povestesc că s-ar găsi acolo temelile de piatră ale unor vechi clădiri, cum și coloane pe care se pot vedea inscripții, cu literele barbarilor. Celelalte insule ar fi și ele tot pustii. Toate trei sînt acoperite de măslini ce nu seamănă cu măslinii noștri. 4. Trecînd de aceste insule, coasta este acum prăpăstioasă și corăbiile nu mai pot trage la mal, pe o întindere de aproape o mie de stadii, nefiind nici un port, nici vreo radă unde corăbiile ar putea ancora. Nu se află nici măcar o mică limbă

de pământ unde s-ar putea adăposti marinarii ajunși în restriște. În aceste locuri se înalță un munte în vârful căruia se văd stînci rîpoase și înfiorătoare prin înălțimea lor. La poalele muntelui, în multe locuri, se văd stînci scoase la iveală de ape și ascuțite de ele. În spatele lor se adîncesc prăpăstii — un fel de cheiuri — roase și întortocheate. 5. Prăpăstiile sînt legate între ele prin locuri de trecere, iar marea devine aici foarte adîncă. Valurile — cînd lovindu-se de stînci, cînd retrăgîndu-se — par că ar muși; iar unele valuri, cînd se năpustesc împotriva marilor stînci, se înalță foarte sus și se prefac într-un noian de spumă. Altele sînt înghițite de genuni, în vârtejuri înspăimîntătoare. Așa sînd lucrurile, oamenii, cînd fără voia lor ajung în apropierea locurilor descrise de noi acum, mor — ca să zicem așa — de spaimă. 6. Această coastă este locuită de arabii⁹⁹ numiți „thamudeni“. Regiunea, ce urmează este mărginită — pe coastă — de un golf mare, unde se află multe insule risipite, ce seamănă cu Echinidele. Tărmurile golfului sînt bancuri de nisip negru, de o întindere și de o adîncime neînchipuit de mari. 7. Dacă mergem mai departe, dăm de o peninsulă, unde se găsește portul numit Charmutas, cel mai frumos din cîte au fost pomenite de istorici. Într-adevăr, o minunată limbă de pământ — îndreptată spre apus — formează golful, care oferă o priveliște admirabilă și, totodată, întrece cu mult toate celelalte golfuri, prin înlesnirile ce le prilejuiește omului. De-a lungul lui se întinde un munte împădurit, al cărui înconjur este de o sută de stadii. Intrarea în golf este de doi plethri¹⁰⁰ și poate cuprinde două mii de corăbii, adăpostindu-le de valuri. 8. Apoi, se mai găsește și apă dulce din belșug, deoarece un fluviu se varsă în port. În mijlocul golfului întîlnim o insulă cu destulă apă ca să se poată face plantații. Și, spunînd lucrurile mai pe scurt, portul nostru seamănă cît se poate de mult cu portul Carthaginei care se numește Cothon și despre care ne vom strădui să vorbim pe larg la timpul și la locul potrivit¹⁰¹. Fiindcă acolo este liniște și nu bat vînturile, iar apele dulci se varsă în mare, nesfîrșit de mulți pești sînt atrași din largul mării în intrarea golfului.

XLV. Urmîndu-și drumul pe mare de-a lungul coastei, corăbierul dă de cinci munți, așezați la oarecare depărtare unul de altul. Înălți cum sînt, au în vîrf movile de piatră, asemenea piramidelor egiptene. 2. Urmează un golf înconjurat de uriașe promontorii. Pe o linie trasă la mijlocul promontoriilor, se zărește un munte mic semănînd cu o masă. Acolo au fost construite trei temple, de o înălțime uimitoare, închinatelor unor zeiță necunoscute elenilor și slăvite de băștinași. 3. Mai departe se întinde o coastă udată din belșug cu apă dulce, căci pe acolo se varsă mai multe rîuri. Întîlnim muntele Chabinos, acoperit cu pomi de tot felul și foarte deși. Întinderea de pământ aflată la poalele muntelui este

locuită de arabii cărora li se spune „debi“. 4. Locuitorii cresc cămile cu care pot face față tuturor nevoilor vieții. Se folosesc de ele și la războaie, căci se luptă călare, și le întrebuințează și la căratul mărfurilor, duse cu multă ușurință de puterea lor. De asemeni, beau laptele lor și se hrănesc astfel; iar pe spatele dromaderelor ei colindă pretutindeni. 5. Ținutul de care vorbim este străbătut — prin mijlocul său — de un rîu ce cară atîta nisip de aur, încît strălucește în nămolul depus la vărsare. Băstinașii sînt însă cu totul nepricepuți la lucrarea aurului. Pe străini ei nu-i primesc în chip de oaspeți, afară doar de locuitorii Beotiei și ai Peloponesului, deoarece (potrivit unei legende mitologice, pe care localnicii au primit-o de la strămoșii lor) Heracles ar fi fost, în vechime, în legături de prietenie cu neamul acesta de oameni. 6. Teritoriul care urmează este locuit de arabii alilai și gasanzi. Acolo soarele nu dogorește ca în ținuturile învecinate, fiindcă pămîntul este — de obicei — ocrotit de nori deși ¹⁰². Cad aici, deseori, zăpadă și ploi, ceea ce face să se domolească arșița verii. Ținutul ar putea da tot felul de roade, fiind vorba de un pămînt cît se poate de bun, dacă localnicii s-ar îngriji să-l muncească; ceea ce de fapt nu se întîmplă, deoarece ei nu se pricep la agricultură. 7. Din galeriile naturale subpămîntene băstinașii scot aur ce nu are nevoie să fie extras din minereu, găsindu-se în stare naturală — ceea ce a făcut să i se dea numele de „apyron“ ¹⁰³. Cele mai mici bucăți sînt de mărimea unei migdale, iar cele mai mari — cît o nucă persană. 8. Localnicii cu aceste bucăți de aur, înșiruindu-le și făcîndu-le să alterneze cu pietre prețioase, meșteresc brățări și salbe. Întrucît arama și fierul sînt rare, oamenii aceștia le cumpără, plătindu-le negustorilor străini printr-o egală cantitate de aur ¹⁰⁴.

XLVI. După seminția amintită, urmează carbii și apoi sabeii, care sînt triburile arabe cele mai numeroase din cîte se cunosc. Ele se află în Arabia căreia i se spune „cea fericită“, unde găsim atît de multe lucruri prețuite de noi. În acest ținut se hrănesc nenumărate cirezi și turme de animale de tot felul. Din pămînt se răspîndește o mireasmă suavă, care mai mult decît în alte părți exală mai toate aromatele. 2. Pe țărm crește așa-numitul balsam, cassia și o graminee de un soi ciudat. Aceasta, proaspăt culeasă, desfătă privirile, dar din păcate se vestejește repede. 3. În interiorul ținutului sînt păduri dese, unde cresc copaci producători de tămîie și smirnă, și — mai mult decît atît — palmieri, scorțișoară, ustie și alte plante cu miros plăcut. Nu se poate deosebi fiecare din încîntătoarele mireisme, pentru că numărul plantelor înmiresmate despre care vorbim este neînchipuit de mare. 4. Aroma ce o împrăștie aceste plante, desfătînd mirosul oamenilor, pare ceva zeiesc și cuvintele n-ar fi de ajuns spre a ne face o idee de minunăția ei. Chiar călătorii ce plutesc de-a lungul coastelor se bucură de parfum — de cumva nu se află

la o prea mare depărtare de uscat. Primăvara, când bate vîntul de pe uscat, se simt mireisme plăcute venind din copacii purtători de smirnă și de la alții asemenea lor, parfumuri ce se răspîndesc în vecinătatea mării. Nu este vorba de slabe mireisme păstrate prin case multă vreme, ci de emanații puternice ale unor esențe aflate în flori și care pătrund pînă în cele mai delicate fibre ale simțurilor noastre. 5. Emanatiile naturale sînt și plăcute și îmbelșugate; dar, totodată, ele ajută sănătății navigatorilor care plutesc de-a lungul coastelor. Ele sînt pentru noi cu totul neobișnuite, fiind alcătuite din amestecul parfumurilor celor mai bune. Nefiind ținută în vase, mireasma își păstrează tăria și prospețimea, iar adierile pornesc din floarea ajunsă la maturitate și a cărei mlădiță n-a pierdut nimic din natura sa zeiască. Acela care respiră încîntătorul miros, crede că se bucură de ambrozia din mitologie; căci doar cu ea se pot compara. Atît sînt de puternice!

XLVII. Totuși, Soarta n-a hărăzit locuitorilor acestui ținut o fericire desăvîrșită, în care să nu se strecoare și amărăciuni. Alături de daruri atît de mari, ea a așezat răul. În felul acesta a vrut să atragă atenția oamenilor care, găsindu-se în plină fericire, au dat uitării pe zei!

2. Pădurile parfumate sînt pline de șerpi de culoarea purpului, lungi de o palmă. Mușcătura lor nu mai poate fi tămăduită. Se reped asupra omului și, dintr-o săritură, îl mușcă și îi acoperă trupul de sînge. 3. Se mai întîmplă un lucru, caracteristic pentru locuitorii ținutului: ei se îmbolnăvesc de o boală grea și lungă ce le sleiește trupurile. Parfumurile amintite — puternice și tăioase — pătrund în trup și destramă țesuturile, făcîndu-le să se descompună, de ajunge să fie zadarnic orice ajutor. Băștinașii luptă împotriva excesului de mireisme prin substanțe contrare. Ard astfel și barbă de țap¹⁰⁵. Căci lucrurile cele mai bune nu sînt de folos și plăcute omului decît dacă le folosește cu măsură și cu bună rînduială. În schimb, cînd cineva nesocotește măsura și cînd fiecare lucru nu este folosit la vremea potrivită, darul pe care ni l-a dat natura nu mai este bun de nimic. 4. Orașul Saba¹⁰⁶, construit pe un munte, este cetatea de scaun a țării. Regalitatea se moștenește și regii primesc de la popor mari onoruri, dar soarta lor este un amestec de bine și de rău. Ei poruncesc tuturor oamenilor de pe acolo și par a fi fericiți, deoarece nu dau nimănuî socoteală de ceea ce fac. Sînt însă nefericiti prin faptul că niciodată nu li se îngăduie să iasă din palat. Dacă ar face-o, ar fi omorîți cu pietre de popor, potrivit unui vechi oracol. 5. Poporul de care vorbim întrece în bogății nu numai pe arabii din vecinătatea lor, dar și pe toate celelalte neamuri. Cînd este vorba să facă schimburi și să cumpere, ei cer pentru cele mai neînsemnate mărfuri prețuri foarte mari și fac negustorie bună pe bani. 6. Deoarece locuiesc meleaguri îndepărtate, ei n-au fost niciodată jefuiți. Stăpînesc grămezi

de aur și de argint, mai ales la Saba, unde este Scaunul de domnie al regilor de acolo. Mai au vase și cupe de aur cizelat, iar paturile și trepiedele lor sînt de argint. Chiar și celelalte mobile sînt neînchipuit de scumpe. Pot fi văzute acolo peristiluri cu mari coloane, unele aurite, altele împodobite cu capituluri și figuri de argint. 7. Tavanurile și porțile sînt acoperite cu plăci din aur și pietre prețioase. Clădirile sînt mărețe pînă în cele mai mici amănunte. De asemenea și mobila lor de argint, de aur, de fildeș, podoabele din pietre prețioase și materialele căroro oamenii le dau cea mai mare prețuire. 8. Oamenii de care ne ocupăm s-au bucurat de această fericire fără a fi tulburați, fiindcă — vreme de veacuri — n-au încercat să se îmbogățescă pe socoteala altora. Prin părțile acelea marea pare albă, un fenomen foarte ciudat și care merită să fie cercetat. 9. În vecinătate se află Insulele Fericitilor. Cetățile de pe insule n-au ziduri : dobitoacele sînt toate albe și femelele lor sînt lipsite de coarne. Din toate părțile, negustorii plutesc spre aceste insule și pornesc mai ales într-acolo negustori din Potana, oraș pe care Alexandru l-a construit lîngă fluviul Indos, voind să fie un loc de popas pentru navigația de pe coasta Oceanului. Iată ceea ce trebuie să spunem despre acest ținut și despre localnicii de acolo.

XLVIII. Nu trebuie să trecem sub tăcere fenomenele ciudate care se observă pe cer. Cel mai uimitor și care îi pune în mare încurcătură pe corăbieri este în legătură cu constelația Ursei. Se spune că, începînd cu luna pe care atenienii o numesc Maimacterion¹⁰⁷, nici una dintre cele șapte stele ale constelației Ursei nu poate fi văzută mai înainte de prima strajă de noapte ; în luna Poseidon¹⁰⁸, nu se zărește înainte de straja a doua¹⁰⁹ și așa mai departe, o lună după alta. 2. Dintre celelalte stele, se povestește că așa-numitele planete nu ar putea fi observate, iar unele astre s-ar părea că sînt mai mari decît în regiunile noastre, altele mai mici, la răsăritul și apusul lor. Soarele n-ar trimite reflexe de lumină înainte să răsară, ci ar răsări deodată, pe neașteptate, în toată strălucirea sa¹¹⁰, cu toate că — puțin înainte — domneau beznele nopții. 3. Așa stînd lucrurile, pe acele meleaguri nu se luminează de zi pînă ce n-a răsărit însuși soarele ; ridicîndu-se din mijlocul mării, după cum se spune, soarele pare un tăciune aprins care aruncă în juru-i scînteii mari ; și nu se arată ca la noi, în formă de disc, dar se înalță la orizont ca o colană, care în partea de sus este ceva mai turtită. Mai mult decît atît : acolo soarele, la prima oră, nu împrăștie nici lumină strălucitoare, nu aruncă nici raze, ci se arată a fi, în mijlocul întunericului, un foc de jăritic. Începînd cu a doua oră, el ia forma unui scut, din care se revarsă brusc o lumină ce-ți ia ochii și dogorește ca o flacăra. 4. La apus se observă fenomene contrarii. Razele care — cum scrie Agatharchides din Cnidos — luminează încă timp de două sau trei

ore pământul, ne apar nouă cu totul altfel. Pentru localnici, răstimpul acesta este cel mai plăcut, deoarece arșița se potolește, soarele fiind spre asfințit. 5. Cît despre vînturi, ele bat în același fel ca și în alte țări, atît vîntul numit „zefir“, cît și acelea căroră li se spune „lips“, „argest“ și „euros“. Dimpotrivă, vînturile dinspre miazăzi nu bat de loc în Etiopia, nefiind cunoscute. În țara troglodiților și în Arabia, vînturile sînt atît de fierbinți, încît aprind și pădurile, iar oamenii care-și caută adăpost la umbra colibelor stau moleșiți. Pe bună dreptate vîntul de la miază-noapte poate fi socotit cel mai prielnic, întrucît el suflă peste tot pămîntul, fiind la fel de rece mereu.

XLIX. După ce am descris cu de-amănuntul aceste lucruri, se cuvine să înfățișăm cîte ceva și despre libieni, care locuiesc în apropierea Egiptului și a regiunilor învecinate. În Cirene, și de-a lungul Sirtelor ¹¹¹, ca și spre interiorul continentului, trăiesc patru triburi de libieni. Nasononii stăpînesc regiunea de miazăzi ; ausohizii ocupă ținutul dinspre apus ; marmarizii locuiesc pe acea fișie de pămînt îngustă ce se află între Egipt și Cirene, pe o oarecare întindere de-a lungul coastei ; macii însă — mai numeroși ca celelalte triburi înrudite — locuiesc ținuturile de-a lungul Sirtei. 2. Dintre libienii amintiți, se îndeletnicesc cu agricultura acei al căror pămînt poate să dea grîne din belșug, iar cu creșterea vitelor se ocupă nomazii. Toți au regi și duc o viață care nu este de tot sălbatică și fără să se împărtășească din binefacerile civilizației. Mai există și o a treia categorie de oameni : nu au regi, nu cunosc dreptul și legea, ci trăiesc o viață de tîlhari. Ei năvălesc deodată din pustietatea lor, și pradă pe toți cei care le ies în cale. Pentru ca, apoi, să se retragă în grabă spre sălașurile lor. 3. Toți acești libieni trăiesc ca fiarele sub cerul liber, fără a avea vreo deprindere mai bună, ci doar porniri de sălbăticie : ei nu au nici îmbrăcăminte, nici hrană cum au cei civilizați și își acoperă trupurile cu piei de capră. Căpeteniile lor nu au orașe, ci se folosesc doar de turnuri puternice, de-a lungul apelor — în care păstrează prisosul prăzii. În fiecare an supușii sînt obligați să le jure credință ; pe cei ce le sînt credincioși îi primesc să lupte alături de ei, dar pe cei vrăjmași lor îi osîndesc și îi urmăresc fără milă. 4. Armele lor sînt cu totul potrivite și cu natura ținuturilor și cu apucăturile lor. Deoarece sînt sprinteni în mișcări, iar țara lor este o cîmpie întinsă, cei mai mulți pornesc la luptă înarmați cu trei lănci și cu pietre, pe care le țin în saci de piele. Nu poartă sabie, coif sau vreo altă armă, deoarece doar prin iuteală își pot înțelege dușmanii — atunci cînd îi urmăresc sau cînd ei se retrag. 5. De aceea sînt foarte îndemînatici la fugă și la aruncatul pietrelor, dezvoltîndu-și prin exercițiu și prin obișnuință însușirile înnăscute. Față de străini nu se poartă cu dreptate și nu respectă cuvîntul dat.

L. În regiunea care se învecinează cu Cirene, pământul e bogat și roditor, producând nu numai cereale, dar și vinuri, untdelemn și feluri de copaci sălbatici. Sînt aici rîuri care, și ele, aduc unele foloase. Ținutul ce se întinde dincolo de hotarul de miazăzi, unde se găsește salpetru, este cu totul necultivat, și sărac în ape, înfățișînd ochilor o priveliște ca aceea a unei mări. Terenul de acolo, destul de uniform, este mărginit de un pustiu, unde cu greu poți pătrunde. 2. Pe acolo nu se văd nici păsări, nici animale patrupede, în afară de gazele și de bivoli, și nici măcar nu întîlnim o plantă sau ceva care să încînte ochiul, căci toată regiunea, pînă departe în interior, nu cuprinde altceva decît dune de nisip, întinse și dese. Pe cît de mult lipsesc lucrurile necesare unei vieți aproape de civilizație, pe atît de mare este belșugul de șerpi, de tot soiul și de toate mărimile. Sînt mai ales șerpi cărora li se spune ce-raști ¹¹². Mușcătura lor aduce moartea. Fiind de culoarea nisipului, este greu să-i deosebești cînd stau întinși la soare. 3. Doar puțini se pricep să se ferească de ei, pe cîtă vreme cei mai mulți îi calcă fără să bage de seamă și, astfel, se expun unor primejdii pe care nu le bănuiesc. Se mai povestește că, foarte de demult, a fost năpădit Egiptul de șerpi de acest soi — atît de numeroși, că un întreg ținut a rămas fără locuitori. 4. În pustiu de aici, ca și în Libya de dincolo de Sirte se petrece un fenomen foarte ciudat : în anumite răstimpuri, și mai ales cînd nu bate vîntul, aerul este plin de imagini ¹¹³ de tot felul de animale. Unele dintre ele par că stau nemișcate, altele dau impresia mișcării, și anume ele par că ar fugi sau s-ar fugări unele pe altele ; toate sînt de o mărime uriașă și această priveliște îi îngrozește pe cei care nu sînt obișnuiți cu ea. 5. Atunci cînd imaginile îi urmăresc pe oameni și îi ajung din urmă, ele pier pricinuindu-le o răceală de gheață și convulsii ; iar străinii — ne-fiind deprinși cu fenomenul acesta — sînt, fără îndoială, stăpîniți de o cumplită spaimă. Localnicii, cărora li se întîmplă adesea, sînt deprinși cu atare lucruri și nu le dau nici o importanță.

LI. Deși fenomenul este de natură să uluiască și ar părea o poveste născocită, totuși unii cercetători ai naturii încearcă să-l explice în chipul următor : 2. Vînturile — spun ei — nu bat de loc în regiunea aceea ori sînt slabe și ușoare. Adesea domnește o liniște deplină în văzduh, totul fiind nemișcat, datorită faptului că prin apropiere nu sînt trecători împădurite, nici văi umbrite și nici coline. Regiunea nu are rîuri mari și, îndeobște, pământul din jur nu dă roade și nu se produc evaporări. Or, toate acestea stîrnesc vînturile. 3. Deoarece aerul din pustiu este înăbușitor, acesta face ca în Libya să se întîmple același lucru pe care-l vedem petrecîndu-se cîteodată la noi, în zilele umede, în care norii formează diferite imagini. Aerul cel apăsător desenează el însuși

diferitele figuri. Când vine însă o adiere, oricît de slabă, imaginile se ridică în sus, punîndu-se în mișcare, și plutesc încoace și încolo, lovindu-se de alte imagini asemănătoare. Dacă vîntul se oprește din nou, imaginile coboară spre pămînt, din cauza greutateii lor, și își păstrează înfățișarea pe care au avut-o. Cum însă acolo unde au coborît nu există nimic care să le destrame, imaginile se fixează de animalele care se află întîmplător prin apropiere. 4. Cît despre faptul că ele se mișcă de la sine, nu trebuie să tragem concluzia că mișcarea este efectul unei voințe, întrucît ceea ce este lipsit de suflet nu poate să fugă sau să urmărească pe cineva, cu de la sine putere. Ființele vii sînt cauza mișcării și a înălțării imaginilor, fără ca aceste ființe să-și dea seama. Deoarece, atunci cînd vietățile — mișcîndu-se spre aceste chipuri — se lovesc de ele cu tărie, imaginile par a se retrage și ne dau impresia că avem de-a face cu un animal care fuge. Dacă, dimpotrivă, vietățile se retrag, imaginile le urmăresc, împinse fiind în vid, ca să-l umple. 5. Și, în felul acesta, imaginile par niște urmăritori. Datorită avîntului pe care și-l ia ființa vie, aerul este atras și imaginea se repede după el, ca și cum l-ar urmări. Când fugarii se întorc, sau numai se opresc, de bună seamă că imaginea îi urmează; și lovindu-se de corpul acelei ființe, se fărîmă în contact cu lucrul solid. La ciocnire, se produce senzația de frig.

LII. După ce am vorbit destul de amănunțit despre țările mai sus anintite, este vremea să adăugăm cele ce se povestesc cu privire la Amazoane, care ar fi trăit demult în Libya. Cei mai mulți sînt de părere că n-ar mai fi fost alte Amazoane în afară de cele ce locuiau pe fluviul Thermodont ¹¹⁴, în Pont. De fapt însă lucrurile stau altfel. Cu mult timp înainte, au existat și în Libya Amazoane ¹¹⁵, care au făcut lucruri vrednice de pomenire. 2. Știm, desigur, că multora dintre cititorii istoriei noastre li se va părea ceea ce înfățișăm aici ceva cu totul nemaiauzit și de necrezut. Cum neamul acestor Amazoane a încetat de a mai exista cu multe generații înaintea războiului troian, iar cele de pe fluviul Thermodont erau încă în floare puțin timp înaintea acestui eveniment, este firesc ca slava Amazoanelor mai vechi să fi fost moștenită de Amazoanele mai recente și mai cunoscute, pentru că știrile despre cele vechi n-au mai ajuns pînă la noi, dată fiind împrejurarea că au trăit în vremile străvechi. 3. Am aflat, însă, poeți și istorici de demult, ba chiar și pe cîtiva dintre cei mai noi, care pomenesc de ele. Vrem să înfățișăm în lucrarea noastră cele mai însemnate fapte ale lor, urmîndu-l pe Dionisiu ¹¹⁶, cel care a scris cărțile despre Argonauți, despre Dionysos ca și despre multe alte întîmplări din timpurile de odinioară. 4. În Libya au existat mai multe neamuri de femei războinice, admirate foarte mult pentru vitejia lor. Astfel, bunăoară, se povestește că neamul Gorgone-

lor, împotriva cărora a pornit la luptă pentru prima oară Perseu ¹¹⁷, se deosebea prin putere și vitejie. Intemeindu-ne pe faptul că lupta dusă de fiul lui Zeus, care era cel mai viteaz elen din vremea lui, a fost cea mai mare izbândă a sa, am fi în stare să dovedim că femeile mai sus amintite erau foarte puternice și pline de bărbăție. Dar și vitejia acelorora despre care urmează să povestim acum a fost cu totul deosebită, dacă este s-o asemuim cu a femeilor din vremile noastre.

LIII. Așadar se povestește că în partea de apus a Libyei, la capătul pământului, ar fi locuit un neam cîrmuit de femei care ducea o viață foarte diferită de a noastră. Există obiceiul ca femeile să ia asupra-le greutățile războiului și să participe — o vreme — la expedițiile militare; în acest timp, ele trebuiau să-și păstreze fecioria. După trecerea anilor milităriei, aveau legături de dragoste cu bărbații și nașteau copii. Ele aveau dregătorii și se îndeletniceau cu treburile obștești. 2. Bărbații duceau, în schimb, o viață casnică, asemenea femeilor măritate de la noi, ascultînd de poruncile tovarășelor lor de viață. Ei nu luau parte la războaie și nu aveau dregătorii, după cum nu-și puteau rosti cuvîntul în treburile publice, ceea ce le-ar fi putut stîrni gîndul plin de semeție de-a se ridica împotriva cîrmuirii femeilor. 3. După naștere, pruncii erau lăsați în seama bărbaților, care îi hrăneau cu lapte și alte mîncăruri potrivite cu vîrsta copilăriei. Dacă pruncii erau de parte femeiască, li se ardeau sîinii, pentru ca aceștia să nu crească atunci cînd vor ajunge la pubertate, fiindcă sîinii prea ieșiți în afară erau socotiți o piedică în timpul războiului. De aceea fetele fără sîni au fost poreclite de eleni „amazoane”. 4. După legendă, amazonele locuiau pe o insulă numită Hespera: i se spunea astfel din pricina așezării sale înspre apus. Ea se află în lacul Tritonis. Acest lac se găsește în apropierea Oceanului care înconjură pămîntul, primindu-și numele de la un rîu, Triton, ce se varsă în lac. Lacul Tritonis se află în apropierea Etiopiei și a munților din vecinătatea Oceanului, care sînt cei mai înalți munți din regiune, avînd povîrnișul abrupt spre Ocean și purtînd numele de Atlas, dat de către eleni. 5. Se mai spune că insula amintită este mare și bogată în pomi roditori de tot felul, din care localnicii își culeg hrana. Pe insulă se mai găseau vite, capre și oi, a căror carne și al căror lapte slujeau ca hrană stăpînilor lor. De pe urma grînelor, populația nu avea nici un folos, fiindcă nu se descoperise încă întrebuintarea lor. 6. Amazonele, pornite către fapte mari și îndrăznețe prin vitejia lor, au supus mai întîi toate cetățile de pe insulă, nu însă și aceea numită Mene, care era socotită sacră, fiind locuită de ihtiofagii etiopieni. Tot acolo se stîrneau mari erupții de substanțe incandescente și s-ar fi găsit o mulțime de pietre prețioase, numite ¹¹⁸ de greci „rubin”, „agată” și „smaragd”. Apoi

s-au războit cu numeroase popoare nomade și cu libienii învecinați, întemeind pe lacul Tritonis un oraș mare, căruia i s-a dat numele de Chersones, după înfățișarea sa ¹¹⁹.

LIV. După aceea, au început să facă pregătiri pentru expediții mai mari, căci rîvneau să supună întinse ținuturi ale pămîntului. Mai întîi, s-ar fi îndreptat împotriva atlantiilor, neamul cel mai civilizat din acele regiuni, care locuia într-o țară roditoare și clădise orașe mari. Era răspîndită la ei legenda, că zeii s-ar fi născut mai întîi în regiunile de pe lîngă Ocean, ceea ce se potrivește întru totul cu legendele elenilor, pe care le vom înfățișa în curînd cu de-amănuntul ¹²⁰. 2. Regina Amazoanelor, care se numea Myrina, ar fi adunat o armată de treizeci de mii de pedestrași și de trei mii de călăreți. Amazoanele dădeau, în război, o atenție deosebită călărimii. 3. Ca arme de apărare se slujeau de pieile unor șerpi mari. Și în Libya trăiesc astfel de animale de o mărime cu totul neobișnuită. Ca arme de atac foloseau săbii, lănci și arcuri, cu care nu trăgeau numai înainte, ci și înapoi, atunci cînd ele se retrăgeau, împotriva urmăritorilor; și își nimereau bine ținta. 4. După ce au năvălit în țara atlantiilor, au biruit mai întîi pe locuitorii orașului Cerne, într-o bătălie orînduită, intrînd apoi în cetate împreună cu fugarii și punînd stăpînire pe aceasta. Ca să-i înspăimînte pe vecini, s-au purtat cu cea mai mare cruzime față de prinșii de război, omorînd pe bărbații în floarea vîrstei, înrobînd copiii și femeile și dărîmînd orașul. 5. Cînd ceilalți din neamul atlantiilor au aflat de soarta groaznică a locuitorilor din Cerne, s-au înfricoșat într-atîta încît, de spaimă, au predat cetățile lor și au făgăduit printr-un tratat că vor face tot ce li se va porunci. Regina Myrina s-a purtat cu ei blînd, a încheiat o alianță, construind în locul orașului nimicînd un altul nou, căruia i-a dat numele ei — și l-a colonizat cu prizonieri sau cu băștinașii pe care i-a vrut. 6. Apoi, atlantiții i-au dat mărețe daruri și obștea lor a slăvit-o; ea primi darurile și cinstirea, făgăduindu-le mari binefaceri. 7. Deoarece localnicii erau atacați adesea de așa-numitele Gorgone, care locuiau în apropiere (un neam ce-i vrăjmășea pe atlantiți), Myrina năvăli în țara lor la rugămintea atlantiilor. Gorgonele s-au împotrivit și, după o luptă înversunată, au fost învinse de Amazoane, care au ucis o mare parte dintre ele și au luat trei mii de prizoniere. Celelalte s-ar fi refugiat — se spune — în păduri, cărora Myrina le-a dat foc, pentru a nimici odată pentru totdeauna întregul neam. N-a izbutit însă în încercarea sa și s-a retras la frontariile țării.

LV. Cum Amazoanele, îmbătate de izbîndă, au nesocotit în timpul nopții măsurile de pază, prizonierile lor le-au atacat și au ucis pe multe dintre ele, fiindcă erau prea sigure de biruința lor. În cele din urmă, fiind înconjurată din toate părțile, prizonierile au fost măcelărite, lup-

tînd însă vitejește. 2. Myrina a pus să se ardă pe trei ruguri trupurile tovarășelor sale ucise și a înălțat trei movile, numite pînă astăzi „mormintele amazoanelor”. 3. Iar Gorgonele, al căror număr și a căror putere au crescut, în anii următori, au fost mai tîrziu — pe vremea cînd Medusa era regina lor — învinse în luptă de Perseu, fiul lui Zeus. În cele din urmă, ele au fost stîrpite de pe fața pămîntului ca și neamul Amazoanelor, de către Heracles, cînd acesta a pornit cu război în ținuturile apusene și a înălțat coloanele ¹²¹ din Libya. El a socotit că nu s-ar cădea și că ar fi rușinos ca, de vreme ce a ajuns binefăcătorul întregii omeniri, să mai îngăduie unor neamuri să fie cîrmuite de femei. 4. Se povestește că lacul Tritonis ar fi dispărut cu totul în urma unui cutremur, iar zăgazurile dinspre Ocean ar fi fost rupte. Între timp, Myrina ar fi străbătut cea mai mare parte a Libyei și ar fi stabilit legături de prietenie cu Horus ¹²², fiul lui Isis, ce domnea pe atunci în Egipt. Apoi a dus război împotriva arabilor, omorînd pe mulți dintre ei, și a supus Siria. Văzîndu-i pe cilicieni că îi ies în întîmpinare cu daruri și că-i făgăduiesc să facă tot ce ar porunci ea, i-a lăsat slobozi pe acei care voiau să i se supună. Și iată, deci, pentru ce acestora li se spune pînă în zilele noastre „cilicienii liberi”. 5. Apoi a biruit în luptă neamurile din regiunea Munților Tauros, pe niște oameni foarte vînjoși. Străbătînd Frigia Mare, ajunsese la mare. După ce supuse, unul după altul, și ținuturile de lîngă țarmul mării, ea și-a încheiat expediția pe malul rîului Caicos. 6. În ținuturile pe care ea le cucerise prin luptă, a ales locurile potrivite pentru întemeierea de noi orașe, construind cîteva cetăți de seamă. Uneia i-a dat numele ei ¹²³, iar pe altele le-a numit după numele comandantelor oastei sale: Cyme, Pitane, Priene. 7. Acestea sînt doar orașele întemeiate pe malul mării; mai multe însă au fost ridicate de ea în interiorul țării. Ajunseră sub stăpînirea ei și unele insule, mai ales Lesbos, în care a întemeiat orașul Mytilene, numindu-l astfel după numele sorei sale, ce luase parte la război. 8. Pe cînd era pe cale să mai supună și alte insule, a fost surprinsă de furtună și, după ce a făcut un jurămînt Mamei Zeilor ¹²⁴, ca s-o scape, a fost zvîrlită pe o insulă pustie. Avînd în vis o vedenie, închină insula zeiței mai sus amintite, ridică altare și institui sacrificii. Insula a numit-o Samothrace, ceea ce în limba elenilor înseamnă „Insula Sfîntă”. Unii istorici povestesc că insula, care pînă atunci se numise Samos, ar fi fost numită Samothrace după tracia ¹²⁵ ce se statorniciseră acolo cîndva. 9. Mitologia însă ne spune că, după ce Amazoanele s-ar fi întors pe continent, Mama Zeilor, căreia insula îi plăcea, s-ar fi așezat acolo împreună cu alții, printre care și cu fiii săi, așa-zișii coribanți — numele tatălui lor este rostit ca un lucru de taină cînd se prăznuiesc misterele — și a introdus acolo și inițierile, care și astăzi se fac pe insulă, statornicînd prin lege ca templul să fie un loc

de adăpost al năpăstuiților. 10. În aceeași vreme, ar fi năvălit cu o oaste în țara Amazoanelor și tracul Mopsos. El era alungat din țara lui de către regele trac Licurg. Și scitul Sipylos — izgonit și el din Scitia, țară învecinată cu Tracia — s-a alăturat expediției lui Mopsos. 11. Dându-se o bătălie rînduită, oștile lui Sipylos și Mopsos au ieșit învingătoare, iar regina Amazoanelor — Myrina — a fost ucisă, dimpreună cu cele mai multe tovarășe de luptă. Deoarece și în celelalte bătălii ieșiseră biruitori tracii, oastea Amazoanelor — ne povestește Mitologia — s-a întors în Libya. Iată, prin urmare, cum se zice că s-ar fi sfârșit expediția Amazoanelor care porniseră din Libya.

LVI. Și, pentru că am pomenit de atlânți¹²⁶, credem că ar fi potrivit să povestim cititorilor legenda aceloră despre nașterea zeilor. Tradițiile lor, în această privință nu sînt prea îndepărtate de ale elenilor. 2. Atlânții, care locuiesc în regiuni roditoare pe țărmurile Oceanului, întreceau cu mult — pare-se — pe vecinii lor prin evlavie și prin ospitalitate. Ei pretind că leagănul zeilor este țara lor. Ceea ce s-ar potrivi cu spusele celui mai de văză poet elen, care o pune pe Hera să rostească următoarele¹²⁷: „Mă duc să cercetez marginile pămîntului cel atot-hrănit și pe Oceanos, tată al zeilor, și pe mama Tethys“. 3. Atlânții povestesc că cel dintîi rege al lor ar fi fost Uranos și că acesta i-ar fi strîns pe oamenii ce locuiau răzlețiți, așezîndu-i într-o cetate înconjurată cu ziduri. Tot el i-a dezvățat pe supușii săi de a duce o viață sălbatică, și fără nici o rînduială. Căci Uranos i-a învățat cum să folosească și să păstreze fructele și le-a mai împărtășit și multe alte descoperiri folositoare. Tot el ar mai fi pus stăpînire pe cea mai mare parte a pămîntului, mai ales pe regiunile dinspre apus și dinspre miazănoapte. 4. Observînd cu luare-aminte astrele, a prevestit multe lucruri din cele cîte aveau să se întîmple în univers. Astfel el a arătat popoarelor cum să măsoare anul după mersul soarelui, iar luna cu ajutorul lunii; tot el a mai împărțit anul în anotimpuri. 5. Dar mulțimea, necunoscînd rînduiala cea veșnică a stelelor și uimindu-se în fața prorocirilor care se îndeplineau, a crezut că acel care-i învață pe oameni să cunoască atîtea lucruri era de obîrșie zeiască. Și, după moartea lui Uranos, l-a slăvit într-un chip de care se învrednicesc Nemuritorii; și l-a slăvit mai cu seamă pentru binefacerile de care se bucuraseră de pe urma lui și pentru cunoașterea mersului astrelor; iar numele lui a fost dat cerului, pe de-o parte fiindcă Uranos se vădise atît de bun cunoscător al ivirii și dispariției stelelor, ca dealtfel și al celorlalte fenomene din univers, pe de altă parte pentru ca — prin cinstirea dată acestuia — poporul să-și poată arăta recunoștința față de binefacerile ce le adusese, proclamîndu-l pentru veșnicie rege al universului.

LVII. Uranos ¹²⁸ — spun atlantii — ar fi zămislit, cu mai multe femei, patruzeci și cinci de copii, dintre care optsprezece cu Titaia, fiică care avînd propriul său nume, dar toți împreună numindu-se Titani, după mama lor, 2. care fusese foarte înțeleaptă și făcuse mult bine oamenilor, iar — după moartea ei — a fost zeificată, primind numele de Ge ¹²⁹, dat de cei care-i erau recunoscători. A născut și fiice, dintre care cele două mai în vîrstă, Basileia și Rheea, numită de unii și Pandora ¹³⁰. Ele întreceau cu mult pe celelalte. 3. Basileia, cea mai în vîrstă, deosebindu-se prin istețime și cumițenie, și-a crescut frații, și — prin dragostea ce le-a purtat-o — le-a ținut loc de mamă. De aceea i s-a spus „Marea Mamă”. După ce însă tatăl Basileiei a trecut în rîndul zeilor, ea a luat domnia, cu învoirea poporului și a fraților săi. Era o fecioară atît de cuminte încît nu a vrut să se mărite cu nimeni. Mai tîrziu voind ca fiii ei să fie moștenitorii regatului, s-a căsătorit cu fratele său Hyperion, pe care îl iubea cel mai mult. 4. După ce născu doi copii, pe Helios și pe Selene ¹³¹, ce stîrneau admirația pentru frumusețea și cumpătarea lor, se spune că frații Basileiei au pizmuit-o din pricina acestor copii și, temîndu-se că Hyperion va pune mîna pe domnie, au uneltit o îngrozitoare nelegiuire. 5. Ei s-au legat între ei printr-un jurămînt și l-au ucis pe Hyperion, iar pe Helios — care era doar un copil — l-au aruncat în rîul Eridanos ¹³², încîndu-l. Cînd află de nenorocire, Selene, care își iubea peste măsură fratele, se aruncă de pe acoperișul palatului, iar mama, căuțînd de-a lungul rîului trupul neînsuflețit al fiului ei, a căzut sfîrșită de oboseală și, în vis, a avut o vedenie în care i se părea că — venind lîngă ea — Helios îi cerea să nu jelească moartea copiilor ce-i avuseseră împreună. Titanii, spunea el, vor fi pedepsiți cum se cuvine, iar el și sora sa, din porunca unei pronii zeești, au să dobîndească firi nemuritoare. De acum încolo, ceea ce oamenii numiseră focul cel sacru din cer avea să se numească Helios, iar lunii îi vor spune Selene. 6. Cînd se trezi Basileia din somn, povesti poporului vedenia și nenorocirea în care se afla, cerînd ca celor morți să li se dea cinstiri zeești, iar pentru ea ceru să nu poată nimeni vreodată să-i atingă trupul. 7. În urmă ea înnebuni și, luînd și ducînd cu sine toate jucăriile fiicei sale — care puteau să facă mult zgomot —, rătăci prin întreg ținutul, cu părul despletit, dănuind în sunetul timpanelor și al țimbalilor, așa încît toți puteau s-o vadă pradă delirului sacru și toți erau înspăimîntați. 8. Timuror le era milă de nenorocirea ei, iar unii încereau chiar s-o oprească. Dar atunci cînd căzu o ploaie puternică, însoțită de tunete, Basileia deodată dispăru și poporul — zice-se — mișcat din nou de această minune, dădu unor astre cerești numele lui Helios și al Seleni, slăvindu-i totodată; iar pe mamă oamenii o socotiră zeiță și-i înălțară

altare. Ori de câte ori îi aduceau jertfe sau alte măririi, puneau să sune timpanele și țimbalele, amintind în acest chip nebunia și moartea ei.

LVIII. Ar mai fi și altă tradiție, potrivit căreia zeița ¹³³ s-ar fi născut în Frigia. Localnicii de acolo povestesc că în Frigia și Lidia ar fi domnit un rege, Meon cu numele; acesta se căsătorise cu Dindyme, și avură o fiică. Nevrînd s-o crească, Meon a părăsit-o pe un munte, numit Cybelos. Dar atotputernicia zeilor a ocrotit-o; pantere și alte fiare sălbatice, puternice, i-au dat sân pruncului, hrănindu-l. 2. Văzînd aceasta cîteva femei, care își pășteau turmele prin împrejurimi, uimite de această minunăție, luară copilul și-i dădură numele de Cybele, după numele locului. Cînd fata ajunsese mai mare și era de o frumusețe și de o cumiinenie neobișnuite, fiind admirată deopotrivă pentru agerimea minții, a descoperit syrinxul, alcătuit din mai multe bucăți de trestie, și născoci timpanele și țimbalele, folositoare la jocuri și danțuri — învîtîndu-i, totodată, pe oameni să tămăduiască prin jertfe și prin leacuri de purificare bolile vitelor și pe acelea ale pruncilor. 3. Intrucît cei mai mulți copii bolnavi, luîndu-i ea în brațe, se vindecau prin vrăji, toată lumea a numit-o pentru dragostea pe care o arătase și rîvna ei — „Mama de pe Munte”. Cel mai apropiat prieten i-a fost frigianul Marsyas, admirat pentru inteligența și cumiinenia lui. S-a dovedit o minte pătrunzătoare, născocind flautul simplu ¹³⁴, cu care a imitat toate sunetele syrinxurilor. Cît de cumpănit a fost acest Marsyas se vede și din faptul că el n-a cunoscut plăcerile Afroditei — pînă la sfîrșitul vieții. 4. Dar Cybele, ajungînd în floarea vrîstei, s-a îndrăgostit de un tînăr din acel ținut, pe nume Attis, căruia i s-a spus mai tîrziu Papas ¹³⁵. Se întîlnea cu el pe ascuns și, din legătura lor de dragoste, Cybele a rămas însărcinată, chiar pe vremea cînd ea a fost recunoscută de părinții săi.

LIX. Adusă în palatul regesc, tatăl ei o primi ca pe o fecioară. Cînd însă își dădu seama că ea greșise, porunci să fie uciși păstorii care o crescuseră și Attis, căroră nici cinstirea îngropăciunii să nu le fie dată. Din dragostea ei pentru tînăr, plină de durere din pricina morții celor care o crescuseră, Cybele — zice-se — își pierdu mințile și porni să rătăcească prin ținut. Văitîndu-se în sunetul timpanelor, cu părul despletit, străbatea întreaga țară, singură. Doar Marsyas cuprins de milă, a vrut să o urmeze în rătăcirile ei, fiindcă îl lega de ea vechea lor prietenie. 2. Cînd ei au venit la Dionysos — la Nysa —, au dat peste Apolo, care se bucura de mare faimă, căci era mare meșter la cîntat din ceteră. Hermes este cel care ar fi născocit-o, dar Apolo — pare-se — ar fi cel dintîi ce a știut s-o folosească. Marsyas și cu Apolo se luară la întrecere în meșteșugul cîntului, iar locuitorii din Nysa fură aleși judecători. Mai întîi, Apolo cîntă doar din ceteră, Marsyas începu să cînte din flaut, uimindu-i pe ascultători prin noutatea sunetului, căci li se părea

mai melodios decât cel al cetei ce răsunase mai înainte. 3. Cum ei se înțeleșeră ca amîndoi să-și arate măiestria din nou judecătorilor, Apolo cîntă pentru a doua oară însoțindu-și cîntecul din gură cu cel al cetei și-l întrecu de data asta pe Marsyas, care cîntase înainte din flaut. Înciudat, el arată ascultătorilor săi că nu este drept ca el să rămînă mai prejos, fiindcă trebuia luată în seamă doar măiestria la cîntatul din ceteră și din flaut, nu cea a glasului; numai din cercetarea artei de a mînuî instrumentele se putea ajunge la o încheiere cu privire la armonia și melodia cetei și a flautului. Dealtfel ar fi nedrept să se compare două meșteșuguri doar cu unul. 4. Apolo, însă, — se povestește — ar fi răspuns că lui nu i se făcea nici un hatîr, deoarece Marsyas, cîntînd din flaut, făcuse același lucru ca și el. Iată, deci, pentru ce ori trebuie să li se dea amîndurora îngăduința de a îmbina două arte, ori nici unul nici altul nu ar fi avut voie, pentru ca lupta să fie egală, să se folosească de gură, ci doar să-și arate destoinicia prin mișcarea degetelor. 5. Și, cum judecătorii au hotărît că Apolo spusese un lucru mai drept, cei doi care se luaseră la întrecere se străduiră din nou să-și dovedească iscusințele. Marsyas fu biruit. Dar Apolo, pe care cearta-l înfuriase, l-a jupuit pe învins de viu; totuși, foarte curînd după aceea, el se căi și, simțindu-se vinovat și îndurerat în suflet de ceea ce săvîrșise, și-a rupt coardele cetei. În chipul acesta, a făcut să dispară acele armonii pe care chiar el le născocise. Mai tîrziu, aveau să fie iarăși descoperite. 6. Muzele născociră sunetul din mijloc, Linos septima, Orfeu și Thamyris secunda și terța. Apolo și-a lepădat cetera și flautul în peștera lui Dionysos, iar pe Cybele — pe care-o îndrăgise — a însoțit-o în rătăcirile ei, pînă la hiperboreeni¹³⁶. 7. În Frigia, pe atunci, i-a lovit pe oameni o molimă, iar pămîntul ajunsese să nu mai rodească. Zeul fiind întrebat cum se poate înlătura această pacoste, le-a poruncit băștinașilor — după cîte se povestește — să îngroape cadavrul lui Attis și s-o cinstească pe Cybele, ca pe o zeiță. Fiindcă leșul lui Attis fusese cu totul mistuit de timp, frigienii l-au reprezentat în chipul unui tînar și au început să cînte în jurul lui cîntece de jale, cum se obișnuiește la îngropăciuni, potolind astfel mînia celui ucis în chip nelegiuit. Această ceremonie a fost păstrată pînă în zilele noastre. 8. Frigienii aduc, de asemenea, în cinstea Cybelei jertfe în fiecare an pe vechile lor altare; și i-au mai înălțat și un templu mareț la Pesinus în Frigia, unde se desfășurau serbări și se aduceau mari sacrificii. Cu acest prilej, regele Midas¹³⁷ și-a dovedit multă bunăvoință prin ajutorul pe care l-a dat. Lîngă statuia Cybelei, frigienii au așezat, de jur-împrejur, lei și pantere, deoarece se credea că zeița fusese alăptată de aceste animale. Iată, deci, care sînt legendele privitoare la Maica Zeilor¹³⁸, legende care pot fi auzite în Frigia și la atlanții ce locuiesc pe țărmurile Oceanului.

LX. După moartea lui Hyperion — se povestește — fiii lui Uranos și-ar fi împărțit între ei domnia. Cei mai vestiți au fost Atlas și Cronos. Atlas a primit ținuturile de lângă Ocean ; iar oamenilor de pe acele meleaguri li s-a spus atlantiți. Atlas și-a dat numele său și celui mai înalt munte din țara sa. 2. Se mai spune despre el că ar fi cunoscut cu de-amănuntul legile mișcărilor cerești, împărțășind oamenilor și teoria formei sferice¹³⁹ ; de aici vine legenda că Atlas duce pe umerii săi pământul. Și, în această formă închipuită, în care Mitologia ne înfățișează reprezentarea globului ceresc, Atlas avea mai mulți fii, dintre care unul, Hesperos, se deosebea prin evlavie lui, prin simțămîntul de dreptate față de supuși și prin acela al omeniei. 3. Cîndva Hesperos — urcîndu-se pe vîrfurile muntelui Atlas, ca să observe astrele — ar fi fost răpit de furtuni dezlănțuite pe neașteptate și a dispărut de pe fața pămîntului. Poporul hotărînd să i se dea cinstiri vrednice de un zeu, i-a fost dăruit celui mai strălucitor astru de pe cer numele său¹⁴⁰. 4. Atlas avu șapte fiice, cărora — după numele lui — li s-a dat un nume comun, Atlantide, numele fiecăreia fiind : Maia, Electra, Taygete, Sterope, Merope, Alcyone, iar al celei din urmă Celaino. S-au măritat cu cei mai vestiți eroi și zei, ajunghînd străbunele celor mai multe seminții, fiindcă au dat naștere aceloră cărora — pentru virtuțile lor — li s-a spus zei și eroi. Așa, bunăoară, Maia, cea mai vîrstnică, s-a însoțit cu Zeus și a dat naștere lui Hermes, născocitorul multor meșteșuguri, întru binele oamenilor. Tot așa și celelalte Atlantide au adus pe lume fii vestiți dintre care unii au fost întemeietori de neamuri, iar alții de orașe. 5. De aici decurge faptul că nu numai la unele seminții barbare, dar chiar și la eleni, cei mai mulți și mai vechi eroi sînt urmașii Atlantidelor. Ele erau deosebit de înțelepte, avînd după moartea lor parte de cinstirea dată de oameni nemuritorilor. Au fost așezate pe cer și au primit numele de Pleiade. Atlantidele au mai fost numite și nimfe, întrucît pe acele meleaguri tuturor femeilor astfel li se spunea.

LXI. Mitologia mai povestește că fratele lui Atlas — Cronos — s-ar fi făcut cunoscut prin ticăloșia și lăcomia sa, însurîndu-se cu însăși sora lui, cu Rhea, și zămislindu-l pe Zeus, căruia mai tîrziu i s-a spus Olimpianul. Ar mai fi existat și un alt Zeus, fratele lui Uranos, care domnea în Creta, dar a cărui faimă nu a ajuns niciodată pe aceea a celui născut mai tîrziu. 2. Acesta a domnit peste toată lumea, pe cîtă vreme Zeus cel născut mai înainte — regele Cretei — a avut zece fii, numiți cureți. Tot el a dat insulei — după numele soției sale — numele de Idaia și a fost îngropat acolo, iar locul unde i se află mormîntul se poate vedea pînă în zilele noastre. 3. Cretanii povestesc însă aceste lucruri într-un fel deosebit ; dar despre cele ce spun ei ne va fi dat să

scriem cu amănunțime cînd va fi vorba despre Creta ¹⁴¹. 4. Cronos — spun aceia — a domnit peste Sicilia și Libya, ca și peste Italia și toate ținuturile Apusului. În cetăți și locurile întărite a pus grupuri de ostași străjeri și iată de ce, pînă astăzi, în Sicilia și în regiunile apusene multe locuri înalte se numesc „Cronia“, după numele lui Cronos. 5. Dar Zeus — fiul lui Cronos — a rîvnit să făptuiască în viață lucruri care erau potrivnice înfăptuirilor tatălui său. S-a arătat blînd și omenos față de toți; de aceea, i s-a spus de norod: „tată“. Unii zic că ar fi ajuns la domnie cu învoirea părintelui său, care i-ar fi trecut-o de bunăvoie, pe cîtă vreme alții pretind că mulțimile l-au ales rege, fiindcă îl urau pe Cronos. Și, după aceea, cînd Cronos a pornit să-l înfrunte împreună cu Titanii, Zeus a cîștigat bătălia și, ajungînd stăpînul tuturor, a străbătut întreg pămîntul și s-a arătat binefăcătorul neamului omenesc. 6. El s-a deosebit și prin putere trupească și prin toate celelalte însușiri ce le poate avea un om. Și iată, deci, pentru ce a ajuns atît de repede stăpînul lumii. A urmărit, îndeobște, — cu toată rîvna — a-i pedepsi pe cei necucernici și răi, spre a fi el binefăcătorul mulțimilor. 7. De aceea, după ce s-a dus dintre muritori, i s-a spus Zeus ¹⁴², întrucît îi învățase pe oameni să ducă un trai mai bun. Ca să-i dovedească prețuirea lor, după binefacerile primite oamenii l-au așezat în cer, înălțîndu-l cu toții, și cu multă rîvnă, la treapta de zeu și de stăpîn al întregului univers, pentru vecie. Iată, pe scurt, care sînt tradițiile atlanticilor despre zei.

LXII. Deoarece am povestit, în istoria Egiptului, nașterea și isprăvile lui Dionysos, luîndu-ne după tradițiile localnicilor ¹⁴³, credem că ar fi nimerit să adăugăm aici și legendele elenilor despre acest zeu. 2. Cum vechii mitografi și poeții din vechime spun despre Dionysos lucruri care se bat cap în cap, și mai istorisesc și multe minunății despre el, ar fi greu să deslușim adevărul obîrșiei și faptelor lui. După o anumită tradiție, n-ar exista decît un singur Dionysos; după alta, însă, ar fi fost trei. În sfîrșit, unii povestitori susțin că zeul nici n-ar fi avut vreodată înfățișare omenească, socotind că prin nașterea lui Dionysos trebuie să înțelegem dăruirea vinului. 3. De aceea, vom încerca să împărțăm pe scurt acelor ce ne vor citi cam ce e mai de seamă în diferitele povestiri privitoare la el. Acei care văd în acest zeu doar personificarea unei forțe a naturii, dîndu-i numele de Dionysos ciorchinelui de struguri, spun că pămîntul a produs de la sine și odată cu alte plante și vița de vie. Prin urmare, aceasta n-a fost sădită de cineva, care să fi fost creatorul ei. 4. În sprijinul acestei păreri ni se aduce dovada că în multe ținuturi crește încă și astăzi o viță de vie sălbatică, producînd aceleași fructe ca și ale viței sădite de mîna cea pricepută a omului.

5. Dionysos a fost numit Dimetor ¹⁴⁴, fiindcă se consideră ca fiind o primă naștere momentul în care planta este sădită în pământ și începe să crească, iar o a doua naștere când vița dă roadele ei, strugurii. În felul acesta, zeul s-ar naște o dată din pământ și o dată din rodul viței. 6. Dacă mitografii mai vorbesc și de o a treia naștere, după care zeul, născut din Zeus și Demeter, a fost sfîșiat și fiert de către fiii ¹⁴⁵ pămîntului — mădularele lui fiind, apoi, potrivite la loc de către Demeter și readuse astfel la viață —, ei văd și în aceste legende tălmăcirea „poetică” a unor cauze naturale. 7. Fiul lui Zeus și al Demetrei este numit zeu deoarece vița de vie își trage puterea de a crește din ploaia cerului și seva pămîntului, dînd ca rod vinul stors din struguri. Faptul că zeul a fost sfîșiat în tinerețe de către fiii pămîntului arată doar felul cum pregătesc rodul viței de vie agricultorii, întrucît Demeter este socotită de către oameni ca fiind una și aceeași cu pămîntul. Fierberea mădularilor sale a fost adăugată de legendă, deoarece cei mai mulți fierb și amestecă vinul ca să-i dea o mireasmă mai plăcută și să-l facă mai bun; îmbinarea mădularilor sfîșiate de către fiii pămîntului și refacerea de la sine a viței vrea să spună că pămîntul redă viței de vie vlaga ei veche de a purta roade, după ce a fost recoltată și tăiată la vremea ei. Într-adevăr, poezii din vechime și mitografii numesc îndeobște pe Demeter „Pămîntul Mamă”. 8. Cu această părere se potrivesc și poeziile orfice ca și ceremoniile introduse în misterii, de inițiere, lucru despre care nu este îngăduit a se vorbi celor neinițiați. 9. Tot astfel ei văd în legenda nașterii lui Dionysos de către Semele o prezentare poetică a unor explicații naturale. După cum spun ei, cei vechi ar fi numit-o pe zeița pămîntului „Thyone”, cărcia i s-ar mai fi dat și numele de Semele, deoarece proslăvirea și prăznuirea acestei zeițe se făceau cu deosebit respect și cu gravitate. Se mai numește Thyone ¹⁴⁶ și după jertfele ce i se aduceau întru slăvirea ei. 10. Despre o îndoită naștere, mulțumită lui Zeus, tradiția ne vorbește fiindcă se crede că în inundația de pe vremea lui Deucalion ar fi pierit și vița de vie, iar după ce a încetat potopul, aceasta ar fi reapărut. Ceea ce ar însemna o a doua ivire a zeului în mijlocul oamenilor, împrejurare despre care Mitologia amintește, vorbind despre nașterea zeului din coapsa lui Zeus. În felul acesta este înțeleasă divinitatea lui Dionysos de către acei care văd în el personificarea descoperirii și folosirii vinului.

LXIII. Dimpotrivă, acei mitografi ¹⁴⁷ care și-l arată pe zeu ca pe o adevărată ființă omenească, se învoiesc cu toții în a spune că el ar fi descoperit și cultivat vița de vie și ar fi arătat cum trebuie pregătit vinul, dar nu sînt de acord cînd este vorba să ne spună dacă a existat unul sau mai mulți Dionysos. 2. Unii spun că acela care a învățat pe

oameni pregătirea vinului și îngrijirea pomilor fructiferi este unul și același cu cel care a făcut călătoria de-a lungul întregului pământ și a introdus misteriiile, inițierile și prăznuirea lui Bacchos. Alții, dimpotrivă, presupun — după cum s-a spus — că au existat trei zei diferiți cu aceleași nume, în epoci diferite, atribuindu-i fiecăruia dintre ei isprăvi proprii. 3. Cel mai în vîrstă ar fi fost indian ; el cel dintîi ar fi stors strugurii ce cresc sălbatici, și din belșug, în această țară fericită, descoperind astfel foloasele vinului ; de asemenea, s-a îngrijit de cultivarea pricepută a smochinilor și a celorlalți pomi fructiferi, îngrijindu-se îndeobște de recoltarea și întrebuințarea fructelor. Acesta — spun ei — este „cel cu barba lungă“, deoarece e un obicei al indienilor de a-și lăsa pînă la moarte să le crească barba, îngrijind-o cu luare-aminte. 4. Apoi Dionysos a străbătut tot pământul în fruntea unei armate, învățîndu-i pe oameni sădirea viței de vie și stoarcerea strugurilor — fapt pentru care a și fost numit „Lenaios“¹⁴⁸. În același fel a împărțit oamenilor și celelalte descoperiri ale sale ; iară cei care s-au înfruptat din binefacerile lui i-au dat, după moarte, slăvirile datorate Nemuritorilor. 5. La indieni se arată și astăzi locul în care s-ar fi născut zeul și sînt mai multe orașe care îi poartă numele, în limba țării¹⁴⁹ ; în afară de aceasta, mai sînt și alte mărturii care dovedesc că Dionysos s-a născut în țara inzilor. Dar ar fi prea mult să ne oprim asupra lor.

LXIV. Al doilea Dionysos — spun ei — este fiul lui Zeus și al Persefonei. După alții, totuși, mama sa ar fi Demeter. Acesta ar fi fost cel dintîi care a înjugat boii la plug, pământul fiind lucrat pînă atunci cu mîna omului. Apoi a mai născocit, cu multă dibăcie, lucruri folosite agricole și a scăpat pe oameni de mari necazuri și osteneli. 2. Toți cei care s-au împărțit din binefacerile lui i-au adus jertfe și l-au slăvit ca pe un zeu. Toți — cu dragă inimă — s-au învoit să-i atribuie nemurirea, drept recunoștință față de faptele sale. Pictorii și sculptorii ni-l înfățișează avînd ca semn deosebitor coarnele, distingîndu-se astfel de întîiul Dionysos ; totodată, ei ne arată marile binefaceri aduse agricultorilor prin născocirea plugului. 3. Al treilea Dionysos s-ar fi născut, potrivit tradiției, în Beoția, la Theba, ca fiu al lui Zeus și al Semelei¹⁵⁰, fiica lui Cadmos. Se povestește că Zeus, aprins de dragoste pentru frumusețea ei, s-ar fi îndrăgît adesea cu ea. Hera însă a vrut să-și distrugă rivala pămînteană și, din gelozie, a urzit un plan de răzbunare. A luat chipul uneia dintre femeile care se bucurau de trecere pe lîngă Semele și i-a întins o capcană. 4. I-a spus că ar fi mai potrivit ca, atunci cînd Zeus va veni la ea, să i se arate sub aceeași înfățișare strălucită ca și atunci cînd o îmbrățișează pe Hera. Și iată că Zeus, ascultînd rugile ei, veni cu tunete și fulgere, ca să-i dea aceeași cinste ca și

Herei. Pentru Semele, însă, strălucita înfățișare a lui Zeus era de neîndurat și ea muri, născînd înainte de vreme. 5. Zeus luă pe copil și-l ascunse în coapsa sa, pînă îi veni sorocul. Apoi îl duse în Arabia, la Nysa. 6. Aici Dionysos a fost îngrijit de nimfe, care i-au dat numele de Dionysos, după acela al tatălui său și al locului de acolo ¹⁵¹. Dionysos era de o frumusețe deosebită, petrecîndu-și tinerețea printre femei, în dăntuit și tot felul de desfătări. Mai apoi, a strîns o armată de femei, cu tirsuri ¹⁵², și a început să cutreiere lumea. 7. A instituit mistериile, inițiindu-i doar pe cei cucernici, care duceau o viață neprihănită. Făcea pretutindeni adunări sărbătorești și întreceri între poeți, potolind neînțelegerile care dezbinau neamuri și cetăți; și, oriunde trecea, aducea în locul răzmerițelor și războaielor pacea și buna înțelegere.

LXV. Deoarece se răspîndise pretutindeni vestea despre sosirea zeului, bunăvoința lui față de toți și, totodată, despre numeroasele sale fapte pentru îndulcirea raporturilor umane, toată lumea alerga înaintea lui și îl primea cu mare bucurie. 2. Unii, prea puțini la număr, — obraznici și ticăloși — îl disprețuiau, spunînd că din neînfrînare aduce cu sine Bacantele și propovăduiește inițierea în misterii numai ca să ademenească femeile altora. Dionysos se răzbuna pe dată. 3. Uneori îi pedepsea, folosindu-se de superioritatea naturii lui zeiești, și-i aducea pe pragul nebuniei; alteori punea pe femeile lor să-i sfîșie de vii. Dar erau împrejurări cînd își ducea potrivnicii la pierzanie printr-un șiretlic. În locul tirsurilor, el împărțea Bacantelor sale lănci, al căror vîrf ascuțit era acoperit cu iederă. Cum regii disprețuiau pe aceste femei pentru neîndemînarea lor și nu se pregăteau să le țină piept, zeul îi ataca pe neașteptate și îi doboră. 4. Cei mai cunoscuți dintre cei pedepsiți în acest chip sînt elenul Pentheus, Myrrhanos — rege al inzilor — și tracul Licurg. Dionysos, cînd a vrut să-și treacă oastea din Asia în Europa, a încheiat o alianță cu Licurg, regele tracilor de la Hellespont. Trecîndu-și Dionysos în corăbii peste Hellespont pe cele dintii Bacante, ca printr-o țară prietenă, Licurg porunci soldaților săi să le atace în timpul nopții și să le ucidă pe toate împreună cu Dionysos. Dar acesta, aflînd de la un localnic — pe nume Charops — ce capcană i se întindea, se îngrozi, deoarece oastea sa era încă pe celălalt țărm și nu trecuse marea decît însoțit de un foarte mic număr de prieteni. 5. De aceea trecu din nou în taină, ca să ajungă în tabăra sa. Licurg le-a atacat pe menade în locul numit Nyseion și le-a ucis pe toate. Dar Dionysos și-a îmbarcat oastea și i-a învins pe traci, într-o luptă aprigă; pe Licurg l-a prins de viu și, după ce l-a orbit și l-a chinuit în tot felul, l-a răstignit. 6. Apoi, pentru a-l răsplăti pe Charops pentru binele ce-i făcuse, i-a dăruit regatul tracilor și l-a inițiat în misteriile orgiace. După Charops, a urmat la domnie fiul

său, Oiagros, preluând și inițierea în misterii, pe care — mai târziu — a învățat-o de la el fiul său Orfeu. Orfeu, care îi întrecea pe toți cei din vremea sa prin însușirile înnăscute, dar și prin învățătura ce-o primise, a schimbat multe lucruri din inițierile orgiace și, de aceea, misterele pe care le introduse Dionysos se numesc orfice. 7. Totuși unii poeți, printre care și Antimachos¹⁵³, povestesc cum că Licurg n-a fost un rege trac, ci unul arab și că atacul împotriva lui Dionysos și a Bacantelor l-a dat în Nysa din Arabia. Dionysos, după ce i-a pedepsit pe cei necucernici, iar celorlalți oameni le-a făcut numai bine, s-a întors din India la Theba, unde și-a făcut intrarea călare pe un elefant. 8. Și-a petrecut trei ani în această expediție și, de aceea, și elenii numesc Dionysiile „Trieteride“. Mai spune legenda că Dionysos, încărcat de prăzi pe care le adunase într-o expediție atât de mare, a condus primul triumf întorcându-se în patria sa.

LXVI. În ce privește cele ce se povestesc despre nașterea zeului, scriitorii din vechime sînt cu totul de acord. Dar nu puține sînt cetățile elene care își dispută cîntea de a-l fi văzut născîndu-se ; căci și oamenii din Elea și cei din Naxos, cum și locuitorii Eleutherei¹⁵⁴ și ai cetății Teios, ca și mulți alții, pretind că zeul s-a născut la ei. 2. Cei din Teios, ca dovadă a faptului că zeul ar fi văzut lumina zilei acolo, amintesc că — pînă în ziua de astăzi — în orașul lor, la anumite răstimpuri, țîșnește din pămînt un izvor de vin, deosebit prin mireasma lui aleasă. Unii susțin că țara lor este închinată lui Dionysos, alții își arată templele și luminișurile ce — cu mare solemnitate — i-au fost consacrate lui din timpurile cele mai vechi. 3. Deoarece zeul a lăsat în atât de multe locuri de pe pămînt urme ale prezenței sale binefăcătoare, nu trebuie să ne mire că Dionysos — după o părere comună — a avut legături deosebit de strînse cu orașul cutare și ținutul cutare. Și poetul¹⁵⁵ aduce mărturie în sprijinul părerii noastre, cînd — în imnurile lui —, vorbește despre cei ce se ceartă cu privire la nașterea zeului, mărturisind totodată că el crede că s-a născut la Nysa în Arabia : „Draconienii¹⁵⁶, locuitorii lui Icaros, cel bătut de furtuni, naxienii, neamul cel zeiesc, o Dionysos, acei care locuiesc pe malurile lui Alfeu¹⁵⁷, cel cu vârtejuri adînci, tebanii, toți aceștia — o rege ! — o țin una și bună, că te-ai născut la ei. Dar ei se înșeală. Pe tine te-au adus pe lume Semele și zeul cel cu tunete, tatăl oamenilor și al zeilor ; el te-a născut departe de muritori și fără să știe Hera cea cu albe brațe. Tu ai văzut lumina zilei la Nysa, pe un munte înalt, acoperit cu păduri pline de flori, departe de fenicieni, dar aproape de apele fluviului Aigyptos“¹⁵⁸. 4. Știm, de asemenea, că dintre locuitorii Libyei aceia care sînt așezați pe coasta Oceanului spun că la ei a avut loc nașterea zeului și aduc dovadă a spuselor

lor faptul că Nysa și acele locuri despre care se vorbește în legenda privitoare la Dionysos se găsesc în însăși țara lor. Și iată, deci, pentru ce la ei s-au păstrat, pînă în zilele noastre, multe dovezi în legătură cu el. Mai știm că mulți dintre vechii mitografi și poeți ai elenilor spun lucruri care se potrivesc, în povestirile lor; și, tot astfel, mulți dintre istoricii de mai târziu. 5. Ca să nu trecem cu vederea nimic din cele ce se spun în privința lui, vom arăta pe scurt tradițiile libienilor, care se potrivesc cu părerile istoricilor eleni, îndeosebi cu acelea ale scriitorului Dionysios¹⁵⁹, autorul unui tratat privitor la vechile legende. 6. În cartea lui, el ne povestește nu numai legendele despre zeu, Amazoane și Argonauți, dar și întâmplările din războiul troian, cum și multe alte lucruri, citînd pretutindeni spusele unor vechi scriitori, atît mitologi, cît și poeți.

LXVII. Tot Dionysios ne încredințează că Linos¹⁶⁰ a fost primul dintre eleni care a născocit ritmul și melodia: ba chiar se spune că, atunci cînd Cadmos adusese din Fenicia literele, el cel dintîi le-a folosit în limba elenă, dînd fiecăreia numele și forma sa. Aceste litere au fost numite, cu o denumire generală, feniciene¹⁶¹, căci din Fenicia fuseseră aduse la eleni; ar mai fi avut și denumirea specială de pelasgice¹⁶², fiindcă pelasgii s-au folosit cei dintîi de aceste caractere, adaptate limbii lor. 2. Linos însă, admirat pentru meșteșugul său în ale poeziei și melodiei, a avut mulți ucenici, dintre care cei mai de vază au fost trei: Heracles, Thamyris și Orfeu. Heracles, a cărui pricepere era grea, a învățat să cînte din ceteră, nefiind în stare să deprindă meșteșugul; și, înfuriat fiindcă odată dascălul lui se apucase să-l lovească, la rîndu-i — ca să-l pedepsească — l-a ucis pe Linos cu o lovitură de ceteră. 3. Thamyris, în schimb, foarte dăruit din fire, ajunsese un mare meșter în ale muzicii și chiar el spunea despre sine că ar fi cîntat mai desfătător decît Muzele. Și, din această pricină, zeițele s-au mîniat și i-au luat vederea și darul de-a cînta, după cum ne încredințează și Homer¹⁶³ cînd spune: „Acolo unde Muzele l-au găsit pe Thamyris, tracul, și l-au lipsit repede de cîntec”; și mai departe: „Iar ele, înfuriate, l-au orbit și i-au luat darul zeiesc al cîntecului, făcîndu-l să uite de ceteră”. 4. Despre Orfeu, al treilea ucenic, vom povesti cu de-amănuntul cînd vom ajunge la istorisirea faptelor sale¹⁶⁴. Cît privește Linos, se spune că el a însemnat cu litere pelasgice isprăvile întîiului Dionysos, înfățișînd în lucrarea sa și celelalte legende. 5. La fel s-ar fi folosit de scrierea pelasgică și Orfeu și Pronapides, dascălul lui Homer, un foarte dăruit meșter al cîntului. Tot așa și Thymoites, fiul lui Thymoites, odraslă a lui Laomedon. Acesta a trăit pe timpul lui Orfeu și a călătorit pe multe meleaguri ale pămîntului, ajungînd pînă prin părțile de apus ale Libyei, care se întinde pînă la Ocean; acolo i-a fost dat să vadă Nysa, locul unde, după cum povestesc vechii băștinași, a fost crescut Dionysos. Aflînd de

la locuitorii Nysei cu de-amănuntul faptele zeului, el a alcătuit așa-numita poezie frigiană, în care folosește o limbă arhaică și caractere vechi.

LXVIII. Același autor povestește și următoarele : Ammon¹⁶⁵, care împărătește peste o parte a Libyei, s-a căsătorit cu fiica lui Uranos, pe nume Rheea, sora lui Cronos și a celorlalți Titani. Pe când, o dată, el străbătea regatul și se afla în apropierea munților numiți Ceraunici, a întâlnit o fecioară de o rară frumusețe, pe Amaltheia. 2. Îndrăgostindu-se de ea, aceasta dădu naștere unui fiu, care putea fi admirat atât pentru frumusețe, cât și pentru vînjoșia trupului său. Pe Amaltheia, Ammon o făcu stăpîna întregului ținut din vecinătate, a cărui formă geografică semăna cu un corn de bou, de unde i s-a tras și numele de „Cornul lui Hesperos”. Ținutul era foarte roditor ; creșteau acolo felurite vițe de vie și se aflau mulți pomi fructiferi. 3. Când Amaltheia a luat stăpînirea acestor locuri, ținutul a fost numit, după numele reginei : „Cornul Amaltheiei”. De aceea, oamenii numesc tot „Cornul Amaltheiei” un pămînt foarte bun și plin de roade de tot felul. 4. Ammon însă, temîndu-se de gelozia Rheeli, a tănuit nașterea băiatului și l-a dus pe furiș într-un oraș cu numele de Nysa, departe de ținutul acela. 5. Orașul se află pe o insulă, în jurul căreia curge fluviul Triton. Malurile insulei sînt rîpoase, de jur-împrejur ; în insulă se poate pătrunde doar printr-un singur loc, destul de strîmt, care se numește Poarta Nysei. Pămîntul insulei este roditor, cu pajiști minunate și udat de izvoare bogate ; sînt aici tot felul de pomi fructiferi și crește din belșug și viță de vie sălbatică, ce se cațără pe copaci. 6. Toată regiunea are parte de un aer minunat, foarte sănătos. Și iată de ce oamenii de aici trăiesc îndelungă vreme. Locul de intrare în insulă are înfățișarea unei văi, umbrită de copaci înalți și stufoși, care împiedică soarele să strălucească și abia dacă, prin umbrișul frunzelor, mai licăre o rază de lumină.

LXIX. Pretutindeni pe marginile drumurilor sînt izvoare de apă foarte bună la gust, așa încît trecătorii se simt îmbiați să zăbovească acolo. În interiorul regiunii se mai găsește o peșteră rotundă, nespus de mare și uimitor de frumoasă. Stînca de deasupra ei se înalță foarte sus, iar piatra are un colorit variat, strălucind în fel și chip, uneori ca purpura marină, alteori în albastru azuriu sau în alte culori scilpitoare și nu există nici o nuanță de culoare pe acest pămînt care să nu poată fi găsită în acele locuri. 2. În intrarea peșterii se află copaci minunați, în parte încărcăți cu fructe, în parte încă în floare, ca și cum Natura i-ar fi creat înadins pentru desfătarea ochiului ; iar în ramurile lor și-au clădit cuibul felurite păsări minunate colorate și ciripind nespus de plăcut. Întreaga regiune e astfel vrednică de zei nu numai prin înfățișare,

dar și prin sunetele ce răsună de jur-împrejur. Cu greu ar fi putut cîntecul cel meșteșugit al omului să întrecă măiestria glasului plăcut al păsărilor, cărora natura le-a dăruit cîntul. 3. De la intrarea în peșteră, bolta se deschide lăsînd lumina soarelui să strălucească. Cresc acolo tot felul de flori, îndeosebi casia ce-și păstrează mireasma de-a lungul anului. Se mai pot vedea și multe culcușuri ale nimfelor, făcute din felurite flori ce nu sînt sădite de mîna omului, dar crescute de Natură, în chip zeiesc. 4. În jur nu se zărește nici o floare veștejită sau vreo frunză căzută. Totul este încîntător și parfumurile plutesc în văzduh.

LXX. Ammon — după cum ni se spune — l-a adus pe băiat în această peșteră și l-a dat în grija Nysei, una dintre fiicele lui Aristaios. Iar pe Aristaios, bărbat înțelept și cumpătat, și deosebit prin învățătura lui, l-a luat ca dascăl al băiatului. 2. Pe Atena a pus-o să fie păzitoarea copilului pentru a-l apăra de capcanele mamei sale vitrege, Rheea. Atena se născuse de curînd din pămînt, lîngă rîul Triton, după care a luat numele de Tritonis. 3. Legenda ne povestește că — alegînd pentru totdeauna fecioria — zeița se deosebea printr-o mare înțelepciune și, totodată, prin spiritul său nespus de pătrunzător, în așa măsură încît a născocit cele mai multe meșteșuguri. Rîvnind să se deosebească și în lupte, deoarece era cutezătoare și vînjoasă la trup, a săvîrșit multe fapte vrednice de a fi amintite și a ucis pe așa-numita Aigis, un monstru îngrozitor și cu neputință de a fi îmblînzit. 4. Căci fiara se născuse din pămînt și vărsa neconținut flăcări pe gură. Mai întîi ea apăruse în Frigia și pîrjolise întregul ținut care se cheamă pînă astăzi „Frigia Arsă“¹⁶⁶. Apoi pustii regiunile de lîngă munții Tauros, arzînd toate pădurile pînă în India. S-a întors, pe urmă, spre mare și a ars pădurile Libanului din Fenicia, ca s-o pornească prin Egipt spre Libya. A ajuns pînă în părțile ei din apus; și, în cele din urmă, se năpusti în pădurile Munților Ceraunici¹⁶⁷. 5. Fiindcă pretutindeni pîrjolea totul, unii dintre oameni mureau iar alții — de frică — o luau la fugă, pornind să se așeze în locuri cît mai depărtate, Atena, datorită cumineniei, vitejiei și puterii sale, birui monstrul și-l ucise, iar pielea i-o folosi ca pe o platoșă, nu numai ca să-și ocrotească trupul de primejdiile ce avea să le înfrunte, dar și ca o amintire a vitejiei sale și a faimei ce pe bună dreptate și-o dobîndise. 6. Însă Pămîntul — mamă a acestui monstru — mîniindu-se, el a dat naștere așa-numiților giganți, potrivnicii zeilor, care mai tîrziu au fost uciși de Zeus, ajutat de Atena, de Dionysos și de toți ceilalți Nemuritori. 7. Dionysos, crescut la Nysa și avînd parte de cele mai frumoase învățături, nu se deosebi numai prin frumusețe și vitejie, dar dovedi că este un iubitor al artei și un descoperitor al lucrurilor folositoare. 8. Se spune că, fiind copil, ar fi aflat ce este și cum poate fi

întrebuințat vinul, storcînd pentru întîia oară sucul strugurilor sălbatici. A mai descoperit și acele roade care se pot usca și păstra, spre a fi de folos omului. Născoci cultura cea mai potrivită fiecărui soi de plantă și dori să împărtășească muritorilor descoperirile-i, în nădejdea că — datorită însemnătății acestor binefaceri — el va dobîndi slavă nepieritoare.

LXXI. După ce pretutindenii s-a răspîndit faima însușirilor sale, Rhea — furioasă pe Ammon — ar fi căutat să pună mîna pe Dionysos. Deoarece gîndul nu și l-a putut împlini, l-a părăsit pe Ammon și, reîntorcîndu-se la frații săi, Titanii, ajunse să fie soția fratelui ei Cronos. 2. Acesta, stîrnit de Rhea, porni împreună cu Titanii împotriva lui Ammon, pe care-l birui într-o luptă — silit fiind acesta și din pricina lipsei de hrană să fugă în Creta. Aici, luînd-o de nevastă pe Creta, fiica unuia dintre cureții¹⁶⁸ ce domneau pe atunci, ajunse regele acestor ținuturi, iar insulei — care mai înainte se numea Idaia — îi dădu numele de Creta. 3. Cronos a luat în stăpînire ținuturile lui Ammon și le-a cîrmuit cu multă cruzime. El a pornit cu o mare oștire împotriva Nysei și a lui Dionysos, dar acesta, auzind de înfrîngerea tatălui său și de iureșul Titanilor, strînse oșteni în Nysa. Dintre aceștia, două sute fuseseră crescuți împreună cu el și se deosebeau prin vitejie și prin credința față de el. A mai primit în oaste pe libienii din vecinătate și pe Amazoane, despre care am arătat mai sus că erau vestite pentru curajul lor și ale căror oștiri luptaseră la început numai împotriva vecinilor, dar mai tîrziu supuseseră prin tăria armelor o mare parte a pămîntului. 4. Atena a fost aceea care, avînd aceleași năzuințe, i-ar fi îndrumat să facă această alianță. Ca și ea, Amazoanele rîvneau să biruie în lupte și să fie fecioare. Armata a fost împărțită ; Dionysos comanda pe bărbați, iar femeile ascultau de poruncile Atenei. Oastea i-a atacat pe Titani, și se dădu bătălia. A fost o luptă crîncenă. De amîndouă părțile și-au aflat moartea mulți luptători. Cronos însuși fu rănit, iar Dionysos — care strălucise în luptă — fu biruitor. 5. Titanii o porniră atunci la fugă spre ținuturile pe care, mai înainte, le stăpînise Ammon ; iar Dionysos s-a întors cu mulți prinși de război la Nysa. Aici, după ce ostașii săi înarmați i-au înconjurat pe prizonieri, aduse Titanilor diferite învinuiri dîndu-le toate temeiurile să creadă că vor fi măcelăriți. Dar, mai apoi, el i-a iertat și i-a lăsat să aleagă, ori să fie de aici înainte tovarășii săi de arme, ori să plece unde vor vrea. Dar cu toții au dorit să rămîna în oastea lui. Pentru neașteptata lor izbăvire, ei s-au închinat lui Dionysos ca unui Nemuritor. 6. Atunci Dionysos porunci să-i fie aduși prinșii de război — unul cîte unul — și, dîndu-le vin pentru a face libație, i-a pus pe toți să jure că îi vor fi tovarăși de luptă credincioși și se vor bate

alături de el cu strășnicie, pînă la sfîrșitul vieții. De aceea, ei s-au numit „hipospondoi“¹⁶⁹; iar ceilalți, care au trăit după ei, imitără cele în-tîmplare întocmind tratatele de pace între părțile în luptă: „spondai“.

LXXII. Pe cînd Dionysos se pregătea să pornească împotriva lui Cronos și să plece cu oștile lui din Nysa, dascălul său, Aristaios, — așa se povestește — i-a adus o jertfă și, astfel, el a fost cel dintîi om ce l-a slăvit pe Dionysos asemeni unui zeu. Cei mai de vază locuitori ai Nysei au luat parte la expediție. Au fost așa-numiții „sileni“; 2. căci Silen va fi fost întîiul rege care a domnit în Nysa; nimeni însă nu știe din ce neam făcea parte, fiindcă trăise în vremuri străvechi. Acest Silen avea în partea de jos a spatelui o coadă, pe care toți urmașii săi au purtat-o mereu ca semn deosebitor, căci împărțeau aceeași natură¹⁷⁰. Dionysos, după ce porni cu oastea sa, străbătînd multe ținuturi lipsite de apă și întînderi pustii, pline de animale sălbatice, își așeză, în cele din urmă, tabăra lîngă un oraș libian, numit Zabirna. 3. Trăia în apropiere un animal născut din pămînt, pe nume Campe, care înghițise mulți localnici. Omorîndu-l, el și-a dobîndit în rîndurile locuitorilor acelei regiuni faima de mare viteaz. Deasupra animalului ucis, Dionysos ridică o movilă înaltă, căci voia să lase un monument nepieritor al destoiniciei sale; monumentul, zice-se, ar fi dăinuit pînă în timpurile mai apropiate de noi. 4. Apoi el și-a pornit oastea împotriva Titanilor, făcînd drumul în bună rînduială și arătîndu-se plin de omenie față de toți localnicii. Dovedea astfel că pornise doar să-i pedepsească pe necucernici și să împartă binefacerile sale întregului neam omenesc. Libienii însă, admirînd frumoasa rînduială a oștii, și măreția suflatească a lui Dionysos, îi aduceau din belșug de-ale hranei și, cu multă voie bună, se alăturau expediției sale. 5. Cînd oastea lui Dionysos s-a apropiat de orașul ammonienilor, Cronos pierdu o bătălie chiar în fața zidurilor și — în timpul nopții —, dete foc cetății, vrînd să nimicească palatul părintesc al lui Dionysos. Luîndu-și apoi soția, pe Rhea, și cîțiva prieteni ai săi — care-l ajutaseră în luptă — fugi în taină din oraș. Dionysos dete dovadă de alte simțăminte. După ce i-a prins pe Cronos și pe Rhea, nu numai că i-a lăsat slobozi, cruțîndu-i de orice învinuire — căci erau rude de sînge —, dar le-a cerut să-l îndrăgească în felul unor părinți și să trăiască laolaltă cu el, acesta cinstindu-i mai presus de toți. 6. Rhea — zice-se — l-ar fi iubit apoi toată viața ca pe feciorul ei, dar Cronos i-a arătat doar o fățarnică bunăvoință. În vremea aceea, lui Cronos i s-ar fi născut un fiu, ce primi numele de Zeus. Dionysos îl cinsti mult și Zeus, mulțumită însușirilor sale, ajunsese regele tuturor.

LXXIII. Cum libienii îi spusese ră înainte de bătălia hotărîtoare că atunci cînd Ammon fusese alungat de pe tronul său prorocise localnicilor că avea să vină o vreme, sorocită de zei, cînd feciorul său Dionysos

va redobîndi regatul părintesc și va supune pămîntul întreg, ajungînd a fi socotit drept Nemuritor, Dionysos înțelese că Ammon se dovedise a fi un adevărat profet și institui un oracol, în cinstea tatălui său ¹⁷¹. Apoi reclădi orașul, hotărînd ca Ammon să fie slăvit ca un zeu nemuritor și orînduind, totodată, slujitori ai oracolului. Dacă există tradiția că Ammon ar fi avut capul unui berbec, lucrul acesta s-ar datora semnului său deosebitor pe care-l purta pe coif, în timpul războaielor sale. 2. Sînt însă și alți mitografi, care cred că Dionysos ar fi avut — într-adevăr — de la natură cîte un corn mic lîngă amîndouă tîmplele. Iată de ce Dionysos, ca fiu al lui Ammon, avea aceeași înfățișare ca a tatălui său; și iată, deci, pentru ce s-a născut tradiția potrivit căreia zeul avea coarne. 3. După ce orașul a fost reclădit și oracolul bine orînduit, Dionysos l-ar fi întrebat pe zeu cu privire la soarta expediției sale. Tatăl său i-a răspuns că, dacă va face bine oamenilor, va avea parte de nemurire. 4. Plin de însuflețire în urma profeției, Dionysos porni mai întîi împotriva Egiptului. L-a așezat în scaunul de domnie al acestei țări pe Zeus, fiul lui Cronos și al Rheeli, Zeus fiind pe atunci încă un copil. Ca dascăl i l-a dat pe Olympos. 5. Înțeleptul l-a învățat pe Zeus să întrecă în destoinicie pe toți ceilalți. De aceea, după numele lui Olympos, i s-a zis „Olimpianul“. Egiptenilor Dionysos le-a arătat cum se cultivă vița de vie și foloasele ei, ca și păstrarea vinului, a poamelor și a celorlalte fructe. Deoarece bunul lui renume se răspîndise pretutindeni, nimeni nu i s-a împotrivit în luptă și toți i se supuneau bucuros, cinstindu-l prin laude și jertfe. 6. În felul acesta, Dionysos străbătu întreg pămîntul, scoțînd ținuturile — prin plantațiile pe care le făcea — din starea lor de sălbăticie. Așadar își dobîndi pentru totdeauna, prin binefacerile sale, mare recunoștință și cinstiri din partea noroadelor. De aceea oamenii, măcar că nu se înțeleg cu privire la slăvirea celorlalți zei, se învoiesc — totuși — în privința lui Dionysos, aducînd mărturii despre nemurirea sa. Căci nu a fost nici un neam, fie el elen sau barbar, care să nu fi avut parte de darurile și bunăvoința zeului. Chiar și pe aceia care trăiau pe pămînturi a căror climă era prea aspră pentru a face cu puțință cultura viței de vie el i-a învățat să pregătească o băutură din orz, al cărui gust abia dacă este cu ceva mai prejos decît al vinului ¹⁷². 7. Din India, Dionysos s-ar fi întors degrabă spre mare ¹⁷³, unde găsi trupele tuturor Titanilor ce, cot la cot, trecuseră în Creta ca să-i facă război lui Ammon. Îi venise din Egipt în ajutor lui Ammon, cu armată, și Zeus — dezlănțuindu-se, astfel, un mare război pe insulă. Fără zăbavă, au trecut în Creta și trupele lui Dionysos, ale Atenei și ale altora, dintre cei care erau socotiți zei. 8. Într-o puternică încelestare, ostașii lui Dionysos biruiră, iar Titanii au fost uciși cu toții. Cînd, mai apoi, Am-

mon și Dionysos trecură în rîndul Nemuritorilor, Zeus — așa ne spune legenda — ajunsese rege al întregii lumi, după pedepsirea Titanilor. Și nu mai era, acum, nimeni care să îndrăznească, în nelegiuirea lui, să lupte pentru a-i smulge domnia.

LXXIV. Acestea ne spun libienii că au fost isprăvile celui dintîi Dionysos, fiu al Amaltheiei. Al doilea Dionysos, s-ar fi născut din Io, fiica lui Inachos¹⁷⁴ și din Zeus și ar fi domnit în Egipt, introducînd acolo riturile de inițiere. Iar cel din urmă — care s-a născut la eleni, ca fiu al lui Zeus și al Semelei — s-a străduit să fie asemenea înaintașilor săi. 2. Imitînd faptele celor dintîi, el ar fi cutreierat cu armata sa întreg pămîntul. Ca să însemne limitele expediției sale, el a lăsat în urma lui multe coloane comemorative; și ținuturile le-a scos din starea de sălbăticie, prin plantații. Urmînd felul de a se purta al străvechiului Dionysos, față de Amazoane, el primi și pe femei în armata sa și se dete cu și mai mare rîvnă orgiilor, îmbunătățind unele misterii și născocind altele noi. 3. Fiind foarte multă vreme de atunci, cei dintîi au rămas necunoscuți de majoritatea oamenilor; iar cel din urmă Dionysos a luat asupra-i — ca pe o moștenire — spiritul întreprinzător și faima înaintașilor. Cele spuse aici s-au întîmplat nu numai în legătură cu Dionysos, dar și, mai tîrziu, în legătură cu Heracles. 4. Căci au trăit mai demult doi oameni care purtau același nume, dintre care cel mai în vîrstă s-ar fi născut la egipteni și, după ce a supus cu armele o mare parte a pămîntului, ar fi înălțat coloanele comemorative din Libya. Al doilea Heracles ar fi văzut lumina zilei în Creta, fiind unul dintre dactylîi¹⁷⁵ de pe Ida. Mag și cîrmuitor de oști, ar fi instituit jocurile olimpice. Ultimul Heracles s-ar fi născut puțin înainte de războiul troian¹⁷⁶. Acesta ar fi fost odrasla Alcmenei și a lui Zeus și ar fi străbătut o mare parte a pămîntului, supus poruncilor lui Euristeu, în slujba căruia se afla. 5. Iar după ce și-a sfîrșit cu bine toate muncile, a înălțat coloanele pe continentul european. Dar, cum aveau aceleași nume, iar planurile lor erau asemănătoare, cel din urmă a moștenit mai tîrziu și faima predecesorilor, ca și cum în decursul vremurilor ar fi trăit doar un singur Heracles. 6. Ca dovadă, între altele, că au existat mai mulți Dionysos, libienii înfațisează și războiul cu Titanii. Toți sînt de acord, în povestirile lor, că Dionysos l-ar fi ajutat pe Zeus în acest crunt război; dar ei spun că neamul Titanilor nu poate fi așezat în vremea Semelei; și nici Cadmos, fiul lui Agenor, nu poate fi așezat înaintea zeilor olimpici. Acestea sînt legendele libienilor despre Dionysos. Noi, după ce ne-am atins ținta pe care am urmărit-o de la început, vom încheia această carte a treia.

Note

- ¹ Vezi I, 7.
- ² Regatul etiopian, stat în care clasa conducătoare a fost la început egipteană, era cu totul sub stăpînirea preoților lui Amon-Ra. Aceștia dominau pe de-a întregul viața statului, călăuzindu-se după legi și dutini foarte severe.
- ³ Iliada (I, 423—4).
- ⁴ Afirmația este cu totul greșită. Se știe că în antichitate sub numele de Etiopia se înțelegea Sudanul de azi, adică valea Nilului, începînd de la cataracta a II-a în susul cursului și pînă în regiunea Abisiniei de azi, care mai tîrziu primește și ea numele Etiopia. Faraonii Egiptului încep cucerirea regiunii de dincolo de prima cataractă (noma Elefantina, „Ab” în egipteană) foarte timpuriu, pe vremea dinastiei a patra 2575—2450 î.e.n.). Acela care duce politica de expansiune în sud a Imperiului de mijloc, în modul cel mai energic, este Sesostris I din dinastia a XII-a (2000—1780) î.e.n. Cucerirea Etiopiei (țara Cush) se continuă apoi treptat, pînă la supunerea ei completă. De-abia mai tîrziu, în perioada de decădere a statului egiptean (sec. XI—VII î.e.n.) etiopienii devin independenți și ajung chiar să ocupe temporar tot Egiptul.
- ⁵ În anul 525 î.e.n. cînd cucerește Egiptul (vezi Herodot, III, 25).
- ⁶ Astăzi știm că departe de a fi colonizat etiopienii Egiptul, regatul etiopian era o colonie a Egiptului și a preoților faraonii din Teba.
- ⁷ Diodor ca și alți scriitori greci nu cunosc decît două scrieri egiptene și nu trei cum au fost în realitate : scrierea hieroglifică, heratică și demotică.
- ⁸ Demotică.
- ⁹ Hieratică.
- ¹⁰ În regatul etiopian a cărui capitală devine Meroe, apare o nouă scriere hieroglifică, care este o simplificare a scrierii hieroglifice egiptene (vezi mai jos). Scrierea aceasta n-a putut fi descifrată complet datorită și necunoașterii limbii în care sînt înscrise.
- ¹¹ E vorba de preoții din Theba ai lui Amon-Ra, care capătă și în Egipt și în Etiopia o influență covârșitoare, datorită bogăției lor și a pierderii autorității faraonilor ce se succed pe tron cu repeziune, ucși de conspirații sau de răscoale.
- ¹² Era formată din coroana albă a Egiptului de Sus, ombilicată la vîrf, și de coroana roșie a Egiptului de Jos.
- ¹³ Șerpii sînt „ureus-ul”, o cobră, reprezentînd pe zeița din Bute și un alt șarpe care înlocuia pe vulturul cu gîtul golaș al zeiței Nekhebet.
- ¹⁴ Scrierea etiopiană sau meroetică, după capitala statului Meroe, reprezintă un progres însemnat față de cea egipteană și este chiar superioară scrierilor semitice. Într-adevăr în scrierea meroetică nu mai există nici semne pentru două, trei sau chiar patru consoane, nici ideograme, iar vocalele sînt însemnate (cu excepția lui o și u), încît putem vorbi de un sistem alfabetic (cu excepția a două semne pentru silabe).
- ¹⁵ Egiptul n-a cunoscut preoții de profesie în Imperiul Vechi (3000—2000 î.e.n.) și nici o categorie socială a preoților, ci fiecare șef de nomă împlinea și funcții preoțești. Nici în Imperiul de Mijloc (2000—1580 î.e.n.), preoții nu reprezintă o categorie socială aparte. De-abia în Imperiul Nou (de la 1580 î.e.n.) apare tagma preoțească care cîștigă foarte repede averi mari și influență politică. Faraonii încep lupta împotriva preoțimii și a puterii ei extraordinare, întemciată pe bogăția foarte mare a templelor pe care le administrau. Astfel Ikheunaton (Amenophis

IV 1370—1352 î.e.n.) închide toate templele și în special acelea ale lui Amon din Teba, confiscă bogățiile lor, și instituie religia unui singur zeu, Aton. După moartea lui însă preoțimea își recapătă puterea, deși numeroase răscoale și schimbări politice fac situația lor precară.

Nubia, țara aurului, care forma partea de nord a Etiopiei, aparținea lui Amon, zeul din Teba și era exploatată de preoții aceluși zeu.

⁴¹ În timpul faraonilor din dinastia libiană, preoții lui Amon se refugiază însă în Nubia și întemeiază un regat care se va menține peste 1000 de ani. Este regatul etiopian, care la început își are capitala la Napata, dincolo de cataracta a IV-a.

Regatul etiopian era un stat teocratic în care toată puterea politică se afla în mâna preoților lui Amon, care stabileau o serie de interdicții și de opreliști în viața de toate zilele a regelui și a tuturor locuitorilor.

⁴⁷ Statele democratice grecești cunoșteau pedeapsa cu exilul pentru feliurite vinovății, la care se adaugă de obicei confiscarea averii și pierderea cetățeniei. La Atena Clistene (cam 500 î.e.n.) introduse pedeapsa ostracismului prin care este exilat pe timp de 10 ani, fără confiscarea bunurilor și pierderea cetățeniei, acela care amenință egalitatea democratică prin influența sa în cetate, sau care era bănuit că vrea să devină să devină tiran. Pedeapsa era pronunțată de Adunarea poporului pe baza unui vot prealabil.

⁴⁸ În cadrul solidarității penale a familiei, ale cărei urme se pot observa și în societatea greacă, rudele răspundeau pentru vinovatul din stinul familiei lor. De aceea respectivii acceptau pedeapsa, căci altfel ea ar fi fost aplicată membrilor familiei. Și așa membrii familiei erau pedepsiți împreună cu vinovatul (vezi cap. 12 despre muncă).

⁴⁹ O parte din pasajul care urmează se găsește la Strabon, 17, 2, 1—3. În legătură cu obiceiul acesta vezi I, 70, și nota 231.

²⁰ Ptolemeu al II-lea Filadelful a domnit de la 285 la 247 î.e.n.

²¹ Spirit raționalist, autorul nu crede în superstițiile de care se foloseau preoții lui Amon. De aceea el aprobă și acțiunea lui Ergamenes, care a desființat pentru un timp teocrația etiopiană.

²² Este titlul dat unor curteni, atât în timpul faraonilor cât și al dinastiei Ptolemeilor.

²³ Lângă cataracta a treia, la Kermia, s-a găsit mormintul unui conducător îngropat cu soția sa și cu peste o sută de servitori, uciși probabil în vederea acestui scop. Iar în Egipt, în timpul Imperiului vechi, exista obiceiul să fie îngropați împreună cu regele și câțiva curteni, cum se vede în mormintele de la Saqqara. Dealtfel și mormintele regilor sciți, după cum povestește și Herodot, au arătat existența aceluiași obicei.

²⁴ Napate.

²⁵ Prin etiopieni grecii înțelegeau, în general, populația cu pielea neagră.

²⁶ Adică regiunea dintre Nil și Marea Roșie.

²⁷ Vezi I, 34, 6.

²⁸ Vezi Strabon (17, 2, 3).

²⁹ Vezi amănunte la II, 15.

³⁰ Diodor nu este favorabil monarhiei și arată aici diversitatea criteriilor după care se aleg regii. Dar de fiecare dată regele este „ales” de popor pentru o calitate a sa, o superioritate pe care o posedă și nu cucerește puterea prin forță.

Pasajul trebuie interpretat ca o explicație, care izvorăște din convingerile stoice ale autorului și poate și ca o aluzie la dictatura care era pe cale să se instaurze la Roma, în ultimile decenii î.e.n. De aceea este puțin probabil că faptele acestea au fost reale și că alegerea regilor s-ar fi făcut după asemenea criterii în Etiopia. Mai ales că din studiul societăților primitive cunoaștem alte criterii de alegere a regilor, atunci când aceștia sînt aleși, ceea ce se întâmplă foarte rar.

- 31 Ar putea să fie vorba despre actuala oază Nukeila, situată în pustiul libic, dar care nu este prea întinsă.
- 32 Filozof, istoric și geograf din sec. II î.e.n. A reprezentat curentul chorografic în opoziție cu geografia matematico-exactă.
- 33 Autorul unei lucrări geografice serioase — tot în maniera chorografică — în jurul anului 100 î.e.n. Ea conține 11 cărți și a fost mult folosită de Strabon și de Pliniu cel Bătrîn.
- 34 Este Golful Persic.
- 35 Partea de nord a Etiopiei (țara Kuș cum o numesc egiptenii și după ei eвреii în Biblie) care începe de la Syene (la prima cataractă) se numea Nubia („țara aurului”) în egipteană. În regiunea aceasta, la actualul Wadi Alaki, dar și în sudul Egiptului se găseau mine de aur. Actualmente în Sudan zăcăminte de aur se găsesc în partea de nord a țării, între Nil și Marea Roșie, în regiunea centrală Nubia și în regiunea de graniță cu Congo.
- Iar în Egipt mine de aur se găseau tot în regiunea de sud a țării la actualul Gebel Zebara la 55 km depărtare de Nil, în dreptul fostei cetăți Edfu, apoi în pustiul, în dreptul orașului Koptos pe drumul care merge de la Nil la portul Leucos Limen de la Marea Roșie.
- 36 Este Marea Roșie.
- 37 Adică „mîncătorii de pește”.
- 38 Corespunde sudului Persiei și Belucistanului.
- 39 Țara trogloditilor este prin urmare Eritreia de azi cu Somalia, care este despărțită prin strîmtoarea Bab-el-Mandeb de Peninsula Arabică.
- 40 Raționalismul lui Diodor îl face să arate că „nevoia” — și nu Prometeu sau Thot — este aceea care a învățat pe oameni diferitele perfecționări tehnice.
- 41 Adică zeul mării le dă hrană în loc să le dea zeița grînelor.
- 42 O mină avea 436,6 gr.
- 43 Conform doctrinei.
- 44 Ptolemeu Evergetul (246—221 î.e.n.).
- 45 Cei răsăriteni (Vezi II, 22).
- 46 Aceeași poveste apare și la Strabon 15, 2, 11—13.
- 47 Același raționalism al lui Diodor respinge credința în zii care ar face revelații oamenilor, sau în eroi binefăcători, care ar descoperi oamenilor diferitele mijloace tehnice.
- 48 Vezi Strabon 16, 4, 14.
- 49 Este vorba despre cleați, care susțineau că universul n-are nici început și nici sfîrșit, el existînd din totdeauna.
- 50 „Mîncători de broaște țestoase”.
- 51 Fără îndoială neamurile care se hrănesc cu cetacei vor minca și pești, scoici sau crabi, astfel că în realitate distincțiile acestea, între popoare care nu ar minca decât un singur fel de hrană, nu pot fi exacte.
- 52 Probabil că autorul se gîndește la satrapia cu același nume, care cuprindea coasta de nord a golfului Persic, întinzîndu-se probabil și pe coasta de vest a golfului, pînă în Arabia.
- 53 Marea Roșie.
- 54 „Mîncători de rădăcini”.
- 55 Adică a lui Sirius, în mijlocul verii.
- 56 „Mîncătorii de lemn”.
- 57 „Mîncătorii de grăunțe”.
- 58 Nap.
- 59 „Vinători”.
- 60 „Vinătorii de elefanți”.

- ⁶¹ Povestea aceasta se bazează pe ideea greșită, dar foarte răspândită în antichitate și în evul mediu, că picioarele elefanților n-au încheieturi, fiind formate dintr-un singur os continuu; ea pornește și de la faptul că elefanții își freacă spinarea de trunchiul unui copac și adesea dorm chiar în poziția aceasta.
- ⁶² Adică „cu nasul în”.
⁶³ „Mincătorii de struți”; Bekker propune „struți-cămile”; vezi nota următoare.
⁶⁴ Adică „struț-cămilă”, deci „pasărea care seamănă cu o cămilă”; vezi II, 50.
⁶⁵ „Mincătorii de lăcuste”.
- ⁶⁶ Vezi aceeași poveste, tratată mai scurt, la Strabon, 16, 4, 12.
⁶⁷ Vezi Strabon (16, 5, 12), Aelianus (17, 40) și Pliniu cel Bătrîn (VIII, 29).
⁶⁸ O populație ilirică; vezi Iustin XV, 2.
⁶⁹ „Mulgători de cățele”.
- ⁷⁰ Același lucru îl spune și Strabon; Agatharchides însă și Aelianus adaugă că populația aceasta bea lapte de cățea când n-au carne.
⁷¹ Mare parte din cele spuse aici se găsesc și la Strabon 16, 4, 17.
⁷² Adică „mutilați” (la organele sexuale).
⁷³ La intrarea în Marea Roșie.
⁷⁴ Scitia și țara trogloditilor.
⁷⁵ Actuala Mare de Azov.
⁷⁶ Un soi de pavian mare.
⁷⁷ „Capete de cîini”; e vorba de pavieni cu capete de cîini.
⁷⁸ Evident că acest animal nu există, dar Diodor trebuie neapărat să satisfacă gustul de extraordinar și de lucruri minunate al cititorilor săi, care căutau în descrierea țărilor fapte nemaiauzite, și care prin tradiția și prin lectura altor opere erau obișnuți să afle asemenea informații în cărțile despre țările exotice.
- ⁷⁹ Probabil un soi de biene.
⁸⁰ Acesta avea 44,4 cm.
⁸¹ Ptolemeu Filadelful (285—246 î.e.n.) nu era interesat numai în cunoașterea și strângerea de animale sălbatice, dar și în introducerea de noi animale domestice în Egipt.
⁸² Elefantul din Africa n-a putut fi domesticit și deci n-a putut fi folosit în trecut la război și nici în zilele noastre la transporturi. Totuși se pare că sub Ptolemei s-ar fi reușit domesticirea elefanților, deși pe de altă parte știm sigur că elefanții din armatele lor erau asiatici.
- ⁸³ Probabil Golful Persic și împrejurimile.
⁸⁴ Probabil cu înțelesul de „marele ocean”.
⁸⁵ Marea Roșie.
⁸⁶ Atît portul, cît și munții sînt de altfel necunoscuți.
⁸⁷ Adică cel apusean sau egiptean.
⁸⁸ Adică bibilici.
⁸⁹ Adică „murdar”.
⁹⁰ „Șerpi”.
⁹¹ Aceasta avea 1,85 m.
- ⁹² În cap. 18 nu este însă vorba nici despre port și nici despre promontoriu.
⁹³ Aceasta arată că locul se găsește la sud de tropicul cancerului.
⁹⁴ Este actualul oraș Ras-Mehamed, din sudul peninsulei Sinai. Vezi Strabon 16, 4, 18.
⁹⁵ Curmale.
⁹⁶ Populația din oaza Hofuf și din insulele Bahrein a format un stat, a cărei forță economică se baza pe comerțul terestru și maritim cu India.
⁹⁷ Populația din sudul Arabiei antice care a format un regat de la mijlocul sec. VI î.e.n. și pînă la 125 î.e.n. Ei au desfășurat un comerț activ și după dispariția statului lor.

- ⁹⁸ Trib arab care, după evenimentele descrise de autor pe coasta Mării Roșii, a ajuns să locuiască pe coasta de apus a Arabiei Fericeite.
- ⁹⁹ Populația din nord-vestul Arabiei, în vecinătatea nabateilor. Au fost apoi în dependența imperiului roman și au dispărut în cursul sec. VII e.n., probabil în urma unei erupții vulcanice catastrofale.
- ¹⁰⁰ Acesta avea 29,60 m.
- ¹⁰¹ Această descriere se găsea probabil în cartea XXXII, care s-a pierdut însă între timp (vezi introducerea).
- ¹⁰² Textul este corupt în locul acesta.
- ¹⁰³ „Care n-are nevoie de foc“.
- ¹⁰⁴ Agatharchides dimpotrivă spune că schimbul se face contra două părți fier sau trei părți de aramă.
- ¹⁰⁵ Strabon (16, 4, 19) spune că aceasta se făcea pentru combaterea somnolenței de pe urma mirosurilor.
- ¹⁰⁶ Este vorba despre regiunea din sud-vestul peninsulei, pe care romanii o numeau „Arabia Felix“. Capitala lor era Mariaba, ale cărei ruine există și astăzi. Locuitorii ei făceau comerț intens, aducând produsele Indiei la Tir, în Egipt și în Mesopotamia și exportând produsele lor proprii ca aur, pietre prețioase, tămâie, mirt, balsam. Alături de fenicieni au fost poporul cel mai activ din punct de vedere comercial din Asia apuseană. Erău conduși de un fel de preoți-regi. Statul lor este cunoscut din sec. VIII î.e.n. Mai târziu, în perioada sa de expansiune, a ajuns să colonizeze Etiopia (Abisinia). Economia bazată pe comerțul de mirodenii și pe agricultura irigată se prăbușește la sfârșitul antichității, cînd regatul a ajuns să fie disputat între Persia Sassanizilor și Abisinia creștină.
- ¹⁰⁷ Corespunde aproximativ lunii noiembrie.
- ¹⁰⁸ Corespunde aproximativ lunii decembrie.
- ¹⁰⁹ Afirmatie falsă: în realitate se poate vedea de la orele 18,40.
- ¹¹⁰ Lucrul acesta se datorește fenomenelor optice care au loc de obicei în amurg. Acestea depind de condițiile atmosferice (claritate, densitatea atmosferei, latitudinea locului de observație, anotimpul etc.).
- ¹¹¹ Este vorba despre Sirta Mare.
- ¹¹² Sint vipere.
- ¹¹³ Este vorba despre fenomenul numit „Fata Morgana“, care se datorește reflecției luminii în deșerturi. Se pare că acest fenomen a jucat un rol însemnat în credințele religioase ale multor populații.
- ¹¹⁴ Este râul Terma din Asia Mică.
- ¹¹⁵ Triburile hamite ale libienilor au cunoscut mult timp regimul matriarhatului. Astăzi încă la targhi sau tuaregi mai există o serie de instituții, care reprezintă rămășițe ale matriarhatului. Tuaregii locuiesc în regiunea care corespunde vechii Libii (nu celei de azi), în masivul Haggat din Sahara și vorbesc o limbă hamită. La fel și la alte popoare hamitice matriarhatul lăsase urme însemnate și în primul rînd la vechii egipteni. Datorită existenței matriarhatului, la triburile libiene, s-au născut probabil tradițiile despre Amazoanele din Libia.
- ¹¹⁶ Este vorba despre Dionisius, supranumit Scytobrachion, care a trăit la mijlocul secolului II înaintea erei noastre și a scris un roman mitologic. Din acesta a extras Nidor următoarele pasaje: Amazoanele și Atlantiada (cap. 56, 60, 61), negătarea lui Dionysos în Libia (cap. 66; IV, 73) și povestea Argonautilor (XV, 40—55). În povestea redată aici se pot urmări bine sincretismul și raționalizarea vechilor mituri grecești.
- ¹¹⁷ Fiul lui Zeus și a lui Danae a fost pusă să lupte contra Medusei — singura murtitoare dintre Gorgone — al cărei cap l-a predat zeiței Atena. Aceasta l-a purtat apoi pe platoșa ei.

- 118 Antraxul era de culoarea roșu-închis ca rubinul, iar smaragdul era orice piatră verde.
- 119 Adică „peninsulă“.
- 120 Vezi cap. 56.
- 121 Vezi IV, 18. Este vorba despre strimtoarea Gibraltar, care purta numele popular de „coloanele lui Heracle“, pe cînd cel cult provenea de la vechiul oraș fenician Gades (Cadizul spaniol) — fretum Gaditanum.
- 122 Fiul al lui Osiris și Isis; era considerat ultimul suveran din așa-zisa „dinastie divină“ a regilor Egiptului, care ar fi domnit peste Egiptul de Jos, iar după alte tradiții chiar peste tot Egiptul. Vezi I, 25.
- 123 Este orașul Myrina din Siria. Și în cele ce urmează sînt rezumate legende mitologice despre orașe din Asia Mică.
- 124 Adică Cibeles.
- 125 Aceștia s-au instalat aici împreună cu misterele cultului „marilor zei“ (kabiri). Apoi insula a fost ocupată de greci din ramura eolică.
- 126 Vezi și Platon, Tim. (20a).
- 127 Iliada (XIV, 200—1).
- 128 „Cerul“.
- 129 „Pămîntul“. Avem aici redarea mitologică a celei mai vechi cosmogonii grecești — dealtfel cu influențe orientale care exprimă motivul răspîndit al separării cerului de pămînt. Diodor l-a umanizat pe Uranos conform interpretării sale raționaliste.
- 130 Nu trebuie confundat cu personajul lui Hesiod — prima femeie — care aduce toate relele pe capul omenirii.
- 131 Respectiv soarele și luna.
- 132 Rîu mitic care a fost identificat cu Ronul, Rinul sau Padul.
- 133 Este vorba despre mama zeilor, Cibeles. Versiunea a doua este cea „normală“. Prima după care — vezi mai sus — ea ar fi fost sora Titanilor, reprezintă o variantă aberantă.
- 134 Cu o singură țevă.
- 135 Adică „tatăl“. La frigieni Attis — Papas deținea locul de zeu suprem.
- 136 Este un popor imaginar pe care cei vechi și l-au închipuit că locuia dincolo de „vîntul de nord“ (Boreu), într-o țară fericită, caldă, petrecînd o viață de 1000 de ani în cîntece și dansuri. Poporul acesta trecea drept foarte evlavios și iubit de zei. Legenda lor este strîns legată de ciclul apolinic. Vezi II, 47.
- 137 Rege legendar al Frigiei care, după o legendă, prefăcea în aur tot pe ce punea mîna, pînă cînd la îndemnul zeului Dionysos care s-a înduioșat de el, și-a spălat mîinile în rîul Pactol, care de atunci conține aur.
- 138 Ea reprezintă forma cea mai cunoscută a unei zeiței chtonice preistorice din Anatólia. În panteonul elenic ea a intrat sub această ipostază, dar există și forme de import inrudite, ca formele microasiatice ale lui Artemis, ca Afrodita, mama lui Eneas, sau Rheea din Creta.
- 139 Fraza trebuie legată și de cele spuse la IV, 27. De aceea Atlas era privit ca întemeietorul astronomiei.
- 140 Hesperus.
- 141 Vezi V, 64.
- 142 Este o altă formă pentru Zeus, identică cu infinitivul verbului „a trăi“, care însă provine de la altă rădăcină decît Zeus-Dios. Raționamentul lui Diodor se bazează pe o „etimologie populară“.
- 143 Vezi I, 23.
- 144 Adică „născut de două ori“.
- 145 Adică de Titani.

- 146 *Vezi IV, 24.*
- 147 *Este vorba despre așa-zisii „mitografi” din epoca elenistică, în opoziție cu cei propriu-zisi din sec. VI—V î.e.n.*
- 148 *În greacă „teascul de strivit struguri” se numea lenôs.*
- 149 *Vezi I, 19.*
- 150 *Vezi altă versiune despre Semele la I, 23.*
- 151 *Vezi IV, 2.*
- 152 *Erau împletite cu iederă, frunze de viță și aveau un con de pin la vîrf.*
- 153 *Originar din Colophon (cam 400—348 î.e.n.) a fost un precursor al poeziei elenistice prin erudiție savantă.*
- 154 *Localitate din Atica, situată la granița cu Beoția.*
- 155 *Este vorba despre imnurile homerice, I, 1—9.*
- 156 *Sînt locuitorii orașelului Draconon sau Drepanon, de pe insula Icaros din grupul Sporadelor, în fața coastelor microasiatice.*
- 157 *Rîul cel mai mare din Pelopones, care curge pe lângă Olimpia.*
- 158 *Adică Nilul.*
- 159 *Vezi nota 116.*
- 160 *În legătură cu acest erou au circulat diferite legende, el fiind socotit cînd fiul lui Apolo, cînd al lui Hermes, sau al lui Oiagros, tatăl lui Orfeu, dar în toate versiunile Linos trece drept un cîntăreț celebru.*
- 161 *Alfabetul grec țși are originea în cel fenician, chiar denumirea literelor fiind semită; alfa corespunde lui alef („vită”), beta lui beth („casă”), gama lui ghimel („spate de cămilă”), delta lui daleth („canat de ușă”). Și ordinea literelor din greacă este la fel cu cea din aramaica vorbită de fenicieni, ca și forma literelor.*
- 162 *È greu de spus ce se înțelege prin litere pelasgice. Se știe că au existat foarte multe variante ale alfabetului grecesc. Pe de altă parte scrierea silabică cipriotă provine dintr-o scriere mai complicată, scrierea lineară B cretană, descifrată în parte abia de curînd. Aceasta din urmă a fost folosită cam prin secolul al XV-lea î.e.n., de cînd datează cele mai vechi însemnări scrise în limba greacă cea mai veche, mai exact în cea aheiană. Textele acestea provin din Creta și din Pelopones de la Micene. Scrierea liniară B din Creta este o scriere silabică cuprinzînd 137 semne. Pelasgii fiind egeo-cretani, în principiu „litere pelasgice” ar putea să însemne litera și scrierea egeo-cretană, deci liniarul B.*
- 163 *Iliada (II, 594—5 și 499—600).*
- 164 *Vezi IV, 25.*
- 165 *Este zeul din Teba, al egiptenilor, identificat mai tîrziu cu Ra, zeul soarelui, și care sub numele de Amon-Ra în Imperiul Nou (de la 1580 î.e.n.) a ajuns zeitatea supremă a egiptenilor. Vezi și cartea I.*
- 166 *Strabon (12, 8, 18—9) socoate drept cauză a numelui deseale cutremure din acea regiune.*
- 167 *În geografia antică numele acesta îl purtau atît o ramură a munților din Caucaz, cît și munții care se întindeau între Epir și Iliria.*
- 168 *Vezi V, 70.*
- 169 *Adică „obligați printr-o înțelegere, incluși într-un tratat”.*
- 170 *Silen era numele generic pentru satirii care îmbătrîniseră.*
- 171 *Marele oracol al lui Ammon.*
- 172 *Vezi I, 20.*
- 173 *Adică Mediterana.*
- 174 *Trecea drept zeul rîului cu același nume din Argolida (Panița de azi), și strămoșul principiilor din Argos.*
- 175 *Vezi V, 64.*
- 176 *Cronografiile elenistice au fixat războiul Troiei în jurul anului 1200 î.e.n., pe baza generațiilor ce s-au succedat de atunci.*

Cartea a patra

Cele ce sînt cuprinse în cartea a patra a lui Diodor

● *O introducere privitoare la cele ce povestesc elenii despre timpurile străvechi, în care au trăit cei mai străluciți eroi, ziși semizei, și acei oameni care au săvîrșit, indecște, lucruri vrednice de luat în seamă, în timpul războiului (cap. I)*

● *Despre Dionysos, Priap, Hermaphroditos și despre Muze (cap. II–VII)*

● *Despre Heracles și despre cele douăsprezece munci ale sale, cum și despre alte lucruri înfăptuite de el pînă a fost înălțat în rîndul zeilor (cap. VIII–XXXIX)*

● *Despre Argonauți, Medeea și fiicele lui Pelias (cap. XL–LVI)*

● *Despre urmașii lui Heracles (cap. LVII–LVIII)*

● *Despre Teseu și muncile lui (cap. LIX–LXIII)*

● *Despre cei șapte împotriva Thebei (cap. LXIV–LXV)*

● *Despre Epigoni, adică urmașii celor șapte căpetenii care au asediat Theba (cap. LXVI–LXVII)*

● *Despre Neleu și despre urmașii lui (cap. LXVIII)*

● *Despre Lapiți și despre Centauri (cap. LXIX–LXX)*

● *Despre Asclepios și urmașii acestuia (cap. LXXI)*

● *Despre fiicele lui Asopos și despre fiii lui Eac (cap. LXXII)*

● *Despre Pelops, Tantal, Oinomaos și Niobe (cap. LXXIII–LXXIV)*

● *Despre Dardanos și despre urmașii lui, pînă în vremurile lui Priam (cap. LXXV)*

● *Despre Dedal și Minotaur și despre expediția făcută de Minos în Sicilia, împotriva regelui Cocalos (cap. LXXVI–LXXX)*

● *Despre Aristaios, Dardanos, Dafnis, Eryx și Orion (cap. LXXXI–LXXXV).*

I. Știm foarte bine că scriitorii care întocmesc — adunînd de la unii și de la alții — lucrări privind vechile legende au multe scăderi în descrierile lor. Căci, mai întîi, este foarte greu să cercetezi și să înfățișezi întîmplări din vremurile foarte îndepărtate. Pe de altă parte, cititorii se uită cu dispreț la scrierile istorice care nu pot înșirui faptele pe temeiul unei cronologii neîndoielnice. Mai mult decît atît : istorisirea se face nespus de anevoioasă din pricina prea multilor și prea diferiților eroi, semizei și oameni vestiți, a căror genealogie trebuie stabilită. Dar cea mai mare greutate de care se lovesc istoricii, uimind cel mai mult, e — pare-se — faptul că oamenii ce descriu isprăvi din vremurile vechi și alcătuiesc lucrări de mitologie nu se înțeleg cîtuși de puțin între ei.

2. Și iată, așadar, de ce istoricii de vază — printre cei mai noi — n-au vrut să se ocupe de povestirea vechilor mituri, avînd în vedere greutățile pe care le întîmpină. De aceea au încercat să descrie întîmplări din vremuri mai noi.

3. Ephoros din Cyme, ucenicul lui Isocrate, s-a încumetat să scrie o istorie universală¹, unde însă trecea peste legendele străvechi. Lucrarea și-a început-o cu întoarcerea Heraclizilor². La fel au procedat și Calistene și Teopomp, contemporanii³ lui Ephoros ; și ei s-au ferit să povestească legendele din vremurile de demult.

4. Noi însă, fiind încredințați că lucrurile stau cu totul altfel și luînd asupra noastră truda de a duce la bun sfîrșit lucrarea, ne-am dat toată silința de-a arăta chiar și isprăvile din timpurile cele mai îndepărtate. Într-adevăr, eroii, semizeii și alți viteji — mulți la număr —, oameni destoinici, au săvîrșit multe și mărețe fapte. Și iată pentru ce urmașii, după ce s-au împărțășit și ei din binefacerile aduse obștii, i-au preamărit pe unii prin jertfe vrednice de zei, iar pe alții cu sacrificii pe măsura eroilor și i-au slăvit pe toți — prin glasul istoriei — cu laudele ce li se cuveneau și care aveau să dăinuiască pe vecie.

5. În cele trei cărți pe care le-am alcătuit pînă acum, am înfățișat cititorilor tradițiile mitologice ale altor neamuri și am descris și condițiile geografice din țările acelor popoare, arătînd ce sălbăticiuni și ce alte viețuitoare trăiesc acolo. Într-un cuvînt, am descris tot ceea ce putea fi vrednic de aducere aminte și toate lucrurile de necrezut. În această a patra carte a noastră, vom depăna mai departe firul legendelor elene cu privire la vremurile străvechi, înfățișînd miturile celor mai de vază eroi și semizei și ale tuturor vitejilor care au săvîrșit, în războaie, lucruri vrednice de pomenire și, deopotrivă, înfăptuirile celor ce, în vreme de pace, au dat legi ori au făcut descoperiri folositoare omenirii.

6. Vom începe cu Dionysos ; și o facem îndemnați atît de obîrșia sa străveche, cît și pentru a înfățișa binele săvîrșit de el neamului omenesc. În cărțile de pînă acum, am arătat cum unii dintre barbari susțin că zeul s-ar fi născut la ei. Într-adevăr, egiptenii pretind că Osiris⁴ este Dionysos al elenilor.

7. În povestirile lor mitologice, ei

afirmă că ar fi cutreierat întreg pământul, că ar fi descoperit vinul și i-ar fi învățat pe oameni să cultive vița de vie. Datorită acestei binefaceri, i-a fost hărăzită nemurirea pe care nimeni n-o tăgăduiește. Dar și inzii⁵ spun foarte lămurit că zeul s-a născut la ei și că, după ce prin istețimea lui a descoperit cultivarea viței de vie, i-a învățat pe toți oamenii folosirea vinului. Fiindcă despre toate acestea noi am mai vorbit cu de-amănuntul, vom înfățișa acum care sînt părerile elenilor cu privire la zeul Dionysos.

II. Spun elenii că fiul lui Agenor⁶, Cadmos, a fost trimis de către regele Feniciei s-o caute pe Europa; și i s-a poruncit ca, de nu o va readuce pe fecioară, nici să nu mai pună piciorul pe pământul Feniciei. Cadmos, după ce a străbătut multe meleaguri, — neputînd-o găsi — și-a pierdut orice nădejde de a se mai întoarce acasă. Ajungînd în Beoția, el a întemeiat⁷ Theba, spre a urma un oracol. Și s-a statornicit acolo, luînd-o de nevastă pe Harmonia, fiica Afroditei⁸; ea i-a născut patru fiice — Semele, Ino, Autonoe, Agaue — și un fiu, pe Polydoros.

2. Cu Semele, Zeus — ademenit de frumusețea ei — avu legături de dragoste. Dar, cum Zeus nu se ducea s-o vadă decît în taină, ea s-a simțit disprețuită și, de aceea, i-a cerut cu stăruință să vină în patul ei în același fel cum se înfățișa cînd vroia să aibă legături trupești cu Hera.

3. Și, dîndu-i ascultare, Zeus s-a dus s-o vadă așa cum se cuvine să sosească un zeu. Veni cu trăsnete și cu fulgere; și, cînd o îmbrățișă, s-a dat pe față cine este cu adevărat. Dar Semele nu putu îndura strălucirea și măreția lui și — fiind însărcinată — născu pruncul înainte de vreme; iar ea a murit mistuită de flăcări. Zeus a luat copilașul și l-a încredințat lui Hermes, poruncindu-i să-l ducă într-o peșteră, la Nysa, — peșteră situată între Fenicia și Nil — și să-l dea în grija nimfelor, ca să-l hrănească și să-l crească după cum se cuvine.

4. Și iată, prin urmare, de ce lui Dionysos i s-a dat — fiind crescut la Nysa — numele format din acela al lui Zeus și al Nysei⁹. Așa ne-o spune și Homer, care în imnurile sale glăsuiește astfel¹⁰: „Se află un munte foarte înalt, Nysa, acoperit cu păduri, departe de Fenicia și în apropierea undelor fluviului Aigyptos“.

5. Mai spune legenda că, după ce a fost crescut de nimfe, Dionysos a descoperit vinul și i-a învățat pe oameni să cultive vița de vie. Apoi străbătînd întreaga lume, răspîndi în multe ținuturi civilizația și, de aceea, toți oamenii l-au învrednicit de cele mai mari onoruri. Dionysos a mai născocit și o băutură pregătită din orz și căreia unii îi spun „zythos“ — băutura a cărei mireasmă nu este cu mult mai prejos decît mireasma vinului. Zeul i-a învățat pe acei oameni ale căror pămînturi nu sînt prielnice culturii viței de vie cum s-o pregătească.

6. Dionysos ducea cu sine o oaste alcătuită nu numai din bărbați, dar

și din femei ; și, cu ajutorul oștirii, el îi pedepsea pe muritorii răi și necucernici. Ca să-și dovedească recunoștința față de patria sa, a desrobii toate cetățile din Beoția și a clădit un oraș cu numele de Eleutherai ¹¹, nume care vrea să arate „neatîrnarea“ acestei cetăți.

III. După o expediție în India, Dionysos se întoarce în Beoția într-al treilea an, încărcat de bogate și nenumărate prăzi. Urcat pe un elefant indian, a fost întâiul în lume care și-a celebrat triumful. 2. Amintindu-și de această expediție, beoțienii și ceilalți eleni au statornicit jertfele trienale, într-o slăvire a lui Dionysos. Ei cred că, atunci, se înfățișează zeul oamenilor. 3. În multe cetăți grecești, din trei în trei ani femeile se strâng în grupuri spre a înălța jertfe lui Dionysos și a se lăsa pradă nebuniei bahice. Datina cere ca fecioarele să poarte ținuturi ¹² și să fie cuprinse — la adunările lor — de o puternică înflăcărare, strigînd „Euai!“ și slăvindu-l astfel pe zeu. Femeile, alcătuite în grupuri, îi aduc jertfe, prăznuindu-i misterii și — ca să vorbim mai pe scurt — presupunînd în imnurile lor prezența zeului. Ele imită, astfel, pe menade ¹³, femeile despre care se povestește că l-au însoțit odinioară pe Dionysos. 4. În expediția sa, zeul pedepsise pe mulți care — pe tot întinsul pămîntului — erau socotiți drept oameni necucernici ; iar între aceștia cei mai vestiți au fost Pentheus ¹⁴ și Licurg ¹⁵. Și, fiindcă descoperirea vinului și dăruirea lui este o mare binefacere pentru oameni, atît prin plăcerea pe care o prilejuiește această băutură cît și prin faptul că cei ce beau vin ajung mai zdraveni la trup, ni se spune că ar fi un obicei ca, la ospete, cînd se dă celor de față vin neamestecat, să se închine cu vorbele : „Zeități celei Bune“. Iar cînd, după ospăt, se slujește vin amestecat cu apă este invocat numele lui „Zeus Salvatorul“. Într-adevăr, vinul cel fără amestec îl duce pe omul care l-a băut într-o stare vecină cu nebunia, pe cînd, amestecat cu ploaia lui Zeus, își pierde din tărie, dar plăcerea de-a bea rămîne aceeași, și relele urmări ale băuturii — ca sminteala sau moleșeala — dispar. 5. Ca să vorbim în-deobște, Mitologia ne spune că zeii care au primit cinstirile cele mai mari din partea oamenilor sînt acei care i-au întrecut pe ceilalți prin însemnatele binefaceri aduse omenirii, mulțumită descoperirilor făcute de ei ; iar aceste zeități sînt Dionysos și Demeter. Cel dintîi este născocitorul băuturii celei mai desfătătoare, iar Demeter dăruie neamului omenesc hrana cea mai bună.

IV. Unii povestitori de mituri mai spun că ar mai fi existat și un alt Dionysos, care ar fi viețuit cu multă vreme înaintea aceluia de care am vorbit. Părinții lui ar fi fost Zeus și Persefona. Unii îl numesc Sabazio ¹⁶. Nașterea lui este slăvită și i se aduc jertfe, primind cinstirile vrednice de o zeitate ; dar numai în timpul nopții și în mare taină, deoarece adunările care au loc atunci atrag asupra celor care iau parte

la ele rușinea și înjosirea. 2. Se povestește despre acest Dionysos că s-ar fi deosebit mult prin agerimea minții lui. Pentru întâiași dată, el ar fi înjugat boii la plug, ca să însămânțeze pământul. Și iată, deci, pentru ce el este înfățișat purtând coarne. Tradiția mitologică ne spune că Dionysos, fiul Semelei, s-ar fi născut într-o vreme mai apropiată de a noastră. Avea un trup moleșit — aidoma unei femei — și înfățișarea lui era aceea a unui om cât se poate de firav ; dar îi întrecea cu mult pe toți în frumusețe. Era foarte înclinat spre desfătărilor Afroditei. În expedițiile întreprinse de el punea să-l însoțească numeroase femei, înarmate cu lănci închipuite în felul unor tirsuri. 3. Se povestește că, prin colindările sale, îl mai însoțeau și Muzele, fecioare ce avuseseră parte de o învățătură cu totul deosebită. Iar acestea l-ar fi desfătat pe zeu prin cântecele și dansurile lor, cum și prin celelalte minunate însușiri, pe care le dobândiseră mulțumită învățaturii. Ne mai spune Mitologia că Dionysos, de care vorbim acum, avea un însoțitor, în expedițiile sale, pe învățătorul său, pe Silen, care îl crescuse și-l ajutase să ajungă la desăvârșirea și la faima de care a avut parte. 4. În lupte, Dionysos era acoperit și împodobit cu arme care prindeau bine la război și cu piei de leopard. În vreme de pace însă, când aveau loc marile solemnități publice și serbări, se înveșmînta în țesături cu fel și chip de culori strălucitoare, potrivite cu o ființă ce urmărește desfătărilor și viața molatică, iar fruntea îi era încinsă cu o panglică, pentru a-l feri de durerile de cap ce-l cuprind pe om când bea vin prea mult ; și, de aceea, Dionysos a primit denumirea de „purtător de mitră“. Se mai spune că această panglică stă la obârșia diademei regești. 5. Dionysos s-a mai numit și „Dimetor“¹⁷, fiindcă cei doi zei purtând acest nume s-au născut din același tată, dar fiecare a fost fiul unei alte mame. Dionysos cel mai nou a moștenit isprăvile celui dinaintea lui. Și, astfel, se face că oamenii care au trăit după aceea — necunoscînd care este adevărul și înșelați de asemănarea numelor — și-au închipuit că n-a fost decît un singur Dionysos. 6. I se atribuie lui Dionysos și un „narthex“¹⁸, pentru motivele pe care le vom înfățișa. La început, când vinul a fost descoperit, Dionysos nu se gîndise să-l amestece cu apă și vinul se bea curat. Dar prietenii care se strîngeau laolaltă ca să benchetuiască — de îndată ce înghițeau mai mult vin fără apă — aungeau aproape să-și piardă mințile și, folosindu-se de ciomege, se loveau unii pe alții. 7. Și, astfel, unii cădeau răniți, iar alții își pierdeau chiar viața, din pricina loviturilor de moarte. Ca să înlătore supărătoarele urmări ale beției, Dionysos n-a voit să ia hotărîrea de a-i opri pe oameni să bea vin neamestecat, fiindcă această băutură prilejuia o prea mare plăcere ; în schimb, le-a poruncit muritorilor să vină la ospete cu un „narthex“ și nu cu ciomege.

V. Oamenii i-au dat lui Dionysos mai multe epitete — așa ni se povestește — pentru a trezi amintirea felurilor întâmplări în legătură cu zeul. L-au numit „Baccheios“, gândindu-se la Bacantele care-l însoțeau; „Lenaios“, amintind astfel împrejurarea când zdrobise cu picioarele strugurii în teasc¹⁹; „Bromios“, din pricina zgomotului²⁰ care s-a putut auzi la nașterea zeului. I-au mai spus și „cel născut în foc“. 2. Și l-au numit și „Triambos“ — fiindcă cel dintâi, dintre câți ne-au fost amintiți vreodată, celebrase un triumf²¹, după ce se întorsese în țara sa de baștină, încărcat de numeroase prăzi, în urma expediției în India. Tot în acest fel, i s-au mai dat și alte epitete, care ar forma o poveste mult prea lungă, dacă le-am înșirui pe toate. Dealtfel, lucrul acesta nici nu se potrivește cu opera istorică pe care ne-am pus în gând s-o scriem. Dionysos este reprezentat avînd două înfățișări, deoarece au fost doi zei cu același nume. Cel vechi purta o barbă lungă, căci în vechime toți oamenii lăsau să le crească barba. Cel mai tânăr era frumos și dedat plăcerilor — așa cum am spus-o mai sus. 3. Unii susțin că zeului i se dă numele „cel cu două înfățișări“ fiindcă oamenii beți au două feluri diferite de a se arăta la beție: unii sînt veseli, iar alții sînt mahmuri. Dionysos mai ducea cu sine — zice-se — și pe satiri, care-l desfătau și-i prilejuiau o mare bucurie, prin dansurile lor și prin cîntecele de „țapi“²². 4. Îndeobște, Muzele îi erau de folos prin aceea că îl bucurau prin creșterea lor aleasă. Iar satirii îl ajutau și ei să ducă o viață fericită și plină de veselie, prin destoinicia lor. Se spune că Dionysos a descoperit întrecerile „thymelice“²³ și a pus să se clădească locuri de unde spectatorii puteau să privească reprezentațiile scenice și să asculte concerte. Mai mult decît atît: i-a scutit de orice contribuții silite pe toți acei care luaseră parte la expedițiile sale, îndeletnicindu-se atunci cu arta muzicii. Și iată, deci, pentru ce — de atunci — s-au întemeiat de către oamenii care au trăit mai tîrziu grupări muzicale, alcătuite de artiștii²⁴ lui Dionysos ce se îndeletniceau cu arta muzicii și erau astfel scutiți de orice dări. Cele cîte le-am spus pînă acum despre Dionysos și despre legendele în legătură cu el socotim că sînt suficiente, întrucît avem în vedere în lucrarea noastră păstrarea proporțiilor.

VI. Vom vorbi acum despre Priap și despre ceea ce ne spune Mitologia cu pricire la el, încredințați fiind că legenda lui Priap este în strînsă legătură cu povestirile care-l privesc pe Dionysos. Cei vechi istorisesc că Priap ar fi fost fiul lui Dionysos și al Afroditei. Și aduc dovezi convingătoare că aceasta i-ar fi obîrșia. Într-adevăr, oamenii care s-au îmbătat simt o pornire firească de a se deda plăcerilor Afroditei. Ba unii chiar spun că oamenii din vechime, cînd voiau — în miturile lor — să amintească de părțile rușinoase ale bărbatului, le spuneau acestora

Priap. 2. Sînt și oameni care susțin că mădularul bărbătesc, care este originea și cauza nașterii oamenilor și a necurmății dăinuiri a neamului omenesc, s-a putut bucura de o cinstire veșnică. 3. Iar mitologii egipteni care au vorbit despre Priap ne povestesc cum că, în vremurile străvechi, Titanii — neluînd împotriva lui Osiris și luîndu-i viața — i-au împărțit trupul în mai multe părți egale și le-au scos pe furis din palat; numai părțile sale rușinoase ei le-au azvîrlit în fluviu, deoarece nimeni n-a vrut să le ia cu sine²⁵. Isis însă, căutînd să-i descopere pe ucigașii bărbatului ei și ducîndu-i pe Titani la pieire, după ce a izbutit să strîngă celelalte rămășițe ale trupului și a plăsmuit, cu ajutorul lor, o formă omenească, a încredințat preoților grija de a le înmormînta, poruncindu-le să fie cinstit Osiris ca un zeu. Dar, cum nu putea să descopere unde se aflau părțile lui rușinoase, Isis mai porunci preoților să le dea și acestora cinstirile zeiești și să așeze într-un templu reprezentarea membrului viril în stare de erecție²⁶. Iată, deci, cele ce spun egiptenii din vechime cu privire la Priap și la slăvirea lui. 4. Zeului unii îi spun Ithyphallos, iar alții Tychon. I se aduc jertfe nu numai în templele din cetăți, dar și la țară — unde Priap este închipuit ca păzitor al viilor și al grădinilor. Acei care, călcînd opreliștele de pe acolo, strică bunurile oamenilor de la țară, sînt pedepsiți — susțin aceștia — de către Priap. Și se poate spune că zeul se bucură de cinstire nu numai în inițierile dionisiace, dar aproape în toate celelalte misterii, fiind prăznuit prin rîsete și glume, cu prilejul jertfelor. 5. Obîrșia lui Hermaphroditos — odraslă a lui Hermes și a Afroditei — este asemănătoare cu aceea a lui Priap. Zeul și-a dobîndit numele din contopirea numelor acelor care i-au dat viață. Cîțiva doresc ca Hermaphroditos, zeitate, să se fi arătat oamenilor din cînd în cînd, la anumite răstimpuri. Trupul său este un amestec de bărbat și de femeie. Într-adevăr, are frumusețea și mlădierea femeii, dar se bucură și de însușiri bărbătești, fiind pornit pe fapte. Sînt unii care susțin că atare creaturi — cu două sexe — sînt monstruoșități ale naturii, care se ivesc foarte rar pe această lume. Ele au darul de a prevesti viitorul — uneori prorocînd lucruri bune, alteori nenorociri. Dar despre acestea socotim că am vorbit îndeajuns.

VII. Cum despre Muze am amintit cînd am înfățișat isprăvile lui Dionysos, acum s-ar cuveni să vorbim doar pe scurt despre ele. Cel mai mulți povestitori de legende — și îndeosebi acei care se bucură de cea mai mare faimă — ne spun că Muzele sînt fiicele lui Zeus și ale Mnemosynei²⁷. Dintre poeți sînt însă unii — puțini la număr — care ne încredințează că Muzele ar fi odraslele Cerului și ale Pămîntului. Printre aceștia se află și Alcman²⁸. 2. De asemenea este o neînțelegere și în privința numărului Muzelor. Unii poeți spun că sînt trei la număr, pe

cîtă vreme alții socot că ar exista nouă Muze. Numărul de nouă este cel care a biruit, fiindcă s-a întemeiat pe autoritatea oamenilor celor mai vestiți, cum ar fi Homer, Hesiod și alții tot atît de însemnați. Într-adevăr, Homer²⁹ ne spune: „Toate cele nouă Muze cîntă, una după alta, cu frumosul lor glas“, iar Hesiod³⁰ ne înfățișează și numele lor în versurile: „Cleo, Euterpe, Talia, Melpomene, Terpsihora, Erato, Polimnia, Urania și Caliope, care dintre toate este cea mai aleasă“. 3. Fiecărei Muze oamenii îi atribuie o înclinație anumită pentru „artele liberale“. Bunăoară: poetica, arta melodică, dansul pantomimei, dănuțitul — în horă și însoțit de muzică —, rîvna pentru cercetarea stelelor și celelalte îndeletniciri de acest fel. Cei mai mulți mitografi le socot fecioare, deoarece — în urma deosebitelor însușiri dobîndite prin educație — ele nu se pot întîna. 4. Li se spune Muze, de la cuvîntul „myein“, care vrea să spună că-i inițiază³¹ pe muritori în acele frumoase și atît de folositoare lucruri de care nu s-au putut bucura oamenii ce nu cunoșteau binefacerile învățaturii. Fiecare nume de Muză — se spune — are un înțeles bine întemeiat. Cleo este numită astfel datorită faptului că laudele poezilor aduc o mare slavă (*clèos*) celor ce sînt cîntați de ei; Euterpe, întrucît îi desfată (*tèrpein*) prin cîntecele sale pe acei cărora le împărtășește binefacerile educației; Talia, mulțumită împrejurării că cei înălțați în slavă prin laudele poemelor „înfloresc“ (*thálllein*) răstimpuri foarte îndelungate. Melpomene poartă acest nume fiindcă arta melodică (*melodia*) își desfată (*tèrpein*) ucenicii prin bucuriile dobîndite de educație. Erato³² se numește așa întrucît oamenii învățați sînt doriți și vrednici de iubire; iar Polimnia, deoarece acei slăviți prin poezie își dobîndesc o veșnică faimă și ajung să aibă mare strălucire, mulțumită multelor sale laude (*pollè hýmnesis*). Urania își datorește numele faptului că acei care au fost educați de ea se înalță cu sufletul pînă la ceruri (*uranòs*), prin renumele lor și ajutați fiind de puterea gîndirii. În sfîrșit, Caliope își datorează numele frumosului său glas (*calè ops*), deoarece pe toți îi întrece prin minunatul ei fel de-a se rosti, dobîndind laudele celor care o ascultă. Dar, fiindcă am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri, să urmăm istorisirile noastre și să vorbim despre isprăvile lui Heracles³³.

VIII. Ne dăm bine seama că povestirea miturilor străvechi — și mai ales aceea a legendelor în legătură cu Heracles — prezintă greutatea pentru acei care vor, la rîndul lor, să le povestească cititorilor. Cît privește măreția faptelor săvîrșite de el, lumea se învoiește — așa ne-o spune tradiția — că eroul s-a înălțat deasupra tuturor celor ce-au fost vreodată pomeniți, dintru începutul începuturilor. Ar fi anevoios să povestim cum se cuvine fiecare din isprăvile sale și să ducem cuvintele noastre pînă la măreția trudelor eroului, ce i-au adus răsplată nemurirea.

2. Și, cum nu se dă prea multă crezare miturilor — fiind vorba de întâmplări din vremuri foarte de demult și destul de ciudate —, trebuie ori să lăsăm de-o parte cele mai însemnate isprăvi ale lui Heracles și să umbrim, astfel, o parte din faima zeului, ori să ne vedem siliți, de vom povesti toate cele săvârșite de el, să înfățișăm cititorilor o istorisire de necrezut. 3. Într-adevăr, unii cititori — avînd un fel neîntemeiat de-a judeca lucrurile — caută exactitatea acolo unde este vorba de legende străvechi, tot așa cum o caută în faptele din zilele noastre. Iar tot ceea ce ei nu pot pricepe și ceea ce-i pune pe gînduri, ei judecă după slăbiciunile omenești din vremea noastră și pun la îndoială, în acest fel, puterea lui Heracles. Și așa se face că isprăvile lui — ce-au fost de-o neînchipuită măreție — ajung să nu mai aibă crezare. 4. Ca să vorbim îndeobște, atunci cînd avem de-a face cu povestiri mitologice, nu trebuie să căutăm cu tot dinadinsul adevărul, în înțelesul cel mai deplin al cuvîntului. Desigur, cînd luăm parte la un spectacol de teatru nu credem în existența centaurilor cu două naturi — alcătuiți din două feluri de trupuri — și nu credem nici că ar fi trăit Geryon³⁴, despre care se spune că a avut trei corpuri; și, cu toate acestea, ascultăm povestirile mitologice și, prin bătăile noastre din palme, sporim cinstirea zeului. 5. Ar fi, fără doar și poate, un lucru ciudat ca pe Heracles, după ce a viețuit în mijlocul oamenilor și a adus pămîntului, prin muncile sale, binefacerile civilizației, muritorii să-l uite și să nu-și mai amintească de tot binele făcut și care ne interesează pe toți, ponegrindu-i laudele binemeritate pentru minunatele-i înfăptuiri. Strămoșii noștri s-au învoit să-l creadă pe Heracles nemuritor mulțumită însușirilor sale neînchipuit de mari. Prin urmare, nu se cuvine să nesocotim evlavia față de acest zeu, deoarece cucernicia noastră am moștenit-o de la strămoși. Dar să lăsăm atare gînduri și să ne apucăm să povestim isprăvile lui Heracles, luînd-o chiar de la început și urmîndu-i pe poeții din vremile de demult și pe acei vechi mitografi care au vorbit despre el.

IX. Se spune că din legăturile pe care Zeus le-a avut cu Danae — fiica lui Acrisios — s-a născut un copil: Perseu. Acesta, însoțindu-se cu Andromeda, ajunse a fi tatăl lui Electryon. Din căsătoria lui Electryon cu Euridice — fiica lui Pelops — s-a născut Alcmena. Avînd, printr-o înșelătorie, legături de iubire cu Alcmena, Zeus a zămislit pe Heracles. Tradiția ne spune, deci, că Heracles — atît din partea tatălui, cît și dintr-a mamei — se trăgea din cel mai mare dintre zei, așa cum ne-a fost dat să arătăm. 2. Destoinicia lui Heracles se poate vedea nu numai din isprăvile sale, dar se vedește chiar înainte ca el să se fi născut. Într-adevăr, noaptea în care Zeus s-a iubit cu Alcmena³⁵ a fost — după vrerea Nemuritorului — de trei ori mai lungă, arătînd, prin

lungimea timpului care de fapt s-a scurs ca să-l zămislească pe Heracles, câtă vînjoșie avea să-i dăruie copilului. 3. Legătura lui Zeus cu Alcmena nu a fost pentru a-și mulțumi patima — după cum făcea cînd era vorba de alte femei. Gîndul lui fusese îndeosebi acela de a zămisli un copil. Și, fiindcă el nu dorea să ajungă s-o îmbrățișeze în chip nelegiuit, nemărînd nici s-o silească, dar nici s-o facă să-și uite cumințenia, Zeus a socotit că viclesugul era singurul mijloc prin care putea să-și atingă ținta, și astfel a înșelat-o pe Alcmena luînd întru-totul înfățișarea lui Amfitrion, a soțului ei. 4. După ce a trecut timpul hotărît de Fire pentru sarcină, Zeus — ce se tot gîndea la nașterea lui Heracles — a chemat în sobor pe toți zeii și le-a spus că va da domnia asupra urmașilor³⁶ lui Perseu băiatului care se va naște în aceea zi. Stăpînită de gelozie, Hera s-a folosit, ca s-o sprijine în planul său, de fiica ei Ilitia³⁷ și a întîrziat nașterea Alcmenei; dar, în schimb, l-a adus pe lume înainte de vreme pe Euristeu³⁸. 5. Văzîndu-se biruit de viclesugul soției sale, Zeus nu și-a luat înapoi cuvîntul dat — gîndindu-se însă la viitoarea slavă a lui Heracles. Și iată, deci, pentru ce se povestește că ar fi convins-o pe Hera ca Euristeu să fie rege — așa cum i-o făgăduise —, Heracles trebuind să slujească acestuia pentru a îndeplini cele douăsprezece munci poruncite de Euristeu, ca să dobîndească nemurirea după ce le va fi împlinit. 6. După nașterea băiatului, Alcmena — temîndu-se de pizmuirea Herei — l-a părăsit pe un cîmp, ce și astăzi se numește „Cîmpul lui Heracles“. Cam în acea vreme, Atena — plimbîndu-se pe acolo împreună cu Hera — cînd l-a văzut a fost uimită de vînjoșia lui și a înduplecat-o pe Hera să-i dea sînul. Pruncul l-a strîns mult mai tare decît ar fi putut-o face un alt copil la acea vîrstă și Hera, simțînd o mare durere, l-a aruncat; dar Atena l-a luat și l-a dat Alcmenei, căreia i-a cerut să-l hrănească. 7. Pe bună dreptate, cineva ar putea fi stăpînit de mirare în fața unei împliniri atît de ciudate: mama copilului, care avea datoria să-l iubească, a vrut să se lepede de el, și — în schimb — aceea care nutrea față de el ura unei mașteri a scăpat, fără să știe, viața unei ființe ce de fapt era dușmanul ei.

X. După aceea Hera trimise doi șerpi să-i facă de petrecanie; dar pruncul, fără să se înpăimînte, i-a apucat pe fiecare de gît, cu cîte o mînă, și i-a ucis pe amîndoi sugrumîndu-i. Iată, așadar, pentru ce arginiei — după ce au aflat cele petrecute — i-au dat copilului numele de Heracles, fiindcă prin Hera el avusese parte de slavă (*clèos*). Înainte i se spunea Alcaios³⁹. Altor copii numele li-l dau părinții, pe cîtă vreme acestuia, și numai lui, numele i-a fost dat de virtuțile sale. 2. Alungat, mai apoi, din Tirint, Amfitrion s-a statornicit la Theba; iar Heracles, crescut acolo, unde-și primi educația și unde s-a deprins mai ales cu exercițiile trupești, i-a întrecut cu mult pe toți ceilalți muritori prin

puterea lui, dobândind de timpuriu o mare faimă, datorită și strălucitelor sale însușiri sufletești. Pe când era doar un efeb⁴⁰, a eliberat Theba și a dovedit astfel că era recunoscător patriei sale adoptive. 3. Tebanii erau pe atunci supuși lui Erginos, regele minienilor, trebuind în fiecare an să-i plătească un bir silnic. Fără să se înspăimânte de puterea ce-i înrobise pe tebani, Heracles îndrăzni să înfăptuiască un lucru despre care s-a vorbit foarte mult. Când sosiră minienii ce trebuiau să ceară birul — pretinzându-l cu trufie —, el i-a alungat din cetate, după ce îi mutilase⁴¹. 4. Erginos ceru de îndată să-i fie predat vinovatul, iar Creon, regele Thebei, spăimântat de puterea vrăjmașă, se gândi să-l predea pe cel învinuit. Dar Heracles stârni pe toți tinerii de-o vîrstă cu el să-și mîntuie țara de robie și scoase, de îndată, din temple armurile ce erau atîrnate de către strămoși — spre a fi închinat zeilor ca trofee —; căci nu era cu putință să se găsească alte arme în cetate, fiindcă minienii îi dezarmaseră pe tebani, ca să-i împiedice să se gîndească la răzvrătire. 5. Atunci Heracles, aflînd că regele minienilor se îndreaptă împotriva Thebei cu mulți oșteni, i-a ieșit în întîmpinare și l-a atacat într-un defileu, unde marele număr de vrăjmași nu putea să angajeze lupta. După ce a ucis pe Erginos și aproape pe toți cei ce veniseră împreună cu el, Heracles — pe neașteptate — se duse lîngă zidurile cetății Orchomenos, capitala minienilor, și năvăli în oraș, dînd foc palatului regal. Și astfel șterse de pe fața pămîntului cetatea. 6. Vestea acestei isprăvi se răspîndi în întreaga Eladă și fiecare se minună în fața acestei fapte uimitoare. Regele Creon se minună și el de marea destoinicie a tînarului, dîndu-i de nevastă pe fiica sa, pe Megara; apoi, — ca și cum Heracles ar fi fost însuși fiul său — îi încredință cîrmuirea orașului. Dar Euristeu, regele din Argos, care privea cu ochi răi și cu bănuială această înălțare, îl chemă și-i porunci să-și ducă la îndeplinire muncile. 7. Deoarece Heracles nu voia să asculte de el, Zeus îi porunci să-i fie supus. Atunci Heracles porni la Delfi să-l întrebe pe zeul de acolo care îi era soarta. Răspunsul oracolului întări hotărîrea lui Zeus, cum că era dator să îndeplinească cele douăsprezece munci poruncite de Euristeu; căci doar astfel îi va fi dată nemurirea!

XI. Atunci, Heracles se întristă peste fire. Pe de o parte, el socotea că nu este cîtuși de puțin vrednic de el, de virtutea lui, să fie robul unui om ce era cu mult mai prejos decît dînsul, iar — pe de altă parte — i se părea primejdios și peste puterile lui să nu se supună poruncilor lui Zeus, părintele său. Și, aflîndu-se Heracles într-o mare încurcătură, își pierdu mințile — această sminteală fiindu-i trimisă de Hera. Bolnav sufletește cum era, starea lui se înrăutăți și, cu mințile rătăcite, încercă să-l ucidă pe Iolaos⁴²; cum însă acesta fugi, el îi străpunse cu săgețile, de parcă

aceștia i-ar fi fost dușmanii, pe înșiși copiii lui, ce-i avea de la Megara și care rămăseseră lângă tatăl lor. 2. Scăpînd cu greu de sminteala ce se abătuse asupra-i, viteazul și-a dat seama de greșeala săvîrșită și a fost tare necăjit văzînd ce mare nenorocire îl copleșea. În vreme ce toată lumea îi împărtășea durerea, Heracles stătu multă vreme singuratic, închis în casă, spre a se feri de orice legătură cu oamenii și pentru a nu avea de-a face cu nimeni. 3. Fiindcă vremea, în cele din urmă, i-a mai ușurat suferința, el s-a hotărît să pornească la Euristeu, ca să-și ducă la îndeplinire grelele munci. Cea dintîi trudă pe care a luat-o asupra-și a fost uciderea leului din Nemeea. Dihania era de o mărime cu totul neobișnuită și n-ai fi putut-o răni nici cu fierul, nici cu arama, nici cu piatra. Trebuia folosită însăși puterea brațelor, pentru ca leul acesta să poată fi biruit. Leul trăia mai toată vremea între Micene și Nemeea, în apropierea unui munte ce, din pricina înfățișării sale, purta numele de „Treton”⁴³, deoarece la poalele lui se afla un tunel lung și neîntrerupt, unde leul obișnuia să se ascundă ca într-o vizuină. 4. Heracles porni într-acolo să-l atace, dar acesta stătea ascuns în vizuină, în care eroul nostru îl urmări. După ce a închis cealaltă deschidere a tunelului, Heracles s-a luat la luptă cu fiara, încolăcindu-și brațele în jurul gîtului ei; atît de tare a strîns-o, încît i-a tăiat răsufierea. Apoi s-a înveșmîntat cu pielea-i uriașă ce-i acoperea tot trupul și de atunci s-a folosit de ea ca de o armă de apărare împotriva primejdiilor ce aveau să se ivească. 5. A doua muncă a fost uciderea hidrei de la Lerna, care — măcar că avea doar un singur trup — avea, totuși, o sută de grumaji, fiecare cu cîte un cap de șarpe. Dacă i se tăia unul dintre capete, creșteau de îndată două în loc. Și, de aceea, se bucura dihania — pe bună dreptate — de faima de-a nu putea fi învinsă. Cînd un mădular al ei era biruit, se ivea într-o clipă în locul lui un îndoit ajutor. 6. Ca să scape de această greutate, Heracles găsi un mijloc ce dovedea o mare istețime. I-a poruncit lui Iolaos să ardă, cu ajutorul unei făclii, partea tăiată — ca să oprească sîngele de a mai curge. Și, astfel, hidra a fost zdrobită și Heracles își muie vîrfurile săgeților în veninul ei, pentru ca orice rană pricinuită de o astfel de săgeată să nu mai poată fi tămăduită.

XII. A treia însărcinare a fost să-i aducă lui Euristeu un mistreț din Erimant, ce-și avea sălașul pe muntele Lampeia din Arcadia. Porunca lui Euristeu părea de neîmplinit. Pentru a lupta împotriva monstrului, se cerea să ai o mare putere și dibăcie, ca să știi precis clipa cînd trebuia să lovești fiara. Într-adevăr, dacă Heracles ar fi lăsat mistrețul să-și deslănțuie furia, datorită dinților săi puternici i-ar fi pus viața în primejdie și eroul s-ar fi văzut nevoit să se apere în așa fel, încît s-ar fi putut să-l ucidă. Și, astfel, Heracles n-ar fi fost în stare să

ducă la îndeplinire însărcinarea primită. 2. Totuși, a cumpănit în luptă așa de bine fiecare mișcare — și cu atîta grijă —, încît și-a împlinit misiunea, ducîndu-i lui Euristeu mistrețul viu. Cînd regele văzu cum îl aducea pe umeri, îl cuprinse groaza și se ascunse într-un butoi de aramă. 3. Cam tot atunci, pe cînd se petreceau aceste lucruri, Heracles a dat o luptă cu așa-numiții centauri — și aceasta din pricina de care vom vorbi acum. Un centaur, căruia i se spunea Pholos (și de la el s-a numit Pholoe și muntele care se afla în vecinătate), îl ospătase pe eroul nostru, deschizînd un butoi de vin ce-l ținea îngropat în pămînt. Povestitorii de legende susțin că străvechiul Dionysos dăruise butoiul unui centaur, poruncindu-i să nu-l deschidă decît atunci cînd va sosi Heracles. Și astfel, viteazul ivindu-se în ținut — după ce trecuseră patru generații — și fiind oaspetele lui Pholos, acesta își aduse aminte de porunca lui Dionysos. 4. Își deschise butoiul. Atunci, mireasma vinului puternic și vechi se răspîndi pînă în lăcașurile centaurilor din vecinătate — ceea ce îi îndemnă să se îmbulzească în jurul casei lui Pholos, ca scoși din minți, repezindu-se care mai de care să dea năvală spre a fura băutura. 5. Înspăimîntat, Pholos se ascunse; Heracles se lupta însă împotriva năvălitorilor — ce vădeau silnicie — atît de vitejește, încît îi ului pe toți. Într-adevăr, el dădea piept cu monștri care, dinspre partea mamei, erau zei, fiind — totodată — făpturi ce știau să alerge cu repeziciunea cailor. Mai erau și foarte puternici, datorită celor două trupuri ale lor, căci erau deopotrivă monștri și oameni, avînd experiența și agerimea de minte a unor oameni. Centaurii sosiseră înarmați — unii cu pini smulși din rădăcină, alții cu bolovani uriași, ba unii cu făclii aprinse sau, în sfîrșit, cu securi care slujeau la tăierea boilor. 6. Heracles îi aștepta neînfricat! El se încleștă într-o luptă vrednică de isprăvile pe care le săvîrșise pînă atunci. Nephelē⁴⁴, mama centaurilor, veni însă în ajutor feciorilor săi, pornind o ploaie strașnică, desigur care nu-i stînjenea pe cei care aveau patru picioare. În schimb, o făptură cu două picioare putea ușor să lunece. Și totuși, în ciuda faptului că dușmanii aveau această superioritate, Heracles se luptă vitejește, omorîndu-i pe cei mai mulți dintre vrăjmași și silindu-i pe ceilalți s-o ia la fugă. 7. Dintre cei uciși, cei mai vestiți au fost Dafnis, Argeu, Amfion, Hippotion, Oreios, Isoples, Melanchaites, Tereu, Dupon și Phrixos. Mai tîrziu, cei care scăpaseră fugind din primejdia ce-i pîndise și-au primit, fiecare, pedeapsa ce li se cuvenea. Homados a fost ucis de către Heracles în Arcadia, după ce încercase s-o siluiască pe Alcyone, sora lui Euristeu. În această împrejurare, Heracles a fost nespus de mult admirat. În ciuda faptului că era în drept a-l vrăjmași pe Euristeu, a socotit totuși că trebuie să dovedească o simțire deosebit de omenească, milostivindu-se de o ființă îm-

potriva căreia se întrebuintă silnicia. 8. Cu Pholos, prietenul lui Heracles, s-a întâmplat însă un lucru ciudat. Fiind legat cu centaurii prin rudenie de sânge, el i-a înmormîntat pe acei care se prăbușiseră în luptă. Pe cînd scotea o săgeată din trupul unuia dintre ei, s-a rănit cu vârful săgeții și rana fiind de nevindecat a căzut rănit de moarte. Heracles l-a înmormîntat cu toată măreția la poalele unui munte, care — pentru a-i veșnici numele — îi slujește mai bine decît o stelă. Într-adevăr, muntele se cheamă Pholoe și astfel reamintește de cel ce se odihnește în acest loc, fără să mai fie nevoie de vreo inscripție. De asemenea, Heracles l-a ucis din nebagare de seamă, rănindu-l cu o săgeată, și pe Chiron, centaurul, ce era admirat pentru meșteșugul său de tămăduitor. Dar trebuie să credem că am vorbit îndeajuns despre aceste ciudate ființe.

XIII. Heracles primi apoi porunca să aducă vestita ciută ce avea coarne de aur și alerga neînchipuit de repede. În îndeplinirea poruncii, viteazul a dovedit o mare pricepere, tot atît de folositoare ca și vînjoșia trupului său. Unii istorisesc că ciuta ar fi prins-o cu ajutorul unei plase, alții spun că — încercînd să-i dea de urmă — a răpit-o pe cînd dormea ; în sfîrșit, sînt și aceia care susțin că i-ar fi venit de hac deoarece, fugărind-o fără încetare, i-a sleit puterile. Dar fapta despre care pomenim Heracles a dus-o la îndeplinire mulțumită doar minții lui deosebite, fără să fi fost nevoie a-și folosi puterea și fără să treacă prin nici o primejdie. 2. Mai apoi, Heracles a trebuit să îndeplinească porunca de a alunga păsările lacului Stîmfal, izbutind cu ușurință datorită iscusinței și istețimii sale. În jurul lacului amintit se adunase o neînchipuit de mare mulțime de păsări, ce prăpădeau roadele ținutului din jur. Nu era cu puțină ca prin vînjoșie să fie toate nimicite, deoarece erau nespuse de multe. Și văzînd Heracles aceasta, a fost nevoie să-și folosească dibăcia, ca să descopere, cu toată șiretenia de care era în stare, un vicleșug împotriva lor. El născoci o zornăitoare de aramă ce scotea un zgomot cu totul înfiorător, și le-a înspăimîntat. Deoarece zgomotul nu mai conținea, păsările nu s-au mai năpusit în jurul lacului — și la aceasta s-a ajuns cu ușurință. Astfel Heracles izbuti să curețe lacul. 3. După ce își duse la îndeplinire și această muncă, el primi de la Euristeu o altă poruncă : să curețe, fără ajutorul nimănui, grajdurile lui Augias, unde, de foarte mulți ani, se adunase o cantitate uriașă de bălegar. Era o muncă pe care Euristeu i-o dăduse cu trufie, ca să-l înjosească. Socotind că nu este un lucru vrednic de el, Heracles a ocolit rușinea de a căra pe umeri bălegarul grajdului, pe care silnicia lui Euristeu i-o ceruse, abătînd cursul râului Alfeu — în așa fel încît apele lui să treacă prin grajduri. Cu ajutorul apelor el curăță bălegarul, fără să fi suferit vreo înjosire, îndeplinindu-și munca doar într-o singură zi. În acest fel, Heracles a putut fi admirat, din nou, pentru marea lui pricepere. Într-adevăr, el

săvârșise ceea ce trebuia săvârșit, îndatorire pe care i-o ceruse trufia lui Euristeu, dar fără să ajungă a-și întina cinstea printr-un lucru nevrednic de nemurirea lui. 4. Mai târziu, primi o nouă însărcinare : să aducă din Creta taurul de care, cum povestește legenda, fusese îndrăgostită Pasifae⁴⁵. Plutind spre insula Creta și biziindu-se pe ajutorul regelui Minos, aduse dihania în Pelopones, după ce străbătu — la întoarcere — un lung drum pe întinsul mării.

XIV. Îndeplinind și această misiune, Heracles statornici Jocurile Olimpice⁴⁶ și alese pentru o adunare atât de însemnată și de măreață locul cel mai frumos. Pe o câmpie din apropierea fluviului Alfeu, unde închină jocurile tatălui său, lui Zeus. Ca răsplată a biruitorilor hotărî Heracles o coroană ; și aceasta pentru că nici el — în binefacerile sale față de neamul omenesc — nu primise nici o plată. 2. Heracles ieși biruitor la toate încercările — fără măcar să lupte —, deoarece nimeni nu cuteza să-și măsoare puterile cu el, temîndu-se de neasemuita lui vînjoșie. Totuși aceste jocuri cer de la cei care se iau la întrecere însușiri ce se bat cap în cap. Bunăoară, îi este greu luptătorului cu pumnii sau celui care ia parte la întrecerea numită „pancration“⁴⁷ să-l biruie pe un alergător la stadiu. De asemenea nu este un lucru lesnicios pentru cine se dovedește foarte bun în luptele ușoare să înfrîngă pe luptătorul iscusit în luptele grele. Și, pe bună dreptate, Jocurile Olimpice trebuiau prețuite mai mult decît toate întrecerile, întemeietorul lor fiind un om dăruit cu atîtea însușiri. 3. N-ar fi drept să trecem cu vederea și să nu amintim darurile pe care zeii le-au făcut lui Heracles, ca să-i răsplătească destoinicia. Întorcîndu-se din luptele lui, zeii, fiecare în parte, pentru a-i înlesni o viață tihnită și pentru a-l face să se veselească în adunările cele mari, la sărbătoriri și la întreceri, i-au dăruit — slăvindu-l — un dar potrivit. Atena îi dădu un peplos⁴⁸, iar Hefaistos o măciucă și o platoșă. A fost între aceste două zeități o întrecere plină de rîvnă, potrivit meșteșugului fiecăruia : Atena se îngrijea de folosul și desfătările păcii, pe cîtă vreme gîndul lui Hefaistos era să-l ocrotească de primejdiile războiului. Dintre ceilalți zei, Poseidon i-a dăruit cai, Hermes o sabie, Apolo un arc — învățîndu-l pe viteaz să-l mînuiască. Iar Demeter, ca să-i dea cinstea cuvenită, statornici „misteriile cele mici“⁴⁹, voind să înlătore întinarea pricinuită de uciderea centaurilor. 4. Cu privire la nașterea lui Heracles, se amintește un lucru cu totul deosebit. Cea dintîi femeie muritoare pe care Zeus a iubit-o, avînd cu ea legături trupești, a fost Niobe, fiica lui Phoroneus ; iar cea din urmă, Alcmena. Mitografii stabilesc, în genealogiile lor, cum că de la Niobe și pînă la Alcmena s-ar fi perindat șaisprezece generații. Prin urmare, Zeus începu a zămisli oameni cu o femeie pe care Alcmena o putea număra printre

strămoșii ei, încetînd să mai aibă, după ce a iubit-o pe ea, legături de dragoste cu vreo muritoare. În vremurile ce urmau, Zeus n-a crezut că va avea copii pe măsura celor zămisliți pînă atunci, și n-a vrut să mai aducă pe lume — pe lîngă cei atît de buni — alții lipsiți de însușiri alese.

XV. Giganții⁵⁰ se războiau cu Nemuritorii în apropierea localității Pallene. Heracles le veni de îndată în ajutor zeilor, nimicind pe mulți dintre Giganți; și dobîndi astfel o faimă fără pereche. Doar zeilor ce l-au ajutat le-a dat Zeus numele de Olimpieni, ca prin această mărturie a prețuirii sale să-i aleagă pe mișei de cei viteji, deosebiți prin această denumire. Și, cu toate că Dionysos și Heracles se născuseră din femei muritoare, li s-a dat și lor numele de Olimpieni. Nu numai pentru că erau feciorii lui Zeus, dar și pentru că își puseseră în gînd, ca și tatăl lor, să aducă mari binefaceri vieții muritorilor. 2. Pe Prometeu, care încredințase oamenilor focul, Zeus îl ținea înlăntuit punînd să-i roadă un vultur ficatul. Dar Heracles, ce înțelesese că Prometeu era pedepsit pentru vina de-a fi fost binefăcătorul omenirii, a săgetat vulturul; iar pe Zeus l-a înduplecat să pună capăt mîniei sale, aducînd astfel izbăvirea unui binefăcător al întregii lumi. 3. Apoi Euristeu i-a dat lui Heracles însărcinarea să aducă ielele tracului Diomede. Ieslele lor erau din aramă, pentru că ielele — fiind sălbaticе și foarte puternice — nu puteau fi stăpînite decît cu frîie de fier. Ele nu se hrăneau cu roadele pămîntului, ci mădularele omenești erau hrana lor, sfîșindu-le; și astfel se hrăneau din nefericirea unor năpăstuiți! Spre a le stăpîni, Heracles le-a aruncat pe Diomede, stăpînul lor, potolindu-le foamea mulțumită cărnii celui care le deschisese pofta nelegiuită de a se înfrupta din trupul omeneșc. Și, astfel, Heracles izbuti să le țină sub porunca sa. 4. Atunci cînd ielele fură aduse lui Euristeu, acesta le-a închinat Herei; iar sămînța lor a dăinuit pînă pe vremea împărăției lui Alexandru Macedon. Săvîrșind și această ispravă, Heracles pluti împreună cu Iason în Colhida, ca să lupte întru cucerirea lînei de aur. Dar vom vorbi cu de-amănuntul despre aceste lucruri, cînd va veni timpul să înfățișăm expediția Argonauților⁵¹.

XVI. Heracles mai primi poruncă să aducă cingătoarea Amazoanei Hippolyte. El porni, deci, război împotriva Amazoanelor și, străbătînd marea căreia îi dădu numele de Pontul Euxin⁵², ajunse la vărsarea rîului Thermodont. Aici și-a așezat tabăra în apropierea cetății Themiscyra⁵³, unde se afla palatul reginei Amazoanelor. 2. Mai întîi, Heracles le ceru cingătoarea pe care făgăduise s-o aducă și, fiindcă Amazoanele nu voiau să i-o dea, eroul nostru porni lupta împotriva lor. Cele mai multe dintre ele au fost orînduite împotriva ostașilor de rînd, iar Amazoanele cele mai de văză își măsurară puterile cu eroul însuși într-o luptă inver-

sunată. Cea dintîi care-l înfruntă a fost Aella⁵⁴. Ea se numea astfel datorită iușelii cu care se mișca. Însă ea înțelese de îndată că potrivnicul său era și mai sprinten. Cea de-a doua a fost Philippis, ce se prăbuși de la începutul luptei, în urma unei lovituri de moarte. Veni apoi să-l înfrunte Prothoe, despre care se spunea că ar fi biruit de șapte ori cîte un dușman, ce-l stîrnise la luptă. După ce Prothoe se prăbuși, mai veni Eriboia — cea de-a patra Amazoană răpusă de Heracles. Aceasta se fălea că era atît de vitează în războaie, încît nu avea nevoie de nici un ajutor ; dar vorbele ei se dovediră a fi doar laudă deșartă, căci în fața unui luptător mai puternic căzu învinsă. 3. După ea urmară Celaino, Eurybia și Phoibe — ce-o însoțeau pe Artemis la vînătoare și ale căror sulite atingeau ținta negreșit ; de data aceasta însă, nu izbutiră să lovească singura țintă ce le stătea în față. Și, măcar că luptau umăr la umăr — acoperindu-se cu scuturile —, au fost măcelărite de Heracles. Apoi viteazul răpuse pe Deianira, pe Asteria și pe Marpe, ba încă și pe Tecmessa și pe Alcippe. Aceasta din urmă, jurînd să nu-și piardă nicio-dată fecioria, își ținu jurămîntul, dar nu izbuti viața să și-o scape ! Melanippe, cîrmuitoarea Amazoanelor, stîrnise admirația prin vitejie, dar acum își pierdu întîietatea. 4. Zdrobind pe cele mai de vază dintre ele, Heracles le fugări pe celelalte. Pe cele mai multe le măcelări și, astfel, dispăru cu desăvîrșire acest neam al Amazoanelor. Dintre captive, el o alese pe Antiope⁵⁵, pentru a i-o dărui lui Teseu. Iar Melanippe⁵⁶ și-a răscumpărat viața, dîndu-i lui Heracles în schimb cîngătoarea ei.

XVII. A zecea muncă hotărîtă de către Euristeu a fost să-i aducă vacile lui Geryon⁵⁷ care pășteau atunci pe coastele Iberiei, scăldate de Ocean. Văzînd Heracles că strădania lui cerea o mare pregătire și că ar fi trebuit să ostenească foarte mult, el pregăti o adevărată expediție și strînse un mare număr de oșteni, de care avea neapărată nevoie. 2. Se răspîndise vestea, pe întreg pămîntul, că Chrysaor⁵⁸ — numit astfel pentru bogățiile sale — era regele întregii Iberii. În lupte, avea alături de el pe cei trei fii ai săi, vestiți prin vînjoșie și prin vitejia lor. Mai mult decît atît : fiecare dintre ei era căpetenia unei oști, alcătuite din semînții extrem de războinice. Încredințat că porunca ce i-o dăduse era foarte greu de adus la îndeplinire, Euristeu îi rîndui lui Heracles și această muncă. 3. Dar Heracles înfruntă primejdiile, cu tot atîta vitejie ca de fiecare dată cînd își ducea la îndeplinire isprăvile. Ostasii i-a adunat în Creta, de unde socotise că ar fi potrivit să pornească. Într-adevăr, această insulă era minunat de bine așezată pentru a porni de acolo expediții în întreaga lume. Cretanii îl primiră pe viteaz cu mari onoruri și — înainte de a pleca la drum — acesta, voind să-și arate

recunoștința față de băștinași, curăță insula de jivinele sălbatice care se aflau acolo. De aceea, mai târziu nu s-a mai găsit nici o fiară în Creta : urși, lupi, șerpi ori alte dihănii de acest fel. Prin isprava lui, Heracles a vrut să dea o nouă slavă locurilor în care, cum ne spune legenda, se născuse Zeus și unde fusese el crescut. 4. Pornind din această insulă, Heracles a navigat spre Libya, unde — mai târziu — l-a stîrnit la luptă pe Anteu⁵⁹, foarte cunoscut pentru puterea trupului și marea lui iscusință în luptele corp la corp. Anteu îi ucidea pe toți străinii pe care-i biruia. Dar în trînta care s-a încins atunci el și-a dat duhul. După isprava cu Anteu, Heracles a scăpat Libya de foarte multe sălbăticiuni, ce mișunau pe acolo. Stăpîn acum peste țară și peste o mare parte din pustietățile aflate în vecinătate, viteazul porunci să se muncească la felurite culturi, în așa fel încît meleagurile s-au acoperit curînd cu lanuri de grâu, pomi roditori, viță de vie, măslini și alte plantații. Ca să vorbim pe scurt. Libya — plină pînă atunci de fiare sălbatice, care-i împiedicau pe oameni să locuiască — ajunsese un ținut roditor, cu nimic mai prejos decît alte țări, în ce privește belșugul. 5. De asemenea, Heracles stîrpi nelegiuirile, omorîndu-i pe călcătorii de lege și pe stăpînitorii plini de trufie, și aduse în cetăți bunăstarea și bogăția. Autorii de povestiri mitologice ne spun că Heracles le-ar fi purtat ură sălbăticiunilor și ar fi încercat să stîrpească și pe oamenii nelegiuți, pentru că — în copilărie — fusese atacat de șerpi, iar cînd, mai târziu, ajunsese la vîrsta bărbăției, un cîrmuitor semeț căruia îi lipsea simțul dreptății l-a ținut la cheremul său și i-a dat grele porunci, punîndu-l la tot felul de încercări.

XVIII. După moartea lui Anteu, Heracles a trecut în Egipt, unde l-a ucis pe regele Busiris⁶⁰, ce-i omora pe străinii sosiți pe meleagurile țării. Apoi străbătu partea pustie și lipsită de apă a Libyei, descoperind o întindere de pămînt roditor și bine udat, unde eroul nostru găsi cu cale să întemeieze o cetate uimitoare, prin mărimea ei, și care primi numele de Hecatompylon⁶¹, din pricina marelui ei număr de porți. Orașul și-a păstrat prosperitatea pînă în vremurile mai apropiate de noi, cînd cartaginezii au trimis împotriva lui oști numeroase, sub conducerea unor minunați generali ce-au izbutit să-l cucerească. 2. Heracles străbătu Libya, ajungînd pînă la Ocean, acolo unde apele sale scaldă Gadeira⁶², și înălță două coloane, pe malurile celor două continente. Apoi — după ce ajunsese pe mare în Iberia — a dat peste cei trei fii ai lui Chrysaor, care conduceau trei oști, așezate la oarecare depărtare între ele. Stîrnindu-l pe fiecare dintre comandanți la o luptă în doi, Heracles îi ucise și luă cu sine vestitele turme de vaci. 3. Apoi, străbătu țara și primi onoruri din partea unuia dintre regii băștinașilor — un bărbat foarte cucernic și drept —, căruia i-a lăsat în dar o parte din vaci. Iar

regele, primindu-le, pe toate le-a închinat lui Heracles și, în fiecare an, îi jertfea lui pe cel mai frumos taur, din câți se nașteau. Vacile sacre au dăinuit în Iberia pînă în zilele noastre. 4. Fiindcă ne-a fost dat să amintim despre coloanele⁶³ lui Heracles, socotim că ar fi potrivit să înfățișăm și cîte ceva în legătură cu ele. După ce ajunse la cel mai îndepărtat punct al continentului Libyei și al Europei, aflat lîngă Ocean, Heracles se hotărî să înalțe coloanele ce aveau să veșnicească amintirea expediției sale. Într-adevăr, dorind să lase o dovadă de neuitat a isprăvii săvîrșite de el, se spune că ar fi apropiat mult capetele celor două continente cu ajutorul unor diguri; 5. și, astfel, continentele care înainte vreme erau depărtate unul de celălalt au ajuns acum despărțite doar printr-un loc de trecere strîmt și puțin adînc, pentru ca — în chipul acesta — să-i împiedice pe monștrii marini din Ocean să pătrundă în marea interioară. A fost o lucrare uriașă, care i-a veșnicit slava. Unii susțin că, dimpotrivă, cele două continente erau unite și că Heracles a tăiat acest loc de trecere între ele, formînd astfel strîmtoarea prin care Oceanul își amestecă apele cu cele ale mării noastre. Dar despre aceste lucruri îi este îngăduit fiecăruia să creadă ceea ce el găsește de cuviință. 6. Heracles făcuse o lucrare de acest fel și în Elada. Ținutul care se numește Tempe⁶⁴, era ca o vale acoperită în mare parte de mlaștini. Eroul nostru a săpat un canal care străbătea teritoriul învecinat și prin el se scurgea toată apa din mlaștini, dînd astfel la iveală cîmpiile ce se pot vedea în Tesalia și astăzi, de-a lungul rîului Peneu. 7. Dimpotrivă, în Beoția, zăgăzuind cursul apei ce trece pe lîngă orașul minoic Orchomenos și prefăcînd ținutul într-un lac⁶⁵, pustii totul pe acolo. Isprava lui Heracles din Tesalia a săvîrșit-o viteazul spre binele elenilor, pe cîta vreme în Beoția el a vrut să-i răzbune pe tebanii înrobiți de locuitorii ținutului minoic.

XIX. Heracles încredință domnia asupra iberilor celor mai destoinici și mai de neam oameni din partea locului. Iar el porni, în fruntea oștilor sale, către țara celților⁶⁶. Străbătînd toată această țară, puse capăt obiceiurilor sălbatice și uciderilor de străini. Și, cum oastea lui Heracles era alcătuită din foarte mulți oameni — veniți să se lupte de bună voie, de pe la toate neamurile —, eroul întemeie un oraș, care de la „peregrinările“⁶⁷ campaniei sale și-a tras numele de „Alesia“. 2. Foarte mulți băștinași au venit și ei în această cetate, amestecîndu-se cu ceilalți locuitori; și, întrucît numărul acestora era mai mare decît al celorlalți, s-a întîmplat că toți locuitorii Alesiei au urmat datinile barbarilor. Pînă în zilele noastre, orașul despre care vorbim este în mare cînstă la celți, socotit fiind un fel de cămin și o metropolă a întregii țări a celților. Din vremea lui Heracles și pînă în zilele noastre, Alesia a rămas neatîrnată,

și n-a fost niciodată jefuită. Dar, în cele din urmă, Caius Caesar, trecut în rîndul zeilor datorită măreției înfăptuirilor sale, luă această cetate⁶⁸ cu asalt și o supuse — dimpreună cu restul țării celților — stăpînirii romane. 3. Heracles a plecat, apoi, din țara celților și trecu Alpii, pentru a pătrunde în Italia. Drumul era foarte anevoios și greu de străbătut, dar el l-a făcut accesibil armatei sale, care-și purta și toate bagajele pe spatele animalelor de povară. 4. Apoi, i-a supus pe barbarii locuitori ai acelor meleaguri și, după ce — pentru silniciile pe care le puneau la cale — a omorît căpeteniile obișnuite să măcelărească și să jefuiască oștile ce treceau pe acolo, atunci cînd ajungeau soldații la vreo strîmtoare, viteazul făcu ca drumurile prin acele locuri să fie sigure pentru urmași. După ce a trecut Alpii și a pătruns — străbătîndu-l — în acel ținut care este o cîmpie și căruia i se spune astăzi Galia⁶⁹, și-a urmat drumul prin Liguria.

XX. Ligurii, care locuiesc pe aceste meleaguri, au o țară cu un pămînt pietros și foarte sărăcăcios. Dar, mulțumită muncii și nespuse de marilor osteneți ale băștinașilor, dă și el sărăcăcioase roade. Iată, deci, pentru ce localnicii sînt puțini la trup, dar prin neconținutele lor străduințe ajung vînjoși. Trăind departe de viața lesnicioasă și molatecă, oamenii despre care vorbim devin sprinteni și, călîndu-se în războaie, ajung viteji și destoinici. 2. Pămîntul pe care-l muncesc cei din împrejurimi cere o neîntreruptă osteneală. Chiar și femeile sînt obișnuite să ia parte, alături de bărbați, la truda lor. Și, fiindcă atît bărbații cît și femeile lucrează alături unii de alții în schimbul unei simbrii, s-a întîmplat în zilele noastre un lucru ciudat cu una din femeile de prin partea locului. 3. Fiind însărcinată, muncea cu ziua împreună cu bărbații. Cînd au apucat-o durerile facerii, s-a oprit din lucru și s-a retras fără nici un zgomot într-un tufiș, unde a născut, acoperind apoi copilul cu frunze — ca să-l ascundă. Femeia noastră s-a întors apoi în mijlocul celorlalți muncitori, ca să muncească mai departe, dar fără să destăinuie nimic din cele întîmplate. Totuși, strigătele copilului au dat lucrurile pe față. Mai-marele muncitorilor nu izbuti, cu nici un chip, să înduplece femeia să-și părăsească munca. Ea n-a încetat să lucreze decît atunci cînd stăpînul — care plătea simbria —, milostivindu-se, îi dădu suma cu care se învoise ; și astfel a cruțat-o de osteneală⁷⁰.

XXI. Străbătînd țara ligurilor și a tirenienilor⁷¹, Heracles ajunge pe malurile Tibului și își așază tabăra chiar în locul unde astăzi se înalță Roma, cetatea care, cu multe generații mai tîrziu, a fost clădită de Romulus, fiul lui Ares⁷². Pe vremea aceea, pe muntele Palatin — așa cum se numește astăzi — locuia doar vreo cîțiva băștinași într-o cetate foarte mică. 2. În ea, oamenii cei mai de vază, Cacius⁷³ și Pinaris⁷⁴, l-au primit pe Heracles cu onoruri și i-au dat multe și plăcute

daruri. Amintirea acestor oameni s-a păstrat la Roma pînă în zilele noastre. Într-adevăr, numele „Pinariii” aparține unei familii care — printre cele mai nobile — dăinuiește la romani și astăzi, din cele mai vechi timpuri. Iar pe muntele Palatin se află o scară ale cărei trepte sînt din piatră și care poartă numele de „treptele lui Caciuz”, întrucît se află în apropierea locului unde a fost casa lui. 3. Primind dovezi de prietenie de la locuitorii muntelui Palatin, eroul le-a prezis acestora că, după ce el va fi trecut în rîndul zeilor, oamenii care vor închina lui Heracles a zecea parte din bunurile lor se vor bucura de o viață mai fericită și mai îmbelșugată. Precizarea lui s-a împlinit pînă în zilele noastre. 4. Nu numai oamenii cu avere neînsemnată, dar chiar și unii cetățeni foarte bogați, făgăduind să-i dea lui Heracles a zecea parte din averiile lor⁷⁵, au ajuns atît de bogați, încît zecimea închinată zeului era de patru mii de talanți⁷⁶. Lucullus — despre care s-ar putea spune că a fost romanul cel mai bogat din vremea sa — și-a prețuit averea, jertfind a zecea parte lui Heracles, zecime pe care a folosit-o în bogate ospete, ce la el se țineau lanț. Romanii i-au înălțat lui Heracles pe malul Tibrului un minunat templu⁷⁷, unde ei obișnuiesc să-și închine — prin sacrificii — a zecca parte din averea lor. 5. După ce viteazul a părăsit malurile Tibrului, a străbătut litoralul Italiei, pătrunzînd în cîmpia de la Cumae. Mitologia pretinde că acolo trăiau oameni foarte vînjoși, dar vestiți pentru nelegiuirile săvîrșite de ei. Această cîmpie se mai numea și Cîmpia Flegraică, numele venindu-i de la o colină ce — în vechime — vărsa flăcări uriașe, așa cum face Etna în Sicilia. Locul se numește Vezuviu și se mai pot zări și astăzi urmele focului revărsat pe acest deal în vremile străvechi. 6. Aflînd că Heracles a ajuns pe acele meleaguri — ne istorisește Mitologia —, Giganții s-au adunat cu toți și au pornit împotriva lui, înșiruiți pentru atac. Întrucît Giganții erau foarte vînjoși, s-a dat o luptă crîncenă, iar Heracles — cu ajutorul zeilor — a putut să-i biruie, omorîndu-i pe cei mai mulți⁷⁸ și izbutind astfel să facă din pămîntul acestui ținut un pămînt bun pentru agricultură. 7. După cîte ne spun autorii de povestiri mitologice, Giganții sînt fiii pămîntului — ai „Gliei” — și sînt numiți astfel pentru că trupurile lor sînt de o mărime cu totul uimitoare. Iată, deci, cele povestite de unii mitografi despre înfrîngerea și uciderea Giganților la Phlegra. Acestor istorisiri li se alătură și istoricul Timaios⁷⁹.

XXII. După ce a plecat din Cîmpia Flegraică, Heracles și-a urmat drumul pe malul mării, făcînd mai multe lucrări în jurul lacului care se numește „Avernus”, închinat zeiței Persefona. Acest lac este așezat între Misenum și Dicaiarheia⁸⁰, în vecinătatea unor izvoare calde⁸¹. Ocolul lacului este de vreo cinci stadii, iar adîncimea lui e neînchipuit

de mare. Mulțumită apelor lui atât de limpezi, el pare a fi de un albastru închis — deoarece este foarte adânc. 2. Mitografiile mai spun cum că, în vremurile străvechi, s-ar fi aflat pe malul lacului un oracol prin care glăsuiau morții, dar că — prin trecerea timpului — el a dispărut. Lacul de care vorbim comunica, pe atunci, cu marea; Heracles — zice-se — ar fi închis locul pe unde se împreunau apele, construind de-a lungul mării un drum ce mai dăinuiește și astăzi și căruia — după numele eroului — i s-a spus „Calea lui Heracles“. 3. Iată, deci, care sînt lucrările lui Heracles în acest ținut. Pornind-o de acolo, el a intrat în regiunea poseidoniaților⁸², unde a găsit o stîncă despre care Mitologia ne spune lucruri neobișnuite și cu totul ciudate. Un vînător — dintre localnici — bărbat vestit pentru mari isprăvi la vînătoare, avea de mult obiceiul să închine Artemidei și să țintuiască de copaci capetele și picioarele animalelor vîinate. O dată, însă, făcîndu-i de petrecanie unui mistreț uriaș, prin vorba sa a înjosit-o pe zeiță, spunînd că are să-și închine lui însuși capul animalului. Vorbele au fost urmate de fapte și omul nostru a spînzurat capul mistrețului de un copac. Cum soarele era dogorîtor, pe la vremea amiezii îl prinse somnul. Dar se întîmplă că, legăturile desfăcîndu-se singure, capul mistrețului se desprinsese de copac și căzu peste vînătorul adormit. 4. Nu trebuie să ne mire această întîmplare, deoarece se povestește și despre alte împrejurări în care zeița Artemis ar fi lovit cu asprime pe cei necucernici. Dar nu s-a întîmplat tot astfel cu Heracles, și aceasta datorită evlaviei sale. 5. Ajungînd la hotarele dintre Rhegium și Locris și odihnindu-se după oboseala unui lung drum, eroul i-a rugat pe zei să-i ia din acest loc niște greieri care-l necăjeau cu țîriitul lor. Zeii au ascultat ruga și nu numai că greierii au dispărut, dar niciodată nu s-au mai ivit în acest ținut. 6. Ajungînd în locul unde strîmtoarea care desparte Italia de Sicilia este cît se poate de îngustă, Heracles și-a trecut vacile în Sicilia. Iar el, apucînd de coarne un taur, a străbătut strîmtoarea înot, avînd aceasta — după spusa lui Timaios — treisprezece stadii⁸³ lățime.

XXIII. Mai tîrziu viteazul, voind să facă ocolul întregii Sicilii, a plecat de la Pelorias înspre muntele Eryx. În vreme ce mergea de-a lungul coastelor insulei, din voința nimfelor au țîșnit scaldători cu apă caldă, spre a-i odihni trupul, trudit de ostenelele și de neajunsurile călătoriei. S-au ivit astfel două izvoare de apă caldă, dintre care unul se numește al Himerei, iar celălalt al Egestei — nume pe care și le trag după locurile unde se află. 2. Ajungînd în apropierea lor, Eryx, fiul Afroditei și al unui domnitor de pe acele meleaguri, pe nume Butas, l-a sîrnit la luptă pe Heracles și, ca preț, a pus țara sa în joc, iar Heracles a pus vacile aduse de el. Mai întîi, Eryx s-a înfuriat, spunînd că vacile erau mult mai prejos decît regatul său; dar Heracles i-a arătat că își

va pierde nemurirea, dacă pierde vacile ; și atunci Eryx a fost înfrînt, pierzîndu-și țara. 3. Totuși Heracles a lăsat-o băștinașilor, căroro le-a îngăduit să culeagă roadele, pînă ce un urmaș de-al său ar sosi să ceară domnia. Ceea ce, de fapt, s-a și întîmplat. Într-adevăr, lacedemonianul Dorieus⁸⁴, care a venit în Sicilia cu multe generații după Heracles, a luat în stăpînire țara lui Eryx, întemeind orașul Heracleia. Cetatea a sporit repede, dar cartaginezii au început s-o pizmuiască, temîndu-se ca nu cumva să ajungă mai puternică decît Carthagina și să nu smulgă fenicienilor întîietatea de care se bucurau. De aceea, au pornit cu oști numeroase împotriva Heracleiei, au biruit-o și au șters-o de pe fața pămîntului. Despre lucrul acesta însă vom povesti, cu de-amanuntul, la vremea⁸⁵ potrivită. 4. Heracles a continuat să facă ocolul Siciliei, ajungînd la un oraș care astăzi se numește Siracuza și unde i-a fost dat să afle întîmplarea — povestită de Mitologie — cu răpirea Persefonei. Celor două zeițe⁸⁶ eroul le aduse mărețe jertfe. El jertfi lîngă Cyane⁸⁷ pe cel mai frumos taur al său, învățîndu-i pe localnici să facă — în fiecare an — adunări mari și să aducă strălucite sacrificii în cinstea Persefonei. 5. Pornind apoi cu vacile sale spre interiorul insulei, sicilii — băștinași — i-au ieșit înainte cu numeroase oști, împotrivindu-i-se ; dar Heracles i-a biruit într-o luptă vestită și a doborît mulți dușmani, printre care Mitologia numără căpitani vestiți — căroro, pînă în zilele noastre, li se dau cinstirile datorate eroilor — ; este vorba de Leucaspis, Peditacres, Buphonas, Glychatas, Bytaias și Crytidias.

XXIV. Apoi, Heracles a pătruns în cîmpia de la Leontinoi, minunîndu-se de frumusețile ținutului. Băștinașii îl primiră cu toată cinstea ; iar el își dovedi prietenia, lăsînd pe meleagurile lor semne nepieritoare care să amintească, peste vremuri, că Heracles trecuse pe acolo. Prin apropierea cetății Agyrium⁸⁸ i s-a întîmplat eroului nostru ceva puțin obișnuit : locuitorii cetății îl cinstiră — așa cum se obișnuiește a se cinsti zeii olimpieni — cu adunări mari și jertfe strălucite. Pînă atunci, Heracles nu primise nici un fel de sacrificii. Pentru prima oară se învoi să primească atari slăviri, deoarece divinitatea îi îngăduise în acea împrejurare să înțeleagă cum că nemurirea îi era sortită. 2. În apropierea orașului Agyrium se află un drum pietros pe unde vacile lui Heracles lăsară urmele copitelor, ca și cum le-ar fi întipărit pe ceară. Faptul că și lui i se întîmplase acest lucru, dimpreună cu îndeplinirea celei de-a zecea munci, i-a dat credință că îi este hărăzită nemurirea. Și iată, deci, pentru ce el primi jertfele anuale hotărîte de localnici întru slăvirea lui. 3. Ca să-și arate recunoștința față de cei care-l prețuiseră atît, viteazul a săpat în fața orașului un lac al cărui ocol era de patru stadii și a poruncit să i se dea lacului numele său. Iar locului unde vacile lăsară

urmele copitelor el i-a dat același nume, închinând eroului Geryon un templu ce pînă în zilele noastre este cinstit de băștinași. 4. A mai închinat o măreață incintă lui Iolaos — nepotul și tovarășul său de arme — și a hotărît să fie și el, în fiecare an, slăvit de localnici cu cinstiri și jertfe, datină păstrată pînă în vremurile pe care le trăim. Într-adevăr, toți locuitorii din Agyrium își închină lui Iolaos pletele lor, lăsîndu-le să crească de la naștere pînă atunci cînd le dăruiesc zeului, în timpul unui marej sacrificiu, spre a-i dobîndi bunăvoința. 5. Într-atît este de sfînt și de slăvit templul lui Iolaos, încît copiii care nu îndeplinesc obișnuitele rituri ajung de nu mai pot vorbi, ca și cum ar fi morți. Totuși, se spune că se tămăduiesc de această boală de îndată ce au făgăduit și au dat chezașii că vor aduce zeului sacrificiul. 6. Localnicii — spre a da cuvenita cinstire acestor rituri — au numit „heracleică“ poarta în fața căreia se aduc zeului prinoasele despre care am vorbit mai sus. În fiecare an, ei orînduiesc cu deosebită rîvnă întreceri gimnice și curse de cai. Întreaga populație, atît oamenii liberi cît și sclavii, slăvesc zeul⁸⁹; iar sclavii primesc poruncă să-l cinstească și ei — dar nu laolaltă cu ceilalți — pe Nemuritor, alcătuiind grupuri, benchetuind și aducînd jertfe. 7. Cu vacile sale Heracles a trecut din nou marea și s-a reîntors în Italia, unde — înaintînd de-a lungul coastei — l-a ucis pe Lacinios⁹⁰, care voia să-i fure vacile, și l-a omorît fără voie pe Croton⁹¹. Pe acesta din urmă l-a înmormîntat cu toată măreția și i-a înălțat un mormînt, prorocind băștinașilor că, după ce va trece o vreme, se va clădi în acel loc o vestită cetate, care are să poarte numele lui Croton.

XXV. După ce Heracles a dat ocol, mergînd pe jos, Mării Adriatice, — ajungînd pe malurile golfului acestei mări —, a pătruns în Epir, de unde a pornit spre Pelepones. De îndată ce a dus la îndeplinire cea de-a zecea muncă, Euristeu i-a poruncit să aducă din Infern — la lumina soarelui — cîinele Cerber. Și, primind Heracles această poruncă, el a socotit că va fi spre folosul lui s-o îndeplinească. S-a dus atunci la Atena, inițiindu-se în tainele de la Eleusis, în acea vreme în care Musaios, feciorul lui Orfeu, avea grija riturilor. 2. Fiindcă l-am pomenit aci pe Orfeu, socotim că nu este nepotrivit ca, abătîndu-ne din drumul nostru, să ne oprim puțin și asupra lui. Orfeu era fiul lui Oia-gros și era trac de obîrșie. Mulțumită învățaturii sale și destoiniciei de care dădea dovadă în arta cîntatului, ca și în aceea a poeziei, el a fost socotit cu mult mai presus decît toți cei pomeniți de istorie. Orfeu a compus un minunat poem, cu totul deosebit prin melodia sa, atunci cînd era cîntat. Atît de mare i-a fost faima, încît a crezut că era în stare — prin cîntecele-i melodioase — să vrăjească fiarele și copacii. 3. După ce s-a dedat studiului și după ce a învățat ce spun miturile cu privire

la zei, a călătorit în Egipt, unde și-a desăvârșit cunoștințele, și-a ajuns astfel cel mai de seamă dintre eleni în știința misterior și a teologiei, cum și cel mai mare dintre poeți și cântăreți. 4. Orfeu i-a însoțit pe Argonauți în expediția lor și, îndemnat de iubirea față de soția sa, a cutezat să coboare (cum nici nu ne-am putea gândi) în lumea morților. Apoi, ademenind-o și câștigând-o de partea lui prin farmecul cântecelor sale pe Persefona, a înduplecat-o să-l ajute a-și îndeplini dorința care-l mînase la Hades și să-i îngăduie a-și aduce pe pămînt pe soția lui ce murise, făcînd și el cum făcuse mai înainte Dionysos cu Semele. Într-adevăr, Mitologia ne povestește că Dionysos a scos din Infern pe mama lui — Semele —, căreia i-a dăruit nemurirea și i-a schimbat numele în acela de Thyone. Dar, după ce am înfățișat aceste lucruri cu privire la Orfeu, să ne întoarcem acum la Heracles.

XXVI. Eroul nostru a coborît și el în împărăția lui Hades — ne-o spune tradiția mitologică — și a fost primit de Persefona ca un frate, îngăduindu-i chiar să-l slobozească din lanțuri pe Teseu, împreună cu Piritou⁹², și să-i ducă pe amîndoi înapoi pe pămînt. Tot cu învoirea ei, l-a înlănțuit pe Cerber pe care — nici nu ne vine a crede! — l-a scos din Infern și l-a arătat oamenilor. 2. Cea din urmă muncă a lui Heracles a fost aducerea merelor de aur ale Hesperidelor⁹³. El a plutit, așa-dar, din nou spre Libya. Cu privire la aceste mere părerile mitografilor sînt împărțite. Unii susțin că existau în cîteva grădini ale Hesperidelor în Libya, păzite cu strășnicie de un balaur spăimîntător, pe cîtă vreme alții socotesc că Hesperidele aveau turme de oi atît de frumoase, încît — printr-o metaforă poetică — s-a pretins că erau mere „de aur”, tot așa cum Afrodita este numită, pentru frumusețea ei, „Afrodita cea de aur”. 3. În sfîrșit, alții pretind că oile⁹⁴ aveau o culoare cu totul deosebită și foarte asemănătoare cu aceea a aurului. Iar prin balaur trebuie să înțelegem „păzitorul turmelor” — un om vînjos și neînfricat, gata să ucidă pe toți acei care ar fi avut îndrăzneala să le răpească. Dar despre cele de care vorbirăm pînă acum, slobod este fiecare să creadă ceea ce va socoti de cuviință. 4. Oricum, Heracles l-a ucis pe cel care păzea turmele — sau merele —, ducîndu-le lui Euristeu. Aducîndu-și astfel la îndeplinire toate muncile, el a așteptat în schimbul străduințelor să dobîndească nemurirea, vestită de oracolul lui Apollo.

XXVII. Nu trebuie să pierdem din vedere povestirile mitologice⁹⁵ în legătură cu Atlas și neamul Hesperidelor. În țara numită Hesperitis trăiau doi frați foarte vestiți: Hesperos și Atlas. Ei aveau turme de oi de o rară frumusețe; iar culoarea oilor era galbenă, precum aurul. Și, cum poeții le spun oilor „mela”, turmele au primit numele de „mela” de aur. 2. Hesperos a avut o fiică ce se numea Hesperis și pe care a dat-o de soție fratelui său Atlas. De la ea și-a luat numele țara. Hes-

peris i-a născut lui Atlas șapte fiice, numite după tatăl lor Atlantide, iar după numele mamei, Hesperide. Cum erau deosebit de frumoase și de cumiști, se povestește că Busiris, regele Egiptului, le-a dorit. Și, de aceea, porunci unor piraiți să treacă marea spre a le răpi, aducându-i-le. 3. În această vreme, Heracles săvârșea cea din urmă muncă a sa, omorându-l, în Libya, pe Anteu — care-i silea pe toți străinii să se lupte cu dînsul. Cam tot atunci l-a pedepsit, așa cum i se și cădea, pe Busiris. Acesta îi sacrifică lui Zeus pe toți străinii ce pășeau pe pămîntul Egiptului. Plutind, apoi, pe Nil în sus pînă în Etiopia, Heracles ucise pe Emathion, regele etiopienilor, ce se pregătea să-l înfrunte în luptă. După aceea s-a înapoiat la îndatorirea sa. Dar piraiții trimiși de Busiris au găsit pe fiicele lui Atlas jucîndu-se în grădină, le-au răpit și au fugit cu ele pe corăbiile lor. 4. Heracles i-a prins însă pe cînd prînzeau pe țarm și, aflînd de la fecioare ce se petrecuse, a luat viața tîlharilor și i-a înapoiat fiicele lui Atlas. Ca să-și dovedească recunoștința față de el, pentru binefacerea sa, Atlas i-a dat bucuros viteazului nu numai lucrul pentru care venise, ca să-și aducă la îndeplinire sarcina, dar l-a și învățat să pătrundă adînc în tainele astrologiei. 5. Atlas cunoștea bine această știință, deoarece descoperise — cu multă pricepere — sfera astrelor⁹⁶; și iată de ce s-a crezut că el poartă pe umerii săi întreaga lume. Tot astfel și Heracles, după ce a răspîndit printre eleni această învățătură despre sfericitate, s-a bucurat de un mare renume; și, în legenda că ar fi luat asupra-i lumea pe care Atlas o purta, este reprezentată în mod simbolic numai împrejurarea despre care vorbim.

XXVIII. În vreme ce Heracles se îndeletnicea cu lucrurile amintite mai sus, se povestește că Amazoanele care mai rămăseseră în viață s-au adunat pe malurile rîului Thermodont, grăbindu-se să se răzbune pe eleni pentru înfrîngerea suferită în războiul împotriva lui Heracles. Erau, mai ales, înfuriate pe atenieni, deoarece Antiope — regina Amazoanelor, numită de unii și Hippolyte — era ținută în robie⁹⁷ de către Teseu. 2. Și astfel, asigurîndu-și în această expediție sprijinul sciților, Amazoanele au adunat o însemnată oaste, care sub conducerea lor a trecut Bosforul Cimerian⁹⁸ și a pornit să înainteze prin Tracia. După ce străbătu o mare parte a Europei, oștirea Amazoanelor a pătruns în cele din urmă în Attica, unde-și așeză tabăra în locul care astăzi se numește „Amazoneion“⁹⁹. 3. Aflînd că ele porniseră împotriva lui, Teseu a venit în ajutorul oștirii alcătuite din cetățenii Atenei, aducînd-o cu dînsul și pe Antiope, de la care avea un fiu, Hipolit. În bătălia ce s-a dat atunci, ostașii lui Teseu — atenienii —, care erau mai viteji decît Amazoanele, le înfrînseră, măcelărind o parte din ele; iar pe celelalte le alungă din Attica. 4. Antiope, luptînd și ea alături de soțul ei Teseu,

și-a sfârșit eroic viața, după ce săvârșise fapte de vitejie. Amazoanele ce izbutiseră să scape și-au pierdut nădejdea că se vor mai întoarce în țara lor și, împreună cu scitii, au pornit-o înapoi în Scitlia, statornicindu-se în mijlocul acestui neam. Dar am vorbit îndeajuns despre Amazoane; și acum să ne întoarcem la isprăvile lui Heracles.

XXIX. După ce a sfârșit-o cu muncile sale, oracolul îi dezvăluie că ar fi spre binele său dacă — înainte de a intra în rîndul zeilor — ar trimite o colonie în Sardinia, condusă de fiii pe care el îi avusese cu Thespiadele. Dar, fiindcă ei erau foarte tineri, eroul hotărî să-l trimită împreună cu ei și pe nepotul său Iolaos. 2. Acum ni se pare că ar trebui să povestim mai întâi cum s-au născut acești băieți, ca să vorbim apoi, cît vom putea mai deslușit, despre felul în care a fost trimisă colonia amintită mai sus. Se afla la Atena un bărbat de vază, pe nume Thespios, coborîtor dintr-o familie vestită; el era fiul lui Erehteu și domnea peste un ținut¹⁰⁰ ce-i purta numele. Nevestele lui îi născuseră cincizeci de fiice. 3. Într-o vreme cînd Heracles era încă foarte tînăr — dar totuși puterea îi era nespuse de mare — eroul nostru a rîvnit să aibă copii cu fiicele lui Thespios. De aceea, Thespios l-a chemat pe Heracles la un sacrificiu și i-a pregătit un ospăț strălucit, trimițîndu-i apoi, una cîte una, pe fiicele sale. Și, astfel, — viteazul avînd legături trupești cu ele și lăsîndu-le grele — ajunse a fi tatăl a cincizeci de feciori, cărora li s-a spus, cu un nume care-i arăta pe toți, Thespiazii. Cînd aceștia au ajuns la vîrsta bărbăției, tatăl lor a hotărît a-i trimite să întemeieze colonia pomenită mai sus, în Sardinia, pentru a urma oracolul. 4. Fiindcă Iolaos îl însoțise în toate expedițiile și era conducătorul flotei sale, Heracles i-a încredințat grija Thespiazilor și a întemeierii coloniei. Dintre acești cincizeci de fii ai eroului nostru, au rămas la Theba doar doi, iar urmașii lor se bucură — zice-se — pînă în zilele noastre de o mare trecere. Au mai rămas alți șapte la Thespias — unde au fost numiți „demuchoi”¹⁰¹, și se povestește că urmașii lor ar fi fost conducătorii cetății pînă în timpurile mai apropiate. 5. Toți ceilalți, ca și mulți alții — făcînd aceasta de bună voie — au pornit dimpreună, călăuziți de Iolaos, ca să întemeieze colonia și au luat calea mării spre Sardinia. Pe locuitorii insulei Iolaos i-a supus, în urma unei bătălii, împărțind cea mai frumoasă parte a pămînturilor de acolo în loturi, și mai ales ținutul care este o cîmpie și se numește „Iolaeion”. 6. După aceea desteleni ținutul despre care vorbim, sădind pomi roditori și făcînd din Sardinia un pămînt rîvnit de mulți. Această insulă ajunse atît de vestită pentru îmbelșugatele sale roade, încît cartaginezii — a căror putere a sporit în cursul timpului — rîvniră s-o cucerească, dînd multe bătălii și înfrun-tînd primejdii. Dar vom povesti despre lucrurile acestea la vremea potrivită¹⁰².

XXX. După ce și-a statornicit colonia, Iolaos l-a chemat din Sicilia pe Dedal, ca să-i înalțe numeroase și mari clădiri purtând denumirea de „dedalice” — după numele constructorului — și care dăinuiesc pînă în zilele noastre. El a clădit gimnazii mari și costisitoare, tribunale și, într-un cuvînt, tot ceea ce poate să aducă înflorirea unui stat. 2. Thespiazii au îngăduit lui Iolaos să dea populației numele său, și oamenilor de acolo el le-a spus „iolai”. Astfel a primit cinstirea ce se cuvenea unui tată, deoarece Thespiazii îl socotiseră vrednic de acest nume, fiind foarte legați de el pentru rîvna pe care o arătase întru binele lor. Și iată pentru ce — în cursul vremilor — oamenii care-i aduc jertfe acestui zeu ¹⁰³ îl numesc „tată”, tot așa cum perșii îl numeau „tată” pe Cyrus. 3. Apoi, întorcîndu-se spre Elada, Iolaos a debarcat în Sicilia și a rămas în această insulă mai multă vreme. Unii dintre însoțitorii săi, ademeniți de frumusețea pămînturilor siciliene, s-au așezat în insulă și s-au amestecat cu siculii, fiind deosebit de bine întîmpinați de localnici. Iar în ce-l privește pe Iolaos, el, ca răsplată pentru numeroasele lui binefaceri, a primit — în multe dintre cetățile Siciliei — slăvirea convenită eroilor. 4. S-a întîmplat însă cu colonia Thespiazilor un lucru nou și nemaivăzut. Oracolul ¹⁰⁴ prevestise că toți colonii, ca și urmașii lor, vor avea parte în cursul vremii de o libertate ce va dăinui mereu; și oracolul acesta și-a aflat împlinirea pînă în zilele noastre. 5. Într-adevăr, cu trecerea timpului, colonii — amestecîndu-se cu barbarii, care erau mai numeroși — au îmbrățișat deprinderile barbare și s-au retras în munți, statornicindu-se în locuri sălbatice și neroditoare. Ei au luat obiceiul să se hrănească cu laptele și carnea numeroaselor turme ce le aveau, nelipsindu-le niciodată de-ale hranei. Și fiindcă ei și-au făcut lăcașuri subpămîntene și trăiesc prin peșteri, acești muritori au fost cruțați de primejdiile războiului. 6. Iată, așadar, pentru ce cartaginezii și — mai apoi — romanii, care i-au atacat adeseori, n-au izbutit să îndeplinească ceea ce își puseseră în gînd ¹⁰⁵. Va trebui să ne mărginim la lucrurile arătate pînă acum privitor la Iolaos și la Thespiazi, ca și la ceea ce am spus despre colonia ce fusese trimisă în Sardinia. Să ne întoarcem, acum, la Heracles și să arătăm care sînt isprăvile lui în legătură cu cele spuse de noi pînă acum.

XXXI. După ce Heracles a sfîrșit cu muncile sale, el și-a dat soția, pe Megara, lui Iolaos, deoarece bănuia că din pricina ei se abătuseră asupra-i nenorocirile, prin copiii pe care ea îi născuse; iar el își căută o altă nevastă, să-i aducă pe lume copii mai norocoși, de care să nu mai aibă a se teme ¹⁰⁶. O peți atunci pe Iole, fiica lui Eurytos, cîrmuitorul Oichaliei. 2. Dar Eurytos, care aflase de nenorocirea Megarei, privi cu bănuială cererea lui și îi răspunse că vrea să mai chibzuiescă în această

privință. Respins în chipul acesta, Heracles — înfuriat — a luat cu sine, drept răzbunare pentru ocară ce i se adusese, iepele lui Eurytos. 3. Atunci fiul lui Eurytos, Iphitos, aflînd cum se petrecuseră lucrurile, porni spre Tirint pe urmele iepelor. Heracles l-a urcat pe Iphitos în vîrfurile unui turn și i-a cerut să privească în jur prin ce locuri ar putea iepele să pască. Iphitos însă nu le zări nicăieri. Heracles, de îndată, îl muștră că-l învinuise pe nedrept de hoție și, din înaltul turnului, îl repezi cu capul în jos. 4. Dar, pentru acest omor, viteazul a fost lovit de o boală grea. De aceea porni de îndată spre Pylos, la Neleu, și îi ceru să-l dezlege de vina de-a fi vărsat sînge omenesc. Neleu întrebîndu-și copiii care era părerea lor despre acest lucru, toți — în afară de Nestor, cel mai tînăr dintre ei — răspunseră că n-ar fi dreaptă purificarea. 5. Atunci Heracles se duse la Deifob, feciorul lui Hipolit, și îl înduplecă să-l dezlege de fărădelegea sa. Totuși, acesta nu izbuti să-l scape de boală și — în cele din urmă — Heracles merse să întrebe oracolul lui Apolo, ca să afle cum s-ar putea tămădui. Zeul îi răspunse că lesne se va însănătoși, dacă primește să fie vîndut ca rob și, apoi, să dea fiilor lui Iphitos toți banii luați de pe urma vînzării. Silit de suferință să dea ascultare oracolului, Heracles porni în corabie, împreună cu vreo cîțiva prieteni, spre Asia. Ajungînd pe acele meleaguri, el răbdă să fie vîndut de unul dintre prietenii săi și-l cumpără ca rob Omphale, o fecioară, fiica lui Iardanos — regina meonilor sau, cum se numesc acum, a lidienilor. 6. Vînzătorul înmînă apoi copiilor lui Iphitos banii primiți pentru vînzarea lui Heracles, și astfel, urmînd porunca oracolului, viteazul își redobîndi sănătatea. 7. În vreme ce robea la Omphale, el i-a pedepsit pe tîlharii ce jefuiau țara reginei; i-a pedepsit mai ales pe așa-numiții Cercopi¹⁰⁷, care se dedau la numeroase tîlhării și fărădelegi. Pe unii i-a ucis, iar pe alții i-a adus în lanțuri în fața Omphalei. Pe Syleus, care răpea pe călătorii străini și-i silea să-i muncească viile, el l-a ucis cu o lovitură de săpăligă. De la itoni a luat înapoi lucrurile prădate, atunci cînd pustiiseră o mare parte a țării peste care domnea Omphale. A cucerit apoi, ștergîndu-l de pe fața pămîntului, orașul din care porneau să prade, iar pe locuitori i-a vîndut ca robi. 8. Omphale s-a minunat de vitejia lui Heracles și, aflînd cine este și din cine se trage, i-a înapoiat libertatea și s-a căsătorit cu el. Împreună avură un fiu¹⁰⁸, pe Lamos. Pe cînd era încă rob, Heracles a mai avut de la o sclavă un fiu, pe Cleodaios.

XXXII. Mai tîrziu eroul s-a reîntors în Pelopones și a pornit împotriva Troiei, căci avea temeiu să se plîngă de regele Laomedon, care nu mai voia să-i dea iepele pe care i le făgăduise, deoarece — în timpul expediției cu Iason, pentru cucerirea lîinii de aur — Heracles ucisese o

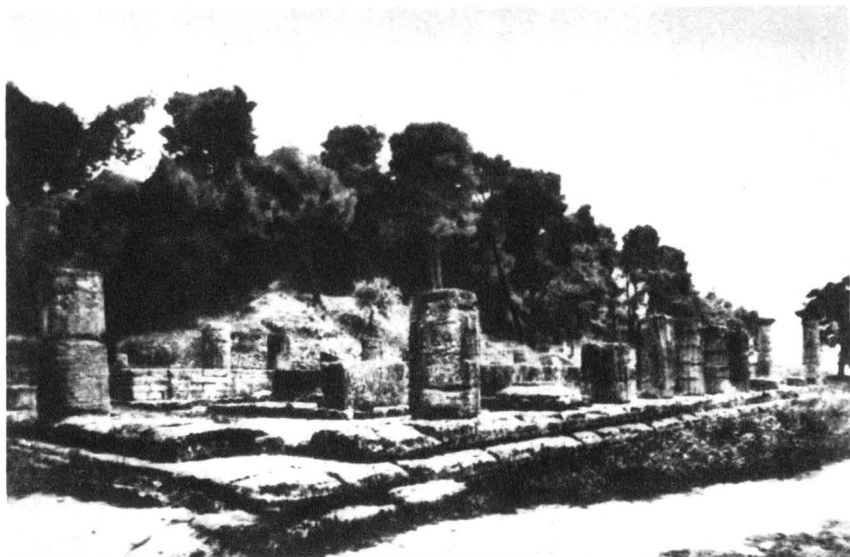
dihanie a mării, ce pustia Troada. Despre acest lucru însă vom vorbi cu de-amănuntul ceva mai departe, când va trebui să istorisim isprăvile Argonauților¹⁰⁹. 2. Într-adevăr, în timpul expediției întreprinse împreună cu Iason, Heracles nu avusese vreme să se răzbune, dar — mai apoi — găsi prilejul să facă război Troiei, pornind împotriva ei cu optsprezece corăbii lungi. Homer spune însă că aceste corăbii n-au fost decât șase. Poetul¹¹⁰ îl pune pe Tlepolem, fiul lui Heracles, să grăiască precum urmează: „Așa era Heracles — eroul puternic —, tatăl meu cel atât de cutezător, inimă de leu. Venind el aici doar cu șase corăbii și cu puțini oameni, pentru iepele lui Laomedon, a pustii cetatea Ilionului și-i văduvi ulițele de bărbați“. 3. După ce trase la țarm în Troada, Heracles luă cu sine pe cei mai viteji dintre însoțitorii săi și înaintă spre oraș, lăsându-l pe Oicleus, feciorul lui Amphiaraios, să-i fie cîrmaciul corăbiilor lui. Laomedon, pe care atacul neașteptat îl împiedicase de a-și aduna o armată mai însemnată — trebuind în grabă să facă față împrejurărilor —, strînsese doar auzi oameni cîți găsi și porni de-a dreptul spre corăbiile lui Heracles, în nădejdea că, dacă le va da foc, va putea pune capăt războiului. Îl întâmpină Oicleus, comandantul navelor, ce căzu în luptă. Iar ceilalți — fiind urmăriți — fugiră de-a valma și se urcară în corăbii, îndepărtîndu-se de coastă. 4. Atunci Laomedon se întoarse și înfruntă pe ostașii lui Heracles, în apropierea cetății. Dar a fost omorît și împreună cu el s-au prăbușit cei mai mulți dintre oștenii săi. Heracles, biruitor, luă cetatea cu asalt și — în învălmășeala de atunci — măcelări pe mulți dintre locuitori. Eroul îi încredință lui Priam domnia Ilionului, pentru că era un om drept. 5. El fusese singurul dintre fiii lui Laomedon care se împotrivise părerii tatălui său, sfătuindu-l să-i dea lui Heracles iepele, după cum făgăduise. Răsplătind vitejia lui Telamon, Heracles i-a dat-o pe Hesione, fiica lui Laomedon; căci el, cel dintîi, în timpul împresurării izbutise să intre în cetate, în vreme ce Heracles ataca partea cea mai întărită a zidului cetății.

XXXIII. După ce făptui acestea, viteazul se întoarse în Pelopones și porni din nou, în fruntea unei oști, împotriva lui Augeas, care nu-i dăduse plata cuvenită¹¹¹. S-a încins atunci o luptă între el și eleeni; și, fiindcă el n-a ieșit biruitor, a pornit-o către Olenos¹¹² — la Dexamenos. Fiica lui Dexamenos, Hippolyte, tocmai se căsătorise cu Azan. Fiind și Heracles de față la ospățul de nuntă și văzîndu-l pe centaurul Eurytion că se poartă foarte necuviincios cu Hippolyte, l-a ucis pe loc¹¹³. 2. Mai apoi, eroul se întoarse la Tirint, unde Euristeu i-a adus învinuirea că unelstește împotriva stăpînirii lui, poruncindu-i să plece din regatul său — dimpreună cu Alcmena, Iphicles și Iolaos. 3. Silit astfel să părăsească Tirintul, Heracles se așază, împreună cu însoțitorii săi, în

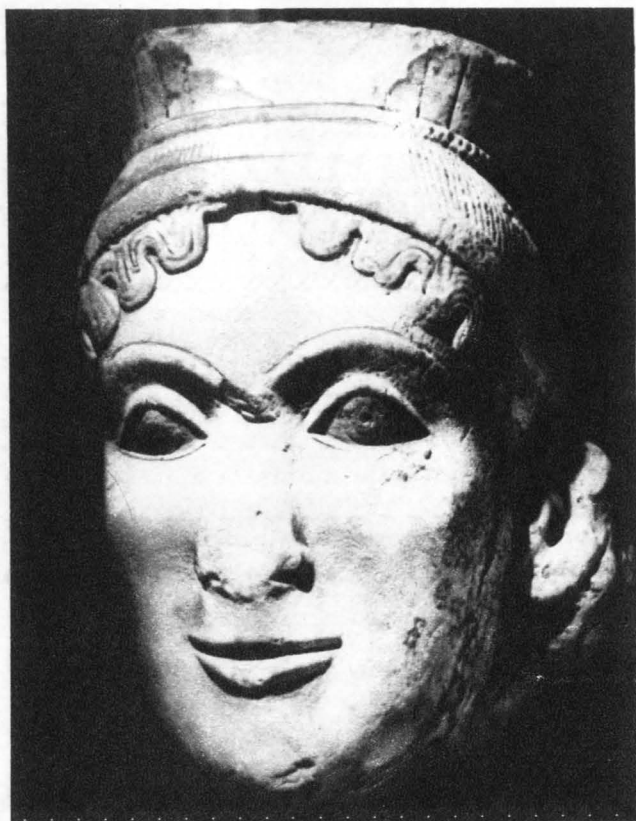
Pheneos, un oraș din Arcadia. Acolo, aflînd că din Elida a pornit o procesiune către Istm — spre a prăznuirii sărbătorirea lui Poseidon — și că în fruntea alaiului era Eurytos, fiul lui Augeas, Heracles porni nebunește într-acolo și pe neașteptate îl ucise pe Eurytos, în apropiere de Cleonai, chiar acolo unde astăzi se înalță templul lui Heracles. 4. Merse apoi, cu oastea împotriva Elidei, omorîndu-l pe Augeas. Iar, după ce luă cetatea cu navală, Heracles aduse înapoi pe Phyleus, feciorul lui Augeas, și-i încredință domnia; căci Phyleus fusese surghiunit de tatăl său în vremea cînd — ales judecător între Augeas și Heracles, pentru a hotărî despre plata pe care trebuia s-o primească acesta din urmă — el fusese de părere că dreptatea era de partea eroului. 5. După această întîmplare, Hippocoon izgoni din Sparta pe fratele său Tindar, iar fiii lui Hippocoon — douăzeci la număr — îl uciseră pe Oionos, feciorul lui Licymnios și prietenul lui Heracles. Furios din pricina omorului, viteazul porni împotriva fiilor lui Hippocoon, pe care îi birui într-o mare bătălie, măcelărindu-i pe toți. A luat, mai apoi, cu asalt cetatea Spartei și l-a înscăunat ca rege pe Tindar, tatăl Dioscurilor. Dar, întrucît el cucerise stăpînirea asupra Spartei, nu i-a încredințat-o decît cu condiția s-o lase într-o zi urmașilor săi. 6. În bătălia de care am amintit, eroul nostru pierdu foarte puțini oameni, dar printre ei se aflau bărbați de vază: Iphiclos, Cefeu și cei șaptesprezece fii ai acestuia din urmă. Căci, din douăzeci cîți erau, scăpară numai trei. Din rîndurile dușmanilor se prăbușiră în luptă Hippocoon, cei zece feciori ai săi și foarte mulți spartani. 7. După această expediție, Heracles s-a reîntors în Arcadia, oprindu-se la regele Aleos. Acolo el cunoscu pe fiica acestuia și, avînd în taină legături de iubire cu ea, a lăsat-o grea. Heracles plecă din nou la drum, spre Stîmfal. 8. Aleos nu știa nimic despre greșeala fiicei sale; doar atunci cînd sarcina îi arătă ce se întîmplase. Atunci regele a căutat să afle cine-i amăgise odrasla. Auges i-a mărturisit că Heracles o necinstise. Dar Aleos nu voi să dea crezare vorbelor ei, poruncindu-i unui prieten de-al său, pe nume Nauplios — pe mîna căruia o dăduse pe fată — s-o înece în mare. 9. În vreme ce Auge pornise spre Nauplia și trecea muntele Parthenion, o apucară decodată durerile facerii și, atunci, se trase într-o pădure învecinată, ca și cum ar fi vrut să-și satisfacă nevoi ale firii. Și astfel născu un băiețel, pe care îl ascunse sub un tufiș; apoi își văzu mai departe de drum, împreună cu Nauplios, ajungînd la portul Argolidei care este Nauplia. Dar se întîmplă că acolo ea scăpă de înec într-un chip cu totul neașteptat. 10. Într-adevăr, Nauplios nu crezu de cuviință s-o înece în mare, așa cum i se ceruse. El o dăruie unor străini carieni, ce porneau cu corăbiile spre Asia, iar aceștia o vîndură regelui Misiei, lui Teuthras. 11.

Templul lui Apollo din Delfi.

Templul Herei din Olimpia

Capul colosal al zeiței Hera de la Olimpia

Partea de mijloc a frontonului templului zeiței Artemis de la Corfu.

Vas din insula Rodos cu elemente decorative între șiruri de animale (sec. VII–VI i.e.n.).

Crater cu coloane corintiene ; scenă reprezentând pe Heracle la Iphitos, servit de sora acestuia Iole în prezența tatălui lor Eurytos.

Amforă mare de la Atena reprezentind pe Heracle care atacă pe centaurul Nessos, ce întinde rugător brațele sale.

Vas din Corint reprezentind pe Heracle în urmărirea centaurilor.

Vas cu trei picioare de la Atena pe care un desen dreptunghiular reprezintă nașterea zeiței Athena.

Hidră din Etruria (Caere) reprezentind aducerea de către Heracle a cerberului în fața lui Euristeu înfricoșat, ce se ascunde într-un vas.

Amforă de Exekias (ceramist și pictor atic de la mijlocul sec. VI î.e.n.) reprezentând pe Ahile și pe amazoana Penthesileia în lupta din fața Troiei.

Cupă antică reprezentând introducerea lui Heracles în Olimp după moartea sa.

Platou din insula Rodos cu scenă reprezentind pe Menelau în luptă cu Hector pe corpul troianului Euphorbos.

Amforă de la începuturile atelierului din Chalcis reprezentind o scenă de luptă între greci și troieni.

Copilașul, pe care Auge îl părăsise pe muntele Parthenion, a fost găsit de niște păstori ai regelui Corythos, în vreme ce sugea la o ciută ; iar păstorii l-au adus în dar stăpînului lor. Corythos, luînd pruncul cu bucurie, îl crescă — închipuindu-și că ar fi însuși fiul său — și-i dădu numele de Telephos, fiindcă se gîndea la ciuta¹¹⁴ care-l hrănise. Ajuns la vîrsta bărbăției și fiind dornic a-și cunoaște mama, Telephos porni să întrebe oracolul din Delfi, care-i porunci să meargă în țara misienilor, la regele Teuthras, 12. unde Telephos o află pe maică-sa ; și ea îi spuse cine-i era tatăl. Se bucură astfel de o foarte bună primire. Și, deoarece Teuthras nu avea nici un băiat, îl căsători pe Telephos cu fiica sa, cu Argiope, hotărînd să-i fie urmaș la domnie.

XXXIV. Într-al cincilea an de la statornicirea lui Heracles la Phe-neos, fiind foarte necăjit de moartea lui Oionos — feciorul lui Licym-nios — și de cea a fratelui său Iphiclos, el părăsi fără să-l silească nimeni Arcadia și Peleponesul și se duse în Etolia, la Calidon — în-șoțindu-l, în surghiun, numeroși arcadieni. Fiindcă nu avea nici copil le-giuit, nici nevastă cu cununie, Heracles s-a căsătorit, după moartea lui Meleagru, cu Deianira, fiica lui Oineus. Nu credem că ar fi lucru nela-locul lui să facem aici o scurtă abatere din drum și să povestim cîte ceva despre nenorocirea care îl năpădisă pe Meleagru. 2. După o recoltă îmbelșugată, Oineus aduse jertfe tuturor zeilor ; nu însă și zeiței Arte-mis, de care nici nu se sinchisea. Mînioasă, zeița asmuți atunci asupra calidonienilor un mistreț uriaș — vestitul mistreț calidonian — 3. ce pustia cîmpurile învecinate și aducea prăpădul prin ogrăzile localnici-lor. Feciorul lui Oineus, Meleagru — un bărbat în floarea vîrstei, deo-sebit prin vînjoșia trupului și vitejia sa —, strînse în juru-i o mulțime de voinici, cu gînd să pornească la vînarea mistrețului. Și, pentru că Meleagru și-a înfipt cel dintîi sulița în trupul dihaniei, toată lumea se învoi să i se dea ca răsplată, pentru această izbînd, pielea mistrețului. 4. Dar, cum Meleagru o îndrăgise pe Atalanta — fiica lui Schoineus — care a luat și ea parte la vînătoare, el îi dăruie pielea ca să-i răsplătească marea vitejie. Fiii lui Thestios însă, înșoțindu-l și ei pe Meleagru la vî-nătoare, s-au înfuriat că cinstise o străină și își nesocotise rubedeniile. Și iată de ce ei, socotind că darul lui Meleagru nu i se cuvenea, i-au întins o capcană Atalantei, au pîndit-o pe cînd se întorcea în Arcadia și i-au înșfăcat pielea mistrețului. 5. Furios că i s-a adus această jignire, deoarece iubea pe Atalanta, Meleagru sări în ajutorul ei. Mai întîi îi rugă — cu multă stăruință — pe hoți să-i dea înapoi Atalantei darul pe care ea îl primise ca răsplată. Dar, întrucît oamenii aceștia nu voiau să-i ia în seamă rugămintele, el i-a ucis, măcar că erau frații mamei sale, ai Alteei. Și iată, așadar, pentru ce Altea — nespuse de îndurerată de

uciderea fraților ei — l-a blestemat pe Meleagru, cerînd zeilor moartea fiului său. Iar Nemuritorii o ascultară, și au dus pe acesta la pierzanie. 6. Sînt unii povestitori de legende care spun că, la nașterea lui Meleagru, Moirele ¹¹⁵ s-au arătat în vis Alteei, spunîndu-i că feciorul său Meleagru nu va muri decît atunci cînd tăciunile pe care i l-au dat acesteia se va mistui. Se mai povestește că Alteea, după ce a născut, era încredințată că viața fiului său atîrnă de păstrarea cărbunelui amintit și că — pentru acest temei — ea l-a păstrat cu multă grijă. 7. În urmă însă, înfuriată din pricina uciderii fraților săi, arse tăciunile care — mistuindu-se — a pricinuit moartea lui Meleagru. Și, deoarece era urmărită de fapta săvîrșită, în cele din urmă Alteea își puse capăt zilelor, spînzurîndu-se.

XXXV. Pe cînd s-au întîmplat toate acestea, Hiponoos din Olenos, mîniat pe fiica sa Periboia, care-i spusese că Ares a lăsat-o grea, o trimise în Etolia, la Oineus, și-i ceru acestuia s-o șteargă de pe fața pămîntului, cît mai curînd. 2. Oineus, care-și pierduse de puțină vreme feciorul și nevasta, nu s-a învoit s-o ucidă, ci a luat-o în căsătorie — iar ea i l-a născut pe Tideu. Iată, așadar, desfășurarea istoriei cu Meleagru și Alteea și ce întorsătură au luat întîmplările din viața lui Oineus. 3. Ca să fie pe plac și de folos calidonienilor, Heracles abătu rîul Acheloos în albia pe care el i-o săpase și astfel un întreg ținut roditor se născu, mulțumită apelor rîului. 4. De aceea, Heracles este închipuit luptîndu-se cu Acheloos, rîul avînd înfățișarea unui taur. În această luptă, se spune că Heracles i-ar fi rupt unul din coarne, pe care apoi îl dăruie etolienilor; cornul se numește „al Amalteei“, oamenii închipuindu-l plin cu tot felul de roade de toamnă — bunăoară struguri, mere și alte poame de acest fel. Avem de-a face cu o alegorie, în care poezii văd în corn canalul fluviului; iar strugurii, merele și rodiile ne duc cu mintea la rodnicia pămîntului udat de Acheloos și la mulțimea pomilor fructiferi ce cresc pe acel pămînt. Numele de Amaltea dat cornului înseamnă același lucru ca și cuvîntul „neistovire“ prin care ni se arată strădania plină de rîvnă și îndărătnicia cerută omului care a făcut lucrarea amintită de noi ¹¹⁶.

XXXVI. Heracles i-a ajutat, apoi, pe calidonieni în expediția lor împotriva tesproților. A luat cu asalt orașul Ephyra și l-a ucis pe regele tesproților, pe Phyleus. Luînd-o prizonieră pe fiica lui și îndrăgindu-se cu ea, avu un fiu cu numele de Tlepolem. 2. Trei ani după căsătoria cu Deianira, Heracles prînzea odată la Oineus; la masă îl slujea Eurynomos, fiul lui Architeles. Acesta, care era un copil, făcu — slujind — o greșală și Heracles îl izbi cu pumnul. Deoarece lovitura fusese prea puternică, măcar că Heracles nu voise să-l lovească de moarte, băiatul

își dete duhul. 3. Foarte îndurerat din pricina împlinirii nefericite, vi-teazul a luat de bună voie calea surghiunului, împreună cu nevasta sa Deianira și cu fiul său Hyllos, care era încă un copil ; și, astfel, ei părăsiră Calidonul. Și, cum mergeau, ajunseră pe malul râului Euenos, unde-l întâlniră pe centaurul Nessos. Acesta, în schimbul unui preț, trecea călătorii de pe un mal pe celălalt. 4. Centaurul luă, mai întâi, pe Deianira ca s-o treacă ; dar, înflăcăându-se de dragoste pentru ea — deoarece era frumoasă —, încercă s-o siluiască. Deianira ceru ajutorul bărbatului său ; și, atunci, Heracles îl străpunse pe Nessos cu o săgeată. Pe când o îmbrățișa, fiind rănit de moarte, centaurul spuse Deianirei că dorește să-i lase un filtru, ce va avea darul de a-l face pe Heracles să nu mai dorească vreodată altă femeie. 5. Dar, pentru aceasta, Deianira trebuia să amestece sămînța lui Nessos cu untdelemn și cu sîngele ce picura din vârful săgeții, și apoi să ungă tunică lui Heracles. După ce o sfătui, centaurul își dete duhul. Iar soția lui Heracles, ascultînd de povața lui, strînse într-un vas sămînța lui Nessos, văî în ea vârful săgeții bărbatului său și, fără ca el să afle, păstră filtrul. Apoi Heracles trecu și el râul și merse la Ceyx, regele din Trachis, statornicîndu-se în acest ținut, împreună cu arcadienii care-l urmau în toate expedițiile.

XXXVII. Cînd, mai apoi, se răspîndi zvonul că Phylas, regele driopilor, profanase templul de la Delfi, Heracles porni război împotriva lui, aflîndu-se în fruntea locuitorilor din Melida ; și îl ucise pe regele driopilor, alungă pe ceilalți locuitori din țară și le dădu melienilor ținutul. Luînd-o prizonieră pe fiica lui Phylas și îndrăgindu-se cu ea, aceasta îi născu un fecior, căruia i se dete numele de Antiochos. A mai avut Heracles de la Deianira și alți doi fii, mai tineri decît Hyllos : pe Gleneus și pe Hodites. 2. Cît privește driopii surghiuniți, unii o porniră către Eubeea, întemeind acolo cetatea Carystos, iar alții navigară spre insula Cipru — unde se statorniciră, amestecîndu-se cu băștinașii. Ceilalți driopi s-au refugiat la Euristeu și se bucurară de sprijinul lui, întrucît Euristeu îl ura pe Heracles. Cu ajutorul acestuia, întemeiară trei orașe în Pelopones : Asine, Hermione și Eion. 3. După ce driopii au fost alungați din țara lor, izbucni un război între dorienii ce locuiau în Hestieotida — regele lor fiind Aigimios — și lapiții care sălășluiau în împrejurimile muntelui Olimp și al căror rege era Coronos, fiul lui Oineus. Ostirea lapiților era cu mult mai numeroasă. De aceea dorienii se refugiară la Heracles, făgăduindu-i, în schimbul sprijinului său în acest război, să-i dea a treia parte din Dorida și din regatul lor. Înduplecîndu-l astfel pe eroul nostru, o porniră împreună împotriva lapiților. Heracles era însoțit — cum era, dealtfel, în toate războaiele sale — de arcadieni. Cu ajutorul lor, izbuti să-i învingă pe lapiți și răpuse pe Coronos, regele lor, măcelărîndu-i pe cei mai mulți dintre ostașii

dușmani. Astfel, sili pe lapiți să părăsească ținutul pentru care se vrăj-mășiseră cu dorienii. 4. Apoi, Heracles i-a încredințat lui Aigimios a treia parte din țară, care-i revenise lui, cerându-i s-o păstreze pentru urmașii săi. Pe când se reîntorcea la Trachis, Heracles ucise pe Cycnos — fiul lui Ares —, care-l stîrnise la o luptă. După ce părăsi ținutul lui Itonos, străbătu Pelasgotida. Întîlnindu-se cu regele Ormenios, i-a cerut pe fiică-sa, pe Astydameia, de nevastă. Dar regele nu i-a luat cererea în seamă, pentru că Heracles era căsătorit cu Deianira, fiica lui Oineus. Atunci viteazul porni să lupte împotriva lui Ormenios, cucerii cetatea sa și omorî pe acel ce-i respinsese cererea. Iar pe Astydameia o luă prizonieră și, îndrăgindu-se cu ea, avu un fiu : pe Ctesippos. 5. Mai făcu Heracles o expediție spre Oichalia, împotriva feciorilor lui Eurytos, ca să se răzbune pentru că, atunci când a pețit-o pe Iole, fusese respins. În această expediție era însoțit tot de arcadieni. Cucerii, atunci, cetatea și pe fiii lui Eurytos îi ucise : pe Toxeus, Molion și Clytios. După ce a luat-o prizonieră pe Iole, a pornit-o spre promontoriul Eubeei, numit Cenaion.

XXXVIII. Aducînd acolo o jertfă, Heracles trimise la Trachis pe unul dintre slujitorii săi, pe Lichas, să-i ceară Deianirei, soției sale, tunica pe care obișnuia s-o îmbrace pentru a săvîrși jertfe. După ce Deianira află din gura lui Lichas că bărbatul ei era îndrăgostit de Iole, unse tunică lui Heracles cu leacul cel vrăjit, dat de centaurul Nessos și care avea să aducă pieirea viteazului. 2. Lichas care nu știa nimic despre acest lucru, îi duse lui Heracles veșmîntul de jertfă și eroul îmbracă tunică unsă de soția lui. Și, atunci, filtrul începu să-și arate — încetul cu încetul — puterea lui otrăvitoare. Viteazul ajunsese într-o stare groaznică. Veninul dihaniei¹¹⁷, în care el își muiase săgețile și care îmbibase tunică, începu să-i macine, arzîndu-le, cărnurile trupului. Chinuit de suferințe cumplite, Heracles ucise pe Lichas, slujitorul său, și lăsa ostașii să plece ; iar el se întoarse la Trachis. 3. Și, cum durerile nu-l slăbeau și deveneau din ce în ce mai chinuitoare, Heracles trimise la Delfi pe Licymnios și pe Iolaos, ca să întrebe oracolul lui Apollo cum putea să fie curmată suferința lui. Între timp, Deianira — încremenită de groaznică nenorocire care-l copleșise pe bărbatul ei și dîndu-și seama că era vinovată de cele întîmplate — își puse capăt zilelor cu ștreangul. Oracolul zeului răspunse că Heracles trebuie să fie dus, înveșmîntat în arme, pe muntele Oita, unde se va înălța un rug uriaș. Iar de ceea ce se va mai împlini — a spus Apollo — va purta Zeus de grijă. 4. Iolaos și oamenii lui au adus la îndeplinire porunca oracolului. Apoi, așteptară la o oarecare depărtare să vadă ce va urma. Iar Heracles, care-și pierduse orice nădejde să scape cu viață, se urcă pe rug. Și de toți cei care se

apropiau de el se ruga să-l aprindă. Dar nimeni nu cuteza să-i asculte vorbele, în afară de Filoctet¹¹⁸, pe care Heracles îl înduplecă. Ca să-i răsplătească bunăvoința, eroul îi dăruie arcul și săgețile sale. Și atunci se porniră îndată din cer fulgere strălucitoare, iar rugul fu cuprins de flăcări. 5. Când, mai apoi, Iolaos și cei din jurul său încercară să adune oasele lui Heracles, n-au mai găsit nimic, încredințându-se astfel că — potrivit celor prezise de oracole — viteazul părăsise lumea muritorilor pentru a intra în rîndurile zeilor.

XXXIX. I-au fost aduse eroului jertfele de înmormîntare ce i se datorau, oamenii lui neîntorcîndu-se la Trachis decît după ce i-au înălțat o movilă funerară. Menoitios, feciorul lui Actor și prietenul lui Heracles, i-a jertfit un vier, un taur și un berbec — așa cum se obișnuiește cînd e vorba de un erou. El porunci ca, în fiecare an, să i se aducă și la Opunt aceleași jertfe, slăvindu-i-se amintirea. Tot așa au făcut și tebanii. Dar atenienii au fost cei dintîi care l-au preamărit pe Heracles ca pe un zeu. Pilda cucerniciei față de el a fost urmată și de ceilalți eleni și, mai apoi, oamenii din întreaga lume l-au slăvit cum se slăvește o zeitate. 2. Mai trebuie să adăugăm și amănuntul că, după zeificarea lui, Zeus a înduplecat-o pe Hera să-l înfieze și că zeița i-a dovedit pentru vecie o iubire de mamă. Înfierea s-ar fi făcut, potrivit legendei, în felul următor : Hera s-ar fi urcat în patul său și, trăgîndu-l pe Heracles aproape de trupul ei, după ce a imitat o adevărată naștere, l-a lăsat să cadă la pămînt sub veșminte. Ceremonia pe care am descris-o se mai poate vedea și în zilele noastre la barbari, cînd aceștia vor să adopte un copil. 3. Mitografii povestesc cum că, după această înfiere, Hera l-a căsătorit pe Heracles cu Hebe, împrejurare pe care poetul o amintește în „Necyia”¹¹⁹, cînd spune : „Nu e decît o umbră. Dar el se desfată la ospețele zeilor și ține de nevastă pe Hebe cea cu glezne frumoase”. 4. Se mai povestește că Heracles, fiind trecut de Zeus printre cele douăsprezece zeități mari, n-a voit să primească cinstirea, deoarece trebuia mai întîi să fie înlăturat un alt zeu din rîndul celor doisprezece. Iar lui Heracles i se părea că e nesocotit lucru a primi o slavă ce însemna înjosirea altui zeu. Poate că am stăruit prea mult asupra lui Heracles, dar avem cel puțin mulțumirea de a nu fi lăsat neamintită nici una din împrejurările vieții sale, pomenite de mitografi.

XL. Este acum potrivit să vorbim despre Argonauți, fiindcă Heracles a luat parte la expediția lor. Se spune că Iason era fiul lui Aison și nepotul lui Pelias, regele tesalienilor. Fiind mai vînjos la trup, iar la minte mai isteț decît toți cei de vîrsta lui, Iason nutrea dorința de-a înfăptui un lucru vrednic de aducere aminte. 2. Știa că mai înainte Perseu și alți vreo cîțiva dobîndiseră faima veșnică, mulțumită unor expediții îndepărtate¹²⁰ și unor isprăvi care uimiseră lumea ; și de aceea

rîvnea să-i egaleze. Luîndu-i pe aceştia drept pildă și împărțîndu-i regelui, unchiul său, gîndurile care îl frămîntau, primi de îndată încuviințarea acestuia ; și nu doar pentru că Pelias ar fi rîvnit să-l ajute pe tînăr a-și dobîndi un nume strălucit, dar el nădăjduia că Iason va pieri în luptele pline de primejdii ce-l așteptau. 3. Într-adevăr, deoarece Pelias nu zămislise nici un băiat, nutrea temerea ca nu cumva fratele lui să-l alunge de pe scaunul domniei, cu ajutorul fiului său. El însă și-a tănuțit bănuielile și i-a făgăduit lui Iason să-i dea tot sprijinul de care va avea nevoie. Ba chiar l-a îmboldit la următoarea ispravă : să pornească, în fruntea unor corăbii, spre Colhida, ca să cucerească vestita lînă de aur. 4. Țărmurile Pontului Euxin erau, în acea vreme, locuite de neamuri barbare și cu totul sălbatice, care ucideau pe orice străin ce s-ar fi încumetat să coboare din corabie pe meleagurile lor. Iată, deci, pentru ce elenii i-au dat mării numele de Axenos ¹²¹. 5. Cum însă Iason voia să dobîndească slavă prin expediția despre care am vorbit, măcar că-și da seama cît de greu era de înfăptuit — dar fiind, totuși, cu putință —, a început pregătirile necesare, în nădejdea că va dobîndi faimă.

XXI. Mai întîi și-a construit, lîngă muntele Pelion, o corabie ce întrecea cu mult, prin mărimea și echipamentul ei, corăbiile din acea vreme. Într-adevăr, pe atunci oamenii navigau doar cu ajutorul plutei sau al unor corăbii foarte mici. Felul în care era construită uimi pe toți acei care o vedeau. Și, astfel, i s-a dus vestea prin întreaga Eladă — ceea ce a trezit în numeroși tineri, dintre cei mai aleși, dorința de-a lua și ei parte la această expediție. 2. Cînd corabia a fost gata de plutire, Iason a făcut în chip strălucit toate pregătirile și a pus în ea cele de trebuință, alegîndu-și oamenii cei mai de vază și mai viteji, dintre cei ce rîvneau să fie părtași la fapta lui. Astfel, împreună cu Iason, s-au adunat cincizeci și patru de tineri. Cei mai vestiți erau : Castor, Polydeuces, Heracles, Telamon, Orfeu, Atalanta ¹²² — fiica lui Schoineus —, feciorii lui Thespios ¹²³ și, în sfîrșit, însuși cel ce pusese la cale expediția spre Colhida. 3. Așa cum susțin unii mitografi, corabia s-ar fi numit Argo după numele celui ce o construise ; acest Argos ar fi luat și el parte la expediție, ca să fie întotdeauna gata să dreagă corabia, dacã cumva s-ar fi vătămât. Alții însă cred că numele de Argo vine de la marea iuțea a navei, deoarece în vechime cînd vrei să spui că ceva e „iute“ spunea „argon“. Cînd toți acești viteji — argonauții —, s-au adunat, l-au ales căpetenie pe Heracles, socotindu-l cel mai vrednic prin vitejia sa.

XXII. Au pornit, apoi, din portul Iolcos. Trecuseră de muntele Aton și de Samothrace, cînd s-a deslănțuit o furtună care i-a azvîrlit asupra capului Sigeu, în Troada. Argonauții coborîră acolo și găsiră, pe malul mării — zice-se — o fecioară înlănțuită. Iată pentru ce fusese pusă în

lanțuri : 2. Ne povestesc mitografii cum că Poseidon, mîniat pe regele Laomedon — din pricina zidurilor Troiei, pe care le construise zeul ¹²⁴ —, ar fi trimis acolo o dihanie ce trăiește în apele mării. Monstrul venea pe uscat și într-o clipă îi înșfăca pe localnicii aflați pe țărm, cum și pe cei ce munceau ogoarele de prin împrejurimi. Mai mult decît atît : o boală molipsitoare se abătuse asupra poporului de acolo și prăpădea lanurile de grîu, în așa fel încît toată lumea rămînea uluită de groaznica nenorocire. 3. Adunîndu-se norodul pentru a cerceta cum să scape de prăpăd, se povestește că regele a întrebat oracolul lui Apolo, care i-a răspuns cum că pricina relelor este mînia lui Poseidon, și că va lua sfîrșit năpasta doar atunci cînd troienii vor lăsa de bună voie pe țărm — spre a fi înghițit de monstru — pe unul dintre copiii lor, arătat de sorti. Prin tragere la sorti fu aleasă Hesione, fiica regelui. 4. Și, atunci, Laomedon a fost silit să-și dea fata — o fecioară —, pusă în lanțuri și părăsită pe malul mării. 5. S-a întîmplat însă că Heracles a coborît chiar atunci din corabie, împreună cu Argonauții și, îndată ce fata i-a povestit nenorocirea ce se abătuse asupra-i, viteazul i-a rupt lanțurile. Și, urcîndu-se în cetate, făgădui regelui că va ucide monstrul. 6. Laomedon s-a învoit ; și el, la rîndul lui, i-a făgăduit — în schimbul binefacerii — că-i va dărui iepele lui, ce niciodată nu fuseseră învinse. Heracles atunci a izbutit săucidă dihania. Și se mai spune că Hesione a fost lăsată să aleagă dacă vrea să plece împreună cu acel care-i salvase viața ori să rămîna în patrie, aproape de părinți. Mitologia pretinde că fecioara ar fi ales să-și ducă viața alături de străin, nu numai pentru că punea binefacerea lui mai presus de legăturile de sînge, dar și pentru faptul că se temea să nu se mai ivească vreun monstru al mării, iar cetățenii Troiei s-o jertfească din nou. 7. Primind cuvenitele daruri și dovezi de prețuire, Heracles i-a încredințat lui Laomedon paza Hesionei și a iepelor dăruite, pînă la întorcerea lui din Colhida, de unde — spunea el — va veni să-și ia nevasta și cele ce i se dăruiseră. Eroul s-a urcat din nou pe corabie, împreună cu Argonauții, căutîndu-și cu rîvnă de drum, în dorința de a înfăptui isprava ce și-o pusese în gînd.

XLIII. Deslănțuindu-se însă o puternică furtună din care chiar cei mai viteji nu mai nădăjduiau să scape, Orfeu — singurul dintre cei de pe corabie ce era inițiat în misterele zeităților ¹²⁵ din Samothrace — înălță acestora o rugă pentru mîntuirea corăbierilor ; 2. și, de îndată, vîntul se potoli ; iar peste capetele Dioscurilor ¹²⁶ și căzură doi aștri, uluindu-i pe cei de față : atît de ciudată părea întîmplarea ! Cu toții și-au dat cu părerea că zeiasca pronie îi scăpase de primejdie. Împrejurarea în care Argonauții au fost salvați de la pieire ne este cunoscută prin tradiție și navigatorii au luat obiceiul să cheme în ajutorul lor —

cînd i-au prins furtunile — pe zeii din Samothrace ; iar faptul că răsar astrele îl pun pe socoteala ivirii Dioscurilor. 3. După ce, atunci, furtuna se potoli, mări-marii Argonauților coborîră într-un ținut al Traciei, unde era rege Fineu. Acolo găsiră doi tineri pedepsiți să fie închiși într-o groapă de mormînt boltită, unde îndurau întruna lovituri de bici. Erau odraslele lui Fineu și ale Cleopatrei, despre care se zicea că fusese zămislită de Boreas și Oritia, fiica lui Erehteu. Îndrăzneala și bîrfelile unei mame vitrege îndemnaseră pe tatăl lor să-i pedepsească pe nedrept, așa cum am văzut. 4. Într-adevăr, Fineu luase de nevastă pe Idaia, fiica lui Dardanos — regele scitilor — și, deoarece o iubea foarte mult, îi făcea toate poftetele. Idaia l-a hotărît pe Fineu să creadă că feciorii lui, vrînd să facă pe placul mamei lor bune, se arătaseră silnici cu ea. 5. De îndată ce Heracles și tovarășii lui au apărut cu totul pe neașteptate, tinerii — supuși caznelor — i-au chemat într-ajutor pe viteji ca pe niște zei, povestindu-le fărădelegea tatălui lor ; și le-au cerut să-i scape de năpastă.

XLIV. Fineu a ieșit întru întîmpinarea străinilor și le-a dat, cu asprime, poruncă să nu se mai amestece în treburile lui. El pretindea că un părinte nu pedepsește de bună voie pe fiii săi, ci numai cînd marea lor nelegiuire a întrecut iubirea firească a tatălui față de copii. 2. Atunci așa-numiții Boreazi, frații Cleopatrei și tovarășii de călătorie ai lui Heracles, — zice-se — datorită legăturilor de rudenie, au prins cei dintîi să dea ajutor tinerilor și au rupt lanțurile, omorîndu-i pe toți barbarii care se împotriveau. 3. Fineu porni împotriva Argonauților, ca să dea o luptă, deoarece o mulțime de traci alergase în sprijinul lui. Cum însă Heracles era de neîntrecut în lupte, l-a ucis pe Fineu și a mai luat viața și multor alții. În sfîrșit, cuceri palatul regesc, scoase pe Cleopatra din temniță, iar vlăstarelor lui Fineu le încredință domnia tatălui lor. Și, fiindcă ei doreau s-o ucidă pe mama lor vitregă, supunînd-o la felurite cazne, Heracles i-a sfătuit să nu facă acest lucru, dar s-o trimită în Scitia, la tatăl ei, cerîndu-i s-o pedepsească pentru felul neomenos și nelegiuit în care Idaia se purtase cu ei. 4. Și tinerii urmară îndemnul său, iar scitul își osîndi fiica la moarte. Astfel odraslele Cleopatrei dobîndiră la traci faima unor oameni plini de simțul măsurii. Știm că unii dintre mitografi afirmă că Fineu ar fi crăpat ochii feciorilor săi și că Boreas i-ar fi făcut același rău lui Fineu. 5. Mai este o tradiție potrivit căreia Heracles ar fi coborît din corabie ca să caute apă și că a fost, astfel, lăsat pe coasta Asiei de către Argonauți. Ca să spunem lucrurile pe scurt, se întîmplă că vechile mituri nu ne spun faptele chiar așa cum au fost și, de aceea, nu se prea potrivesc între ele. 6. Nu trebuie, prin urmare, să ne uimească faptul că povestirile unor împrejurări din vechime — atunci cînd stăm să le cumpănim — nu se potrivesc cu legendele poezilor și scrierile istoriei. Dar, oricum ar fi, tradiția arată că feciorii lui

Fiindcă au plecat împreună cu Argonauții în expediția întreprinsă de ei, lăsând domnia în mâinile mamei lor, Cleopatra. 7. Iar Argonauții, părăsind Tracia, au pornit cu corăbiile să străbată Pontul Euxin, apoi au debarcat în Taurida, fără să știe cât de sălbatici erau localnicii. Într-adevăr, era o datină la barbarii de pe acele meleaguri să fie jertfiți lui Artemis Tauropolos toți străinii care trăgeau la mal. Se mai spune că — în vremurile care au urmat expediției Argonauților — Ifigenia, ajungând preteasă a zeiței amintite, îi sacrifica pe acei pe care izbutea să-i prindă.

XLV. Fiindcă istoricul trebuie să cerceteze de unde vin obiceiurile de a ucide străinii, este necesar să dăm aici — pe scurt — unele lămuriri; și dacă ne abatem din drumul nostru este fiindcă cele ce vom spune acum se leagă de unele fapte ale Argonauților. Mitologia povestește că Helios a zămislit doi fii, pe Aietes și Perses, amândoi vestiți pentru cruzimea lor. Aietes a fost rege în Colhida, iar celălalt în Chersonesul Tauric. 2. Perses a fost tatăl Hecatei, care și-a întrecut părintele prin cutezanța și nelegiuirea ei. Fiindcă-i plăceau mult vânătorile, — când se întâmpla să nu vâneze nimic — ucidea oameni cu săgețile-i. Și, cum ajunsese foarte iscusită în a amesteca otrăvurile ce pricinuiesc moartea, se spune că ar fi descoperit ceea ce numim „aconitul“. Puterea fiecărei otrăvi, Hecate o punea la încercare punând otrava în mâncarea pe care o dădea străinilor. Și, avînd o mare iscusință, și-a otrăvit mai întâi tatăl, ajungînd astfel regină. Mai apoi, clădi un templu Artemidei și porunci să fie jertfiți zeiței toți străinii care trăgeau la mal corăbiile în țara ei. În chipul acesta a devenit vestită pentru cruzimile sale. 3. Aietes se căsătorii cu Hecate și avu cu ea două fiice — pe Circe și pe Medeea — și un fiu, pe Aigialeus. Circe, îndeletnicindu-se cu cercetarea otrăvurilor, descoperi fel și chip de rădăcini care aveau atîtea însușiri, încît nu-ți vine a crede că ar putea fi adevărat. Ea învățase multe taine de la mama sa, dar și mai multe le descoperi prin străduința ei. Așa stînd lucrurile, Circe nu putea fi întrecută de nimeni în născocirea otrăvurilor. 4. După ce s-a căsătorit cu regele sarmaților — cărora unii le spun sciți —, ea și-a început îndeletnicirea ei luînd viața bărbatului său. Circe a pus, apoi, mîna pe domnie și s-a purtat plină de cruzime și silnicie cu supușii săi. 5. Din această pricină, ea a fost alungată din țară și unii mitografi spun că ar fi fugit pe țărmul Oceanului unde, împreună cu femeile care porniseră în surghiun cu ea, s-ar fi statornicit într-o insulă nelocuită. Alți istorici pretind că, după ce a părăsit Pontul, s-ar fi dus să locuiască pe un promontoriu¹²⁷ al Italiei, care și astăzi mai poartă numele de „promontoriul Circei“.

XLVI. Se povestește că Medeea ar fi învățat de la mama ei însușirile otrăvurilor, dar gândurile-i au fost cu totul altele decât ale Hecatei. Întotdeauna ea căuta să-i izbăvească din primejdii pe străinii care coborau din corăbii: uneori îl ruga, stăruitor, pe tatăl ei să-i ierte pe cei care ar fi urmat să fie uciși, alteori îi scotea din închisoare pe nefericiți și se îngrijea de izbăvirea lor. Căci Aietes — îmboldit de firca lui cea crudă și, pe deasupra, sfătuit de soția sa, Hecate — își făcuse și el un obicei din a-i ucide pe străini. 2. Cum Medeea se împotriva mereu celor puse la cale de părinții săi, Aietes — zice-se — ar fi bănuit că fiica lui îi întinde capcane și a ținut-o sub pază. Medeea însă a izbutit să scape adăpostindu-se în templul lui Helios, care se afla pe malul mării. 3. Cam în acel timp Argonauții, care părăsiseră Chersonesul Tauric, au debarcat în Colhida, în apropierea templului lui Helios. Acolo au întâlnit pe Medeea rătăcind pe țarm. Aflară, de îndată, din spusele ei de obiceiul de a ucide străinii și blindețea fecioarei le înduioșă inima. De aceea și ei și-au destăinuit gândurile. Mai apoi, Medeea le-a vorbit despre primejdiile care o pîndeau din partea tatălui său, din pricină că se purtase omenos cu cei veniți din alte țări. 4. Vădindu-se că, dacă ea îi va ajuta să le fie bine Argonauților, îi va fi bine și ei, Medeea le făgădui să-i sprijine pînă cînd vor duce la capăt isprava pe care și-o puseseră în gând. Iar Iason a încredințat-o, cu jurămint, că o va lua de nevastă și că va trăi toată viața alături de ea. 5. După ce Argonauții și-au lăsat corabia în paza unora dintre ei, au pornit în timpul nopții — împreună cu Medeea — să pună mîna pe lîna de aur. Ar fi nimerit aici să arătăm cum stau lucrurile cu această lînă, pentru ca fiecare cititor să nu piardă nici unul din amănuntele istorisirii noastre.

XLVII. Mitografii ne spun că Phrixos, feciorul lui Athamas, a fost silit să fugă din Elada împreună cu sora sa Helle, ca să se ferească de capcanele pe care i le întindea mama ei vitregă. Călăuziți de atotputernicia zeilor, au trecut marea, din Europa în Asia, pe spatele unui berbec cu lînă de aur. Fecioara a căzut în marea căreia, după numele său, i s-a zis Hellespont¹²⁸, pe cîtă vreme Phrixos a străbătut Pontul Euxin și a fost dus de berbec în Colhida. Acolo, ascultînd de un oracol, Phrixos jertfi berbecul, iar pielea o dăruie templului lui Ares. 2. Mai tîrziu, un oracol i-a prezis lui Aietes, regele Colhidei, că sfîrșitul vieții sale se va ivi atunci cînd niște străini vor sosi pe mare, să ia lîna de aur. Și iată, deci, pentru ce — fiind și crud din fire — Aietes porunci să fie jertfiți toți străinii. Aflîndu-se pe întreg pămîntul despre această neomenoasă datină a colhilor, nici un străin n-a mai cutezat să pășească pe meleagurile lor. Aietes a împrejmuțat cu un zid templul lui Ares și paza lui a încredințat-o multor oameni din Chersonesul Tauric. Această împrejurare

a dat naștere unor uimitoare mituri ale elenilor, 3. mituri în care se spune că templul despre care am vorbit era înconjurat de tauri ce scoteau flăcări pe nări, iar un balaur păzea lina de aur. Locuitorii Chersonesului Tauric au fost prefăcuți astfel — din pricina omonimiei — în taurii cei puternici, iar crudul obicei al uciderii străinilor Mitologia l-a schimbat în focul pe care taurii îl suflau din nările lor. De asemenea, poezii au transformat pe păzitorul templului ce se numea Dracon într-o dihanie înfiorătoare. 4. Și povestea lui Phrixos a suferit schimbări din pricina Mitologiei. Phrixos pornise — după unii — într-o corabie care avea la prora capul unui berbec. Iar Helle, stăpînită de răul de mare, din această pricină aplecîndu-se pe marginea corăbiei ar fi căzut în valuri. 5. Alții pretind că regele sciților, care era ginerele lui Aietes, călătorea în Colhida, atunci cînd Phrixos și învățătorul său au fost luați prizonieri. Îndrăgindu-l pe tînărul acesta, regele sciților ceru lui Aietes să i-l dăruiască și cererea îi fuse împlinită, iar el îl iubi ca și cum ar fi fost fiul său legiuit și lăsă ca după moartea lui să-i fie lui încredințată domnia. În schimb însă pedagogul, care se numea Crios¹²⁹, a fost jertfit zeilor; și, trupul fiindu-i jupuit, pielea i-a fost atîrnată — potrivit datinei — în templul lui Ares. 6. Mai apoi, Aietes, aflînd că un oracol îi dăduse să înțeleagă cum că va muri atunci cînd în țara lui vor debarca străini care vor duce cu dînșii pielea lui Crios, porunci să fie pielea aurită și clădi incinta templului, așezînd acolo păzitori, cu însărcinarea de a o păzi cu cea mai mare grijă, pentru că pielea era atît de frumoasă și strălucitoare. Din cele povestite de noi, cititorul poate să aleagă părerea pe care o crede cea mai nimerită.

XLVIII. Se mai spune că Medeea i-a condus pe Argonauți în incinta sacră a lui Ares, aflată la o depărtare de șaptezeci de stadii față de cetatea ce se numea Sibaris și unde era palatul regelui colhidienilor. Ajungînd la porțile templului — închis în timpul nopții —, Medeea le vorbi paznicilor în limba taurică, 2. și ostașii, fără să stea pe gînduri, deschiseră fiicei regelui porțile templului. Atunci, Argonauții se năpustiră înlăuntru, cu săbiile scoase din teacă. Pe mulți barbari i-au omorît, iar alții — uluiți de cele întîmplate — o rupseră la fugă. Atunci Argonauții, fără să mai piardă vreme, luară cu ei lina de aur și porniră de îndată spre corabie. 3. La rîndul său Medeea, ca să-i sprijine pe Argonauți, otrăvi balaurul, despre care Mitologia spune că stătea mereu de veghe, înconjurînd lina, prin încolăciturile sale. Apoi ea coborî pe malul mării. 4. Taurii care scăpaseră cu fuga vestiră pe rege despre cele petrecute, spunîndu-i cum fuseseră atacați, iar Aietes — zice-se — porni în fruntea ostașilor să-i urmărească pe eleni, ajungîndu-i aproape de mare. Fără nici o zăbavă, el i-a înfruntat. Iar în lupta care s-a încins atunci a fost omorît Iphitos, fratele lui Euristeu (acela care-i poruncise lui Heracles

muncile !), dar cînd ceata lui Aietes a fost împresurată de ceilalți, regele — avîntîndu-se în luptă cu prea multă înflăcărare — a fost ucis de Meleagru. 5. Fiindcă Aietes se prăbușise, îndrăzneala elenilor spori și ei izbutiră să pună pe fugă dușmanul și să-i omoare pe cei mai mulți, în timp ce-i urmăreau. Iason, Laerte, Atalanta și Thespiazii au fost răniți. Dar se spune că în puține zile Medeea i-a tămăduit, folosind leacuri din rădăcini și ierburi. Argonauții, după ce au făcut rost de merinde, porniră pe mare și ajunseră în mijlocul Pontului Euxin, tocmai cînd se deslănțuia o furtună care le punea viața în cea mai mare primejdie. 6. Așa cum făcuse și altădată¹³⁰, Orfeu înălță rugi zeităților din Samothrace și vijelia de îndată se domoli. Se ivi atunci, foarte aproape de corabie, Glaucos, un zeu de-al mării, însoțind corabia fără încetare vreme de două zile și două nopți. El i-a prorocit lui Heracles muncile sale și nemurirea sa ; iar Tindarizilor¹³¹ le prezise că vor primi numele de Dioscuri și că toți oamenii îi vor slăvi precum zeii sînt slăviți. 7. La sfîrșit, Glaucos le vorbi tuturor Argonauților, cărora le rosti numele și le spuse că doar mulțumită rugilor lui Orfeu pronia zeiască îngăduise ca el să li se arate, pentru a le dezvălui cele ce se vor întîmpla. I-a sfătuit apoi ca, de îndată ce vor pune piciorul pe pămînt, să aducă la îndeplinire cîte au făgăduit Nemuritorilor, căci datorită bunătății lor au fost de două ori izbăviți de rele.

XLIX. După aceea Glaucos s-a cufundat în mare, iar Argonauții, ajunși la strîmtoarea Pontului, au pus piciorul pe un pămînt asupra căruia domnea pe atunci Byzas, rege care și-a lăsat numele¹³² cetății bizantinilor. 2. Acolo Argonauții au înălțat altare și au adus la îndeplinire jurămintele, închinînd zeilor o întindere de pămînt ce și astăzi e slăvită de către corăbieri¹³³. 3. Argonauții debarcară apoi în Troada, după ce străbătuseră Propontida și Hellespontul. Heracles a trimis în cetate pe Iphiclos — fratele său — și pe Telamon, ca s-o ceară pe Hesione, dimpreună cu iepele. Se istorisește însă că Laomedon ar fi aruncat solii în temniță, iar celorlalți Argonauți ar fi vrut să le întindă o capcană, spre a-i omorî. Toți fiii lui Laomedon — zice-se — îl ajutau la acest gînd, în afară de Priam, ce s-ar fi împotrivit vrierii tatălui său. Într-adevăr, — potrivit tradiției — Priam pretindea că se cuvine să fie respectat dreptul oaspeților, după ce vor fi fost încredințate Argonauților Hesione și iepele făgăduite. 4. Dar, fiindcă nimeni nu-i asculta, el duse în închisoare — pe furiș — două săbii și le dete lui Telamon și lui Iphiclos, destăinuindu-le gîndul tatălui său. Și, astfel, Priam a fost cel ce aduse izbăvirea lor. 5. După ce Telamon și însoțitorul său au ucis pe străjerii care voiau să li se împotrivescă, ei au fugit spre mare și i-au înștiințat pe Argonauți despre cele întîmplate. Cum erau gata de luptă, au pornit

de îndată împotriva unei mulțimi care se năpustea din cetate, cu regele în frunte. 6. Deslănțuindu-se o aprigă luptă, Argonauții biruiră — ne povestește legenda — mulțumită vînjoșiei lor ; iar Heracles îi întrecu pe toți prin neînchipuita-i îndrăzneală, de care dădu dovadă tot timpul luptelor. Eroul nostru l-a ucis pe Laomedon și cuceri prin năvală cetatea, pedepsindu-i pe toți cei care fuseseră părtași la uneltirea regelui. El îi dăruie lui Priam domnia și-l răsplăti astfel pentru cugetul său drept. Și, după ce Heracles și cu Priam au făcut o alianță, Argonauții porniră din nou pe mare. 7. Unii dintre vechii poeți ne arată că este o tradiție¹³⁴ potrivit căreia Heracles s-ar fi războit fără Argonauți împotriva Troiei și ar fi luat-o cu asalt. El venise doar cu șase corăbii, pentru a-și dobîndi iepete. O mărturie ar fi și următoarele versuri ale lui Homer¹³⁵ : „Așa era Heracles — eroul puternic —, tatăl meu cel atît de cutezător, inimă de leu. Venind el aici doar cu șase corăbii și cu oameni puțini, pentru iepetele lui Laomedon, pustii cetatea Ilionului și-i văduvi ulițele de bărbăți“. 8. Argonauții, după ce pleseră din Troada, au mers — străbătînd marea — spre Samothrace ; și ei au reînnoit făgăduielile făcute zeilor celor mari, așezînd în templul de acolo cupele care mai pot fi văzute încă și în zilele noastre.

L. Nu se știa nimic despre întoarcerea Argonauților, cînd zvonul se răspîndi în Tesalia, că Iason și toți tovarășii săi pieriseră în ținuturile Pontului. Iată, prin urmare, pentru ce Pelias a socotit atunci că venise vremea să-i nimicească pe toți acei care s-ar fi putut gîndi să-l răstoarne din domnie¹³⁶. El l-a silit pe tatăl lui Iason să bea sînge de taur¹³⁷, iar pe fratele lui, pe Promachos, — ce era doar un copil — l-a ucis. Dar mama lui Promachos, Amphinome, văzînd că va fi și ea omorîtă, săvîrși o faptă plină de curaj și vrednică de aducere aminte. 2. Fugind la altarul regelui și aruncîndu-i blesteme, ca să pătimească și el după cîte nelegiuiri săvîrșise, și-a înfipt în piept o sabie. Își sfîrși astfel viața în chip eroid. 3. Dar Pelias, de la care — așa cum am văzut — s-a tras pieirea tuturor rudelor lui Iason, avea să-și primească și el curînd, pentru fărădelegile făptuite, cuvenita răsplătă. Căci Iason, ancorîndu-și într-o noapte corabia într-un liman al Tesaliei, nu departe de Iolcos — fără să-l bage de seamă nici unul din locuitorii cetății —, a putut afla din gura unui țaran nefericirile ce-i copleșiseră neamul. Toți Argonauții au fost gata să-l ajute pe Iason și să împărtășească toate primejdiiile cu el. S-a iscat însă o neînțelegere între aceștia, cu privire la felul cum trebuie pornit atacul. 4. După sfatul unora, ei ar fi trebuit să dea năvală în cetate și să se năpustească asupra regelui, cînd acesta nici cu gîndul nu gîndea. Alții au fost de părere că era bine să-și adune fiecare ostași din țara lui și numai astfel — cu toți laolaltă — să pornească războiul. Ei credeau că n-ar fi fost cu putință ca doar cincizeci și trei de oameni să

biruie un rege ce se sprijinea pe o armată puternică și avea sub stăpînirea lui însemnate orașe. 5. Și, în vreme ce Argonauții stăteau în cumpănă și șovăiau, Medeea — zice-se — a făgăduit singură să-i curme prin viclesug zilele lui Pelias și să le predea, fără vreo primejdie, palatul regesc. 6. Uimiți fiind de această făgăduială și dornici să afle cum își va aduce la îndeplinire planul, Medeea le spuse că purta cu ea asupra-i multe otrăvuri cu ciudate însușiri, otrăvuri pe care le născociseră și mama ei, Hecate, și Circe — soră-sa. Le-a mai arătat că ea nu se slujise niciodată de ele pentru a pune capăt vieții vreunui om, dar că acum îi era ușor să le folosească spre a-i pedepsi pe vinovați. 7. Le-a vorbit, apoi, Argonauților cu de-amănuntul despre felul cum își va aduce gîndul la îndeplinire, făgăduindu-le că, la vremea potrivită, le va da de știre din palat printr-un anume semn — care, ziua, avea să fie fumul, iar noaptea un foc aprins. Știrea putea s-o afle cineva dintr-un foișor înălțat pe malul mării.

II. Apoi Medeea plăsmui un chip al Artemidei, gol pe dinăuntru, unde-și ascunse felurite otrăvuri. După ce-și unse părul cu anumite alifii ca să-l cărunțească, făcu în așa fel încît fața și trupul să-i pară zbîrcite, și oricine ar fi văzut-o să creadă că avea înaintea ochilor o femeie foarte în vîrstă. În cele din urmă, luînd cu sine statuia zeiței — ce era astfel făcută, încît îngrozea mulțimile, trezindu-le superstițioase temeri — Medeea, de cum s-a crăpat de ziuă, pătrunse în cetate. 2. Purtîndu-se ca și cum ar fi fost sub îndemnul unei inspirații divine, ea porunci poporului, care da buzna pe ulițe, să-i arate evlavie acestei zeițe, ce venea din ținuturile hiperboreenilor, aducînd o soartă mai bună cetății și regelui. 3. Și, în vreme ce norodul se închina zeiței și o slăvea, aducîndu-i jertfe — toată cetatea fiind, deodată, cuprinsă de o pornire mistică — Medeea pătrunse în palatul regal. Pradă aceleiași temeri superstițioase, Pelias se lăsă cucerit de darul Medeei, care le ului într-atît și pe fiicele regelui, acum încredințate că într-adevăr sosise zeița Artemis, pentru a aduce fericirea în casa lor. 4. Medeea le vesti că Artemis, călătorind prin văzduh pe un car tras de balauri, străbătuse o mare parte a pămîntului și, pentru a-și face o așezare statornică unde să-și întemeieze cultul și unde să i se dea veșnice slăviri, ea își oprise privirile asupra celui mai cucernic dintre regi. Mai spuse că i se poruncise să alunge bătrînetea lui Pelias prin leacuri tari, reîntinerindu-i trupul și dăruindu-l cu multe alte însușiri, ca să poată duce o viață fericită și plăcută zeilor. 5. Regele era uimit de ciudatele ei cuvinte. Atunci, Medeea îi făgădui că — fără zăbavă — va face cu însuși trupul ei dovada celor ce spusese și ceru uneia dintre fiicele lui Pelias să-i aducă apă curată. Iar cînd fecioara îi îndeplini porunca, Medeea se închise — ne povestește legenda

— într-o mică încăpere a palatului. Aici ea își spală întreg trupul, curățându-l de alifiile cu care se unsesse ; și își redobânde astfel înfățișarea obișnuită, arătându-se în fața regelui. Toți cei care o priveră atunci rămăseră înmărmuriți. Ai fi zis că prin atotputernicia unui zeu bătrînețea ei se prefăcuse într-o tinerețe feciorelnică, de o răpitoare frumusețe.

6. Apoi Medeea, slujindu-se de unele leacuri doftoricești, făcu să se ivească chipurile unor balauri, pe care pretindea că-i adusesese zeița, prin văzduh, din țara hiperboreenilor, ca să tragă în gazdă la palat. Fiindcă cele săvârșite de Medeea păreau lucruri mai presus de firea omenească, Pelias a cinstit-o dînd crezare oricărui cuvînt al ei. Ba se mai povestește că, stînd de vorbă cu Pelias între patru ochi, Medeea i-a cerut regelui să poruncească fiicelor lui s-o ajute, ca să aducă la îndeplinire tot ceea ce avea să le ceară. Se cade, într-adevăr, — spunea ea — ca trupul regelui să nu fie îngrijit de mîinile unor robi, ci chiar de acelea ale copiilor săi, pentru ca în acest fel Pelias să aibă parte de binefacerile zeilor.

7. Și iată de ce Pelias ceru rîspicat fiicelor sale să îndeplinească toate cîte le va fi poruncit Medeea, în ce privește trupul tatălui lor ; iar fecioarele au rîspuns că sînt gata să-i împlinească porunca.

LII. Cînd s-a lăsat noaptea, Pelias s-a adîncit în somn ; iar Medeea spuse fetelor lui să fiarbă trupul regelui într-un cazan. Și, măcar că fiicele lui au primit cu inimă deschisă spusele ei, ea a știut să născocească un alt mijloc prin care să le cîștige încrederea, pentru ca ele să-i socotească cuvintele ca adevărate. În casa lor crescuse un berbec ce era acum foarte bătrîn. Medeea le-a spus copiilor că, după ce acesta va fi fost pus la fiert, se va preface într-un miel — așa cum fusese berbecul la început.

2. Fiicele lui Pelias se învoiră și Mitologia ne povestește că Medeea a tăiat în bucăți berbecul, l-a fiert și, apoi, prin diferite leacuri privirea fetelor a fost așa de fermecată, încît din cazan le-a apărut imaginea unui miel. Fecioarele rămăseseră uluite și, socotind că ea dăduse dovezi destul de grăitoare, au ajutat-o pe Medeea și au îndeplinit tot ceea ce ea a cerut. Au pus mîna pe tatăl lor și-l loviră pînă ce l-au ucis.

Una singură — Alcestis —, dintr-un simțămînt de mare iubire față de părintele său, n-a voit nici măcar să se atingă de trupul lui.

3. După ce Pelias a fost omorît, se spune că Medeea nu s-a mai apucat să-i ciopîrtească trupul ori să-l fiarbă, ci s-a prefăcut că trebuie mai întîi să cheme luna în rugile ei ; apoi, mai spuse că fiicele lui Pelias ar trebui să se urce cu făclii în locul cel mai de sus de pe acoperișul palatului regesc — unde Medeea începu să rostească lungi rugăciuni în limba colhică, tărăgănînd astfel desfășurarea lucrurilor, ca să cîștige timp pînă ce aveau să năvălească Argonauții în cetate.

4. Aceștia, din locul unde stăteau la pîndă, cînd văzură focul și-au închipuit că regele fusese ucis și por-

niră spre cetate în fuga mare. Pătrunzînd înlăuntrul zidurilor, și-au tras săbiile din teacă și au intrat în palat, unde au omorît străjile, care porneau să-i înfrunte. Tocmai atunci, fiicele lui Pelias coborau de pe acoperiș ca să pună la fiert trupul tatălui lor. Ele zăriră pe Iason și pe Argonauți în palat — spre uimirea lor — ; și, înțelegînd cum stau lucrurile, au fost cuprinse de o mare durere la gîndul nenorocirii care se abătea asupra lor. Nu puteau nici să se răzbune pe Medeea și nici să îndrepte ceva din nelegiuire, amăgite cum fuseseră de viclesugul ei. 5. De aceea, se povestește că fecioarele au încercat să-și pună capăt zilelor, dar au fost împiedicate de Iason care — înduioșat de durerea lor — le-a mîngîiat și le-a îmbărbătat, arătîndu-le că nu trebuie să se învinovățească de o fărădelege pe care au făptuit-o fără voie, nefiind vinovate și doar împinse spre nenorocire de înșelătoria altuia.

LIII. În sfîrșit, Iason și-a adunat rubedeniile și a strîns poporul într-o adunare și tuturor le-a făgăduit că va căuta să se poarte față de ei cu blîndețe și mărinimie. După ce a arătat că nu are vreo vină în toate cele făptuite de Argonauți și i-a lămurit pe oameni că nu făcuse altceva decît să-i pedepsească pe aceia care îl nedreptățiseră, ba chiar că pedeapsa era mai ușoară decît răul îndurat de el, Iason îi încredință lui Acastos — feciorul lui Pelias — domnia părintească și socoti cu cale să se îngrijească de fiicele regelui. 2. Pentru a-și aduce la îndeplinire făgăduința dată, se spune că Iason, după oarecare vreme, le-a căsătorit cu bărbații cei mai de vază. Pe Alcestis, cea mai vîrstnică, a dat-o lui Admet, tesalianul, fiul lui Pheres ; pe Amphinome a căsătorit-o cu Andrhaïmon — fratele lui Leonteus —, iar pe Euadne i-a dat-o lui Canes — feciorul lui Cephalos —, ce pe atunci era domnul focidienilor. Aceste lucruri Iason le-a făptuit mai tîrziu. Atunci însă el a pornit în corabie — împreună cu Argonauții — spre Istmul Peloponesului. Ajungînd acolo, aduse jertfe lui Poseidon și-i închină zeului corabia Argo. 3. Și, pentru că fusese foarte bine primit la curtea regelui Creon, cîrmuitorul Corintului, Iason a vrut să dobîndească dreptul de cetate și a rămas tot restul vieții sale la Corint. 4. Pe cînd Argonauții se pregăteau să se întoarcă în patriile lor, spune legenda, Heracles i-a îndemnat să se lege între ei printr-un jurămînt că se vor sprijini unul pe altul în luptele ce le-ar avea de înfruntat oricare dintre ei, ca să facă față neașteptatelor întorsături ale Soartei. Eroul nostru i-a convins să-și aleagă cel mai vestit loc al Eladei, ca să statornicească jocuri și să facă o strălucită adunare a tuturor elenilor, spre a închina jocurile celui mai de seamă dintre toți zeii, adică lui Zeus Olimpianul. 5. După ce Argonauții s-au legat prin jurămînt că se vor sprijini în lupte, Heracles alese, în țara elenilor, un loc în apropierea rîului Alfeu. Inchinînd pămîntul de pe malul rîului celui mai mare dintre zei, i-au dat — după Zeus Olimpianul — numele

de Olimpia. Heracles a întemeiat jocurile hipice și gimnice și a hotărît cum trebuiesc rînduite. El a trimis „theoroi”¹³⁸ prin cetăți, ca să-i poftască pe locuitori să ia parte. 6. Iar faima pe care și-a dobîndit-o, fiind părtaș la expediția Argonauților, — care era și așa destul de mare — a sporit datorită adunării solemne de la Olimpia, ajungînd eroul nostru cel mai vestit dintre toți elenii. Astfel, s-a făcut cunoscut în cele mai multe dintre cetăți și numeroși oameni rîvneau să-i fie prieteni, fiind gata să înfrunte — alături de el — orice primejdie. 7. Și, deoarece vitejia lui și marea-i pricepere în conducerea oștilor erau atît de admirate, Heracles a strîns repede o puternică oștire și a străbătut întreg pămîntul, spre a împărți binefacerile sale neamului omenesc. Iar muritorii — într-un singur glas — au hotărît că i se cuvine nemurirea. Poetii, care obișnuiesc să înfățișeze minunății, spun că Heracles a săvîrșit, singur și fără arme, muncile lui, despre care vorbește întreaga lume.

LIV. În istorisirea noastră am depănat pînă la capăt firul povestirii mitografilor despre acest zeu. Ne mai rămîne să vorbim acum despre felul cum s-a sfîrșit povestea lui Iason. Zice-se că a trăit la Corint vreme de zece ani, îndrăgindu-se cu Medeea, ce i-a născut trei feciori : cei doi mai mari erau gemeni și se numeau Thessalos și Alcimenes, iar al treilea — mult mai mic decît ceilalți — era Tisandros. 2. Se povestește că, în acest răs timp, Medeea s-a bucurat de o mare prețuire în ochii soțului ei ; și nu numai fiindcă era de o frumusețe neobișnuită, dar și fiindcă se deosebea prin cumînțenie și prin celelalte virtuți. Cum însă anii începură să-i veștejească chipul, Iason s-a îndrăgostit de Glauce, odrasla lui Creon, și a cerut-o pe fecioară de nevastă. 3. Regele învoindu-se cu această căsătorie, se hotărî chiar ziua în care urma să fie încheiată ; iar Iason — ne spune legenda — încercă, mai întîi, s-o înduplece pe Medeea să se despartă de el de bună voie, spunîndu-i că vrea să ia de nevastă o altă femeie nu fiindcă disprețuiește legătura cu ea, dar e stăpînit de dorința să statornicească o înrudire între casa regelui și copiii săi. 4. Medeea s-a mîniat și a luat drept martori pe zeii invocați de soțul ei cînd îi jurase că-i va fi credincios. Își uitase, așadar, Iason legămîntul și lua acum în căsătorie pe fata regelui. 5. Medeea a fost alungată din cetate, avînd — prin îngăduința lui Creon — numai o singură zi ca să-și facă pregătirile de plecare. Ea pătrunse în timpul nopții în palat, după ce își schimbase înfățișarea cu ajutorul unor leacuri, și puse foc clădirii, folosindu-se de o mică rădăcină de plantă, descoperită de soră-sa, Circe — avînd aceasta însușirea ca, odată aprinsă, să nu se poată stinge decît foarte cu greu. Cînd palatul regesc a fost cuprins pe neașteptate de flăcări, Iason — fără să mai stea pe gînduri — sări afară din casă, dar Glauce și Creon își aflară sfîrșitul în palat, mistuiți de

flăcărilor ce-i înconjurau din toate părțile. 6. Unii dintre istorici ne spun că fiii Medeei i-ar fi adus lui Glauce — miresei — unele daruri unse cu unsoari magice. Glauce le-ar fi primit și, punînd pe trupul său podoabele, ele îi aduseră moartea. Iar Creon, sărînd în ajutorul ei și atingînd trupul fiicei sale, și-a găsit și el, în chipul acesta, sfîrșitul. 7. După ce a izbutit să-și ducă la îndeplinire cele ce-și pusese în gînd, Medeea nu s-a dat bătută, ci a urmărit să-l pedepsească și pe Iason. Ajunsesse într-ait de mînioasă, de pizmașă și de crudă, încît — după ce Iason a scăpat din nenorocirea ce-i adusese sfîrșitul miresei sale — l-a năpăstuit cu cea mai adîncă dintre dureri, omorîndu-i copiii pe care-i avuseseră împreună. Doar unul îi scăpă din mîini, și a luat-o la fugă; Medeea i-a ucis și pe ceilalți, ciopîrtîndu-i, și le-a îngropat trupurile în templul Herei. Apoi, întovărășită de slujnicile sale cele mai credincioase, a fugit la Theba, la Heracles. Acesta era chezaș al legămîntului făcut din Colhida, făgăduind atunci să-i vină în ajutor Medeei, dacă vreodată Iason ar călca în picioare credința pe care i-o jurase ¹³⁹.

LV. Dar Iason, după ce-i fuseseră smulși nevasta și copiii, părea pe drept cuvînt că-și ispășea ticăloșia. Nemaiputînd să îndure groaznica-i durere, își curmă el însuși viața. Corintienii au fost înmărmuriți de cele întîmplate — grozăvii atît de mari —; dar ceea ce îi punea în încurcătură era înmormîntarea fiilor lui Iason. Și iată, deci, pentru ce trimiseră soli la Apollo să-l întrebă pe zeu ce trebuia făcut cu trupurile copiilor. Pythia le porunci să-i îngroape în templul Herei și să le dea cinstirile vrednice de eroi. 2. După ce corintienii au făcut ce li s-a poruncit, se povestește că Thessalos, scăpînd de moartea pe care i-o urzise mama sa, a fost crescut la Corint și că — mai tîrziu — s-a reîntors la Iolcos, patria lui Iason. Acolo, aflînd de moartea lui Acastos, feciorul lui Pelias, el a luat asupra-și domnia, care dealtfel i se cuvenea prin drept de moștenire, iar pe oamenii de sub oblăduirea lui i-a numit tesalieni, după numele său. 3. Știm că se povestesc și alte întîmplări — care se deosebesc foarte mult între ele —, pentru a se lămuri de unde vine numele tesalienilor. Dar despre lucrurile acestea va trebui să pomenim la vremea potrivită ¹⁴⁰. 4. Se mai povestește că Medeea, sosind la Theba ¹⁴¹, l-a găsit pe Heracles pradă nebuniei. Din pricina stării în care se afla, își ucisese copiii. Dar, prin leacurile ei, Medeea l-a tămăduit. Și, fiindcă Euristeu nu-l slăbea pe erou cu poruncile sale, ea — nemai-nădăjduind că va putea fi ajutată de viteaz — și-a aflat refugiul la Atena și i-a cerut adăpost lui Egeu, vlăstarul lui Pandion. 5. Medeea s-a căsătorit cu el și i-a născut un fiu, căruia i-a dat numele de Medes. Acesta ajunse, mai tîrziu, regele mezilor. După spusele unor istorici, Medeea ar fi fost adusă în fața judecării de către Hippotes, fiul lui

Creon : dar se hotără că e nevinovată. 6. Când Teseu s-a reîntors de la Troizen la Atena, ea a mai fost învinuită că ar fi otrăvitoare, fiind astfel nevoită să fugă din cetate. Egeu i-a dat însă însoțitori care aveau să-i fie călăuze și s-o ducă în orice țară ar fi dorit. Ea alege Fenicia. 7. De acolo porni spre ținuturile Asiei Superioare, căsătorindu-se cu unul dintre cei mai vestiți regi, căruia îi născu un fiu, pe Medos. Murind tatăl său, acesta s-a urcat pe tronul părintesc și a fost admirat pentru vitejia lui. De la el se trage numele de „mezi“ dat poporului¹⁴² peste care a domnit.

LVI. Ca să vorbim îndeobște, poezii tragici — în dorința lor de a înflori lucrurile — au împodobit povestea Medeei cu felurite legende, care se bat cap în cap. Unii poeți, voind să-i măgulească pe atenieni, au istorisit că Medeea, ducînd cu sine pe Medos, feciorul lui Egeu, s-a refugiat la colhidieni, și că în aceeași vreme Aietes, care fusese alungat cu silnicie de la domnie de către fratele său Perses, își redobîndi tronul mulțumită feciorului Medeei, ce-l ucisese pe Perses. Când — mai apoi — Medos, în fruntea unei mari oști, a străbătut o însemnată parte din Asia, dincolo de Pont, el a pus stăpînire pe țara căreia i se spune, după numele său, Media. 2. Dar nu-i nevoie și, dealtfel, ar fi și prea lung să mai arătăm toate povestirile mitografilor în legătură cu Medeea. Acum vom adăuga ce ne rămîne de spus în ceea ce privește istoria Argonauților. 3. Destul de mulți istorici din vechime, ba chiar și unii dintre cei mai noi — și între aceștia din urmă îi putem pomeni pe Timaios¹⁴³ —, spun că Argonauții, după ce au luat lîna de aur, au aflat că Aietes oprește, mulțumită corăbiilor sale, trecerea prin intrarea Pontului. Atunci ei au săvîrșit o ispravă uluitoare și vrednică de a fi amintită. Au urcat pînă la izvoarele lui Tanais¹⁴⁴, de unde și-au tîrît corabia pe uscat, ca să ajungă la un alt fluviu ce se varsă în Ocean. Și, astfel, plutiră ei pînă la mare. Lăsînd pămîntul la stînga lor, ei și-au urmat călătoria — de la mieznoapte spre apus — și au ajuns aproape de strîmtoarea Gades, pe unde au pătruns în marea noastră¹⁴⁵. 4. Ca o dovadă că lucrurile stau așa, istoricii amintiți ne spun că celții, care locuiesc pe malurile Oceanului, slăvesc — dintre zei — mai ales pe Dioscuri ; mai există la celți și o tradiție potrivit căreia, din vremuri străvechi, Dioscurii au venit acolo străbătînd Oceanul. De asemenea se găsesc, în ținuturile așezate de-a lungul coastei Oceanului, destul de multe nume care vin de la Argonauți și Dioscuri. 5. Tot astfel în țările de dincoace de Gades sînt semne neîndoioase ale întoarcerii lor. Argonauții ar fi plutit de-a lungul coastei Mării Tireniene și ar fi ajuns la insula numită Aithaleia¹⁴⁶, unde se află cel mai frumos port de pe acele meleaguri. Portul se numește Argoon, după numele¹⁴⁷ corăbiei Argonauților. Iar acest nume i-a rămas portului pînă în zilele noastre. 6. Tot astfel numele lui Telamon a fost

dat unui port din Etruria, la opt sute de stadii depărtare de Roma și — în sfârșit — găsim în apropiere de Formiae, în Italia, portul Aietes, care astăzi se numește Caieta¹⁴⁸. Ceva mai mult chiar. După ce vînturile i-au zvîrlit pe Argonauți în Sirte, ei au aflat de la Triton — pe atunci rege al Libyei — cum este această mare și care-i sînt ciudățeniile; și, cînd au izbutit să scape de primejdie, i-au dăruit lui Triton un trepied de aramă, ce purta o inscripție cu litere vechi. Acest trepied a fost păstrat de către euhesperii¹⁴⁹ pînă în vremurile mai apropiate de noi.

7. Nu trebuie să pierdem din vedere că se cade să înlăturăm părerile aceluia care povestesc cum că Argonauții ar fi plutit pe Istru în sus și că ar fi ajuns, astfel, pînă la izvoarele fluviului, intrînd printr-un braț al lui, care curge în direcția opusă, în golful Mării Adriatice.

8. Vremea a dat în vileag greșeala pe care aceștia o făcuseră, fiindcă au crezut că Istrul care se varsă prin mai multe guri în Pontul Buxin și Istrul care se varsă în Marea Adriatică își au — și unul și celălalt — izvoarele în același loc¹⁵⁰. Într-adevăr, după ce romanii au înfrînt neamul istrian, de-abia atunci au fost cunoscute izvoarele rîului care sînt — față de mare — la o distanță de patruzeci de stadii. Dar pricina greșelii pe care o făcuseră istoricii ar fi fost, zice-se, împrejurarea că amîndouă cursurile de apă poartă același nume¹⁵¹.

LVII. Am stăruit îndeajuns asupra istoriei Argonauților și a muncilor lui Heracles. Acum ar fi potrivit, ținînd seama de cele făgăduite de noi la început, să descriem isprăvile fiilor lui Heracles. După zeificarea viteazului, copiii săi au rămas să locuiască la Trachis, pe lângă regele Ceyx. 2. Cînd însă Hyllos și alți cîțiva feciori ai lui Heracles au ajuns la vîrsta bărbăției, Euristeu s-a temut ca nu cumva să fie alungat de ei, pierzînd tronul Micenei, și a luat hotărîrea să-i surghiunească pe Heraclizi din întreaga Eladă. 3. Și iată, deci, pentru ce i-a pus în vedere regelui Ceyx, ca din regatul lui să-i alunge pe urmașii lui Heracles și pe odraslele lui Licymnios¹⁵², pe Iolaos și pe toți arcadienii, tovarăși de arme ai lui Heracles. Îi mai spunea să ia aminte că de nu va face ceea ce îi cere, el va porni împotriva-i cu război. 4. Heraclizii și tovarășii lor și-au dat seama că nu sînt în stare să țină piept lui Euristeu și, de bunăvoie, au plecat din Trachis în surghiun. Trecînd prin cele mai de seamă orașe, ei au cerut peste tot să fie primiți ca locuitori, dar nici o cetate nu a îndrăznit să le îngăduie aceasta. Singuri atenienii — oameni care, de felul lor, sînt drepti — le-au acordat ocrotirea cetății, punîndu-le la îndemînă Heraclizilor și celorlalți exilați un loc unde să poată trăi, și anume Tricorythos, unul dintre cele patru orașe cărora li se spune Tetrapolis¹⁵³. 5. După ce s-a scurt o vreme, iar vlăstarele lui Heracles au ajuns bărbați făloși de slava tatălui lor, Euristeu începu să

privească pizmaș și bănuitor cum le creștea puterea. Și, atunci, el s-a hotărît să pornească împotriva Heraclizilor cu mare oaste. 6. Fiii lui Heracles au fost ajutați în luptă de atenieni; în fruntea lor aveau pe nepotul lui Heracles, Iolaos, pe Teseu și pe Hyllos. Și astfel l-au biruit pe Euristeu, într-o mare bătălie, unde cei mai mulți dintre ostașii lui fură omorâți. Euristeu, el însuși, fiindcă în fuga lui își zdrobise carul, a fost ucis de Hyllos, feciorul lui Heracles. Și toți fiii lui Euristeu piciră și ei.

LVIII. După ce au dobândit această strălucită izbândă, Heraclizii — dându-și seama că biruința și norocul de care avuseseră parte le va spori numărul aliaților — au pornit spre Pelopones. În fruntea oștilor era acum Hyllos. 2. Domnia Micenei, după moartea lui Euristeu, aparținea lui Atreu. Acesta, bizuindu-se și pe alianța tegeaților și pe-a altora cîtiva, a venit cu armată să le țină piept Heraclizilor. 3. Cele două oști se aflau față în față la istmul Corintului. Feciorul lui Heracles, Hyllos, chemă la o luptă în doi pe oricare dintre vrăjmași, punînd următoarea condiție: dacă biruitor va fi Hyllos, să primească pentru Heraclizi regatul lui Euristeu; iar dacă biruitorul are să fie potrivnicul său, atunci Hyllos făcea un legămînt, și anume că Heraclizii nu se vor mai întoarce în Pelopones vreme de cincizeci de ani. 4. La provocarea lui Hyllos a răspuns Echemos, regele tegeaților; și, încingîndu-se lupta, a fost ucis Hyllos, iar Heraclizii — ținîndu-se de făgăduială — și-au luat gîndul de-a se mai reîntoarce în Pelopones și au pornit spre Tricorythos. 5. După ce a trecut o vreme, Licymnios sosi cu fiii săi și cu Tlepolem, vlăstar al lui Heracles, să se statornicească la Argos — unde argienii îl primiră plini de bunăvoință. Ceilalți Heraclizi însă au rămas la Tricorythos, iar după un răstimp de cincizeci de ani s-au reîntors în Pelopones. Despre isprăvile lor vom scrie atunci cînd vom ajunge la vremile cînd ar fi mai potrivită o atare povestire¹⁵⁴. 6. Întorcîndu-se la Theba, peste puțină vreme Alcmena se făcu nevăzută. De aceea tebanii i-au dat slăvire cum li se dă zeilor. Mitologia povestește că acei dintre Heraclizi care mai rămăseseră au mers la Aigimios, fiul lui Doros, ca să-i ceară acea întindere de pămînt pe care Heracles i-o încredințase¹⁵⁵. Ei și-au statornicit așezările alături de doriene. 7. În timpul șederii la Argos a lui Tlepolem, fiul lui Heracles, el a avut — zice-se — o ceartă cu vlăstarul lui Electryon — Licymnios —, pe care l-a ucis. Din pricina omorului, a fost nevoit să fugă din Argos și, pomînd în surghiun, s-a așezat la Rodos. Insula era locuită atunci de eleni — coloniști care fuseseră aduși acolo de Triops, feciorul lui Phorbas. 8. Tlepolem căzu la o înțelegere cu localnicii și împărți insula în trei părți, clădind trei orașe: Lindos, Ielysos și Cameiros. Tlepolem, mulțumită faimei tatălui său, ajunsese rege

al tuturor rodienilor și, mai apoi, o porni împreună cu Agamemnon în expediția împotriva Troiei.

LIX. Dar, după ce am arătat cele de mai sus cu privire la Heracles și la urmașii săi, s-ar cădea să spunem câte ceva și despre Teseu. Aceasta pentru că Teseu a încercat — cu multă râvnă — să imite isprăvile lui Heracles. Teseu era fiul lui Poseidon și al Aithrei¹⁵⁶, fiica lui Pittheus. Crescuse la Troizen, pe lângă bunicul său după mamă. Găsind acele semne după care putea fi recunoscut și despre care legenda ne spune că Egeu le ascunsese sub o piatră¹⁵⁷, Teseu porni spre Atena. Și, în vreme ce mergea pe malul mării, cuprins — zice-se — de o nestăpînită dorință de a nu se lăsa mai prejos decît fusese Heracles, s-a hotărît să dobîndească o mare trecere în fața oamenilor, prin isprăvile pe care le va săvîrși. 2. Mai întîi, el l-a omorît pe Corynetes¹⁵⁸, căruia i se spunea astfel din pricina unei măciuci ce-i slujea drept armă de apărare și pe care o întrebuița ca să-i ucidă pe cei întîlniți în drum. Apoi Teseu îl răpuse pe Sinis¹⁵⁹, care trăia pe Istm. 3. El încovoia doi pini, apoi lega de un pin un braț, iar de celălalt pin celălalt braț al unui om, pentru ca apoi, deodată, să le dea drumul. Aceștia se îndreptau, cum fuseseră la început, iar trupul celui legat era sfîșiat cu atîta sălbăticie, încît nefericitul murea în cele mai groaznice chinuri. 4. În al treilea rînd, viteazul i-a făcut de petrecanie mistrețului de la Crommyon, de o mărime uriașă și uimitor de voinic. Mistrețul pricinuisese moartea multor oameni. Apoi, Teseu l-a pedepsit și pe Sceiron, ce-și avea lăcașul în Megarida, pe niște stînci, care purtau numele — după al său — de Scironide. Sceiron avea un obicei: pe toți aceia care treceau pe acolo el îi punea să-i spele picioarele pe marginea unei rîpe. Apoi, pe neașteptate, îi împingea cu piciorul și-i rostogolea de pe stînci în mare, în mijlocul unei genuni care se numea „Chelene”. 5. Lîngă Eleusis, Teseu l-a sugrumat, omorîndu-l, pe Cercyon, ce obișnuia să se ia la trîntă cu oamenii care treceau pe acolo; și de îndată ce erau biruiți îi ucidea. I-a mai luat viața și așa-numitului Procrustes. Acesta locuia la Corydallos în Attica și-i silea pe călători să se întindă pe un pat, pentru ca apoi — dacă aceștia erau mai mari decît patul — să taie din trupul lor partea care depășea patul; în schimb, întindea picioarele celor prea scunzi. Și, de aceea, se numea Procrustes¹⁶⁰. 6. După aceste isprăvi, Teseu ajunsese la Atena, unde a fost recunoscut de către Egeu, după semnele de recunoaștere pe care le adusese cu el. Mai tîrziu, Teseu a pornit la Maraton să se lupte cu taurul pe care — pentru a-și îndeplini una din muncile sale — Heracles îl adusese din Creta în Pelopones. După ce a pus stăpînire pe el, îl duse la Atena; iar Egeu, primindu-l, l-a jertfit lui Apolo.

LX. Ne mai rămîne să vorbim despre Minotaur, pe care l-a ucis Theseu. Dar, pentru ca povestirea noastră să fie cît mai limpede, este necesar să urcăm în timp și să facem cunoscute unele întâmplări care se leagă de această povestire. 2. Tectamos, fiul lui Doros, nepotul lui Hellen și strănepotul lui Deucalion, a plutit spre Creta cu eolieni și pelasgi și a devenit regele acestei insule. A luat în căsătorie pe fiica lui Cretheus, zămislindu-l pe Asterios. În vremea domniei acestuia din urmă, spune legenda că Zeus a răpit-o din Fenicia pe Europa și a dus-o pe spatele unui taur în Creta, unindu-se cu ea și aducînd astfel pe lume trei fii : pe Minos, pe Radamant și pe Sarpedon. 3. Apoi Asterios, regele Cretei, a luat-o de nevastă pe Europa ; și, fiind fără copii, i-a înfiat pe feciorii lui Zeus, lăsîndu-le drept moștenire tronul. Radamant le-a dat cretanilor legi ; Minos, ajungînd rege la rîndul lui, s-a căsătorit cu Itone, fiica lui Lyctios, și a zămislit cu ea pe Lycastos. Urcat pe tron, Lycastos a luat-o de nevastă pe Ida, fiica lui Corybas, aducîndu-i pe lume aceasta pe cel de al doilea Minos, căruia unii îi spun fiul lui Zeus. Acest Minos a fost cel dintîi care și-a alcătuit în Elada o însemnată flotă, dominînd¹⁶¹ mările. 4. Soția lui a fost Pasiphae, fiica lui Helios și a Cretei. Pasiphae a zămislit, unindu-se cu cel de-al doilea Minos, pe Deucalion, Catreus, Androgeos, cum și pe Ariadna. A mai avut și numeroși copii din flori. Unul dintre feciorii lui Minos, Androgeos, a venit la Atena sub domnia lui Egeu, în vremea cînd se prăznuiau serbările panatenaice. Biruindu-și la jocuri pe toți atleții potrivnici, ajunsese prietenul cel mai bun al fiilor lui Pallas. 5. Dar Egeu a început să privească bănuitor această prietenie de care se bucura Androgeos și, temîndu-se ca nu cumva Minos să dea ajutor feciorilor lui Pallas, iar el să-și piardă domnia, i-a întins o cursă. Pe cînd Androgeos pornise odată la Theba, ca să ia parte la o sărbătoare solemnă, Egeu puse pe unii localnici să-l ucidă mișelește în Attica, în apropiere de Oinoe.

LXI. Aflînd de omorîrea lui Androgeos, Minos veni la Atena și ceru să fie ispășită această fărădelege. Fiindcă nimeni nu pleca urechea la vorbele sale, regele Cretei porni război împotriva atenienilor și, chemînd în ajutor pe Zeus, el blestemă și-i ceru Nemuritorului să le trimită atenienilor seceta și foametea. Și, de îndată, s-a abătut asupra Atticei și a întregii Elade o atît de mare secetă, încît roadele cîmpului au fost stîrpite. Atunci, mai marii cetățîilor s-au adunat și i-au cerut zeului să-i învețe cum ar putea să alunge năpasta. Oracolul răspunse că vor trebui să se ducă la Eac¹⁶², feciorul lui Zeus și al Egeinei — fiica lui Asopos —, ca să-i ceară să înalțe rugi întru izbăvirea lor. 2. Și, fiind îndeplinită porunca oracolului, Eac înălță rugile care i se ceruseră, iar seceta luă sfîrșit în întreaga Elada ; doar în ținutul atenienilor mai

stăruia. Atunci, fără din nou siliți atenienii să întrebe oracolul cum putea fi curmată nenorocirea. Și zeul le-a răspuns, de această dată, că vor trebui să ispășească omorîrea lui Androgeos, supunîndu-se pedepsei date de Minos. 3. Atenienii au ascultat vorbele oracolului, iar Minos le-a cerut să-i predea — la fiecare nouă ani —, ca hrană pentru Minotaur, șapte tineri și șapte tinere, atîta timp cît monstrul va trăi. De îndată ce atenienii l-au mulțumit în acest chip și Attica a putut să scape de pacostea ce căzuse asupra-i, regele a încetat să mai facă război locuitorilor Atenei. 4. După nouă ani, Minos s-a întors din nou în Attica — în fruntea multor corăbii — cerînd și primindu-și drepturile : pe cei patrusprezece tineri, printre care se afla și Teseu. Dar cînd aceștia erau gata să pornească spre Creta, Egeu s-a înteles cu cîrmaciul corăbiei, de cumva Teseu îi va veni de hac Minotaurului, să înalțe pînze albe la întoarcerea în Attica, iar dacă se va întîmpla altcum și Teseu își va da sfîrșitul, pînzele să fie negre, potrivit obiceiului împămîntenit la atenieni. După ce Teseu și acei care porniseră în corabie împreună cu el au pășit pe pămîntul Cretei, fiica lui Minos — Ariadna — s-a aprins de iubire pentru eroul nostru, ce era un bărbat de o rară frumusețe. Și, de îndată ce au stat de vorbă, Teseu a fost încredințat că ea îl va sprijini întru toate. Mulțumită ajutorului ei, a izbutit să ucidă pe Minotaur. Aflînd de la iubita sa cum va putea ieși din labirint, el izbuti să scape cu viață. 5. Cînd a fost să se reîntoarcă în patrie, Teseu a răpit-o pe Ariadna, pornind pe furiș în corabie, în timpul nopții ; și poposi într-o insulă, care pe vremea aceea se numea Dia, dar astăzi poartă numele de Naxos. Atunci — ne spune legenda — a apărut Dionysos și, subjugat de farmecul Ariadnei, i-a răpit-o lui Teseu pe frumoasa fecioară, față de care s-a purtat ca și cum i-ar fi fost soție legiuită, iubind-o peste fire de mult. 6. Iar, după ce Ariadna s-a stins din viață, Dionysos — care o îndrăgise nespus — a socotit-o vrednică de cinstirile ce se cuvin Nemuritorilor, rînduind cununa ei printre astre. Copleșit de durere, fiindcă tînăra îi fusese răpită, Teseu — dimpreună cu însoțitorii săi, care și ei erau foarte mîhniiți — a uitat, din pricina nenorocirii, porunca pe care i-o dăduse Egeu și pluti spre casă înălțînd pînzele negre. 7. După ce Egeu zări corabia, rămase încredințat că feciorul său a murit ; și, atunci, săvîrși o faptă vrednică de un viteaz, dar care era, totodată, și o mare nenorocire. El se urcă pe Acropolă și, fiind nespus de îndurerat și scîrbît de viață, își puse capăt zilelor aruncîndu-se din vîrfurile cetății. 8. După moartea lui Egeu, Teseu s-a urcat pe tron și a cîrmuit norodul cu dreptate, silindu-se să-și înalțe patria. Înăpăturirea cea mai strălucită a lui Teseu a fost unirea ¹⁶³ cetății Atena cu toate tîrgușoarele împrăștiate în jurul ei — mici ca întindere, dar multe

la număr — 9, și de atunci atenienii, mândri de însemnătatea orașului lor, au năzuit să fie cîrmuitorii elenilor. Dar am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri. Acum va trebui să înfățișăm cele ce ne mai rămîn de spus în legătură cu povestea lui Teseu.

LXII. Deucalion, cel mai vîrstnic dintre fiii lui Minos, cînd ajunsese cîrmuitorul Cretei, a încheiat o înțelegere cu atenienii, dîndu-i lui Teseu de nevastă pe însăși sora sa, pe Fedra. După această căsătorie, Teseu l-a trimis la Troizen pe fiul său Hipolit — ce-l născuse o Amazoană ¹⁶⁴ —, ca să fie crescut în preajma fraților Aithrei ¹⁶⁵. Teseu a avut doi copii cu Fedra: pe Acamas și pe Demophon. 2. Întorcîndu-se după un timp la Atena, pentru a lua parte la celebrarea misteriiilor, Hipolit, prin frumusețea lui, stîrni dragostea Fedrei. Iar după ce Hipolit plecă înapoi în orașul din care venise, ea clădi un templu al Afroditei, lîngă Acropolă ¹⁶⁶, de unde putea zări Troizenul. Mai apoi, trăgînd odată în gazdă la Pitheus — împreună cu Teseu —, Fedra îi ceru lui Hipolit să se iubească cu ea. Dar el o respinse și ea, plină de mînie din pricina jignirii pe care i-o adusese — întorcîndu-se la Atena — îi spuse lui Teseu minciuna că fiul său încercase s-o batjocorească. 3. Regele însă stătea la îndoială dacă să dea sau nu crezare acestei grozave învinuiri și-l chemă pe Hipolit să se dezvinovățească. Dar Fedra, între timp, temîndu-se ca nu cumva Teseu să afle adevărul, se spînzură. Hipolit, pe cînd își mîna carul, aflînd în ce fel fusese defăimat, și zguduit în suflet de auita nedreptate, lăsă caii din frîu s-o ia speriați la goană, pînă ce carul se prefăcu în țandări. Iar tînarul, încurcat în hățuri, fu tîrît de caii năravași, aflîndu-și moartea. 4. Deoarece Hipolit murise din pricina cinstei sale, locuitorii din Troizen i-au adus slăvirile cuvenite Nemuritorilor. Apoi, Teseu — în urma unei răscoale — a fost răsturnat din domnie și, luînd calea surghiunului ¹⁶⁷, și-a sfîrșit zilele în țară străină. Atenienii însă, mai tîrziu, s-au căit și i-au adus osemintele în patrie, slăvindu-l așa cum se cuvine să fie zeii slăviți. Ei i-au închinat un sanctuar, unde năpăstuiții își puteau găsi adăpost, sanctuar care a fost numit, după eroul atenian, „Theseion“.

LXIII. Sfîrșind povestirea isprăvilor lui Teseu ¹⁶⁸ vom vorbi acum mai cu de-amănuntul despre răpirea Elenei și despre felul în care a pețit-o Piritou pe Persefona, împrejurări ce se leagă de isprăvile lui Teseu. Piritou, fiul lui Ixion, după moartea nevestei sale — Hipodamia — care-i lăsase un fiu, pe Polypoites, a venit la Atena, ca să-l vadă pe Teseu. 2. Aflînd că soția sa, Fedra, murise, Piritou la convins pe Teseu s-o răpească pe Elena, fiica Ledei și a lui Zeus, care nu avea decît zece ani și era cea mai frumoasă femeie din lume. Ducîndu-se Piritou împreună cu Teseu în Lacedemona — în tovărășia mai multora — și, folosindu-se de o clipă prielnică, au răpit-o pe Helena și au dus-o la Atena.

3. Apoi, Piriton și Teseu s-au înțeles ca sorții să hotărască căruia dintre ei doi îi va fi nevastă. De asemenea, s-au legat ca acela care-i va ajunge soț să fie dator a-l ajuta pe celălalt să-și găsească o altă soție. Iar, pentru a-și ajunge scopul, ei nu vor da înapoi în fața nici unei primejdii. După ce s-au legat astfel prin jurământ, Teseu și Piritou au tras la sorți ; și sorții hotărîră ca Teseu să fie bărbatul Elenei. Astfel, eroul nostru a luat-o în stăpînirea sa pe fecioară. Atenienii s-au mîniat însă din pricina răpirii ei ; ceea ce l-a făcut pe Teseu să fie cuprins de teamă. De aceea, ca să înlătore orice primejdie, au dus-o într-un oraș al Atticei — în Aphidna —, unde au lăsat-o în paza mamei lui Teseu, Aithra, și a celor mai viteji dintre prietenii săi. 4. Iar Piritou a socotit că ar fi mai bine s-o pețască pe Persefona, cerîndu-i lui Teseu să pornească la drum alături de el, ca să-și aducă la îndeplinire gîndul. Mai întîi, Teseu s-a străduit să-și convingă prietenul să renunțe la acest gînd atît de necucernic ; dar, întrucît Piritou îl silea și el nu voia să-și calce jurământul, Teseu se văzu silit să-l sprijine. Cei doi au coborît în lăcașul lui Hades și, fiind amîndoi necucernici, au fost puși și unul și celălalt în lanțuri. Mai tîrziu, mulțumită lui Heracles, Teseu a fost eliberat, pe cîtă vreme necucernicia lui Piritou l-a înlănțuit în Infern, ca să îndure o veșnică pedeapsă. 5. Unii mitografi ne spun că atît Piritou cît și Teseu nu s-au mai întors din lumea de dincolo¹⁶⁹. În acest timp însă, Dioscurii — frații Elenei — au pornit cu oaste împotriva Aphidnei și au cucerit cetatea, năruind-o din temelii ; cît despre Elena, Dioscurii au dus-o îndărăt la Sparta — ea fiind fecioară ! — și împreună cu ea au luat-o ca roabă pe Aithra, mama lui Teseu.

LXIV. Fiindcă cele de pînă acum le-am povestit îndeajuns de cuprinzător, urmează să înfățișăm acum povestea celor șapte căpetenii împotriva Thebei, urcîndu-ne pînă la obîrșia și la pricina acestui război. Regele Thebei, Laios, ce o luase de nevastă pe fiica lui Creon, pe Iocasta, fiindcă nu avusese multă vreme copii a trimis să fie întrebat oracolul ce ar trebui să facă pentru a zămisli urmași. Iar Pitia îi răspunse regelui că este primejdios să zămislească. Acel prunc ce se va naște își va ucide părintele, aducînd asupra casei sale cumplite nenorociri. Uitînd de cuvintele oracolului, Laios avu un fiu ; dar, după nașterea lui, porunci ca pruncul — după ce tatăl său îi străpunse gleznele cu un fier — să fie părăsit. Și iată, deci, pentru ce i s-a dat odraslei lui Laios numele de Edip¹⁷⁰. 2. Dar sclavii care luaseră în primire copilașul n-au voit să-l lepede, ci l-au dăruit nevestei regelui Polybos, care nu putea să aibă copii. După aceasta, cînd Edip ajunsese flăcău, Laios găsi cu cale să întrebe din nou oracolul în privința pruncului pe care-l lăsase în părăsire. La rîndul său, Edip aflase că el n-ar fi fost feciorul celor pe care

îi socotea părinții săi ; și, de aceea, porni să întrebe și el oracolul Pitiei, ca să știe care sînt adevărații săi părinți. În Focida, din întîmplare Laios și Edip se întîlniră ; cel dintîi porunci, plin de semeție, celuilalt să se dea la o parte din drumul său. Și, mînios, Edip îl omorî pe Laios, fără să știe că ucidea pe însuși tatăl său. 3. Legenda povestește că, în vremea aceea, se ivise la Theba o dihanie cu îndoită înfățișare — Sfinxul — ce punea pe oameni să dezlege o ghicitoare, omorîndu-i pe toți acei care nu izbuteau s-o facă. Și, în acest chip, Sfinxul făcea de pe-trecanie foarte multor oameni. De acea, spre a scăpa de moartea care-i pîndea, cei din cetate făgăduiră celui ce va dezlega enigma monstrului o frumoasă răsplată : pe Iocasta, văduva lui Laios, drept nevastă. Și astfel el va fi înscăunat rege al Thebei. 4. Dar nimeni nu a fost în stare să afle tîlcul ghicitorii, pînă la Edip. Enigma Sfinxului suna astfel : cine este acela care, deși cu două picioare, are totuși și trei și patru ? Toți cei întrebați, pînă la Edip, rămăseseră în mare încurcătură. Dar el dădu de rostul întrebării, răspunzînd că este vorba de om. Într-adevăr, cînd omul este doar un prunc el merge în patru picioare, pentru ca — după ce a crescut — să pășească în două picioare, iar la bătrînețe să se folosească de trei, deoarece neputința vîrstei îl face să se ajute de un toiag. Atunci — după cum povestește legenda — Sfinxul, urmînd porunca unui oracol, se azvîrli într-o prăpastie, iar Edip o luă de nevastă pe Iocasta, fără să știe că era mama lui, și zămislî cu ea doi fii — pe Eteocle și pe Polinice — și două fiice, pe Antigona și pe Ismena.

LXV. Cînd fiii lui Edip ajunseră bărbați și au putut să-și dea seama de grozăviile ce se abătuseră asupra casei lor, ei își siliră tatăl — pentru a se feri de rîsul lumii — să nu-și mai părăsească palatul, iar tinerii noștri luară asupra lor domnia, cîzînd la înțelegere să cîrmuiască, rînd pe rînd, fiecare cîte un an. Cel mai vîrstnic, Eteocle, domni cel dintîi și, după ce s-a scurs răstimpul hotărît, el n-a mai vrut să lase domnia fratelui său Polinice, 2. cu toate că — potrivit înțelegerii lor — acesta i-o cerea. Și, cum Eteocle nici nu voia să audă de dorința lui, Polinice fugi la Argos, ca să dobîndească sprijinul regelui Adrast. Se povestește că în aceea vreme Tideu, feciorul lui Oineus, ce-și omorîse verii, pe Alca-thoos și pe Lycopus, la Calidon, s-a refugiat din Etolia la Argos. 3. Iar Adrast i-a primit cu toată bunăvoința pe cei doi care se surghiuniseră în țara lui și, în urma unui oracol, și-a căsătorit fiicele cu ei : lui Polinice i-a dat-o pe Argeia, iar lui Tideu pe Deipyle. Cum tinerii despre care vorbim se bucurau de o mare trecere și erau foarte bine văzuți de rege, Adrast — după cum spune legenda — a făgăduit că le va face pe voie și că se va strădui să-i aducă înapoi în patriile lor. 4. Voind mai întîi să-l pună pe Polinice în țara de unde plecase, Adrast l-a trimis la Theba pe Tideu ca să-i vestească lui Eteocle întoarcerea fratelui său.

Mitologia povestește că Eteocle a pus atunci cincizeci de oameni la pîndă, dar că Tideu n-a căzut în capcană, ci i-a omorît pe toți, izbutind — cînd nimeni nu se aștepta — să se înapoieze la Argos. Și, aflînd Adrast de ticăloșia lui Eteocle, puse la cale un război împotriva lui și îl alătură și pe Capaneu, pe Hippomedon și pe Partenopeu — feciorul Atalantei, fiica lui Schoineus. 5. Polinice izbuti și el să-l facă pe ghicitorul Amphiaraoș să pornească împreună cu ei împotriva Thebei. Cum însă Amphiaraoș, mulțumită harului său de proroc, știuse mai dinainte că lui îi era ursit să moară în acest război, n-a vrut să asculte de rugămintele lui Polinice. Dar se povestește că acesta îi aduse în dar soției lui Amphiaraoș o salbă de aur, pe care — după cum ne spune Mitologia — Afrodita i-ar fi dăruit-o Harmoniei; și, astfel, nevasta l-a înduplecat pe Amphiaraoș să ia parte la expediție. 6. Fiindcă în acea vreme Adrast și Amphiaraoș se certau pentru domnie, ei se hotărîră să încredințeze neînțelegerea dintre ei Eriphylei, soția lui Amphiaraoș și sora lui Adrast. Iar Eriphyle i-a dat cîștig de cauză lui Adrast și a spus sus și tare că bărbatul ei trebuia și el să meargă la război. Amphiaraoș, măcar că-și dădea seama de trădarea nevestei sale, s-a învoit s-o pornească împotriva Thebei, poruncindu-i însă fiului său Alcmeon ca, de îndată ce are să afle de moartea tatălui său, s-o ucidă pe Eriphyle. 7. Mai tîrziu, Alcmeon și-a ucis mama, așa cum îi poruncise Amphiaraoș; dar — sub apăsarea muștrărilor de cuget pentru fărădelegea lui — el și-a pierdut mințile. Adrast, Polinice și Tideu și-au împărțit conducerea expediției cu Amphiaraoș, Capaneu, Hippomedon și Partenopeu, feciorul Atalantei, care era fiica lui Schoineus, și au pornit-o împreună împotriva Thebei, în fruntea unei însemnate oști. 8. Apoi, Eteocle și Polinice s-au ucis unul pe altul. Capaneu și-a aflat moartea pe cînd, în iureșul luptei, căuta — urcîndu-se pe o scară — să ajungă pe zidul cetății; iar Amphiaraoș a fost înghițit, împreună cu carul său de luptă, de pămîntul care se deschisese sub picioarele sale. De atunci n-a mai fost văzut. 9. Toate celelalte căpetenii au pierit de asemenea, în afară de Adrast. Au murit în luptă mulți ostași și, cum tebanii se împotriveau la ridicarea morților, Adrast se reîntoarșe la Argos, lăsîndu-i fără de îngropăciune pe cei uciși. Nimeni nu îndrăznea să-i înmormînteze pe cetașii căzuți în fața Cadmeii¹⁷¹; și ei zăceau neîngropați, ceea ce îi făcu pe atenieni, care întreceau pe toți prin bunătatea inimii, să le dea cinstirea îngropăciunii datorată morților¹⁷².

LXVI. Așa s-a încheiat expediția celor șapte căpetenii care porniseră împotriva Thebei. Copiii lor, numiți Epigoni, au vrut să răzbune moartea părinților uciși¹⁷³, hotărîți să facă — toți laolaltă — un război spre a pedepsi cetatea Thebei. Un oracol al lui Apolo îi povățui să încredințeze lui Alcmeon, odraslei lui Amphiaraoș, conducerea expe-

diției. 2. Și, Alcmeon fiind ales căpetenia oștilor, întreabă pe zeu ce să facă spre a învinge Theba și dacă s-o pedepsească sau nu pe mamă-sa, pe Eriphyle. 3. Oracolul lui Apolo îi răspunde că va fi nevoit să împlinească amândouă îndatoririle. Într-adevăr — spunea zeul — maică-sa primise nu numai o salbă de aur ca să-i aducă moartea lui Amphiaros, dar și un vâl, pentru care ea avea să ducă la pieire pe însuși fiul său. Salba și vâlul pe care, zice-se, Afrodita de demult le dăruise Harmoniei, fiicei lui Cadmos, fuseseră primite în dar de către Eriphyle : salba i-o adușese Polinice, iar vâlul îi dăruise Tersandru, fiul lui Polinice, ca să-și înduplece fiul să pornească în expediția împotriva Thebei. Alcmeon a strins ostași, nu numai din Argos, dar și din orașele învecinate, și — cu o foarte puternică oaste — porni împotriva cetății. Înșiruindu-se în ordine de bătaie, tebanii îl înfruntară. 4. În strașnica luptă care s-a încins atunci, au biruit oamenii lui Alcmeon. Tebanii — înfrinți — au pierdut mulți cetățeni, căzând pradă deznădejdiei. Când au văzut că nu mai pot să lupte, îl întrebară pe prorocul Teiresias cum se vor putea apăra ; dar el le porunci — fiind singura cale de scăpare — să fugă din oraș. 5. Atunci cadmeii își părăsiră cetatea, ca să asculte de povața prezicătorului, și se refugiară, noaptea, într-un mic orașel al Beoției, pe nume Tilphossaion. 6. Mai apoi însă Epigonii cuceriră cetatea, jefuind-o. Ca să-și îndeplinească o făgăduială, ei închinară zeului de la Delfi — ca pe ceva deosebit din prada de război — pe Dafne, fiica lui Teiresias. Aceasta era tot așa de pricepută în meșteșugul ghicitului ca tatăl său și — mulțumită șederii la Delfi — își sporise și mai mult știința. 7. Înzestrată cu minunate însușiri, Dafne scrisese felurite oracole, multe și meșteșugite. Se spune că poetul Homer a împrumutat de la Dafne numeroase stihuri, mulțumită cărora și-a împodobit poemul. Și fiindcă Dafne — când își dădea răspunsurile — era stăpînită adeseori de o zeiască inspirație, ea a primit numele de Sibilă, nume care vine de la cuvîntul „sybyllainein“, ce în limba ținutului înseamnă „a fi inspirat“.

LXVII. După această strălucită expediție, Epigonii s-au întors fiecare în țară la el, încărcăți de numeroase prăzi. Teiresias a murit în cetatea unde cadmeii se refugiaseră — în Tilphossaion —, iar aceștia l-au înmormîntat cu mare cinste și l-au slăvit aidoma zeilor. Apoi, ei plecară din orașel și o porniră împotriva dorienilor ; iar, după ce i-au înfrînt într-o bătălie, i-au izgonit din patrie și s-au statornicit acolo o vreme. Mai apoi, unii dintre ei au rămas în ținutul cucerit, pe cîtă vreme ceilalți s-au reîntors la Theba, sub domnia lui Creon, fiul lui Menoiceus. Dorienii au venit și ei, mai tîrziu, înapoi în Dorida, așezîndu-se în cetățile Erineon, Cytinion și Boion. 2. Înaintea acestor vremuri, Boiotos,

fiul lui Poseidon și al Arnei, venise în această țară, care se numea pe atunci Eolida, iar astăzi i se spune Tesalia. El le-a dat însoțitorilor săi numele de beoțieni. Dar aici va fi nevoie să vorbim mai cu de-amănuntul despre eolieni, urcându-ne pînă la obîrșia lor. 3. În vremile foarte îndepărtate, fiii lui Eol — nepoți ai lui Hellen și strănepoți ai lui Deucalion — se așezaseră, unii dintre ei, pe meleagurile amintite mai sus, iar Mimas — rămînînd — cîrmui Eolida. 4. Hippotes, feciorul lui Mimas, a zămislit cu nevastă-sa, Melanippe, un băiat care primi numele de Eol. Arne, fiica lui Eol, zămisli din iubirea ei cu zeul Poseidon pe Boiotos. Eol nu credea că fiica sa rămăsese grea cu un Nemuritor, dojenind-o cu asprime pentru greșeala ei. De aceea, o dădu de nevastă unui străin venit din Metapont — străin care din întîmplare călătorea prin acea țară — și Eol îi ceru s-o ducă pe fiică-sa în patria lui. Astfel făcu străinul; și Arne își duse viața la Metapont, născîndu-i pe Eol și pe Boiotos. Metapontinul, care n-avea urmași, i-a înfiat pe amîndoi, plecîndu-se poruncii unui oracol. 5. Cînd Eol și Boiotos ajunseră bărbați, s-a iscat la Metapont o răscoală — prilej de care s-au slujit pentru a pune mîna pe domnie. Mai tîrziu, au omorît-o pe Autolyte — nevasta metapontinului —, venind în ajutorul mamei lor, certată cu Autolyte. Și, cum metapontinul era înfuriat de ce făptuiseră Eol și Boiotos, ei fugiră din cetate și, făcînd rost de corăbii, porniră pe mare — după ce luaseră cu ei pe mama lor și mai mulți prieteni. 6. Eol puse stăpînire pe insulele din Marea Tireniană, care se numesc Eoliene, și a întemeiat orașul căruia el i-a dat numele de Lipara¹⁷⁴. Iar Boiotos a plutit spre Eol, tatăl lui Arne, care l-a înfiat și — după moarte — l-a lăsat să domnească asupra Eolidei. Boiotos a dat țării numele mamei sale: Arne; iar supușilor săi le-a dat chiar numele lui, spunîndu-le beoțieni. 7. Iton, feciorul lui Boiotos, zămisli patru fii: Hippalcimos, Electryon, Archilycos și Alegenor. Hippalcimos a fost tatăl lui Peneleus; Electryon, al lui Leitos; Alegenor, al lui Clonios; iar Archilycos i-a zămislit pe Prothoenor și pe Arcesilaos, care au fost căpeteniile tuturor beoțienilor în războiul împotriva Troiei.

LXVIII. După deslușirile de mai sus vom încerca să povestim despre Salmoneu, Tyro și urmașii lor, pînă la acel Nestor care s-a războit împotriva Troiei. Salmoneu era fiul lui Eol, nepotul lui Hellen și strănepotul lui Deucalion. Pornind din Eolida, împreună cu mai mulți oșteni, s-a statornicit în Elida, pe malurile rîului Alfeu. A întemeiat acolo un oraș, căruia i s-a spus — după numele său — Salmonia. Luînd-o de nevastă pe Alcidice, fiica lui Aleas, Salmoneu a avut o fiică, ce s-a numit Tyro și care era de o neîntrecută frumusețe. 2. După ce nevastă-sa, Alcidice, a încetat din viață, el s-a recăsătorit cu așa-numita Sidero,

care — fiindu-i mamă vitregă — i-a arătat lui Tyro dușmănie. Mai apoi Salmoncu, plin de trufie și nelegiuit, și-a atras ura supușilor săi; dar Zeus l-a lovit cu trăsnetul. 3. Tyro era pe atunci încă fecioară și, îndrăgindu-se Poseidon cu ea, zămislă doi băieți, Pelias și Neleu. Mai apoi, Tyro luă de bărbat pe Cretheus și din această căsătorie se născură Amythaon, Pheres și Aison. După ce a răposat Cretheus, s-au luat la sfadă Pelias și Neleu pentru domnie. Pelias a ajuns rege la Iolcos și a domnit peste ținuturile din împrejurimi; iar Neleu, împreună cu Melampus și Bias — feciorii lui Amythaon și ai Aglaiei —, cu alți câțiva ahei, cu locuitori ai Ftiotidei și cu niște oameni din Eolida, au pornit împotriva Peloponesului. 4. Melampus, care avea harul prorocitului, a tămăduit, la Argos, pe femeile¹⁷⁵ cărora mânia lui Dionysos le tulburase mințile. Iar Anaxagora, regele argienilor și fiul lui Megapenthes, drept răsplată pentru această binefacere, i-a dăruit lui Melampus două treimi din regatul său. Acesta s-a așezat în Argos împărțind domnia cu fratele lui, cu Bias. 5. A luat de nevastă pe Iphianeira, fiica lui Megapenthes, și soția sa i-a născut patru copii: pe Antiphates și pe Manto, pe Bias și pe Pronoe. Antiphates, din legătura lui cu Zeuxippe — fiica lui Hippocoön — zămislă pe Oicles și pe Amphalces. Oicles a avut cu Hipermestra, fiica lui Thespios, pe Iphianeira, Polyboia și pe Amphiraos. Și, lucrurile stînd așa, Melampus, Bias și urmașii lor cîrmuiră Argosul. 6. Iar Neleu, urmat de acei care-l însoțiseră, plecă în Mesenia, întemeind orașul Pylos — fiindcă localnicii i-o încuviințaseră. Ajungînd regele cetății, Neleu s-a însurat cu Chloris, fiica tebanului Amfion, și a avut cu ea doisprezece copii. Dintre aceștia, cel mai vîrstnic a fost Periclymenos și cel mai tînăr Nestor, acela care a pornit să se războiască împotriva Troiei. Să ne mulțumim cu cele spuse pînă acum în privința strămoșilor lui Nestor, deoarece dorim să păstrăm măsura cuvenită în povestirea noastră.

LXIX. Vom înfățișa acum, în amănunte, legenda Lapiților și a Centaurilor. După această poveste, Oceanos și Tethys au avut mai mulți copii, cu nume de fluvii. Printre ei a fost și Peneu, de la care și-a luat numele fluviul Peneu din Tesalia. Acesta s-a îndrăgit cu o nimfă — Creusa — și a zămislit cu ea doi copii, pe Hypseus și pe Stilbe; aceasta din urmă avea să fie iubita lui Apollo și, astfel, a născut pe Lapithes și pe Centauros. 2. Lapithes a locuit în ținutul de lîngă fluviul Peneu, ajungînd rege acolo. Și, după ce s-a căsătorit cu Orsinome, fiica lui Eurynomos, a zămislit doi fii, pe Phorbas și pe Periphas, ce — la rîndul lor — au domnit pe aceste meleaguri. Tuturor celor cîrmuiți de Lapithes — după numele lui — li s-a spus Lapiți. 3. Phorbas, fiul lui Lapithes, a plecat la Olenos. Alektor, regele Eleei, temîndu-se de pute-

rea lui Pelops, l-a chemat în ajutor pe Phorbas și a împărțit cu el cîrmuirea Elidei. Phorbas a fost tatăl lui Egeu și al lui Actor, care mai apoi au moștenit domnia asupra eleenilor. Celălalt fiu al lui Lapithes — Periphas — s-a căsătorit cu Astyageia, fiica lui Hypseus, avînd cu ea opt copii, dintre care cel mai vîrstnic a fost Antion. Acest Antion, îndrăgindu-se cu Perimela, odraslă a lui Amythaon, l-a zămislit pe Ixion. Legenda ne spune că Ixion a făgăduit multe daruri lui Eîoneus¹⁷⁶ spre a o lua de nevastă pe fiica lui, pe Dia, care i-a născut un copil: Piritou. 4. Dar, fiindcă el nu îi dădu nevestei cele făgăduite, Eîoneus a luat drept zălog iepele sale. Atunci Ixion l-a chemat la el pe Eîoneus, vestindu-l că în toate îi va da ascultare. Acesta venind, ginerele său l-a zvîrlit într-o groapă plină de foc și, pentru că nelegiuirea lui Ixion fusese prea mare, nimeni nu voia să-l purifice de acest omor. Pînă la urmă, se povestește că Zeus l-ar fi dezlegat de vină. Dar Ixion s-a îndrăgostit de Hera și a cutezat să-i vorbească despre înflăcărata lui dragoste și îmbrățișări. 5. Atunci Zeus i-a trimis un nor¹⁷⁷, care avea înfățișarea Herei; iar Ixion — unindu-se cu norul — i-a zămislit pe așa-numiții Centauri, monștri cu înfățișare omenească. În sfîrșit, Mitologia povestește că Zeus, spre a pedepsi grozăvia fărădelegilor lui Ixion, l-a legat, după moarte, de o roată și, în lumea de dincolo, l-a supus unei veșnice pedepse.

LXX. După o anumită tradiție, Centaurii, care fuseseră crescuți de nimfe pe muntele Pelion, cînd au ajuns la vîrsta bărbăției s-au împreunat cu iepe, zămislind monștri cu două chipuri, pe Hipocentauri. Unii spun că Centaurilor — acestor fii ai Nephelei și ai lui Ixion — li s-a dat numele lor întrucît ei cei dintîi au încercat să călărească; și de aici s-ar trage legenda după care Centaurii ar fi avut două înfățișări. 2. Ei ar fi cerut fratelui lor, lui Piritou, să le dea partea convenită din regatul tatălui lor și, fiindcă Piritou nu voia, porniră război împotriva lui și a Lapiților. 3. Mai tîrziu, cînd s-a sfîrșit războiul, Piritou a luat-o de nevastă pe Hipodarnia, fiica lui Butes, și a poftit la nuntă pe Teseu și pe Centauri. Dar aceștia, beți fiind, s-au năpustit — ne spune legenda — asupra femeilor pofsite la nuntă, silindu-le; ceea ce i-a mîniat foarte mult pe Teseu și pe Lapiți, și drept răzbunare, pentru crima săvîrșită, au ucis un mare număr de Centauri. Pe cei rămași în viață i-au alungat din cetate 4. și din această pricină s-a pornit războiul dintre Centauri și Lapiți, și mulți dintre aceștia din urmă au fost uciși în luptă. Cei rămași au fugit la Pheneos, în Arcadia, iar alții au pornit-o spre Capul Malea, așezîndu-se acolo¹⁷⁸. Centaurii, mîndri de biruința lor, au năvălit de mai multe ori din Pholoe, jefuindu-i pe drumetii eleni și omorînd un mare număr de locuitori din vecinătate.

LXXI. După ce am arătat toate acestea, vom încerca să povestim despre Asclepios și urmașii săi. Mitologia ne încredințează că Asclepios era fiul lui Apolo și al lui Coronis¹⁷⁹. Prin firea-i și prin agerimea minții sale își întrecea semenii. El s-a străduit să învețe arta de a lecu oamenii de tot felul de boli și a născocit leacuri minunate, vindecând nenumărați bolnavi ce nu mai nădăjduiau vreodată să scape de moarte; și, astfel, și-a dobândit faima că ar fi fost în stare să-i readucă la viață chiar și pe acei ce-și dăduseră duhul. 2. Și iată, așadar, de ce — așa cum povestește Mitologia — Hades în fața lui Zeus l-a învinuit pe Asclepios că-i micșorează întruna împărăția, prin grija ce le-o poartă oamenilor care mor din ce în ce mai puțini. Și atunci Zeus, înfuriat, l-a omorât zvîrlindu-i trăsnetul. 3. Dar Apolo, mînios din pricina morții fiului său, i-a ucis pe Ciclopi care-i făureau fulgerul lui Zeus. Și, din nou, Zeus s-a înfuriat pentru amărăciunea pe care i-o pricinuiseră și-l pedepsi pe Apolo, poruncindu-i să fie slujitorul unui om¹⁸⁰. 4. Se spune că Asclepios ar fi avut doi fii, pe Machaon și pe Podaleirios care, după ce dovediseră o mare râvnă în a deprinde meșteșugul părintelui lor, au pornit război împotriva Troiei alături de ceilalți tovarăși de luptă ai lui Agamemnon, fiindu-le de mare ajutor elenilor, căci i-au îngrijit pe răniți cu nespusă pricepere. Iată, prin urmare, pentru ce elenii le-au dat atîta cinstire. Ca răsplată pentru neobișnuitele merite în a tămădui suferințelor răniților, au fost scutiți de lupte și de îndeplinirea celorlalte îndatoriri cetățenești¹⁸¹. Ne mărginim la acestea, în ce privește pe Asclepios și pe fiii lui.

LXXII. Urmează să povestim cîte ceva despre fiicele lui Asopos și despre feciorii pe care i-a avut Eac. Potrivit legendei, Oceanos și Tethys au zămislit mai mulți copii, ce-au dat numele lor unor râuri; între aceștia au fost Peneu și Asopos. Peneu s-a statornicit în ținutul căruia astăzi i se spune Tesalia și a dat numele său râului care curge pe acolo. Iar Asopos a locuit la Phlius, luînd-o de nevastă pe Metope, fiica lui Ladon, de la care el a avut doi fii — Pelasgos și Ismenos — și douăsprezece fiice: Corcira, Salamina, Egina, Peirene, Cleone, Thebe, Tanagra, Thespia, Asopis, Sinope, Oinea și Chalcis¹⁸². 2. Dintre fiii săi, Ismenos a pornit-o în Beotia și s-a așezat lângă râul care îi poartă numele. Iar dintre fiicele lui Asopos, Sinope — fiind răpită de către Apolo — a fost dusă în acel ținut unde astăzi se află orașul căruia, după ea, i s-a spus Sinope. Rodul iubirii ei cu Apolo a fost un fiu, Syros, ce a domnit peste sirieni, — numiți¹⁸³ astfel după numele său. 3. Iar pe Corcira o duse Poseidon într-o insulă, numită Corcira după numele ei. Poseidon a zămislit cu ea pe Phaiax, de la care s-a tras numele feacienilor. 4. Phaiax a avut un fiu, pe Alcinou, acela care l-a readus pe

Odiseu¹⁸⁴ în Itaca. Răpită tot de către Poseidon, Salamina a fost dușă în insula care îi poartă numele. Acolo, ea s-a îndrăgît cu cel ce-o răpise ; și i-a născut zeului pe Cychreus, devenit — mai apoi — domnitorul insulei Salamina. El a fost celebru și a ucis un șarpe uriaș, ce făcea mult rău localnicilor. 5. Zeus a răpit-o din Phlius pe Egina și a dus-o în insula care-i poartă numele. Iubind-o, Zeus l-a zămislit pe Eac, care a domnit în insulă. 6. Eac a fost tatăl lui Peleu și al lui Telamon. Unul din acești doi fii ai săi, și anume Peleu, l-a ucis fără să vrea — lovindu-l cu discul — pe Phocos, care după tată îi era frate, dar pe care o altă mamă îl născuse. Pentru omorul săvârșit, Peleu a fost trimis în surghiun de către tatăl său și s-a refugiat în Phthia, unde, purificându-l Actor, regele de acolo, a moștenit tronul acestuia, deoarece nu avea copii. Din unirea lui Peleu cu Thetis s-a născut Ahile, viteazul ce porni, alături de Agamemnon, în războiul troian. 7. Alungat din Egina, Telamon o porni spre Salamina, luînd acolo de nevastă pe fiica regelui Cychreus, pe Glauce ; el ajunsese domnitorul Salaminei și — după moartea soției sale — s-a căsătorit cu o femeie din Atena, cu fiica lui Alcathos, pe nume Eriboia, ce-i născu un fiu — Aias, războinicul care s-a luptat la Troia.

LXXIII. După cele înfățișate mai sus, vom încerca să povestim despre Pelops, Tantal și Oinomaos. Dar trebuie să ne întoarcem la timpuri străvechi, spre a depăna povestirea noastră de la obârșurile ei, astfel ca cititorii să-i priceapă rostul. La Pisa, o cetate din Pelopones, Ares s-a îndrăgît cu Harpine, fiica lui Asopos, și a zămislit pe Oinomaos. 2. Acest Oinomaos, la rîndul lui, a avut și el doar un copil — o fată căreia i-a dat numele de Hipodamia. Vrînd să știe care îi va fi sfîrșitul vieții, Oinomaos întrebase odată oracolul, care i-a răspuns cum că îi este dat să moară atunci cînd fiica lui se va căsători. Și iată pentru ce — înfricoșat la gîndul acesta — a hotărît ca fiica lui să rămîină fecioară. 3. Pe numeroșii ei pețitori, Oinomaos îi punea la o întrecere, a cărei condiție era următoarea : învinsul trebuia să moară, iar biruitorul urma să fie bărbatul Hipodamiei. Era vorba de o alergare a carelor, ce începea din Pisa și ajungea pînă la altarul lui Poseidon, de la Istmul Corintului. Înainte de a se începe alergările, Oinomaos jertfea lui Zeus un berbec ; și, atunci, pețitorul pornea cu un car tras de patru cai. Și, cînd sfîrșite erau jertfirile, regele Pisei pornea și el în urma lui, într-un car condus de vizitiul său Myrtilos, și ținînd în mînă o lance. Apoi, cînd ajungea carul din urmă, omora pețitorul lovindu-l cu lancea. 4. Și astfel, mulțumită iuțelii cailor săi, ucidea un mare număr de pețitori tineri, ce veniseră s-o pețească pe Hipodamia. Pelops, fiul lui Tantal venise și el la Pisa, unde o zări pe Hipodamia. Îndrăgostindu-se de ea, a vrut s-o aibă de nevastă ; și l-a mituit pe Myrtilos, vizitiul lui Oino-

maos, făcându-și-l unealtă — ca să poată dobândi biruința ¹⁸⁵. În acest chip Pelops ajunse cel dintâi la Istm, lângă altarul lui Poseidon. 5. Soțotind că oracolul se împlinise, Oinomaos, îndurerat, se lăsa pradă dez-nădejzii și își puse capăt zilelor. Iar Pelops o luă în căsătorie pe Hipodamia, ajungând regele Pisei. Mulțumită bărbăției sale și a minții pă-trunzătoare, Pelops era din ce în ce mai puternic, aducându-i sub oblă-duirea sa pe cei mai mulți locuitori ai Peloponesului și dând ținutului numele său.

LXXIV. Fiindcă veni vorba de Pelops, trebuie să povestim și des-pre tatăl său, despre Tantal, ca să nu lăsam neamintit nimic din ceea ce este vrednic de a fi știut. Tantal era fiul lui Zeus și-i întrecea pe se-menii săi prin bogăție și prin faimă. El locuia în Asia ținutul care astăzi se numește Paflagonia. Prea aleasa lui obârșie, de vlăstar al lui Zeus, i-ar fi adus, zice-se, prietenia zeilor. 2. Dar Tantal n-a știut — ca un adevă-rat om — cum trebuie să se poarte cel care se bucură de un astfel de noroc ; și, deoarece i se îngăduise să ia masa cu zeii, ascultă tot ce vor-beau aceștia deschis, dând apoi în vileag oamenilor tainele pe care le auzise de la Nemuritori. Și iată de ce încă din viață a fost năpăstuit, iar după moarte i-a fost dat să îndure o pedeapsă veșnică, despre care ne vorbește Mitologia, fiind rînduit — în lumea de dincolo — printre ne-legiuți. Copiii lui Tantal au fost Pelops și Niobe. Aceasta a născut șapte fii și tot atâtea fiice, toate de o deosebită frumusețe ; și, pentru că Niobe adeseori se fălea, plină de îngîmfare, cu odraslele ei cele atît de multe, a cutezat chiar s-o înfrunte pe Leto ¹⁸⁶, sub cuvînt că ea are mai mulți copii decît zeița. 3. Atunci, potrivit legendei, Leto — mîniată — i-a ce-rut lui Apolo să ucidă cu săgețile sale pe feciorii Niobei, iar Artemidei să-i ucidă fiicele. Dînd ascultare mamei lor, cele două zeități, cu săge-țile lor, au pus pe dată capăt vieții tuturor copiilor Niobei, căreia din multe-i vlăstare nu-i mai rămase nici unul. 4. Deoarece Tantal, după ce s-a abătut asupra lui urgia zeiască, a fost alungat din Paflagonia de către Ilos, vlăstar al lui Tros, trebuie să spunem cîte ceva și despre Ilos, arătînd cine i-au fost strămoșii.

LXXV. Cel dintâi rege al Troadei a fost Teucros, fiul rîului Sca-mandru și al nimfei Idaia ¹⁸⁷. Era un om vestit, care a dat numele său celor de sub oblăduirea sa : teucrilor. Teucros a zămislit o fiică — Ba-teia — ; iar pe aceasta avea s-o ia de nevastă Dardanos, feciorul lui Zeus. Dardanos i-a urmat la domnie lui Teucros și, după numele său, poporului pe care-l cîrmuia i s-a spus dardan. Iar orașul Dardanos, în-temeiat de el pe malul mării, primi numele lui. 2. Dardanos avu un fiu, pe Erichthonios, ce era cel mai ferice și mai bogat dintre toți oamenii. Despre el ne spune poetul Homer că „a fost cel mai bogat dintre mu-

ritori, pentru că avea trei mii de iepe ce pășteau prin luncile sale 188^a. 3. Fiul lui Erichthonios s-a numit Tros. Celor cîrmuiți de el, Tros le-a dat numele de troieni. A zămislit trei fii, pe Ilos, pe Assaracos și pe Ganimede. Ilos a clădit, într-o cîmpie, un oraș — cel mai de seamă al Troadei —, căreia, după numele său, i s-a spus Ilion. 4. Ilos a fost tatăl lui Laomedon, ce a zămislit pe Tithonos și pe Priam. Tithonos porni cu oștile sale spre ținuturile răsăritene ale Asiei și înaintă pînă în Etiopia¹⁸⁹. Mitologia povestește că din iubirea lui Tithonos cu Eos s-a născut Memnon, acela care a venit în ajutorul troienilor și a fost ucis de către Ahile. Iar Priam a luat-o de nevastă pe Hecabe și, printre mulți alți copii, l-a avut și pe Hector, vestitul erou al războiului troian. 5. Assaracos a domnit peste dardani și a fost tatăl lui Capys, a cărui odraslă a fost Anchise, părintele lui Enea — zămislit de Anchise cu Afrodita, cel mai cunoscut dintre eroii troieni. Cît despre Ganimede, el a fost răpit de zei, ca să-i slujească lui Zeus drept paharnic. 6. După ce am dat lămuririle de mai sus, vom căuta să vorbim despre Dedal, despre Minotaur și despre expediția lui Minos în Sicilia, împotriva regelui Cocalos.

LXXVI. Dedal era atenian de obîrșie și se trăgea din neamul Erehteizilor : era fiul lui Metion și nepotul lui Eupalamos, acesta din urmă fiind vlăstar al lui Erehteu. 2. Prin însușirile sale el s-a ridicat mai presus decît semenii săi, străduindu-se îndeosebi să deprindă meșteșugul arhitecturii, al sculpturii și acel al cioplierii pietrelor. Născocind multe lucruri folositoare Dedal a înălțat — în numeroase ținuturi ale pămîntului — clădiri care stîrnesc admirația. Iar, în ce privește meșteșugul sculpturii, s-a deosebit într-atît, încît mitologii care au venit după el susțineau că statuile lui Dedal sînt aidoma unor ființe însuflețite, căci priveau și erau în așa fel lucrute încît — văzîndu-le trupul — ai fi crezut că sînt ființe vii. Și, întrucît Dedal a fost cel dintîi artist care a închipuit statui avînd ochii deschiși și mișcîndu-se, picioare care mergeau și brațele ce se întindeau pentru a prinde ceva, s-a bucurat pe bună dreptate de admirația lumii întregi. 3. Într-adevăr, sculptorii care au trăit înaintea lui sculptau statui cu ochii închiși și mîinile lăsate în jos și lipite de coaste. 4. În ciuda faptului că oamenii se minunau de marea lui artă, Dedal a fost nevoit să ia calea exilului, fiind osîndit pentru omorul pe care-l săvîrșise din următoarea pricină : fiul surorii sale, Talos, era crescut de el încă din copilărie. 5. Ucenicul însă ajunsese mai iscusit decît dascălul său ; el descoperi roata olarului și — dînd peste falca unui șarpe —, i-a dat prin gînd s-o folosească pentru a tăia o mică bucată de lemn ; pentru ca, mai apoi, să imite din fier asprimea dinților acestui animal. Astfel Talos născoci fierăstrăul, mulțumită căruia putu să taie lemnul trebuitor lucrărilor sale. Și se pare că el a des-

coperit o unealtă foarte de folos pentru meșteșugul arhitecturii. De asemenea, ar fi născocit și strungul și multe alte lucruri, dobândind astfel o nepieritoare faimă. 6. Iar Dedal, care-l pizmuia pe copilandru și se temea că faima lui îl va întrece cu mult, l-a ucis printr-un vicleșug. Dar, pe cînd îngropa leșul, Dedal a fost întrebat ce face, iar el a răspuns că îngroapă un șarpe. S-ar putea cineva mira de acest lucru foarte ciudat, că tocmai din pricina vietății care prilejuise tînărului descoperirea fierăstraului, să se dea în vileag și uciderea lui. 7. Învinuit că și-a omorît nepotul, — după ce Areopagul l-a osîndit — Dedal a pornit-o în surghiun : mai întîi într-unul din demele ¹⁹⁰ Atticei, ai cărui locuitori, după numele lui Dedal, s-au numit Dedalizi.

LXXVII. Mai tîrziu, s-a refugiat în Creta, unde — datorită renumelui său și a destoiniciei sale — ajunsese prietenul regelui Minos. Dacă trebuie să dăm crezare unei legende foarte cunoscute, Pasifae, nevasta lui Minos, se îndrăgostise de un taur. Spre a satisface pasiunea ei, Dedal născoci o plăsmuire semănînd întru totul cu o vacă. 2. Și ne povestește Mitologia că — mai înainte de această întîmplare — Minos obișnuia să-i jertfească lui Poseidon, în fiecare an, cîte un taur, pe cel mai frumos pe care-l avea. Odată însă i-a fost dat să aibă un taur atît de mîndru, încît regele se gîndi să-l cruțe, jertfindu-i lui Poseidon un altul mai puțin frumos. Mîniat pe Minos, zeul stîrni pe nevasta regelui, pe Pasifae, să îndrăgească taurul. 3. Mulțumită iscusinței lui Dedal, Pasifae s-a unit cu animalul și a dat naștere Minotaurului, despre care ne vorbește Mitologia și care — în partea de sus a trupului, pînă la umeri — era într-adevăr un taur, în timp ce restul trupului era acel al unui om. 4. Pentru a-i sluji drept locuință acestei vietăți uluitoare, Dedal clădi Labirintul, ale cărui coridoare întortocheate făceau ca cei ce nu-i cunoșteau taina să nu mai poată găsi locul prin care ar fi putut ieși. Acolo era ținut monstrul biform, căruia, așa cum am avut prilejul s-o arătăm, i se da ca hrană cîte șapte flăcăi și șapte fecioare, trimiși din cetatea Atenei ¹⁹¹. 5. Aflînd despre amenințările rostite de Minos împotriva lui Dedal, fiindcă acesta închipuise vaca despre care am vorbit, se povestește că sculptorul, cuprins de teamă în fața mîniei regelui, părăsi Creta, pornind-o pe mare, cu ajutorul Pasifaei, care-i făcuse rost de corabie. 6. Împreună cu el a fugit și fiul său Icar. După ce au ajuns la o insulă din largul mării, Icar a vrut să coboare pe uscat, dar — pășind cu prea mare îndrăzneală — căzu în mare și, astfel, își sfîrși viața. De la el și-a luat numele Marea Icarică ; și tot de la Icar se trage și numele insulei Icaria. Dedal însă a plecat de acolo și a plutit spre Sicilia, ducîndu-se în acea parte a ei peste care domnea regele Cocalos, care l-a primit bine — pentru frumoasele însușiri și faima sa — și-a făcut din el un prieten de nădejde. 7. Unii mito-

grafi spun că Pasifae l-a mai ținut o vreme pe Dedal, ascuns în Creta ; întrucît regele Minos voia să-l pedepsească, dar nu era în stare să-l descopere, cu toate că el cercetase toate corăbiile de pe insulă, făgăduind o mare răsplată aceluia care l-ar găsi. 8. Dedal și-a luat nădejdea că ar mai putea scăpa fugind pe mare și iată de ce el închipui aripi nemaivăzute și foarte iscusit lucrute, lipite cu ajutorul cerii. O pereche de aripi Dedal o prinse chiar de spatele lui ; iar pe cealaltă, de spatele lui Icar. Și amîndoi trecură, astfel, în zbor peste marea din jurul Cretei. 9. Icar însă, tînăr și nehibzuit cum era, s-a înălțat prea sus în zboru-i și s-a prăbușit în mare. Ceara ce-i ținea penele lipite se topise de arșița astrului ¹⁰², pe cînd Dedal, zburînd foarte aproape de ape și neîncetat umezindu-și aripile în ea, izbuti, așa cum nimănui nu i-ar veni a crede, să ajungă teafăr în Sicilia. Cu toate că povestirea noastră pare de necrezut, am socotit totuși că ar fi bine să n-o trecem cu vederea.

LXXVIII. Dedal rămase multă vreme la Cocalos, fiind admirat de siculi pentru desăvîrșirea artei sale. În Sicilia, înălță mai multe construcții ce-au înfruntat vremea, pînă în zilele noastre. Una dintre ele este — lîngă Megaris — lucrarea numită „Colymbethra“ : o piscină din care pornește marea rîu Alabon, ce se varsă apoi în marea din apropiere. 2. Lîngă rîul Camicos, în ținutul Agrigentului, el a construit pe o stîncă un oraș întărit, pe care nici un vrăjmaș nu-l putea lua cu asalt. Căile pe unde ar fi putut ajunge cineva pînă la cetate erau făcute — cu multă pricăpere — atît de strîmte și de întortocheate încît ar fi fost de ajuns trei sau patru oameni pentru a le păzi. 3. Și iată pentru ce Cocalos s-a hotărît să-și clădească palatul și să-și țină comorile acolo ; căci, datorită iscusinței celui care a înălțat orașul, nimeni nu l-ar fi putut cuceri. A treia lucrare a lui Dedal a fost în Sicilia, o peșteră pe care a făcut-o în ținutul selinuntinilor. În această peșteră pătrundeau aburi scoși de un foc subpămîntean, datorită unei foarte izbutite construcții. Căldura de acolo — destul de domoală — însănătoșea bolnavii care, încetul cu încetul, fără să-și dea seama, începeau să asude, ca mai apoi să se tămăduiască de boală. Cîtă vreme ei zăboveau, căldura nu-i stîngherea, ba chiar simțeau o nespusă plăcere. 4. Pe muntele Eryx se ridică o înaltă și povîrnită stîncă. Din pricina îngustimii locului, a întărit această construcție, împrejmuid stîncă cu un zid și lărgindu-i în chip minunat vîrfurile. 5. Se spune că meșterul nostru a mai închinat Afroditei de pe muntele Eryx un stup de aur — admirabilă lucrare, ce imita desăvîrșit pe cel adevărat. Și arta lui Dedal a mai înălțat în Sicilia multe alte clădiri, dar ele au fost năruite de timp.

LXXIX. La vremea despre care vorbim, regele cretanilor era stăpînul mării. Aflînd că Dedal se refugiase în Sicilia, s-a hotărît să pornească o expediție într-acolo. Și-a pregătit o flotă puternică și a debar-

cat la Agrigent ; locului unde a debarcat i s-a spus — după numele lui Minos — Minoa. Coborîndu-și pe uscat ostașii, i-a trimis vestitori lui Cocalos și i-a cerut să îl predea pe Dedal, ca să-l pedepsească. 2. Cocalos l-a poftit atunci pe Minos să stea de vorbă cu el și i-a făgăduit să facă tot ceea ce îi va cere, primindu-l în chip de oaspe. Cocalos l-a pus mai întâi să se îmbăieze ; și l-a ținut atât de mult pe Minos în baie, încât abia l-au înăbușit. Apoi le-a dat cretanilor leșul spunându-le că regele a murit, deoarece — alunecînd — a căzut într-o baie cu apă fierbinte. 3. Ostașii l-au înmormîntat cu toată strălucirea, și în cinstea lui au înălțat un îndoit mormînt. În partea cea mai tainică a mormîntului, i-au așezat osemintele, iar în partea deschisă au ridicat un templu închinat Afroditei ¹⁹³. Băștinașii au slăvit vreme de mai multe generații mormîntul și au adus jertfe Afroditei, întrucît acolo se afla templul ei. 4. În timpuri mai apropiate de noi — cînd a fost întemeiat Agrigentul —, știindu-se că odihnesc în locul acela osemintele regelui Minos, mormîntul a fost dărîmat, iar rămășițele au fost date cretanilor. Pe atunci, rege al agrigentinelor era Theron ¹⁹⁴. 5. După moartea lui Minos, între cretanii care-l urmaseră în Sicilia s-a iscat o vrajbă, prilejuită de pierderea cîrmuitorului. Drept urmare a dezbinării, corăbiile lor au fost arse de către siculi — supușii regelui Cocalos — și, așa stînd lucrurile, cretanii și-au pierdut nădejdea că vor mai putea să se întoarcă acasă. Se hotărîră atunci să se statornicească în Sicilia, întemeind o cetate pe care au numit-o Minoa, după numele regelui. Și, tot pribegind, unii au pătruns în interiorul insulei, unde au dat peste un loc întărit de la natură ; și clădiră acolo un oraș, căruia i-au spus Engyon, după numele unui pîriu ce-l străbătea. 6. Mai tîrziu — după căderea Troiei —, cretanul Meriones a debarcat în Sicilia, împreună cu vreo cîțiva locuitori ai Cretei și cetățenii lui Engyon îi primiră la ei, pentru că erau din același neam ; și le-au îngăduit să se bucure de drepturi cetățenești. Din Engyon ei au pornit, apoi, și au pătruns în ținuturile din apropiere. Și, războindu-se cu unii dintre vecinii lor, au cucerit astfel pămînturi întinse. 7. Și, cum puterea lor sporea fără încetare, au înălțat un templu în cinstea Mamelor Zeițe ¹⁹⁵, cărora le-au dat cuvioasă slăvire ; iar templul lor a fost împodobit cu nenumărate prinoase. Se povestește că obiceiul de a slăvi acestei zeițe vine din Creta, unde cultul lor se află în mare cinste.

LXXX. Legenda ne istorisește că, în vremile străvechi, ele l-ar fi crescut pe Zeus, fără ca tatăl său, Cronos, să fi știut aceasta. Drept recunoștință, Zeus le-a înălțat la cer, prefăcîndu-le în acele astre care alcătuiesc Ursele. Despre ele Aratos ¹⁹⁶, în poemul său privitor la aștri — spusele lui potrivitându-se cu cele istorisite aici — ne spune ¹⁹⁷ următoarele : „Ele stau cu spatele și umerii întorși una spre cealaltă. Și, dacă

este adevărat ceea ce se povestește, au fost aduse din Creta de marele Zeus, care le-a înălțat la cer. Într-adevăr, așezându-le într-o peșteră, ele l-au crescut vreme de un an, în mijlocul înmiresmatei păduri a Dictei, în apropierea muntelui Ida, atunci când cureții dicteici l-au păcălit pe Cronos¹⁹⁸. 2. Nu se cade să trecem sub tăcere cultul cel sacru și vestit pe care oamenii l-au avut pentru aceste zeițe. Le slăvesc nu numai locuitorii din Engyon, dar și oamenii din împrejurimi. Ei le aduc mărețe jertfe și le preamăresc prin fel și chip de cinstiri. 3. Și altor cetăți oracolele zeului de la Delfi le-au poruncit să dea slăvire acestor zeițe, prorocind că — de vor face așa — locuitorii vor avea parte de fericire și belșug, iar orașele vor fi înfloritoare. În cele din urmă, cultul Mame-lor Zeițe ajunse atât de vestit încât, pînă în vremea în care alcătuim istoria de față, populația acelor meleaguri le închină mereu multe prinoase din aur și argint. 4. În cinstea zeițelor s-a clădit un templu, deosebit prin mărimea lui, dar vrednic de admirație și pentru meșteșugul cu care a fost făcut și prin cheltuiala prilejuită. Fiindcă în ținutul lor nu se aflau pietre destul de frumoase, băștinașii le-au adus de la vecinii lor, locuitorii din Agyrium¹⁹⁹, între Engyon și Agyrium fiind o depărtare de vreo sută de stadii. Iar drumul pe unde trebuiau pietrele aduse era atât de bolovănos și așa de greu de străbătut, încât a fost nevoie să se construiască niște căruțe cu patru roți, trase de o sută de perechi de boi, ca piatra să poată fi cărată. 5. Bogăția prinoaselor a întrecut însă cu mult cheltuielile, pentru că mijloacele bănești ale sanctuarului erau foarte mari. Puțin timp înainte de vremea noastră, zeițele aveau trei mii de boi sacri și pămînturi întinse, ce aduceau mari venituri.

LXXXI. Dar am vorbit îndeajuns despre aceste lucruri și a sosit vremea să povestim legenda lui Aristaios. Aristaios era fiul lui Apollo și al Cirenei, fiica lui Hypseus și nepoata lui Peneu. Unii mitografi ne spun următoarele cu privire la obîrșia lui: Apollo s-a îndrăgostit de Cirene, o fecioară deosebită prin frumusețea ei și care crescuse pe muntele Pelion. Zeul a dus-o în acel loc al Africii, unde s-a înălțat mai târziu orașul ce poartă numele fecioarei. Acolo el a zămislit cu ea un fiu, pe Aristaios, încredințînd nimfelor creșterea pruncului²⁰⁰. 2. Nimfele i-au dat trei nume: Nomios, Aristaios și Agreus. Tot ele l-au învățat meșteșugul de a face lapte covăsit, meșteșugul albinăritului și acela al cultivării măslinelor. Aristaios a fost cel dintîi om ce i-a deprins pe semenii săi cu aceste lucruri. 3. Ca răsplată pentru binefacerile sale, muritorii i-au dat cinstire ca unui zeu — așa cum au făcut-o și cu Dionysos. Apoi, Aristaios a plecat în Beoția, unde s-a căsătorit cu Autonoe, fiica lui Cadmos. Ne spune legenda că nevasta sa i-a născut pe Acteon, care — potrivit Mitologiei — a fost sfîșiat de înșiși cîinii săi. 4. După unii, nenorocirea trebuie legată de împrejurarea că Acteon s-a lăudat

în templul lui Artemis că, din capetele și din mădularele sălbăticiunilor vinate și care fuseseră închinat zeitei, ar fi vrut să pregătească un ospăț de nuntă pentru el și Artemis. Alții povestesc că Acteon a fost atât de greu lovit de soartă pentru că se lăudase a fi mai bun vînător decît Artemis. 5. Nu trebuie, desigur, să ne mire că, și într-o împrejurare și în cealaltă, zeița s-ar fi înfuriat. Fie că Acteon, pentru a-și îndestula pofta, se folosise de vînatul închinat zeitei care nu vroia să audă de nuntă, fie că el cutezase să pretindă că e mai iscusit vînător decît Artemis, neîntrecută nici de Nemuritori în ce privește vînătoarea — oricum va fi fost — zeița s-a mîniat pe bună dreptate. Artemis l-a prefăcut pe Acteon într-o sălbăticiune din acelea pe care el obișnuia să le vîneze ; și, apoi, stîrni cîinii lui să-l sfîșie.

LXXXII. Se povestește că, după moartea lui Acteon, Aristaios a mers să cerceteze oracolul părintelui său. Apolo i-a cerut să plece în insula Ceos, prevestindu-i că acolo va avea parte de cinstirile băștinașilor. 2. Iar Aristaios porni în corabie către acea insulă. O cumplită molimă pustia atunci întreaga Eladă ; și el aduse o jertfă întru izbăvirea tuturor elenilor. Sacrificiul a avut loc în vremea cînd răsare steaua Sirius și cînd bat vînturile etesiene. Și, astfel, s-a pus capăt prăpădului. 3. Dacă ne gîndim mai adînc la această împrejurare, sîntem pe bună dreptate uimiți²⁰¹. Același om care-și văzuse fiul sfîșiat de cîini a fost pricina mîntuirii semenilor săi, punînd capăt nefericitei și vătămătoarei înrîuriri a stelei care poartă același nume²⁰² și e aducătoare de năpastă pentru muritori. 4. Se spune că Aristaios a lăsat urmași de-ai săi în insula Ceos și s-a reîntors în Libia ; de aici, o porni pe mare spre Sardinia, călăuzit de mama sa, nimfa²⁰³, — și se statornici îndrăgind insula pentru frumusețea ei. A sădit, în Sardinia, pomi și a scos acest pămînt din starea sa de sălbăticie, fiind înainte vreme neîngrijit de mîna omenească. Apoi, Aristaios zămisli doi fii : pe Charmos și pe Callicarpos. 5. A mai ajuns și prin alte insule și a trăit o vreme în Sicilia, unde a fost atras de belșugul de roade și de multele turme ce pășteau pe cîmpuri. Iată de ce Aristaios a dovedit atîta rîvnă în a împărtăși localnicilor binefacerile iscusinței sale. Și, de aceea, se povestește că locuitorii Siciliei i-au arătat o cinste deosebită, slăvindu-l ca pe o zeitate. L-au preamărit, mai ales, cultivatorii de măslini, cînd era vremea strînsului de rod. 6. Ne mai spun mitografii că, în cele din urmă, Aristaios a pornit-o în Tracia, ca să-l întîlnească pe Dionysos. Acesta l-ar fi inițiat în tainele orgiilor și Aristeu ar fi învățat de la el multe lucruri folositoare. După ce a locuit o vreme în apropierea Munților Haemus, el s-a făcut apoi nevăzut. Și-a avut parte de cinstirile cuvenite Nemuritorilor, aduse lui nu numai de către barbarii de pe acele meleaguri, dar și de către eleni.

LXXXIII. Dar să ne mulțumim cu cele spuse pînă acum în privința lui Aristaios. Acum vom încerca să istorisim despre Dafnis și despre Eryx. Se spune că Eryx era fiul Afroditei și al lui Butas — un foarte vestit rege de pe meleagurile Siciliei. Fiindcă localnicii se minunau de obîrșia lui atît de aleasă, dinspre mamă, Eryx a ajuns regele unei părți din insulă și a întemeiat, pe un loc înalt ²⁰⁴, o cetate vrednică de luare-aminte și care-i purta numele. Pe acropolă, a clădit un templu închinat mamei sale și l-a împodobit cu lucruri de preț, cum se cuvine templelor, și cu foarte multe prinoase. 2. Pentru cucernicia băstinașilor și pentru cinstiturile pe care fiul său le primea de la ei, zeița a îndrăgit peste măsură orașul și, de aceea, ea a fost numită Afrodita Eycină. Pe drept cuvînt oamenii s-ar putea mira, gîndindu-se la faima templului despre care vorbim. 3. Într-adevăr, toate celelalte sanctuare, după ce au avut o înflorire vremelnică, și-au pierdut strălucirea în urma unor împrejurări oarecare. Doar acesta, de la începutul începutului, a fost slăvit și mereu a avut parte de noi măririi. 4. După ce Eryx a statornicit cultul amintit de noi, Enea, fiul Afroditei, venind în Italia, a tras la țarm chiar în această insulă, unde împodobi templul maică-si cu multe prinoase. Apoi, de-a lungul multor generații, siculii au slăvit-o mereu pe Afrodita, aducîndu-i mărețe jertfe și împodobindu-i templul. Mai tîrziu, cartaginezii — care au pus stăpînire pe o parte a Siciliei — s-au îngrijit și ei în chip deosebit de cultul zeiței. În sfîrșit, romanii, după ce supuseră întreaga Sicilie, i-au întrecut pe toți ceilalți prin cinstiturile date ei. 5. Și au făcut aceasta cu foarte bune temeuri. Căci, legînd obîrșia lor de Afrodita ²⁰⁵ și socotind că ei i se datorează biruințele lor, era drept să se arate recunoscători și să preamărească pe cea de la care li se trăgea înălțarea. 6. Cînd consuli, cîrmuitori de oști ori alți oameni de vază vin în această insulă și trec pe la Eryx, ei se închină la templul Afroditei, pe care-l slăvesc cu strălucite jertfe și tot felul de prinoase. Părăsind insignele dregătoriilor, ei iau de îndată parte, cu veselie, la jocuri și la convorbirile cu femeile, fiindcă socotesc că doar astfel se pot face plăcuți zeiței. 7. În sfîrșit, senatul roman, în rîvna lui de-a o slăvi pe Afrodita, a decretat ca șaptesprezece orașe, cele mai credincioase romanilor din întreaga Sicilie, să aducă aur în templul acesteia, iar incinta cea sacră să fie păzită de două sute de soldați. Chiar dacă vom fi dat prea multe amănunte în legătură cu Eryx, am făcut totuși bine arătînd cum se cuvine povestirea ce o privește pe zeiță.

LXXXIV. Voim să povestim, acum, legenda lui Dafnis. În Sicilia se află Munții Heraici, care — prin frumusețea naturală a pozițiilor — sînt pentru cei ce vor să se odihnească în timpul verii locuri încînșătoare. Se pot găsi în Munții Heraici numeroase izvoare cu apă deose-

bit de plăcută și foarte mulți copaci de tot felul. Se văd din belșug stejari uriași, cu ghindă de două ori mai mare decât a stejarelor ce cresc în alte țări. Pomi roditori, viță de vie îmbelșugată și nespun de mulți meri cresc pe aceste meleaguri, fără ca mâna omului să le poarte de grijă. 2. Odată, oștirea cartaginezilor suferind cumplit de foame, și-a recăpătat aici puterile. Căci munții insulei sînt un izvor nesecat de hrană pentru mii de oameni. Se găsește în regiune o vîlcea minunată, plină de copaci, și o pădurice închinată nimfelor. Mitologia ne povestește că Hermes a zămislit acolo cu o nimfă un fiu, pe Dafnis. Copilul primi numele deoarece în aceste locuri se găseau foarte mulți dafini. 3. Crescut de nimfe, băiatul ajunsse stăpîn pe numeroase turme de boi și — cum se îngrijea foarte mult de ele — i s-a dat porecla de „Bucolos”²⁰⁸. Deoarece Firea îl înzestrăse cu un deosebit simț pentru muzică și armonie, el a născocit poezia pastorală și cîntecul bucolic, care și astăzi sînt prețuite în Sicilia. 4. Ne mai spune legenda că Dafnis pornea la vînătoare împreună cu Artemis, atrăgîndu-și bunăvoința zeiței prin felul lui de a o sluji. Mulțumită cîntecului său din flaut și a melodiilor bucolice, el știa să vrăjească inima zeiței. Și s-a întîmplat că l-a îndrăgit pe Dafnis o nimfă, care i-a prezis că își va pierde văzul dacă va îmbrățișa vreoa altă femeie decât pe ea. Profetia s-a împlinit. Îmbătat de fiica unui rege, Dafnis avu cu ea legături de dragoste și orbi. Iată ce aveam de spus despre Dafnis.

LXXXV. Vom arăta, acum, cele ce povestesc mitografiile despre Orion. Prin mărimea trupului și prin vînjoșia lui, Orion i-a întrecut cu mult pe toți eroii despre care se pomenește. Îi plăcea vînătoarea și făptuia lucruri mari, mînat de încrederea în puterile sale, precum și de setea lui de slavă. Orion a ridicat pentru Zanclos, care pe atunci era rege în Sicilia, orașul Zancle²⁰⁷ — astăzi poartă numele de Messina — și, printre alte lucrări, a făcut și portul Acte²⁰⁸. 2. Fiindcă am amintit de Messina, ni se pare că este potrivit să spunem cîte ceva despre strîmtoarea cu același nume. Vechii mitografi povestesc cum că Sicilia fusese odinioară peninsulă și că doar mai tîrziu ea a ajuns o insulă, din pricina pe care o vom arăta mai jos. 3. Locul cel mai strîmt al istmului, izbit din amîndouă părțile de valurile mării, s-a rupt și — în urma acestei întîmplări — a luat numele de Rhegion (gr. *rhēgnýnai* = „a rupe”). Mulți ani după aceea, s-a clădit acolo un oraș, căruia i s-a dat acest nume. 4. Sînt scriitori care ne încredințează că istmul s-a rupt în urma unor puternice cutremure, marea săpînd strîmtoarea care desparte continentul de insulă, 5. pe cîtă vreme poetul Hesiod²⁰⁹ pretinde că, dimpotrivă, pentru a opri revărsarea mării, Orion a făcut cu ajutorul unor diguri capul Pelorion²¹⁰, unde clădi templul lui Poseidon, preamărit de

băştinaşi. Isprăvind această lucrare, Orion merse în Eubeea, insulă în care s-a şi aşezat. Pînă la urmă, faima l-a înălţat la cer, fiind aşezat în rîndul astrelor şi împărtaşind slava cuvenită Nemuritorilor. 6. Despre Orion pomeneşte şi poetul Homer ²¹¹ în „Necyia“ ²¹² unde așa grăiește : „L-am zărit, apoi, pe Orion cel uriaş, urmărind cu înverşunare, pe cîmpia cu asfodele ²¹³, toate fiarele ucise de el în munţii neumblaţi. Ținea în mîini o măciucă de aramă, ce nu poate fi nimicită“. 7. Cît era de mare Orion, o putem înţelege din vorbele lui Homer ²¹⁴, cînd povesteşte despre Aloiazi ²¹⁵, spunînd că la vîrsta de nouă ani aveau o lăţime de nouă coţi ²¹⁶ şi erau înalţi de nouă orgyi ²¹⁷, şi el adaugă : „Au fost cei mai înalţi oameni şi cu mult cei mai frumoşi din cîţi hrăneşte rodnicul pămînt, dar ei vin în urma vestitului Orion“ ! ²¹⁸. Aşa cum am făgăduit-o la început ²¹⁹, încheiem această carte, după ce am înfăţişat îndeajuns de amănunţit isprăvile eroilor şi ale semizeilor.

Note

- ¹ Vezi introducerea despre Diodor.
- ² Datorită importanței cultului lui Heracle, multe case domnitoare din spațiul grecesc au pretins că se trag din urmașii eroului grec, respectiv ai celor 50 de presupuși fii ai săi. Identificarea acțiunii lor cu invazia dorică — în dorința de a legitimă cu o aureolă juridico-divină ocuparea Peloponezului — a pornit de la Argos. Apoi pe la mijlocul sec. VIII î.e.n. cele două familii regale de la Sparta și-au revendicat, pare-se, și ele o ascendență heraclidă. Astfel ideologia politică spartană a inclus legenda aceasta în propria-i „preistorie”.
- ³ Vezi introducerea.
- ⁴ Vezi I, 15.
- ⁵ Vezi I, 17.
- ⁶ Regele Feniciei trecea drept fiul Libiei și al lui Poseidon și nepot al lui Epaphos, care era fiul lui Io și al lui Zeus. El a avut trei fii (Cadmos, Phoinix, Cilix) și o fiică (Europa). Aceasta din urmă a fost răpită de Zeus, care luase înfățișarea unui taur. Vezi și V, 59.
- ⁷ Legende despre orașele pe care le-au întemeiat fiii lui Agenor par să reflecte vechi tradiții locale despre unele contoare comerciale feniciene, din timpul expansiunii acestora.
- ⁸ Și a lui Ares, după versiunea tebană a legendei. Vezi și IV, 2; V, 48; 49.
- ⁹ Adică Dio — (de la Dios genitivel lui zeus) și — nysos (de la Nysa). Bineînțeles că această etimologie este o combinație savantă de cabinet, dar fantezistă.
- ¹⁰ Vezi I, 8—9.
- ¹¹ Adică „orașul libertății”.
- ¹² Toiagul lui Bachus, împodobit de obicei cu vișă.
- ¹³ Vezi III, 65.
- ¹⁴ Regele legendar al Tebei, care ar fi fost sfișiat de menade.
- ¹⁵ Regele legendar al tracilor edoni, care a fost crunt pedepsit pentru combaterea cultului lui Dionysos.
- ¹⁶ Este o zeitate frigiană care, datorită cultului ei orgiastic, a fost asimilată cu Dionysos.
- ¹⁷ Adică „cu două mame”. Vezi altfel II, 62.
- ¹⁸ Un fel de trestie din care era făcut tirsul.
- ¹⁹ Pe grecește „lenos”.
- ²⁰ Pe grecește „bromos”.
- ²¹ Pe grecește „thriambos”.
- ²² Adică „tragedii”.
- ²³ Ele constau din cîntece, dansuri și exhibiții, însă fără elemente dramatice. Numele vine de la altarul („thymele”) care se găsea în centrul orchestrei. Este vorba deci de marcarea opoziției dintre acțiunea corului, care stătea în orchestră, și jocul actorilor.
- ²⁴ Începînd din sec. IV î.e.n. ei formau corporații foarte influente și stimate, care se bucurau de diferite privilegii, cum ar fi scutirea de serviciul militar sau de contribuții.
- ²⁵ Vezi I, 21.

- ²⁶ E vorba de zeul egiptean Min — o divinitate a fertilității cu care Diodor îl identifică pe Priap. În realitate acesta este o divinitate a fertilității locală, asiatică (din Lampsakos).
- ²⁷ Este personificarea memoriei; era considerată fiică a Cerului (Uranos) și a Pământului (Ge).
- ²⁸ Poet grec liric din sec. VII î.e.n., autor de coruri și imnuri celebre.
- ²⁹ În *Odissea* (XXIV, 60).
- ³⁰ În *Teogonia* (77—79).
- ³¹ De fapt verbul acesta înseamnă „a închide” ochii sau gura. Avem de-a face cu o conjuzie cu verbul „myéo”, care înseamnă într-adevăr „a iniția”.
- ³² „Cea drăguță”.
- ³³ Pentru cele ce urmează se crede că Diodor a folosit „Lauda lui Herakles”, lucrarea unui oarecare *Matris* din Teba, despre care nu avem nici o altă știre.
- ³⁴ Trecea drept păzitorul unei cirezi de vite roșii, pe care Herakles a furat-o în cadrul muncilor impuse.
- ³⁵ Era nepoata lui Perseu prin tatăl ei Elektryon; s-a căsătorit cu Amphitryon, regele Tebei.
- ³⁶ Adică asupra celor din Argos — unde cultul lui Herakles a fost deosebit de puternic — deoarece Perseu, care era fiul lui Zeus și al lui Danae, ajunge să se fixeze și să domnească la Argos.
- ³⁷ Zeița nașterilor.
- ³⁸ Și acesta era tot un descendent al lui Perseu, al cărui nepot era prin tatăl său Sthenelos. El va ajunge rege al Argolidei.
- ³⁹ După numele bunicului său de tată.
- ⁴⁰ La Atena tinerii erau declarați efebi, adică bărbați cu drepturi aproape depline, la vârsta de 18 ani. Termenul mai desemna în lumea greacă și pe tinerii ieșiți din vârsta copilăriei, adică în jur de 16 ani.
- ⁴¹ Tăindu-le mâinile și picioarele.
- ⁴² Era nepotul său, care l-a însoțit în peregrinările sale, slujindu-i totodată ca vizitii. Inițial fusese erou cinstit la Teba și Atena, apoi însă a fost subordonat cultului lui Herakles.
- ⁴³ Adică „cel găurit”.
- ⁴⁴ Înseamnă „nor, ceață”.
- ⁴⁵ Fiică a soarelui și soție a lui Minos, ea a născut pe minotaurul din Creta, în urma legăturii amintite.
- ⁴⁶ Aceasta este o tradiție (vezi și V, 64). Alta vorbește de întoarcerea Heraklizilor.
- ⁴⁷ Un fel de trîntă combinată cu box.
- ⁴⁸ Un fel de pelerină.
- ⁴⁹ Se celebrau în Atica la Agrai, pe râul Ilisos.
- ⁵⁰ Erau fiii pământului (Gaia) și nu puteau fi învinși decât cu ajutorul unui pământean. Drept care Zeus își asigură concursul lui Herakles.
- ⁵¹ Vezi cap. 41—56.
- ⁵² Adică „ospitalieră”.
- ⁵³ Legenda a plasat amazonele în Asia Mică, între Sinope și Trapezunt.
- ⁵⁴ Adică „vîrtej”.
- ⁵⁵ Era regina lor.
- ⁵⁶ Aceasta, ca și Hippolyte, era o soră a reginei. În varianta prezentă însă ea trece drept conducătoarea amazonei, din care cauză este cedată lui Teseu.
- ⁵⁷ Un uriaș cu trei corpuri, fiul lui Chrysaor, posedea cirezi de vite roșii renumite.
- ⁵⁸ Trecea drept fiul Meduzei și al lui Poseidon.

- 69 Acest gigant, fiul lui Poseidon și al lui Gaia (Pământul), își trăgea puterea de la mama sa, drept care Herakles l-a ridicat în aer, strivindu-i acolo coastele.
- 60 Vezi I, 88, 4.
- 61 Adică „cu o sută de porți”.
- 62 Forma greacă pentru fenicianul Gadir (cetate); azi Cádiz.
- 63 Denumire antică pentru strîmtoarea Gibraltar.
- 64 Este regiunea între munții Olimp și Ossa.
- 65 E vorba de lacul Copaïs.
- 66 Gallia, respectiv Franța de azi.
- 67 Pe grecește ale; este însă o etimologie populară. În realitate numele este celtic.
- 68 În anul 52 î.e.n., cînd se termină supunerea Galliei în mod definitiv.
- 69 E vorba de Galia Cisalpină, respectiv Lombardia de azi.
- 70 O întîmplare asemănătoare este povestită de Strabon (3, 4, 17).
- 71 Adică a etruscilor.
- 72 Adică a zeului războiului, Marte.
- 73 Veche zeitate cinstită în apropiere de templul lui Hercules Invictus și al lui Iuppiter. De aceea s-au creat legende legate de aceștia.
- 74 Veche familie patriciană, care a avut grija cultului lui Hercules pînă în anul 312 î.e.n.
- 75 Hercules era la Roma zeul cîștigului și al negustorilor.
- 76 Talantul folosit în epoca romană echivala cu 20, 40 kg de argint.
- 77 Pînă acum se cunosc patru temple la Roma.
- 78 Cele mai multe versiuni despre acest mit celebru situează locul luptei în Tracia. Colaborarea dintre zei și un muritor era necesară, fiindcă soarta hotărîse ca numai astfel să poată fi înfrinși giganții. Vezi și V, 71.
- 79 Istoric din sec IV î.e.n., autor al unei celebre istorii a Siciliei, folosită mult de Diodor.
- 80 Astăzi Puteoli.
- 81 E vorba de celebrele băi de la Baiae.
- 82 Adică a locuitorilor din orașul Paestum.
- 83 Unitate de 176,6 m.
- 84 Pentru amănunte în legătură cu Dorieus, un membru al casei domnitoare din Sparta și prin aceasta urmaș al lui Heracles, vezi Herodot, V, 41, 48.
- 85 Nu ni s-au păstrat pasajele respective. Orașul acesta, din regiunea Muntelui Eryx, nu trebuie însă confundat cu cel de lângă Agrigentum.
- 86 Persefona și Demeter.
- 87 Vezi și V, 4.
- 88 Orașul natal al autorului.
- 89 În fapt este vorba despre o zeitate locală pentru care s-au emis și monede.
- 90 E vorba de eroul eponim al Capului Lacinion de lângă Crotona.
- 91 Este eroul eponim al orașului cu același nume din sudul Italiei.
- 92 Cei doi prieteni veniseră în Hades ca s-o răpească pe Persefona, dar n-au mai putut pleca de acolo, rămînînd prizonieri.
- 93 După versiunea curentă ele erau în număr de trei și păzeau merele de aur din grădina zeilor.
- 94 Același cuvînt (mélou) înseamnă „măr” și „oaie”; vezi mai jos.
- 95 Urmează interpretarea „euhemeristă” a legendei.
- 96 Sau ar putea să însemne și „așezarea sferică a stelelor”.
- 97 Vezi mai sus cap. 16.
- 98 Strîmtoarea Kerci de astăzi.
- 99 Locul exact pare să fi fost, în concepția grecilor, chiar colina Areopagului.

- 100 Teritoriul oraşului Thespias din Beoția.
- 101 Adică „apărători ai poporului”.
- 102 Nu ni s-au păstrat respectivele pasaje.
- 103 Este vorba de fapt tot despre un zeu local, ca și în Sicilia (vezi mai sus nota 89).
- 104 Lui Apolo.
- 105 Vezi V, 15.
- 106 Vezi cap. 11.
- 107 Erau doi sau mai mulți poznași, cărora Heracles — după alte variante — le-ar fi dat drumul în cele din urmă, înveselit de glumele lor.
- 108 Dinastia lidiană a fost interesată în mutarea episodului cu Omphale din Grecia în Lidia După o altă variantă un alt fiu din aceeași căsătorie a fost strămoșul Merminazilor (Gyges-Kroisos) de pe tronul lidian.
- 109 Vezi cap. 42.
- 110 Iliada (V. 638—642).
- 111 Ii promisese a zecea parte din turmele sale pentru curățarea grajdurilor.
- 112 O cetate din Abaia.
- 113 După o altă variantă, regele îi promisese lui Heracles mâna fiicei sale Mnesimache, iar în timpul cât lipsise eroul grec centaurul îl forșase pe rege să-i dea fiica drept logodnică. Când s-a întors Heracles, l-a omorât pe centaur și s-a căsătorit cu Mnesimache.
- 114 Pe grecește „elaphos”.
- 115 Zeițele destinului.
- 116 Vezi și III, 68.
- 117 Adică al hidrei din Lerna.
- 118 Personaj foarte cunoscut în mitologia greacă tocmai pentru faptul de a fi posedat arcul și săgețile lui Heracles.
- 119 Vezi Odissea (XI, 602—603).
- 120 Ca să ajungă la Gorgone.
- 121 Adică „neospitalier”; în realitate cuvîntul este de origine iraniană și înseamnă „negru”.
- 122 Vezi cap. 34.
- 123 Vezi cap. 29 și următoarele.
- 124 Lucrare făcută din porunca lui Zeus și pentru care regele refuzase să plătească suma convenită.
- 125 Adică Cabirii.
- 126 Adică Kastor și Polydeuces (forma latină = Castor și Pollux).
- 127 În sudul provinciei Latium.
- 128 Adică „Marea lui Hele”.
- 129 Adică „berbec”.
- 130 Vezi cap. 43.
- 131 Adică fiilor lui Tindareos.
- 132 În realitate acesta este de origine tracă.
- 133 Locul este menționat și de Polibiu (IV, 39, 6).
- 134 Aceasta reprezintă versiunea generală admisă de toți autorii, cea redată mai înainte de Diodor prezentînd o variantă mai nouă.
- 135 Vezi Iliada (V, 638—642; versurile acestea au mai fost citate o dată în cap. 32).
- 136 Vezi cap. 40.
- 137 După Aristotel (Hist. anim. 3, 19) se credea că sîngele de taur coagula sîngele celui care îl bea, înăbușîndu-l.
- 138 Erau delegații oficiali ai unei cetăți care invitau lumea — la început numai din cetățile înrudite — să participe la sărbători comune. Deoarece aveau caracter religios, ele se bucurau de toată cinstea cuvenită.

- 130 *Vezi cap. 46.*
- 130 *Nu s-au păstrat pasajele respective din opera lui Diodor.*
- 131 *Au existat două zeițe Medeea, una în Tessalia, iar alta la Teba, în jurul cărora s-au dezvoltat diferite legende ce s-au combinat apoi.*
- 132 *Bineînțeles că nu există nici o legătură între ramura iranică a mezilor și legenda aceasta, totul fiind o poveste greacă târzie.*
- 133 *Vezi nota 79.*
- 134 *Donul de astăzi.*
- 135 *Adică Mediterana.*
- 136 *E vorba de insula Elba. Numele acesta este probabil ligur. Cel grecesc este o etimologie populară de la „furninginea” (aithalos) prelucrării fierului din insulă.*
- 137 *Și aceasta este tot o etimologie populară.*
- 138 *Mai exact Gaëta.*
- 139 *Locuitorii orașului Berenice din Cirenc.*
- 139 *Vezi Strabo (1, 3, 15).*
- 131 *În realitate nu există două r-uri cu același nume, iar regiunea era denumită după populația locală.*
- 132 *Unchiul lui Heracles din partea mamei acestuia Alcmena.*
- 133 *Cel mai important dintre aceste orașe era Maratonul.*
- 134 *Nici aceste pasaje din opera lui Diodor nu s-au păstrat.*
- 135 *Vezi cap. 37.*
- 136 *După altă tradiție el era cu adevărat fiul lui Egeu.*
- 137 *Egeu care se temea pentru viața copilului care urma să se nască — din cauza nepoților săi Pallantizii — a ascuns o sabie și niște sandale sub o stâncă și i-a spus Aithrei, că dacă va avea un băiat, când tânărul va fi în stare să deplaseze singur stâncă, să-l trimită la el, la Atena.*
- 138 *Adică „purătorul de măciucă”.*
- 139 *Acest tâlhar mai era numit „încovoietorul de pini”. După altă versiune el îi obliga, pe cei pe care îi prindea, să încovoieze împreună cu el un pin; dând el drumul copacului acesta îl azvirla ca o catapultă pe nefericitul călător, omorându-l.*
- 139 *De la verbul „procrouein” (a întinde).*
- 131 *Amănuntele acestea reflectă vechea „thalassocrație” cretană spre mijlocul mileniului II î.e.n.*
- 132 *Care trecea drept cel mai drept și pios dintre greci — probabil fiindcă își exilase pe proprii săi fii Peleu și Telamon — era regele mirmidonilor.*
- 133 *E vorba de celebrul „sinoicism”, care a pus bazele dezvoltării ulterioare a Atenei. În general lui Teseu i se atribuiau toate instituțiile politice de bază ale Atenei, el fiind socotit ca un veritabil întemeietor al acestui oraș.*
- 134 *Pe nume Antiope sau Hippolyte; vezi cap. 28.*
- 135 *Mama lui Teseu.*
- 136 *Pe partea de sud-vest a acesteia.*
- 137 *În insula Scyros.*
- 138 *Cum s-a putut observa din cele relatate, eroul acesta formează un corespondent atic al dorianului Heracles. Tradiția ateniană a contribuit mult la aceasta.*
- 139 *În cap. 26 Diodor redă versiunea contrară.*
- 137 *Adică „cel cu picioarele umflate”.*
- 131 *Citadela Tebei.*
- 132 *După o tradiție ateniană Teseu s-ar fi războit cu tebanii ca să obțină corpurile eroilor căzuți, pe care le-a îngropat apoi la Eleusis. Tema aceasta era foarte populară la Atena, cum se poate vedea din piesele lui Eschil și Euripide.*
- 133 *Aceasta formează subiectul unui ciclu epic deosebit, care descrie lupta dusă, zece ani după moartea eroilor, pentru cucerirea Tebei.*

- 174 In Cartea V, 7,5 Diodor spune că insula își trage numele de la Liparos. Acesta era fiul regelui Ausonius al Italiei.
- 175 E vorba de fiicele regelui Proetos din Argos. Jignind-o pe Hera ele au fost lovite de nebuline și rățăceau prin Pelopones, crezându-se vaci. De aici a luat naștere altă versiune — prin asemănarea cu bacantele — care pretindea că ele au fost pedepsite de Dionysos, fiindcă refuzaseră cultul lui.
- 176 După tradiție numele este de fapt Deïoneus.
- 177 Pe grecește „nephele“.
- 178 Deoarece Diodor acceptă o versiune contrară celei tradiționale — după care centaaurii au fost învinși și s-au stabilit la Capul Malea — pasajul acesta a fost bănuț că nu i-ar aparține autorului.
- 179 Care era fiica lui Phlegyas, regele lapișilor.
- 180 A trebuit să-i slujească regelui Admet din Tesalia.
- 181 Așa numitele „liturghii“, o instituție greacă țirzie — cuprindea diferite obligații cetățenești, cum ar fi echiparea unei corăbii de război, plata corurilor pentru întrecerile dramatice —, și care cu vremea le vor suporta numai bogătașii, a fost transpusă de autor în perioada homerică.
- 182 Toate poartă numele a douăsprezece cetăți grecești, care și-ar putea astfel trage numele de la ele.
- 183 În realitate numele provine de la forma mai veche Asiria!
- 184 Vezi Odissea (XIII, 1).
- 185 După altă versiune chiar Hipodamia i-ar fi făcut felurite promisiuni vizitului tatălui ei.
- 186 Mama lui Apolo și Artemis.
- 187 De pe muntele Ida.
- 188 Vezi Iliada (XX, 220—221).
- 189 Poate e vorba de Asiria.
- 190 Unitate administrativă ateniană.
- 191 Vezi cap. 61.
- 192 Conform părerii greșite, că urcarea în atmosferă și apropierea de soare fac să crească căldura.
- 193 O construcție asemănătoare — partea superioară servind ca templu, iar cea subpămînteană ca mormînt — a fost descoperită în Creta, cu ocazia celebrilor săpături întreprinse de Evans.
- 194 A fost tiran al orașului Agrigent și a murit în anul 472 î.e.n. (Vezi XI, 53).
- 195 Este vorba de corespondentul din Sicilia al zeiței Rhea din Creta, cunoscută și sub numele de „Mama zeilor“.
- 196 Autor elenistic (310—245 î.e.n.), principalul reprezentant al poeziei didactice alexandrine; a scris o lucrare celebră despre fenomenele cerești (Phainomena).
- 197 Versurile 30—35.
- 198 Acesta își minca copiii. De aceea soția sa, Rhea, l-a ascuns pe fiul ei Zeus într-o peșteră de pe muntele Ida din Creta. Ca să nu se audă fîpetele copilului, cureșii, după legendă își executau dansurile lor războinice, care erau foarte zgomotoase.
- 199 Orașul de baștină al autorului.
- 200 Aceasta este versiunea cea mai veche, pe care ne-o transmite Pindar, (Pitice IX), după un poem pierdut al lui Hesiod. După versiunea elenistică ea are doi copii, pe Aristeu și pe Antinouchos, însă tot în Libia, pe cînd în varianta redată de Vergiliu (Georgicele IV, 317), nu se pomenește nimic despre așezarea ei în Africa. Cyrene fiind o simplă nimfă din Tesalia.
- 201 De faptul că omul care nu și-a putut scăpa fiul îi salvează pe ceilalți oameni.
- 202 Ea se mai numea și „Steaua cînelui“.

- ²⁰³ Textul sună puțin cam curios; mai sus s-a spus doar că Aristaios a fost crescut de nimfe, fără a se da alte indicații despre mama sa Cyrene, decât că era o fecioară frumoasă. Unii editori cred că locul acesta este corupt. Lucrul acesta nu este neapărat necesar. Mai de grabă ar putea să fie o contaminare involuntară a autorului care a reținut amănuntul acesta din alte versiuni, care o arătau pe Cyrene ca fiind o nimfă din Tesalia.
- ²⁰⁴ Adică pe muntele Eryx.
- ²⁰⁵ Deoarece Enea, fiul Afroditei și al lui Anchise, era considerat, după legendele care și-au primit consacrară oficială tocmai în epoca lui August, părintele și întemeietorul neamului roman.
- ²⁰⁶ Adică „păstorul de boi”.
- ²⁰⁷ Vezi Tucidide VI, 4, care dă altă explicație.
- ²⁰⁸ Adică „promontoriu”.
- ²⁰⁹ Vezi frg. 183 ed. Rzach.
- ²¹⁰ Punctul cel mai nordic al insulei.
- ²¹¹ Vezi Odissea (XI, 572—575).
- ²¹² Așa i se spunea cărții acesteia în antichitate. Ea cuprindea descrierea coborârii lui Odiseu în Infern.
- ²¹³ Plantă din familia liliaceelor, cu floarea albă, care, considerată ca simbol al doliului, era plantată pe morminte.
- ²¹⁴ Vezi Odissea (XI, 309—310).
- ²¹⁵ Pe nume Otos și Efialte; erau fiii zeului Poseidon și ai muritoarei Iphimeda. Numele l-au primit după tatăl lor prezumptiv Aloeus, soțul Iphimedei. Forța și mărirea lor erau proverbiale, ei îndrăznind să se lupte chiar cu zeii.
- ²¹⁶ Unul echivala cu 46 cm.
- ²¹⁷ Măsura fiecare 1,85 m.
- ²¹⁸ Și eroul acesta trecea drept fiul lui Poseidon, fiind și el de o mare forță și frumusețe. Pe seama lui se povestesc diverse aventuri, pînă cînd zeița Artemis, de care se îndrăgostise, l-a transformat într-o constelație.
- ²¹⁹ Vezi cap. 1.

Cartea a cincea

Cele ce sînt cuprinse în cartea a cincea a lui Diodor

● *Despre legendele privitoare la Sicilia, despre forma și mărimea insulei (cap. I-II) ● Despre Demeter și Core, despre descoperirea rodului pe care-l dă griul (cap. III-VI) ● Despre Lipara și celelalte insule ce se numesc eolice (cap. VII-XI) ● Despre Melite, Gaulos și Cercine (cap. XII) ● Despre Aithaleia, Kyrnos (Corsica) și Sardinia (cap. XIII-XV) ● Despre Pityussa și insulele Gymnesiai, pe care unii le numesc Baleare (cap. XVI-XVIII) ● Despre insulele din Ocean care sînt așezate spre apus (cap. XIX-XX) ● Despre insula Britania și așa numita Basileia unde se găsește chihlimbar (cap. XXI-XXIII) ● Despre Galia, Celtiberia, Iberia, Liguria și Tyrrhenia, despre locuitorii acestor ținuturi, precum și despre obiceiurile lor (cap. XXIV-XL) ● Despre insulele din Ocean, care se află așezate spre miazăzi – atît despre cea numită Hiera (Sacră), cît și despre așa-zisa Panchaia – și despre lucrurile ce se povestesc acolo (cap. XLI-XLVI) ● Despre Samothrace și misteriile prăznuite pe această insulă (cap. XLVII-XLIX) – Despre Naxos, Syme și Calydne (cap. L-LIV) ● Despre Rodos și legendele în legătură cu această insulă (cap. LV-LIX) ● Despre Chersonesul care se află în fața Rodosului (cap. LX-LXIII) ● Despre Creta și legendele privitoare la insulă, povestiri ce merg pînă la vremurile mai apropiate de noi (cap. LXIV-LCXX) ● Despre Lesbos și coloniile pe care le-a condus Macareus la Chios, Samos și Cos (cap. LXXXI-LXXXII) ● Despre Tenedos, colonizarea insulei și despre cele ce povestesc băștinașii în legătură cu Tennes (cap. LXXXIII) ● Cum a colonizat Minos insulele numite Cicladele cele Mici (cap. LXXXIV).*

I. Acei care întocmesc scrieri istorice trebuie să se îngrijească de tot ce este de folos lucrării lor, dar mai ales au datoria să privească cu luare-aminte la distribuirea diferitelor amănunte. După cum în viața oricărui om buna rânduială ajută mult la păstrarea și sporirea averii, tot astfel într-o lucrare de istorie ordinea faptelor e de cea mai mare importanță pentru autor. 2. Sînt istorici pe drept cuvînt lăudați pentru felul cum prezintă întîmplările și pentru marea lor pricepere de a arăta fel și chip de fapte ; dar istoricii la care ne gîndim n-au izbutit să rînduiască așa cum s-ar cuveni întîmplările și de aceea, dacă străduințele lor și grija de care au dat dovadă sînt prețuite de către cititori, nu e mai puțin adevărat că felul în care materialul a fost orînduit este pe bună dreptate criticat. 3. Timaios¹ se îngrijise foarte mult de alcătuirea unei minuoase cronologii ; el și-a dat cea mai mare osteneală a împărtăși cititorului bogata lui experiență. Cum însă Timaios este învinuit, și pe bună dreptate, că dojenește fără socoteală și prea mult, unii — care au luat în seamă criticile lui cele care întrec măsura — l-au poreclit „Defăimătorul“. 4. Dimpotrivă, Ephoros², autorul unei istorii universale, se deosebește nu numai prin stilul său, dar și prin felul de a orîndui conținutul. În fiecare carte el a cuprins o anumită categorie de fapte³. Și, pentru că noi sîntem de părere că metoda lui Ephoros este mult mai bună, ne vom apuca și noi să înfățișăm lucrurile în același fel — în măsura în care aceasta ne va fi cu putință.

II. Deoarece acestei cărți i-am dat titlul „Cartea despre insule“⁴, vom înfățișa mai întîi, cum ne-o și cere titlul, tot ceea ce privește Sicilia, cea mai însemnată insulă, și despre care ne vorbesc cele mai vechi legende. Încă din vremile străvechi, insulei i se spunea — datorită formei sale — Trinacria⁵. După ce au colonizat-o sicanii i s-a zis Sicania ; iar, mai pe urmă, cînd a venit acolo din Italia întreg neamul siculilor⁶, i s-a dat numele de Sicilia. 2. Perimetrul insulei este lung cam de vreo patru mii trei sute și șazeci de stadii. Dintre cele trei laturi ale ei, aceea care se întinde de la capul Pelorion și pînă la Lilybaion are o mie și șapte sute de stadii, iar latura care merge de la Lilybaion la capul Pachinon, pe teritoriul Siracuzei, are o mie și cinci sute, pe cînd a treia latură este lungă de o mie o sută și șazeci de stadii⁷. 3. Locuitorii Siciliei, sicelioții, au moștenit de la străbunii lor o tradiție veche de cînd lumea și trecînd din generație în generație, tradiția potrivit căreia insula a fost închinată Demetrei și Corei. Unii dintre poeți ne povestesc însă o legendă, după care — Pluton căsătorindu-se cu Persefona — Zeus i-a dat miresei ca dar de nuntă țara Siciliei. 4. Istoricii cei mai temeinici sînt de părere că sicanii, ce odinioară o locuiau, au fost băștinași. Iar cînd pentru prima oară Demeter și Core s-ar fi înfățișat muritorilor ar fi

fost în Sicilia. Această insulă — mulțumită rodniciei pământului — a dat cea dintâi grâul la iveală; și, în această privință, avem mărturia celui mai strălucit dintre poeți, care grăiește astfel⁸: „Toate cresc aici, fără ca plantele să fi fost semănate și plugul să fi atins pământul: grâu, orz, viță de vie, ai cărei îmbelșugați ciorchini ne dau vinul. Și toate acestea sporesc datorită ploii lui Zeus“. Într-adevăr, pînă în zilele noastre poate fi văzut în cîmpia de la Leontinoi și în multe alte locuri ale Siciliei crescînd grâu sălbatic. 5. De altminteri este firesc ca omul care vrea să afle în ce parte a lumii s-a ivit pentru cea dintâia oară planta mai sus amintită să creadă că patria ei este regiunea cu cel mai roditor pământ. În legătură cu cele spuse și în sprijinul lor, este și faptul că la sicelioși — după cum se poate vedea — li se dă cea mai mare slavă zeilor care au descoperit folosirea grâului.

III. În Sicilia a fost răpită Core, ceea ce o dovedește foarte lămurit faptul că zeilor amintite le era nespuse de plăcut a zăbovi pe aceste melcaguri, pe care le îndrăgiseră cel mai mult. 2. Mitologia ne povestește că Persefona a fost răpită de pe pajiștea de lângă Enna. Locul — vecin cu orașul astfel numit — e uimitor prin viorelele sale care cresc acolo și prin alte felurite flori, vrednic fiind de o zeitățe. Se spune că florile răspîndesc o mireasmă atît de plăcută, încît cîinii porciți să adulmece vînatul nu mai sînt în stare să-i dea de urmă, fiind mirosul lor supus unor prea grele încercări. Pajiștea este la mijloc netedă și bine udată, dar — de jur împrejur — se înalță stînci rîpoase. Ea trece drept centrul insulei și de acea unii o numesc „buricul Siciliei“. 3. În apropiere se întind livezi și fînațuri, înconjurate de mlaștini. Și tot acolo găsim o peșteră foarte mare, avînd o deschidere subpămînteană îndreptată spre miază-noapte. Legenda ne arată că de acolo, urcat pe carul său, ar fi ieșit Pluton, pentru a o răpi pe Core. Viorelele și celelalte flori, înmiresmate, înfloresc fermecînd — totodată — privirea și mirosul. 4. Ni se mai povestește că, alături de Core, au crescut acolo și Artemis și Atena — fecioare și ele —, și toate trei culegeau flori, pregătînd împreună tatălui lor — lui Zeus — o mantie înflorită. Cum tustrele își petreceau acolo vremea, deoarece îndrăgeau locurile, fiecare a primit — drept parte — o regiune. Ținutul zeiței Atena era prin părțile Himerei; pentru desfătarea ei, nimfele — cînd veni Heracles — făcuseră să țîșnească izvoare calde⁹, iar băstinașii închinarea zeiței o cetate și o întindere de pământ ce pînă astăzi poartă numele de Athenaion. Partea primită de Artemis de la Nemuritori a fost o insulă — lângă Siracuza —, pe care atît oracolele zeilor cît și oamenii au numit-o Ortygia¹⁰. 5. Spre desfătarea Artemidei — ca și pentru Atena —, nimfele făcuseră și aici să țîșnească un mare izvor căruia i se spuse Aretusa. În apele Aretusei

au trăit din vremi străvechi pești mari și numeroși, care se mai găesc și în vremile noastre, iar oamenii îi socot sacri și nu îndrăznesc să se atingă de ei. Întrucât în vălmașagul războaielor nu rareori s-a întâmplat ca unii oameni să-i mănânce, zeița — mîniată strașnic — abătea năpasta asupra celor ce cutezau să se hrănească din carnea lor. Dar despre aceste lucruri vom vorbi cu de-amănuntul la vreme potrivită ¹¹.

IV. Ca și cele două zeități despre care am pomenit, și Core primi drept parte a ei pajiștile din jurul Ennei, fiindu-i închinat și un mare izvor în ținutul Siracuzei; el poartă numele de Cyane ¹². 2. Când a răpit-o pe Core, se povestește că Pluton ar fi dus-o pe carul său în vecinătatea Siracuzei, unde a poruncit pămîntului să se deschidă, pentru ca el să se poată adînci în lumea umbrelor, împreună cu zeița. Tot acolo Pluton făcu să țîșnească izvorul Cyane. În jurul lui siracuzanii se adună în fiecare an pentru a prăznuii o strălucită sărbătoare. Oamenii de rînd jertfesc animalele mici, iar cînd ceremonia se săvîrșește pentru comunitate, atunci sînt înecați tauri în lac. Băstinașii au fost învățați să facă această jertfă de către Heracles, pe cînd el străbătea întreaga Sicilie cu vacile lui Geryon ¹³. 3. După răpirea Corei — spune legenda — Demeter, neputîndu-și găsi fiica, aprinse făclii în craterul Etnei și porni să cutreiere multe ținuturi ale pămîntului. Acelor oameni care au primit-o cel mai bine Demeter le-a dăruit rodul grîului, răsplătindu-i pentru fapta lor omenoasă. Și, pentru că atenienii o primiseră pe zeița cu cea mai mare bunăvoință, lor celor dintîi — după sicelioti — li s-a dat în dar rodul grîului; și iată de ce poporul atenian a cinstit-o pe Demeter mai mult decît o cinstesc ceilalți muritori, cu jertfele cele mai strălucite și prin misterele de la Eleusis, renumite pe întreg pămîntul — datorită vechimii lor nespūs de mari și sfințeniei. 4. De la atenieni multe popoare au putut să se împărtașească din binefacerea care fusese descoperirea grînelor. Aceste popoare, la rîndul lor, împărțiră semințele vecinilor și astfel se răspîndiră pretutindeni. Locuitorii Siciliei au fost cei dintîi oameni care s-au bucurat de darul Demetrei, datorită legăturilor foarte strînse care-i uneau cu ea și cu Core; iar ei, în semn de recunoștință, statorniciră jerfe și sărbători mărețe pentru o zeiță și pentru cealaltă, dînd acestor sărbători numele lor și arătînd prin însuși anotimpul în care aveau loc serbările ce fel de daruri primiseră. 5. Răpirea Corei se prăznuiește atunci cînd s-au copt grînele. Cu prilejul sacrificiilor și a serbărilor celor mari, atenienii se arată foarte cucernici, așa cum se și cade în semn de recunoștință față de darul cel mai minunat pe care ei au fost aleși să-l primească, înaintea tuturor celorlalți. Întru slăvirea zeiței Demeter, au ales anotimpul cînd încep semănăturile; iar sărbătoarea, care poartă numele ei, ține zece zile. Cu acest prilej se fac

mari și strălucite pregătiri și oamenii imită, prin tot ce fac, viața celor din vechime. 6. Mai e și obiceiul ca în aceste zile să se folosească în vorbirea dintre oameni cuvinte obscene, deoarece prin cuvinte rușinoase zeița — care era mîhnită de răpirea Corei — prinsese a rîde.

V. Mulți istorici și poeți vechi ne încredințează că răpirea Corei avu loc așa cum am povestit noi mai sus. Astfel Carcinos¹⁴, autorul de tragedii, ce a călătorit de multe ori la Siracuza și a luat aminte cît de dornici sînt localnicii să aducă jertfe și ce rîvnă desfășoară pentru a prăznuî sărbătoarea Demetrei și a Corei, a scris următoarele versuri¹⁵:

„Se spune că pe fiica Demetrei, al cărei nume oamenii nu-l pot rosti, Pluton a răpit-o odinioară printr-o urzeală tainică și a dus-o în ascunzătorurile adînci și întunecate ale terrei. De dragul fetei pe care o pierduse, mama cutreiera întreg pămîntul, s-o caute. Toată Sicilia — acoperită de valurile de foc ce le revărsa gura Etnei — gemea. Norodul cel hrănit de zei era acum lipsit de pîine și se stîngea, jelind-o pe fecioară. De aceea oamenii, în zilele noastre chiar, cinstesc cu evlavie pe cele două zeițe“.

2. Nu s-ar cădea să nu vorbim și despre nespusa binefacere a Demetrei față de muritori. Pe lîngă faptul că a descoperit grînele, i-a mai învățat cum să le cultive, statornicînd legi cu ajutorul cărora lumea să ducă o viață întemeiată pe dreptate. Iată, deci, pentru ce zeița a fost numită și Thesmophoros¹⁶. 3. Nici nu se poate vorbi de binefaceri mai însemnate decît cele care pîrcesc de aici și de care — într-adevăr — atîrnă însăși viața omului și, mai cu seamă, puțința de a trăi mai bine. Este de ajuns ce am spus despre legendele Siciliei.

VI. În ce-i privește pe cei dinții locuitori ai insulei, pe sicani, părerile multor istorici nu se potrivesc între ele și iată de ce trebuie să lămurim lucrurile pe scurt. Philistos¹⁷ spune că sicani ar fi imigrat din Iberia, colonizînd insula, iar numele lor s-ar fi tras de la rîul Sicanos din Iberia. Dimpotrivă, Timaios¹⁸, socoate că acest istoric greșește; și el ne aduce dovezi temeinice că aceia ar fi băștinași. Dat fiind că argumentele pe care el se bizuie pentru a susține vechimea sicanilor sînt multe, nu socotim că ar fi de trebuință¹⁹ să le mai arătăm. 2. În vremile străvechi, sicani locuiau în sate și își făcuseră așezările pe înălțimi foarte bine apărate, temîndu-se de tîlhari. Ei nu se supuneau poruncilor unui singur rege, ci fiecare etate își avea cîrmuitorul său. 3. La început, sicani au locuit în toată insula și s-au hrănit cu roadele pămîntului muncit de ei. Mai tîrziu însă, cînd Etna a început să-și reverse lava ei arzătoare peste mari întinderi de pămînt și cînd pîrjolea ținuturile, acestea au fost pustiite. Și cum focul pîrjoli ani de-a rîndul împrejurimile, sicani — înfricați — părăsiră răsăritul Siciliei și se așezară în partea dinspre apus. În cele din urmă, după multe generații, întreg neamul sicanilor trecu din Italia în Sicilia și se statornici pe pămînturile părăsite de

sicani. 4. Fiindcă lăcomia siculilor creștea mereu, împinși fiind de dorința de a dobîndi din ce în ce mai mult pămînt, ei pustii războiașii vecinilor, iscîndu-se astfel multe războaie între ei și sicani — pînă ce ajunseră la o înțelegere și statorniciră hotarele între ei. Vom arăta ²⁰ însă cu de-amănuntul lucrurile acestea la timpul potrivit. 5. Cele din urmă colonizări, mai însemnate, ale elenilor s-au făcut în Sicilia, unde au fost construite de ei orașe pe țărmul mării. Dar, pentru că întreaga populație se amestecase, iar elenii pătrunseseră acolo în număr foarte mare, toți băștinașii au învățat limba elenilor și — însușindu-și felul lor de viață — barbarii, în cele din urmă, și-au schimbat limba cu cea grecească și au luat numele de sicelioți.

VII. După ce am vorbit îndeajuns despre acestea, vom trece acum la descrierea așa-numitelor insule Eolide ²¹, care sînt șapte la număr și se numesc așa : Strongyle, Euonymos, Didyme, Phoinicides, Ericodes, Hiera Hephaistu ²² și Lipara — unde s-a clădit orașul cu același nume. 2. Ele se înșiruie între Sicilia și Italia pe o linie dreaptă, care merge de la răsărit către apus și începe de la strîmtoare. Aceste insule se află la vreo sută și cincizeci de stadii depărtare de Sicilia și sînt toate cam de aceeași mărime. Cea mai mare dintre ele are o circumferință de aproape o sută și cincizeci de stadii. 3. Pe toate au erupt puternic vulcanii, iar craterile și deschizăturile adîncite pe vremuri se pot vedea pînă astăzi. Pe Strongyle și Hiera încă și în zilele noastre se mai ridică, din gurile de foc, un fum gros, însoțit de un zgomot înfricoșător. De asemenea, de sub pămînt țîșnesc nisip și foarte numeroase pietre înroșite în foc, așa cum se poate vedea că țîșnesc și din vulcanul Etna. 4. Căci — spun unii — insulele sînt legate cu vulcanul Etna prin canale subpămîntene ; de aceea, mai tot timpul craterile lor, precum și Etna, sînt în erupție, cînd unele cînd altele. 5. În vremile străvechi, — se povestește — insulele lui Eol ²³ erau pustii. Dar mai tîrziu Liparos, fiul regelui Auson ²⁴, fiindcă împotriva-i se răzvrătiseră frații lui, a fugit din Italia în corăbii lungi de război, pe care se aflau oșteni ce-l însoțeau. Și a pornit spre insula căreia, de la el, i s-a tras numele de Lipara. Aici Liparos clădi cetatea care-i poartă numele ; și el făcu să rodească pămînturile celorlalte insule pomenite de noi. 6. Cînd Liparos ajunse bătrîn, Eol ²⁵ — fiul lui Hipotes — sosi acolo însoțit de cîțiva prieteni și se însură cu Cyane, fiica lui. Cum izbutise a-i face pe oamenii săi să trăiască sub aceleași legi cu locuitorii insulei, ajunse regele noii comunități. Iar pe Liparos, căruia îi era dor de Italia, l-a ajutat a supune ținutul de lîngă Sorrentum, unde acesta ajunse rege ; și, după o domnie în cursul căreia supușii i-au dat multă cinstire, s-a stins din viață. În mormîntat fiind într-un chip măreț, localnicii îl trecură în rîndul eroilor. 7. Povestește legenda că la Eol ar fi ajuns Odiseu ²⁶, în rătăcirile sale. Ar fi fost cucernic, drept și — mai

mult încă — un om care primea cu brațele deschise pe străini. În afară de aceasta, el i-a învățat pe corăbieri folosirea pânzelor și — după indicațiile focului²⁷, ale cărui semne le observa —, putea prezice fără greș băștinașilor ce vânturi aveau să bată. Iată de ce tradiția i-a dat numele de stăpîn al vînturilor²⁸, iar prin cucernicia-i cea fără de margini a căpătat și numele de prieten al zeilor.

VIII. Eol avu șase fii : Astyochos, Xuthos, Androcles, Pherhaimon, Iocastos și Agathyrnos. Tuturor acestora — atît datorită faimei părintelui, cît și destoiniciei lor — oamenii le-au dat multă slăvire. Iocastos, foarte legat de Italia, ajunsese rege al ținutului de pe coastă, pînă la teritoriul lui Regium ; Pherhaimon și Androcles luară în stăpînire Sicilia, de la strîmtoare pînă la Lilybaion. Partea răsăriteană a insulei era locuită de siculi, iar cea apuseană de sicani. 2. Măcar că aceste două neamuri trăiau dezbinat, totuși ele s-au supus de bună voie fiilor lui Eol, datorită vestitei cucernicii a tatălui și datorită faptului că vîlastarele lui aveau și ele o fire foarte blîndă. Xuthos ajunsese rege al ținutului din jurul lui Leontinoi, regiune care pînă în zilele noastre se numește Xuthia. Agathyrnos domni în regiunea care acum se cheamă Agathyrnis ; și el a întemeiat cetatea ce-i poartă numele : Agathyrnos. Astyochos rămase stăpîn al insulei Lipara. 3. Toți aceștia urmară pilda părintelui lor, arătîndu-se drepti și evlavioși. De aceea li s-a dat și lor o mare slavă. Vreme de mai multe generații s-au perindat în scaunul regesc urmașii acestora, pînă cînd — în cele din urmă — regii din neamul lui Eol fură alungați din Sicilia.

IX. Apoi siculii încredințară nobililor cîrmuirea. Sicanii însă — certîndu-se între ei din pricina domniei — s-au războit ani îndelungați. Apoi, cînd insulele²⁹ au rămas iarăși nelocuite, unii cnidieni și rodieni, care erau nemulțumiți de apăsătoarea stăpînire a regilor din Asia, au hotărît să trimită acolo o colonie. 2. Ei și-au ales conducător pe cnidianul Pentathlos, ce se trăgea din Hippotes, fiul lui Heracles. Aceasta s-a petrecut în vremea celei de a cincizecea Olimpiade³⁰, cînd laconul Epitelidas ieși biruitor la stadiu³¹. Tovarășii lui Pentathlos debarcară în regiunea lui Lilybaion și dădură acolo peste egestani și peste selinuntini, care se războiau între ei. 3. Pentathlos s-a lăsat înduplecat să-i sprijine pe cei din Selinus ; dar, în luptă, pieră mulți dintre oamenii lui și însuși Pentathlos își pierdu viața. De aceea, supraviețuitorii se hotărîră să se întoarcă din nou acasă, după ce fură înfrinți cei din Selinus. Și-au ales conducători pe rudele lui Pentathlos : pe Gorgos, pe Thestor și pe Epithersides. Și au pornit-o pe Marea Tireniană. 4. Cînd însă au coborît în insula Lipara, fiind acolo foarte bine primiți, s-au lăsat înduplecați să locuiască laolaltă cu băștinașii, mai ales că mai ră-

măseseră doar vreo cinci sute de oameni, urmași ai lui Eol. Mai târziu, fiind atacați de pirații ținieni, ei și-au înjghebat o flotă, împărțindu-se în așa fel încât o parte să cultive pământul insulei ca pe o proprietate în devalmășie, iar ceilalți să-i apere pe aceștia împotriva piraților. Proprietatea la ei era obștească, precum și mesele pe care le luau cu toții laolaltă. Acest fel de trai a durat o vreme. 5. Apoi își împărțiră între ei insula Lipara — unde era cetatea lor —, dar cultivau celelalte insule în comun. În cele din urmă și-au împărțit pământul tuturor insulelor, pentru douăzeci de ani, după care răstimp trebuiau să și-l împartă din nou, prin tragere la sorți. I-au învins, în mai multe rânduri, pe ținieni³² în bătălii pe mare și au trimis adesea la Delfi prinoase însemnate, din cea de-a zecea parte a prăzii făcute.

X. Ne rămîne acum să arătăm pricinile care au dus, mai târziu, atât la înflorirea cetății Lipara, cât și la sporirea faimei sale. Întîi de toate, Natura a dăruit-o cu frumoase porturi, dar și cu vestite izvoare termale. Nu numai că băile ajută mult la însănătoșirea bolnavilor, dar apele prilejuiesc desfătări mari celor care se îmbăiază în ele. Și iată de ce mulți oameni, suferind de boli cu o natură particulară, vin din Sicilia la Lipara și se însănătoșesc în chip uimitor, după ce au avut parte de aceste ape. 2. Insula mai are și vestite mine de alaun, de unde localnicii și romanii scot înseinnate venituri. Deoarece nicăieri pe pământ, ci numai aici se găsește alaun, care este extrem de folositor, liparienii dobîndesc sume de bani neînchipuit de mari, fiindcă — așa cum este și firesc — au monopolul și pot pune prețuri foarte ridicate. Doar insula Melos mai are o mică mină de alaun, din care nu se pot îndestula decît puține cetăți. Deși insula Lipara nu este mare, ea are totuși un pământ îndeajuns de mănos pentru a-și hrăni locuitorii. 3. Se găsesc aici din abundență și tot felul de pești, ca și diferite fructe, de un gust cu totul deosebit. Despre Lipara și despre celelalte insule, așa numite ale lui Eol, să ne mulțumim cu cele spuse mai sus.

XI. La apus de Lipara se află o insulă mică și pustie. Ea poartă numele de „Insula Oaselor“, nume ce i se trage de la următoarea împrejurare ciudată. Pe vremea cînd cartaginezii duceau multe și grele războaie împotriva siracuzanilor, ei se bucurau de o mare putere militară, pe apă și pe uscat. 2. În acea vreme o însemnată parte a oastei lor era alcătuită din mercenari, adunați de pe la toate popoarele, și aceștia se răsculau foarte ușor și adeseori provocau revolte, mai ales cînd nu-și primeau solda la timp. S-a întîmplat odată ca mercenarii să devină lipșiți de scrupule și cutezători — cum le era obiceiul. Deoarece nu li se plătise solda, ei se strînseră laolaltă și începură — prin strigăte puternice — s-o ceară de la căpeteniile lor. Aceștia nefiind în stare să facă rost de bani și amînînd mereu plățile, iar mercenarii fiind în număr de

vreo șase mii, îi amenințară că vor întoarce armele împotriva cartaginezilor și ridicară mâinile să-i înfrunte pe comandanți. 3. Când, în ciuda dojenilor senatului, rășcoala era în toi, acesta dădu pe ascuns poruncă mai-marilor oștirii să ducă la pieire pe răzvrățiți. Și, dând ascultare poruncii primite, căpeteniile urcară în corăbii trupele și porniră în larg, sub cuvânt că au de făcut o manevră militară. Apoi, ancorară în fața insulei amintite, unde mercenarii fură debarcați; iar, la plecare, ațîțătorii la răzvrătire rămaseră părăsiți acolo 4. Deznădăjduiți din pricina stării în care se aflau și neputînd să se răzbune pe cartaginezi, nefericiții — în cele din urmă — pieriră de foame. Cum pe o insulă mică muriră atît de mulți prizonieri, puțînul pămînt al insulei a fost acoperit de osemintele lor. Și, de aceea, i s-a și spus „Insula Oaselor“. Astfel, în chip groaznic, — murind de foame — au fost pedepsiți mercenarii pentru nelegiuirea lor nesupuñere.

XII. Acum, după ce am vorbit despre insulele Eolide, trecem la acele insule care se află de cealaltă parte a Siciliei. La miază-zi de Sicilia, în largul mării, mai sînt trei insule; în fiecare se află cîte un oraș și un port, unde se pot adăposti corăbiile surprinse de furtuni. 2. Cea dintîi se cheamă Melite³³ și poate fi întîlnită la o depărtare de opt sute de stadii de Siracuza. Are multe și minunate locuri de ancorat, iar localnicii sînt foarte bogați. Aceștia se pricep la tot felul de meșteșuguri — cei mai iscusiți fiind țesători și producînd o pînză nespus de fină și de moale. Casele lor sînt vrednice de admirație — clădite cu multă destoinicie și rîvnă, împodobite cu cornișe și lucrate în stuc, într-un fel deosebit. 3. Insula este o colonie a fenicienilor. Aceștia și-au întins negoțul pîna la Oceanul de Apus și de aceea insula despre care vorbim, aflîndu-se în mijlocul mării și avînd numeroase porturi, le-a pus la îndemîna un adăpost sigur. Localnicii, care tocmai de aceea trăgeau mari foloase din legăturile lor negustorești, și-au dobîndit din ce în ce mai multă faimă. 4. Vine apoi o altă insulă care se numește Gaulos³⁴, așezată în mijlocul mării și avînd, prin însăși așezarea sa, minunate porturi. Este tot o colonie feniciană. Cea de a treia este Cercina³⁵, înspre Libya; ea are o cetate de mărime mijlocie și foarte prielnice locuri de ancorat, nu numai pentru corăbiile de negoț, dar și pentru cele de război. După ce am vorbit despre insulele așezate la miazăzi de Sicilia, trecem acum la cele ce se află dincolo de Lipara, în așa-numita Mare Tireniană.

XIII. În Marea Tireniană, în fața orașului numit Populonium, se găsește o insulă cu numele de Aithaleia³⁶. Ea este la o depărtare de vreo sută de stadii de coastă și-și trage numele de la funinginea³⁷ care-i din belșug în insulă. E foarte bogată în minereu de fier — care este scos și

topit ; pentru a se obține fierul, metal ce se află din abundență acolo. Cei care se îndeletnicesc cu lucrul acesta sparg piatra, arzînd apoi bucățile în cuptoare construite cu dibăcie. După ce, cu ajutorul unui foc strașnic, se topesc pietrele, acestea sînt tăiate în bucăți de aceeași mărime, avînd înfățișarea unor mari bureți. 2. Sînt cumpărate sau dobîndite prin schimb de către negustori, și — pe urnă — transportate la Dicaiarchia³⁸ și în alte centre comerciale unde se găsesc oameni care să cumpere încărcături întregi. Aceștia, adunînd un mare număr de fierari, le dau la prelucrat și astfel fierul capătă diferite forme. Unii făuresc din ele armuri, hîrlete, seceri, precum și alte unelte folositoare, lucrate cu măiestrie. Negustorii duc, apoi, obiectele în toate colțurile lumii și multe țări se bucură de aceste lucruri atît de folositoare. 3. După insula Aithaleia, întîlnim o alta la vreo trei sute de stadii depărtare. Elenii îi spun Cyrnos, iar romanii și băștinașii i-au dat numele de Corsica. Acolo se poate lesne ancora și insula este înzestrată cu un port excelent, numit „Siracuzanul”. Se găsesc pe insulă și două mari orașe, Calaris și Niceea. 4. Calaris³⁹ a fost întemeiat de foceni ; dar aceștia, după un timp, au fost alungați din insulă de către tirenieni. Întemeietorii Niceei au fost tirenienii, pe vremea cînd — stăpîni ai mării — au adus sub autoritatea lor insulele din Marea Tireniană. O vreme ei au stăpînit cetățile din insulă și primeau de la băștinași bir în rășină, ceară și miere, lucruri ce se aflau din belșug. 5. Se povestește că sclavii din Cyrnos sînt mult mai apți⁴⁰ pentru a îndeplini tot felul de munci decît ar putea fi alții. Căci Natura i-a dăruit cu deosebite însușiri. Insula este foarte mare, muntoasă, acoperită de păduri întinse și străbătută de mici râuri.

XIV. Localnicii se hrănesc cu lapte, miere și carne, alimente care se găsesc pretutindeni acolo. În relațiile dintre ei domnește dreptatea și omenia — cu totul altfel decît fac aproape toți ceilalți barbari. Mierea aflată în scorburile copacilor din munți este a celui care a găsit-o întîi ; și nimeni nu se împotrivește să fie așa. Oile sînt toate însemnate cu un semn care să le deosebească și proprietarul poate să fie sigur că nu le va pierde, chiar dacă nu le păzește nimeni. Și în cele mai mărunte treburi ale vieții ei sînt neobișnuit de grijulii să respecte dreptatea. 2. Cu totul uimitor este ceea ce se întîmplă la nașteri. Îndată ce o femeie a dat naștere unui copil, nu i se dă îngrijire lăuzei, ci în pat se așază pentru cîteva zile bărbatul ei, ca și cum el ar fi bolnav, și trupul lui s-ar fi chinuit⁴¹. 3. Pe insulă crește un fel ciudat de merișor, care face ca mierea lui să fie amară de tot. Graiul barbarilor de pe insulă este cu totul neobișnuit și destul de greu de înțeles. Ei sînt în număr de peste treizeci de mii.

XV. În apropierea Corsicei se află o altă insulă, numită Sardinia, aproape de aceeași mărime cu Sicilia. Locuitorii ei sînt niște barbari,

căroră li se spune iolaei, socotiți a fi urmașii colonilor ce s-au statornicit acolo cu Iolaos și Thespiazii⁴². Pe vremea când Heracles săvârșea vestitele-i munci, el — ascultînd de porunca unui oracol — trimise pe ne-numărații săi fii, zămislîți cu fiicele lui Thespios, să colonizeze Sardinia, împreună cu o numeroasă oaste de eleni și de barbari. 2. Conducătorul lor era Iolaos, fiul fratelui lui Heracles. Acesta a luat insula în stăpînire, a întemeiat acolo orașe mari și, după ce prin tragere la sorți a împărțit pămîntul, le-a dat locuitorilor numele de iolaei, după numele lui. Iolaos a mai clădit gimnazii și temple ale zeilor și tot ceea ce ar putea face viața oamenilor fericită. Iar amintirea înfăptuirilor lui s-a păstrat pînă în zilele noastre. Într-adevăr, cele mai frumoase cîmpii își trag de la el numele; de aceea se numesc „ioloice“, iar poporul păstrează încă și astăzi numele acesta, luat de la Iolaos. 3. Oracolul care poruncise plecarea coloniei a mai spus că oamenii care au fost părtași la întemeierea ei nu-și vor pierde niciodată neatîrnarea; și — în chip uimitor — pînă în zilele noastre cuvintele oracolului s-au dovedit a fi adevărate, iar libertatea iolaelor a rămas neștirbită. 4. Cînd cartaginezii au ajuns foarte puternici și stăpîni ai Sardiniei, iolaeii s-au retras în munți, unde și-au clădit locuințe subpămîntene. Acolo, ei creșteau numeroase turme de vite, ce le asigurau hrană îmbelșugată, dîndu-le lapte, brînză, carne — atît cît le era îndeajuns. În felul acesta, părăsind șesul și lăsînd muncile agricole, ei duceau, în munți, o viață lipsită de trudă, viețuind din hrana pomenită mai sus. 5. Deși cartaginezii porneau adesea împotriva lor cu mulți ostași, locuitorii Sardiniei au putut, datorită acelor locuri — pe unde se putea pătrunde cu greu — și locuințelor subpămîntene de necucerit, să nu fie înrobiți. Cînd, în cele din urmă, romanii au ajuns biruitori în insulă și au făcut — adesea — expediții împotriva iolaelor, armele nu i-au putut înfrînge. 6. Atunci, în vechime, Iolaos — după ce a orînduit colonia — s-a întors în Elada. Urmașii lui Thespios au rămas, vreme de mai multe generații, conducătorii insulei, fiind, în cele din urmă, alungați în Italia — unde s-au statornicit în ținutul din apropierea orașului Cumae. Populația rămasă pe insulă ajunse din nou la barbarie, alegîndu-și drept cîrmuitori pe cei mai destoinici dintre băștinași și rămînînd neatîrnați pînă în zilele noastre⁴³.

XVI. După ce am vorbit îndeajuns despre Sardinia, să pomenim acum de celelalte insule, așa cum ele vin la rînd. După insulele amintite mai sus, ar trebui să vorbim de insula Pityussa⁴⁴, numită astfel după marea număr de pini ce cresc acolo. Așezată în mijlocul mării, ea se află la o depărtare de trei zile și trei nopți de coloanele lui Heracles, la o zi și o noapte de Libya și la o zi de Iberia. 2. Este cam tot atît de mare ca și Corcira. Pămîntul Pityussei nu este nici prea rodnic, nici prea sterp și acolo se găsesc puține terenuri prielnice culturii viței de vie. Măslinul

se altoiește pe cel sălbatic. Găsim însă o vestită lână, foarte moale, pe care o produc oile de pe insulă. Mari șesuri alternează cu regiuni de dealuri. Tot acolo este un oraș ce se cheamă Eresos — o colonie cartagineză. 3. Orașul are porturi minunate, ziduri mari și trainice și multe case bine construite. Locuitorii cetății Eresos sînt barbari de diferite neamuri, mai ales de obîrșie feniciană. Această colonie a fost întemeiată o sută și șaiszeci de ani după întemeierea Cartaginei ⁴⁵.

XVII. În fața Iberiei se mai găsesc și alte insule, cărora elenii le spun Gymnesiai, fiindcă locuitorii umblă goi, fără nici un veșmînt, în timpul verii; dar localnicii și romanii le numesc Baliare, de la „*ballein*” (a arunca), deoarece băștinașii sînt mai iscușiți în aruncarea pietrelor grele decît toți oamenii ceilalți ⁴⁶. Ca întindere, cea mai mare dintre ele vine după următoarele șapte insule: Sicilia, Sardinia, Cipru, Creta, Eubeea, Corsica și Lesbos ⁴⁷, și sînt față de Iberia la o depărtare de o zi de navigație. Cea mai mică este așezată mai spre răsărit. Ea este bogată în vite de tot soiul, dar mai ales în câțiri înalți și vînjoși. 2. Amîndouă aceste insule au un pămînt bun și roditor. Numărul locuitorilor se ridică la peste treizeci de mii. Dintre roadele pămîntului, lipsește vinul. Și, tocmai pentru că băștinașii nu prea au parte de el ⁴⁸, sînt atît de lesne ademeniți să bea peste măsură. Lipsesc și măslinii, din care pricină localnicii își pregătesc un ulei din mastic. Il amestecă cu grăsime de porc și se ung pe trup. 3. Ei sînt atît de iubitori de femei — mai iubitori decît oricare alții —, încît dacă pirații le-au răpit vreo femeie, dau în locul ei, ca s-o răscumpere, trei sau patru bărbați. Locuiesc în scorburi de stîncă ori în gropi săpate în maluri rîpoase, știind să-și facă în fel și chip locuințele lor subpămîntene, unde se adăpostesc și sînt feriți de primejdii. 4. Nu întrebunțează monede de aur și de argint; și nu-i voie a se aduce pe insulă astfel de monede. Pricina ar fi că, de demult, Heracles pornise cu război împotriva lui Geryon, fiul lui Chrysaor, numai pentru că acesta avea nespus de mult argint și aur ⁴⁹. Și, pentru ca nimeni să nu rîvnească la bunurile lor, ei n-au vrut să mai aibă nici aur, nici argint. Iată pentru ce, atunci cînd — pe vremuri — slujiseră în armata cartagineză, nu-și aduceau solda acasă, ci o cheltuiau toată cumpărînd femei și vin.

XVIII. La ei există o ciudată deprindere, în privința căsătoriilor. În timpul ospetelor de nuntă toți bărbații, rude sau prieteni — rînd pe rînd —, de la primul la ultimul, în funcție de vîrstă, se culcă cu mireasa ⁵⁰; iar mirele este cel din urmă care se bucură de această cinste. 2. Caracteristic și foarte ciudat este și felul în care sînt deprinși a-și îngropa morții. Ei zdrobesc cu ciomage mădularele leșului și le aruncă într-un vas peste care îngrămădesc, apoi, foarte multe pietre. 3. Sînt înarmați cu trei praștii. O praștie o poartă în jurul capului, o a doua

în jurul pîntecului, iar pe a treia o țin în mîini. În luptă ei zvîrl pietre uriașe printr-o sfortare atît de mare, încît s-ar părea că proiectilul a fost aruncat de o catapultă. De aceea, în luptă, cînd se dezlănțuie asaltul, ei îi rănesc și-i pot prăbuși de pe metereze pe dușmani, iar în luptele în cîmp deschis zdrobesc scuturile, coifurile și celelalte arme de apărare.

4. Mai știu să țintească atît de bine, încît arareori nu-și nimeresc ținta. Aceasta se datorește faptului că pe ei, încă din timpul copilăriei, mamele lor i-au pus să facă exerciții, să mînuiască neconținut praștia, ca să fie țintași buni. Ele le dau drept țintă o pîine fixată de un par și, pînă ce acel care se exercită nu nimereste pîinea, nu capătă de mîncare. Doar cînd a nimerit-o, maică-sa îi dă voie să mănînce pîinea aceea⁵¹.

XIX. Am vorbit despre insulele care se găsesc dincoace de coloa-nele lui Heracles. Trecem acum la cele pe care le întîlnim în Ocean. În părțile Libyei se află o insulă, în largul mării, de o mărime vrednică de luat în seamă. Este îndepărtată de Libya cale de mai multe zile de navigat, fiind situată spre apus. Pămîntul ei este roditor și în mare parte muntos, avînd însă și un șes de o neobișnuită frumusețe. 2. Este brăzdată de rîuri navigabile, care în același timp slujesc la irigarea pămîntului. Întîlnim acolo numeroase grădini, plantate cu tot felul de arbori și străbătute de pîraie cu apă dulce. În această cîmpie se află conacuri clădite cu mare cheltuială; dar în grădini, în mijlocul florilor, sînt cîrciumi unde se chefuiește și unde locuitorii insulei petrec anotimpul călduros al verii. Pămîntul insulei produce din belșug tot ce prilejuiește omului bucurii și voluptăți. 3. În partea muntoasă, sînt crînguri dese și întinse. Se mai găsesc tot felul de pomi roditori, a căror umbră te îmbie la odih-nă; apoi, și vîlcele ademenitoare și multe izvoare. Dealtfel în insulă se găsește din belșug apă dulce de izvor pe care o sorb cu nesaț locuitorii, apă care ajută la întărirea și însănătoșirea trupului. 4. Mai sînt multe animale sălbatice și tot felul de vînat, cu care se îndestulează localnicii la ospețe, așa încît lor nu le lipsește nimic pentru un trai îmbelșugat și plin de desfătări. Marea înconjurătoare aduce pești din belșug, căci în Ocean sînt nespus de mulți și de tot soiul. 5. Mai are parte insula și de o climă admirabilă — aproape tot anul pămîntul rodind din belșug fructe de copaci și alte roade, așa încît insula poate fi socotită mai degrabă un lăcaș al zeilor decît al oamenilor; atît de mare este rodnicia ei!

XX. De demult această insulă⁵² era cu totul necunoscută, deoarece era așezată la o mare depărtare de restul pămîntului locuit. Mai tîrziu însă ea a fost descoperită în următoarele împrejurări. Fenicienii, care navigau dintotdeauna pe mare pentru treburile lor negustorești, întemeiaseră numeroase colonii în Libya și îndeajuns de multe și în ținutu-rile de apus ale Europei. Deoarece ei au izbutit în tot ce au întreprins,

strînseră bogății multe și, apoi, cutează să plutească pe marea de dincolo de coloanele lui Heracles, căreia i se spune Oceanul. 2. Mai întii, fenicienii înălțară, chiar în strîmtoarea de lîngă coloane, într-o peninsulă a Europei, cetatea numită Gadeira⁵³. Între alte clădiri — înălțate așa cum o cerea terenul — i-au construit și lui Heracles⁵⁴ un templu mareț și i-au adus jertfe bogate, cum obișnuiesc fenicienii. Sanctuarul acela a fost slăvit și în trecut, ca și în zilele noastre. Mulți bărbați vestiți ai romanilor⁵⁵, după ce au săvîrșit fapte de seamă, au făgăduit zeului lucruri, aduse apoi la îndeplinire, fiindcă isprăveau cu bine ceea ce își puseseră în gînd să facă. 3. Cînd fenicienii, pentru temeiurile arătate mai sus, au cercetat ținuturile de coastă de dincolo de coloanele lui Heracles, — plutind de-a lungul Libyei — au fost zvîrliți în Ocean, la o mare depărtare de coastă, de o năprasnică furtună; după ce, vreme de mai multe zile, fuseseră jucăria vînturilor, ei au fost împinși pe insula de care ne-am ocupat. Și, după ce văzură bogăția pămîntului de acolo, fenicienii au făcut cunoscută lumii întregi descoperirea lor. 4. Cînd însă tirenienii, în răstimpul în care stăpîneau mările, au voit să trimită o colonie într-acolo, cartaginezii i-au împiedicat pentru ca nu cumva mulți cetățeni ai Carthaginei să plece în această insulă minunată și, pe de altă parte, deoarece voiau să-și păstreze un refugiu, dacă loviturile Soartei s-ar fi abătut asupra lor pe neașteptate, iar Carthagina ar fi fost într-o grea primejdie. Și, cum ei erau stăpînii mărilor, le era ușor să se mute împreună cu nevestele și copiii pe insula ce ar fi rămas neștiută de cei care i-ar fi învins.

XXI. După ce am arătat cum stau lucrurile cu privire la Oceanul de lîngă coasta libică și insulele sale, vom trece acum la Europa. În apropierea Galiei, acolo unde o scaldă Oceanul, și-n fața așa-numitelor păduri hercinice — despre care se spune că ar fi cele mai mari în Europa —, sînt multe insule în Ocean, dintre care cea mai însemnată se numește Britania. 2. În vechime această insulă nu fusese de loc călcată de vreo oaste străină, căci nici despre Dionysos, nici despre Heracles și nici despre vreun alt erou sau rege nu ne povestește Mitologia cum că ar fi ajuns pe acolo, cu prilejul expedițiilor întreprinse de ei. Dar în zilele noastre Gaius Caesar, care pentru faptele sale a fost trecut — cel dintîi — în rîndul zeilor, a supus insula și, după ce i-a biruit pe britani, i-a silit să plătească tribut. Amănunte despre aceste isprăvi le vom da la locul potrivit⁵⁶; aici, vom povesti doar despre insulă și despre cîștorul ce se găsește acolo. 3. Britania are forma unui triunghi, ca Sicilia. Ea este așezată pieziș în fața Europei. Promontoriul cel mai apropiat de continent și căruia i se spune Cantion⁵⁷ se găsește la o depărtare de vreo sută de stadii de Europa; în locul unde se află strîmtoarea⁵⁸

prin care comunică cele două mări. Al doilea promontoriu, numit Belerion⁵⁹, îl găsim depărtat de continent la patru zile de navigație, iar ultimul — cu numele de Oncas⁶⁰ — se spune că ar pătrunde în plină mare. 4. Cea mai mică⁶¹ dintre laturi e lungă de șapte mii și cinci sute de stadii ; e vorba de latura care se întinde paralelă cu Europa. A doua latură, care pornește de la strâmtoare și merge pînă la vîrfurile triumphiului, are cincisprezece mii de stadii ; iar ultima are douăzeci de mii. Astfel, ocolul insulei ajunge la treizeci și două de mii de stadii⁶². 5. Despre locuitorii Britaniei se zice că ar fi băștinași care au păstrat vechiul lor fel de viață și străvechile obiceiuri. Bunăoară, în război ei se folosesc de carele de luptă așa cum ne spune tradiția că făceau în războiul troian străvechii eroi eleni⁶³. Locuințele lor sînt foarte sărăcicioase, construite de obicei din trestie sau din lemn. Grînele, britanii le strîng tăind spicele și depozitîndu-le în hambare. Apoi zilnic ei iau spice, le scot boabele și își pregătesc hrana. 6. Felul lor de viață e simplu și ei sînt departe de viclenia și ticăloșia oamenilor de astăzi. Trăiesc cumpătat și nu știu cîtuși de puțin ce-s desfătările bogăției. Britania e foarte populată și are o climă cît se poate de rece ; și nici nu ne putem aștepta la altceva, țînînd seama că insula este situată sub constelația Ursei. Sînt aici mulți regi și multe căpetenii, ce trăiesc de obicei în bună înțelegere.

XXII. Dar despre datinile și alte particularități ale Britaniei vom vorbi mai cu de-amănuntul cînd lucrarea noastră va ajunge la expediția lui Caesar pe insulă. Acum vrem să vorbim doar despre cositorul aflat acolo. Localnicii⁶⁴ de lîngă promontoriul Belerion sînt foarte primitivi de oaspeți și obiceiurile lor s-au îmblînzit datorită legăturilor lor cu negustorii străini. Aceștia scot la iveală cositorul, prelucrînd cu dibăcie pămîntul în care ei descoperă minereul. 2. Solul este stîncos, avînd însă și straturi de pămînt din care scot cositor, și apoi îl curăță prin topire. Minereul, prefăcut în bucăți mici de forma unor zaruri, este transportat pe o insulă din fața Britaniei, denumită Ictis⁶⁵. În timpul refluxului apa din spațiul dintre insulă și continent seacă⁶⁶ și, în chipul acesta, băștinașii transportă cositorul în cantități mari cu ajutorul căruțelor. 3. De altfel situația insulelor dintre Europa și Britania este cu totul specifică. În timpul fluxului, intervalul dintre ele se umple cu apă — care înconjoară cu totul insulele. Dar cînd marea se retrage, în timpul refluxului, și cînd pe un spațiu întins se ivește uscatul, acele insule⁶⁷ se înfățișează asemeni unor peninsule. 4. Negustorii își cumpără de aici cositorul și îl duc în Galia, unde cu ajutorul cailor îl transportă pe uscat pînă la gurile Ronului ; transportul ține cam treizeci de zile. Cu privire la cositor să ne fie de ajuns cele arătate pînă acum.

XXIII. Acum însă vrem să înfățișăm cum stau lucrurile în privința așa-numitului „electron“⁶⁸. În fața Sciției care se întinde dincolo de Galia, se află — în largul mării — o insulă căreia i se spune Basileia⁶⁹. Valurile aduc pe țarmurile ei așa-zisul „electron“ în cantități mari, cum nu se mai găsește nicăieri pe fața pământului. Despre lucrul acesta mulți dintre cei vechi au întocmit tot felul de povestiri, ce nu pot fi nicidecum crezute și a căror netemeinicie a fost vădită de întâmplările cunoscute mai târziu. 2. Ne-au înfățișat mulți poeți și istorici cum că Faeton, fiul lui Helios, pe când era încă un copil, l-a înduplecat pe tatăl său să-i lase pentru o zi carul său cu patru cai. După ce ruga i-a fost împlinită și Faeton a pornit să-și mîne telegarii, el n-a mai putut stăpâni hăturile; iar caii, neputînd fi struniți de copil, s-au abătut din drumul lor. Rătăcind mai întîi pe cer, l-au incendiat și, astfel, va fi luat naștere Calea Lactee. Dînd apoi foc și unei mari părți a pământului, au pîrjolit întinderi vaste. 3. Zeus, peste fire de mînios, îl trăsni pe Faeton și readuse carul Soarelui pe calea lui. Faeton s-a prăbușit pe pământ, la vărsarea Padului, rîu care în vechime se chema Eridanos. Surorile lui Faeton i-au plîns cu lacrimi fierbinți moartea, și — în urma acestei grele încercări — s-au prefăcut în plopi negri, 4. care — zice-se — în fiecare an, la aceeași vreme, varsă lacrimi de durere; iar lacrimile lor se întăresc și se prefac în „electron“ — ce întrece, prin strălucirea lui, toate materiile asemănătoare. El se găsește, mai ales, în ținutul acela cînd e plînsă moartea unor tineri. 5. Plăsmuitorii acestei legende greșesc, iar realitatea vădește greșeala lor. De aceea, trebuie să nu dăm crezare decît istorisirilor adevărate. Electronul se strînge în insula Basileia, fiind apoi adus de localnici pe pământul de dincolo de apă, de unde, pe uscat, este transportat prin părțile noastre — așa cum am mai spus-o.

XXIV. După ce am amintit de insulele așezate spre apus, ar fi vremea să povestim cîteva lucruri și despre popoarele Europei ce locuiesc prin vecinătatea lor și de care nu ne-a fost dat să vorbim în cărțile anterioare. În țara celților, după cum se spune, domnea în vechime un bărbat vestit. El avea o fiică de o statură și de o frumusețe fără pereche. Pentru puterea și frumusețea ei era de toți admirată; dar ea ajunsese atît de mîndră, încît nici nu se uita la nenumărații săi pețitori, socotind că nici unul n-ar fi vrednic de ea. 2. Cînd însă Heracles s-a întors din expediția împotriva lui Geryon și a ajuns în țara celților — unde a întemeiat orașul Alesia⁷⁰ —, fata l-a văzut și s-a minunat atît de mult de vitejia și de vînjoșia lui, încît s-a lăsat, ba chiar a și dorit nespun, să fie îmbrățișată; înșiși părinții ei și-au dat încuviințarea. 3. Așa că Heracles se însoți cu fata lor de la care avu un fiu, pe Galates, ce era mai vînjos și mai tare la suflet decît toți din neamul său. Cînd Galates ajunse

bărbat în toată firea și a luat asupra-i domnia pârintească, el a supus multe ținuturi învecinate și a săvârșit mari fapte de arme. În felul acesta ajunsse vestit, iar supușilor săi li s-a zis galati (sau gali), după numele lui ; de aceea i s-a spus întregii țări Galatia (sau Galia) ⁷¹.

XXV. Pentru că ne-am apucat să pomenim de obârșia numelui galiilor, trebuie să descriem și țara lor. Galia este locuită de numeroase popoare, unele mai mari, altele mai mici. Cele mai mari numără vreo două sute de mii de bărbați, iar cele mai puțin numeroase vreo cincizeci de mii ; printre ele se află un neam înrudit și aliat ⁷² cu romanii — din timpuri străvechi —, iar prietenia lor dăinuiește pînă în zilele noastre. 2. Deoarece Galia este în mare parte așezată sub constelația Ursei, iarna este aici lungă și foarte rece. În zilele mohorâte ale iernii, nu plouă ci cade multă zăpadă ; iar, cînd cerul este senin, pretutindeni se întinde polei și se lasă un ger năprasnic, așa încît — odată înghețate — râurile devin adevărate poduri. Pe gheață pășesc nu numai cîțiva drumeți răsleți, ci oști întregi — de zeci de mii de oameni — și o străbat fără nici o grijă, cu tot calabalicul lor din carele pline de poveri. 3. Galia este străbătută de râuri multe și mari, șerpuiind prin șesurile ei. Unele din acestea iau naștere din lacurile adînci, altele pornesc din izvoare de munte ; iar afluenții lor izvorăsc tot **din** munți. Unele se varsă în Ocean, altele în Marea Mediterană. 4. Dintre acestea din urmă, cel mai însemnat este Ronul, care izvorăște din Munții Alpi și se varsă în mare prin cinci guri. Dintre fluviile care se varsă în Ocean, cele mai mari sînt socotite Dunărea ⁷³ și Rinul. Iulius Caesar, care a fost socotit zeu ⁷⁴, a durat în vremea noastră un admirabil pod peste Rin, trecîndu-și armata dincolo și supunîndu-i pe gali ce locuiesc pe celălalt mal. 5. În Celtica sînt și multe alte râuri navigabile. Ar însemna să lungim vorba, dacă ar fi să mai pomenim și despre ele. Aproape toate îngheață, așa că deasupra lor se face un lunecuş peste care cu greu poți merge. Iată pentru ce oamenii, ca să poată fără primejdie trece pe gheață, aștern peste ea paie.

XXVI. Un foarte specific și ciudat lucru — pe care nu-l putem lăsa neamintit — se ivește în cele mai multe părți ale Galiei. Dinspre nord-vest și nord bat atît de năprasnice vînturi, încît ridică pietre cît pumnul și învoburează văzduhul cu nori de pietriș. Vînturile, învîrtejite, doboară călăreții de pe cal, smulg hainele de pe oameni și armele din miinile oștenilor. 2. Deoarece aerul este atît de rece, țara nu produce nici vinuri și nici untdelemn ; lipsindu-le acestea, localnicii își pregătesc o băutură din orz, așa-numitul „zythos” ⁷⁵, sau din apa cu care au spălat fagurii de miere. 3. Sînt atît de ahtiați după vin, încît pe cel neamestecat, adus de către negustori, îl sorb dintr-o înghițitură. În pofta lor pătimașă, beau pînă ameteșc, și cad cuprinși de somn sau ajung

aproape nebuni. 4. Mulți negustori din Italia trag mari foloase de pe urma patimei lor pentru băutura și, astfel, ei își împlinesc pofta lor de îmbogățire. Vinurile sosesc în corăbii pe râurile navigabile ori sînt transportate cu carele pe uscat. Astfel aceia cîștigă sume de bani atît de mari că nici nu-ți vine să crezi. Pentru un butoiș de vin, negustorii primesc un sclav, adică ei dau o băutura și dobîndesc pentru ea un paharnic.

XXVII. Argint nu se găsește în Galia. În schimb, aur se află din belșug, Natura fiind aceea care pune băștinașilor la îndemîină acest metal, fără ca, ei să-și dea osteneala de a-l extrage din mine. Fiindcă în curgerea lor râurile fac multe cotituri, apa — izbindu-se de malurile stîncose care înaintează spre albia râurilor — smulge din maluri bucăți mari și duce cu ea mult nisip bogat în aur. 2. Oamenii strîng nisipul și-l strecoară, iar bulgării care conțin aur îi fărâmițează; apoi, spală cu apă amestecul și topesc aurul găsit în cuptoare. 3. Astfel ei ajung să aibă mari cantități de aur, folosit, mai apoi, ca podoabă nu numai de către femei, dar și de către bărbați. Aceștia poartă la brațe și la încheietura mîinilor brățări, iar în jurul gîtului își pun lanțuri groase din aur; mai au și inele mari și chiar platoșe de aur. 4. Un lucru ciudat se întîmplă în templele și în incintele sacre din partea de sus a țării celților. În templele și în incintele închinat zeilor a fost îngrămădit, pentru prinoase, mult aur; și nici unul dintre localnici nu îndrăznește să se atingă de el, de frica zeilor, cu toate că celții sînt foarte iubitori de bani.

XVIII. Galii sînt oameni înalți la trup. Carnea lor e moale, iar pielea albă. Părul le este de la natură blond și ei îl fac încă și mai bălai îngrijindu-l într-un anume fel. 2. Și-l spală mereu, frecîndu-l, cu apă de var și îl piaptăna peste cap — de la frunte spre creștet și ceafă —, încît ajung să semene cu niște Satiri și Pani. În felul acesta, părul li se îndesește din ce în ce mai mult, mulțumită îngrijirii, încît ajunge să semene cu coama unui cal. 3. Unii își rad barba, iar alții o lasă să crească potrivit. Nobilii își rad obrajii, dar lasă mustățile să ajungă atît de lungi, încît le acoperă gura. Cînd mîncă, mustățile le intră în mîncare; iar cînd beau, lichidul parcă ar trece printr-o strecurătoare. 4. La masă stau jos, așezați pe piei de lup sau de cîine, iar nu pe scaune. Îi slujesc tineri sclavi — atît băieți, cît și fete. În apropiere e vatra, plină de jeratic, unde sînt căldări și frigări, cu bucăți mari de carne. Bărbații viteji sînt cinstiți cu precădere; lor li se dă bucățile cele mai bune — la fel cum ne spune poetul că a fost cinstit și Aias, atunci cînd îl biruise pe Hector, într-o luptă în doi⁷⁶: „Regele i-a făcut lui Aias cinstea de a-i dărui întregă spinarea animalului jertfit.” 5. Pe străini galii îi poftesc la ospete, iar după masă îi întrebă cine sînt și ce vor. Adesea, la ospetele lor, se întîmplă ca dintr-o discuție să se ajungă la

ceartă și apoi de la ceartă la lupte în doi; ei nu se feresc de moarte! 6. S-a înrădăcinat, la ei, credința pe care o avea Pitagora despre nemurirea sufletului omenesc — care după un număr anumit de ani ar intra într-un alt trup și ar începe o nouă viață⁷⁷. De aceea, la înmormântări unii aruncă pe ruguri scrisori pentru rudele răposate, ca și cum morții le-ar citi.

XXIX. În călătorii și în lupte, ei se folosesc de carul tras de doi cai. Pe car, în afară de vizitiu, se mai află un luptător. Dacă în cursul luptei se întâlnesc cu vreun călăreț, îi aruncă mai întâi sulița, iar apoi sar jos și încing lupta cu sabia. 2. Unii dintre ei disprețuiesc atât de mult moartea, încât se avîntă cu totul goi în luptă; doar în jurul șoldurilor își pun o cingătoare. Drept slujitori în luptă aleg și oameni liberi, dar săraci, pentru a-i folosi ca vizitii sau purtători de scut. 3. Când se află în linie de bătaie, obișnuiesc să iasă din rînd și să cheme la lupte în doi pe cei mai viteji dintre dușmani. Ridică armele și le agită în fața lor, ca să-i sperie pe vrăjmași. Dacă cineva le-a primit provocarea, ei preamăresc prin cînt vitejia strămoșilor și se fălesc cu destoinicia lor; totodată, zvîrl ocări dușmanului, pentru a-l înjosi și pentru a-l face — ca să spunem așa — să fie cuprins de teamă. 4. Dușmanilor căzuți în luptă le taie capul, pe care îl atîrnă de grumazul cailor. Armele însîngerate le dau slujitorilor, să le poarte în triumf ca pe o pradă. Iar ei scot strigăte războinice și cîntă cîntece de biruință. Cînt privește trofee, — după ce le-au adus acasă — le atîrnă de pereți, ca și cum ar fi animale pe care le-au doborât la vînătoare. 5. Capetele celor mai de seamă vrăjmași le îmbălsămează cu ulei de cedru și le păstrează cu multă grijă, într-o ladă; cînd ei arată scăfirliile acestea vreunui străin, își fac — zice-se — o mare fală din faptul că nici strămoșii lor, nici tatăl lor și nici ei n-au dat trofee de felul acesta, chiar dacă li s-ar fi plătit în schimb o mare sumă de bani. Ba unii dintre ei — se povestește — s-au și lăudat că, nici pentru atîta aur cînt cîntărește un cap, nu l-ar vinde cuiva. Desigur, prin aceasta ei vădesc mîndria unui suflet de barbar. Căci dacă faptul de a nu voi să vîndă chezașiile isprăvilor vitejești ar arăta un suflet ales, nu e mai puțin adevărat că împrejurarea de a duce mai departe lupta împotriva celor morți — care sînt din același neam cu ei — dovedește o fire sălbatică.

XXX. Galii poartă veșminte care te uluiesc⁷⁸: au tunici colorate în fel și chip și pantaloni largi, cărora le spun „bracae”. Pe deasupra poartă mantale scurte, în dungii, prinse cu o fibulă; pentru iarnă, ele sînt făcute dintr-o stofă groasă, iar pentru vară dintr-una subțire, cu pătrățele multicolore⁷⁹. 2. Ca arme de apărare au scuturi înalte cît un om și care sînt pictate în tot felul, după cum îi place fiecăruia. Unii au și scuturi foarte bine lucrate și care le sînt nu numai o podoabă, dar și o

armă de apărare. Sînt împodobite cu reliefuri din bronz, reprezentînd animale. Pe cap galii poartă coifuri de metal cu mari proeminențe, ce dau o înfățișare nespus de ciudată celor care le folosesc. La unele coifuri sînt fixate coarne, la altele capete — în relief — de păsări sau de dobitoace. 3. Trîmbițele galilor scot un sunet curios și barbar. Cînd suflă în ele, se aude un sunet aspru și potrivit cu vălmășagul luptei. Mulți își acoperă pieptul cu zale de fier. Alții drept platoșă au doar pielea lor, și se luptă goi. În locul săbiilor scurte, cum sînt ale noastre, ei au săbii foarte lungi, care atîrnă de lanțuri de fier sau de aramă, pe partea dreaptă a trupului. Unii își strîng hainele cu o centură aurită sau argintată. 4. Aruncă sulițe, pe care le numesc „lanciai“, al căror fier e lung de un cot, iar lemnul și mai lung; acestea sînt late de aproape două palme. Săbiile lor nu sînt mai scurte decît sulițele celorlalte neamuri, dar vîrfurile sulițelor sînt mai lungi decît săbiile obișnuite. Aceste sulițe sînt cînd drepte, cînd răsucite — în formă de spirală — pe întreaga lor lungime; și aceasta pentru ca omul, atunci cînd lovește cu sulița, nu numai să taie carnea, dar s-o și sfîșie, iar cînd sulița este scoasă, rana să devină mai mare și mai adîncă.

XXXI. Înfățișarea galilor trezește spaimă. Glasul le e răsunător și foarte aspru. Cînd vorbesc nu spun multe cuvinte și felul lor de exprimare este foarte învăluit; de cele mai multe ori trebuie să ghicești ce vor să zică. Și, ca să se înalțe pe ei ori să-i înjosească pe alții, ei vorbesc mult și spun lucruri extrem de exagerate. Amenință ușor; te iau de sus și rostesc cuvintele tărăgănat, așa cum s-ar potrivi într-o tragedie. Au mintea foarte pătrunzătoare și sînt bine hărăziți pentru a deprinde învățătura. 2. La gali se pot întîlni poeți lirici, numiți barzi, care își recită cîntecele cu acompaniamentul unor instrumente asemănătoare cu lira; e vorba în parte de cîntece de laudă, în parte de cîntece satirice. Sînt de asemeni, la neamul lor în foarte mare cinste unii filosofi care cunosc cele privitoare la zei și poartă numele de druizi. Galii au și proroci bucurîndu-se de o deosebită prețuire. 3. Ei fac profeții după zborul păsărilor și după măruntaiele victimelor; iar poporul întreg le dă ascultare. Mai urmează o datină foarte ciudată și aproape de necrezut, îndeosebi cînd vor să afle ce se va întîmpla în legătură cu unele împrejurări de seamă. Ei jertfesc un om căruia îi înfig sabia în piept, deasupra diafragmei⁸⁰, și după felul cum se prăbușește victima, urmărind apoi cu atenție convulsiunile membrelor și scurgerea sîngelui, prorocesc ce se va întîmpla. În această privință, dau crezare unei vechi și încercate tradiții. 4. La ei nu se poate aduce nici o jertfă — așa cere datina — fără ca mai înainte să fi fost întreat un filosof. Căci, spun galii, zeilor trebuie să li se aducă prinoase de către bărbații care înțeleg

felul de a vorbi al zeilor ; iar ei sînt încredințați că prin mijlocirea acestora trebuie cerute binefacerile zeiești. 5. Nu numai în timp de pace, dar și la vreme de război, galii urmează sfaturile prorocilor, precum și îndemnul poetilor lirici ; și lucrul acesta îl fac atît prietenii, cît și dușmanii. Adesea — cînd cele două oști așezate în linie de bătaie înaintează una împotriva celeilalte, cu săbiile scoase din teacă și sulitele întinse — prorocii și poeții se interpun între cele două tabere și hotărăsc oștile să nu mai lupte, liniștind luptătorii de parcă ar fi demolit prin farmecul vrăjilor pornirile fiarelor. Iată, dar, că și la cei mai sălbatici dintre barbari înverșunarea poate fi stăpînită de înțelepciune, iar Ares se rușinează de Muze.

XXXII. Ar fi util să facem aici o deosebire de care mulți n-au nici o idee ; aceia care locuiesc în interiorul țării, la miazănoapte de Marsilia, ca și cei din vecinătatea Alpilor și de dincoace de Pirinei se numesc celti ; iar cei care sălășluiesc dincolo de țara propriu-zisă a celtilor, atît spre miazăzi cît și de-a lungul coastei Oceanului și lîngă Pădurea Hercinică, cum și toți cei care s-au așezat pe meleagurile ce pornesc de aici și se întind pînă în Scitia, se numesc gali. Dar toate aceste neamuri sînt cuprinse, la romani, sub denumire comună de gali. 2. Femeile galilor au aceeași statură cu bărbații și-s vînjoase de parc-ar fi bărbați. De obicei, copiii — îndată după ce s-au născut — au părul aproape alb ; dar, cu vremea, culoarea ajunge să fie ca a părinților. 3. Cei mai sălbatici dintre ei locuiesc spre miazănoapte și în vecinătatea țării sciților ; despre unii se spune chiar că se hrănesc cu carne de om ; astfel — zice-se — ar fi britanii așezați în locurile denumite Iris⁸¹. 4. Cum sînt vînjoși și sălbatici, se povestește că ar fi străbătut, în timpurile străvechi, toată Asia, făcînd incursiuni. Erau cunoscuți pe atunci sub numele de cimerieni ; dar, mai tîrziu, nu li s-a mai spus cimerieni, ci — numele acesta corupîndu-se — s-au numit cimbrii⁸². Oricum, fapt e că din vremuri foarte îndepărtate aceste seminții socot că a năvăli în țări străine, a se îndeletnici cu tîlhăriile, a disprețui toate popoarele sînt isprăvi demne de toată cinstea. 5. Cimbrii sînt aceia care au cucerit Roma⁸³ și au jefuit templul de la Delfi⁸⁴, făcînd să le plătească bir o mare parte din Europa și din Asia și luînd în stăpînirea lor pămînturile celor învinși⁸⁵. E vorba de acei cărora li s-a spus eleno-galati, pentru că se amestecaseră cu elenii ; și ei au distrus multe și mari oștiri romane. 6. Fiind sălbatici, chiar cînd aduc jertfe, le aduc potrivit firii lor, săvîrșind îngrozitoare sacrilegii. Pe răufăcători îi țin închiși vreme de cinci ani, iar apoi îi trag în țepă și îi ard — împreună cu multe alte prinoase — pe uriașe ruguri. Pe prinșii de război îi înjunghie, în cinstea zeilor, ca pe animalele de jertfă. Unii dintre eiucid odată cu oamenii și animalele luate ca pradă ; cîteodată le ard ori le omoară în chinuri cum-

plite. 7. Măcar că femeile lor sînt chipeşe, oamenii despre care vorbim nu le prea îndrăgesc şi — parcă împinşi de nebunie — rîvnesc la îmbrăţişările bărbaţilor. Culcaţi pe piei de animale sălbatice, întinse pe pămînt, ei obişnuiesc să aibă — de-o parte şi de alta — cîte un tînăr cu care se dragostesc⁸⁶. Şi ceea ce ne miră cel mai mult e că, fără să le pese de ce este buna-cuviinţă, lasă foarte lesne şi pe alţii să se desfete cu trupurile lor, netrecîndu-le măcar prin gînd că ar fi un lucru ruşinos : dimpotrivă, ei cred că este o mare înjosire ca, făcînd propuneri şi arătîndu-se binevoitori, să fie respinşi.

XXXIII. După ce am vorbit îndeajuns despre celti, trecem la celtiberi — care se învecinează cu ei. Aceste două seminţii s-au luptat, odioasă, pentru stăpînirea ţării — ne gîndim la iberi şi la celti. Au încheiat însă mai apoi pace şi au trăit în bună înţelegere, strîngînd tot mai mult legăturile dintre ei prin căsătorii. Din acest amestec li se trage şi numele. Fiindcă două neamuri atît de războinice se contopiseră — şi cum ţara lor era foarte roditoare —, celtiberii au ajuns să aibă o mare faimă ; iar romanii n-au putut decît anevoie să-i supună, după multe războaie. 2. Celtiberii se bucură, într-adevăr, de renumele de-a avea, în vreme de război, nu numai călăreţi destoinici dar şi pedestraşi de nădejde, vînjoşi şi în stare să înfrunte primejdiile. Poartă mantale aspre, de culoare neagră, făcute dintr-o lînă ce seamănă cu părul de capră. 3. O parte dintre ei se apără în luptă cu scuturi lungi şi uşoare — galice —, iar alta cu scuturi rotunde pentru infanterişti, de mărimea unei „aspis”⁸⁷. Îşi înfăşoară picioarele de la genunchi în jos, în pulpare făcute din păr ; iar pe cap pun coifuri de aramă, împodobite cu panaşe de culoarea purpurei. Săbiile lor sînt cu două tăişuri, făcute dintr-un fier tare cum nu-i altul. Mai poartă şi pumnale lungi de o palmă, de care se folosesc în luptele corp la corp. 4. Trebuie să spunem că au un fel puţin obişnuit de a-şi făuri armele. Îngroapă în pămînt plăci de fier, lăsîndu-le să zacă acolo pînă cînd, cu timpul, rugina a ros părţile mai slabe, păstrîndu-se doar cele trainice ; din ce a rămas, îşi făuresc minunatele lor săbii şi celelalte obiecte care slujesc la război⁸⁸. O armă astfel lucrată despică tot ce-i iese în cale, căci nici scutul nici coiful şi nici osul nu i se pot împotrivi, fiind vorba de un fier cu minunate însuşiri. 5. Sînt în stare să lupte în două chipuri : cînd au învins în luptele cavaleriei, descalecă şi ei urmează bătălia în chip admirabil, ca simpli pedestraşi. Mai au şi o foarte curioasă deprindere : în ciuda faptului că ei se îngrijesc şi sînt curaţi, s-a împămîntenit un obicei dezgustător si care-i înjoseşte ; căci zilnic îşi spală trupul cu urină, frecîndu-şi cu ea şi dinţii, în credinţa că astfel se vor bucura de o bună sănătate trupească⁸⁹.

XXXIV. În ceea ce privește felul cum celtiberii obișnuiesc să se poarte față de răufăcători și față de vrăjmași, sîntem îndreptățiți a-i socoti oameni cruzi ; dar se poartă cu blîndețe și bunăvoință cu străini. Dacă la ei în țară vine vreun străin, oricine este dornic să-l găzduiască. Și, astfel, care mai de care se arată mai primitiv, iar cel în căminul căruia a intrat vreunul e socotit ca îndrăgit de zei și cu toții îl laudă. 2. Se hrănesc cu felurite cărnuri — pe care le mănîncă în mari cantități ; iar băutura lor e un amestec de vin și miere, căci în țara lor mierea se găsește din belșug, pe cîtă vreme vinul îl cumpără de la neguțătorii ce străbat marea. 3. Dintre toate semințiile care locuiesc în vecinătatea celtiberilor, aceea a vacceilor are cele mai frumoase obiceiuri. Aceștia își împart între ei, în fiecare an, pămîntul pe care-l muncesc și, apoi, din recolta — ce-i în devălmășie — fiecare primește cît i se cuvine. Cel care fură bucate de pe cîmp e pedepsit cu moartea. 4. Cei mai viteji dintre iberi sînt lusitanii. În război poartă scuturi foarte mici, făcute din tendoane împletite și care sînt atît de trainice, încît le apără trupul de minune. Se slujesc de ele în lupte, mișcîndu-le cu iuțea cînd într-o parte, cînd într-alta, și ferindu-se — astfel — cu multă iscusință de orice lovitură. 5. Sulițele lor sînt în întregime din fier, iar la vîrf au un cîrlig ca de undiță. Poartă aceleași coifuri și scuturi ca și celtiberii. Săgețile sînt azvîrlite de ei foarte dibaci și la o mare depărtare, pricinuind răni grele. Cum sînt nespūs de sprinteni și poartă doar arme ușoare, ei se mișcă repede — fie cînd se retrag, fie în urmărire. În schimb, în timpul luptei nu au nici pe departe dîrzenia celtiberilor, dacă este vorba să înfrunte primejdiile și greutățile. În vreme de pace, au obiceiul să execute un dans ușor, pentru care se cere o mare sprinteală a picioarelor ; iar în lupte, cînd pornesc să-și atace dușmanul, înaintează în ritm, intonînd cîntece războinice. 6. Printre iberi, și mai ales printre lusitani, sînt unii care duc o viață cu totul neobișnuită. Cei mai săraci dintre ei, oameni în plină vigoare, deosebiți prin vînjoșia lor, se adună, avînd cu ei doar armele și îndrăzneala, și alcătuiesc cete mari, prin munții neumblați — de unde pornesc să jefuiască țara iberilor. Și astfel se îmbogățesc din tîlhării. Ei fac mereu acest lucru, disprețuind orice primejdie. Fiînd ușor înarmați și foarte iuți la mers, este nespūs de greu să fie ajunși din urmă. 7. Ca s-o spunem pe scurt, ei socot că patrie le sînt sălbaticile locuri de prin munți, unde anevoie se poate pătrunde ; acolo își găsesc ei scăparea, de vreme ce oști mari și cu arme grele nu-i pot urmări. De aceea romanii, care i-au înfruntat adesea în război, au izbutit să-i umilească în îngîmfarea lor, dar n-au fost în stare — cu toată osteneala ce și-au dat-o — să pună odată capăt tîlhăriilor.

XXXV. Fiindcă vorbim despre iberi, este locul să amintim aici și de minele lor de argint. În minele acestea găsim, și încă din belșug, argintul cel mai frumos. Cei ce se îndeletnicesc cu scoaterea lui se bucură de venituri mari. Într-una din cărțile noastre precedente, când am vorbit de isprăvile lui Heracles, ne-a fost dat să pomenim Munții Iberici, cărora li se spune Pirenei⁹⁰. Ei întrec ceilalți munți prin înălțime și întinderea lor; căci pornesc de la Marea de Miazăzi și ajung pînă aproape de Oceanul de Miazănoapte⁹¹, despărțind Galia de Iberia și Celtiberia, pe o lungime de vreo trei mii de stadii. 2. Munții aceștia sînt acoperiți de păduri multe și dese, măcar că — în vremile de demult — s-ar părea că un foc, pe care nu-l luaseră în seamă păstorii, ar fi aprins munții și, zile de-a rîndul, întinzîndu-se flăcările, a răvășit ținutul muntos. Iată, deci, pentru ce munților li s-a spus „Pyrenei”⁹². A curs atunci mult argint pe pămînt, căci — minereul din care se extrage argintul topindu-se — s-au format multe pîraie de argint curat. 3. Și, cum băștinașii nu-i cunoșteau foloasele, s-a întîmplat că fenicienii, care veneau acolo pentru a face negoț, aflînd de cele întîmplate, au luat argintul în schimbul unor mărfuri ce prețuiau cu mult mai puțin. Așa stînd lucrurile, fenicienii — după ce au dus argintul în Elada, în Asia și la toate celelalte neamuri — au ajuns stăpîinii unor mari avuții. 4. Și atît de departe au împins neguțatorii lăcomia lor, încît, pentru că argintul nu mai încăpea în corăbii, de vreme ce le încărcaseră peste măsură, au înlocuit plumbul ancorelor cu argint, metalul acesta prețios slujind la ceea ce slujise plumbul înainte. 5. Iată, așadar, pricina pentru care fenicienii, după ce dobîndiseră, datorită negustoriei lor, vreme îndelungată, bogății mari și o deosebită putere, au trimis numeroase colonii, parte în Sicilia și în insulele din apropiere, parte în Libya, Sardinia și Iberia.

XXXVI. Mult mai tîrziu, cînd iberii aflară care sînt însușirile argintului și ce foloase putea aduce, au exploatat mine importante, dobîndind belșug de argint, de cea mai bună calitate. Și astfel izbutiră să aibă venituri foarte mari. Cam în felul cum vom arăta mai jos, iberii exploatează minele de argint și prelucrează acest metal. 2. Ei au și mine de cupru, de aur și de argint, toate foarte bogate. În minele de cupru, un sfert din minereul obținut este cupru curat. Printre acei care scot din mine argint sînt unii care, la trei zile, cîștigă un talant euboic⁹³; căci fiecare bulgăre de pămînt este plin cu nisip de argint compact, ce poate fi ușor văzut, fiindcă-i foarte lucitor. Și, astfel, poți să admiri tot atît de mult natura ținutului, cît și hărnicia oamenilor care îl lucrează. 3. La început, oricine se îndeletnicea stăruitor cu extragerea argintului strîngea — în felul acesta — bogății mari, deoarece pămîntul punea lesne la îndemîna cantități însemnate de metal. Mai tîrziu însă, cînd

romanii au cucerit Iberia, o mulțime de italicei au năpădit minele și lâcomia lor i-a făcut să se îmbogățească. 4. Italicii despre care vorbim cum-pără numeroși sclavi, pe care îi predau supraveghetorilor de mine, iar supraveghetorii îi pun să sape câte un puț în mai multe locuri; și, să-pîndu-l la mare adâncime, descoperă filoane de aur și argint. Săpatul merge și în lungime și în adâncime, construindu-se galerii care coboară mai multe stadii. Din aceste galerii lungi, adânci și întortocheate sînt scoși la suprafață bulgării care aduc însemnate cîștiguri.

XXXVII. Dacă vrem să asemuim aceste mine cu cele din Attica ⁹⁴, putem vedea o mare diferență. Cei care se îndeletnicesc cu exploatarea argintului în Attica, investind sume mari în acest scop, nu numai că nu obțin cîștigurile pe care le-au sperat, dar — de multe ori — pierd ceea ce aveau. Astfel, se pare că le este dat lor să îndure nenorocirea despre care ne vorbește o anumită ghicitoare ⁹⁵. 2. În schimb, cei ce exploatează minele din Spania agonisesc o mare avere și nu-și văd nădejdiile înșelate. Încă de la întîile lor încercări izbutesc, datorită minunatei naturi a solului; cu cît ei pătrund mai adînc înlăuntrul pămîntului, cu atît mai bogate și mai strălucitoare ajung vinele de aur și de argint. Căci pretutindenî pămîntul din această regiune e împînzit — precum o rețea — cu vine metalifere șerpuitoare. 3. Uneori, în adîncuri, mineriile dau peste ape subterane. Construiesc însă canale laterale și abat cursul apelor care ar inunda galeriile. Îndemnați de cîștiguri neîndoielnice la care rîvnesc, își duc cu stăruință munca, odată începută, pînă la capăt. Dar ce este mai neobișnuit este faptul că ei scot apa cu ajutorul așa-numitelor șuruburi egiptene ⁹⁶ — născocite de Arhimede din Siracuză, în timpul călătoriei sale în Egipt. Cu ajutorul lor, apa este dusă tot mai sus — prin ridicări succesive — pînă la gura puțului și, astfel, galeria unde se lucrează este asanată, iar munca poate să continue. 4. Într-atît de meșteșugită este mașina, încît fără prea multă osteneală, se scoate o uriașă cantitate de apă și, astfel, un întreg rîu ar putea fi pompat din adîncuri la suprafață. Cu bune temeieri întreaga lume admiră mintea iscoditoare a celui care a născocit această mașinărie. Tot lui i se mai datorează multe alte lucrări — încă mai însemnate —, cunoscute pe toată fața pămîntului. Despre fiecare din ele vom vorbi amănunțit cînd vom ajunge cu povestirea noastră la timpul lui Arhimede ⁹⁷.

XXXVIII. Cît privește sclavii care lucrează în mine, ei aduc stăpînilor venituri foarte mari, întrecînd închipuirea. Dar munca lor de zi și de noapte în adîncul galeriilor subpămîntene le istovește trupul și mulți mor de pe urma suferințelor nemăsurate, lipsiți de odihnă și de cel mai mic răgaz în timpul muncii. Supraveghetorii îi lovesc mereu, silindu-i să îndure grozăvia truedelor. Și, astfel, își dau duhul, ca niște

bieți nenorociți. Totuși, se găsesc și oameni atât de puternici trupește și sufletește, încât rabdă chinul îndelungă vreme; dar ei ar dori mai curînd să moară decît să trăiască, apăsăți de atîtea suferințe. 2. Sînt așa de multe lucruri ciudate care se pot vedea în minele de acolo, încît oricine ar fi îndreptățit, înainte de toate, să se întrebe cu uimire cum de nici una dintre ele nu există doar de puțină vreme. Galeria au fost săpate din pricina lăcomiei cartaginezilor, pe vremea cînd aceștia stăpîneau Iberia. Într-adevăr, minele au fost obîrșia creșterii atât de repezi a puterii lor. Cu ceea ce ele produceau, își plăteau mercenari dintre cei mai destoinici, mulțumită cărora duceau multe și mari războaie. 3. Căci niciodată cartaginezii nu s-au luptat folosindu-se de propriile lor forțe; și nu s-au încrezut nici în trupele aliaților. Ei le-au pricinuit romanilor, sicelioților și celor care locuiesc în Libya mari neajunsuri, făcîndu-i să înfrunte primejdiile grele, mulțumită banilor de care și puteau face rost din belșug din minele ce le stăpîneau. Dealtfel, din totdeauna, fenicienii au fost setoși de bogății și au căutat izvoare de cîștig, iar cei din Italia au fost extrem de pricepuți să nu lase cîștigurile altora. 4. În multe regiuni ale Iberiei se găsește și cositor, dar nu la suprafața solului, așa cum susțin unii istorici. Ci metalul se obține în mine și prin topire — la fel ca și aurul și argintul. În micile insule situate mult mai sus de țara lusitanilor în fața coastei iberice din Ocean, se află nenumărate mine de cositor; de aceea li s-a spus Cassiteride⁹⁸. 5. Din insula Britaniei se transportă mult cositor pe coasta Galiei⁹⁹, care este așezată în fața ei. De aici, neguțătorii duc cu caii cositorul prin țara celților pînă la masalioți și la cetatea ce se numește Narbo¹⁰⁰. Această colonie romană este cel mai însemnat port și centru comercial al regiunii, datorită așezării sale prielnice și marilor ei bogății.

XXXIX. După ce am vorbit despre gali, celtiberi și iberi, vom trece acum la liguri. Aceștia trăiesc într-o țară muntoasă și cu totul neroditoare; ei duc o viață grea și nefericită — căci sînt trudiți, prin tot felul de munci anevoioase la care sînt supuși. 2. Și, pentru că în țara lor sînt numeroase păduri, o parte dintre locuitori taie lemne de-a lungul zilei, muncă pentru care ei cară în spinare topoare de fier, mari și grele. Ceilalți lucrează pămîntul, trudnică muncă ce — mai degrabă — ar putea să fie numită spartul pietrelor, deoarece solul este foarte stîncos. Nu pot întoarce nici o brazdă fără a da peste o piatră. Dar, în ciuda acestor mari greutăți, izbutesc, prin destoinicie, să învingă Natura. Totuși, după atîta caznă ei se aleg doar cu puține roade. Faptul că trudesc mereu cu brațele și au parte de o hrană sărăcăcioasă i-a făcut să fie uscățivi la trup, dar totuși puternici. În munca lor atât de anevoioasă ei sînt ajutați de femei, obișnuite să lucreze la fel cu bărbații. 3. Ligurii sînt vîna-

tori pricepuți și se îndeletnicesc mult cu vînatul. Ceea ce mai ușurează sărăcia de care pătinesc din pricină că prea-i neroditor pămîntul. Viața lor pe munții acoperiți de zăpadă — unde sînt obișnuiți să străbată locuri foarte primejdioase — i-a silit să-și dezvolte mușchii și să reziste la greu. 4. Unii dintre liguri, fiindcă duc lipsă de grîne, nu beau decît apă¹⁰¹ și mîncă doar carnea animalelor domestice ori sălbatice; și chiar, uneori își umplu pîntecele cu ierburile cîmpului. Căci pămîntul ligurilor, unde nu se poate ajunge decît anevoie, n-a fost cercetat de cele mai plăcute divinități: Demeter și Dionysos¹⁰². 5. Noaptea oamenii aceștia și-o petrec pe cîmp și rareori dorm în niște cocioabe sau în colibe; de cele mai multe ori se adăpostesc în scorburi de stîncă ori în peșterile munților, unde se pot feri de neajunsuri. 6. În mai toate faptele ei păstrează vechile datini trăind simplu și departe de orice civilizație. Ca să vorbim pe scurt, pe aceste meleaguri femeile sînt tot atît de vînjoase și de viteze ca și bărbații, iar bărbații năprasnici, ca și jivinele sălbatice. Se povestește că în timp de război deseori cel mai voinic dintre gali era stîrnit la o luptă în doi de către un ligur slăbănog, care — în cele din urmă — ieșea biruitor, omorîndu-și potrivnicul. 7. Echipamentul și armele ligurilor sînt mai ușoare decît ale romanilor. Ei se apără cu un scut lung, făurit după modelul scutului galic, iar peste haină — încinsă cu o curea — poartă piei și pe deasupra o sabie scurtă. Unii dintre liguri, de cînd au legături cu romanii, și-au lepădat armura, imitînd-o pe a stăpînitorilor. 8. Dar îndrăzneala și vitejia ligurilor nu se vădesc numai cînd este vorba de război, ci în toate împrejurările critice ale vieții. Spre a putea face negoț, ei plutesc pe mările Sardiniei și ale Libyei, luptînd împotriva tuturor primejdiilor, fără ca nimeni și nimic să le poată fi de vreun ajutor. Căci navele lor sînt mai șubrede decît o luntre și nu au nimic din echipamentul de care se folosesc corăbiile obișnuite, dar — înfruntînd vitejește cele mai înfricoșătoare furtuni — reușesc să străbată marea.

XL. Rămîne să vorbim acum despre tirenieni¹⁰³. În vechime, aceștia erau cunoscuți pentru vitejia lor; au cucerit numeroase ținuturi și au durat multe cetăți, vrednice de luare-aminte. Ei au deținut și o flotă însemnată, mulțumită căreia au stăpînit mările îndelungă vreme. De aceea, apele care scaldă coasta italică au prînit — după ei — numele de Marea Tireniană. Tirenienii au dat o mare dezvoltare și armatei de uscat și au descoperit nu numai așa-numita „salpinx“ care în vreme de război este foarte folositoare (și de la ei i se trage numele de „trîmbiță tireniană“), dar au știut să sporească prestigiul conducătorilor, înconjurîndu-i pe aceștia cu lictori și dîndu-le scaunul de fildeş¹⁰⁴ și toga tivită cu purpură. În planul de construire a caselor, ei au născocit peristilurile¹⁰⁵, foarte potrivite pentru a ne feri de zgomotul cel supără-

tor al mulțimii de slujitori. Romanii au imitat cele mai multe din aceste lucruri, înfrumusețându-le chiar și folosindu-le pentru binele statului lor. 2. Cît despre învățătură și cunoștințele care privesc Natura, tirenienii au vădit multă râvnă pentru a le face să propășească. Îndeosebi ei s-au îndeletnicit cu tălmăcirea tunetelor. Și iată, așadar, pentru ce pînă în zilele noastre poporul ¹⁰⁶ care stăpînește aproape întreaga lume îi admiră și îi consultă cînd este vorba de interpretarea tunetelor ¹⁰⁷. 3. Despre pămîntul lor putem spune că este foarte roditor, iar tirenienii culeg de pe urma cultivării lui roade îmbelșugate, care nu numai că le îndeplinesc nevoile, dar le prilejuiesc desfătări și-i fac să se înfrupte din mîncăruri alese. La ei masa este servită de două ori pe zi și e alcătuită din tot felul de bucate costisitoare. Acolo totul vădește bogăția : pe mese se pun covoare înflorate și pahare multe, poleite cu argint, și de toate formele. Foarte mulți sclavi slujesc în jurul lor. Dintre aceștia, unii sînt deosebit de chipeși, alții poartă veșminte de preț, mult prea costisitoare pentru robii ce sînt. 4. La ei atît sclavii cît și cei mai mulți dintre oamenii slobozi au locuințe care sînt numai ale lor și foarte bine mobilate. Îndeobște vorbind, tirenienii de mult nu mai năzuiesc la vitejii, pierzîndu-și faima moștenită din străbuni. Viața lor și-o petrec în ospete și desfătări, într-un josnic huzur. Așa stînd lucrurile, e firesc ca ei să fi pierdut renumele pe care și l-au dobîndit strămoșii lor. 5. De fapt, rodnicul pămînt i-a ispitit să se lase pe tînjală și să se dedea cu totul petrecerilor. Fiind așa de mînos, oamenii au la îndemîină roade — puse de-o parte — cîte vor și de tot felul. Întreaga Tirenîe este bine cultivată ; o alcătuiesc întinse cîmpii, întretăiate de coline potrivite pentru a fi arate. Vremea-i umedă, dar nu peste măsură, și aceasta atît iarna cît și vara ¹⁰⁸.

XLI. După ce am înfățișat țările care se întind spre apus, dar și cele dinspre mieznoapte ori insulele din Ocean, vom trata ¹⁰⁹ acum mai cu de-amănuntul despre insulele dinspre miezăzi și care se înșiruie în Oceanul de la sudul coastei arabice și învecinat cu așa-numita Gerdrosia ¹¹⁰. 2. Arabia are multe așezări omenești și cetăți de seamă ; unele se ridică pe înălțimi destul de mari, făcute de mîna omului ; altele pe coline naturale sau chiar în cîmpie. Pe locurile mai întinse sînt palate regești, clădite cu foarte mari cheltuieli. Toate aceste așezări sînt foarte populate și au o mulțime de bogății. 3. Țara-i bogată în vite de tot felul, care pasc pe îmbelșugatele pășuni ; și sînt destule pentru cirezile de vite ! Pe acolo curg multe rîuri care udă întinderi mari de pămînt și le fac să rodească din plin. De aceea, celei mai roditoare părți a Arabiei i s-a dat numele, care i se potrivește, de „Arabia Fericită“ ¹¹¹. 4. Hotarele dinspre răsărit ale acestei țări, pe care le scaldă apele Oceanului,

au în fața lor mai multe insule, dintre care trei s-ar cuveni să fie pomenite de o cercetare istorică. Cea dintâi dintre ele se cheamă Hiera ¹¹²; aici nu-i îngăduit oamenilor să-și înmormânteze morții. În apropierea ei, la o depărtare de vreo șapte stadii ¹¹³, se află o altă insulă unde sînt îngropate leșurile celor răposați ¹¹⁴. 5. Pămîntul insulei nu dă nici un fel de roadă; dar produce atîta tămîie, încît ar ajunge pentru cinstirea zeilor de pe întreg pămîntul. Se mai găsește pe insulă și multă smirnă de un soi cu totul deosebit, precum și tot felul de alte mirodenii, cu o puternică mireasmă. Iată care este natura tămîii și cum se poate obține. Este un arbust care seamănă cu salcîmul alb egiptean ¹¹⁵, iar frunzele lui parcă sînt ale salciei; florile au o culoare aurie. 6. Tămîia, care se dobîndește din frunze, iese ca niște lacrimi prin porii frunzelor. Cît privește smirna, ea seamănă cu masticul — cu deosebirea că frunzele ei sînt mai mici și mai dese. Arbustul dă smirnă de două ori pe an, primăvara și vara, dacă pămîntul este bun și dacă s-a prășit de jur împrejurul rădăcinii. Smirna roșie se dobîndește primăvara, iar culoarea ei e datorată înrîuririi ce-o are asupra-i roua; pe cîtă vreme smirna de vară este albă. Localnicii culeg și fructele arbustului ¹¹⁶ și le folosesc ca hrană și băutură, precum și ca leac împotriva diareii.

XLII. Pămîntul se împarte tuturor locuitorilor, dar lotul cel mai roditor îl ia regele care mai primește și a zecea parte din roadele insulei. Ea are o lățime de vreo două sute de stadii. 2. Locuitorii ei se numesc panhei, fiind aceia care transportă tămîia și smirna pe coasta din fața lor, vînzînd-o negustorilor arabi, de la care alții preiau mărfurile și le duc în Fenicia, în Coile Syria ¹¹⁷ și în Egipt. Iar din aceste țări neguțătorii localnici le duc pretutindeni, în toată lumea locuită. 3. Mai este însă și o altă insulă mare, situată ceva mai spre răsărit, în Ocean, la o depărtare de treizeci de stadii de ostrovul nostru. Este lungă de mai multe stadii și de pe promontoriul care se înalță pe coasta ei de răsărit se poate vedea India, dar ca într-o ceață, din pricina depărtării foarte mari ¹¹⁸. 4. Multe lucruri vrednice de a fi amintite povestește istoria despre Panchaia ¹¹⁹. Insula este locuită de indigeni, numiți panhei, și — în afară de aceștia — de locuitori veniți pe mare, cum ar fi inzii, scitii ¹²⁰ și cretanii. 5. Acolo este și o cetate mare, numită Panara, avînd o viață îmbelșugată. Locuitorii ei sînt denumiți „închinătorii lui Zeus Triphylios” ¹²¹ și, dintre toți locuitorii Panchaiei, doar ei se cîrmuiesc după legi proprii și n-au rege. Ei aleg în fiecare an trei magistrați, care hotărăsc în toate, cu excepția condamnărilor la moarte. Treburile cele mai de seamă sînt, totuși, supuse unei hotărîri a preoților. 6. La vreo șaiszeci de stadii de oraș se află, pe o cîmpie, un templu al lui Zeus Triphylios, foarte admirat pentru vechimea lui, pentru felul cum a fost zidit, ca și pentru frumoasa lui poziție.

XLIII. Cîmpia din jurul sanctuarului este plină de copaci ; și nu numai de copaci roditori, dar și de cei care numai că-i vezi și te încîntă : chiparoși nespūs de mari, platani și lauri sînt foarte mulți și laolaltă cu smîma. Întreagă această regiune este din belșug udată de izvoare. 2. Aproape de pămîntul sacru izvorăște un izvor cu apă dulce și atît de mare, încît din el se formează un rîu pe care se poate pluti. Numeroase canale se desfac din apele lui și se răspîndesc în toate părțile, udînd pămîntul ; așa încît au crescut șiruri întregi de copaci înalți și deși, care umbresc cîmpia. La umbra lor își află odihnă mulți oameni, iar păsări de tot felul, cu pene multicolore, cuibărite pe crengile copacilor, le desfată azul cu cîntece fermecătoare. Grădinile, foarte felurite, și numeroasele pajști înverzite și smălțuite cu flori fac ca locuitorilor să li se pară pe buna dreptate că acest loc e vrednic de a fi închinat unei zei-tăți. 3. Se mai înalță și palmierii svelți, plini de fructe ; numeroși nuci pun la îndemîna localnicilor roadele lor bogate și gustoase. Tot acolo se mai află nenumărate soiuri de viță de vie, ce se cațără foarte sus, împletindu-și vrejurile în tot felul și îmbiindu-i pe oameni, prin înfă-țișarea lor atrăgătoare, să se desfete vara în chipul cel mai plăcut.

XLIV. Și templul este foarte arătos, clădit fiind din piatră albă, lung de doi plethri¹²² și îndeajuns de lat. Se sprijină pe coloane mari și groase, pe care le împodobesc cu măiestrie tot felul de sculpturi. La templu se află chipurile foarte ciudate ale zeilor, de o mărime cu totul neobișnuită și lucrate cu mult meșteșug. 2. În jurul lui găsim locuințele preoților care îl slujesc și se preocupă de tot ceea ce privește templul. De aici, pornește un drum lung de patru stadii și lat de un plethru. 3. Pe o parte și pe alta sînt mari cazane de aramă, așezate pe postamente pătrate, iar la capătul drumului sînt izvoarele îmbelșugate ale rîului despre care am amintit. Apele lui sînt deosebit de limpezi, de plăcute și de binefăcătoare pentru sănătatea oamenilor care se folosesc de ele. Rîul se numește „Apa Soarelui“. 4. Locul de unde pornește este în-conjurat de un brîu de marmură, ce se întinde — și pe o parte și pe cealaltă — pe o depărtare de patru stadii ; și, în tot acest spațiu, pînă unde se sfîrșește marmura, nici unui om nu-i e îngăduit să-i calce pașii, în afară de preot. 5. Cîmpia din vecinătate e închinată zeilor, pe o întindere de două sute de stadii, iar veniturile ei se folosesc pentru jertfe. La capătul acestui șes se înalță un munte mare, ce-i și el închinat zeilor, fiind numit tronul lui Uranos sau chiar și Olimpul Trifilic. 6. Legenda spune că odinioară Uranos, pe cînd domnea peste tot pămîntul, ar fi poposit cu drag în acest loc, privind cu luare-aminte din vârful munte-lui, spre ceruri și spre astre. Mai tîrziu însă, muntele a căpătat numele de Olimpul Trifilic, deoarece locuitorii insulei se împart în trei nea-

muri — panheii, oceaniții și doii. 7. Aceștia din urmă ar fi fost alungați mai târziu de Ammon. Se spune nu numai că i-ar fi alungat, dar și că le-ar fi nimicit din temelie cetățile, făcînd ca Doia și Asterusia să ajungă una cu pămîntul. În fiecare an preoții aduc jertfe pe munte, făcînd pentru ele slujbe pline de solemnitate.

XLV. Dincolo de munți și în restul țării panheilor, se spune că ar exista o mulțime de animale sălbatice, de tot felul : numeroși elefanți, lei, pantere, gazele și încă multe alte fiare foarte puternice și cu o înfățișare vrednică de uimirea noastră. 2. În insulă mai găsim și trei orașe însemnate : Hyracia, Dalis și Oceanis. Pretutindenii pămîntul este roditor, producînd — din belșug — mai ales numeroase soiuri de viță de vie. Locuitorii sînt mai toți războinici și, după cum se obișnuia în vechime, folosesc carele de luptă. 3. Localnicii sînt împărțiți în trei caste. Cea dintîi o alcătuiesc preoții și din ea fac parte și meseriașii. Agricultorii formează cea de-o doua castă ; într-a treia îi găsim pe războinici, dimpreună cu păstorii. 4. Preoții cîrmuiesc statul, căci ei judecă procesele și au depline puteri în toate trebile obștești. Agricultorii muncesc pămîntul, iar rodul îl strîng în devălmășie. Acel care se dovedește că și-a muncit cel mai bine ogorul, primește o răsplată însemnată atunci cînd se împart roadele. Preoții hotărăsc care este cel dintîi, și care este al doilea și așa mai departe, pînă la al zecelea. Prin aceasta ei urmăresc să stîrnească rîvna celorlalți. 5. În același fel și păstorii aduc obștii animalele de jertfă și tot ceea ce le pun la îndemînă turmele lor, numărînd și cîntărind cu multă grijă tot ce aduc. Ca să vorbim pe scurt, nimănui nu-i este îngăduit a stăpîni altceva decît o casă și o grădină. Preoții primesc roadele pămîntului și toate veniturile statului, împărțindu-le apoi după dreptate și dînd fiecăruia ceea ce i se cuvine. Pentru ei însă, — pentru fiecare — păstrează o parte de două ori mai mare decît a celorlalți oameni. 6. Locuitorii sînt îmbrăcați cu veșminte moi, fiindcă lîna oilor este foarte fină, și poartă podoabe de aur, nu numai femeile, dar și bărbații. Pun în jurul gîtului lanțuri împletite și poartă pe mîini brățări, iar în urechi inele, așa cum obișnuiesc să poartă perșii. În picioare, atît bărbații cît și femeile au aceeași încălțăminte — împeștriată cu neobișnuit de multe culori.

XLVI. Oștenii primesc solda care li se cuvine și își ocrotesc țara, întărind-o cu fortărețe și cu alte mijloace de apărare. Căci e o parte a țării care suferă de pe urma tîlharilor, oameni foarte răi și nelegiuîți, ce-i pîndesc pe țărani pentru a-i jefui. 2. În sfîrșit, cît privește preoții, aceștia duc o viață mai plină de plăceri, mai îngrijită și mai fastuoasă decît a oamenilor de rînd. Veșmintele lor sînt țesute din pînză de in, foarte albă și moale ; iar uneori sînt lucrate dintr-o lînă cum nu se poate

mai moale. Pe cap au cununii țesute cu aur. Se încălță cu sandale colorate cu măiestrie și, aidoma unor femei, se împodobesc cu podoabe de aur; nu au însă obiceiul de a purta cercei. 3. Îndeletnicirea lor cea mai de seamă este să fie slujitori zeilor, să cânte imnuri și cântece de preamărire a lor, proslăvind astfel isprăvile și binefacerile pe care oamenii le datorează Nemuritorilor. Preoții cunosc o legendă care spune că neamul lor s-ar fi tras din Creta și că Zeus, pe vremea când trăia printre muritori — fiind stăpînul întregului pămînt locuit —, i-a dus în Panchaia. Ca să dovedească acest lucru, ei arată că în limba lor cele mai multe obiecte au aceeași denumire ca și la cretani. Mai susțin că strînsele legături dintre ei și cretani, bunăvoința unora față de ceilalți și pritenia lor au început încă de pe vremea strămoșilor, de la care le-au moștenit, tradiția trecînd — apoi — de la o generație la alta. 4. Ei mai arată și inscripții unde se vorbește despre aceste lucruri și pretind că inscripțiile s-ar datora lui Zeus însuși, alcătuite fiind pe vremea cînd el trăia printre muritori și cînd fusese înălțat sanctuarul ce mai dăinuie și astăzi. Pe acele meleaguri mai aflăm și bogate mine de aur, argint, aramă, coșitor și fier. Dar nu-i îngăduit să fie dus nici unul dintre aceste metale în alte părți; iar preoților nu li se dă voie să părăsească incinta sacră de vreme ce — dacă vreunul ar ieși — oricine ar avea dreptul să-lucidă. 5. Se văd aici, adunate de-a lungul veacurilor, ca prinoase pentru zei, o mulțime de daruri în aur și argint. 6. Ușile templului sînt împodobite cu lucrări minunate din argint, aur și fildeș. Pe cînd ușciorii sînt dintr-un lemn din care se răspîndește o mireasmă plăcută. Patul zeului, lung de șase coți și lat de patru, este din aur masiv, fiind lucrat cu multă măiestrie. 7. Masa Nemuritorului — aflată lîngă patul său — e aproape tot atît de mare și uimește tot atît de mult prin cheltuiala pe care a prilejuit-o. Din mijlocul patului se înalță o coloană mare de aur, cu inscripții în așa-numita limbă hieratică a egiptenilor, în care sînt povestite faptele lui Uranos și ale lui Zeus, cum și acelea ale lui Artemis și Apolo, scrise de Hermes. Dar să ne mărginim la cele arătate pînă acum despre insulele din fața Arabiei, insule care se află în Ocean.

XLVII. Să vorbim, în continuare, despre insulele care se găsesc în Marea Egee, în apropiere de Elada. Să începem cu Samothrace. Unii afirmă că această insulă s-ar fi numit odinioară Samos. Dar acest nume — Samos — a rămas doar insulei care a fost mai recent locuită, pe cîtă vreme vechii insule Samos i s-a spus Samothrace, pentru că se afla în apropierea Traciei. 2. Locuitorii din Samothrace sînt băștinași și, de aceea, nu există nici un fel de legende despre cei dintîi oameni din insulă și despre cîrmuitorii lor. Unii însă spun că odinioară i se zicea Saonnesos¹²³ și că abia mai tîrziu, cînd au venit coloniștii din Samos și din

Tracia, a fost denumită Samothrace. 3. Băştinaşii au şi o limbă veche a lor, din care multe vorbe s-au păstrat pînă în zilele noastre, mai ales cuvinte privitoare la ritualul jertfelor. Locuitorii din Samothrace povestesc că, încă înaintea potopului celui mare, de pe urma căruia au suferit celelalte neamuri, fusese la ei o revărsare de ape uriaşă, care a început prin surparea pămîntului ce înconjoară Stîncile Cyanee şi, apoi, prin a celui care formează strîmtoarea Hellespontului. 4. Căci, pînă atunci, Pontul Euxin fusese doar un lac; însă, din pricina rîurilor care se vărsau în lacul acesta, apele lui se umflară atît de mult, încît năvăliră în Hellespont, inundînd astfel o bună parte a litoralului Asiei. O întindere apreciabilă a insulei Samothrace a fost prefăcută în mare. Iată de ce, multă vreme după aceea, nişte pescari au scos în mrejele lor capitelurile unor coloane de piatră, ca şi cum nişte cetăţi fuseseră înghiţite de valuri. Oamenii care scăpaseră cu viaţă se refugiară pe locurile mai înalte ale insulei. 5. Fiindcă apele mării tot creşteau, locuitorii făcură zeilor făgăduieli şi — fiind izbăviţi de nenorocire — au însemnat, pe tot cuprinsul insulei, printr-un cerc hotarele pămîntului care fusese ferit de revărsarea apelor. Apoi, au înălţat altare, unde, pînă în zilele noastre, se aduc prinoase şi jertfe. Prin aceasta se arată limpede că insula Samothrace, încă înainte de potop, a fost locuită.

XLVIII. După aceea, Saon, care — după unii — era fiul lui Zeus şi al unei nimfe, iar după alţii, feciorul lui Hermes şi al Rhenei, a unit neamurile care pînă atunci locuiseră răzleţite şi le-a dat legi, iar el însuşi a luat numele de Saon, după acela al insulei. A împărţit populaţia Samothracei în cinci triburi şi le-a dat numele fiilor săi. 2. Şi, după ce samothracii începură să trăiască sub o cîrmuire astfel orînduită, s-au născut din unirea lui Zeus cu Electra, care era una dintre Atlantide, Dardanos, Iasion şi Harmonia. 3. Dardanos a fost un bărbat care năzuia spre fapte mari, fiind cel dintîi care a străbătut marea pînă în Asia într-o luntre, construită în grabă, şi a pus temeliiile oraşului Dardanos — întemeind în felul acesta regatul ce mai tîrziu a căpătat numele de Troia. Tot după el şi-a primit numele şi populaţia dardanilor. Dardanos domni însă şi peste multe alte neamuri din Asia, întemeind colonia dardanilor care se află dincolo de hotarele Traciei. 4. Dar Zeus a vrut ca şi celălalt fiu ¹²⁴ să aibă parte de cinstiri şi de aceea l-a iniţiat în misterii, care încă de demult erau cunoscute în insulă, dar pe care abia atunci tradiţia le aminteşte. Nimeni — în afară de cei iniţiaţi — nu poate afla aceste taine. Se pare că Zeus cel dintîi i-a iniţiat pe străini în misteriile despre care vorbim şi care au ajuns atît de vestite. 5. A venit apoi Cadmos, fiul lui Agenor, în căutarea Europei, şi el a fost iniţiat, căsătorindu-se cu sora lui Iasion, cu Harmonia. Aceasta nu era fiica lui Ares — cum pretind mitografiile eleni.

XLIX. Avu loc atunci cel dintii ospăț de nuntă la care au luat parte zeii. Iar Demeter — care-l îndrăgise pe Iasion — aduse ca dar de nuntă cerealele ; Hermes dăruî lira, iar Atena vestitul colier, un vâl și niște iluiere. Electra dăruî cultul așa-numitei Mame a Zeilor, însoțit de sunetul chimvaelor și timpanelor, și unde se celebrau misterii. Apolo cînta din ceteră, iar Muzele din flaut. Ceilalți zei sporiră bucuria de la nuntă prin frumoasele lor cuvinte. 2. Apoi Cadmos întemeie cetatea Thebei din Beoția, ascultînd de poruncile unui oracol. Iasion a luat în căsătorie pe Cibeles și l-a zămislit pe Corybas. Mai tîrziu, cînd Iasion a fost trecut în rîndul zeilor, Dardanos, Cibeles și Corybas au adus cultul Mamei Zeilor în Asia, statornicindu-se în Frigia. 3. Cibeles, care a luat de bărbat mai întîi pe Olympos, o aduse pe lume pe Alce și dădu și zeiței acesteia numele de Cibeles, după numele său. Pe preoții mamei sale — înflăcărați de o pornire zeiască — Corybas i-a numit, după numele lui, Coribanți ; iar pe Thebe, fiica lui Cilix, a luat-o în căsătorie. 4. Tot astfel au fost introduse din Samothrace în Frigia și flautele. Iar lira lui Hermes a fost adusă la Lyrnessos, de unde mai tîrziu a luat-o Ahile, cînd pustii cetatea. După legendă, din Iasion și Demeter s-a născut Plutos ; tîlcul poveștii este că grînele — acest izvor de bogăție — au fost dăruite cu prilejul nunții Harmoniei ; și aceasta datorită legăturii pe care Demeter o avea cu Iasion. 5. Dar amănuntele sfintelor ceremonii nu au fost destăinuie decît celor inițiați în misterii. Foarte vestite sînt aparițiile acestor zei ¹²⁵, cum și ajutorul minunat pe care ei îl dau celor inițiați, cînd aceștia se află în primejdie și cheamă Nemuritorii să vie într-ajutor. 6. Se mai pretinde că oamenii devin mult mai cucernici, mai drepti și — în toate privințele — mai buni, după ce au fost inițiați, decît fuseseră înainte. Iată, deci, pentru ce și cei mai de seamă dintre vechii eroi și semizeii ar fi căutat cu multă rîvnă să primească inițierea ; de aceea Iasion, Dioscurii ¹²⁶, Heracles și Orfeu — care cu toții au fost inițiați — izbîndiră, zice-se, în toate întreprinderile lor, ajutați fiind de aparițiile zeilor.

L. După cele povestite despre Samothrace vrem să trecem la insula Naxos. Mai de demult, ea se numea Strongyle și — la început — se așezară acolo traci, în următoarele împrejurări. 2. Legenda ne spune că Boreas ¹²⁷ a avut doi fii, de la două femei : pe Butes și pe Licurg. Butes, care era mai tînăr, a încercat să-și ucidă fratele. Cînd Licurg află de faptă, nu-i făcu nici un rău, ci doar îi porunci să se urce pe o corabie, împreună cu cei ce-i fuseseră părtașii la uneltire, și să-și caute o altă patrie. 3. De aceea Butes, cu traciile ceilalți, care-i fuseseră tovarăși la mîrșava-i faptă, porniră pe mare și — trecînd printre insulele Ciclade — coborîră în insula Strongyle, unde s-au și așezat. De acolo, pirați

fiind, porneau să jefuiască pe mulți corăbieri care treceau prin acele locuri. Și, cum ei nu aveau neveste, căutau să răpească femei din locurile unde trăgeau la mal. 4. Insulele Ciclade erau pe atunci ori pustii ori cu o populație foarte rară. Ei plutiră mai departe pe ape. Respinși în Eubeea, se îndreptară spre Tesalia, unde Butes și însoțitorii săi coborîră pe uscat, întâlnindu-se în Ahaia din Friotida, lângă muntele Drisos, cu dădacele lui Dionysos, care celebrău orgii în cinstea zeului. 5. Când însoțitorii lui Butes se repeziră asupra lor, ele își aruncară lucrurile pregătite pentru sacrificiu și fugiră, unele spre mare, iar celelalte spre muntele Drisos. Coronis însă a fost prinsă și silită să fie soția lui Butes. Furioasă pentru că fusese răpită și îndurase o silnicie, aceasta l-a chemat în ajutor pe zeul Dionysos, care pe loc l-a scos din minți pe vinovat. Atunci, el s-a aruncat într-o fântână, unde și-a aflat moartea. 6. Ceilalți traci răpiră și ei niște femei, dintre care cele mai vestite erau Iphimedeia, soția lui Aloeus, și Pancratis — fiica ei. Cu acestea traci au plecat la Strongyle. În locul lui Butes, traci l-au făcut rege pe Agassamenos și i-au dat de soție pe Pancratis, fiica lui Aloeus, care era foarte frumoasă. 7. Înainte ca aceasta să fi fost aleasă de el, căpeteniile cele mai de vază, Sicelos și Hecetoros, se certară pentru Pancratis și își dădură unul altuia moartea. Cît privește pe Iphimedeia, Agassamenos a dat-o de nevestă unuia dintre prietenii săi, pe care-l numise locțiitorul său.

II. Aloeus însă și-a trimis feciorii — pe Otos și pe Efialte — să caute pe soția și pe fiica sa și aceștia au plutit spre Strongyle, unde i-au învins pe traci într-o luptă, cucerindu-le cetatea. 2. Apoi, Pancratis s-a stins din viață. Iar Otos și Efialte voiră — împreună cu tovarășii lor — să se statornicească în insulă, căreia i-au dat numele de Dia, ținându-i sub stăpânirea lor pe traci. Mai târziu, Otos și Efialte s-au certat și au început să se războiască — ceea ce a prilejuit moartea altora dintre oamenii lor. În cele din urmă, ei s-au ucis unul pe altul; și, după aceea, băștinașii i-au slăvit ca pe niște eroi. 3. Traci locuiră vreme de mai bine de două sute de ani pe insulă, pînă cînd o mare secetă îi sili s-o părăsească. Mai apoi, insula a fost ocupată de carieni, care au venit din regiunea ce se numește în zilele noastre Lamia. Regele lor era Naxos, fiul lui Polemon, care a dat insulei numele său. Acest Naxos era un bărbat destoinic și vestit. În urma sa lăsă un fiu, pe Leucip, a cărui odraslă — Smerdios — deveni regele insulei. 4. În timpul domniei lui, Teseu care se întorcea din Creta împreună cu Ariadna s-a oprit la el și s-a bucurat de ospitalitate. Și, aflîndu-se acolo, i-a apărut în vis Dionysos, care i-a poruncit — amenințîndu-l — să i-o lase pe Ariadna. Deoarece visul l-a înfricoșat cumplit pe Teseu, a părăsit-o de îndată și a pornit singur mai departe în corabie. Iar Dionysos a dus-o apoi pe

Ariadna, noaptea, pe muntele căruia i se spune Drios, unde amîndoi — mai întîi zeul și, pe urmă, Ariadna — s-au făcut nevăzuți.

LII. În legendele lor despre Dionysos¹²⁸, locuitorii insulei Naxos pretind că zeul ar fi fost crescut la ei; de aceea ar fi îndrăgit atît de mult insula, căreia — din această pricină — i s-a zis de către unii Dionysias. 2. Povestea ne mai spune că Zeus, cînd a trăsmit-o pe Semele¹²⁹, i-a luat pruncul și l-a cusut în șoldul lui, iar cînd, mai tîrziu, pruncul ajunsese la soroc, Zeus — fiind pe insula Naxos —, pentru ca Hera să nu bage de seamă, îl scoase din șold și îl încredință nimfelor de acolo, lui Philia, lui Coronis și Cleidei, ce aveau să-l crească. Pe Semele, mai înainte ca pruncu-i să se fi născut, el a lovit-o cu trăsnetul, urmărind ca fiul lor să nu aibă o mamă muritoare, ci chiar de la naștere să fie fără de moarte și rod al iubirii a doi părinți nemuritori. 3. Locuitorii insulei, ajutînd și ei la creșterea lui Dionysos, fură răsplătiți de Zeus, care a făcut din insula lor locul cel mai plăcut și mai bogat în roade. Naxienii, datorită belșugului, și-au pregătit o mare flotă. Ei cei dintîi l-au părăsit pe Xerxe și au ajutat, într-o luptă navală¹³⁰, la înfrîngerea barbarului. Au luat parte, cu strălucire, la bătălia de la Plateea¹³¹. Naxienii au și un vin minunat¹³², ceea ce arată simpatia lui Dionysos față de țara lor.

LIII. Insula, care se cheamă Syme și care pe vremuri era nelocuită, a fost mai întîi ocupată de către tovarășii lui Triops¹³³. Conducătorul lor era Chthonios, fiul lui Poseidon și al Symei, de la care ostrovul și-a luat numele. 2. Mai tîrziu, peste insulă a domnit Nireus, fiul lui Charopos și al Aglaiei — un om deosebit de frumos, ce pornise împreună cu Agamemnon împotriva Troiei. El a fost stăpînitorul insulei și al unei părți din Cnidia. După războiul troian, carienii ocupară Syme atîta vreme cît au fost și stăpînii mării. Mai tîrziu însă, seceta i-a alungat din insulă și ei se mutară în așa-numitul Uranion. 3. Iar insula Syme a rămas nelocuită pînă cînd flota lacedemonienilor și-a argienilor sosi prin locurile acelea; și, atunci, a fost din nou populată, așa cum vom arăta de îndată. 4. Între acei ce-l însoțiseră pe Hippotes, se afla un om cu numele de Nausos, ce strînsese în jurul lui pe cei veniți mai tîrziu la împărțirea pămîntului, așezîndu-se împreună cu ei pe insula Syme cea părăsită. Apoi, altora — care veniseră sub conducerea lui Xuthos — li s-a îngăduit să se așeze aici, dîndu-li-se și lor pămînt. Astfel toți aceștia au populat insula din nou și se spune că la această colonizare ar fi luat parte cnidieni și rodieni.

LIV. Insulele Calydna și Nisyros au fost în vechime locuite de carieni, iar — mai tîrziu — pe amîndouă le-a ocupat Thettalos, fiul lui Heracles. Așa se explică de ce Antiphos și Pheidippos¹³⁴, regii din Cos,

cînd au participat la războiul împotriva Troiei, au comandat pe cei care, venind din insulele mai sus amintite, luau parte la expediție. 2. Și, pe cînd se întorceau de la Troia, patru dintre corăbiile lui Agamemnon au naufragiat la Calydna, iar supraviețuitorii s-au stabilit acolo și s-au amestecat cu bășinașii. 3. Cei ce, pe vremuri, au fost locuitorii lui Nisyros au pierit din pricina unui cutremur; mai tîrziu și insula aceasta, la fel ca și Calydna, a fost ocupată de bășinașii ostrovului Cos. După aceea, cînd populația din Nisyros începu să fie nimicită, rodienii au trimis acolo coloniști. 4. Carpathos a fost stăpînită, mai întîi, de cîțiva tovarăși de arme ai lui Minos¹³⁵, pe vremea cînd acesta — cel dintîi dintre eleni — deținea stăpînirea mărilor. După multe generații, Iolcos din Argos, fiul lui Demoleon, ca să dea ascultare unui oracol, trimise o colonie în insula Carpathos.

LV. Insula numită Rodos a fost, la început, locuită de așa-zișii telhini. După o tradiție mitologică, aceștia erau fiii Thalattei¹³⁶ și primiseră însărcinarea ca, dimpreună cu fiica lui Oceanos, Capheira, să-l crească pe Poseidon, Rhea încredințîndu-l pe vlăstarul ei de pe cînd acesta era încă prunc. 2. Telhinii sînt născocitorii mai multor meșteșuguri folositoare vieții. Ei ar fi plăsmuit întîilele chipuri de zei și, după numele lor, sînt denumite unele dintre vechile statui. Astfel, la lindiieni¹³⁷ se află un Apolo numit „telhnic”, la Ialys o Heră și nimfe telhinice, iar la Cameiros, de asemenea, o Heră telhnică. 3. Despre telhini se mai povestește că au fost vrăjitori, avînd puterea de a aduce norii, ploaia și grindina, cum și zăpada acolo unde voiau. Și lucrul acesta — zice-se — îl făceau ca și magii. Ei mai aveau puterea să-și schimbe înfățișarea, dar nu le plăcea să-i învețe pe alții meșteșugul lor. 4. Legenda spune că Poseidon, ajungînd la vîrsta bărbăției, a îndrăgit-o pe Halia, sora telhinilor, și a avut cu ea șase fii și o fiică, ce se numea Rodos și a dat numele său insulei. 5. Toamă în acea vreme — zice-se — s-au născut, în partea de răsărit a insulei, așa-numiții Giganți și tot atunci Zeus, ce de curînd îi biruise în luptă pe Titani, se îndrăgosti de o nimfă, al cărei nume era Himalia. Aceasta îi dăruie trei vlăstare: pe Spartaios, pe Cronios și pe Cytos. 6. Mitologia ne mai arată că, în timpul vieții acestora, Afrodita, venind din Citera la Cipru și vrînd să debarce pe insulă, a fost împiedicată de fiii lui Poseidon, care erau trufași și silnici. Mînioasă, zeița le-a întunecat mințile și iată de ce și-au siluit mama, și au făcut mult rău bășinașilor. 7. Aflînd de cele petrecute, Poseidon — de rușine — hotărî să-și închidă fiii în sînul pămîntului și, de atunci, ei s-au numit Demonii Răsăritului. Iar Halia¹³⁸ s-a aruncat în mare; și i s-a spus Leucothea dobîndind de la localnici o nemuritoare slavă.

LVI. După un timp, telhinii părăsiră insula, căci prevăzuseră popoul care avea să vină, și se împrăștiară. Dintre ei, Lycos a mers în

Licia, unde clădi templul lui Apollo, pe malul râului Xanthos. 2. Când se ivi însă potopul, oamenii pieriră, iar ploile neîntrerupte care se abătură asupra insulei făcură să crească apele, pînă ce cîmpia se prefăcu într-un lac; și numai puțini dintre locuitori își aflară scăparea, urcînd pe înălțimi. Printre ei au fost și vîlastarele lui Zeus. 3. Helios¹³⁹ — ne relatează Mitologia —, îndrăgind-o pe Rodos, i-a dat insulei numele ei și a făcut să se retragă apele care se revărsaseră. Adevăratul tîlc al acestei legende este că insula, la început, era încă mlăștinoasă, cu pămînt moale, iar soarele a uscat pămîntul în mare parte și l-a făcut atît de fecund, încît din el s-au ivit așa-numiții Șapte Heliazi¹⁴⁰, cărora li s-a spus astfel după soare, și — odată cu ei — tot neamul băstinașilor. 4. De aceea insula Rodos a fost consacrată Soarelui, iar locuitorii acesteia îl slăvesc pe zeu mai mult decît pe ceilalți Nemuritori și-l socot începătorul neamului lor. 5. Fiii lui Helios au fost: Ochimos, Cercaphos, Macar, Actis, Tenages, Triopas și Candalos. Iar unica fiică, despre care am vorbit și care s-a stins din viață fiind încă fecioară, a purtat numele de Electryone. Rodienii i-au dat slăvirea cuvenită eroilor. Iar cînd Heliatii ajunseră la vîrsta bărbăției, Helios le prezise că o vor avea la ei pe Atena doar acei care — întîii — vor jertfi zeiței. Același lucru le proroci și celor care locuiau în Attica. 6. Și iată pentru ce se povestește că Heliatii, în rîvna lor de a fi cei dintîii, au uitat de foc și au pus numai jertfa pe altar, pe cîtă vreme Cecrops, care domnea atunci peste atenieni, a așezat jertfa deasupra focului aprins. 7. De aici a rămas pînă în ziua de astăzi obiceiul la Rodos să se facă sacrificii urmîndu-se un anume ritual aparte; și acolo și-a aflat lăcașul zeița. Acestea sînt legendele străvechi pe care le istorisesc unii cu privire la tradițiile Rodosului, și printre ei Zenon¹⁴¹, istoricul insulei.

LVII. Heliatii s-au deosebit de ceilalți oameni prin învățătura lor și, mai ales, prin cunoștințele astrologice. Ei au făcut și multe descoperiri privitoare la meșteșugul navigației și tot ei au împărțit anotimpurile. 2. Dintre ei, omul cu cele mai frumoase însușiri a fost Tenages; și, de aceea, frații săi — pizmuindu-l — l-au ucis. Cînd fărădelegea a fost cunoscută, făptuitorii au fugit. Macar o porni în Lesbos, iar Candalos spre Cos. Actis a luat calea Egiptului, întemeind acolo cetatea Heliopolis, căreia îi dăte numele tatălui său. De la acest Actis au învățat egiptenii legile astrelor. 3. Și cînd, mai tîrziu, se abătura asupra Eladei un potop, în care cei mai mulți dintre locuitori s-au înecat și — împreună cu aceștia — s-a pierdut și tot ce era scris. 4. egiptenii s-au folosit de acest prilej și au pretins că astronomia era o descoperire a lor. Și, pentru că elenii erau neștiutori acum, nemişcînd nici idee de ce înseamnă scrisul, nimic

nu i-a mai împiedicat pe egipteni să spună că ei ar fi descoperit astronomia. 5. Tot inundația despre care am vorbit a fost pricina că atenienii, care în Egipt întemeiaseră cetatea Saïs ¹⁴², n-au mai putut cunoaște nimic despre acest lucru. Și iată, deci, pentru ce — mai târziu — s-a crezut că fiul lui Agenor, Cadmos ¹⁴³, care, după multe generații, venise din Fenicia, ar fi cel ce aduse în Elada alfabetul și că doar începând de atunci elenii ar fi progresat puțin în știința scrisului, întrucât ei își uitaseră trecutul ¹⁴⁴. 6. Triopas a pornit-o în corabie spre Caria, unde a pus stăpânire pe promontoriul ce de la el își trage numele : Triopion. Ceilalți fii ai lui Helios, fiindcă nu fuseseră părtași la omor, au rămas în Rodos, locuind în Ialysia și clădind cetatea Ahaia. 7. Cel mai vîrstnic dintre ei, Ochimos, care era regele lor, și-a luat ca nevastă o nimfă din partea locului, pe Hegetoria, și a avut cu ea o fiică, pe Cydippe, al cărei nume mai târziu i s-a schimbat, spunîndu-i-se Cyrbia. Pe ea a luat-o de nevastă un altul dintre frații aceia, Cercaphos, care ajunsese rege. 8. După moartea lui, domnia a trecut la cei trei fii ai săi : Lindos, Ialysos și Cameiros. În vremea lor, marea s-a revărsat, devastînd Cyrbe, care ajunsese un pustiu. Frații și-au împărțit țara — fiecare întemeind un oraș, care-i poartă numele.

LVIII. Cam pe atunci, Danaos ¹⁴⁵ a fugit cu fiicele sale din Egipt și a debarcat în portul cetății Lindos, de pe insula Rodos. El a fost bine primit de către localnici și a înălțat un templu în cinstea Atenei, căreia i-a închinat și o statuie. Trei dintre fiicele lui Danaos au murit în timpul șederii la Lindos, iar celelalte au plecat — cu tatăl lor — mai departe, la Argos. 2. Puțin timp după aceea, pe coastele insulei Rodos veni Cadmos, fiul lui Agenor, pe care regele îl trimisesse s-o caute pe Europa. În timpul călătoriei, el fiind prins de o strașnică furtună, făcu o făgăduială, întărită prin jurămînt : să clădească un templu lui Poseidon. Și, după ce scăpă cu viața, clădi zeului templul făgăduit, lăsînd acolo — ca să-i slujească lui Poseidon — cîțiva fenicieni. Ei s-au amestecat cu ialisienii și au împărțășit cu aceștia drepturile de cetate. Dintre urmașii lor se spune că s-ar alege preoții acestui sanctuar închinat lui Poseidon. 3. Cadmos a slăvit-o prin daruri și pe Atena din insula Lindos ; printre aceste daruri se afla și un minunat cazan de aramă, făcut așa cum se obișnuia în vechime, și avînd o inscripție în caractere feniciene — caractere aduse atunci pentru întâia oară din Fenicia în Elada. 4. Cînd, mai târziu, în Rodos se iviră șerpi din cale afară de mari, mulți locuitori și-au aflat moartea din pricina lor, iar cei ce au scăpat cu viață au trimis la oracolul din Delos să-l întrebe pe zeu cum ar putea ocoli năpasta. 5. Apolo le porunci să-l primească pe Phorbas împreună cu însoțitorii săi și să-i lase a locui insula. Acest Phorbas era un fiu al lui Lapithes ¹⁴⁶ și cutre-

iera împreună cu alții Tesalia, în căutarea unei regiuni potrivite pentru colonizare. Dînd ascultare oracolului, rodienii trimiseră după Phorbas și îi dădură o parte din insulă. Iar Phorbas stîrpi șerpilor și — după ce scăpă insula de spaima ce-o cuprinsese — rămase acolo. Cum el a fost însă și în alte împrejurări un bărbat destoinic, după moarte i s-au adus cinstirile de care au parte doar eroii.

LIX. La o bucată de vreme, Althaimenes, fiul regelui cretan Catreus, întrebă oracolul cu privire la mai multe lucruri și primi răspuns cum că Soarta îl ursise să ajungă ucigașul părintelui său. 2. Voind să scape de o nelegiuire atît de cumplită, Althaimenes fugi din Creta, împreună cu o ceată de oameni ce se învoiseră a-l însoți în călătoria lui pe mare, și coborî pe uscat la Cameiros, în insula Rodos, unde clădi lui Zeus — pe muntele Atabyros — un templu ce se numește „Atabyrianul“. Încă și astăzi acest templu se bucură de o slăvire aleasă. El este așezat pe o mare înălțime, de unde poate fi zărită Creta. 3. Althaimenes se statornici în Cameiros, dimpreună cu tovarășii săi și fu slăvit de localnici. Iar tatăl său, Catreus, care nu mai avea alt fiu și-l iubea nespus, porni cu niște corăbii spre Rodos, stăpînit de dorința să-l regăsească și să-l aducă înapoi în Creta. Catreus însă debarcînd în timpul nopții — căci așa vru Soarta cea de neînlăturat — împreună cu vreo cîțiva însoțitori, ei se luară la ceartă și mai apoi la luptă cu cei din Rodos. Althaimenes sosi în ajutorul oamenilor săi și zvirli lancea-i, fără să știe pe cine lovea. Și astfel ucise pe însuși tatăl său. 4. Cînd își dădu seama de nenorocire, nu mai putut să rabde și, ferindu-se de oameni, se retrase într-o pustietate, unde rătăci pînă la sfîrșitul zilelor sale — sfîrșit pe care i-l pricinui durerea. Mai tîrziu, rodienii îl slăviră ca pe un erou, plecîndu-se vrerii unui oracol. 5. Cu puțin înainte de războiul împotriva Troiei, Tlepolem¹⁴⁷, vlăstarul lui Heracles, fugi de bunăvoie din Argos, pentru că îl ucisese pe Licymnios; dar fapta o săvîrșise fără vrerea lui! După ce consultase oracolul ce colonie să fundeze, el o porni pe mare către Rodos, unde debarcă dimpreună cu mai mulți însoțitori. De vreme ce fusese bine primit de localnici, se statornici acolo. 6. Și el ajunse regele întregii insule, împărțind pămîntul în părți deopotrivă de mari, iar pe supuși cîrmuindu-i plin de dreptate. În cele din urmă, porni împreună cu Agamemnon la războiul împotriva Ilionului și-i lăsa lui Butas domnia. Acesta l-a urmat cînd plecase în surghiun din Argos. Tlepolem ajunse vestit în luptele de la Troia și se săvîrși din viață pe pămîntul Troadei.

LX. Pentru că istoria insulei Rodos se împletește în parte cu aceea a Chersonesului — care se află în fața lui —, socotim potrivit să dăm aici deslușiri și despre Chersones. Chersonesul și-a primit în vechime numele, după spusa unora, de la forma pe care o are și care este aceea

a unui istm¹⁴⁸. Alții însă pretind că s-ar fi chemat astfel după un stăpînitor al ținutului avînd numele de Chersonesos. 2. Mitologia spune că, — la scurtă vreme după domnia lui Chersonesos — au venit din Creta cinci cureți. Aceștia erau urmașii celor care primiseră pe Zeus de la maică-sa, de la Rhea, și-l crescuseră pe muntele Ida din Creta¹⁴⁹. 3. Cureții despre care vorbim au sosit cu numeroase corăbii în Chersones și, după ce i-au alungat pe carienii ce locuiau acolo, au luat în stăpînire aceste meleaguri, împărțind Chersonesul în cinci părți. Apoi, fiecare clădi cîte un oraș, căruia i-a dat numele său. 4. După un scurt răstimp, Inachos, regele argienilor, trimise pe una dintre căpeteniile sale — pe nume Cynos —, împreună cu numeroase corăbii, s-o caute pretutindeni pe fiica sa Io, ce dispăruse de acasă; și i-a poruncit să nu se mai întoarcă dacă nu va fi găsit-o. A cutreierat Cynos multe părți ale lumii, fără să dea de ea; și a ajuns astfel în Chersonesul¹⁵⁰ din Caria. Pierzînd nădejdea că se va mai întoarce în patrie, se stabili acolo. 5. Și astfel Cynos, folosind cînd vorba bună, cînd forța, ajunsese regele unei părți a ținutului. Și el clădi o cetate, căreia i se dădu numele său. Și, cum puterea lui era spre binele supușilor, aceștia îi vădiră o mare prețuire.

LXI. Mai tîrziu, sosi acolo și unul dintre fiii lui Helios cu Rodos, anume Triopas, ce fusese nevoit să fugă din pricina uciderii fratelui său Tenages. După ce regele din Chersones, Melisseus, îl dezlegă de vina care-l apăsa, Triopas porni către Tesalia, în ajutorul vlăstarelor lui Deucalion. El și-a dat sprijinul la alungarea pelasgilor din Tesalia, primind în stăpînire cîmpia¹⁵¹ zisă „Dotică”. 2. Dar Triopas puse să se taie o pădurice închinată zeiței Demeter, iar lemnul îi folosi să-și construiască un palat și își atrase astfel ura băștinașilor. Și iată pentru ce fu nevoit să fugă din Tesalia, plecînd cu oamenii ce-l însoțiseră spre Cnidia — unde întemeie cetatea care-i poartă numele: Triopion. 3. Întreprinse, apoi, o expediție și cuceri Chersonesul, dimpreună cu o mare parte a Cariei vecine. Cu privire la obîrșia lui Triopas sînt felurite păreri, pe care le înfățișează mulți istorici și poeți. Unii pretind că ar fi fost odrasla lui Poseidon și a lui Canace, fiica lui Eol, pe cîtă vreme — după alții — e fiul lui Lapithes, feciorul lui Apolo și al Sulbei, fiica lui Peneu.

LXII. În orașul Castabos din Chersones se află un templu închinat Hemitheei, a cărei poveste se cade să nu fie trecută cu vederea. Deși există felurite povestiri despre această Hemithea, vom înfățișa numai ceea ce a căpătat crezare și se potrivește cu ceea ce localnicii socot că este adevărul. Staphylos și Chrysothemis au avut trei fiice care se chemau: Molpadia, Rhoio și Parthenos. Apolo a iubit-o pe Rhoio și a lăsat-o grea. Tatăl ei și-a închipuit, atunci, că fata greșise cu vreun muritor

și — mîniindu-se cumplit — a închis-o într-o ladă, zvîrlind-o în mare. 2. Dar lada a fost dusă de valuri la Delos, unde Rhoio a născut un băiețel, căruia i se spusese Anios. Și, cum scăpase de la moarte într-un chip neașteptat, ea a așezat copilul pe altarul lui Apolo, implorîndu-l — fiindcă acesta era tatăl pruncului — să-l țină în viață. Legenda povestește că, mai întîi, Apolo l-a ascuns pe băiat. Apoi i-a purtat de grijă și l-a crescut, deprinzîndu-l cu meșteșugul prorocitului, de pe urma căruia se bucură de mari laude. 3. Surorile celei care fusese amăgită, Molpadia și Parthenos, într-o zi, pe cînd păzeau vinul tatălui lor — o băutură pe care oamenii abia o cunoșteau — au căzut într-un somn adînc ; atunci niște porci, care creșteau în gospodăria părintească, pătrunseră în locul unde se aflau fecioarele și sparseră vasul cu vin, așa că băutura nu mai fu bună de nimic. Cînd văzură fetele ce s-a întîmplat, înfricoșate — fiindcă știau că tatăl lor este om crud — o luară la goană ; și, ajungînd pe malul mării, s-au aruncat în valuri de pe stînci înalte. 4. Dar Apolo, care o iubea pe sora lor, le-a izbăvit și le-a dus în cetățile din Chersones. Parthenos ajunsese la Bubastos, unde este și astăzi venerată și se află templul ei, pe cîtă vreme Molpadia sosi la Castabos. Acolo, datorită apariției zeului care o ajutase, i s-a dat numele de Hemitheea¹⁵² și a fost slăvită de toți locuitorii Chersonesului. 5. În amintirea întîmplării cu vinul, i se fac — în timp ce i se aduc jertfe — libații cu hidromel ; și este oprit oricui s-a atins de un porc sau a mîncat din carnea lui să intre în incinta sacră.

LXIII. Mai tîrziu cinstirea care era dată sanctuarului Hemitheei spori atît de mult, încît aceasta era preamărită nu numai de către băștinașii ținutului ; dar veneau din depărtări oameni plini de rîvnă să-i vadă templul, să-i aducă strălucite prinosuri și să-i facă jertfe vrednice de luat în seamă. Cel mai ciudat lucru este că și perșii, cînd au ajuns să stăpînească întreaga Asie, — ei, care prădaseră toate templele elenilor¹⁵³ — nu s-au atins de sanctuarul Hemitheei. Chiar și țîlharii, care se dedau la toate prădăciunile, nu l-au profanat, măcar că nu-l ocroteau ziduri și răufăcătorii ar fi putut fără frică să-l jefuiască. 2. Motivul pentru care templul — spune tradiția — s-a bucurat de un renume atît de mare au fost binefacerile ce le dăruia zeitatea întregii lumi. Bolnavilor, cărora li se arăta limpede în somn, ea le spunea ce leacuri să folosească. 3. Și mulți bolnavi, care pierduseră nădejdea să mai scape, și-au aflat tămăduirea grelelor boli prin mila Hemitheei. Pe femeile care nasc cu greu, zeita le ajuta în durerile facerii și le punea la adăpost de primejdii. Și, pentru că de îndelungată vreme mulți și-au găsit scăparea datorită ei, templul e plin de ofrande, deși nepăzite de străjeri și necrotite de vreun zid temeinic. Îl ferește de jaf doar teama — înrădăcinată în sufletele oamenilor — de a nu atrage asupra-le mînia Hemitheei.

LXIV. Dar ne vom mulțumi cu cele spuse pînă acum cu privire la Rodos și Chersones. Acum, urmează să vorbim despre Creta. Locuitorii Cretei pretind că cei mai vechi locuitori ai insulei au fost așa-numiții eteocretani ¹⁵⁴, care erau băștinași. Regele acestora, anume Cres, a făcut pe insulă cele mai multe și mai însemnate descoperiri, din care oamenii au tras mari foloase pentru viața lor în comun. 2. Mai spune legenda că aici s-ar fi născut zeii cei mai mulți — ființe care, datorită binefacerilor aduse de ei oamenilor, s-au bucurat de cinstiri nepieritoare. Această tradiție vrem s-o înfățișăm pe scurt, urmînd pentru aceasta pe cei mai de seamă istorici care au scris despre Creta. 3. După vechile credințe au trăit pe muntele Ida din Creta mai întîi așa-ziii dactyli ¹⁵⁵ idaici. Aceștia ar fi fost în număr de o sută. 4. Unii pretind însă că erau doar zece, adică atîția cîte degete sînt la două mîini. Iar alții, printre care și Ephoros ¹⁵⁶, povestesc că dactylul s-ar fi născut pe muntele Ida din Frigia și că de abia cu Mygdon ¹⁵⁷ au trecut în Europa. Și, cum ei erau magicieni, se ocupau îndeosebi cu vrăjile, riturile de inițiere și misteriele, uimîndu-i în timpul șederii lor în Samothrace pe locuitorii de acolo, prin îndemînarea de care dădeau dovadă în meșteșugul lor. În acea vreme, le-a fost ucenic și Orfeu — foarte înzestrat de natură cu darul poeziei și al cîntecului. El, cel dintîi, a împămîntenit la eleni riturile de inițiere și misteriele. 5. Dactylul de pe muntele Ida, din Creta, au descoperit și întrebuițarea focului și însușirile aramei și ale fierului — ceea ce s-ar fi întîmplat, zice-se, pe muntele Berecynthos, din ținutul cetății Aptera. Ar mai fi descoperit și mijloacele prin care acestea se lucrează. Și, deoarece dactylul au adus binefaceri atît de mari neamului omenesc, li s-au dat cinstiri vrednice de Nemuritori. 6. Dintre aceștia, unul care ajunsese să aibă o mare faimă s-ar fi chemat Heracles; el ar fi fost întemeietorul Jocurilor Olimpice. Cum însă și fiul Alcmeniei avea același nume, oamenii de mai tîrziu au crezut că le-a întemeiat el. 7. Dovezi ar fi cuvintele magice și amuletele pe care, și astăzi, multe femei le pun pe seama acestui zeu, ca și cum Heracles, fiul Alcmeniei, ar fi fost mag și s-ar fi îndeletnicit cu riturile de inițiere. Dar toate acestea erau cu totul străine de felul de-a fi al eroului nostru ¹⁵⁸.

LXV. După dactylul idaici, potrivit știrilor pe care le avem, ar fi trăit cei nouă cureți, despre care unii mitografi spun că ar fi odraslele Pămîntului; alții îi socot însă urmașii dactylilor de pe muntele Ida. Ei locuiau în regiunile împădurite ale muntelui sau în peșteri și — îndeobște — acolo unde aveau la îndemînă un adăpost natural, deoarece nu se descoperise încă pe atunci meșteșugul de a construi case. 2. Avînd o minte foarte pătrunzătoare, au născocit și au învățat și pe alții multe lucruri folositoare vieții obștești. Astfel ei au fost primii care au strîns

oile în turme și au domesticit felurite alte animale ; de asemenea, au învățat pe alții și creșterea albinelor. 3. Tot ei au introdus folosirea arcului și meșteșugul de a vâna. Sînt întemeietorii vieții în comun și ai unei societăți care să poată trăi în bună înțelegere și după o anumită rînduială. 4. Ei mai sînt născocitorii săbiilor și ai coifurilor, precum și ai dansurilor pe care dănțuitorii le execută înarmați ; datorită zgomotului pe care-l fac dănțuind, au putut să-l înșele pe Cronos¹⁵⁹, căci fără ca tatăl lui Zeus să prindă de veste maică-sa — Rhea — și-a încredințat vlăstarul cureților, care l-au crescut. Întrucît vrem să arătăm mai amănunțit aceste lucruri, trebuie să luăm firul povestirii ceva mai de sus.

LXVI. Legenda cretană ne spune că, pe vremea cureților, au trăit așa-numiții Titani. Aceștia locuiau în ținutul orașului Cnossos, unde și acum se mai arată temelile locuinței¹⁶⁰ pe care o avusese acolo Rhea, cum și o pădurece de chiparoși, închinată ei din vremurile străvechi. 2. Titanii erau în număr de unsprezece, dintre care șase bărbați și cinci femei. După unii, ei erau copiii lui Uranos și ai Gaei. Iar după alții, erau odraslele unuia dintre cureți și ai Titaiei, de la care au și primit numele. 3. Bărbații purtau numele de Cronos, Hiperion, Coios, Iapetos, Crios și Oceanos. Iar surorile lor se numeau : Rhea, Temis, Mnemosyne, Phoibe și Tethys. Fiecare dintre ei a născocit lucruri folosite de muritorilor și, datorită acestor binefaceri față de întreaga omenire, au dobîndit cinstiri ; iar amintirea lor s-a veșnicit. 4. Cronos, cel mai în vîrstă dintre ei, ajunsese rege ; el îi aduse pe supușii săi de la starea de sălbăcie la o viață civilizată și, devenind astfel vestit și foarte prețuit, a străbătut multe ținuturi ale lumii și peste tot, la toate neamurile pe care le-a cunoscut, el a adus dreptatea și cumsecădenia în felul lor de trai. Iată, așadar, pentru ce tradiția ne spune că pe vremea lui Cronos oamenii erau buni la inimă, nu știau ce-s viclesugurile și duceau o viață fericită¹⁶¹. 5. Cronos domnea mai ales peste regiunile apusene, unde era slăvit cel mai mult. De aceea, pînă în vremurile mai noi, romanii¹⁶² și cartaginezii¹⁶³ — atît timp cît a existat Carthagina —, ba încă și multe alte popoare din vecinătate l-au sărbătorit cu strălucire, aducîndu-i mari jertfe ; iar numeroase localități au primit numele lui. 6. Datorită marii supunerii în fața legilor, nimeni nu săvîrșea nici o nedreptate și toți cei care se găseau sub oblăduirea lui Cronos duceau un trai fericit¹⁶⁴, împărtășindu-se din toate bucuriile, fără să aibă vreun necaz. Despre această stare de lucruri dă mărturie și poetul Hesiod¹⁶⁵ în următoarele versuri : „Iar oamenii care trăiau pe vremea lui Cronos, cînd acesta domnea în cer, duceau o viață aidoma vieții zeilor, sufletul nefiindu-le tulburat de nici o grijă, de nici un necaz, de nici o trudă. Nu-i apăsa nefericita bătrînețe. Mîinile și picioarele lor erau întotdeauna pline de

vlagă. Fără să știe ce-i vreo amărăciune, se veseleau la ospete. Când mureau, ai fi zis că i-a cuprins somnul. Aveau parte de toate bunătățile. Mănosul lor pământ dădea roadă din belșug, fără să fi fost muncit. De bună voie și fără ceartă, ei își împărțeau recoltele, și aveau nenumărate bunuri. Erau bogați în turme de oi și dragi fericiților zei“. Acestea sînt ceea ce miturile ne spun cu privire la Cronos ¹⁶⁶.

LXVII. Despre Hiperion ¹⁶⁷ se povestește că ar fi descoperit mișcarea soarelui, a lunii și a celorlalte astre și că — după cîte a luat el aminte și a cugetat — ar fi făcut împărțirea anotimpurilor, ținînd seama de mișcarea acelor astre ; el ar fi împărțit și altor oameni descoperirile lui. Cînd se pretinde despre Hiperion că este părintele astrelor, trebuie să înțelegem că el este — ca să spunem așa — autorul celor dintîi cercetări asupra lor. 2. Fiica lui Coios și a Phoibei a fost Leto ; iar vlăstarul lui Iapet a fost Prometeu — despre care unii mitografi povestesc că le-a furat zeilor focul, dăruindu-l muritorilor. De fapt însă, Prometeu a descoperit doar cum din lemne, frecîndu-le, poți face să scapere focul. 3. Cît despre Titane, se istorisește că Mnemosyne ar fi descoperit arta de a gîndi, căci a dat tuturor lucrurilor numele corespunzătoare, prin care exprimăm gîndurile noastre și comunicăm între noi. Totuși, sînt mulți care îi atribuie lui Hermes ¹⁶⁸ această descoperire. Tot Mnemosyne ar fi găsit și modul în care oamenii pot să-și îmborsățească memoria ¹⁶⁹ și de aici i s-ar fi tras și numele. 4. Despre Temis se zice că i-ar fi învățat pe muritori meșteșugul prevestirilor, felul cum trebuie aduse jertfele, riturile în legătură cu cinstirea zeilor, întemeind și o viață pașnică datorită bunei rînduiei pe care o aduc legile. De aici li se trage oamenilor care au în grija lor slăvirea zeilor și statornicirea dreptății în societate numele de „thesmophylaces“ și „Thesmothetes“ ¹⁷⁰. Și tot astfel spunem și despre Apolo, atunci cînd rostește un oracol : „Dă legi și porunci“ ¹⁷¹, deoarece tocmai Temis a fost descoperitoarea răspunsurilor date de oracole. 5. Acești zei au adus, așadar, multe binefaceri vieții omenești și nu numai că s-au învrednicit de slavă nepieritoare, dar despre ei se și crede că — după ce au plecat din rîndurile muritorilor — au ajuns cei dintîi locuitori ai Olimpului.

LXVIII. Cronos și Rhea se afirmă că au fost părinții Hestiei, Demetrei, ai lui Zeus, Poseidon și Hades. Hestia ar fi descoperit construirea caselor și, datorită acestui bine, aproape toți oamenii i-au așezat altarul în casele lor, unde i se dă cinstire și i se aduc jertfe ¹⁷². Cît privește pe Demeter, pînă la ea grînele creșteau la voia întîmplării, ca și celelalte plante, iar oamenii nu știau de ele ; ea — pentru întîia oară — le-a adus și a găsit mijlocul de a le pregăti și a le păstra ; și tot ea i-a învățat pe oameni semănatul lor. 2. Zeița descoperise însă grîul încă

înainte de a se fi născut fiica ei Persefona. După ce pe aceasta a răpit-o Pluton, ea dete foc tuturor cerealelor, din ură față de Zeus și fiindcă o durea soarta fiicei sale. Abia când a regăsit-o pe Persefona, Demeter s-a împăcat cu Zeus, dându-i lui Triptolemos¹⁷³ grâu ca să-l semene și poruncindu-i totodată să învețe pe toți oamenii cum să-l cultive. 3. Unii spun că ea a întocmit și legi, cu ajutorul cărora oamenii trebuiau să se deprindă a fi drepti unii față de alții. Acesta este temeiul pentru care lumea i-a zis zeiței care le dăduse Thesmophoros¹⁷⁴. Drept recunoștință pentru binefaceri atât de însemnate, muritorii au slăvit-o pe Demeter cu cele mai strălucite jertfe și serbări, fiind mult cinstită și prin adunări solemne — nu numai de către eleni, dar și aproape de toți barbarii care au cunoscut întrebuintărea grâului.

LXIX. În ce privește descoperirea grânelor, mulți scriitori își dispută întâietatea, fiecare susținând că la neamul lui s-ar fi ivit întâiași dată zeița și că acolo i-a învățat pe oameni rostul și folosirea grânelor. Egiptenii, bunăoară, pretind că Demeter este una și aceeași cu Isis¹⁷⁵ și că grânele au fost aduse întâi în Egipt, pentru că Nilul udă la vremea potrivită câmpiile, iar țara lor are parte de o climă minunată. 2. Deși atenienii cred că în țara lor a fost descoperit grâul, au și unele dovezi în temeiul cărora grânele vor fi fost aduse din altă parte în Attica. Localitatea unde, pentru întâia oară, au primit acest dar a fost numită de ei Eleusis¹⁷⁶, tocmai fiindcă grânele au venit în acel loc, aduse din altă parte. 3. Sicelioții — a căror insulă este închinată Demetrei și Corei — spun și ei că este firesc lucru ca darul despre care vorbim să fi fost făcut mai întâi lor, care locuiesc în țara cea mai iubită de zeiță. Ar fi cu totul ciudat ca ea să-și fi ales această țară și să se fi așezat acolo întrucât este cel mai roditor dintre ținuturi, și tocmai acolo să împărtășească la urmă acest mare bine, ca și cum Sicilia n-ar avea nici un drept — când Demeter și-a întemeiat lăcașul pe aceste meleaguri. Căci toți se învoiesc că răpirea Corei¹⁷⁷ s-a săvârșit în Sicilia. În afară de aceasta, țara sicelioților este și cea mai potrivită pentru cereale, căci însuși poetul¹⁷⁸ spune despre ea: „Toate cresc aici, fără ca plantele să fi fost semănate și fără ca plugul să fi atins pământul : grâu, orz...”. Acestea sînt legendele despre Demeter. 4. Cît despre ceilalți zei, care s-au născut din Zeus și Rhea, cretanii afirmă că Poseidon s-ar fi îndeletnicit cel dintîi cu trebile corăbierilor, pregătind flote, a căror conducere i-ar fi dat-o Cronos. Și iată, deci, pentru ce tradiția l-a socotit pe Poseidon stăpînul mărilor și a tot ceea ce se întîmplă pe mare : de aceea corăbierii îi aduc jertfe ! Tot pe seama lui Poseidon se pune domesticirea cailor și călăria, pricină pentru care este numit și Hippios. 5. Privitor la Hades se povestește că el cel dintîi i-a obișnuit pe oameni să-și îngroape morții, să

le pregătească alaiuri de înmormântare, dându-le cinstirea cuvenită, căci de morți pînă atunci nu se îngrijise nimeni. Și iată pentru ce acest zeu a primit din vremuri străvechi cinstea și misiunea de a fi stăpînul morților.

LXX. Cît despre nașterea lui Zeus și despre felul cum i-a fost dat să domnească, părerile sînt împărțite. Unii spun că a moștenit scaunul de domnie al tatălui său atunci cînd s-a strămutat de pe pămînt în lăcașul Nemuritorilor, că el nu s-ar fi făcut vinovat de nici un fel de silnicii față de taică-său și că pe drept și-a dobîndit tronul¹⁷⁹. 2. Alții însă istorisesc că un oracol i-a prezis lui Cronos — cu privire la nașterea lui Zeus — că fiul pe care-l va avea îl va răsturna din scaunul de domnie. De aceea, Cronos a făcut să dispară mai mulți băieți pe care i-a avut. Dar, foarte supărată din această pricină, Rhea — care totuși n-ar fi putut schimba hotărîrea soțului său — a tănuit nașterea lui Zeus, ascunzîndu-l în ținutul numit Dicte și încredințîndu-l, fără ca nimeni să știe, cureților ce locuiau în apropierea muntelui Ida și trebuiau să-l crească pe prunc. Cureții l-au dus într-o peșteră și l-au încredințat nimfelor, cerîndu-le să dea copilului toate îngrijirile. 3. Nimfele l-au hrănit cu un amestec de miere și lapte și i-au adus-o și pe Amaltea — capra —, ca să-l alăpteze. Numeroase semne ale nașterii și creșterii zeului s-au păstrat în insulă pînă în zilele noastre. 4. În timp ce copilul era dus de către cureți la rîul Triton, i-a căzut buricul și iată de ce locul a fost închinat zeului, numindu-se de atunci Omphalos — din pricina împlîririi. Pentru același temei a fost numită și cîmpia învecinată Omphaleion. Pe muntele Ida, unde a fost crescut zeul, i-a fost închinată peștera în care fusese hrănit; tot așa și pajiștea din jur, care se află aproape de culmea muntelui. 5. Nu putem trece sub tăcere nici legenda cea mai uimitoare și în care se vorbește despre albine. Se povestește că Zeus, spre a lăsa un semn nepieritor al bunăvoinței sale, a schimbat culoarea albinelor, făcîndu-le să semene cu aurul. Și, deoarece locul se afla în o mare înălțime și pe acolo băteau vînturi foarte puternice, iar zăpada cădea din belșug, Cronidul a făcut în așa fel ca albinele să poată îndura asprimea climatului unui loc atît de rece și de vitreg. 6. Iar caprei care l-a hrănit i-a dat — între alte semne de prețuire — și pe acela că de la ea și-a luat porecla de Aigiochos¹⁸⁰. Ajungînd la vîrsta bărbăției, Zeus a întemeiat mai întîi o cetate lîngă Dicte¹⁸¹, unde legenda spune că s-a născut. După mai multă vreme orașul a fost părăsit, dar se mai păstrează încă ruine ale temeliiilor sale.

LXXI. Lar Zeus — ne povestește legenda — i-a întrecut pe toți prin curajul, înțelepciunea, simțul său de dreptate și prin toate celelalte virtuți ale sale. De aceea, după ce a luat asupra-i domnia, de la Cronos,

s-a arătat un foarte mare binefăcător al oamenilor. Întîi de toate el i-a deprins pe muritori să răspundă pentru nedreptățile pe care le-ar fi pricinuit și să se stăpînească de a face fapte silnice, lămurind certurile dintre ei doar prin judecăți și prin hotărîrile date de cei ce împărțeau dreptatea. Pe scurt, Zeus s-a străduit ca oamenii să învețe a da ascultare legilor și a trăi în bună pace, căutînd să-i convingă pe cei de treabă, iar pe ticăloși amenințîndu-i cu pedepse și înspăimîntîndu-i. 2. A străbătut aproape întreg pămîntul, făcîndu-le de petrecanie tîlharilor și celor necucernici și învățînd lumea ce este egalitatea și cîrmuirea înfăptuită pentru binele poporului. În împrejurările de care vorbim i-a omorît și pe Giganți ; i-a ucis în Creta pe cei din jurul lui Mylinos, iar în Frigia pe însoțitorii lui Typhon¹⁸². 3. Înainte de a se lupta cu Giganții în Creta, Zeus — relatează Mitologia — ar fi jertfit un taur Soarelui, Cerului și Pămîntului. Cu prilejul tuturor riturilor pe care el le împlini atunci, i s-a dezvăluit prin anumite semne hotărîrea zeilor de a-i asigura biruința, prorocîndu-i-se totodată că unii dintre vrăjmașii săi vor trece de partea zeilor. Și așa s-a și sfîrșit războiul. Dintre cei care-i erau dușmani a trecut de partea zeilor Musaios¹⁸³, ce primi răsplata sortită lui. Dar acei potrivnici care i-au înfruntat pe zei au fost zdrobiți. 4. Zeus a mai avut de luptat cu Giganții în Macedonia, lîngă Pallene, și în Italia, în cîmpia care din vechime se numea Flegraică, pentru că meleagurile acelea fuseseră pîrjolite¹⁸⁴ de un foc năprasnic ; iar, mai tîrziu, cîmpiei i s-a spus Cumeană. 5. Giganții au fost pedepsiți de Zeus, de vreme ce se purtaseră nelegiuit cu oamenii. Bizuindu-se pe mărimea lor uriașă și pe vînjoșia trupurilor, ei au înrobit pe vecinii lor și n-au mai ținut seamă de legile care apără dreptatea. Au pornit război chiar împotriva celor pe care toți oamenii, pentru cît bine făcuseră, i-au rînduit printre zei. 6. După legendă, Zeus nu numai că i-a stîrpit de pe fața pămîntului pe cei necucernici și pe ticăloși, dar le-a dat celor mai buni dintre zei, eroi și oameni cinstirea care li se cădea. Pentru că binefacerile lui erau foarte mari și puterea îi era mai presus de a tuturor muritorilor, cu toții au hotărît că-i este dat să fie rege pe vecie, și că Olimpul îi va fi lăcaș.

LXXII. S-a mai poruncit — ne lămurește Mitologia — să-i fie aduse lui Zeus jertfe mai mari decît jertfele aduse celorlalți zei ; iar, după ce s-a înălțat de pe pămînt în cer, în sufletele tuturor care se împărtășiseră din binefacerile lui avea să încolțească credința că el este stăpînul tuturor fenomenelor cerești, al ploii, tunetului, fulgerului și al altor lucruri de acest fel. 2. Iată pentru ce i s-a dat lui numele de „Zen“¹⁸⁵ : i s-a spus așa deoarece vedeau în el izvorul întregii vieți și fiindcă, printr-un climat prielnic, făcea ca fructele să se coacă. I s-a mai spus și „tată“, pentru că el poartă de grijă tuturor oamenilor și este

binevoitor față de toți ; și pămîntenii au fost încredințați că din el purcede tot neamul omenesc. A fost numit Preaînalt Stăpîn și Rege, de vreme ce stăpînirea lui e mai mare decît a tuturor, și Bunul Sfetnic și Înțeleptul — căci Zeus vădește o mare cumîntenie în minunatele sfaturi pe care le dă și în ceea ce hotărăște. 3. Despre Atena, care s-a născut din Zeus, Mitologia ne spune că a văzut lumina zilei în Creta, la izvoarele rîului Triton. De aceea zeiței i s-a dat numele de Tritogeneia¹⁸⁶. Mai există și acum, la izvoarele rîului, un sanctuar închinat ei, chiar în locul unde — potrivit legendei — se va fi născut. 4. Se povestește și că nunta lui Zeus cu Hera s-a sărbătorit pe meleagurile cnosienilor¹⁸⁷, în apropiere de rîul Theren, unde și acum se află un templu în care localnicii aduc, în fiecare an, o jertfă ; cu acest prilej au loc mari serbări, desfășurîndu-se aceleași obiceiuri de nuntă ca în vechime. 5. Copilele lui Zeus sînt : Afrodita, Grațiile, Ilitia și, ajutoarea ei, Artemis ; apoi, așa-numitele Hore, Eunomia, Dike și Eirene, Atena și Muzele. Fiii lui sînt : Hephaistos, Ares, Apollo și, pe lîngă aceștia, Hermes, Dionysos și Heracles.

LXXIII. Mitologia ne istorisește că Zeus a împărțit fiecărei dintre zeitățile amintite cunoștințele despre acele lucruri descoperite și desăvîrșite de el, lăsîndu-le acestora cîntea descoperirii, pentru că el voia — în acest fel — să le hărăzească nemuritoarea slavă¹⁸⁸ pe care le-o vor da muritorii. 2. Afroditei i-a încredințat privilegiul de a veghea asupra vîrstei la care fetele urmează să se mărite și grija pentru tot ceea ce se întîmplă cu prilejul căsătoriilor, cînd au loc jertfe și cînd oamenii aduc daruri în cîntea zeiței. Totuși, înainte de orice, toți sacrifică lui Zeus Desăvîrșitorul și Herei Desăvîrșitoarea, pentru că ei stau la obîrșia tuturor lucrurilor și le-au descoperit — așa cum ne-a fost dat să arătăm mai sus. 3. În seama Grațiilor Zeus a lăsat puterea de înfrumusețare a chipului omenesc și a fiecărei părți a trupului — ca să fie plăcute la vedere — și încă și împărțirea binefacerilor, cum și a recunoștinței datorate binefăcătorilor. 4. Ilitia trebuia să aibă în grijă pe lăuze și pe femeile ce nasc greu ; de aceea, zeița este chemată într-ajutor mai ales cînd femeile îndură chinurile facerii. 5. Artemis are în seamă-i îngrijirea și hrănirea copiilor mai mici, care se face așa cum se cuvine, ținîndu-se seama de firea pruncilor ; de aceea, zeiței i s-a spus și Curotrophos¹⁸⁹. 6. Horelor Zeus le-a dat poruncă — așa cum o arată însuși numele lor — să aducă rînduială în viața oamenilor, pentru a o face cît mai frumoasă, spre cel mai mare folos al muritorilor. Căci nimic nu poate ajuta mai mult ca viața să fie fericită decît supunerea în fața legilor, respectul pentru ideea de dreptate și de pace¹⁹⁰. 7. Oamenii pun cultura măslinilor pe seama Atenei, căci ea i-a învățat pe muritori cum trebuie sădiți și îngrijiți și tot ea — se mai spune —

le-a arătat cum pot fi întrebuițate roadele lor. Căci, înainte să se fi născut zeita, măslinul era lăsat necultivat ca orice arbore sălbatic și nimeni nu știa să-l îngrijească, așa cum facem în zilele noastre. În afară de aceasta, Atena i-a deprins pe muritori să poarte veșminte și să clădească, sporind și celelalte cunoștințe omenești. 8. Și construirea flautelor a fost descoperită de ea; de asemenea, meșteșugul cântatului din flaut ca și multe alte meșteșuguri. Iată pentru ce i s-a spus Meșteșugara.

LXXIV. Muzelor li s-a dat de către tatăl lor darul născocirii scrișului și puțința de a închipui cu măiestrie cîntecele. Dacă sînt însă unii care pretind că sirienii vor fi descoperit scrierea, și că de la ei ar fi învățat-o fenicienii, ce apoi au împărțășit-o elenilor — este vorba de acei fenicieni care-i ajutaseră lui Cadmos s-o găsească pe Europa —, din care pricină elenii numesc „feniciene“ literale, s-ar putea obiecta împotriva acestei afirmații că fenicienii nu sînt cei care au descoperit întii alfabetul, ci doar au schimbat forma literelor. Cum însă cei mai mulți oameni se folosesc de literale lor, acestea au fost numite feniciene¹⁹¹. 2. Despre Hephaistos se povestește că a născocit prelucrarea fierului, ca și a aramei, a aurului, a argintului și a tot ce se mai lucrează cu ajutorul focului. În afară de aceasta, a mai fost și descoperitorul tuturor celorlalte întrebuițări ale flăcărilor, împărțășind aceste născociri ale sale meșteșugarilor și întregului neam omenesc. 3. De aceea, oamenii care se îndeletniceau cu meșteșugurile amintite înalță rugi către Hephaistos și-i aduc jertfe — toți numind focul Hephaistos, ca să-l pomenească mereu și să-l slăvească pe-acela care, pentru întiia oară, a făcut un atît de mare bine lumii. 4. Despre Ares legenda ne povestește că el — primul — a făurit arme, înarmîndu-i pe oșteni și ducîndu-i la luptă, unde le stîrnea furia de a se bate, aceeași furie care-l îndemna și pe el să-l ucidă pe cel ce nu da ascultare zeilor. 5. Apollo este numit născocitorul ceterei și al întrebuițării sale în muzică. El a mai arătat oamenilor și meșteșugul tămăduirii, meșteșug pe care ei îl folosesc prin mijlocirea prorocitului. Căci, în vechime, cu ajutorul lui se lecuiau bolnavii¹⁹². Și tot Apollo a mai inventat arcul și i-a deprins pe băștinașii Cretei să-l folosească. De aceea, au ajuns cretanii a-l mînuie cu deosebire îndemînare și i-au dat numele de „cretan“. 6. Asclepios, fiul lui Apollo și al lui Coronis, a învățat de la tatăl său multe lucruri ce privesc meșteșugul tămăduirii; el a descoperit arta chirurgiei, pregătirea leacurilor și acele însușiri pe care le au rădăcinile. În alte vorbe, el a făcut să propășească medicina într-atît, încît a fost slăvit ca descoperitorul și întemeietorul ei.

LXXV. În atribuțiile lui Hermes intră și îndeletnicirile crainicilor în vreme de război și încheierea tratatelor de pace ori de armistiții; ca simbol al autorității lui i se dă caduceul, pe care obișnuiesc să-l poarte

negociatorii — cheazăse că nu vor fi vătămați de dușmani. Și iată pentru ce lui Hermes i s-a dat și numele de „coinos“¹⁹³, de vreme ce încheierea păcii folosește celor două tabere care se războiesc. 2. Se mai pretinde că Hermes a născocit măsurile și greutățile și că ar fi arătat și tot ce se poate câștiga prin negoț, cum și dibăcia de a-și însuși pe furis bunurile altora. Tradiția ni-l mai înfățișează ca fiind mesagerul zeilor și cel mai bun sol, deoarece este foarte priceput a lămuri¹⁹⁴ tot ce i-au poruncit Nemuritorii să vestească oamenilor. Acestor însușiri despre care vorbim se datorează numele său. Hermes nu a fost născocitorul cuvintelor și al vorbirii — după cum se susține —, ci el a redat cu iscusință și elocvență mesagiile pe care le aducea. 3. El mai învăță pe muritori luptele corp la corp și născoci lira făcută din carapacea broaștei țestoase — aceasta după întrecerea dintre Apolo și Marsyas, când cel dintâi a ieșit biruitor. Căindu-se însă pentru că se răzbunase prea crud pe cel învins, Apolo și-a rupt strunele ceterei sale și, pentru o vreme, s-a lăsat de cântări¹⁹⁵. 4. Pe Dionysos legenda îl socoate născocitorul viței de vie, al îngrijirii ei, al felului cum se pregătește vinul. Tot el ar fi arătat cum sînt păstrate roadele ce se culeg toamna — și care urmează să îndestuleze, pentru multă vreme, nevoile de hrană ale oamenilor. Zeul s-ar fi născut în insula Creta, fiind vlăstarul lui Zeus și al Persefonei. Tradiția care ne vine de la Orfeu și ne este păstrată în riturile de inițiere ne arată că a fost sfîșiat de Titani. Într-adevăr, au existat mai mulți Dionysos, așa cum am putut arăta mai pe larg în altă parte, unde era mai potrivit s-o facem¹⁹⁶. 5. Cretanii se străduiesc să poată dovedi că zeul s-ar fi născut la ei și ne spun că, în apropierea insulei Creta — în așa-numitele „Golfuri Gemene“ —, Dionysos ar fi întemeiat două insule, cărora, după numele său, li s-a spus „Dionysiae“. Și acest lucru nu l-ar mai fi făcut nicăieri pe pămînt.

LXXVI. Despre Heracles miturile cretane povestesc că s-a născut din Zeus, însă cu mulți ani înainte să fi venit pe lume fiul Alcmenei din Argolida. Numele mamei celui dintâi Heracles tradiția nu-l cunoaște ; ea ne spune doar că acel Heracles i-a întrecut pe toți prin vînjoșia lui și prin faptul că străbătuse pămîntul în lung și în lat, pedepsindu-i pe nelegiuți și stîrpind jivinile sălbatice care bîntuiau ținuturile nelocuite din pricina lor. Tuturor oamenilor le-a dăruit o viață slobodă ; iar el a rămas neînvins și n-a fost niciodată rănit, lumea slăvindu-l prin cinstiri nepieritoare, pentru faptul de-a fi fost un binefăcător. 2. Heracles care era fiul Alcmenei s-a născut, însă, cu mult mai tîrziu și s-a străduit să imite isprăvile străvechiului Heracles. Pentru cele săvîrșite, și al doilea Heracles a dobîndit nemurirea. Cu trecerea timpului, datorită împrejurării că purtau același nume, s-a crezut despre cel de-al doilea că săvîrșise faptele celui dintâi, aceste isprăvi fiind trecute pe

seama-i pentru că cei mai mulți nu cunoșteau adevărul¹⁹⁷. Lumea i-a mai atribuit și isprăvile străvechiului Heracles în Egipt. De aceea, i s-au și dat cele mai mari cinstiri în țara lui de baștină, unde dăinuie un oraș întemeiat de el. 3. Britomartis, care mai este numită și Dictynna, s-ar fi născut în insula Creta, la Caino. Era fiica lui Zeus și a Carmei — fiica lui Eubul, vlăstar al Demetrei. Ea a inventat plasele¹⁹⁸ care sînt folosite la vînătoare, spunîndu-i-se, pentru această descoperire: Dictynna. Își petrecea vremea în tovărășia Artemidei, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că Dictynna și Artemis ar fi una și aceeași zeiță. Cretanii au adus jertfe și au clădit temple în cinstea ei. 4. Se înșală însă acei care susțin că a fost numită „Dictynna“ fiindcă și-ar fi găsit refugiu într-o plasă de pescari — cînd Minos, care vroia s-o siluiască, se ținea morțiș de ea. Nu este de crezut că o Nemuritoare să dovedească atîta slăbiciune, încît să ceară ajutorul oamenilor — mai ales cînd este vorba de fiica celui mai mare dintre zei. Ar fi, dealtfel, un lucru foarte nedrept să se scornească, pentru a fi pusă pe seama lui Minos, atare necucernicie. Căci despre viața lui, tradiția — într-un singur glas — ne spune că a vădit înțelepciune și dreptate, dîndu-și toată osteneala să dobîndească laudele oamenilor.

LXXVII. Plutos, ne-o spun cretanii, s-a născut în Creta la Tripolos și părinții lui au fost Demeter și Iasion. Nașterea lui este povestită în două feluri. După unii, Iasion a însămintat pămîntul și l-a lucrat cu grijă, așa că acesta a dat atîta roadă încît cei care au văzut acest belșug i-au dat numele de Plutos¹⁹⁹. Și iată, așadar, pentru ce muritorii care au trăit mai tîrziu spuneau despre cel care avea mai multe bunuri decît îi trebuiau, că-l are pe Plutos. 2. În schimb, după alți povestitori de mituri, Demeter cu Iasion ar fi zămislit acel fiu cu numele de Plutos, care i-ar fi învățat pe oameni a-și da silința în viață să adune și să păstreze bunurile; căci mai înainte vreme nimeni nu se gîndise să strîngă și să păstreze cu grijă bogății mari. 3. Acestea sînt legendele pe care cretanii le istorisesc cu privire la zeii ce s-au născut la ei. Mai pretind că cinstirea zeilor și jertfele legate de inițierea în misterii au trecut din insula Creta la celelalte neamuri. Dar ceea ce vom povesti mai jos alcătuieste, cred aceștia, cea mai mare dovadă în sprijinul celor susținute. La atenieni, inițierea în tainele de la Eleusis — aproape cel mai vestit ritual de acest fel —, ca și inițierile din Samothrace și de la ciconii din Tracia (neam din care se trăgea Orfeu, omul ce le-a întemeiat), sînt împărțășite numai în mare taină; pe cîta vreme la Cnossos, în Creta, încă din vremuri străvechi se obișnuiește ca inițierile să fie făcute în văzul tuturor, oricine avînd dreptul să ia parte la ele. Dacă la alții inițierile alcătuiesc o taină, acolo ele nu sînt socotite astfel, dezvăluindu-se totul celor care ar fi voit să le cunoască. 4. Cei mai mulți zei, spun cretanii, au pornit

din insula Creta și, străbătînd multe ținuturi ale pămîntului, au împărțit pretutindeni oamenilor binefacerile lor și i-au făcut pe toți muritorii să se bucure de foloasele lucrurilor ce le descoperiseră ei. Astfel, Demeter s-a dus din Creta în Attica, iar de acolo în Sicilia și în Egipt. Mai ales, localnicilor de acolo le-au dăruit grînele, învățîndu-i să le semene. Dar cei care au primit binefacerile le-au dat în schimb slăviri mari. 5. La fel a zăbovit și Afrodita în Sicilia, îndeosebi pe muntele Eryx. În insule, ea a stat mai adesea și mai multă vreme în Citera și la Paphos — în Cipru —, după cum îi plăcea să-și mai lungească șederea și în țara sirienilor — în Asia²⁰⁰. De vreme ce în aceste locuri ea apărea de multe ori și rămînea mai îndelungă vreme, localnicii au spus că zeița este a lor, numind-o Afrodita de pe muntele Eryx și din insula Citera, Afrodita din Paphos și din Siria. 6. Tot astfel Apollo se iveau adeseori la Delos, în Licia²⁰¹ și la Delfi; Artemis, în schimb, își făcea apariția la Efes, în Pont, în Persia și în Creta. 7. După locurile acelea sau după faptele pe care aceste două zeițe le-au săvîrșit acolo, ele au primit denumirile ce le vom arăta acum. Lui Apollo i s-a spus: „delficul, licianul, piticul”; iar lui Artemis: „cea din Efes, din Creta, din Tauros și din Persia”. Și aceasta măcar că și unul și celălalt s-au născut în Creta. 8. Artemis este foarte slăvită și la perși²⁰², barbarii celebrînd misterii care la celelalte neamuri există și în vremea noastră, în onoarea zeiței Artemis „Persana”. Povestesc cretanii lucruri asemănătoare și despre alți zei. Dar acestea ne-ar duce mult prea departe, dacă ar fi să povestim totul aici. Dealtfel cititorii greu ar putea să cuprindă cu mintea lor atari lucruri.

LXXVIII. Cu multe generații după nașterea zeilor, în insula Creta au văzut lumina zilei mulți eroi: așa povestesc miturile cretane. Dintre acești eroi, cei mai vestiți au fost Minos, Radamant și Sarpedon. Acești bărbați — ne relatează Mitologia — ar fi fost zămislîți de Zeus și Europa, fiica lui Agenor, care, după cîte se pretinde, a fost dusă prin hotărîrea zeilor pe spatele unui taur în insula Creta. 2. Minos, fiind cel mai vîrstnic, a ajuns regele insulei și a întemeiat numeroase cetăți, dintre care cele mai vestite sînt trei: Cnossos, în partea dinspre Asia, Phaistos, pe țărmul de miazăzi al mării, și Cydonia, în partea de miazănoapte a insulei — față în față cu Peloponesul. 3. A dat cretanilor și multe legi, pe care — zicea el — le-ar fi primit de la tatăl său, de la Zeus, cînd stătea de vorbă cu el într-o peșteră. Avînd și o mare flotă, a adus sub oblăduirea sa cele mai multe insule; iar, dintre eleni, a fost cel dintîi care a stăpînit marea. 4. După ce a dobîndit o mare faimă prin vitejia și simțul lui de dreptate, și-a sfîrșit zilele în Sicilia, în timpul expediției împotriva lui Cocalos — expediție despre care am povestit cu de-amă-

nuntul cînd ne-a fost dat să vorbim despre Dedal, din pricina căruia se iscase acest război ²⁰³.

LXXIX. În ceea ce privește pe Radamant, cretanii spun că, dintre toți oamenii, el a împărțit cel mai bine dreptatea, pedepsind fără cruțare pe tâlhari, pe nelegiuți și pe răufăcători. El ajunsese stăpînul multor insule și al unei mari părți a coastei asiatice, toți supunîndu-i-se de bunăvoie, datorită faimei sale de om drept. Radamant i-a încredințat unuia dintre fiii săi, lui Erythros, stăpînirea orașului căruia de la acesta din urmă i se trage și numele Erythreia ; iar lui Oinopion, fiul Ariadnei — care era fiica lui Minos —, el i-a dăruit insula Chios. Despre acest Oinopion unii afirmă că ar fi vlăstarul lui Dionysos, de la care ar fi învățat meșteșugul de a pregăti vinul. 2. Radamant a dat fiecăruia dintre comandanții săi o insulă sau un oraș : lui Thoas insula Lemnos, lui Enyeus insula Scyros, lui Pamphylos insula Peparethos, lui Euanthes orașul Maroneia, lui Alceu insula Paros, lui Anion insula Delos, iar lui Andreus insula care de la acesta și-a tras și numele : Andros. Iar pentru deosebitul său simț de dreptate Radamant a fost numit judecător al lumii lui Hades, unde-i desparte pe cei cucernici de cei mișei. De aceeași cinstire s-a putut bucura și Minos, care cîrmuise ținîndu-se întru totul de legi, fiind și el cît se poate de drept. 3. Sarpedon, al treilea frate, a trecut cu oștirea-i în Asia și a supus meleagurile Liciei. Feciorul acestuia, Euandros, a luat prin moștenire cîrmuirea Liciei și, însurîndu-se cu Deidameia — fiica lui Bellerophones — l-a zămislit pe acel Sarpedon care a pornit împotriva Troiei alături de Agamemnon ²⁰⁴. Alții sînt însă de părere că Sarpedon despre care vorbim ar fi unul dintre fiii lui Zeus. 4. Feciorii lui Minos s-au numit Deucalion și Molos ; Deucalion a fost tatăl lui Idomeneus, iar Molos tatăl lui Meriones. Aceștia doi au pornit cu optzeci de corăbii ca să-l sprijine pe Agamemnon în expediția împotriva Ilionului ; și s-au întors nevătămați în patrie, unde au murit și au fost socotiți vrednici de o înmormîntare strălucită și de slăvire veșnică. Mormîntul lor se poate vedea și astăzi la Cnossos, purtînd inscripția : „Iată, trecătorule, mormîntul lui Idomeneus din Cnossos ; alături de el odihnesc eu, Meriones, care sînt fiul lui Molos”. Aceștia cretanii le dau o deosebită cinstire, fiindcă au fost eroi vestiți ; și le aduc jertfe, iar cînd, în timp de război, cretanii se află în primejdie, îi cheamă într-ajutor.

LXXX. Acum, după ce am cercetat cu amănunțime aceste lucruri, ne rămîne doar să vorbim despre neamurile care s-au amestecat cu cretanii. Ne-a fost dat să arătăm mai sus ²⁰⁵ că întîii locuitori ai insulei au fost eteocretanii, despre care se spune că sînt băștinași. Multe generații după aceștia, au sosit pelasgii, ce erau mereu rățăcitori, făcînd într-una expediții și strămutîndu-se dintr-un loc în altul. Ei s-au așezat

— în cele din urmă — în Creta și au luat în stăpînire o parte a insulei. 2. Un al treilea neam, acel al dorienilor, ar fi debarcat în Creta, sub conducerea lui Tectamos²⁰⁶, un fiu al lui Goros. Cea mai mare parte a noilor veniți era din ținutul de lîngă muntele Olimp. Dar o parte dintre ei erau ahei din Laconia, întrucît Doros pornea în expedițiile sale din ținutul de lîngă Capul Malea. În Creta ar mai fi venit și un al patrulea neam, alcătuit dintr-un amestec de barbari, care — cu trecerea timpului — și-au însușit limba elenilor băștinași. 3. După aceste întîmplări, cînd Minos și Radamant au ajuns cîrmuitori, ei au unit toate aceste triburi de pe insulă, formînd un singur stat. În cele din urmă, după întoarcerea Heraclizilor²⁰⁷, argienii și lacedemonienii au trimis colonii care s-au așezat în mai multe insule, clădind cîteva orașe — împrejurări despre care vom povesti cu amănunțime la vreme potrivită. 4. Fiindcă cei mai mulți dintre acei care au scris despre istoria cretană înfațîșează lucrurile unii într-un fel, alții într-altul, nimeni nu va trebui să se mire dacă și cele povestite de noi nu se potrivesc cu spusesele altora. Noi am urmat pe acei autori cărora se cuvine să le dăm crezare, ca unora ale căror mărturii sînt mai întemeiate. L-am urmat cînd pe Epimenides — care a scris despre zei —, cînd pe Dosiades, Sosicrates și Laosthenidas²⁰⁸.

LXXXI. Și, de vreme ce am vorbit îndeajuns despre Creta, vom încerca acum să povestim istoria Lesbosului. În vremurile străvechi această insulă a fost locuită de mai multe seminții, întrucît avuseseră loc aici numeroase strămutări de popoare. Un timp pustie, insula a fost mai tîrziu ocupată de către pelasgi, în felul următor: 2. Xanthos, fiul lui Triopas, — rege al pelasgilor din Argos —, ajunsese stăpînul unci părți din Licia, unde s-a stabilit mai întîi, domnind peste acei pelasgi care l-au urmat. Mai apoi însă, trecu în Lesbos, insulă pe atunci nelocuită, și împărți supușilor săi teritoriul; iar celei care pînă atunci se numise Issa îi dete numele de Pelasgia. 3. Trecînd șapte generații, s-a dezlănțuit potopul²⁰⁹ lui Deucalion, în care mulți oameni²¹⁰ își aflară moartea, iar Lesbos ajunsese pustie, din pricina inundațiilor. A sosit, apoi, acolo Macareus care, vîzînd frumusețile locului, s-a statornicit în ea. 4. Macareus era fiul lui Crinacos, iar acesta din urmă fusese zămislit de Zeus: așa ne povestesc Hesiod și cîteva alți poeți. Macareus locuia la Olenos, în acel ținut care — pe atunci — se chema Iada, iar astăzi poartă numele de Ahaia. Colonia lui era alcătuită din ionieni și multe alte seminții, pe care le adunase. 5. După ce el s-a așezat în Lesbos, puterea lui începu să crească din ce în ce mai mult, în parte datorită pămîntului roditor al insulei, în parte simțului său de dreptate și de omenie. Astfel, a pus stăpînire și pe insulele din apropiere, împărțind apoi pămîntul nelocuit. 6. Tocmai în acea vreme a venit și Lesbos, fiul

lui Lapithes — care era feciorul lui Aelos, iar acesta al lui Hippotes —, ca să dea ascultare unui oracol pitic, însoțit fiind de niște coloniști. Sosind aici, a luat-o în căsătorie pe Methymna, fiica lui Macareus și a reunit cele două colonii. După ce, mai târziu, ajunse un bărbat vestit, a dat insulei numele său — Lesbos — iar locuitorilor le-a spus lesbieni. 7. Printre alte fiice, Macareus le-a avut pe Mytilene și pe Methymna, după numele cărora s-au numit cunoscutele orașe. Macareus însă voia să pună stăpînire și pe insulele din vecinătate ; și, de aceea, trimise mai întîi o colonie la Chios, încredințînd conducerea ei unuia dintre fiii săi. 8. Mai apoi, trimise pe un altul — al cărui nume era Cydrolaos — în Samos, unde acesta a rămas, împărțind pămîntul insulei în loturi și devenind regele ei. În al treilea rînd, Macareus a colonizat insula Cos, dîndu-i-l ca rege pe Neandros. Apoi, l-a trimis pe Leucip la Rodos, împreună cu numeroși coloniști. Pe aceștia locuitorii Rodosului — unde bărbații erau puțini la număr — i-au primit cu dragă inimă, și cele două populații au trăit laolaltă.

LXXXII. Continentul din fața insulelor a suferit greu de pe urma potopului. Din pricina ploilor torențiale recoltele de pe cîmp au fost distruse pentru multă vreme ; și urmă o foamete care, împreună cu stricarea aerului, aduse în cetăți felurite molime. 2. Totuși, aceste insule, aflîndu-se în bătaia vînturilor, ofereau locuitorilor un aer sănătos și datorită acestui fapt, precum și belșugul de roade, starea locuitorilor deveni tot mai prosperă ; de aceea, curînd li se spuse : „fericiții“. Și insulele acestea au și fost denumite Insulele Fericiților, pentru că prosperitatea sporea mereu. 3. Unii însă pretind că numele locuitorilor vine de la fiii lui Macareus și ai lui Ion, care le-au fost stăpîni. Oricum, insulele despre care vorbim se deosebesc de acelea din vecinătatea lor prin mai multe bogății. Și au avut parte de ele nu numai în vremile de demult, dar chiar și astăzi. 4. Au un pămînt foarte rodnic, o minunată așezare și o climă blîndă. De aceea, pe bună dreptate li se spune „Insulele Ferice“. Macareus, regele din Lesbos, a proclamat o lege contribuind la binele obștesc, lege căreia i-a zis „Leul“, căci amintea de puterea și curajul acestui animal.

LXXXIII. Mult timp după colonizarea Lesbosului, insula cunoscută sub numele de Tenedos a fost populată așa cum vom arăta în cele ce urmează. Tennes, fiul lui Cycnos — care era rege în Colone, din Triada — era un bărbat vestit pentru neînfricarea sa. 2. A strîns în juru-i coloniști și, plecînd de pe continent, a pus stăpînire pe Leucophrys, insula nelocuită din fața coastei. A împărțit apoi pămînturile în loturi și le-a dat însoțitorilor săi, întemeind și o cetate — care a fost numită, după el, Tenedos. 3. Tennes a cîrmuit cu înțelepciune și a făcut mult bine locuitorilor. A fost mult prețuit în timpul vieții, iar după moarte i s-au

dat slăviri veșnice. Băștinașii i-au clădit chiar un templu și au statornicit sacrificiilor, pentru a-l cinsti. Chiar și în vremile de azi i se aduc jertfe.

4. Nu putem pierde din vedere aici faptul neobișnuit pe care locuitorii din Tenedos îl povestesc în legătură cu Tennes, întemeietorul cetății lor. Ei spun că tatăl acestuia, Cycnos, dând crezare defăimărilor nedrepte ale soției sale, și-a închis fiul într-o ladă, pe care a zvîrlit-o în mare. Lada însă a fost dusă de valuri la Tenedos, și Tennes — care scăpase ca prin minune, datorită ocrotirii unui zeu — ajunsese rege al insulei. După ce simțul său de dreptate și virtuțile sale l-au făcut vestit, locuitorii l-au socotit vrednic de o slăvire veșnică.

5. Cum însă clevetirile mamei sale vitrege fuseseră întărite de mărturia strîmbă a unui cîntăreț din flaut, ei au făcut o lege prin care cîntăreților din flaut nu le era îngăduit să pășească pragul templului lui Tennes. Și, pentru că — în cursul războiului troian — Ahile l-a ucis pe Tennes, pe cînd elenii pus-tiau insula Tenedos, locuitorii ei au întocmit o altă lege care oprea pe oricine să rostească în incinta sacră a întemeietorului cetății numele lui Ahile. Iată ce ne povestește mitologia în privința insulei Tenedos și a vechilor săi locuitori.

LXXXIV. Deoarece am înfățișat faptele cele mai de seamă care interesează insula, vom acum să spunem cîteva cuvinte despre unele mai puțin însemnate. În vechime, pe vremea cînd în Creta domnea Minos, fiul lui Zeus și al Europei, Insulele Ciclade erau încă nelocuite. Și, cum Minos avea multe oști și o însemnată flotă, a stăpînit marea și a trimis din Creta colonii numeroase. Apoi, a ocupat cele mai multe Ciclade, împărțind supușilor săi pămînturile, și a mai pus stăpînire și pe o însemnată parte a coastei asiatice. De aceea, unor porturi din insule ori de pe litoralul Asiei li se spune „cretane“ sau „minoice“.

2. Puterea lui Minos se întindea pînă departe. El își asociase la domnie pe fratele său Radamant ; dar, apoi, pizmuindu-l pentru faima ce-o dobîndise ca om drept, a vrut să scape de el și l-a trimis la hotarele pămînturilor sale.

3. Radamant s-a așezat în insulele aflate în fața Ioniei și a Cariei și l-a pus pe Erythros să întemeieze în Asia cetatea care-i poartă numele²¹¹. Peste Chios l-a făcut stăpîn pe Oinopion, feciorul Ariadnei, ce era fiica lui Minos. Toate aceste întîmplări s-au petrecut înaintea războiului de la Troia.

4. Dar, după cucerirea Ilionului, carienii — sporindu-le mereu puterea — au ajuns stăpîni ai mării și au supus la rîndul lor Insulele Ciclade. Pe unele le-au ocupat, după ce, mai întîi, alungaseră din ele pe cretanii ce locuiseră acolo. Iar în altele s-au învoit a trăi laolaltă cu ei.

5. Mai apoi, cînd elenii se înălțară, cele mai multe dintre Ciclade au ajuns a fi colonizate de puterea grecească, iar barbarii carieni au fost izgoniți. Însă despre aceste lucruri vom povesti mai amănunțit cînd va sosi timpul.

Note

- ¹ Ultimul și cel mai cunoscut istoric al Siciliei a trăit la sfârșitul sec. IV și în prima jumătate a sec. III î.e.n. (cam 346—250 î.e.n.). El a scris, între altele, cea mai importantă lucrare despre Sicilia din antichitate. Din opera sa, mult folosită, nu s-au păstrat decât fragmente.
- ² Istoric din sec. IV (cam 405—340 î.e.n.) care a scris prima istorie a Greciei într-un cadru universal, lucrare în cea mai mare parte pierdută.
- ³ Fiecare carte forma astfel o unitate. În altă parte (XVI, 76) Diodor spune că toate cărțile erau precedate de cite o introducere.
- ⁴ În manuscrise nu apare nici un astfel de titlu, dar datorită acestei explicații, cartea a V-a este cunoscută sub acest nume în literatura de specialitate modernă.
- ⁵ Adică „Trei Promontorii”. Vezi și Strabon VI, 2, 1.
- ⁶ Primii erau probabil iberici veniți din Spania, pe când ultimii, sosiți din Italia, proveneau dintr-un grup de indo-europeni.
- ⁷ Suma laturilor este cu 20 de stadii mai mică decât totalul dat la începutul paragrafului. Un stadiu numără cam 180 cm.
- ⁸ În Odiseea (IX, 109—111), unde descrie țara Ciclopilor.
- ⁹ Vezi IV, 23.
- ¹⁰ Adică „Insula potîrnichii”.
- ¹¹ Vezi exemple în XIV, 63 și 70—71.
- ¹² Adică „cel albastru”.
- ¹³ Vezi IV, 23.
- ¹⁴ Tragic grec din prima jumătate a sec. IV î.e.n. A scris 160 de tragedii din care n-au rămas decât 10 fragmente.
- ¹⁵ *Fragm. 5* (ed. Nauck).
- ¹⁶ „Dătătoarea de legi”.
- ¹⁷ Istoric din sec. IV, originar din Siracusa; a scris cu puțin înaintea morții sale, din anul 356 î.e.n., o istorie a Siciliei, pînă în anul 362 î.e.n. Lucrarea s-a pierdut cu excepția unor fragmente.
- ¹⁸ Vezi nota 1.
- ¹⁹ Vezi nota 6.
- ²⁰ În cărțile păstrate nu s-a găsit relatarea acestor evenimente.
- ²¹ Este vorba despre insulele Liparice.
- ²² Adică „Inchinată zeului Hephaistos”.
- ²³ Adică Insulele Liparice.
- ²⁴ Trecea drept fiul lui Ulise și fratele lui Latinus.
- ²⁵ În majoritatea legendelor acest Eol — căci există trei personaje diferite cu acest nume — trecea drept fiul lui Poseidon. Vezi IV, 67.
- ²⁶ Vezi Odiseea (X, urm.).
- ²⁷ Este vorba despre vulcan.
- ²⁸ Vezi Odiseea (X, 21).
- ²⁹ Liparice.
- ³⁰ Între 580—576 î.e.n.
- ³¹ Celebra întrecere care se desfășura la Olimpia, pe o distanță de un stadiu (192, 37 m).

- 32 Adică pe etrusci.
- 33 Astăzi Malta.
- 34 Astăzi Gozo.
- 35 Astăzi Kerkena.
- 36 Astăzi Elba.
- 37 Pe grecește „aithalos“.
- 38 Este vorba de Puteoli, cel mai important port al romanilor.
- 39 Forma aceasta este probabil o transcriere greșită pentru Aleria, din epoca romană, care la Herodot (I, 165) apărea sub formă Alalia.
- 40 Strabon (V, 2, 7) susține tocmai contrariul, iar de altfel faima proastă de care se bucurau sclavii din Corsica ajunsese aproape proverbială. Explicația pare să fie lipsa de deprindere pentru muncile agricole, din cauza terenului muntos din patria lor, și rezistența îndelungată opusă stăpînirii romane.
- 41 Obiceiul acesta se mai întilnește și astăzi la unele populații primitive; în antichitate mai sînt amintiți de ex. bascii (Strabo, III, 4, 171).
- 42 Vezi IV, 29.
- 43 Aceasta este o exagerare, deoarece Sardinia era — alături de Sicilia și împreună cu Corsica — cea mai veche provincie romană, creată după primul război punic (227 î.e.n.).
- 44 În realitate sînt două insule, Ibiza și Formentera.
- 45 Data la care se gîndește autorul este probabil cea indicată de Timaios și anume 814 î.e.n.
- 46 Unitățile de aruncători cu praștia de aici, folosite ca trupe auxiliare de Cartagina și Roma, erau celebre.
- 47 Și Strabon (XIV, 2, 10) arată același lucru, bazîndu-se pe autoritatea lui Timaios, dar are grijă să adauge că acesta greșește.
- 48 Dimpotrivă Pliniu cel Bătrîn laudă (14, 71) calitatea vinului produs în Baleare.
- 49 Vezi IV, 17.
- 50 Un obicei asemănător este amintit de Herodot (IV, 172) și la nasamonii din Libia.
- 51 Strabon descrie asemănător, dar mai amănunțit, tehnica aruncărilor cu praștia.
- 52 Cea pe care autorul o descrie în culori atît de frumoase ar putea să fie insula cea mai mare din grupul Madeira, deși aceasta n-are rîuri navigabile.
- 53 Astăzi Cadiz. Numele grecesc este probabil o transcriere a formei feniciene „(A) gadir“, care înseamnă probabil „cetate“.
- 54 Este vorba despre zeul Malcart, pe care grecii l-au identificat cu Heracles.
- 56 Diodor se gîndește poate și la C. Iulius Caesar, care, după cum relatează Suetoniu (VII, 1), vizitînd templul și văzînd o statuie a lui Alexandru cel Mare, s-a plîns că la vîrsta lui regele macedonean cucerise toată lumea. Mai tîrziu orașul a primit dreptul de cetățenie roman.
- 58 Biblioteca lui Diodor n-a ajuns pînă la tratarea acestor evenimente (55—54 î.e.n.).
- 57 Astăzi Kent.
- 58 Unde se întilnește Marea Nordului cu Oceanul.
- 59 Astăzi Land's End.
- 60 Duncansbay Head și Dunne Heat, promontoriul cel mai de nord din Scoția.
- 61 Între promontoriile Kent și Land's End.
- 62 Distanța aceasta de 4842 mile (861+1793+2258) reprezintă cam dublul circumferinței actuale. Cifrele sînt date după celebrul Pytheas din Marsilia (300 î.e.n.) care, atunci cînd a făcut înconjurul insulelor britanice, n-a făcut decît măsurători cu totul aproximative.

- ⁶³ Trăsătura aceasta comună — subliniată de Diodor — se explică prin ascendența etnică comună a celor două ramuri indo-europene înrudite (celții și grecii), cum o demonstrează existența aceluiași mijloc de luptă și la altă ramură, cum sînt de ex. hitiții.
- ⁶⁴ Adică cei din Cornwall.
- ⁶⁵ Probabil actuala insulă St. Michaelis Mount.
- ⁶⁶ Aceasta nu corespunde realității.
- ⁶⁷ Este vorba probabil despre unele insule de pe coasta de nord-vest a Franței.
- ⁶⁸ Adică chiblimbar.
- ⁶⁹ Unii o identifică cu insula Helgoland.
- ⁷⁰ Vezi IV, 17, 19.
- ⁷¹ Tăcerea lui Diodor în privința germanilor se datorește poate faptului că în antichitate germanii erau socotiți celți. Vezi mai jos.
- ⁷² Hedui.
- ⁷³ Deși mai sus (IV, 56) Diodor arătase că Dunărea se varsă în Marea Neagră, acum consideră că ea se varsă în Ocean. Confuzia se datorește probabil celor două nume diferite, căci acolo se vorbea despre Histru pe cînd acuma se menționează Dunărea.
- ⁷⁴ Este vorba de divinizarea împăraților romani, după moartea lor, începînd cu Cesar.
- ⁷⁵ Adică bere.
- ⁷⁶ Vezi Iliada (VII, 321).
- ⁷⁷ Metempsihoza era unul dintre punctele principale ale doctrinei druizilor din Galia. Vezi Caesar, Bel. Gal. (VI, 14) și Strabon (IV, 4, 4).
- ⁷⁸ Grecii și romanii nu foloseau pantaloni; de aceea ei înregistrează portul acestora ca un lucru curios, la popoarele orientale și cele nordice.
- ⁷⁹ Probabil că este vorba despre o stofă cadrilată scoțiană.
- ⁸⁰ Strabon (IV, 4, 5) relatează cam același lucru.
- ⁸¹ Adică Irlanda.
- ⁸² Aceștia sînt de fapt un neam germanic, pe cînd cimerienii — predecesorii sciților la nordul Mării Negre — făceau parte probabil din grupul iranic al indo-europenilor.
- ⁸³ Nu cimbrii, care dealtfel se vor apropia de Italia de-abia în urmii ani ai sec. II î.e.n., ci senonii, o populație celtică, au ocupat Roma, cîndva între anii 390—385 î.e.n. Data exactă este greu de stabilit, deoarece există mai multe tradiții (cea romană la 390, Diodor și Polibiu la 387—386 etc.).
- ⁸⁴ În anul 279 î.e.n.
- ⁸⁵ După înfrîngerea lor de către etolieni, supraviețuitorii valului de celți care invadaseră Grecia s-au împărțit în trei grupuri. Unul a trecut în Asia Mică și a ocupat regiunea denumită apoi Galatia, adică, regiunea galilor; altul s-a așezat în nordul actualei Iugoslavii, iar al treilea grup s-a fixat în Bulgaria, pe râul Marița, unde timp de 60 de ani a existat așa numitul „regat de la Tyllis”.
- ⁸⁶ Ateneu (XIII, 603, a) spune că celții obișnuiau să se culce cu doi tineri.
- ⁸⁷ Era scutul folosit de infanterie la greci.
- ⁸⁸ În realitate se pare că celtiberii erau conștienți de proasta calitate a oșelului lor și de aceea grăbeau procesul de ruginire, — fierul moale ruginind mai repede decît oșelul — ca să obțină un oșel superior.
- ⁸⁹ Lucrul acesta este confirmat de Strabon (III 4, 16).
- ⁹⁰ Ei n-au fost amintiți în cele două cărți precedente în care autorul a vorbit despre Heracles.
- ⁹¹ Marea Mediterană și Oceanul Atlantic.

- 82 Aceasta este o etimologie greacă de la „pyr”; în celtică munte se cheamă byrn sau brin.
- 83 Reprezintă 26, 196 kg.
- 84 De la Laurion.
- 85 Este vorba despre o ghicitoare pe care niște pescari nenorocși, care se nmluseră de păduchi, în loc să prindă pește, o spun lui Homer (Ps. Herodot, Viața lui Homer, 35). Traducerea ei sună astfel „Ceea ce am prins ne-a părăsit, în schimb am luat cu noi ceea ce n-am prins”. Demetrios din Phaleron a aplicat aceste cuvinte antreprenorilor de mine din Atica, care n-au obținut câștigurile scontate. Aprecierile acestea au fost înregistrate de Posidoniu, de la care le-au preluat apoi toți ceilalți autori, ca Strabon (III, 2, 9) Diodor și Ateneu (IV, 233, e).
- 86 Era format dintr-un cilindru de 4—6 m cu trei caneluri interioare paralele. În cartea I, 34, autorul menționase jolosirea acestora la lucrările de irigare ale deltei Nilului. Dealtfel se pare că în minele din Spania au fost într-adevăr folosite instalații pentru evacuarea apei. Astfel la Sancta Barbara Sotiel Coronada a fost găsit un lanț de asemenea șuruburi, cu o înclinație de 25°, care ridicau apa la 2 m înălțime.
- 87 Adică în sec. III î.e.n., despre care tratează câteva din ultimele cărți.
- 88 Este vorba despre insulele Scilly din fața Angliei (Cornwall). Se pare că numele acesta a fost dat mai întâi insulelor din fața coastei de nord-vest a Spaniei, apoi insulelor Britanice și de abia târziu de tot a fost aplicat insulelor amintite la început.
- 89 Vezi mai sus cap. 22.
- 100 Orașul Narbonne de azi. Aparținea tribului celtic al tectosagilor, iar mai târziu a devenit capitala provinciei romane Gallia Narbonensis.
- 101 Adică n-au vin.
- 102 Adică nu cultivă nici grâne și nici vin.
- 103 Adică etrusci.
- 104 „Sella curulis” a magistraților romani.
- 105 Este vorba despre curtea interioară din casele romane.
- 106 Adică romanii.
- 107 Romanii au fost puternic influențați de etrusci, de la care au preluat multe instituții religioase printre care și diferite forme de cunoaștere și precizie a viitorului.
- 108 Etruria, actuala Toscana, cu capitala la Florența, a continuat tot evul mediu și pînă în zilele noastre să fie o regiune avansată cu un înalt nivel cultural.
- 109 Despre capitolele 41—46 se crede că ele au fost redactate după istoria sacră a lui Euhemer din Messina cam 300 î.e.n. Lucrarea acestuia cuprinde un amestec de utopie politică cu considerații despre originea zeilor.
- 110 Regiunea aceasta, Belucistanul de astăzi, este de obicei cunoscută sub numele de Gedrosia, ca dealtfel în III, 15.
- 111 Yemenul de astăzi.
- 112 Adică „cea sfântă”.
- 113 Adică cca 1 250 de metri.
- 114 Este vorba, probabil, despre insulele Abd-el-Kuri și Sokotra.
- 115 Este vorba despre Acacia albida.
- 116 Un arbust din familia Rhamnaceae și anume Paliurus spina Christi.
- 117 „Siria Scobită” era partea de sud a Siriei. Numele ar vrea să însemne „pămîntul excelent” în care a fost plasată utopia statului ideal.
- 118 Observația aceasta nu corespunde realității.
- 119 Amănuntele care urmează sînt cu totul fanteziste și imaginare.

- 120 Aceștia sînt citați ca reprezentanți ai unei populații îndepărtate, aproape mitice, din nordul lumii, după care sînt enumerați indienii din răsăritul îndepărtat.
- 121 Adică „Zeus al celor trei triburi”. Mai jos, în cap. 44, autorul arată că populația era formată din trei neamuri diferite.
- 122 Un plethron avea 29,6 m.
- 123 Adică „insula lui Saon”.
- 124 Adică Iasion.
- 125 Este vorba despre zeii Cabiri (vezi IV, 43). Despre aceste divinități care-și aveau sediul principal la Samothrace, dar erau cinstite pretutindeni, chiar și în Egipt, la Memfis, nu se știe exact de unde provin. Chiar și mitograful din antichitate susțineau păreri contradictorii despre aceștia. De obicei trec drept copiii lui Hefaistos. De la sfîrșitul epocii clasice grecești sînt prezentați ca protectorii navigației, la fel ca și Dioscurii, iar în epoca romană formează o triadă, corespunzînd lui Iupiter, Minerva și Mercur.
- 126 Vezi IV, 43.
- 127 Era zeul vîntului de nord, care bătea din Tracia. Făcea parte din neamul Titanilor, care reprezentau forțele elementare ale naturii.
- 128 Compară cele ce urmează cu relatarea din III, 64.
- 129 Vezi IV, 2 și 25.
- 130 De la Salamina, din anul 480 î.e.n.
- 131 Din anul 479 î.e.n.
- 132 Acesta era atît de renumit încît poetul Arhiloh (la Ateneu I, 30 f) îl compară cu nectarul pe care îl beau zeii.
- 133 Vezi cap. 61.
- 134 Fiii lui Thethalos (vezi Iliada II, 676—679).
- 135 Legendarul rege al Cretei și al insulelor, tatăl Ariadnei.
- 136 Adică al „Mării”.
- 137 Locuitorii vechiului oraș cu același nume din insula Rodos.
- 138 Numele acestei divinități marine exprimă elementul sărat al mării (gr. hals-halos = lat. sal).
- 139 Adică soarele.
- 140 Adică „Fiii Soarelui”; după I.L. Myres, Who were the Greeks? p. 139—140, aceste personaje legendare ar desemna pe vechii locuitori de origine cretană ai insulei.
- 141 Autor din prima jumătate a sec. II î.e.n., care a scris o istorie a insulei Rodos. Polibiu (XVI, 14) a criticat patriotismul local, arătat de Zenon în opera sa.
- 142 În realitate este o veche așezare egipteană. Acolo era adorată zeița războinică Neit, care datorită insinelor ei, două săgeți încrucișate, a fost identificată de greci cu Atena. De aici provin legendele despre întemeierea orașului Sais de către coloniștii atenieni, ca în capitolul de față și invers, că Atena ar fi o colonie egipteană (vezi I, 28).
- 143 Vezi III, 67.
- 144 În cartea I autorul arătase pretențiile egiptenilor în legătură cu prioritatea civilizației și culturii lor. Acuma încearcă să găsească o explicație care să asigure greșii prioritatea culturală, încercare cu totul nereușită chiar pentru vremea sa, datorită atît argumentului invocat, foarte șubred, cît și condițiilor istorice bine-cunoscute de toată lumea.
- 145 Trecea drept descendent al zeului Poseidon. A fugit din Egipt de frica celor cincizeci de fii ai fratelui său, Egiptos, care vroiau să se însoare cu cele cincizeci de fiice ale sale. Danaos trecea drept întemeietorul cetății din Argos.

- 146 *Vezi IV, 169 și V, 81.*
- 147 *Vezi IV, 58.*
- 148 *De fapt numele înseamnă „insulă-continent”, adică legată de continent.*
- 149 *Vezi cap. 65.*
- 150 *Afară de acesta și de cel tracic, amintit mai sus, un Chersones foarte cunoscut era cel tauric sau scitic, actuala Crimee.*
- 151 *Era o cîmpie roditoare din estul Tesaliei (azi Keserli).*
- 152 *Adică „semi-zeiță”.*
- 153 *Cu ocazia campaniei din Grecia, în anii 480—479 î.e.n.*
- 154 *Adică „cei veritabili”.*
- 155 *Cuvîntul înseamnă „deget”.*
- 156 *Istoricul grec din sec. IV î.e.n. pe care Diodor l-a folosit mult în lucrarea sa.*
- 157 *Rege frigian, aliatul lui Priam în timpul războiului troian.*
- 158 *Vezi IV, 8—39.*
- 159 *Acesta își căuta fiul, ca să-l omoare, deoarece știa că va fi detronat într-o zi, de propriul său copil. Ca să acopere plinsetele lui Zeus, cureții au început să danseze.*
- 160 *Descoperitorul civilizației cretane, A. Evans, crede a și găsit această clădire, pe care a identificat-o cu ruinele unui templu grecesc.*
- 161 *Aluzie la mitul „vîrstei de aur” a omenirii.*
- 162 *Autorul se referă desigur la Saturnalia, serbări în cinstea zeului Saturn, care începeau la 17 decembrie, căci zeul roman, care era o veche divinitate italică, fusese asimilat în cadrul sincretismului elenistic cu Cronos. De aceea se și pretindea că el venise din Grecia cînd Juppiter, respectiv Zeus, îl detronase din Olimp pe primul.*
- 163 *Vezi XIII, 86 și XX, 14, unde sînt relatate vechile obiceiuri ale cartaginezilor de a jertfi copiii lui Cronos, respectiv lui Baal, cu care acesta fusese identificat.*
- 164 *Mitul „Vîrstei de aur” a omenirii a fost și el preluat de la greci de către romani, care l-au plasat tot în timpul regelui Saturn, respectiv al lui Cronos.*
- 165 *Vezi Lucrări și zile (111—120).*
- 166 *Vezi III, 61 și V, 70; după majoritatea legendelor, Cronos a fost detronat de fiul său Zeus, așa cum și el l-a răsturnat pe tatăl său Uranos. După înfrîngere Cronos a fost înlănuțit împreună cu frații lui Titanii, care l-au sprijinit în lupta cu Zeus și frații acestuia. În tradiția de caracter orfic, Cronos se împacă cu Zeus fiind eliberat din lanțuri. De la motivul acesta al împăcării, în care Cronos devine primul rege al cerului și al pămîntului, s-a ajuns la legendele despre vîrsta de aur. Se spunea că zeul a domnit în diferite locuri ale lumii mediteraneene și că abia mai tîrziu cînd oamenii s-au făcut răi, în timpul vîrstelor bronzului și a fierului, s-ar fi retras în cer.*
- 167 *Fiindcă el trecea drept tatăl soarelui, al lunii și al aurorei.*
- 168 *Vezi I, 16.*
- 169 *Pe grecește mnemoneuein.*
- 170 *Adică „păzitor de legi” și „dătător de legi”.*
- 171 *Pe grecește themisteuein.*
- 172 *Ca zeu al focului purificator din euenă.*
- 173 *Considerat inițial rege din Eleusis (vezi mai jos), apoi inițiatorul serbărilor Demetrei și în sfîrșit judecător în infern, alături de Minos și Rhadamanthys.*
- 174 *Adică „dătătoare de legi”.*
- 175 *Asimilarea s-a făcut ușor datorită atributelor identice ale zeiței egiptene. Simbolul ei era dealtfel reprezentat prin spice și cornul abundenței.*
- 176 *Adică „locul sosirii”.*

- 177 Fiica lui Zeus și a Demetrei, pe adevăratul ei nume Persephone, a fost răpită de unchiul ei Hades, zeul Infernului.
- 178 Vezi Odissea (IX, 109).
- 179 Vezi nota 166.
- 180 Acesta (născut din capră) era unul dintre epitetele cele mai cunoscute ale lui Zeus.
- 181 Munte (539 m) din răsăritul Cretei. A existat și un sanctuar al lui Zeus, ale cărui resturi din sec. VII-VI î.e.n. se află pe locul vechiului oraș minoic Palaekastron.
- 182 Era fiul „pământului” și al „iadului” și unul dintre cei mai aprigi dușmani ai lui Zeus, care a trebuit să ducă grele și îndelungate lupte până când să-l răpună, prăbușind peste el muntele Etna.
- 183 Un cântăreț legendar din cercul lui Orfeu creat, probabil, ca un fel de „dublet” al ultimului de către tradiția greacă.
- 184 Vezi IV, 21.
- 185 Vezi III, 61.
- 186 Alt motiv este indicat în I, 12 ; vezi și III, 70.
- 187 Ale locuitorilor din Cnosos.
- 188 Mai departe urmează înșirarea atribuțiilor tuturor zeilor.
- 189 Adică „hrănitoarea copiilor”.
- 190 Pe grecește „eunomia”, „dike” și „eirene”.
- 191 Vezi III, 67.
- 192 Bolnavii dormeau în temple, așteptând ca zeul să le apară în somn și să le spună leacul (vezi I, 25).
- 193 „Comun”.
- 194 Pe grecește „hermenenein”
- 195 Vezi III, 59.
- 196 Vezi III, 63.
- 197 Vezi III, 74.
- 198 Pe grecește diktyon.
- 199 Pe grecește înseamnă „bogăție”.
- 200 Este vorba despre zeița siriano-feniciană Astarte. În realitate se pare că sub aceste nume se ascund mai multe zeițe semite.
- 201 La Didyma, lângă Milet, se află un celebru sanctuar unde se dădeau și oracole.
- 202 Este vorba despre marea zeiță persană Anaitis sau Anahita.
- 203 Vezi IV, 79.
- 204 Deși manuscrisele spun „împreună cu Agamemnon”, din cele ce cunoaștem din Iliada (II, 876), Sarpedon a luptat alături de troieni.
- 205 Vezi cap. 64.
- 206 Vezi IV, 60.
- 207 Vezi IV, 57—58.
- 208 Despre acești autori nu cunoaștem aproape nimic.
- 209 Deoarece oamenii se ticăloșiseră prea mult în timpul vârstei de bronz, Zeus, — spune legenda — a hotărât să-i îneca pe toți cu excepția unei perechi de oameni dreți.
- 210 Numai Deucalion și soția sa Pyrrha au scăpat cu viața datorită corăbiei pe care au construit-o la îndemnul lui Prometheus.
- 211 Eritreia.

Cărțile a șasea, a șaptea și a opta

(Fragmente)

Fragmentele cărții a șasea

Primele șase cărți ale noastre cuprind întâmplările și legendele de dinaintea războiului troian; dintre acestea primele trei cuprind anti-chitățile barbarilor, iar următoarele trei aproape numai pe cele ale elenilor (Diodor, 1, 4, 6).

1. Cele de mai sus au fost spuse de către Diodor în cartea a treia a „Istoriilor“ sale¹; de asemenea, în cartea a șasea, el susține aceeași învățătură cu privire la zei, învățătură împrumutată de la Euhemer² din Messena. Așa glăsuiește Diodor:

„Cît privește pe zei, oamenii din vremurile străvechi au lăsat urmașilor două păreri deosebite. Unii spun că sînt zei veșnici și nepieritori — cum ar fi soarele, luna și celelalte astre ale cerului, ba încă și vînturile și zeeii ceilalți care sînt din fire asemănători cu cei amintiți —; fiecare din aceștia s-a născut din veșnicie și vor dăinui în vecii vecilor. Sînt însă — susțin aceia — alți zei, a căror existență este pămînteană și care și-au dobîndit o veșnică slavă și faimă nepieritoare datorită binefacerilor pe care le-au adus omenirii. Așa sînt Heracles, Dionysos, Aristaios³ și toți cei care le-au semănat. Despre zeeii care au fost din firea lor pămînteni, ni s-au transmis multe și felurite povestiri atît de către istorici, cît și de mitografi. Printre istorici, Euhemer — autorul unei „Istории Sacre“ — a susținut o părere ce este doar a lui. În schimb, dintre mitografi, Homer, Hesiod și Orfeu, ca și alții, au plăsmuit cu privire la zeeii legende care par mai degrabă fără noimă. În ceea ce ne privește, ne vom strădui să înfățișăm în fugă și pe scurt cele scrise și de către unii și de către ceilalți, urmărind păstrarea proporțiilor convenite. Astfel, Euhemer — prietenul regelui Casandru⁴, ce-l silise să îndeplinească unele slujbe și să întreprindă călătorii mari în străinătate — ne spune că el a pornit spre miazăzi, pînă la Ocean. Și, plecînd cu o corabie din Arabia Fericită, a plutit pe ape mai multe zile. Ajunse astfel la insulele din largul mării; pe una din ele, căreia i se spunea Panchaia, a putut să vadă că locuitorii, numiți panhei, se deosebeau prin cucernicia lor și-i slăveau pe zeeii prin jertfele cele mai mărețe și prin însemnate ofrande de aur și argint. Această insulă era închinată zeeilor. Se mai găseau acolo multe lucruri admirate atît pentru vechimea lor cît și pentru marea îndemînare cu care erau făcute. Despre toate acestea, am scris în cartea precedentă⁵. Apoi, ne spune Euhemer, se mai găsește în această insulă, pe o neînchipuit de mare înălțime, un templu al lui Zeus Triphylios, înte-

meiat de Nemuritor pe vremea cînd el era regele întregii lumi și sălășluia în mijlocul oamenilor. În templu se află o stelă de aur, unde sînt scrise, cu literele panheilor, isprăvile lui Uranos și ale lui Zeus. După aceste lucruri, Euhemer ne mai spune că Uranos a fost cel dintîi rege — un om blînd din fire, un binefăcător și cunoscător al mișcării astrelor și, totodată, întîiul ce i-a slăvit cu jertfe pe zeii cerești. Și iată, prin urmare, de ce i s-a dat numele de Uranos⁶. Soția lui, Hestia, i-a născut și fii — pe Titani și pe Cronos — și fiice: pe Rhea și pe Demeter. După Uranos a domnit Cronos, care, luînd-o de nevastă pe Rhea, a zămislit pe Zeus, pe Hera și pe Poseidon. Iar după ce i-a urmat la domnie Zeus, acesta s-a căsătorit cu Hera, Demeter și Themis⁷. De la ele a avut copii: de la cea dintîi i-a avut pe cureți, de la cea de-a doua pe Persefona și de la cea de-a treia pe Atena. Pornind apoi spre Babylon, Zeus a fost oaspetele lui Belos⁸. De acolo s-a dus în insula Panchaia, situată în Ocean, și în ea a înălțat un altar în cinstea bunicului său Uranos. De aici prinse să străbată Siria, ca să ajungă la cîrmuitorul acesteia, cu numele de Casios; de la el se trage numele muntelui Casios⁹. Intrînd în Cilicia, Zeus l-a biruit într-o luptă pe regele Cilix¹⁰. Și, cum străbătuse țările celor mai multe neamuri, a fost slăvit de toate acestea și i s-a spus „Zeus”. Aceste lucruri și altele de acest fel ni le povestește Diodor despre zei, ca și cum zeii ar fi doar muritori; și ne mai spune: „Am vorbit îndeajuns despre Euhemer, care este autorul „Istoriei Sacre”. Vom încerca acum să arătăm, în fugă și pe scurt, povestirile mitologice ale elenilor, urmîndu-l pe Homer, pe Hesiod și pe Orfeu”. Apoi, Diodor leagă de cele spuse povestirea miturilor, așa cum ni le-au transmis poeții. (Eusebiu, *Preparația evanghelică*, 2.2.59 B — 61 A, ed. Gifford, Oxford, 1903.)

2. Despre zei, preaînțeleptul Diodor ne vorbește — în scrierile sale — cam în felul acesta: cum că, la nașterea lor, zeii au fost oameni. Iar oamenii i-au numit Nemuritori, socotindu-i astfel datorită binefacerilor săvîrșite. Dar unii dintre ei au primit numele lor după numele țărilor pe care le cuceriseră. (Malalas, pag. 54, ed. Dindorf, Bonn, 1931).

3. Diodor ne spune — urmînd relațiile miturilor — că Xanthos și Balios¹¹ au fost, mai întîi, Titani și că ei au venit în ajutorul lui Zeus¹². Xanthos era tovarășul de arme al lui Poseidon, iar Balios acela al lui Zeus. În luptă, ei au cerut să li se schimbe înfățișarea fiindcă se rușinau să fie văzuți de frații lor, de Titani. Iar rugămîntea le-a fost îndeplinită, căci au fost prefăcuți în cai și, apoi, dăruiți lui Peleu¹³. Și iată, deci, pentru ce — ne informează Diodor — Xanthos a fost în stare să-i prevestească moartea lui Ahile. (Eustațiu, *Comentariu la Iliada*, Cartea 19, pag. 1190, ed. Stallbaum, Leipzig, 1825—1830).

4. Ferecide¹⁴ povestește despre Cronos că a fost întâiul care a purtat o coroană ; iar Diodor pretinde că, după înfrîngerea Titanilor, Zeus a fost slăvit cu același dar. Același istoric îi mai dăruiește și lui Priap¹⁵ o panglică pentru a-și încinge fruntea, iar Ariadnei o cunună făcută din aur și împodobită cu nestemate din India — lucrare a lui Hephaistos și, apoi, dar al lui Dionysos, cununa Ariadnei ajungînd după aceea o constelație¹⁶. (Tertulian, *Despre cunună*, 13, ed. J. Marra, 1927).

5. Fratele lui Ninos¹⁷, Picus¹⁸, care se mai numea și Zeus, a fost regele Italiei și a domnit peste ținuturile din apus o sută și douăzeci de ani. El a avut mulți fii și multe fiice, de la cele mai frumoase femei. Într-adevăr, știa să-și ia diferite înfățișări datorită unor taine vrăjitoarești, atunci cînd voia să le ademenească. Același Picus, care se mai chema și Zeus, a zămislit un fiu — cu numele de Faunus¹⁹ și căruia i se spunea și Hermes, după numele planetei. Cînd a fost să moară, Zeus a dat poruncă să-i fie așezate rămășițele lui cele muritoare în insula Creta. Acolo, vlăstarele sale i-au înălțat un templu, unde i-au așezat leșul. Mormîntul mai dănuie încă și astăzi și pe el se poate citi următoarea inscripție : „Aici zace Picus, pe care oamenii l-au numit și Zeus“. Diodor, cel mai învățat dintre cronografi, a pomenit în opera sa despre acest Picus. (Din *Cronica lui Ioan din Antiohia*, la Cramer, *Anecdota Graeca e codd. mss. bibl.*, Paris, 2, pag. 236, Oxford, 1839 —1841.)

6. Potrivit tradiției, Castor și Polydeuces — cunoscuți și sub numele de Dioscuri²⁰ — întreceau cu mult, prin destoinicia lor, pe ceilalți oameni. Aceștia dobîndiră cea mai mare faimă în expediția pe care au făcut-o alături de Argonauți. Dioscurii au sărit în ajutorul multora care le ceruseră sprijin. Și, ca să vorbim în linii generale, ei s-au bucurat în ochii aproape ai întregii lumi de multă cinste, fiindcă erau viteji, iscușiți conducători de oști și, de asemenea, oameni drepți și plini de cucernicie, fiind gata să dea ajutor de îndată ce se iveau — mai presus de orice așteptări — acelora care se aflau în primejdii²¹. Pentru purtarea lor aleasă și nobilă au fost socotiți feciorii lui Zeus ; iar cînd s-au stins au avut parte de cinstirile datorate Nemuritorilor.

Epopeus²², regele din Sicyon, i-a stîrnit pe zei la luptă și le-a profanat templele și altarele.

Se spune că Sisif²³ îi întrecea pe toți muritorii prin ticăloșia sa și prin mintea-i iscoditoare. Mulțumită harului ce-l avea de a ghici, cercetînd măruntaiele animalelor jertfite, izbutise să descopere totul și să prevestească oamenilor ce se va întîmpla.

Salmoneu²⁴, un om nelegiuit și foarte trufaș, își bătea joc de divinitate, iar faptele sale — le punea mai presus de înfăptuirile lui Zeus. A simțit îndemnul de a pricinui — cu ajutorul unei mașinării pe care o

născocise — un zgomot asurzitor, aidoma cu acela pe care-l face tunetul²⁵. Salmoneu nu aducea jertfe Nemuritorilor și nu prăznuia niciodată marile serbări ale acestora²⁶.

Același Salmoneu avea o fiică, pe Tyro²⁷, care — datorită pielii ei albe și trupului moale, plin de gingășii — a avut parte de numele acesta. (*Excerpta Historica Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta*, 2 (1), pag. 210—211, ed. Boissevain, de Boor, Büttner-Wobst, 1906 sqq.).

7. Într-adevăr, Salmoneu, fiind un om nelegiuit și foarte trufaș, lua în ris divinitatea și susținea că faptele lui întrec înfăptuirile lui Zeus. Pe scurt, el își bătea joc de zei, nevrînd nici să le aducă jertfe, nici să-i prăznuiască prin adunările cele mari în cinstea lor, așa cum obișnuiesc s-o facă ceilalți cîrmuitori. El zămisli o singură fiică, pe Tyro, care — pentru trupul ei moale și plin de gingășie, ca și pentru pielea ei albă — se învrednicise să poarte acest nume. Îndrăgind-o pentru frumusețea ei, Poseidon avu cu ea legături trupești²⁸ și Tyro dădu naștere celor doi feciori : Pelias și Neleu. Fiindcă Salmoneu nu credea că Poseidon îi luase fiicei sale fecioria, o chinuia neîncetat și, în cele din urmă, din pricina necucerniciei sale fuse lovit de pedeapsa divinității. El a fost fulgerat de Zeus, care, în felul acesta, îi puse capăt vieții. Iar cît privește cei doi copii zămisiți de Poseidon cu Tyro, Pelias — care era foarte tânăr — avea să fie izgonit din țara lui de către Mimas, și, pornind în surghiun împreună cu prietenii săi, avea să pună stăpînire, cu ajutorul acestora, pe două insule : Sciathos și Peparethos. Dar, mai târziu, după ce Cheiron²⁹ s-a arătat binefăcătorul său și i-a dăruit o parte din ținutul ce-l stăpînea, Pelias a plecat din insulele amintite de noi, ajungînd regele cetății Iolcos³⁰. Pelias a avut mai multe fiice, dintre care unele au primit un nume după acela al tatălui lor și s-au numit Peliade. Dar cu privire la ele trebuie să ne mulțumim cu acele lucruri pe care noi le-am spus înainte în lucrarea noastră³¹. (*Rhein. Museum*, 34 (1879), pag. 619).

8. Admet³², deosebindu-se de ceilalți muritori prin iubirea lui de dreptate și prin cucernicia de care dădea dovadă, a fost o făptură îndrăgită de zei ; și într-atît l-au prețuit Nemuritorii, încît — atunci cînd Zeus a fost jignit de Apollo — acesta a fost trimis ca slujitor lui Admet.

Am spus că Alcestis a fost singura dintre fiicele lui Pelias care n-a luat parte la nelegiuirea³³ săvîrșită împotriva tatălui său. Pentru cucernicia sa, Alcestis a fost dată de nevastă lui Admet.

Melampus³⁴, bărbat de o neobișnuită cucernicie, ajunsese prietenul lui Apollo. (*Const. Exc.* 2 (1), pag. 211).

9. Bellerophontes³⁵, surghiunit pentru un omor pe care-l săvîrșise fără voia lui, a sosit la Proitos, care se afla în legături de ospetie cu tatăl acestuia. Nevasta lui Proitos se îndrăgostise de Bellerophontes,

pentru că era un tânăr foarte chipeș; dar, fiindcă nu izbutise să-l înduplece a se îndrăgi cu ea, l-a pîrit soțului ei, cum că ar fi încercat s-o siluiască. Iar Proitos, care nu voia să-și ucidă oaspetele, l-a trimis în Licia să ducă o scrisoare socrului său, regelui Iobates. Și, cum primi scrisoarea adusă de Bellerophontes, Iobates — aflînd că Proitos îi scria să-i facă de petrecanie cît mai degrabă oaspetelui său —, deoarece nu voia să-i dea chiar el însuși moartea, i-a poruncit să se ia la luptă cu Himera³⁶, o dihanie a cărei răsufare era de foc. (*Const. Exc.* 3, pag. 197.)

Fragmentele cărții a șaptea

[În următoarele unsprezece cărți³⁷ vom scrie istoria universală a întîmplărilor care încep cu războiul troian și merg pînă la moartea lui Alexandru³⁸ (Diodor 1. 4. 6)]

[În cele șase cărți³⁹ de mai înainte am înfățișat evenimentele care încep cu războiul troian și merg pînă la războiul pe care atenienii au hotărît să-l facă împotriva siracuzanilor⁴⁰ (Diodor 13. 1. 2)]

[În cărțile anterioare am descris evenimentele de la cucerirea Troiei și pînă la sfîrșitul războiului peloponesiac și sfîrșitul hegemoniei atenienilor, o perioadă de timp de șapte sute șaptezeci și nouă de ani⁴¹ (Diodor, 14. 2, 4)]

1. Orfeu a trăit în aceeași vreme cu Heracles, viețuind amîndoi cu o sută de ani înaintea războiului troian. Și, așa cum îmi este dat să citesc în lucrarea lui Orfeu „Despre Pietre“, unde acesta vorbește despre sine, el a trăit cu puțin timp după Helenos — care era cu o generație mai vîrstnic decît Homer. Iar Homer, după cîte citim în poetul ciclic Dionisie⁴², ar fi viețuit — zice-se — în vremea celor două expediții: cea împotriva Thebei și aceea pe care elenii au făcut-o din pricina Helenei. Iar spusele lui Diodor se potrivesc cu ale lui Dionisie, tot așa cum se potrivesc și cele afirmate de nenumărați alții. (Tzetzes, *Hist.* 12. 179—188, ed. Kiessling, Leipzig, 1826).

2. Diodor ne încredințează că Homer a murit înainte de întoarcerea Heraclizilor. (Cramer, *Anecd.* Paris. 2, pag. 227).

3. Aigialeia, nevasta lui Diomede⁴³, se înstrăinase cu totul, nemai-arătînd nici o bunăvoință față de soțul său. În ura ei, s-a purtat nedrept cu acel care-i era bărbat, stîrnindu-i rudele lui să se răzbune pe el. Iar oamenii despre care vorbim, luîndu-l în ajutorul lor pe Egist — de

curînd ajunsese stăpînul Micenei — l-au adus în fața judecării ca să-l osîndească la moarte, învinuindu-l cum că, în ciuda faptului că tatăl său a fost un străin, el punea la cale surghiunirea oamenilor de neam ales din cetate și aducea — în schimb — pe unele dintre rudele sale din Etolia. Și, cum învinuirile mincinoase sînt îndeobște crezute, Diomede, care se temea, a fugit din Argos, împreună cu cei ce voiau să pornească cu dînsul în surghiun. (*Const. Exc. 3, pag. 197*).

4. Pe cînd Troia era cucerită, Enea s-a retras cu vreo cîțiva tovarăși de arme într-un loc ferit al orașului, unde s-a apărut împotriva năvăliților. Apoi, elenii au îngăduit acestora — mulțumită unei încetări vremelnice a luptelor — a-și lua fiecare cît poate din bunurile sale. Toți ceilalți s-au încărcat cu aur, argint sau alte lucruri de mare preț, pe cîtă vreme Enea și-a luat tatăl, care era foarte bătrîn, purtîndu-l pe umeri. Această faptă smulse admirația elenilor, ce-i îngăduiră odraslei lui Anchise să-și ia de-acasă tot ce-ar fi vrut să-și aleagă. Atunci, viteazul nostru luă zeii părintești. Și această nouă alegere a fost și mai lăudată, preamărindu-i virtutea chiar și dușmanii săi. Într-adevăr, Enea dovedise — în mijlocul celor mai mari primejdii și nenorociri — ce grijă poartă de respectul părintesc și cît e de cucernic față de zei. Și iată, prin urmare, de ce se zice că i-a fost îngăduit să iasă slobod din Troia, pornind împreună cu troienii care mai rămăseseră în viață spre locurile alese de ei. (*Const. Exc. 2 (1), pag. 211*).

Eusebiu, Cronica ⁴⁴

Haide acum să luăm aminte la o altă mărturie : aceea a lui Diodor, care — pe scurt — adună, ca într-o vistierie, toate bibliotecile într-una singură ⁴⁵. Într-adevăr, despre istoria romană el scrie — într-a șaptea carte a sa — în următoarele cuvinte :

5. Unii ⁴⁶ dintre istorici s-au înșelat crezînd că Romulus — născut de fiica lui Enea — ar fi fost întemeietorul Romei. De fapt lucrurile stau cu totul altfel. În vremea care s-a scurs între Enea și Romulus au domnit mulți regi, cetatea Romei fiind întemeiată într-al doilea an al celei de-a șaptea Olimpiade. Această întemeiere s-a făcut cu patru sute treizeci și trei de ani după întîmplările de la Troia ⁴⁷. Într-adevăr, Enea ajunsese rege al latinilor după ce trecuseră trei ani de la căderea Troiei, iar după ce acesta domni vreme de trei ani, se făcu nevăzut din mijlocul

oamenilor și au parte de cinstirile Nemuritorilor. După moartea lui Enea, pe tronul lui s-a urcat fiul acestuia — Ascaniu —, care a fost întemeietorul Albei, astăzi numită „Longa“; el i-a dat acest nume după râul căruia pe atunci i se spunea Alba, iar în zilele noastre se numește Tibru. Cu privire la această denumire, Fabius⁴⁸ — acela care a scris istoria celor înfăptuite de romani — ne face cunoscută o altă legendă. Povestește că un oracol i-ar fi prezis lui Enea cum că un animal cu patru picioare avea să-i arate locul unde el trebuie să întemeieze o cetate. Pe când eroul nostru era pe cale să jertfească o scroafă albă, însărcinată, aceasta i-a scăpat din mâini și — urmărită — a fugit pe un deal, unde a fâtat treizeci de porci. Uimit de această ciudățenie și frământînd în minte răspunsul oracolului, Enea s-a hotărît să clădească pe locul acela un oraș. Dar, cum au în timpul somnului o vedenie care, în chip foarte lămurit, îl oprea să facă atunci acest lucru și-a dat seama că primește un îndemn să înalțe cetatea peste treizeci de ani — numărul porcelor ce se născuseră —; și iată pentru ce s-a lăsat de cîte își pusese în gînd să facă. (*Georgios Syncellos*, pag. 366—367, ed. Dindorf, Bonn, 1829).

După ce Enea s-a stins din viață, domnia a luat-o asupra-i fiul său, Ascaniu, care — după treizeci de ani — a înălțat clădiri pe acel deal; iar cetății i-a dat numele de Alba, după culoarea scroafei, deoarece latinii numesc pe cea care este albă „albam“. Și i-a mai dat încă un nume, și anume „lungă“, care pe latinește se spune „longam“, fiindcă lățimea ei era mică, avînd — în schimb — o mare lungime.

La cele de mai sus (Diodor) adaugă :

Ascaniu a făcut din Alba capitala regatului său și a adus sub obla-duirea sa foarte multe așezări⁴⁹ din jurul acesteia. A fost un bărbat vestit și a încetat din viață după ce domnise treizeci și opt de ani. La moartea lui Ascaniu, poporul s-a dezbinat, din pricina faptului că pentru domnie se certau doi bărbați. Într-adevăr, Iulius — întrucît era fiul lui Ascaniu — pretindea că lui i se cuvine domnia părintească, iar Silvius, fratele lui Ascaniu și celălalt fiu al lui Enea, pe care acesta îl zămislise cu Silvia, fiica lui Latinus, — pe cînd Ascaniu era fiul lui Enea de la prima soție, cea din Troia — susținea că lui i se cuvine⁵⁰. Acestui Silvius, după moartea lui Enea, Ascaniu îi întinsese o capcană. Și iată de ce, copil fiind, a fost crescut de niște păstori pe un munte și a fost numit Silvius după numele muntelui latinilor, căruia i se spunea Silva. În lupta dintre cele două tabere, glasurile cele mai multe au fost — în cele din urmă — pentru Silvius, care a primit astfel domnia. Iar Iulius a fost lipsit de puterea domnească, dar a fost *pontifex maximus* și astfel ajuns pe al doilea loc, după rege. Am spus că de la Iulius își trage obîrșia gens Iulia, care dănuie în Roma pînă în zilele noastre⁵¹. Silvius

s-a stins din viață fără să fi săvârșit, în timpul domniei sale, nici un lucru vrednic de luare-aminte, după ce a domnit vreme de patruzeci și nouă de ani. După el, s-a urcat pe tronul său, Enea, căruia i s-a dat porecla de Silvius și care a cîrmuit mai bine de treizeci de ani. Apoi, a domnit vreme de cincizeci de ani Latinus — căruia i s-a spus tot Silvius. Latinus s-a dovedit un rege vrednic, atît în treburile din lăuntrul țării, cît și în război. El a pustiit regiunile învecinate și a întemeiat cele optsprezece orașe vechi, cunoscute odinioară sub numele de „cetăți latine”: Tibur, Praeneste, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Lanuvium, Labici, Scaptia, Satricum, Aricia, Tellenae, Crustumerium, Caenina, Fregelae, Camera, Medullia și Boilum, cetate pe care unii o scriu și Bola. După moartea lui Latinus, a fost ales Silvius, care a domnit treizeci și opt de ani. După el a fost rege Epitus Silvius, vreme de douăzeci și șase de ani. La moartea acestuia, i-a luat locul la domnie, pentru douăzeci și opt de ani, Capys. Apoi, a urmat la tron fiul său, Calpetus, timp de treisprezece ani. Apoi, vreme de opt ani, Tiberius Silvius. Acesta a întreprins o expediție împotriva etruscilor și a fost înghițit de vârtejurile râului Alba, pe cînd voia să-l treacă în fruntea oștilor sale. De aici și-a tras și apa numele de Tibru. După moartea lui Tiberius Silvius, pe latini i-a cîrmuit Agrippa, vreme de patruzeci și unu de ani. I-a urmat la domnie Amulius Silvius, stăpînind nouăsprezece ani. Despre acesta se spune că toată viața lui s-a purtat trufaș și că s-ar fi împotrivit puterii lui Iupiter⁵², într-o întrecere plină de încăpăținare. Într-adevăr, cînd, la vremea strînsului de rod — toamna —, se dezlănțuiau deseori tunete foarte puternice, regele porunca oștilor sale să lovească cu săbiile în scuturi, toți deodată și fără să mai stea pe gînduri; și Amulius Silvius socotea că zgîmotonul sîrnit în felul acesta întrecea pe cel al tunetelor. Dar și-a plătit trufia față de zei, deoarece a murit doborît de trăsnet; iar întreaga lui casă s-a scufundat în Lacul Alban. Pînă în zilele noastre romanii care locuiesc în apropierea lacului arată urmele întîmplării, coloane ce se înalță din lac, ruine ale palatului regesc ce zace în adîncurile apei. După Amulius Silvius, a fost ales Aventius, care a domnit treizeci și șapte de ani. Într-o luptă cu niște vecini ai săi, fiind copleșit de aceștia, s-a retras pe Muntele Aventin, care își trage numele după acela al lui Aventius. Murind el, a fost înlocuit la domnie de fiul său, Procas Silvius, ce cîrmui douăzeci și trei de ani. După moartea acestuia, s-a înscăunat cu de-a sila fiul său mai tînăr, Amulius, în timp ce fratele său bun Numitor, care era mai mare, plecase undeva departe. Amulius a domnit ceva mai mult de patruzeci și trei de ani. A fost ucis de către Remus și Romulus, acei care au întemeiat Roma (Eusebiu, *Cronica*, 1. pag. 284—290, ed. Schöne).

6. După moartea lui Enea, Ascaniu i-a întins o capcană lui Silvius, care era încă un copil. El fusese crescut în munți de niște păstori și primise numele de Silvius, deoarece latinii numeau muntele de acolo Silva. (*Const. Exc.* 3, pag. 197).

7. Romulus Silvius a fost, cât a trăit, un om trufaș și el a cutezat să se ia la întrecere cu divinitatea. Când zeul tuna, regele dădea poruncă ostașilor săi ca, la un anume semn, să lovească în scuturi cu săbiile lor, pretinzînd că zgomotul era mai asurzitor decît al tunetului. Iată de ce a murit lovit de un trăsnet. (*Const. Exc.* 2 (1), pag. 211—212).

[A treia cetate pe care a cucerit-o a fost Meschela⁵³, o cetate foarte mare, colonizată de demult de către elenii care se reîntorseseră de la Troia. Dar noi am vorbit despre acestea în cartea a treia⁵⁴. (*Diodor*, 20. 57. 6).]

[Se povestește că Thessalos⁵⁵, scăpînd de moartea pe care i-o urzise mama lui, a fost crescut la Corint și că, apoi, s-a reîntors la Iolcos, patria lui Iason. Acolo murise de curînd Acast, fiul lui Pelias și, de aceea, întemeiat pe legăturile de rudenie, Thessalos a luat asupra-i domnia care i se cuvenea, iar pe oamenii de sub oblăduirea lui i-a numit tesalieni. Ne dăm bine seama că aceasta nu este singura povestire care vrea să lămurească numele tesalienilor; tradiția oferă mai multe istorisiri, care se bat cap în cap. Dar despre lucrurile acestea vom vorbi la vremea potrivită. (*Diodor*, 4. 55. 2).]

[Heracilizii, ca să se țină de făgăduială, și-au luat gîndul de-a se mai reîntoarce în Pelopones și au pornit-o spre Tricorythos. După ce s-a scurs o vreme, Licymnios a venit cu fiii săi și cu Tlepolem, feciorul lui Heracles, pentru a se așeza la Argos, unde argienii îl primiră binevoitori. Ceilalți Heracilizi însă au rămas la Tricorythos; iar, după un răstimp de cincizeci de ani, se reîntoarseră în Pelopones. Despre isprăvile lor vom vorbi atunci cînd vom ajunge la vremile cînd e mai potrivită o asemenea povestire. (*Diodor* 4, 58, 4—5).]

8. Eusebiu, Cronica⁵⁶

Regii lacedemonienilor, din cărțile lui Diodor

Fiindcă este greu să stabilim cronologia pentru tot răstimpul care începe cu întîmplările de la Troia și sfîrșește cu întîia Olimpiadă⁵⁷ — căci pe acele vremuri n-au fost nici la Atena și nici în alte cetăți magistrăți care să se schimbe an de an —, ne vom sluji pentru aceasta de

regii lacedemonienilor. De la nimicirea Troiei și pînă la cea dintîi Olimpiadă s-au scurt — după spusa atenianului Apolodor⁵⁸ — patru sute și opt ani. Dintre aceștia optzeci de ani au fost pînă la întoarcerea Heraclizilor, iar ceilalți ani cuprind domniile regilor Procles, Euristeu și ale urmașilor acestora. Noi vom înșirui regii pe care i-au dat cele două familii — pe fiecare în parte — pînă la prima Olimpiadă. Euristeu începu șirul regilor într-al optzecilea an după întîmplările de la Troia. El a domnit patruzeci și doi de ani. După el, a domnit un an Agis ; iar Echestratos, treizeci și unu⁵⁹. Au urmat apoi la domnie, cîrmuind treizeci și șapte de ani, Labotas și — după acesta — Dorysthos, care a cîrmuit douăzeci și nouă. Au venit la rînd domnia de patruzeci și patru de ani a lui Archelaos, aceea a lui Teleclos — de patruzeci — și, în sfîrșit, a lui Alcamenos — de treizeci și opt de ani. Într-al zecelea an de domnie a celui din urmă, are loc cea dintîi Olimpiadă, cînd la stadiu a fost biruitor Coroibos din Eleea. Iar din cealaltă familie a domnit, mai întîi, Procles — patruzeci și nouă de ani⁶⁰ —, apoi Prytanis, patruzeci și nouă de ani. Vin la rînd domniile lui Eunomios — de patruzeci și cinci de ani —, a lui Chariclos — de șizeci —, apoi aceea a lui Nicandros — patruzeci și doi — și a lui Teopomp — de patruzeci și șapte. Tot într-al zecelea an al domniei acestuia s-a ținut cea dintîi Olimpiadă. De la năruirea Troiei și pînă la întoarcerea Heraclizilor s-au scurs, în totul, optzeci de ani. (Euseb. *Chron.* 1, pag. 221, ed. Schöne).

9. După ce am înfățișat cu toată grija lucrurile acestea, ne rămîne să vorbim despre Corint și despre Sicyon și să arătăm în ce fel au fost colonizate de către doriene teritoriile acestor cetăți. Cînd s-au reîntors Heraclizii, ei au alungat toate neamurile Peloponesului ; nu însă și pe arcadieni. Iar Heraclizii, cînd și-au împărțit între ei pămînturile aceluia, au pus de-o parte Corintul și teritoriul din vecinătate ; apoi, au chemat — ca să li se alătore — pe Aletes⁶¹ și i-au dat stăpînirea peste aceste meleaguri. Vreme de treizeci și opt de ani cît a ținut domnia lui Aletes, a sporit puterea cetății Corintului, el dovedindu-se a fi un bărbat de mare vază. După moartea lui, au venit — fără întrerupere — la domnie urmașii acestuia, întemeiați pe dreptul celui dintîi născut ; și aceasta s-a întîmplat pînă la tirania lui Cypselos⁶², care a avut loc cu patru sute patruzeci și șapte de ani după întoarcerea Heraclizilor. Ixion, cel dintîi urmaș la domnie al lui Aletes, a domnit treizeci și opt de ani. După el a domnit Agelas, a cărui stăpînire a durat treizeci și șapte de ani. A venit apoi la rînd Prumnis, care a fost rege vreme de treizeci și cinci de ani. Urmașul acestuia a fost Bacchis ; el a domnit tot atîta vreme și a fost cel mai de vază dintre toți regii Corintului de pînă atunci. Și de aceea, urmașii acestuia nu s-au mai numit Heraclizi, ci Bacchizi. Bacchis l-a

avut urmaş pe Agelas, a cărui domnie a durat treizeci de ani. După acesta s-a urcat pe tronul Corintului Eudamos — a cărui stăpînire a ţinut douăzeci şi cinci de ani. Urmaşul lui Eudamos a fost Aristomedes, care a domnit treizeci de ani. Murind, Aristomedes a lăsat domnia fiului său — un copilăş doar —, Telestes. Dar unchiul şi tutorele lui, Agemon, i-a răpit sceptrul pe care-l moştenise şi a stăpînit, în locul său, vreme de şaisprezece ani. S-a urcat apoi pe tron Alexandru, a cărui domnie a ţinut douăzeci şi cinci de ani, fiind ucis de către Telestes, cel care fusese lipsit de puterea regească, pe care o avusese tatăl său. Iar domnia lui Telestes a durat doisprezece ani. După ce şi el a fost ucis de nişte rude, i-a urmat la domnie Automenes, care a stăpînit asupra Corintului doar un an. Apoi, au pus mîna pe cîrmuirea cetăţii Bacchizii, urmaşii lui Heracles — care erau mai mulţi de două sute —, şi au cîrmuit Corintul toţi laolaltă. În fiecare an era ales unul dintre ei ca „prytan“, exercitînd astfel regalitatea. Şi acest fel de cîrmuire a dăinuit vreme de nouăzeci de ani, pînă cînd tirania lui Cypselos⁶³ i-a pus capăt. (Georgios Syncellos, pag. 336—338).

10. În cetatea Cyme a fost un tiran cu numele de Malacos⁶⁴; deoarece bărbatul acesta se bucura de o mare trecere în ochii mulţimii — ponegrindu-i mereu pe oamenii cei mai de vază din cetate — a izbutit în acest fel să ajungă singur cîrmuitor. Iar după ce i-a măcelărit pe cetăţenii cei mai bogaţi şi a pus stăpînire pe averiile lor, Malacos şi-a făcut rost de o armată de mercenari; şi ajunse spaima cetăţenilor din Cyme. (*Const. Exc.*, 2 (1), pag. 212).

[În cele din urmă, după întoarcerea Heraclizilor, argienii şi lacedemonienii au trimis colonii, pe care le-au statornicit pe cîteva alte insule, ocupînd şi insula Creta, pe unde au colonizat cîteva oraşe — împrejurări despre care vom povesti în amănunt la vremea potrivită. (*Diodor*, 5, 80, 3).]

[După ce Troia a fost cucerită, carienii — sporindu-le mereu puterea — au ajuns stăpîni ai mării şi au supus Insulele Ciclade. Pe unele din aceste Ciclade ei le-au adăugat stăpînirii lor, după ce mai întii izgoniseră din ele pe cretanii care locuiau acolo; pe celelalte însă le-au ocupat împreună cu acei cretani care fuseseră pînă atunci locuitorii insulelor. Mai apoi, cînd puterea elenilor a crescut, cele mai multe dintre Insulele Ciclade au fost colonizate de ei, iar barbarii carieni au fost alungaţi. Însă despre aceste lucruri vom povesti cu de-amănuntul la vremea potrivită. (*Diodor*, 5, 84, 4).]

Din aceleași scrieri ale lui Diodor, pe scurt, despre intervalele de timp în care Stăpînii Mării au deținut supremația maritimă.

Au stăpînit marea după războiul troian :

1. lidienii și meonii	92 ani
2. pelasgii	85 ani
3. tracii	79 ani
4. rodienii	23 ani
5. frigienii	25 ani
6. ciprioții	33 ani
7. fenicienii	45 ani
8. egiptenii	— ani
9. milesienii	18 ani
10. ⁶⁶	— ani
11. lesbienii	68 ani
12. foceenii	44 ani
13. samienii	— ani
14. lacedemonienii	2 ani
15. naxienii	10 ani
16. eretrieni	15 ani
17. eginetii	10 ani

pînă cînd Xerxe ⁶⁷ a trecut pe celălalt mal ⁶⁸. (Eusebiu, Cronica 1, pag. 225).

12. Atît de mare era virtutea lui Licurg ⁶⁹ încît, venind acesta odată la Delfi, Pitia l-a întîmpinat cu următoarele versuri : „Intri în templul meu cel bogat, o Licurg, prieten al lui Zeus și al tuturor celor ce-și au lăcașul pe Olimp. Eu stau în cumpănă dacă să te salut ca pe un zeu sau ca pe un muritor. Socot mai de grabă, o Licurg, că ești o zeitate. Tu vii să-mi ceri o leguire bună, iar eu îți voi încredința una pe care nici o cetate nu o va mai avea“. Tot Licurg, întrebînd-o pe Pitia pentru a afla care sînt legile cele mai de folos pe care le-ar putea întocmi pentru spartani, aceasta i-a răspuns : „Acele legi care-i vor obliga pe unii să cîrmuiască așa cum se cuvine, iar pe alții să fie supuși“. Apoi, Licurg a mai întreat-o cum să facă spartanii pentru a cîrmui bine și în ce chip mai nimerit ar putea ei să se supună poruncilor. Licurg primi de la

Pitia următorul oracol : „Sînt două cărări, foarte depărtate una de cealaltă : una te duce la slăvita locuință a vieții slobode, pe cîtă vreme cealaltă îți îndreaptă pașii către lăcașul robiei, de care fug muritorii. Pe una din aceste cărări mergi bizuindu-te pe bărbăție și pe atît de rîvnita înțelegere. Pe această cărare călăuziți-vă supușii ! Cealaltă însă este aceea pe care o străbați mînat de îngrozitoarea vrajbă și de amăgirea cea plină de slăbiciuni. Trebuie să te ferești cît poți de aceasta“. Lucrul de căpetenie pe care ni-l spune oracolul amintit este că omul trebuie să arate cea mai mare grijă pentru înfăptuirea bunei înțelegeri și pentru a se dovedi viteaz, fiindcă numai prin aceste două însușiri poate fi ocrotită viața slobodă, fără de care nici un folos nu se dobîndește ; căci omul — supus poruncilor altuia — ajunge să aibă parte din tot ce mulțimea socotește a fi folositor. Toate aceste îndemnuri se îndreaptă către cîrmuitori și nu către supuși. Așa stînd lucrurile, dacă cineva vrea să dobîndească pentru sine și nu pentru alții bunuri, se cere ca înainte de toate să fie slobod. Dar oracolul poruncește muritorilor să se preocupe de amîndouă ⁷⁰ aceste lucruri, pentru că unul fără celălalt n-ar putea fi de folos omului care l-ar fi dobîndit. Într-adevăr, la ce-i ajută omului vitejia cînd el trăiește în dezbinare cu semenii săi ? Sau la ce bun să trăiască în foarte bună înțelegere cu ceilalți oameni, cînd este un fricos ? Același Licurg a venit de la Delfi aducînd un oracol în privința setei de arginți, oracol pe care tradiția l-a prefăcut într-o zicală : „Setea de bani — și nimic altceva — va aduce năruirea Spartei“. Și Pitia i-a mai spus lui Licurg un oracol ⁷¹ despre ocîrmuirea statului așa : „Din locul cel mai de taină al îmbelșugatului său templu, regele Apolo — cel cu plete aurii și arcul de argint, departe țintitorul — ne povățuiește : Regii îndrăgiți de zei și în grija căroră Nemuritorii au încredințat soarta plăcutei cetăți a Spartei, cum și bătrînii vrednici de cinste, să aibă cei dintîi loc în Sfat. Iar oamenii din popor să îndeplinească îndreptățile porunci ale legilor, rostind lucruri frumoase și să-vîrșind tot ceea ce este drept. Să nu dea povețe strîmbe cetății ! Și norodul Spartei va arăta că-i și puternic și hotărît. Iată, prin urmare, cele ce Phoibos Apollon a vrut să dea în vileag cetății“.

Acei care nu se vădesc cucernici față de zei arată că vor fi și mai nedrepti față de oameni. (*Const. Exc.*, 4, pag. 272—274).

Păzind legile lui Licurg, lacedemonienii au ajuns din oameni neînsemnați ce fuseseră mai înainte cel mai puternic neam al elenilor, iar întîietatea lor în Elada și-au păstrat-o mai bine de patru sute de ani ⁷². Dar, mai tîrziu, pentru că lăsaseră să slăbească încetul cu încetul puterea fiecăruia dintre așezămintele lor, trăindu-și ei viața în desfătări și rămînînd nepăsători — ba chiar pînă într-atît de corupți, încît începură

să folosească moneda și să strângă bogății — lacedemonienii și-au pierdut întâietatea.

13. Temenos⁷³, căruia prin tragere la sorți îi revenise teritoriul Argosului, a năvălit în fruntea oștilor în țara vrăjmașilor săi. În timpul acestui război, care se cam lungise, el nu a încredințat fiilor săi locuri de conducere; în schimb, l-a pus pe soțul fiicei sale, pe Deiphontes⁷⁴, — pe care-l privea cu cea mai mare bunăvoință — să îndeplinească unele însărcinări care trebuiau să-i aducă cea mai mare faimă. Și iată, așadar, de ce fiii lui Cissos, Phalces și Cerynes, mîniindu-se pe el, au pus la cale să-i întindă o capcană prin mijlocirea unor răufăcători. Dar nu i-au putut îndupleca și, din această pricină, l-au pîndit ei înșiși pe tatăl lor, lîngă un rîu. N-au izbutit, totuși, să-l ucidă, ci doar să-l rănească; și — apoi — au luat-o la fugă. Argienii, pentru că primiseră multe lovituri în războiul pe care împreună cu regele lor îl purtaseră împotriva lacedemonienilor și fiind siliți să dea înapoi arcadienilor țara care fusese a acestora din moși-strămoși, și-au îndreptat dojana împotriva regelui — de vreme ce el înapoiase celor ce se surghiuniseră pămîntul acela, în loc să-l împartă argienilor. Poporul răzvîrîindu-se și, în deznădejdea lui, ridicînd mîinile împotriva cîrmuitorului, acesta fugi la Tegeea, unde își duse viața covîrșit de cînstirile pe care i le dădeau cei care primiseră de la el binefaceri. (*Const. Exc.* 2, pag. 197—198).

14. Domnia regilor a durat la argieni cinci sute patruzeci și nouă de ani, așa cum ne-o spune în istoria sa preainvățaatul Diodor (*Malalas*, pag. 68).

15. Eusebiu. Cronica⁷⁵

După ce s-a sfîrșit domnia asirienilor, odată cu moartea lui Sardana-pal, care a fost ultimul lor rege⁷⁶, a început perioada macedonenilor. Înaintea celei dintii Olimpiade, Caranos⁷⁷ — dornic de a-și spori puterea — și-a strîns oști din Argos și din celelalte ținuturi ale Pelopone-sului, pornind să facă război împotriva țării macedonenilor. S-a întîm-plat însă, în aceeași vreme, ca regele oreștilor să aibă și el de dus un război cu vecinii săi, care se numesc eorzi. Acesta l-a rugat pe Caranos cu multă stăruință să-i vină în ajutor, făgăduind să-i dea jumătate din țara sa, dacă împrejurările vor fi iarăși prielnice pentru orești. Și, cum regele oreștilor și-a ținut făgăduiala, Caranos a luat în stăpînirea sa acele meleaguri, cîrmuindu-le vreme de treizeci de ani. După ce Caranos s-a stins din viață împovărat de ani, i-a urmat la domnie fiul său — cu numele de Coinos — și el a domnit treizeci și doi de ani. După acesta

a fost rege Tyrimmas, vreme de patruzeci și trei de ani. A ajuns, apoi, la cîrma statului Perdiccas⁷⁸, care a domnit patruzeci și opt de ani. Dornic să-și sporească stăpînirea, a trimis o solie la oracolul din Delfi.

Și după ce (Diodor) mai scrie vreo cîteva cuvinte, el adaugă la cele arătate pînă atunci :

Perdiccas a domnit patruzeci și opt de ani și a lăsat domnia lui Argaios⁷⁹. După o cîrmuire de treizeci și unu de ani, i-a urmat la tron Filip, care a domnit treizeci și trei de ani. I-a urmat la cîrma țării Aeropas. După domnia de douăzeci de ani a acestuia a primit sceptrul Alceatas, care a cîrmuit Macedonia vreme de optsprezece ani și a lăsat-o lui Amyntas. După ce acesta a stăpînit patruzeci și nouă de ani, a urmat la tron Alexandru, care a fost rege patruzeci și patru de ani. Urmașul lui a fost Perdiccas, care a domnit douăzeci și doi de ani. Au domnit apoi Arhelau șaptesprezece ani, Aeropos șase ani, Pausanias un an, Ptolemeu trei ani, Perdiccas cinci ani, Filip douăzeci și patru de ani. Iar Alexandru vreme de mai bine de doisprezece ani s-a războit cu perșii. Printr-o astfel de genealogie, istorici cărora li se poate da crezare duc șirul regilor Macedoniei pînă la Heracles. De la Caranos, care a fost întîiul rege al tuturor macedonenilor și pînă la Alexandru — cel care a supus melea-gurile Asiei — se numără douăzeci și patru de regi. Anii care s-au scurs în acest răstimp sînt patru sute optzeci. (Euseb., *Chron.* 1, pag. 227).

16. Voind Perdiccas (I) să-și întindă stăpînirea, a consultat oracolul de la Delfi. Pitia i-a trimis următorul răspuns : „Stăpînirea asupra unui pămînt îmbelșugat o au regii din strălucitul neam al lui Temenos. Lor le-a încredințat-o Zeus, purtătorul egidei. Dar, hai ! Grăbește-te spre Botteis, cîmpia unde pasc multe turme. Acolo vei zări capre⁸⁰ albe, cu coarne care strălucesc. Ele dorm pe cîmpie. Jertfește-le chiar în acel loc preafeciorilor Nemuritori și, tot acolo, întemeiază o cetate.” (*Const. Exc.* 4, pag. 274).

17. Genealogia lui Caranos este arătată în felul următor. (Așa ne-o spun Diodor și cei mai mulți dintre istorici, printre care este și Teopomp) : Caranos a fost ylästarul lui Pheidon, care era feciorul lui Aristodamidas, al cărui tată a fost Merops, fiul lui Thestios, el însuși fiu al lui Cissios, fiul lui Temenos, fiul lui Aristomachos, fiul lui Cleodaios, fiul lui Hyllos, fiul lui Heracles. Sînt însă unii autori care dau altă genealogie — ne-o spune Diodor. Ei afirmă despre Caranos că era feciorul lui Poias, fiul lui Cresus, fiul lui Cleodaios, care era fiul lui Euribiade, fiu al lui Deballos, fiul lui Lachares, fiul lui Temenos. Acesta din urmă este chiar acel care s-a reîntors în Pelopones. (*Georgios Syncellos*, pag. 499).

Fragmentele cărții a opta

Fiindcă neamul eleenilor⁸¹ sporise foarte mult ca număr și era cîrmuit de legi drepte, lacedemonienii priveau cu ochi răi înălțarea lor. De aceea i-au determinat să ducă o viață bine orînduită și pașnică, pentru ca — bucurîndu-se de binefacerile păcii — să nu se priceapă în trebile războiului. Ba chiar, cu învoirea aproape a tuturor eleenilor, i-au închinat pe eeleni lui Zeus. Iată pentru ce eleenii n-au luat parte nici la războiul împotriva lui Xerxe, ci au fost scutiți de această îndatorire, fiindcă aveau grija să-l cinstească pe zeu. Chiar și la războaiele pe care neamurile elene și le-au făcut unul altuia, nimeni nu le-a prilejuit vreo supărare, deoarece cu toții erau foarte doritori ca ținutul și cetatea eleenilor să fie privite ca sacre și să rămînă un refugiu de neatins. Mai apoi însă, după multe generații, au pornit și eleenii să lupte împreună cu alții ori s-au războit singuri împotriva dușmanilor, după cum au vrut. (*Const. Exc. 2 (1)*, p. 212—213).

Eleenii n-au luat de loc parte la războaiele pe care eleenii le-au dus laolaltă. Într-adevăr, cînd Xerxe a venit cu oștile sale în Elada — cu atîtea zeci de mii de oameni —, neamurile care luptau cot la cot i-au scutit pe eeleni de obligațiile militare⁸², întrucît comandanții au crezut mai de folos ca ei să se îngrijească de cinstirea datorată zeilor : socoteau aceia ca eleenii vor face astfel un lucru mai de folos ! (*Const. Exc. 4*, pag. 274).

2. Rheel Silvia nu i-a fost îngăduit să îmbrățișeze un bărbat, nici chiar în taină. Într-adevăr, nimeni nu avea să fie atît de nebun, încît pentru o plăcere de o clipă să-și pună în joc fericirea întregii sale vieți. (*Const. Exc. 4*, pag. 274).

3. Lui Numitor⁸³ îi luase domnia însuși fratele său Amulius, regele albanilor. Dar cînd, împotriva așteptărilor acestuia, Numitor și-a recunoscut nepoții, pe Remus și Romulus, el i-a întins o capcană fratelui său, cu gînd de a-l ucide. Și Numitor își aduse la îndeplinire planul. Chemînd la sine pe păstori, a pornit împreună cu ei spre palatul regesc și au pătruns toți cu de-a sila, omorîndu-i pe acei care cutezau să li se împotrivescă ; și — mai tîrziu — chiar pe Amulius însuși l-au ucis. (*Const. Exc. 3*, pag. 198).

4. Cînd acești copii lepădați (Romulus și Remus) au ajuns, cu vremea, la vîrsta bărbăției, ei întreceau prin frumusețe și vînjoșie pe oamenii timpului lor. Iată, deci, ceea ce îi făcu pe toți păstorii să se simtă în siguranță, fiindcă Romulus și Remus erau în stare să-i alunge ușor pe

tîlharii care aveau obiceiul să-i prade. Și i-au ucis pe mulți dintre cei care-i atacau, iar pe alții i-au prins de vii. Dar, în afară de faima pe care Romulus și Remus și-au făcut-o în această privință, toți păstorii din vecinătate aveau de ce să-i îndrăgească, de vreme ce amîndoi stăteau la sfat cu ei. Se purtau cu aceștia modest și foarte binevoitor — de cîte ori îi rugau ceva. Iată pricina pentru care, siguranța tuturor atîrnînd de Romulus și de Remus, cei mai mulți li s-au supus și au făcut tot ceea ce au poruncit ; iar ei se grăbeau să alerge acolo unde li se spunea (*Const. Exc.* 2 (1), p. 213).

Cînd Remus și Romulus cercetau zborul păsărilor, ca să hotărască locul unde trebuie înălțată cetatea și cînd s-a ivit un semn prielnic⁸⁴ pentru Romulus, se povestește că, uimit, Remus i-a strigat fratelui său : „În această cetate adeseori sfaturile foarte prost inspirate vor avea parte de un sfîrșit bun.“ Într-adevăr, Romulus trimisese în chip nesocotit un vestitor și — cît îl privea pe el — greșise cu totul. Dar norocul îndreptase greșeala săvîrșită de Romulus din nepricepere⁸⁵. (*Const. Exc.* 4, p. 274).

6. Romulus, clădind Roma, s-a grăbit să înconjoare cu un zid Muntele Palatin, ca să împiedice pe locuitorii din jur să încerce a zădărnici lucrarea. Remus însă, necăjit pentru că n-avusese parte să fie el cel dintîi și pizmuindu-și fratele pentru norocul său, dădea tîrcoale lucrătorilor și le spunea cuvinte de ocară. Le arăta că șanțul era prea strîmt ca să poată ocroti cetatea și că vrăjmașii îl vor trece ușor. Iar Romulus, înfuriindu-se, i-a răspuns : „Poruncesc tuturor cetățenilor să-l pedepsească pe omul care cutează să treacă șanțul“. Și, cum Remus iarăși își bătuse joc de lucrători, zicîndu-le că șanțul lor este prea strîmt și că vrăjmașii vor putea lesne să-l treacă — după cum nici lui nu-i era greu ca să-l treacă — „sări peste el. Dar printre acei care lucrau la șanț se afla un oarecare Celer ; acesta, tîindu-i vorba, rosti : „Am să-l pedepsesc pe omul care a călcat porunca regelui, ca să-i dau eu ascultare.“ Cuvîntînd astfel, Celer a ridicat hîrlețul și l-a izbit pe Remus în cap. (*Const. Exc.* 4, p. 274—275).

7. Polychares⁸⁶ din Mesena, un om foarte bogat și de aleasă viță, a încheiat cu spartanul Euaiphnos o înțelegere ca să-și adune turmele să pască laolaltă. Pentru că Euaiphnos luase asupra-i grija și paza lor, a fost ispitit să făptuiască o înșelătorie ; dar planul lui a fost dat pe față ! Într-adevăr, vînzînd unor negustori cîțiva păstori și un număr de boi, cu legămînt că vor fi duși peste graniță, a pretins că fuseseră luați cu de-a sila de tîlhari. Neguțătorii, care trebuiau să plutească spre Sicilia — înconjurînd Peloponesul —, au fost siliți de o furtună să arunce ancora. În timpul nopții, păstorii au coborît din corabie și au luat-o la sănătoasa, bizuiți pe împrejurarea că melegurile le erau cunoscute.

După ce au ajuns în Mesena și au dezvăluit stăpînului lor întregul adevăr, Polychares i-a ascuns și a trimis să fie chemat din Sparta omul pe care și-l luase tovarăș. Cum însă Euaiphnos susținea cu tărie că unii dintre păstori fuseseră răpiți de tâlhari, iar ceilalți muriseră, Polychares i-a adus pe toți în fața lui ca să-i poată vedea. Infricoșat și văzîndu-se dat de gol, Euaiphnos se rugă de Polychares să-l ierte și-i făgădui, cu toată puterea de convingere, să-i înapoieze boii, voinđ astfel să iasă din încurcătură. Polychares, care voia să respecte legăturile de ospitalitate ce-l legau de Euaiphnos, s-a lăsat înduplecat să-i tănuiască fapta și l-a trimis pe fiul său împreună cu spartanul, pentru a primi despăgubirea cuvenită. Dar Euaiphnos nu și-a mai amintit de cele făgăduite și l-a ucis pe tînărul care trebuia să-l însoțească la Sparta. Peste măsură de mînios din pricina acestei nelegiuiri a lui Euaiphnos — care făptuise lucruri atît de cumplite —, Polychares ceru spartanilor să-i fie dat pe mînă vinovatul. Dar ei nu plecară urechea la vorbele lui, și trimiseră la Mesena pe feciorul lui Euaiphnos cu un răvaș în care stătea scris că Polychares era cel ce trebuia să vină la Sparta, în fața eforilor și a regilor, pentru a-și susține învinuirea și a se plînge de cele pătimate. Acum Polychares avea prilejul să răspundă la rău prin rău : el îl ucise pe tînăr și răvași cîmpiiile Spartei. (*Const. Exc. 2. (1), p. 213—214*).

8. Fiindcă urlau⁸⁷ cîinii — și asta părea că e o piază rea — mesenienii își pierduseră orice nădejde ; atunci, veni în fața norodului unul dintre bătrînii lor și îndemnă mulțimea să nu ia în seamă prorociile pripite. „De vreme ce chiar în viața lor prorocii cad în fel și chip de greșeli, cum mai pot ei să prevadă ce se va întîmpla ?” — spunea acesta. Și mai spunea : „În împrejurarea de față, cum se poate ca niște oameni să cunoască acele lucruri pe care numai Nemuritorii sînt în stare a le ști ?” Bătrînul despre care vorbim i-a îndemnat pe mesenieni să trimită un sol la Delfi, iar răspunsul Pitiei a fost acesta : „Jertfiți o fecioară din casa Aipytizilor ! Iar dacă aceea pe care sorții o vor fi hotărît nu va putea să fie adusă prinos Nemuritorilor, va trebui să aduceți jertfă — din același neam — o altă fecioară, pe care părintele său are s-o dea de bună voie. Făcînd voi lucrurile acestea, veți birui în războiul pe care-l duceți și veți fi stăpîni”. ...Dar⁸⁸ nici o slavă, oricît ar fi fost ea de mare, nu avea în ochii părinților aútă greutate cît avea viața copiilor lor. Într-adevăr, mila pe care o trezea gîndul la soarta celor de-un sînge cu ei se strecura în inimile fiecăruia. Și toți vedeau cu ochii minții felul cum va fi răpusă copila ; dar, totodată, se îngrozeau să nu fie socotiți trădători, dacă nu dădeau de bună voie morții pe odrasla lor. (*Const. Exc. 4, p. 275*).

9. El⁸⁹ a căzut în greșeli nevrednice de faima lui. Căci puterea iubirii este atît de mare, încît ea poate să-i prăbușească pe tineri, mai ales

pe cei ce se fălesc cu vînjoșia lor. De aceea, oamenii din vechime care au încredințat scrisului legende l-au închipuit pe Heracles — cel nebirit de nimeni — înfrînt doar de puterea dragostei. (*Const. Exc.* 4, p. 276).

10. Archias⁹⁰ din Corint se îndrăgostise de tînărul Acteon. Mai întîi i-a trimis acestuia pe un om de-al lui, ca să-i facă minunate făgăduieli. Dar el n-a izbutit să-și atingă ținta și nu l-a înduplecat; aceasta datorită marii onestității a părintelui lui Acteon și cumințeniei copilului. Atunci, Archias și-a adunat pe cei mai mulți dintre prieteni, ca să biruie prin silnicie pe tînărul a cărui recunoștință n-o putuse dobîndi și care nu plecase urechea la rugămințile lui. În cele din urmă, îmbătîndu-se împreună cu acei care se însoțiseră cu el pentru a-i aduce la îndeplinire gîndul, Archias a fost împins de patima sa la o nebunie atît de mare, încît s-a năpustit — împreună cu tovarășii săi — în casa lui Melissos, ca să-i înșface fiul. Dar tatăl lui Acteon s-a împotrivit, ajutat de bărbații ce locuiau sub același acoperămint; și lupta se desfășură — din amîndouă părțile — cu o mare furie. În vremea încăierării, flăcăiandrul s-a stins din viață, fără ca cineva să fi băgat de seamă — în mîinile celor ce luptau pentru el. Dacă însă am privi mai de aproape întîmplarea aceasta atît de neobișnuită, ar trebui să deplîngem nenorocirea sarmănului băiat și să considerăm, plini de uimire, neașteptata întorsătură a Soartei. De bună seamă tînărul a pierit în același chip ca și omul⁹¹ al cărui nume îl purta, amîndoi pierzîndu-și viața la fel: uciși de acei de la care trebuiau să aștepte cel mai mare ajutor.

11. Agatocle⁹² fusese ales să supravegheze construirea templului Ateinei, ce a fost înălțat pe însăși cheltuiala sa. Făcuse rost de cele mai frumoase pietre cioplite, pe care le-a întrebuițat să-și clădească o casă foarte costisitoare. Dar acest lucru a stîrmit nemulțumirea zeiței; și ea l-a izbit cu trăsnetul. Astfel, Agatocle a fost mistuit în flăcări, în propria-i locuință. Geomorii⁹³ au hotărît că bunurile lui sînt ale statului, măcar că moștenitorii aceluia susțineau și dovedeau că Agatocle nu-și însușise nimic din banii închinați zeității sau din aceia ai obștei. Ei au consacrat casa lui zeilor, iar pe oameni i-au oprit de a intra în ea. Este numită și astăzi „casa care a fost lovită de trăsnet”. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 214—215).

12. Întîmplîndu-se acestea, regele⁹⁴ [Euphaes al Meseniei], întremat după rănile primite, hotărî o răsplată pentru cel mai viteaz dintre ostașii săi. Doi oameni s-au încumetat să pretindă această răsplată, amîndoi avînd cu ce să se fălească. Unul dintre ei, Cleonnis, îl ocrotise — într-adevăr — cu scutul său pe regele căzut și ucisese opt spartani care îl asaltau. Printre aceștia erau și două vestite căpetenii. Iar după ce el i-a

răpus pe toți aceștia, le-a luat armurile, pe care le-a încredințat tovarășilor săi de luptă, ca să aibă cu ce-și dovedi vitejia, când avea să vină la judecată. În sfârșit, Cleonnis se prăbușise plin de răni, pe care — toate — le primise în partea din față a trupului, vădind neîndoios că nu dase îndărăt în fața nici unuia dintre vrăjmași. Cît despre Aristomenes — celălalt viteaz —, acesta a ucis în lupta care s-a dat în jurul regelui cinci lacedemonieni, luîndu-le armurile, chiar atunci cînd dușmanii se năpustiseră asupra lui. Aristomenes și-a ferit trupul de orice lovitură și, după ce a ieșit din luptă, pentru a se înapoia în cetate, a mai săvîrșit o ispravă pe drept cuvînt laudată. Deoarece Cleonnis, vlăguit din pricina rănilor, nu putea să meargă singur și nici măcar sprijinit, Aristomenes — cu toată armura lui — l-a urcat pe umerii săi și l-a dus astfel în cetate, deși Cleonnis îi întrecea pe toți prin mărimea și vînjoșia trupului. Simțindu-se — datorită isprăvilor amintite — îndreptățiti să primească răsplata, cei doi au venit în fața regelui. Acesta s-a așezat pe scaunul său de judecată, alături de căpeteniile oștilor — după cum cerea legea. Cleonnis a luat cuvîntul și a vorbit în felul următor : „Am să țin o cuvîntare scurtă despre răsplata ce se dă acum vitejiei. Judecătorii noștri sînt acei care au văzut și destoinicia unuia și a celuilalt. Trebuie să vă amintesc că noi amîndoi am luptat împotriva aceluiași vrăjmași, în același timp și în același loc. Dar nu poate fi nici o îndoială că bărbatul care, în aceleași împrejurări, a ucis un mai mare număr de dușmani, va trebui să biruie și cînd este vorba de-a ști cui i se cuvine răsplata. Dealtminteri trupurile noastre vă vor arăta fără umbră de îndoială care dintre noi doi este mai presus în luptă. Unul s-a retras plin de răni primite din față, pe cîtă vreme celălalt nici măcar n-a fost atins de fierul vrăjmaș și nu a simțit puterea tăișului : el s-a retras dintr-o luptă atît de înverșunată ca și cum ar fi plecat de la o mare sărbătoare. Aristomenes s-ar putea socoti mai norocos decît mine, dar nu mai viteaz. Ar fi o nedreptate ! Nici nu mai încape vorbă că omul al cărui trup a fost atît de greu rănit, cum vedeți, nu s-a cruțat, ci — dimpotrivă — s-a dăruit cu totul pentru izbăvirea țării. În schimb, cel ce în încheștarea de atunci, cînd era înconjurat de atîtea primejdii, a putut să-și păstreze trupul neatins s-a străduit să se ferească de pierzanie. Căci ar fi absurd ca acei cărora le-a fost dat să vadă lupta să creadă că bărbatul care a ucis vrăjmași mai puțini și a înfruntat cu trupul său într-o mai mică măsură primejdiile va fi așezat mai presus de acela care — și într-o privință și în cealaltă — este vrednic de întîiul loc. Cînd scoți din luptă un trup sleit de răni, dedeșteți, de bună seamă, o vînjoșie mare ; nu poți spune însă că ești un viteaz. Am vorbit îndeajuns în fața voastră, de vreme ce întrecerea ce are loc acum nu este o întrecere a cuvîntărilor, ci a fapte-

lor". Vorbind la rîndul lui, Aristomenes a rostit cele ce urmează : „Sînt de-a dreptul uimit văzînd că nu izbăvitorul cere răsplata celei mai mari vitejii, ci acel care a fost izbăvit. Nici nu mai încape vorbă : el ori îi socotește pe judecători niște năîngi, ori își închipuie că judecata lor atîrnă de cuvintele ce se rostesc aici și nu de isprăvile ce s-au săvîrșit pe cîmpul de luptă, unde ne-am dat măsura puterilor. Se va vedea însă nu numai că Cleonnis este mai prejos în ce privește bărbăția, dar și că, față de mine, este un nerecunoscător. Căci, omițînd să enumere faptele vitejești săvîrșite de el, le-a defăimat pe ale mele și a rîvnit astfel la mai mult decît ar avea dreptul. Măcar că era dator să-mi arate cea mai mare recunoștință pentru că l-am scăpat de la moarte, el încearcă, din pizmuire, să-mi răpească slava strălucitelor mele fapte. Eu, unul, mă învoiesc că, în mijlocul primejdiilor pe care le-am înfruntat atunci, am fost un norocos ; dar și mai înainte vreme am vădit că sînt ostaș viteaz. Dacă m-aș fi ferit de atacul dușmanului și din această pricină n-aș fi fost rănit, s-ar cădea să mi se spună că sînt un mișel, iar nu om fericit, că nu am dreptul să cer răsplata cuvenită celor mai strălucite fapte, dar sînt sortit pedepselor hotărîte de lege. Cum însă am luptat în întîiele rînduri și i-am măcelărit pe vrăjmași, fără a fi fost atins de loviturile lor, sînt îndreptățit să spun nu numai că am avut noroc, dar că sînt un ostaș de seamă ; căci ori vitejia mea i-a înfricat pe dușmani, în așa fel încît n-au cutezat să mă înfrunte, învrednicindu-mă prin spaima ce le-am vîrît-o în oase de cele mai mari laude, ori, cînd — vrăjmașii stîndu-mi împotriva — au fost loviți de mine cu avînt și se prăbușeau morți la pămînt, eu am știut să mă feresc de loviturile lor ; și, atunci, s-ar putea spune despre mine că sînt, deopotrivă, viteaz și om cuminte. Într-adevăr, bărbatul care într-o luptă pe viață și pe moarte știe să măsoare prevăzător primejdiile este înzestrat cu virtuți trupești și sufletești. Dar temeiurile pe care le înfățișez aici sînt pentru niște oameni mai de ispravă decît potrivnicul meu. Cînd îl căram în spate pe Cleonnis, ce-și pierduse orice vlagă, ca să-l scot din luptă și să-l duc în cetate, păstrîndu-mi totodată și armura, mi-am închipuit că avea să mă judece cu duhul dreptății. Dacă nu mi-ar fi păsat de el, fără îndoială că astăzi Cleonnis n-ar fi avut cum să pretindă că lui i se cade răsplata pentru cea mai mare vitejie ; el n-ar fi putut înjosi o binefacere atît de însemnată, spunînd că fapta săvîrșită de mine nu este cine știe ce lucru și că eu l-am scăpat atunci cînd dușmanii încetaseră să mai lupte. Dar cine nu știe că adeseori vrăjmașul — după ce a părăsit cîmpul de luptă — obișnuiește a se reîntoarce ca să dea pe neașteptate atacul și că, folosindu-se de acest vicleșug, poate dobîndi izbînda ? Am vorbit îndeajuns și cred că n-ați avea nevoie de-o cuvîntare mai lungă." După cele rostite

de către Aristomenes, judecătorii s-au învoit că răsplata celei mai mari viteji i se cuvine lui. (*Codic. Vatic. 1354* ; cf. Jacoby, F. Gr. Hist. 2 B, p. 513—514).

13. (Lacedemonienii) și-au redobândit astfel curajul. Căci oamenii care, din copilărie, sînt deprinși să fie viteji și răbdători au nevoie — atunci cînd Soarta i-a năpăstuit — doar de un cuvînt pentru a-și recăpăta destoinicia. Dar nici mesenienii nu se lăsau mai prejos, ci rămîneau îndrăzneți și încrezători în puterile lor. Lacedemonienii, biruiți de mesenieni, au trimis un sol spre a consulta oracolul din Delfi. Iar Pitia le-a dat următorul răspuns : „Phoibos îți poruncește ca, în lupte, să nu ai încredere numai în brațul tău. Fiindcă poporul mesenienilor și-a dobîndit prin vicleșuguri pămîntul pe care-l are, tot vicleșugurile îl vor face să-l piardă“. Oracolul acesta voia să spună că nu trebuie să lucrezi folosindu-te doar de putere, ci că îți poți îndeplini gîndul și prin întrebuintărea șireteniei... (*Const. Exc. 4*, p. 276).

14. [Numa] Pompilius, regele romanilor, și-a petrecut întreaga viață în chip pașnic. Se povestește că el fusese ucenicul lui Pitagora și că legile pe care le-a statornicit, privitoare la slăvirea zeilor, le primise de la învățătorul său, împreună cu multe alte cunoștințe. În felul acesta el ajunsese un om de mare vază și fusese ales rege, cu toate că era doar un străin. (*Const. Exc. 2 (1)*, p. 215).

15. Chiar dacă voim, nu vom putea să dăm divinității cinstirea pe care o merită. Și, atunci, trebuie cel puțin să ne arătăm recunoscători pe măsura puterilor noastre. Căci ce nădejdi am mai avea pentru restul vieții, dacă săvîrșim greșeli față de zei, cînd nu este cu putință ca lor să le scape fărădelegile oamenilor ? Cum la ei totul este nepieritor — atît binefacerea cît și pedepsele —, fără doar și poate mînia Nemuritorilor este veșnică, cum veșnică este și bunăvoința lor...

Deosebirea între viața celor necucernici și a celor evlavioși este atît de mare încît cei dintîi așteaptă încrezătorii împlinirea rugilor pe care ei le înalță divinității, pe cîtă vreme ceilalți nu așteaptă decît blestemele oamenilor care-i vrăjmășesc...

Și, îndeobște, dacă dăm sprijin acelor dușmani ai noștri care se refugiază la altare și dacă păstrăm neatînse chezașiile pe care le-am dat sub jurămînt celor împotriva cărora ne războim, cum că nu le vom face nici o nedreptate, ce rîvnă trebuie să arătăm cînd e vorba de a da zeilor cinstire, lor care împart binefaceri celor cucernici, în timpul vieții acestora, iar după ce au murit le mai dăruiesc, dacă e să dăm crezare mistериilor, o viață fericită și fără sfîrșit. Iată, așadar, de ce se cade ca în viață să nu ne îngrijim de nimic cu mai multă rîvnă decît de slăvirea zeilor.

Întâlnim și la animale curajul, simțul dreptății și celelalte însușiri pe care le au oamenii; dar cucernicia întrece toate celelalte virtuți, în măsura în care zeii îi întrec — în toate privințele — pe oameni⁹⁵.

Dacă se cuvine ca oamenii, fiecare în parte, să năzuiască spre evlavie, lucrul acesta este și mai potrivit când este vorba de cetăți. Căci cetățile au, într-o mai mare măsură, parte de nemurire și firea lor se apropie mai mult de aceea a zeilor. Și, fiindcă ele trăiesc vreme îndelungată, trebuie să aștepte — cu atât mai sigur — plata cuvenită: pentru evlavia lor cîrmuirea, iar pentru nepăsarea față de zei pedeapsa. (*Const. Exc.* 4, p. 276—277).

16. Deïoces⁹⁶, regele mezilor, cîrmuia cu duhul dreptății într-o vreme când erau săvîrșite multe nelegiuiri și el se dovedea că avea și alte virtuți. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 215).

17. Un oarecare Myscellos, aheean de obîrșie, a plecat din Rhye⁹⁷ ca să consulte oracolul din Delfi, întrebîndu-l pe zeu dacă va putea să aibă copii. Iar Pitia îi dete următorul răspuns: „Ești ghebos, Myscellos, dar departe țintitorul Apolo te iubește și te va face să ai parte de copii. Mai înainte de toate îți dă, însă, această poruncă: să clădești marea cetate Crotona⁹⁸ într-o cîmpie desfătătoare”. Și, cum omul nostru nu știa unde trebuie clădită Crotona, Pitia îi răspunse pentru a doua oară: „Zeul care țintește departe îți cuvîntează. Iar tu ascultă! Acolo se află (muntele) Taphios cel neatins de plug și se află acolo (etolica) Chalcis și — mai departe — pămîntul cel sfînt al cureților și, în sfîrșit, Echinadele; iar, la stînga, întinsa mare. Îți spun să nu pierzi din vedere promontoriul Iacinic ori sfîntul munte al Crimisei ori rîul Aisaros.” Fiindcă zeul îi poruncise să întemeieze Crotona, Myscellos voia să înalțe cetatea pe meleagurile Sibarisului, de a căror frumusețe se minuna. Dar el primi următorul oracol: „Ghebosule Myscellos, dacă vei căuta altceva decît ceea ce îți poruncește zeul, vei afla doar lacrimi. Fii mulțumit cu darul celui fără de moarte.”

18. Sibariții⁹⁹ sînt robiți pîntecului și oameni dedați tuturor desfătărilor. Atît de mult erau setoși de o viață molatică, încît dintre neamurile străine țineau cel mai mult la ionieni și la tirenieni, deoarece — prin viața lor îmbelșugată și prin pornirea spre plăcerile simțurilor — cei dintîi îi întreceau pe toți elenii, iar ceilalți pe toți barbarii. (*Const. Exc.* 2. (1), p. 215).

Se zice că unul dintre sibariții bogați a auzit pe cineva care povestea că abia zărise niște muncitori și a simțit de milă rupîndu-se ceva în el. A spus atunci: „Să nu te mire! Eu, numai că ți-am auzit povestea, și am simțit cum m-a trecut un junghi prin coaste.” Un alt sibarit, care vizitase Sparta, zicea că mai înainte admirase vitejia spartanilor, dar

că — după ce îi văzuse trăind așa de sărăcăcios și de trudnic — era nevoit a-și mărturisi părerea că locuitorii Spartei nu se deosebesc întru nimic de muritorii cei mai de rînd. Într-adevăr — urma el — cel mai fricos sibarit ar vrea mai degrabă să moară de trei ori decît să ducă o astfel de viață. Omul despre care vorbim și care se deosebise, pare-se, cel mai mult de concetățenii săi prin viața îmbelșugată și molatică pe care-o ducea se numea Mindyrides. (*Const. Exc.*, 4, p. 278).

19. Mindyrides avea faima de a fi fost acel sibarit care dusesese o viață îmbelșugată și plină de desfătări, întrecînd pe aceea a tuturor semenilor săi. Cînd Clistene¹⁰⁰, tiranul din Sicyon, biruise la alergarea carelor și dăduse de veste, prin glasul crainicului, cum că toți pețitorii fiicei sale — nespuse de frumoasă — trebuie să vină la Sicyon, Mindyrides plecă din Sibaris pe o corabie cu cincizeci de vîsle, avîndu-i ca vîslași doar pe slujitorii săi, dintre care unii erau pescari, iar alții păsărari. Și, ajungînd la Sicyon, a întrecut prin strălucirea pe care-o arăta tuturor nu numai pe potrivnicii săi, dar pe însuși tiranul, măcar că — alături de acesta — întreaga cetate se străduise să dea măreție serbării. La ospățul care a avut loc cînd sosiră pețitorii, unul dintre oaspeți a vrut să se așeze lângă Mindyrides; dar acesta l-a alungat sub cuvînt că — urmare a vestirii făcute prin crainic — el dorește să se așeze ori alături de stăpîna casei ori singur. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 215—216).

20. Și milesienii duceau o viață de desfătări. Cînd odată un sibarit i-a vizitat pe aceștia, el le-a istorisit concetățenilor săi — printre altele — că în călătoria sa văzuse în sfîrșit o cetate slobodă: aceea a milesienilor. (*Const. Exc.* 4, p. 278).

21. Epeunații¹⁰¹ uneltiseră împreună cu Phalanthos, hotărînd ca răzvrătirea lor să înceapă în agora atunci cînd Phalanthos¹⁰², înarmat, își va fi pus pe cap coiful. Dar cineva aduse la cunoștința eforturilor ceea ce avea să se îndeplinească. Și, în vreme ce majoritatea lor erau de părere că Phalanthos trebuie pedepsit cu moartea, Agathiades — care era îndrăgostit de acesta — a susținut că osîndirea lui avea să prilejuiască o neînchipuită tulburare la Sparta și că, dacă spartanii o vor înăbuși, biruința nu are să le fie de nici un folos, pe cîtă vreme înfrîngerea lor va însemna nimicirea patriei. Agathiades le-a dat sfatul ca un crainic să poruncească lui Phalanthos să-și țină coiful în mîini. Iar el făcînd lucrul acesta, Parthenienii¹⁰³ au renunțat să mai pornească la atac și s-au gîndit la o împăcare. Epeunații au trimis soli la Delfi ca să-l întrebe pe zeu dacă se învoiește ca ținuturile Sicyonului să fie ale lor. Iar Pitia le-a răspuns: „Este între Corint și Sicyon un ținut frumos, dar n-ai să locuiești acolo chiar dacă ai fi învelit tot cu aramă. Înțoarce-ți privirile spre Satyrion¹⁰⁴ și spre limpezile ape ale Tarentului și spre Portul din Sîunga, unde iarba de mare îmbrățișează cu vîrfurile bărbii sale înălbite

apele cele sărate. Acolo, pe meleagurile lui Satyrion, clădește-ți Tarentul.“ Deoarece ei, auzind aceste cuvinte, nu le pricepeau tîlcul, Pitia le-a grăit mai deslușit : „Ți-am dat Satyrion și Tarentul¹⁰⁵, pămîntul cel îmbelșugat, ca să locuiești acolo și să aduci nenorocirea peste capetele iapigilor.“ (*Const. Exc.* 4, p. 278—279).

22. Hipomene, arhonte la Atena, a pedepsit groaznic și neomenos pe fiica sa¹⁰⁶, ce fusese amăgită de un bărbat : a închis-o într-o încăpere unde era și un cal, căruia de cîteva zile nu-i dăduse nimic de mîncare. În felul acesta, Hipomene sili animalul — înfometîndu-l — să-și astîmpere foamea cu trupul fetei care-i fusese lăsată pradă. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 216).

23. Antiphemos și Entimos, ce au întemeiat Gela¹⁰⁷, au cercetat oracolul Pitiei și aceasta le-a grăit astfel : „Entimos și tu, fiu înțelept al vestitului Craton, ați venit amîndoi să locuiți pămîntul Siciliei. Acolo să înălțați o cetate — care să fie și cretană și rodiană —, la vărsarea rîului Gela, al cărui nume sfînt va trebui să-l poarte orașul vostru“. Iar chalcidienii, dintre care a zecea parte¹⁰⁸ fuseseră închinați lui Apolo, s-au dus și ei să întrebe oracolul despre o colonie pe care voiau s-o trimită. Răspunsul zeului a fost : „Unde Apsias — cel mai sfînt dintre rîuri — se varsă în mare și unde o femelă se unește cu masculul, acolo clădește-ți cetatea, căci zeul îți pune la îndemîină ținutul Ausoniei¹⁰⁹“. Aceștia și-au clădit cetatea¹¹⁰ pe malul rîului Apsias, unde aflară o viță de vie¹¹¹ încolăcită în jurul unui smochin¹¹² sălbatic.

Cineva care trecea a strigat cu glas răsunător : „Cine-i acela care, în schimbul vieții sale pieritoare, ar voi să-și dobîndească o viață fără sfîrșit ? Sînt cel dintîi care își jertfește viața pentru izbăvirea tuturor !“

Cineva întrebă pe oamenii care mergeau la țară : „Se mai aude ceva nou în cetate ?“ Iar acest curios primi din partea magistraților cetății Locroi o amendă, căci atît de strașnic vegheau aceștia la înfăptuirea dreptății.

24. Pitia le-a vestit sicionienilor că vor fi „cîrmuiți de bici“ vreme de o sută de ani. Iar cînd ei au întreat din nou oracolul cine va săvîrși lucrul acesta, au primit alt răspuns : „Întîiul om despre care, după o călătorie ce o va face străbătînd marea, veți afla că i s-a născut un fiu.“ Și s-a întîmplat că un casap îi însoțise pe „theori“¹¹³, însărcinați cu săvîrșirea jertfelor. Numele acestuia era Andreas¹¹⁴ și el, în schimbul unei simbrii, făcea pe „purtătorul de bici“¹¹⁵. (*Const. Exc.* 4, p. 279-280).

25. În timp ce Tullus Hostilius¹¹⁶ era rege al romanilor, albanii — pri-vind bănuitori la înălțarea poporului roman și, totodată, voind să-l în-

josească — au pretins că niște tâlhari, dintre romani, au năvălit în țara lor. Și trimiseră de-ndată soli la Roma, ca să ceară să li se dea despăgubiri. Iar dacă nu aveau să fie luați în seamă, solii albanilor primiseră poruncă să declare război. Aflînd Hostilius că albanii caută doar un pretext să se războiască, a cerut prietenilor lui să-i primească pe soli, purtîndu-se cu ei prietenos, și să-i poftească să le fie oaspeți. Iar el a ocolit întîlnirea cu dînșii ; a trimis — în schimb — albanilor soli care să le înfățișeze, din partea romanilor, aceleași plîngeri. În felul lui de-a se purta, regele urma un vechi obicei, pentru că oamenii din vremurile de demult aveau o grijă deosebită de-a nu porni războaie nedrepte. Hostilius se temea că n-are să-i poată descoperi pe cei vinovați de tâlhărie, spre a-i da pe mîna celor care i-o cereau, și — astfel — să pară că a început un război neîntemeiat pe dreptate. Dar Soarta, prielnică, a făcut ca cererea solilor pe care romanii îi trimiseseră la Alba să fie cea dintîi respinsă ; iar aceștia — nemulțumiți — vestiră că vor porni războiul peste treizeci de zile. Iar solilor albanii, cînd și-au înfățișat cererea, li s-a răspuns că — de vreme ce mai înainte poporul lor nu dăduse romanilor ce le ceruseră — aceștia i-au declarat război. Și astfel, au ajuns să se dezbine două neamuri care, pînă atunci, erau legate între ele prin prietenie și prin legături de familie. (*Const. Exc.* 1, p. 396-397).

26. În vremile străvechi, neamul romanilor — care coboară din latini — nu pornea niciodată un război fără să-l fi vestit prin crainici. Romanii aruncau mai întîi în țara poporului vrăjmaș o lance, ca să arate că dușmănia începe. Apoi, dezlănțuiau războiul împotriva neamului acela. Așa ne povestește Diodor, ca și orice alt istoric ce ne înfățișează întîmplările privitoare la latini. (*Tzetzes, Hist.* 5, 555—560).

27. Spartanii, fiind înfrînți de mesenieni, au trimis la Delfi și l-au întrebat pe zeu în privința războiului. Apollo le-a vestit că trebuie să-și ia o căpetenie de oști din Atena. Însuflețiți de Tirteu¹¹⁷, au fost într-aút de dornici de luptă, încît — atunci cînd trebuiau să se așeze în linie de bătaie — își scriau numele lor pe mici scytale legate de braț pentru ca, morți, să fie recunoscuți de rudele lor. Atît de hotărîți erau spartanii să primească, cu dragă inimă, o moarte aducătoare de slavă, dacă nu le era dat să biruie. (*Const. Exc.* 4, p. 280).

28. Terpandru¹¹⁸, cîntărețul din ceteră, era de fel din Methymna. Deoarece spartanii — mai înainte vreme — trăiau dezbinați între ei, un oracol le-a vestit că buna înțelegere va domni atunci cînd Terpandru din Methymna le va cînta din ceteră. Și, într-adevăr, Terpandru cu aúta măiestrie i-a fermecat cu cetera lui încît, precum scrie Diodor, prin ar-

monia cîntecului său a readus printre locuitorii Spartei armonia. Așa a și fost : spartanii s-au schimbat pe de-a întregul, au ajuns să se îmbrățișeze și — sărutîndu-se — să verse lacrimi. (Tzetzes, *Hist.* 1, 385—392).

29. Aristotel, supranumit Battos¹¹⁹, voind să întemeieze cetatea Cirenei, primi un oracol ce grăia astfel : „Battos, ai venit să-mi auzi cuvîntul. Stăpînul Phoibos Apolon te trimite în Libya cea atît de frumos încununată, ca să domnești peste larga Cirene și să ai parte de cinstirile ce se cuvin regilor. Cînd ai să pui piciorul pe pămîntul Libyei, se vor năpusti asupra-ți mai mulți barbari îmbrăcați în piei de jivine. Dar, cerînd sprijinul Cronidului, al zeiței Pallas cu ochii strălucitori — cea care stîrnește lupta —, ca și pe al feciorului lui Zeus, Phoibos Apollon — în floarea tinereții și cu lungi plete —, tu lesne ai să dobîndești izbînda și-ai să domnești în fericita și frumos încununata Libye și, în afară de tine, va domni și neamul tău. Căci pe tine te călăuzește într-acolo Phoibos”.

Invidia ce — prin firea ei — pîndește izbînzile aduce nimicirea celor care datorită faimei stau în fruntea cetăților. (*Const. Exc.* 4, p. 280—281).

30. Arcesilau¹²⁰, regele cirenienilor, — copleșit de nenorociri — a întrebat oracolul delfic, iar Apollo l-a vestit că zeii sînt mînioși, pentru că regii, urmași ai lui Battos, nu au domnit după pilda primului stăpînitor. Mulțumindu-se cu numele de rege, Battos cîrmuia cu duhul dreptății și plin de bunăvoință față de norod. Și — lucru de cea mai mare însemnătate — el a stăruit în a da cinstirea cuvenită zeilor. În schimb, domnitorii de mai tîrziu se purtară din ce în ce mai aprig, însușindu-și veniturile obștești și nesocotind îndatoririle cucernice față de zei.

Demonax din Mantinea, un om vestit pentru cumînțenie și simțul de dreptate, a fost ales să judece¹²¹ neînțelegerile dintre cirenieni. El s-a dus în corabie spre Cirene ; și acolo, primind din partea tuturor depline puteri, a împăcat între ele cetățile.

31. Lucius Tarquinius [Priscus], regele¹²² romanilor, primise o educație deosebit de îngrijită. El era foarte dornic de învățatură și oamenii îl admirau nespun pentru destoinicia sa. Cînd ajunse la vîrsta bărbăției, a intrat în legături cu regele roman Ancus Marcius, ajungînd cel mai bun prieten al său. Regele s-a folosit de el pentru îndeplinirea multor treburi care priveau domnia. Fiindcă era foarte bogat, el ajuta pe mulți dintre oameni lipsiți de mijloace, dăruindu-le sume de bani. Și, fiind plin de bunăvoință față de toți, nimeni n-a putut să-i facă o dojană. Ajunse foarte vestit pentru înțelepciunea sa. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 216—217).

32. Locrienii ¹²³ au trimis soli la Sparta. ca să ceară ajutor. Iar la-
cedemonienii — care auziseră de marea putere a crotoniaților ¹²⁴ — le-au
răspuns, ca și cum i-ar fi lăsat pe seama zeilor și ca și cum și-ar fi în-
chipuit că numai Nemuritorii le pot aduce izbăvirea, că le dau ca aliați
pe Tindarizi ¹²⁵. Iar solii, fie călăuziți de pronia zeiască, fie pentru că
luau răspunsul drept un semn prevestitor, au primit ajutorul ce li se
oferea și, după ce au adus o jertfă care li s-a arătat prielnică, au pregătit
în corabia lor Dioscurilor un pat și au pornit-o pe mare spre patrie.

...Ce durere trebuie să fi copleșit sufletele taților care-i însoțiseră,
când își vedeau fiii îndurînd chinuri de negrăit din partea barbarilor și
cînd nu le puteau veni în ajutor? S-au mărginit numai să-și smulgă
părul lor cărunt, jelindu-se că Soarta nu vrea să audă glasul durerii.
(*Const. Exc.* 4, p. 281).

Note

- ¹ În capitolele 56—61, în care autorul relatează povestea atlantizilor despre originea zeilor.
- ² Autor grec de la sfârșitul sec. IV î.e.n.; a scris celebra lucrare „Istoria sacră”, în care tratează și despre originea zeilor. Vezi mai sus V, 41—46.
- ³ Zeu agricol, patronul albinelor.
- ⁴ Este unul dintre diadohi, fiul lui Antipatros, care, după aproape douăzeci de ani de lupte, reușește în cele din urmă să ocupe tronul Macedoniei și să-i succedă astfel la domnie lui Alexandru cel Mare (317—298 î.e.n.). El a întemeiat orașul Salonic, botezându-l după numele soției sale Thessalonike.
- ⁵ Vezi V, 41—46.
- ⁶ Pe grecește „cer”.
- ⁷ Una dintre Titane, trecea drept zeița dreptății.
- ⁸ „Stăpînul” (Baal) este corespondentul semitic al lui Zeus-Juppiter.
- ⁹ Este vorba despre celebrul Djebel-el-Akra, cel mai înalt munte din Siria avînd o înălțime de aproape 1800 m, așezat în apropierea gurilor riului Orontes. Etimologia reală este semită („vîrf de munte”).
- ¹⁰ Fiu al regelui fenician Agenor, a plecat cu frații săi s-o găsească pe sora-sa Europa, vrăjită și jurată de însuși Zeus. În realitate numele regiunii este pregrecesc, el aparînd deja în inscripțiile asiriene.
- ¹¹ Căii lui Ahile; vezi Iliada (XIX, 400).
- ¹² În lupta pe care acesta a purtat-o împotriva celorlalți Titani.
- ¹³ Tatăl lui Ahile; cu prilejul nunții acestuia cu zeița Thetis, mama lui Ahile, Poseidon i-a adus în dar cei doi cai nemuritori.
- ¹⁴ Originar din Syros a trăit probabil în mijlocul sec. VI î.e.n. Lucrarea sa cosmologică — în formă de mit — reprezintă una din primele opere în proză din literatura greacă.
- ¹⁵ Zeul acesta trecea de obicei drept fiul lui Dionysos și al Afroditei. Ca zeu al fecundității făcea parte din cortegiul tatălui său. După alte legende Priap era fiul lui Zeus sau al lui Adonis, iar deformitatea sa — era reprezentat cu un falus enorm — se datora geloziei lui Hera față de Afrodita. Pentru interpretarea lui Diodor vezi IV, 6.
- ¹⁶ Este vorba despre constelația „Corona Borealis”, denumită uneori și „Coroana Ariadnei”; vezi Ovidiu, Faste, (III, 459—561) și Metamorfoze (VIII, 176).
- ¹⁷ Vezi II, 1.
- ¹⁸ Este de fapt o veche zeitățe italică, care trecea drept un rege al aborigenilor din Lațiu.
- ¹⁹ Al cărui fiu a fost, după legendă, regele Latinus.
- ²⁰ Pereche de gemeni a căror origine este foarte dezbătută în știință (gemeni indoeuropeni, zeități casnice, zei separați — reuniți ulterior etc.).
- ²¹ În speță marinărilor surprinși de furtună; vezi IV, 43.
- ²² Acest rege trecea drept fiul sau nepotul lui Poseidon. Fiul său, pe nume Maraton, s-ar fi refugiat în Atica.
- ²³ Personajul acesta este prezentat ca un om condamnat — din motive diferite și care variază de la autor la autor — să urce tot timpul — în Infern — o piatră

- grea pînă în virful unui deal, deoarece odată ajunsă sus, piatra se rostogolea din nou în jos.
- ²⁴ După o legendă trecea drept fratele lui Sisif.
- ²⁵ Vezi IV, 68.
- ²⁶ Aprecierea aceasta a fost probabil adăugată de cei care au întocmit excerptele.
- ²⁷ Cuvîntul înseamnă „brînză”.
- ²⁸ După altă legendă, păstrată la Hyginus (Fabule, 60) tatăl copiilor ar fi fost chiar unchiul ei Sisif.
- ²⁹ Trecea drept un centaur „bun”, educator și protector al multor eroi, cu însușiri medicale.
- ³⁰ Din Tesalia.
- ³¹ Vezi IV, 50.
- ³² Era un rege din Tesalia, care în tinerețe participase la expediția Argonauților.
- ³³ Vezi IV, 51.
- ³⁴ Vezi IV, 68.
- ³⁵ Numele mortului variază de la autor la autor. După unii ar fi fost vorba despre Belleros, un tiran din Corint, faptă de la care s-ar fi tras și numele eroului („omorîtorul lui Belleros”).
- ³⁶ Vezi Iliada, VI, 152.
- ³⁷ De la VII-XVII inclusiv.
- ³⁸ Adică de la 1184 la 323 î.e.n.
- ³⁹ De la VII la XII inclusiv.
- ⁴⁰ Adică de la 1184 la 415 î.e.n.
- ⁴¹ Adică de la 1184 la 405 î.e.n. De fapt Atena a capitulat în aprilie 404, dar Diodor socotește pînă la intrarea în funcțiune a arhontelui eponim de la Atena. Anul acesta a durat deci din iulie 405 — iulie 404.
- ⁴² Este vorba despre Dionysos Scytobrachion, colecționar de legende din sec. II î.e.n., folosit de Diodor în pasajele referitoare la Amazoane, argonauți și atlantizi. Vezi III, 66 și IV, 40.
- ⁴³ Vezi IV, 15, 3.
- ⁴⁴ Cronica lui Eusebiu s-a păstrat în întregime — text și tabele cronologice — doar într-o versiune armeană. Traducerea noastră a fost făcută după traducerea germană a versiunii armenice, dată de J. Karst în Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, vol. V, p. 136—139, Leipzig, 1911
- ⁴⁵ Vezi I, 1.
- ⁴⁶ Fragmentul acesta a fost dat după Georgios Syncellos, cronicar bizantin din sec. VIII e.n., deși se găsește și la Eusebiu.
- ⁴⁷ Adică în 751 î.e.n. Istoricii antici au propus cele mai diferite date pentru acest eveniment, începînd cu anul 814 și terminînd cu 729 î.e.n.
- ⁴⁸ Quintus Fabius Pictor a fost primul analist roman, care cu pușin înainte de 200 î.e.n. a scris, în limba greacă, o relatare a evenimentelor, de la întemeierea Romei, datată în anul 747 î.e.n., și pînă în vremea sa.
- ⁴⁹ „Așezări” este corectura lui Karst în locul lui „locuitori” din manuscrise.
- ⁵⁰ Aceasta este lecțiunea propusă de Karst. Textul armean sună: „Dar Silvius, fratele lui Ascaniu și fiul lui Enea și al Silviei, prima soție a lui Latinus” (!) etc.
- ⁵¹ Adică pînă în vremea lui Diodor.
- ⁵² În textul armean avem „Aramazd”. Este vorba despre zeul Oromasdes (Ormuzd), care a fost asimilat cu Zeus și Jupiter și invers.
- ⁵³ Un oraș din Africa, ocupat de Agatocle, în cursul campaniei sale din ultimul deceniu al sec. IV î.e.n. Vezi XX, 57, 6.

- ⁵⁴ Nicăieri în cartea a III-a nu se vorbește despre așa ceva. Mai degrabă evenimentul acesta s-ar putea plasa în cartea a VII-a.
- ⁵⁵ Vezi IV, 34.
- ⁵⁶ După Karst, p. 105—106.
- ⁵⁷ Adică între 1184—776 î.e.n.
- ⁵⁸ Autor din sec. II î.e.n. (cam 180—109), care pe baza lui Eratostene a scris o cronică a evenimentelor dintre anii 1084—145. Lucrarea aceasta a fost foarte mult folosită și citată.
- ⁵⁹ Lecțiunea aceasta este greșită. În realitate trebuie să fie treizeci și cinci, cum indică și tabelul regilor care urmează la Eusebiu.
- ⁶⁰ În text există o lacună care trebuie completată astfel: „Procles 41 ani, Soīs 34 ani, Eurypos 51 ani”. Căci de abia atunci totalul domniilor dă cifra de 328 ani. Vezi I, 5.
- ⁶¹ Era strănepotul lui Heracles, după mama sa, care se trăgea din Iolaos, nepotul celebrului erou.
- ^{62—63} Acesta — o figură istorică — a preluat puterea în anul 657 î.e.n., când răstoarnă familia Bacchizilor.
- ⁶⁴ Este vorba despre cea mai veche colonie greacă din Italia, situată în Campania, iar nu de orașul grecesc din Eubea. Tiranul citat este celebrul Aristodemus, când orașul se află la apogeu — la sfârșitul sec. IV î.e.n. Numele citat aici este o poreclă („moale” și „laș”), care reprezintă de fapt o etimologie populară greacă pentru cuvântul punic mlq, al cărui sens este de „rege”.
- ⁶⁵ După Karst, p. 106—107.
- ⁶⁶ În Canonul lui Eusebiu figurează „carienii” în locul acesta, iar Burn propune „megarienii”.
- ⁶⁷ În anul 480 î.e.n.; textul armean are „Alexandru”.
- ⁶⁸ Adică în Europa.
- ⁶⁹ Legendarul legislator din Sparta.
- ⁷⁰ Adică „bunurile” și libertatea.
- ⁷¹ Sentința ca și oracolul care urmează (atribuite ambele lui Tirteu) nu-și au desigur locul lor aici.
- ⁷² Adică pînă la lupta de la Leuctra, din anul 371 î.e.n., când sînt învinși de Teba. După cele ce cunoaștem despre cronologia lui Diodor, cifra ar fi trebuit să fie „cinci sute”.
- ⁷³ Unul dintre Heraclizi.
- ⁷⁴ După altă legendă acesta a preluat domnia — după ce socrul său fusese ucis de feciorii săi — dar nu s-a putut menține și s-a retras la Epidaurus de bună voie.
- ⁷⁵ După Karst, p. 107—108.
- ⁷⁶ Vezi II, 23.
- ⁷⁷ Intemeietorul mitic al dinastiei macedonene.
- ⁷⁸ Adevăratul întemeietor al dinastiei Argeazilor a trăit în sec. VII î.e.n.
- ⁷⁹ Personaj legendar, presupus a fi dat numele său dinastiei. În realitate acesta provenea probabil de la localitatea din Macedonia de pe lacul Kastoria.
- ⁸⁰ Aluzie la numele vechii capitale a macedonenilor, Aegae („cetatea caprelor”), care mai tîrziu s-a chemat Edessa.
- ⁸¹ Este vorba despre locuitorii Elidei, din vestul Peloponesului, unde se afla celebrul sanctuar de la Olimpia.
- ⁸² De fapt a existat și un contingent din Elida, alături de Sparta, care a fost trimis să apere Istmul Corintic în 480 î.e.n. În anul următor însă, când s-a dat bătălia de la Plataiai, trupele acestea au întîrziat și de aceea n-au putut lua parte la luptă.
- ⁸³ În originalul grec numele apare sub forma „Nemeter”.

- ⁸⁴ In text „la dreapta”.
- ⁸⁵ Relatarea lui Diodor urmărea, probabil, foarte aproape pe Dionisie din Halicarnas I, 86. Aceasta povestește că Romulus, deoarece frații se înpeleseră ca rege al viitoareii cetăți să devină cel care l-ar fi văzut primul, l-a înștiințat pe Remus, care privea din alt loc, că lui i s-a arătat mai întâi semnul divin. Remus care tocmai văzuse șase vulturi l-a întrebat pe Romulus ce fel de păsări văzuse acesta. Pe când Romulus ezita să răspundă, au apărut doisprezece vulturi, lucru care l-a făcut să-l întrebe, ce rost mai are întrebarea când poate și singur să vadă păsările.
- ⁸⁶ Aceeași poveste, cu unele mici deosebiri, se găsește și la Pausanias, IV, 4.
- ⁸⁷ După Pausanias (IV, 9), acestea s-ar fi întâmplat după ce mesenienii s-au retras, din cauza spartanilor, pe muntele Ithome.
- ⁸⁸ Fragmentul pierdut relatează probabil cum se fereau părinții să-și ofere copiii lor.
- ⁸⁹ Este posibil să fie vorba despre Archias din capitolul următor.
- ⁹⁰ Viitorul întemeietor al Siracuzei din anul 733 î.e.n.
- ⁹¹ Aluzie la vânătorul Acteon, care a fost sfârșit de propriii săi câini. Vezi IV, 81.
- ⁹² Despre personajul acesta nu se știe nimic mai mult.
- ⁹³ La Siracuză și în insula Samos ei erau marii proprietari, care făceau parte din aristocrație și aveau conducerea treburilor publice. La Atena, în schimb, ei reprezentă pe micii proprietari de pământ, care reprezentau majoritatea democrației din adunarea poporului.
- ⁹⁴ Vezi Pausanias IV, 10.
- ⁹⁵ Aceasta vrea să spună că numai oamenii, spre deosebire de animale, îi cinstesc pe zei.
- ⁹⁶ Vezi Herodot I, 96.
- ⁹⁷ Localitate din Ahaia.
- ⁹⁸ Este vorba despre orașul Crotona din sudul Italiei, respectiv din Graecia Magna.
- ⁹⁹ Locuitorii acestei colonii ahaiene din sudul Italiei — în sec. VI î.e.n. era cel mai mare oraș din Magna Graecia — au avut în toată antichitatea faima unor oameni foarte bogați și necumpătați, care desfășurau un lux nemăsurat.
- ¹⁰⁰ A trăit la începutul sec. VI î.e.n.
- ¹⁰¹ Un grup de hiloși, format în timpul războaielor meseniene.
- ¹⁰² Viitorul întemeietor legendar al Tarentului, care ar fi pornit după primul război mesenic în fruntea unui grup de emigranți.
- ¹⁰³ Alt grup de hiloși format cam tot pe atunci.
- ¹⁰⁴ Este un toponimic din apropierea Tarentului, care nu poate fi identificat.
- ¹⁰⁵ După tradiție orașul Tarent a fost întemeiat în anul 708 î.e.n., probabil pe locul unei așezări a iapigilor, cu care noii veniți vor purta mereu lupte.
- ¹⁰⁶ Probabil o confuzie cu aceeași legendă despre fata unui membru al familiei Codrizerilor. Vezi Nic. Dam. fragm. 51.
- ¹⁰⁷ Această colonie a cretanilor și roăienilor a fost întemeiată către anul 689 î.e.n., numindu-se la început Lindioi.
- ¹⁰⁸ Strabon (VI, 1, 6) spune că aceasta s-a făcut din cauza unei recolte proaste.
- ¹⁰⁹ Adică Italia.
- ¹¹⁰ Rhexium.
- ¹¹¹ Aceasta este de genul feminin.
- ¹¹² Iar aceasta este de genul masculin.
- ¹¹³ Erau de obicei delegații pe care o cetate îi trimitea în diferite misiuni solemne cu caracter religios.
- ¹¹⁴ Era fiul viitorului Miron. Vezi Herodot VI, 126.
- ¹¹⁵ Un fel de comisar de poliție, care menținea ordinea și se îngrijea ca mulțimea să nu se îmbulzească.

- ¹¹⁶ După legendă al treilea rege, care a combătut și distrus orașul Alba Longa.
- ¹¹⁷ Celebru poet liric din timpul celui de al doilea război cu mesenii (sec. VII î.e.n.). Versiunea aceasta, că poetul a fost trimis de la Atena, reprezintă o tradiție ateniană tendențioasă. Totuși se pare că cel puțin o parte din versurile care i-au fost atribuite sînt de factură ateniană.
- ¹¹⁸ Celebru muzician și poet din sec. VII î.e.n., care trecea drept creatorul poeziei lirice grecești.
- ¹¹⁹ Adică „gîngavul”. Este primul rege care, după tradiție, a întemeiat orașul pe la anul 630 î.e.n. Vezi Herodot, IV, 15.
- ¹²⁰ Este vorba probabil despre Arcesilan III, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.
- ¹²¹ Instituția arbitrajului — între particulari ca și între state — a fost elaborată și dezvoltată de practica și teoria juridică grecească.
- ¹²² Al cincilea rege legendar, de neam etrusc, originar din orașul cu același nume.
- ¹²³ Este vorba de cei din sudul Italiei.
- ¹²⁴ Cu care locrienii se războiau.
- ¹²⁵ Adică pe Kastor și pe Polydeuces, așa numiții Dioskuri, care erau socotiți fiii lui Zeus, dar și tatălui lor „legal” Tyndareos.

Cartea a noua

fragmente

1. Solon era fiul lui Excestides și își avea obârșia la Salamina Atticeii. El întrecea pe toți oamenii din vremea lui prin înțelepciune și prin învățătura pe care o primise ; iar cât privește virtutea, Solon era înclinat de la natură spre ea, râvnind în chip deosebit să dobândească cele mai felurite cunoștințe. Și, cum se îndelungă vreme cu toate ramurile științei, căuta să aibă și toate destoiniciile. Încă din copilărie, avusese parte de învățatură de la cei mai buni dascăli. Ajuns bărbat în toată firea, el își petrecea timpul în tovărășia oamenilor care erau înzestrați cu darul înțelepciunii. Și iată de ce — fiind în tovărășia acestora și petrecându-și timpul cu ei — s-a spus că ar fi unul dintre „Cei Șapte Înțelepți”¹ ; ba chiar a fost prețuit și admirat drept cel mai înțelept, nu numai dintre ei, dar chiar și dintre toți oamenii către care se îndreaptă admirația lumii. Același Solon și-a dobândit o mare faimă prin legile pe care le-a întocmit, ca și prin convorbirile sale și prin răspunsurile date de el ca simplu particular ; iar, în sfaturile pe care știa să le dea poporului, el a stîrnit de asemenea admirația tuturor — prin adîncimea gândirii, rod al învățaturii. Tot Solon, deși felul de viață al atenienilor era între totul ionian și în ciuda împrejurării că traiul molic și ușurătatea lor îi făcuseră aidoma unor femei, a izbutit să-și schimbe concetățenii, deprinzîndu-i a căuta virtutea și a fi dornici de a făptui lucruri pe măsura bărbaților. De aceea, Harmodios și Aristogeiton², întăriți sufletește de spiritul legiurii lui Solon, se apucară să răstoarne stăpînirea Pisistratizilor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 217).

2. Cresus³, regele lidienilor, avea o mare putere și adunase cu neșă argint și aur. Chemîndu-i la el pe cei mai înțelepți eleni și petrecîndu-și timpul în tovărășia lor, i-a trimis apoi acasă, după ce i-a încărcat cu daruri ; căci îl ajutară mult să ajungă un om destoinic. Odată l-a poftit la el și pe Solon, căruia i-a arătat puterea lui militară și bogățiile pe care le avea, întrebîndu-l dacă i se pare că vreun alt muritor ar putea fi mai fericit decît era el. Iar Solon, cu obișnuita neprefăcătoare a filosofilor, i-a răspuns : „Nimeni nu este fericit cît trăiește. Căci omul care crede că-i fericit se mîndrește cu fericirea sa și își închipuie că soarta merge mîna în mîna cu el ; dar nimeni nu poate ști dacă norocul îl întovărășește pînă la capătul vieții.” Și urma Solon : „Iată, așadar, pentru ce trebuie să ne uităm la felul în care un muritor își sfîrșește viața ! Și se cade ca doar pe acela care pînă în clipa morții a fost mereu fericit să-l socotim astfel.” Cresus, fiind mai tîrziu prins în război de către Cyrus, și-a adus aminte de vorbele lui Solon ; el și-a adus aminte chiar în clipa cînd rugul cel mare pe care fusese urcat urma să fie aprins. În mijlocul flăcărilor, Cresus îl striga mereu pe înțelept ; iar Cyrus — mirat — trimise oameni să-l întrebe de ce pomenește numele lui

Solon. Dar, cînd regele Cyrus a aflat cum stau lucrurile, și-a schimbat de îndată gîndul și, încredințîndu-se că Solon avea dreptate, nu l-a mai privit de atunci cu dispreț și a poruncit ca rugul să fie stins, salvînd viața lui Cresus. Din acea clipă l-a socotit printre prietenii săi.

Solon era de părere că oamenii care se întrec în luptele cu pumnii și alergătorii stadiului, cum și ceilalți atleți nu pot fi de mare ajutor Statelor — pe cît vreme cei ce pe semenii lor îi întrec prin cumișenie și virtute sînt în stare să-ți ocrotească patria, cînd ea trece prin vremuri de bejenie.

3. Cît despre trepiedul de aur⁴ — în privința căruia se iscase neînțelegerea — oracolul Pitiei a dat următorul răspuns: „Vlăstar al Miletilui, tu îl întrebi pe Phoibos Apollon cu privire la trepied. Spun că trepiedul este al aceluia care pe toți îi întrece prin înțelepciune.” Alții povestesc în alt chip lucrurile. Ei pretind că, atunci cînd a izbucnit războiul între ionieni, niște pescari au scos din mare un trepied. Zeul a fost întreat în ce chip se va putea pune capăt războiului, iar Pitia a dat răspunsul următor: „Nu se va putea pune capăt războiului dintre meropi⁵ și ionieni înainte să vă lipsiți de trepiedul de aur ce Hephaistos s-a ostenit să-l făurească și nici înainte ca el să fi ajuns în casa unui bărbat care — prin cumișenia lui — pătrunde prezentul și viitorul.” Milezienii, deoarece voiau să dea ascultare oracolului, s-au hotărît să dăruiască trepiedul lui Tales din Milet, care era unul din Cei Șapte Înțelepți, privindu-l ca pe cel mai vrednic de a-l stăpîni. Tales însă le-a spus că nu este acela și îi sfătuiește să trimită darul unuia mai cuminte decît el. Și, cum și ceilalți dintre Cei Șapte Înțelepți au respins trepiedul, a fost atunci oferit lui Solon, despre care oamenii credeau că-i întrece pe toți muritorii prin minte și prin sfatul lui bun. Iar Solon i-a învățat să-l închine lui Apollo, de vreme ce — între toți — zeul era pe drept cuvînt cel mai înțelept.

4. Înspre sfîrșitul vieții, văzînd că Pisistrat voia să atragă mulțimile prin cuvîntări care ținteau să facă plăcere „demos“-ului și năzuia să ajungă tiran, Solon a încercat, întii prin vorbele sale, să-l abată de la cele ce își pusese în gînd. Dar, pentru că Pisistrat nu-i dădea ascultare, — cu toate că era foarte înaintat în vîrstă — Solon a venit în „agoră”, acoperit de armura-i. Fiindcă mulțimea, atrasă de o împrejurare atît de neobișnuită, năpădisese în juru-i, i-a îndemnat pe concetățenii săi să ia armele și pe dată să-l răstoarne pe tiran⁶. Dar nimeni nu a plecat urechea la vorbele lui, cu toții socotind că și-a pierdut mințile; unii susțineau chiar că nebunia i s-ar trage de la bătrînețea lui. Atunci Pisistrat sosi în piață, avînd în juru-i pe străjerii săi, și vru să afle din gura bătrînului pe ce se bizuie cînd cutează să încerce doborîrea tiraniei. Acesta

i-a răspuns că se întemeiază pe bătrânețea lui, ceea ce l-a făcut pe Pisis-trat să se minuneze de mintea lui atât de pătrunzătoare și nu i-a făcut nici un rău.

5. Acel ce calcă legile și făptuiește nedreptăți nu va fi numit — și pe drept cuvânt — om cuminte.

6. Se povestește că scitul Anacharsis⁷, care se mândrea nespus cu înțelepciunea sa, a mers să afle de la Pitia care dintre eleni este mai cuminte decât el. Și oracolul i-a dat răspunsul următor: „Trăiește, zice-se, pe muntele Oita un om cu numele de Myson și care este mai pătrunzător decât tine“. Acest Myson era malian de felul său și locuia pe Oita, într-un sat ce se cheamă Chenai. (*Const. Exc.* 4, p. 281—283).

7. Myson, malian de obârșie, locuia într-un sat numit Chenai și își trecea timpul cu muncile câmpului, fiind neștiut de majoritatea oamenilor. A fost numărat printre „Cei Șapte Înțelepți“, în locul lui Periandru din Corint, care fusese scos din rîndul „Celor Șapte“, fiindcă era un aprig tiran⁸. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 217).

8. Solon, curios să vadă locul unde își petrece Myson zilele, l-a găsit la aria de treierat, străduindu-se să pună un corn plugului său. Vrînd să-l pună la încercare, Solon l-a întrebat: „Oare crezi, Myson, că este acum vremea plugului?“ Iar Myson i-a răspuns: „Nu-i vremea acum să te folosești de plug, dar este vremea să ți-l pregătești“. (*Const. Exc.* 4, p. 283).

9. Felul în care și-a dus viața Chilon⁹ se potrivea cu vorbele lui; ceea ce nu se vede prea des! De bună seamă, cei mai mulți dintre filozofii timpurilor noastre pot fi auziți rostind frumoase gânduri; dar, cînd privești faptele lor, vezi că sînt dintre cele mai josnice. Astfel, ei își desmint — prin însăși purtarea lor — spusele de o înaltă demnitate și înțelepciune. Cît despre Chilon, pe lângă faptul că toată viața s-a dovedit foarte destoinic în tot ce săvîrșea, a cugetat și a spus multe lucruri ce sînt vrednice de luare-aminte. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 218).

10. Cînd Chilon a sosit la Delfi, s-a gîndit să închine zeului de acolo primele roade ale înțelepciunii sale și a scris pe o coloană aceste trei cugetări: „Cunoaște-te pe tine însuți“, „Nimic prea mult“ și, a treia, „Un zălog, și prăbușirea este aproape“. Fiecare dintre aceste scurte maxime — așa cum sînt cele rostite de lacedemonieni — cuprinde în ea o gîndire adîncă.

Într-adevăr, „Cunoaște-te pe tine însuți“ îl îndeamnă pe om să-și însușească cultura și să dea dovadă de cumiinenie în viață, căci numai atunci muritorul ajunge să se cunoască pe sine. Oamenii care nu s-au împărtășit din învățatură, cum și cei nesocotiți, își închipuie — de obicei — că au mintea cea mai pătrunzătoare, ceea ce, după cum crede Platon,

este cea mai mare dintre neghiobii. Căci aceștia îi iau pe ticăloși drept oameni cumsecade și, dimpotrivă, pe cei de treabă îi socotesc ființe de nimic. Numai așa poate un om să se cunoască pe sine și să-i cunoască pe ceilalți : avînd el parte de o învățătură temeinică și de o mare putere de pătrundere.

De asemenea, maxima „Nimic prea mult“ ne îndeamnă să păstrăm măsura în toate și să nu luăm niciodată în lucrurile omenești o hotărîre asupra căreia să nu putem reveni — așa cum au făcut epidamniienii. Aceștia locuiau pe țărmul Mării Adriatice și se certau între ei. Atunci, au aruncat în largul mării grămezi de fier înroșite în foc, jurînd că nu vor pune capăt dușmăniei pînă cînd¹⁰ fierul acesta nu va fi fost scos tot fierbinte din mare. Jurămîntul epidamnienilor a fost cumplit, pentru că ei pierduseră înțelesul preceptului „Nimic prea mult“. Mai tîrziu, au fost siliți de împrejurări să ajungă la o înțelegere și să lase în adîncurile mării fierul ce se răcise de mult.

Iar cugetarea „Un zălog, și prăbușirea este aproape“ unii au socotit-o că privește căsătoria, încheierea unei căsătorii fiind numită — de către cei mai mulți — „chezășie“, „zălog“. Viața pe care o duc laolaltă bărbatul și femeia întărește cele spuse, fiindcă în legăturile de căsătorie se ivesc, din pricina femeilor, cele mai mari nenorociri. Unii susțin că poața de mai sus este nevrednică de Chilon, căci viața oamenilor n-ar mai putea dăinui, dacă ar fi distrusă căsătoria. Ei cred că prăbușirea ar suferi-o aceia care dau chezășii în legături de negoț și în alte afaceri bănești. Iar Euripide¹¹ ne spune : „Nu dau zălog nimănui. Acela care chezășuiește pentru alții are de îndurat pagube. Pe mine, cele ce au fost scrise la oracolul Pitiei mă opresc s-o fac“.

Se mai spune că maxima nu ar fi a lui Chilon și că un adevărat cetățean nu se poate gîndi ca — într-o atare nevoie — să nu alerge în ajutorul unui prieten. Mai degrabă trebuie respinse acele asigurări și chezășuiri prea aspre care vădesc o hotărîre de neclintit ; și nu trebuie luate hotărîri asupra cărora nu mai poți reveni. Așa au făcut elenii cînd au luptat împotriva lui Xerxe. Ei au jurat, la Plateea¹², că vor lăsa moștenire copiilor lor ura pe care o nutreau împotriva perșilor ; iar această ură trebuia să dăinuie — juraseră ei — atîta vreme cît rîurile vor curge către mare și cît va ființa neamul omenesc pe pămîntul roditor. Totuși, în ciuda acestei făgăduieli, ce trebuie să fie de neclintit — și să înfrunte Soarta schimbăcioasă —, elenii au trimis, după oarecare vreme, soli la fiul lui Xerxe, la Artaxerxe, ca să-i ceară prietenia și sprijinul în război¹³.

Deși scurte, preceptele lui Chilon cuprind cele mai bune norme de viață, așa, încît maximele lui prețuiesc mai mult decît prinoasele care au fost aduse la Delfi. Cărămizile¹⁴ de aur ale lui Cresus și celelalte

lucruri tot atît de preţioase au dispărut, deoarece au fost rîvnite de nelegiuirii pîngăritori şi jefuitori de temple¹⁵. Cugetările lui Chilon însă sînt menite a înfrunta vremile, fiind păstrate ca într-o vistierie în sufletele celor cu bună creştere, ca şi cum ar fi comoara cea mai minunată, de care nici focidienii şi nici galii n-au îndrăznit să se atingă. (*Const. Exc.* 4, p. 283—285).

11. Pittacos din Mitylene¹⁶ era nu numai admirat pentru înţelepciunea sa, dar era şi un cetăţean cum niciodată insula nu mai cunoscuse — şi eu cred că nu are să se mai întîlnească nici în viitor pe acele meleaguri un atare bărbat, tot aşa cum Lesbosul nu va produce nicicînd vin mai dulce şi mai îmbelşugat. Pittacos a fost un minunat legiuitor şi s-a dovedit a fi prietenul şi binefăcătorul concetăţenilor săi, scăpîndu-şi ţara de trei nenorociri, care sînt socotite cele mai rele : tirania, vrajba dintre cetăţeni şi războiul.

Pittacos era un om cu simţăminte foarte adînci, o fiinţă plină de blîndeţe şi smerit întru toate. Şi iată pentru ce lumea, fără doar şi poate, îl socotea drept un bărbat desăvîrşit, avînd toate însuşirile. Din legiuirea pe care a dat-o s-a dovedit un iscusit om politic, un înţelept şi — cînd era vorba să-şi ţină cuvîntul — un bărbat însufleţit de simţul dreptăţii. Cît despre faptele de arme¹⁷, el vădea o îndrăzneală neobişnuită, iar spre cîştigurile băneşti sufletul său mărinimos nu era înclinat, ci întotdeauna le-a privit cu nepăsare. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 218).

12. Mitilenienii i-au oferit lui Pittacos jumătate din pămîntul pentru care acesta luptase într-o luptă în doi¹⁸. Pittacos însă nu l-a primit, ci a hotărît ca fiecare să stăpînească o bucată de pămînt deopotrivă cu aceea a celorlalţi, spunînd că este mai bine ca toţi să aibă loturi egale, decît ca unul să se bucure de o parte mai mare decît a altora¹⁹. Pe bună dreptate înţeleptul socotea că stăpîneşte mai mult omul care lucrează cinstit, iar nu acel care rîvneşte la cîştiguri. Căci — mai spunea Pittacos — bunul renume şi viaţa pusă la adăpost de dezastre, sînt urmarea egalităţii, iar pofta nesăţioasă şi stăpînirea nedreaptă aduc după ele veştejirea faptelor săvîrşite şi trezesc teama în sufletul celui care nu s-a purtat cum trebuie. Iar dacă Pittacos ar fi omul acela, în curînd i s-ar lua darul pe care l-a primit.

Pittacos a făcut, de asemenea, dovada cumpătării sale cînd a avut de-a face cu regele Cresus. Acesta îi îngădui ca din comorile sale să ia oricît de mult ar vrea. Dar el n-a primit nici acest dar, ci a răspuns că, şi aşa, averea lui este de două ori mai mare decît aceea pe care ar dori-o. Iar cum Cresus privea uimit la felul în care Pittacos dispreţuise bogăţiile, i-a cerut unele lămuriri în legătură cu acest răspuns ; atunci, înţeleptul i-a mărturisit că moştenise de la fratele său — mort fără copii — o

tot atît de mare avere ca și aceea pe care o avea și că moștenirea nu-i făcuse nici o plăcere. Cînd poetul Alceu²⁰, care era dușmanul lui cel mai înverșunat și care în poeziile sale își bătuse joc cu patimă de Pitacos, a ajuns în puterea lui, i-a dat drumul, spunînd că iertarea prețuiește mai mult decît răzbunarea. (*Const. Exc. 4*, p. 285).

13. Povestesc locuitorii din Priene că Bias²¹, răscumpărînd de la tâlharii care le răpiseră pe niște fecioare meseniene de neam ales, s-a purtat foarte cuviincios cu ele, ca și cum ar fi fost fiicele lui. După o vreme, venind să le caute părinții lor, Bias le încredință fetele și nu ceru să i se plătească răscumpărarea și nici cheltuielile ce le făcuse cu hrana lor. Dimpotrivă, le-a mai dat și daruri de preț. Și iată, așadar, pentru ce fetele despre care vorbim l-au șocotit pe Bias ca pe un tată — atît pentru mărinimia sa cînd le-a răscumpărat, cît și pentru grija ce le-o purtase cînd le-a adăpostit în casa lui. Întorcîndu-se în sînul familiei, fetele n-au putut uita niciodată recunoștința pe care i-o datorau.

Niște pescari meseniени, după ce-și aruncară mrejele nu scoaseră nimic altceva decît un trepied de aur, care purta inscripția : „Celui mai înțelept“. L-au luat cu ei și l-au dăruit lui Bias.

Bias era cel mai iscusit vorbitor din vremea lui, întrecîndu-i în meșteșugul elocinței pe toți contemporanii. Dar el și-a întrebuițat puterea cuvîntului cu totul altfel decît majoritatea oamenilor. El nu și-a folosit îndemînarea pentru a fi plătit și a-și face de pe urma ei un venit, ci pentru a da celor nedreptățiți ajutor. Ceea ce întîlnim foarte rar. (*Const. Exc. 2 (1)*, p. 218—219).

14. Nu-i mare lucru să te deosebești prin vînjoșie, dar să te folosești de ea atunci cînd trebuie. La ce i-a slujit lui Milon²² din Crotona ne-maipomenita-i putere trupească? Polydamas²³ din Tesalia, zdrobit de o stîncă, este o pildă grăitoare, vădind cît de primejdioasă e marea forță a trupului, cînd mintea îți e puțină. (*Const. Exc. 4*, p. 285—286).

15. Acest Polydamas era din cetatea Scotusa. El doar cu mîinile sale ucidea leii, ca și cum aceștia ar fi fost niște miei. Datorită iuțelii picioarelor, întrecea carele cele mai repezi și puterea brațelor lui sprijinea bolta unei peșteri ce era pe cale de-a se prăbuși. (Tzetzes, *Hist. 2*, p. 555—559).

16. Cireii²⁴ fiind de multă vreme asediați, întrucît încercaseră să jefuiască oracolul²⁵, cîțiva dintre eleni s-au întors la ei în țară; dar ceilalți au mers s-o întrebe pe Pitia și au primit următorul răspuns : „Nu veți răsturna turnurile acestei cetăți mai înainte ca valorile zgomotoase ale albastrei Amfitrite²⁶ să fi scăldat incinta-mi sacră — aici, pe acest sfînt țarm stîncos“. (*Const. Exc. 4*, p. 286).

17. Trebuie cunoscut faptul că Solon a trăit pe vremea tiranilor ²⁷, la Atena, înaintea războaielor cu persii ; iar Dracon ²⁸, a trăit cu patruzeci și șapte de ani înaintea lui — așa cum ne-o spune Diodor. (Ulpian, la *Timocratele* lui Demostene, 9, p. 805, ed. W. Dindorf, Oxford, 1846—1851).

18. Perilaos, sculptorul, i-a construit lui Falaris ²⁹ un taur de bronz, pentru ca tiranul — pedepsindu-și supușii — să-i supună acolo la chinuri. Dar Falaris a făcut cu el cea dintâi încercare a groazniciei pedepse. Iată, deci, cum acei care plănuiesc lucruri josnice împotriva semenilor sînt de cele mai multe ori prinși, ei cei dintâi, în capcana pe care au născocit-o. (*Const. Exc.* 4, p. 286).

19. Falaris l-a ars în taurul de aramă pe vestitul făuritor al statuilor de bronz — pe Perilaos —, venit din Attica ; acesta născocise mașinăria despre care pomenii și potrivise la nările taurului niște țevi care scoteau sunete ; în coasta taurului el deschisese o ușă. Dihania i-o adusese Perilaos în dar lui Falaris, iar Falaris l-a primit prietenește, cu daruri, și a poruncit ca născocirea lui Perilaos să fie închinată zeilor. Deschizînd ușa din coasta dihaniei, vestitul făurar al bronzului a dat — neomenos — în vileag vicleșugul ticăloasei sale născociri și a spus : „Falaris, cînd tu ai să vrei să pedepsești un muritor, închide-l înlăuntrul taurului și dedesubt aprinde focul. Auzind gemetele acestui om, ți se va părea că-s mugetele taurului. Iar gemetele vor ajunge pînă la tine prin țevile nărilor, desfătîndu-te“. Cînd Falaris a aflat acestea, a fost cuprins de scîrbă în fața celui care-i vorbise astfel, grăindu-i precum urmează : „Perilaos, tu cel dintâi ai să-mi arăți cum merge născocirea ; vei imita pe cîntăreții din flaut și îmi vei lămuri meșteșugul tău“. De îndată ce făuritorul dihaniei a intrat înlăuntru, ca să dea — așa își închipuia el — un exemplu de cum se cîntă din flaut, Falaris a închis ușa taurului și, dedesubt, a îngrămădit foc. Dar pentru ca, murind, omul nostru să nu pîngărească scîrba din aramă, l-a scos din taur înainte să-și fi dat duhul și l-a zvîrlit în prăpastie de pe o stîncă înaltă. Despre taur au scris Lucian ³⁰, sirianul, Diodor și Pindar ³¹ ; și, dimpreună cu aceștia, nenumărați alții. (Tzetzes, *Hist.* 1, 646—668).

20. Solon, legiuitorul, — înfățișîndu-se odată în adunarea poporului — i-a îndemnat pe atenieni să-l răstoarne pe tiran, mai înainte ca acesta să fi ajuns atotputernic. Dar, cînd văzu că nimeni nu ia în seamă spusele sale, și-a îmbrăcat întreaga lui armură și a venit în agoră, măcar că era un moșneag ; a chemat atunci ca martori zeii, spunînd că — atît prin cuvinte, cît și prin fapte — el s-a aflat, în măsura puterilor sale, în ajutorul patriei care trecuse prin primejdii. Dar, fiindcă mulțimea nu își dădea seama de cele ce plănuise Pisistrat, s-a întîmplat că Solon, în

ciuda faptului că spusele sale erau drepte, a fost privit cu nepăsare. Și se povestește că Solon, în următoarele versuri³² elegiace, a mai prevestit tirania care-i amenința pe atenieni : „Din nori se naște puterea zăpezii și a grindinei ; iar tunetul, din strălucitorul fulger ! Cetatea pierе de pe urma unor bărbați sus-puși, iar poporul — din pricina nesocotinței sale — ajunge robul unui stăpînitor neîngrădit de nimeni. E foarte greu să-l ții, mai tîrziu, în frîu pe cel ce s-a înălțat prea sus : acum va trebui să chibzuim cu privire la toate“.

Apoi, cînd Pisistrat ajunsese tiran, Solon a scris³³ : „De vreme ce pătimiți acum lucruri vrednice de plîns, și aceasta din pricina lipsei voastre de îndrăzneală, să nu puneți pe seama zeilor năpasta care s-a abătut asupra voastră. Pe oamenii aceștia i-ați înălțat chiar voi, ocrotindu-i ; și iată pentru ce, acum, aveți parte de o înjositoare robie. Fiecare dintre voi urmează pașii vulpii, dar cu toții vădiți puțină minte. Căci voi priviți către buzele și către vorba cea vicleană a bărbatului acesta, fără să-i cumpăniți nici una din fapte“.

Pisistrat i-a cerut lui Solon să tacă și să se bucure de binefacerile tiraniei ; dar, în nici un chip, nu l-a înduplecat pe bătrîn să-și schimbe hotărîrea. Fiindcă îl vedea că-i din ce în ce mai aprins și — cu toată strășnicia — Solon amenința că îl va pedepsi, Pisistrat l-a întrebat pe ce se bizuie cînd se împotrivesc planurilor sale. Se spune că Solon ar fi răspuns : „Pe bătrînețea mea“. (*Const. Exc.* 4, p. 286—287).

[Herodot, care a trăit pe vremea regelui Xerxe, susține³⁴ că asirienii au fost stăpînitorii Asiei vreme de cinci sute de ani, dar stăpînirea lor a fost răsturnată de către mezi. Ne mai spune că după aceea n-a mai fost, vreme de mai multe generații, nici un rege care să urmărească a ajunge atotputernic în lume ; cetățile-și aveau cîrmuirea lor de sine stătătoare, în felul democrațiilor. În cele din urmă, după ce s-au scurs mulți ani, mezii au ales rege un om ce se deosebea prin spiritul său de dreptate ; și numele acestuia era Cyaxares. Cyaxares a încercat întîiul să aducă sub stăpînirea lui popoarele vecine, ajungînd astfel întemeietorul stăpînirii mezilor asupra celorlalte neamuri. După Cyaxares, urmașii săi — lărgindu-și mereu împărăția — și-au sporit țara și au supus multe alte ținuturi învecinate, pînă la domnia lui Astiage, care a fost biruit de către Cyrus și persi³⁵. Deocamdată, noi am arătat pe scurt doar lucrurile cele mai de seamă. Cu de-amănuntul vom descrie aceste împrejurări mai tîrziu, cînd vom ajunge la perioadele de timp în care ele s-au desfășurat. În al doilea an³⁶ al celei de-a șaptesprezecea Olimpiade, a fost ales rege de către mezi Cyaxares, după relatarea lui Herodot. (*Diodor*, 2, 32, 2—3)]

[Cînd Astibaras, regele mezilor, s-a stins de bătrînețe la Ecbatana, a luat domnia fiul său, Aspandas, căruia i s-a spus de către eleni Astiage.

Fiind el biruit de Cyrus, regele perșilor, domnia trecu la perși. Dar despre lucrurile acestea vom da la vreme deslușiri amănunțite. (*Diodor*, 2, 34, 6)]

21. Cyrus ajunsese rege al perșilor la începutul³⁷ celei de-a cincizeci și cincea Olimpiade, așa cum putem afla din *Biblioteca* lui Diodor și din *Istoriile* lui Thallo³⁸ și Castor³⁹, ale lui Polibiu, ale lui Phlegon⁴⁰ și ale altora, care se preocupă de Olimpiade. Toți acești istorici sînt de acord asupra datei. (Eusebiu, *Praep, evang.*, 10, 10, 488 C).

22. Cyrus, fiul lui Cambise și al Mandanei — fiica lui Astiage, regele mezilor — i-a întrecut în bărbăție, în înțelepciune și în toate celelalte bune însușiri pe toți contemporanii săi. Tatăl său i-a dat o educație vrednică de un rege, făcîndu-l să rîvnească tot ceea ce era mai de seamă. Și era ușor de înțeles că Cyrus avea într-o zi să făptuiască lucruri foarte mari, de vreme ce destoinicia lui întrecea puterile vîrstei sale.

23. Astiage, regele mezilor, înfrînt și silit s-o ia la fugă în chip rușinos, și-a îndreptat mînia împotriva ostașilor săi. El a înlăturat toate căpeteniile și a pus alți ofițeri în locul lor; iar pe cei vinovați de-a fi fugit în fața dușmanului i-a strîns laolaltă și i-a măcelărit — fiind încredințat că exemplul acesta îi va sili pe ceilalți să fie viteji în clipa primejdiei.

Astiage era, de fapt, un om crud și neînduplecat. Dar mulțimea nu s-a îngrozit de asprimea lui. Cum fiecare ostaș îl vrăjmașea pe rege din pricina silnicilor sale și era revoltat de nelegiuirea purtării lui, dorea o schimbare a lucrurilor. Iată, deci, pentru ce — adunîndu-se în mici grupuri — porniră să stea de vorbă între ei, cu gîndul să se răzvrătească, cei mai mulți îndemnîndu-se unul pe altul să răzbune moartea tovarășilor de arme.

24. Cyrus — pe cîte se spune — era nu numai un bărbat viteaz în lupte, dar era plin de bunăvoință și de omenie față de supușii săi. Pentru acest motiv perșii l-au numit părintele lor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 219).

25. Cresus construia corăbii de război; și se lășise zvonul că, în curînd, va porni împotriva insulelor⁴¹. Iar Bias, ori Pittacos⁴², care pe atunci vizita Lidia, văzu cum sînt construite corăbiile. Întrebîndu-l regele dacă nu va fi aflat vreo noutate la eleni, înțeleptul răspunse: „Toți locuitorii insulelor își fac rost de cai spre a porni împotriva lidienilor“. „Ce bine ar fi — grați atunci Cresus — ca să-i sfătuiască cineva pe insulari a lupta cu cai împotriva lidienilor“. Dar Pittacos, ori Bias, a luat cuvîntul și a spus: „Așadar, lidienii care locuiesc pe continent — susții tu — sînt însuflețiți de dorința de a-i înfrînge pe uscat pe niște oameni care locuiesc insulele. Și nu-ți închipui că locuitorii insulelor s-ar putea ruga zeilor să-i poată înfrînge pe lidieni pe mare, pentru ca

— pe mare — să se răzbune de toate nenorocirile îndurate de eleni pe continent, biruindu-l ei pe acela care a robii oameni din neamul lor ?“ Iar Cresus, uimit de cuvintele înțeleptului, și-a schimbat îndată hotărârea și a încetat de a mai construi flota.

26. Cresus chemă din Elada pe oamenii cei mai înțelepți, ca să le arate nemaipomenitele sale bogății și covârși cu daruri pe acei care-i ridicau în slăvi fericirea. L-a poftit și pe Solon, cum și pe alți câțiva înțelepți care se bucurau de cea mai mare faimă, în dorința de a-i lua drept martori ai fericirii sale. Astfel, au venit la Cresus și scitul Anacharsis și Bias și Solon și Pittacos. La ospete și în adunări, Cresus le dădea cea mai mare cinste. El le arăta bogățiile sale și îi făcea să înțeleagă pînă unde se întinde puterea lui. Pe vremea aceea, oamenii învățați căutau să vorbească pe scurt. Și, arătînd Cresus bărbaților amintiți ce fericită împărăție are el și ce multe neamuri și-a supus, scitul Anacharsis — cel mai în vîrstă dintre înțelepți —, întrebând de către rege despre care viețuitoare crede că ar fi cea mai neînfricăată, acela i-a răspuns cum că viețuitoarele care se arată a fi cele mai viteze sînt jivinele cele mai sălbatice, căci numai ele își dau bucuroși viața luptîndu-se pentru libertatea lor. Iar Cresus, socotind că Anacharsis se înșelase și un al doilea răspuns va fi mai mulțumitor, l-a întrebând din nou care viețuitoare au cel mai mult simțul dreptății. Și, iarăși înțeleptul nostru i-a răspuns că cele mai drepte animale sînt cele sălbatice, deoarece numai ele trăiesc după legea Firii și nu după legile omenești. Într-adevăr, — afirma el — Natura este opera divinității, pe cîtă vreme legile sînt o plămuire omenească ; și este mai drept să te supui poruncilor zeiești, decît celor date de om. Și, cum Cresus voia să-l înfunde pe Anacharsis, l-a mai întrebând și dacă animalele sînt ființele cele mai înțelepte. Anacharsis a răspuns că așa este, iar dovada cea mai bună a înțelepciunii lor este faptul că ele pun mai presus de legile omenești legile cele adevărate ale Naturii. Cresus a rîs. El și-a bătut joc de Anacharsis, fiindcă răspunsurile pe care i le dăduse îi aminteau de Sciția și de sălbaticele deprinderi de acolo.

27. Cresus i-a cerut lui Solon să-i spună care e omul cel mai fericit pe care-l văzuse, închipuindu-și — de bună seamă — că acesta avea să-i spună că este Cresus. Dar Solon a fost de părere că nu poate crede cu temei despre nimeni că ar avea parte de fericire, întrucît el n-a văzut sfîrșitul vieții niciunei ființe. Fără a cunoaște acest sfîrșit, spunea Solon, nu s-ar putea pretinde despre cineva că se va fi bucurat de fericire. Adeseori — adăuga el — oameni care păreau a fi fost toată viața fericiți, în amurgul vieții au fost loviți de cele mai mari dureri. Regele l-a întrebând atunci : „Oare nu crezi despre mine nici că sînt cel mai bogat

om ?" Răspunzându-i și de data asta ca mai înainte, înțeleptul l-a făcut să înțeleagă că nu trebuie socotiți cei mai bogați oameni aceia care stăpînesc cele mai multe averi, ci aceia doar care socot că bunul cel mai de preț este cumințenia, de vreme ce nimic nu cîntărește mai mult decît ea. Doar înțelepciunea, privită ca fiind mai presus de orice, dă omului cea mai însemnată și cea mai statornică dintre bogății. Cresus l-a întrebat, mai apoi, pe Bias dacă răspunsul lui Solon era întemeiat sau dacă acesta se înșelase. Bias i-a spus : „Solon n-a greșit. El dorește să aibă o părere abia după ce va fi văzut ce este mai de preț în tine ; dar, pînă acum, el n-a putut vedea decît averile din preajma ta. Or, oamenii nu sînt fericiți mulțumită bogățiilor, ci mulțumită virtuților ce le poartă în ei“. Atunci regele a mai stăruit : „Dacă tu nu pui mai presus de celelalte lucruri bogăția pe care ți-o dă averea, cel puțin poți să-ți dai seama că eu am atît de mulți prieteni cum nu are nimeni pe pămînt“. Răspunsul lui a fost acesta : „Numărul prietenilor tăi nu este cunoscut, tocmai din pricina stării înfloritoare de care te bucuri acum“.

Se povestește că regele, la urmă, l-ar fi întrebat și pe Pittacoș : „Care este cea mai bună cîrmuire pe care ai văzut-o ?“ Acesta răspunse : „Acea a lemnului pictat“, lăsînd să se înțeleagă din vorbele sale că se gîndește la legi.

28. Esop ajunsese la o vîrstă matură pe vremea Celor Șapte Înțelepți. El a spus despre aceștia că nu se pricep să stea de vorbă cu un cîrmuitor. Într-adevăr, în preajma unor asemenea oameni — pretindea Esop — trebuie ori să stai cît mai puțin, ori să te porți cît se poate de grijuliu și mai plăcut pentru ei. (*Const. Exc.* 4, p. 287—289).

29. Frigianul Adrast, la o vînațoare, și-a repezit sulița într-un mistreț, dar a nimerit — fără să vrea — pe fiul lui Cresus, regele lidienilor, pe nume Atys. Măcar că omorul fusese săvîrșit fără voia lui, Adrast hotărî că nu mai este vrednic să trăiască. Și-l îndemna pe Cresus să nu-l ierte, ci să-l ucidă de îndată la mormîntul celui pe care-l ucisese. Mai întîi, Cresus — așa cum este și firesc atunci cînd ți-a fost ucis un copil — era plin de mînie împotriva lui și-l amenința să-l ardă de viu ; cînd însă, mai tîrziu, și-a dat seama că tînărul vrea să se jertfească pe sine — ca o ispășire —, dîndu-și bucurios viața pentru a plăti omorul, Cresus n-a mai fost pradă mîniei și nu s-a mai gîndit să-l pedepsească pe ucigaș, învinuind pentru ceea ce el săvîrșise Soarta, iar nu voința tînărului. Totuși Adrast nu s-a lăsat, ci — așa cum își pusesese în gînd — merse la mormîntul lui Atys și își puse capăt zilelor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 219—220).

30. Falaris, văzînd cum un stol de porumbei era urmărit de un șoim, a grăit : „Oameni buni, vedeți ce mișelie poate fi ca un întreg

stol — atât de numeros — să fugă în fața unui singur urmăritor ! Dacă acei mulți ar îndrăzni să se întoarcă, lesne i-ar veni șoimului de hac. (Dar cele ce spunea Falaris nu erau adevărate, pentru că biruința fusese dobândită mulțumită destoiniciei, și nu marelui număr)⁴³. După ce rostise aceste cuvinte, tiranul a renunțat la puterea sa, așa cum am scris în cartea „Despre succesiunea regilor“.

31. Cresus, fiind gata să-și pornească oștile împotriva lui Cyrus — regele perșilor —, a consultat oracolul, care i-a dat următorul răspuns : „Trecînd fluviul Halys, Cresus va năruî o mare împărăție“. Fiindcă a tălmăcit acest oracol îndoielnic așa cum îi venea lui la socoteală, lidianul a dat peste o năpastă mare. El a mai întrebat oracolul în dorința de a ști dacă are să domnească multă vreme. Și răspunsul primit a fost acesta : „Cînd un catîr o să ajungă rege al mezilor, atunci, tu, lidianule cu picioare plăpînde, să fugi spre malurile nisiposului Hermos și să nu roșești de a fi lipsit de curaj“. Catîrul despre care vorbea oracolul era Cyrus, a cărui mamă era medă, tatăl lui fiind persan. Cyrus, regele perșilor, sosi cu întreaga lui oștire la strîmtorile Capadociei și trimise crainici la Cresus, atât pentru a iscodi cît de mare îi este puterea, cît și pentru a-i face cunoscut că Cyrus binevoiește să-l ierte de greșelile lui de pînă acum și vrea să-l facă satrap al Lidiei — punîndu-i însă în vedere că trebuie să vină la porțile sale și, ca și ceilalți, să se închine rob lui Cyrus. Cresus le-a răspuns crainicilor că mai potrivit ar fi pentru Cyrus și pentru perși să dorească a fi robii săi, amintindu-le că — înainte vreme — slujiseră mezilor. Pe cîtă vreme el n-a ascultat niciodată de poruncile altuia. (*Const. Exc.* 4, p. 289—290).

32. Cresus, regele lidienilor, prefăcîndu-se că l-ar trimite la Delfi pe efesianul Eurybatos, l-a trimis în Pelopones. El îi dăduse aur, ca să adune un cît mai mare număr de mercenari eleni. Dar omul trimis de Cresus a fugit la Cyrus, căruia i-a dezvăluit totul, de-a fir a păr. Și de aceea ticăloșia lui Eurybatos ajunsese la eleni de pomîină ; căci, pînă în zilele noastre, dacă vreun om are în gînd să veștejească mîrșăvia cuiva, îl numește un Eurybatos. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 220).

33. Dacă deocamdată nemernicii ocolesc pedeapsa ce ar trebui s-o primească de la cei loviți de ei, ocară rămîne pentru totdeauna legată de numele lor și — cît se poate mai mult — îi va urmări chiar după moarte.

Se spune că, înainte războiului ce avea să-l ducă împotriva lui Cyrus, Cresus ar fi trimis la Delfi soli, care să întrebe oracolul ce trebuie să facă pentru ca fiul său — care era mut — să vorbească. Iar Pitia îi răspunse precum urmează : „Tu, care de obîrșie ești lidian, rege peste mulți, dar foarte copilăros, tu, Cresus, să nu vrei să auzi, în palatul tău,

mult așteptatul glas al odraslei tale, pe care ai dori s-o știi vorbind. Pentru tine ar fi cu mult mai bine ca feciorul tău să rămână fără grai. Căci atunci când îi va fi dat să vorbească pentru întâia oară va fi în ziua "nefericirii tale". Când omului i-a fost dată fericirea, trebuie să știe a păstra măsura și să nu se încreadă în izbînzile muritorilor, căci ei — într-o clipită — se pot trezi în fața unor foarte mari schimbări.

După ce Cresus — fiind prins în luptă de către Cyrus — a coborît de pe rugul stins⁴⁵, i-a fost dat să vadă cum este jefuit Sardesul și cum biruitorii cară, pe lângă multe altele, argintul și aurul. Cresus l-a întrebat pe Cyrus ce fac oștenii aceuia, iar regele perșilor i-a răspuns rîzînd: „Îți pradă averiunile tale“. Cresus îi zise: „Pe Zeus ți-o spun, nu bogățiile mele le jefuiesc, ci pe ale tale! Căci Cresus acum nu mai stăpînește nimic“. Uimit de vorbele acestuia, Cyrus și-a schimbat hotărîrea de îndată, oprindu-și oamenii de a mai prăda și punînd bogățiile sardianilor la adăpost, în vistieria regelui. (*Const. Exc.* 4, p. 290—291).

34. Cyrus, fiind încredințat că regele Cresus este un om foarte cucernic, întrucît o ploaie năprasnică stinsese flăcările rugului, și de vreme ce mai avea în minte și răspunsul lui Solon⁴⁶, nu l-a lăsat să plece de lângă el, ci onorîndu-l — l-a luat cu sine oriunde voia să meargă. L-a primit chiar și în Sfatul său, căci s-a gîndit că trebuie să fie un om cuminte acela care trăise alături de mulți bărbați înțelepți și care avuseseră parte de învățătură. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 220).

35. Numit de către regele perșilor — Cyrus — comandant al litoralului, Harpagos le-a dat elenilor din Asia Mică următorul răspuns, atunci cînd aceștia trimiseseră o solie, pentru a încheia cu Cyrus o alianță⁴⁷: „Am să mă port cu voi în același fel în care s-a purtat cîndva cu mine un om. Am vrut să mă căsătoresc și i-am cerut unui tată pe fiica-sa. Dar — mai întîi — acesta m-a socotit nevrednic să iau în căsătorie pe fata lui și a hotărît s-o mărite cu altcineva, cu un bărbat mult mai de vază decît mine. Cînd însă văzu, mai tîrziu, că am parte de cinstirile hărăzite de rege, s-a învoit să mi-o dea. I-am răspuns atunci că n-o mai vreau drept nevastă, dar că voi primi să-mi fie concubină. Și voi, elenilor, faceți la fel: cînd Cyrus vă socotea vrednici de prietenia perșilor, n-ați voit s-o primiți; iar acum, după ce împrejurările au luat altă întorsătură, vă grăbiți să legați cu ei prietenie. Nu veți mai face însă, acum, o alianță. Perșii vor binevoi să vă ocrotească, dacă vă veți supune lor ca niște robi“.

36. Afîind că elenii din Asia sînt în primejdie, lacedemonienii trimiseră la Cyrus soli, care să-i spună că elenii aceia sînt din neamul lor și că ei, lacedemonienii, îl opresc pe rege de a înrobi cetăți elenice. Uimit de felul lor de-a vorbi, Cyrus a răspuns că își va da seama de vitejia

lacedemonienilor doar după ce va fi trimis pe unul dintre robii săi pentru a-i supune Elada.

Cînd voiau să cucerească Arcadia ⁴⁸, lacedemonienii au primit următorul oracol : „Îmi ceri Arcadia ? Îmi ceri lucru mare, și n-am să ți-o dau ! Căci în Arcadia se află mulți luptători, bărbați care se hrănesc cu ghindă. Ei au să te împiedice să faci ce ți-ai pus în gînd. Eu însă nu te pizmuiesc. Căci îți voi dărui Tegeea, pentru ca picioarele tale, dănuind, să-i lovească pămîntul, o cîmpie roditoare pe care urmează s-o măsoari cu funia“.

Lacedemonienii au trimis la Delfi să întrebe oracolul în ce loc odihnesc oasele lui Oreste, fiul lui Agamemnon. Iar zeul le-a răspuns : „Într-o cîmpie întinsă din Arcadia se află Tegeea. Dezlănțuite de strașnica Nevoie, două vînturi bat acolo. O lovitură vine după altă lovitură, și o nenorocire răspunde altei nenorociri. Pămîntul cel dătător de viață îl acoperă acolo pe fiul lui Agamemnon. Cînd vei duce cu tine osemintele lui, vei fi biruitorul și stăpînul Tegeei“. Era vorba de o fierărie. Oracolul vorbind de cele două vînturi, voia să spună foalele, iar prin cuvîntul „lovituri“ el înțelegea nicovala și ciocanele ; printr-o nenorocire care răspunde unei alte nenorociri el indica fierul care se lovește de fier, deoarece fierul a fost născocit ca să aducă năpaste oamenilor.

Este mai bine să mori decît să trăiești săvîrșind — dimpreună cu ai tăi — fapte pentru care ți s-ar cuveni moartea.

37. În vreme ce fiica lui Pisistrat, care era deosebit de frumoasă, purta coșul cel sacru la o procesiune ⁴⁹, un tînăr s-a apropiat de ea — plin de trufie — și-a sărutat-o. Frații ei, auzind ce i se întîmplase, s-au mîniat că tînărul le făcuse sora de ocară. Și l-au dus înaintea tatălui lor, căruia i-au cerut să-l judece. Pisistrat le-a spus însă, rîzînd : „Ce le vom face acelor care ne urăsc, cînd noi îi pedepsim pe cei care ne iubesc ⁵⁰ ?“ Tot Pisistrat, plimbîndu-se într-o zi la țară, a zărit un bărbat care, în apropierea Himetului ⁵¹, muncea un pămînt foarte sărac și pietros. Uimit de marea sîrguință a acestuia, trimise slujitorii să-l întrebe ce credea că ar putea culege trudind la un astfel de pămînt. Slujitorii săi și-au îndeplinit porunca. Iar muncitorul le răspunse că de pe urma acestei țarini i se trag numai necazuri, dar că lui nu-i pasă, de vreme ce o parte din rod i-o dă lui Pisistrat. La acest răspuns, tiranul zîmbi și scuti pămîntul omului de orice dare. De aici vine și zicala : „Chinurile îngrozitoare aduc scutirea de bir“. (*Const. Exc.* 4, p. 291—293).

Note

- ¹ Este vorba despre un număr de bărbați de seamă (de fapt ni s-au transmis mai mult de șapte nume din sec. VII—VI î.e.n.), cărora tradiția le-a atribuit sentințe care cuprind sfaturi practice, concis formulate, pentru viața de toate zilele.
- ² Sint cei doi atenieni care au încercat în anul 514 î.e.n., să asasineze pe fiii lui Pisistrat, tiranul Atenei. Incercarea nu a reușit deoarece n-a fost ucis decât Hiparh, pe când Hippias, care conducea treburile statului, a scăpat cu viața. Totuși cei doi care au plătit cu viața fapta lor, au fost cinștiți mai târziu ca martiri pentru cauza libertății. Vezi X, 17.
- ³ A domnit între anii 561—546 î.e.n. Vezi Herodot I, 53 și urm. Cit despre sfârșitul regelui lidian — al cărui nume a ajuns să fie simbolul bogăției — nu se poate ști, care a fost el cu adevărat, și dacă n-a fost totuși ucis în luptă sau de către persani.
- ⁴ Vezi cap. 13 și Plutarh, Solon (4).
- ⁵ Adică locuitorii insulei Cos, numiți astfel după un rege.
- ⁶ În anul 560 î.e.n. acesta a pus într-adevăr mina pe putere.
- ⁷ Figură aproape legendară, care trecea și el drept unul dintre cei șapte înțelepți; a fost contemporan cu Solon.
- ⁸ A domnit între anii 637—586 î.e.n. Tradiția sec. IV î.e.n., care era tiranofobă, l-a scos din „canonul înțelepților”.
- ⁹ Unul dintre „cei șapte înțelepți”, despre care tradiția pretinde că a fost efor la Sparta, în anul 556 î.e.n.
- ¹⁰ După Herodot I, 155 focenii au luat o hotărâre asemănătoare de a nu se întoarce în patrie.
- ¹¹ În fragmentul 923 (ed. Nauck).
- ¹² În anul 479 î.e.n.
- ¹³ Probabil că este o aluzie la tratatul din anul 412 î.e.n., în timpul războiului peloponesiac, când spartanii și perșii se aliază contra Atenei. Pacea lui Callias, din anul 449, deși este un eveniment mult mai cunoscut, nu prevede nici o alianță.
- ¹⁴ Vezi Herodot I, 50.
- ¹⁵ Aluzie la acțiunea focenilor din anii 356—346 î.e.n. și la invazia celților din 276 î.e.n.
- ¹⁶ Un altul dintre „cei șapte înțelepți”. A fost arbitru (aisymnetes) în cursul tulburărilor interne din cetatea sa, care au avut loc în jurul anului 620 î.e.n.
- ¹⁷ Când s-a luptat împotriva Atenei.
- ¹⁸ În care l-a ucis pe generalul atenian Phrynos. Obiectul luptei a fost promontoriul Sigeion, la intrarea în Helespont.
- ¹⁹ De fapt în original este: „folosind maxima care spune: „partea egală reprezintă mai mult decât partea mai mare”. Solon a vrut să exprime ideea pe care am redat-o în traducere.
- ²⁰ În cadrul acțiunii sale de împăcare a cetățenilor învrăjbiți, Pittacos exilase pe câțiva aristocrați, printre care și pe poetul Alceu.
- ²¹ Și acesta era socotit în rândul „celor șapte înțelepți”. A trăit pe la mijlocul sec. VI î.e.n.

- 22 Acest atlet, de șase ori învingător la jocurile olimpice, trecea drept unul dintre cei mai voinici oameni din antichitate, trăind la mijlocul sec. VI î.e.n. Tradiția pretinde că a fost sfișiat de fiare, fiindcă se încăpăținase să despice, cu forța brațelor, un copac în care se bătuseră niște pene. Mîinile sale i-au fost însă prinse și imobilizate în despicătură și astfel atletul nu s-a mai putut apăra. Vezi Strabon VI, 1, 12 (263).
- 23 Acest atlet n-a ținut seama de îndemmurile prietenilor săi, de a se salva și a crezut că poate suporta greutatea acoperișului care era pe cale să se prăbușească. În cele din urmă acesta, prăbușindu-se, l-a omorît.
- 24 Adică locuitorii portului Cirrha din Focida.
- 25 Adică sanctuarul din Delfi. Evenimentul s-a petrecut în jurul anului 520 î.e.n.
- 26 Regina mării.
- 27 A trăit cam între anii 640—558 î.e.n.
- 28 La sfîrșitul sec. VII î.e.n.
- 29 Tiran din Acragas (cam 570—554 î.e.n.).
- 30 Vezi Phalaris (I, 1).
- 31 Vezi Piticele (I, 95).
- 32 Vezi fragmentul 10 (ed. Diehl). Elegia datează cam din anul 562 î.e.n.
- 33 Vezi fragmentul 8 (ed. Diehl).
- 34 Vezi II, 32.
- 35 În anul 549 î.e.n.
- 36 Adică în 711—710 î.e.n.
- 37 Adică în 560—559 î.e.n.
- 38 Istoric din sec. I î.e.n., care a scris o istorie a Siriei, în trei cărți, de la distrugerea Troiei pînă la olimpiada a 167-a, din care nu s-a păstrat decît fragmente.
- 39 Istoric contemporan cu Cezar, autorul unei cronici fragmentar păstrate.
- 40 Liberi al împăratului Hadrian, autorul unei cărți despre olimpiade.
- 41 Prin anii 560—559 î.e.n.
- 42 Herodot relatează (I, 27) că amîndoi ar fi vizitat Lidia.
- 43 Aprecierea aceasta provine, probabil, de la un comentator.
- 44 După Herodot (I, 85), tînărul, care era mut din naștere, a început să vorbească cu ocazia cuceririi orașului Sardes de către perși.
- 45 Pe care urma să fie ars. Vezi mai sus cap. 2.
- 46 Probabil celebrele vorbe că nimeni nu este fericit cît trăiește. Vezi cap. 2.
- 47 În anul 545 î.e.n.
- 48 În jurul anului 560 î.e.n.
- 49 Cu ocazia procesiunilor panateniene.
- 50 Verbul grecesc *phileîn* înseamnă atît „a iubi” cît și „a săruta”.
- 51 Munte din Atica.

Cartea a zecea

fragmente

1. Servius Tullius, când s-a răzvrătit Tarquinius¹, s-a dus în senat și, văzînd cît de puternică era uneltirea împotriva lui, a spus doar atît : „O Tarquinius, cîtă îndrăzneală !” Acesta însă a răspuns : „Dar tu cum ai putut să fii atît de cutezător, tu care — sclav și fiu de sclavă — ai îndrăznit să te urci pe tronul romanilor ? Ai luat, călcînd legile, domnia tatălui meu — domnia care mi se cuvenea mie — și ți-ai însușit o putere la care nu aveai dreptul să rîvnești”. Rostind acestea, Tarquinius s-a năpustit asupra lui Tullius, l-a înșfăcat de braț și l-a dat de-a rostogol pe trepte. Ridicîndu-se, dar șchiopătînd din pricina căderii, Tullius a încercat să fugă ; însă Tarquinius l-a ucis. (*Const. Exc.* 4, p. 293).

2. Servius Tullius, regele romanilor, a domnit patruzeci și patru de ani² și, mulțumită destoiniciei sale, a rînduit cu multă pricepere statul.

3. Pe cînd era arhonte la Atena Thericles³, în vremea celei de-a șaiszeci și una Olimpiade, ajunsese să aibă o mare faimă filosoful Pitagora, după ce-și însușise multă învățătură. Niciodată vreun om care s-a dăruit științei n-a fost mai vrednic decît el de a rămîne în amintirea oamenilor. Pitagora era de obîrșie din Samos, unii însă spun că ar fi fost tirenian⁴. Atît de mare îi era puterea de a convinge și atîta farmec aveau cuvîntările sale, încît zilnic aproape toți locuitorii cetății alergau să-l asculte vorbind, de parcă în fața lor auzeau cuvîntînd un zeu. El se dovedi a fi un om de seamă nu numai prin marea înrîfurire a vorbelor sale, dar și prin faptul că se vădea un om plin de măsură, oferind un minunat model pentru tineret. Pe toți cei care trăiau în preajma lui, Pitagora îi povățuia să nu ducă un trai prea îmbelșugat și doar în desfătări, cu toate că pe vremea sa — din pricina belșugului din care se îmbuibau — oamenii erau înclinați spre trîndăvie și spre o înjositoare istovire a însușirilor trupești și sufletești.

Aflînd Pitagora că Fericide⁵, ce-i fusese dascăl, zăcea la Delos greu bolnav — aproape în preajma morții —, s-a urcat în corabie și a pornit din Italia spre Delos. Acolo, l-a îngrijit mai multă vreme, făcînd tot ce i-a stat în putere spre a-l lecuî. Dar Fericide se stinse fiindcă era tare bătrîn și răpus de boală ; iar Pitagora s-a îngrijit, cu multă rîvnă, de înmormîntarea lui, îndeplinind cuvenitele rituri, cum un fiu s-ar fi ocupat de înmormîntarea tatălui său. Mai apoi, se reîntoarse în Italia.

Cînd se întîmpla ca vreunul dintre tovarășii săi să-și piardă avutul, pitagoricenii ceilalți își împărțeau bunurile cu omul acela, de parcă ar fi fost frați ; și făceau aceasta nu numai cei care trăiau în comunitate, dar și toți acei care urmau învățăturile lui Pitagora.

4. Cleinias din Tarent, unul dintre ucenicii lui Pitagora, aflînd că Proros din Cirene își pierduse toată averea pe vremea unei răscoale a concetățenilor săi și ajunsese într-o mare sărăcie, porni de îndată din Italia spre Cirene, luînd cu dînsul o însemnată sumă de bani — pe care

i-a dat-o lui Proros, spre a-l readuce la starea înfloritoare de mai înainte, cu toate că niciodată Cleinias nu-l văzuse pînă atunci pe Proros, și auzise doar că este pitagorician. Se pomenește și de mulți alții, care au făcut asemenea fapte. Dar pitagoricienii nu și-au dovedit între ei omnia numai prin ajutoare bănești. Ei înfruntau, unii pentru alții, cele mai mari primejdii. Într-adevăr, pe vremea cînd Dionisie era tiran⁶, pitagoricianul Phintias, care unelise împotriva lui, urma peste cîteva zile să-și ispășească pedeapsa cu moartea. Mai înainte însă, el ceru lui Dionisie îngăduința de a pune rînduială în unele treburi ale sale, spunîndu-i că un prieten de-al său cheazăuiește cu viața că își va ține cuvîntul. Tiranul rămase uluit, și avu curiozitatea să afle dacă poate exista un om care să vrea să meargă la închisoare în locul prietenului său. Atunci Phintias chemă pe un anume Damon — un filosof pitagorician —, care fără nici o șovăire s-a înfățișat ca să înlocuiască osînditul la moarte. Erau unii care lăudau o atît de neobișnuită dovadă de prietenie, pe cîtă vreme alții, pentru ușurătatea și nebunia lui, îl condamnau pe cel care se făcuse chezaș. Cînd sosi ziua hotărîită pentru execuție, s-a strîns tot norodul ca să vadă dacă-și va ține cuvîntul omul care lăsase pe un altul în locul său. Ziua era acum pe sfîrșite și lumea nu mai nădăjduia să-l vadă pe Phintias reîntorcîndu-se. Damon tocmai se îndrepta spre locul caznelor, cînd — în cea din urmă clipă —, împotriva tuturor așteptărilor, Phintias sosi în mare goană. Și, pentru că toți cei de față erau în admirația unor sentimente atît de puternice, tiranul Dionisie l-a iertat pe vinovat de osînda ce-i fusese ursită, cerînd celor doi prieteni să-i îngăduie a se alătura și el — ca un al treilea — prieteniei lor⁷.

5. Pitagoricienii se străduiau, îndeosebi, pentru a-și exercita memoria. Și iată ce făceau : niciodată nu se sculau din așternut mai înainte de a-și fi depănat în minte tot ceea ce săvîrșiseră de dimineață și pînă seară, în ziua precedentă. Dacă li se întîmpla să le mai rămînă vreme, și aveau deci un răgaz mai mare decît cel obișnuit, ei își torceau firul aducerii-aminte pînă în ziua a treia și a patra de dinaintea aceleia. Își luaseră această deprindere în dorința de a-și îmbogăți cunoștințele și de a-și ascuți puterea de pătrundere, ca să ajungă cît mai pricepuți și cît mai în stare de a-și aminti foarte multe lucruri.

Și iată cum se deprindeau a fi cumpătați : puneau să li se pregătească și să li se aducă tot ceea ce se obișnuia la ospăturile cele mai ademenitoare ; și se uitau, îndelung, la felurile mîncăruri. Apoi, după ce — tot privindu-le — li se trezea, după cum e și firesc, pofta de a se înfrupta din ele, puneau pe sclavi să strîngă mesele ; iar ei o luau din loc și plecau, fără să fi gustat din cele ce fuseseră întinse înaintea lor. (*Const. Exc.* 2 (1) p. 220—223).

6. Pitagora credea în transmigratia sufletelor. El socotea carnea drept o hrană de care trebuie să te ferești cu groază, susținând că sufletele tuturor animalelor trec, după moarte, în alte viețuitoare. Pitagora mai spunea că își amintește cum să el însuși a fost — în vremea războiului troian — Euforb, feciorul lui Panthoos, pe care-l omorîse Mene-lau⁸. Se istorisește că odată, cu prilejul unei călătorii, aflîndu-se el la Argos, a plîns cu lacrimi cînd a văzut, printre prăzile luate de la troieni, un scut ce era atîrnat de zid. Iar cînd argienii vorîră să știe pricina durerii sale, Pitagora le spuse: „Scutul acesta a fost la Troia al meu, cînd eram Euforb.“. Cum însă nimeni nu-l credea și cei din juru-i socoteau că Pitagora a înnebunit, el le-a declarat că ar putea să arate un semn neîndoielnic, care ar vădi că lucrurile stau astfel: într-adevăr — zicea el —, pe partea dinăuntru a pavezei se poate citi, în caractere arhaice, cuvîntul Euforb. Toată lumea, uimită, ceru atunci ca scutul să fie luat de pe perete; și s-a găsit, în partea interioară, inscripția pomenită de Pitagora.

Calimah⁹ ne informează că Pitagora ar fi descoperit unele probleme de geometrie și că pe altele le-ar fi adus din Egipt, cel dintîi, elenilor. Aceasta ne-o spune în versurile¹⁰: „Frigianul Euforb le-a descoperit, el care le-a dat oamenilor cunoștințe despre triunghiul scalen și despre cele șapte măsuri ale cercului¹¹; și tot el i-a deprins să se stăpînească și să nu mănînce din carnea vietăților ce respiră. Nu toți oamenii însă au voit să-l asculte“.

7. Pe ucenicii săi Pitagora îi îndemna să ducă o viață simplă, deoarece — credea el — viața trăită în belșug și în desfătări distruge avutul și trupul omenesc. Într-adevăr, după spusele lui Pitagora, cele mai multe boli vin de la indigestie, care și ea la rîndul ei este urmarea meselor prea îmbelșugate. Pitagora i-a convins pe mulți să mănînce alimentele crude și să nu bea, cît vor trăi, decît apă — ca să le fie mîntea mereu trează întru căutarea adevărului. Azi însă, dacă oamenii sînt opriți — doar cîteva zile — de a se folosi de unul sau două dintre alimentele care li se par plăcute, ei se lasă de filosofie, spunînd că ar fi mare prostie să urmărești un bun îndoielnic, cînd îți stă la îndemînă bucurii mai sigure. Cînd este vorba de a linguși norodul ori de a-și petrece timpul cu lucruri fără folos, oamenii găsesc vreme și nimic nu-i poate împiedica. Dar, cînd sînt datori să se ocupe de învățatură și de bunele deprinderi, spun de îndată că n-au timp. Și, astfel, omul își dă toată osteneala cînd n-ar trebui să facă nimic. Dimpotrivă, se lasă pe tînjală cînd nu are dreptul la ea. Se pretinde că Archytas¹² din Tarent, un discipol al lui Pitagora, mînios din pricina unor mari greșeli pe care le săvîrșiseră sclavii săi, dar stăpînindu-și furia, ar fi spus: „Cum

i-aș mai fi pedepsit pe nemernicii aceștia pentru vina lor cea atât de grea, dacă nu s-ar fi întâmplat ca mânia să mă stăpânească...”

8. Pitagoricienii erau foarte grijulii ca prietenii să le fie statornici, încredințați fiind că bunăvoința prietenilor este bunul cel mai de preț al vieții. Pe drept cuvânt este admirată și prețuită, ca fiind lucrul cel mai însemnat, încrederea pe care se bazează prietenia ce-i leagă pe pitagoricieni. Oare este aici vorba de o obișnuință? Sau poate de un fel de îndemânare ori de puterea cuvântului, prin care se trezește o atât de mare bunăvoință în sufletul oricui ar veni să le împărtășească viața lor în comun? Mulți profani — dornici de a cunoaște toate acestea — s-au străduit să afle care-i adevărul. Niciodată însă vreunul dintre ei nu s-a putut lămuri. Explicația că la pitagoricieni „principiile” erau atât de bine tănuite stă în faptul că una din cele mai de teme învățături ale lor a fost aceea de-a nu încredința nimic scrisului, ci de a păstra doar în memorie tot ce este în legătură cu preceptele lor.

9. Printre alte îndrumări, Pitagora își povățuia ucenicii să se fe-rească de jurăminte, iar când trebuiau să jure erau siliți să-și țină cu strășnicie jurământul, îndeplinind făgăduiala astfel întărită. Niciodată Pitagora n-ar fi susținut părerea laconului Lysandros¹³ și a atenianului Demade¹⁴. Cel dintâi obișnuia să spună că pe copii îi amăgești cu zarurile, pe câtă vreme pe oamenii în toată firea îi poți păcăli cu jurăminte. Celălalt însă afirma că, fiind vorba de un jurământ — ca de-altfel și în toate împrejurările — se cere să te gîndești la ceea ce îți poate fi mai de folos și să cumpănești dacă, jurînd strîmb, vei dobîndi de îndată lucrul pentru care ai jurat sau dacă — ținîndu-ți legămîntul — nu îți vei pierde, în chip neîndoielnic, bunul. Așadar, nici Lysandros nici Demade nu socoteau legămîntul — precum Pitagora — chezășia de netăgăduit a încrederii, ci îl credeau momeala prin care cineva izbu-tește să obțină un câștig rușinos și să înșele. (*Const. Exc.* 4, p. 293—295).

Pitagora dădea ucenicilor săi îndemnul de a jura rareori, dar — cînd jură — să-și țină cu strășnicie jurământul.

Tot Pitagora, în cugetările sale despre plăcerile iubirii, îi sfătuia pe oameni să se abțină — în timpul verii — de la legături trupești cu femeile, dar iarna să se apropie foarte cu măsură de ele. Îndeobște, Pitagora era de părere că desfătările Afroditei sînt vătămătoare și socotea că omul ce s-ar deda întruna acestor plăceri se vlăguiește și ajunge la pieire. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 423).

Se spune că, întrebîndu-l cineva pe Pitagora cînd este potrivit a se deda desfătărilor iubirii, a primit răspunsul acesta: „Atunci cînd ar voi să nu mai fie stăpîn pe sine”¹⁵.

Pitagoricienii împărțeau viața omului în patru perioade: copilăria, tinerețea, maturitatea și bătrînețea. Ei spuneau că fiecare vîrstă răspunde

unui anotimp : primăverii copilăria, toamnei maturitatea, iernii bătrânețea, iar verii tinerețea. (*Const. Exc. 4, p. 295*).

Pitagora povățuia pe cei care doreau să înalțe Nemuritorilor o jertfă plăcută să nu vină îmbrăcați în veșminte prea împodobite, ci cuviincioase — albe și curate. Nu numai trupul trebuia să nu fie întinat, dar sufletul, el însuși, se cădea să fie fără de prihană ! (*Const. Exc. 2, (1), p. 223*).

Același Pitagora cerea oamenilor cumiți să se roage Nemuritorilor pentru binele nesocotiților. Căci, spunea el, neghiobii nu știu ce este în viață adevăratul bine.

Mai credea Pitagora că omul trebuie să ceară, în rugile sale, doar „ceea ce este bine“, fără să pomenească cu de-amănuntul toate bunătățile pe care le râvnește : puterea, vînjoșia, frumusețea, bogăția și alte bunuri de acest fel. Căci — adeseori — fiecare din aceste lucruri, cînd sînt foarte dorite, ne aduc pieirea. S-ar putea găsi un exemplu foarte lămuritor în versurile *Fenicienilor* lui Euripide¹⁶, unde Polinice, rugîndu-se zeilor, începe așa : „Cu privirile îndreptate spre Argos...“ și sfîrșește : „Ca să azvîrl cu mîna mea această săgeată ce se va înfige în pieptul fratelui meu“. Într-adevăr, Polinice și Eteocle¹⁷ își închipuiau că ei cer Nemuritorilor ce poate fi mai bun, pe cîtă vreme ei rosteau blesteme care aveau să se abată chiar asupra lor. (*Const. Exc. 2 (1), p. 223*).

Și tot Pitagora, stînd de vorbă cu ucenicii săi, îi învăța multe alte lucruri frumoase, pentru a dobîndi iubirea de înțelepciune, vitejia, statornicia și celelalte virtuți. Iată, deci, pentru ce crotoniații i-au dat slăviri¹⁸ aidoma celor de care au parte zeii. (*Const. Exc. 2 (1), p. 223*).

10. Pitagora numea „principiile“ pe care el le propăvăduia „philosophia“ — adică „iubirea de înțelepciune“ — și nu „sophia“, ceea ce vrea să zică „înțelepciune“. El dojenea pe aceia care, înaintea lui, fuseseră numiți „Cei Șapte Înțelepți“, de vreme ce (susținea el) nimeni nu este înțelept. Cum omul este slab din fire, el nu poate să ajungă la desăvîrșire. Iar cine urmărește să ducă viața unui înțelept acela — pe bună dreptate — ar trebui să poarte numele de „iubit al înțelepciunii“.

Dar, cu toate progresele pe care Pitagora și ucenicii săi le-au făcut în virtute și în ciuda faptului că și-au ajutat mult cetățenii lor, nici ei n-au scăpat de pizmuirea ce întinează tot ce e frumos. Și nu cred că există așezămînt omenesc, fie el cît de nobil, pe care vremea — în scurgerea ei — să nu-l distrugă, năruindu-l. (*Const. Exc. 4, p. 296*).

11. Unul dintre locuitorii Crotonei, numit Cylon¹⁹, — cel mai de frunte cetățean, mulțumit averii lui și trecerii de care se bucura — a cerut să fie primit în rîndurile pitagoricienilor. A fost însă respins, din pricina firii lui aspre și a înclinării sale spre silnicii și tiranie. Iată de

ce, înfuriat de jignirea îndurată, s-a ridicat cu înverșunare împotriva sectei pitagoricienilor, adunînd o mîna de oameni răzvrățiți și nemai-conținînd, prin viața pe care o ducea, prin vorbele și prin faptele sale, să lovească în ciracii lui Pitagora.

Pitagoricianul Lysis²⁰, venind la Theba din Beoția, ajunsese dascălul lui Epaminonda²¹, din care făcu un bărbat întru totul virtuos. Și se simți atît de legat de el, încît îl alese să-i fie fiu adoptiv. Astfel Epaminonda — după ce primise de la filosofia pitagoriciană exemplul tărierii sufletești, al simplității și al altor virtuți, deveni bărbatul cel mai de frunte nu numai al tebanilor, dar al tuturor celor care trăiau pe vremea lui.

12. Acei care scriu despre viața oamenilor vestiți ce au trăit înainte vreme se izbesc de mari greutăți, dar aduc foloase însemnate omenirii. De bună seamă, istoria — care, fără prefăcătorie, înfățișează atît faptele josnice cît și pe cele strălucite — slăvește pe cei aleși și-i umilește pe nemernici, dînd fiecăruia ce i se cuvine: laude sau muștrări! Elogiul este, dacă putem vorbi astfel, o răsplătă a virtuții care nu costă nimic, iar dojana pedepsește viciul fără să rănească trupul. Și este minunat lucru ca amintirea pe care cineva o lasă după moarte viitorimii să fie asemeni vieții pe care acela a dus-o pe pămînt. În felul acesta, omul va ști să nu se ostenească a înălța monumente de marmură — care sînt mărginite la o palmă de pămînt și pe care lesne timpul le va năru —, dar să se preocupe de gîndire și îndeosebi de practicarea virtuților, pentru că faima lor ajunge pretutindeni. Vremea, care vestejește toate celelalte lucruri, aduce oamenilor destoinici nemurirea; ba chiar le întinerește faptele, pe măsură ce ea — vremea — îmbătrînește. Multe pilde grăitoare întăresc spusele noastre, cînd este vorba de oamenii de care am pomenit²². Măcar că ei au trăit foarte de demult, toată lumea vorbește de ei, ca și cum ar viețui încă în zilele noastre (*Const. Exc.* 2 (1), p. 223—224).

13. Cyrus, regele perșilor, după ce i-a biruit pe babilionieni și pe mezi²³ — cucerindu-le țara —, a rîvnit să pună stăpînire pe întreaga lume. Și avea mari nădejdi că va izbuti. Într-adevăr, după ce învinse neamurile cele mari și puternice, și-a închipuit că nici un rege și nici un popor nu va mai fi în stare să se împotrivescă oștilor sale. Căci adeseori se întîmpla ca acei ce se înalță ajungînd la o atotputernicie pentru care nu dau nici o socoteală nu știu să se bucure de norocul lor, așa cum se cuvine unui om. (*Const. Exc.* 4, p. 296).

14. Cambise²⁴ era, din firea lui, negliob și cu mintea răvășită. Ajungînd la cîrma unei mari împărății, a devenit mai crud și mai trufaș. După ce a cucerit Memphisul și Pelusionul²⁵, Cambise — îmbătat de norocul care-i surîsese — a deschis mormîntul lui Amasis, fostul rege

al Egiptului, al cărui trup l-a găsit îmbălsămat într-un sicriu. Atunci regele perșilor a pus să fie leșul batjocorit, dezlănțuindu-și furia împotriva trupului care nu mai simțea nimic. În cele din urmă, porunci ca Amasis să fie prefăcut în cenușă. Pentru că egiptenii nu aveau obiceiul să-și ardă morții, el își închipuia că — dând pradă flăcărilor trupul îmbălsămat — își va arăta disprețul față de un om care murise de mult.

Cînd Cambise era gata să înceapă războiul cu etiopienii, el și-a trimis o parte din oștire împotriva celor care locuiesc la Ammonion, poruncind comandanților săi să prade templul²⁶ oracolului și să-i dea foc, iar pe toți cei ce locuiau în jur să-i înrobească. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 224—225).

15. După ce Cambise, regele perșilor, a pus stăpînire pe întregul Egipt, libienii și cirenienii — care dăduseră ajutor egiptenilor în război — i-au trimis daruri și i-au făgăduit că se vor supune poruncilor lui. (*Const. Exc.* 1, p. 397).

16. Policrate, tiranul²⁷ Samosului, trimisese în locurile cele mai prielnice trireme care să jefuiască pe toți navigatorii; el nu restituia decît prăzile luate aliaților săi. Cînd unii oameni din apropierea lui și în care el avea încredere l-au dojenit, Policrate spuse: „Toți prietenii mei îmi sînt mai recunoscători cînd eu le înapoiez lucrurile de care au fost lipsiți, decît mi-ar fi fost dacă nu ar fi suferit nici o pagubă”.

Faptele nedrepte sînt, îndeobște, foarte curînd urmate de pedeapsa cuvenită acelor care le-au săvîrșit²⁸.

Cînd faci vreun bine, fără ca apoi să te căiești de a-l fi făcut, aceasta îți aduce cele mai frumoase roade: laudele celor ce au primit bineface-re. Și chiar dacă nu toți îți vor fi recunoscători, măcar unul trebuie — prin recunoștința sa — să-și despăgubească binefăcătorul de nedreptatea pe care i-au făcut-o ceilalți. (*Const. Exc.* 4, p. 296).

Unii dintre lidieni, ca să scape de tirania lui Oroites²⁹, au fugit la Samos, luînd cu ei mari bogății și înfățișîndu-se ca rugători la Policrate. Acesta i-a primit, mai întîi, cu multă bunăvoință, dar — scurtă vreme după aceea — i-a ucis pe toți și a pus stăpînire pe averile lor.

17. Thessalos³⁰, fiul lui Pisistrat, — un om înțelept — a renunțat la tiranie. Concetățenii săi, pentru că el se străduise a readuce egalitatea în drepturi, i-au arătat o mare prețuire. În schimb, ceilalți fii al lui Pisistrat — Hiparh și Hippias³¹ —, oameni silnici și nedrepti, se înscăunară tirani ai cetății. Și copleșiră cu nelegiuirile lor pe atenieni. Hiparh se îndrăgostise de un tînăr³² neobișnuit de frumos, ceea ce l-a făcut să aibă de înfruntat o mare primejdie...³³.

[Harmodios și Aristogeiton] au plănuit să-i atace pe tirani și, astfel, să redea patriei lor libertatea. Doar Aristogeiton a putut — supus fiind caznelor — să-și arate tăria sufletească, pe care nu i-a înfrînt-o nici o

primejdie și nici un chin. Chiar în cele mai copleșitoare nenorociri, Aristogeiton și-a păstrat două simțăminte mărețe : credința sa față de prieteni și ura, setea de răzbunare împotriva tiranilor. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 225).

Aristogeiton a arătat tuturor că un suflet ales poate să îndure cele mai grele suferinți ale trupului.

18. Filosoful Zenon³⁴, fiind supus la cazne pentru vina de-a fi uneltit împotriva tiranului Nearh, și întrebat fiind care-i sînt tovarășii la uneltire, a spus : „Ce bine-ar fi să fiu tot atît de stăpîn pe trupul meu cît sînt pe limba mea“. (*Const. Exc.* 4, p. 296—297).

În vreme ce patria lui Zenon era împilată de tirania lui Nearh, el a pus la cale o conspirație împotriva lui. Fiind descoperit, a fost — în timpul caznelor — întrebat de către Nearh care-i sînt tovarășii la uneltire. „Ce bine ar fi, i-a răspuns Zenon, dacă pe trupul meu aș fi tot așa de stăpîn cum sînt pe limba mea“. Și, fiindcă tiranul îl supunea la chinuri din ce în ce mai cumplite, Zenon — pînă la o vreme — le-a putut îndura. Dar, apoi, împins de o cumplită dorință de a pune capăt atîtor suferinți și, în același timp, de a se răzbuna pe Nearh, a urzit următorul plan.

Cînd a fost supus caznelor celor mai grele, el s-a prefăcut că sufletul lui nu le mai poate răbda ; și spuse : „Lăsați-mă ! Voi destăinui întregul adevăr“. Fiindcă oamenii care-l torturau încetară să-l mai chinuie, Zenon îi ceru lui Nearh să vină lîngă el, pentru că numai tiranul putea auzi ceea ce avea să-i spună la ureche, — pretinzînd Zenon că avea multe lucruri de împărtășit și ar fi fost mai bine ca Nearh să le țină tănuite.

Nearh grăbindu-se să vină și apropiindu-și urechea de gura lui Zenon, filosoful i-a prins-o între dinți și i-a strîns-o cu putere. Slujitorii tiranului au sărit îndată să-l scape, recurgînd la tot felul de chinuri ca să-l silească să-și descleșteze dinții.

Dar el mușca și mai tare. În sfîrșit, călăii nu i-au putut înfrînge îndrăzneala și l-au înjunghiat, pentru ca — în felul acesta — să-și descleșteze dinții. Numai așa, prin viclesugul său, Zenon a scăpat de suferință și i-a dat tiranului singura pedeapsă ce ar fi putut să i-o dea. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 225—226).

[*Multe generații după aceea*³⁵, iacodemonianul Doricus ajunsese în Sicilia — unde a redobîndit țara străbunilor săi — și a întemeiat cetatea Heracleei³⁶. Fiindcă orașul se înălțase repede, cartaginenii, pizmuitoari și — totodată — înfricoșați la gîndul ca nu cumva Heracleea, dacă va fi mai puternică decît Cartagina, să smulgă fenicienilor hegemonia lor, au pornit războiul împotriva ei, adunînd mari oști. Și, luînd-o cu asalt, au șters-o de pe fața pămîntului. Despre toate acestea însă ur-

mează să vorbim cu de-amănuntul la vreme potrivită. (Diodor, IV, 23, 3).]

19. Când oamenii iau, în anumite împrejurări, hotărâri ce nu pot fi aduse la îndeplinire niciodată, se pare că se ivește o anume — așa zice — Nemesis, care le dovedește oamenilor slăbiciunea lor³⁷.

Megabyzos, prietenul lui Darius, numit și Zopyros³⁸, s-a biciuit și și-a slujit fața, tăindu-și nasul și urechile, ca să poată fi crezut fugar și să predea astfel perșilor Babylonul. Se povestește că Darius, îndurerat peste fire de nenorocirea pe care acela și-o pricinuisese singur, ar fi spus că, dacă ar fi cu putință, ar dori mai degrabă să-l aibă pe Megabyzos întreg, decît să fie stăpîn peste zece Babylonuri — deși dorința lui nu mai putea fi îndeplinită.

Babilonienii l-au ales strateg pe Megabyzos, pentru că ei nu știau că binefacerea acestuia nu este decît o momeală care să-i împingă spre nenorocirea ce în curînd avea să urmeze.

Dacă ceva se împlinește, faptul dovedește cu prisosință că acest lucru a fost prezis așa cum trebuia³⁹.

După ce Darius ajunsese stăpînul aproape al întregii Asii, rîvni să-și supună întreaga Europa⁴⁰. Într-adevăr, avînd poftă nesățioasă și întemciindu-și încrederea pe marea putere a perșilor, el și-a pus în gînd să cucerească tot pămîntul, întrucît socotea rușinos ca regii ce domniseră înaintea lui — cu mijloace mai slabe la îndemîna — să biruie neamurile cele mai puternice, pe cîtă vreme el, cu o putere nemărginită, cum nimeni înaintea lui nu avusese, să nu făptuiască o ispravă vrednică de aducere-aminte.

Tirenienii⁴¹ au părăsit⁴², de frica perșilor, insula Lemnos, spunînd că fac lucrul acesta ca să dea ascultare poruncilor unui oracol, și au încredințat-o lui Miltiade⁴³. Cum căpetenia tirenienilor care săvîrșise⁴⁴ aceasta era Hermon, darurile de acest fel s-au numit de atunci „hermonice”. (Const. Exc. 4, p. 297—298).

20. Sextus, fiul regelui romanilor Lucius Tarquinius⁴⁵ (Superbus), a pornit într-o călătorie spre orașul Collatia, unde a înnoptat în casa lui Lucius Tarquinius, un văr de-al regelui⁴⁶. Acesta era căsătorit cu o femeie — Lucreția — foarte frumoasă, ale cărei purtări vădeau o deosebită cuminenție. Fiindcă soțul ei se afla cu armata în tabără, oaspetele s-a trezit din somn în plină noapte și s-a îndreptat din odaia lui spre aceea în care Lucreția dormea. Pătrunzînd în încăpere cînd ea nu se aștepta, n-a mai lăsat-o să iasă din odaie — așezîndu-se în fața ușii cu sabia-i trasă din teacă și spunîndu-i că a adus un sclav pe care-l va ucide și că o va ucide și pe ea, ca și cum i-ar fi prins vinovați de adulter, și că se cade ca el s-o pedepsească, fiind o rudă foarte apropiată a soțului. Ar fi însă — spunea Sextus — mai înțelept ca Lucreția să-i facă

pofta, fără să rostească vreun cuvânt ; iar, pentru bunăvoința pe care i-ar fi arătat-o, avea s-o răsplătească cu însemnate daruri. Ar urma să-i ajungă soție și — în felul acesta — regină, schimbând căminul unui om de rînd cu palatul regilor. Uluită de această întîmplare, atît de neașteptată, și cuprinsă de groază la gîndul că se va crede, de bună seamă, că a fost ucisă pentru vina de a-și fi înșelat soțul, nu s-a împotrivit lui Sextus. După ce însă acesta — cînd zorii s-au ivit — a plecat, Lucreția și-a chemat toate rudele și le-a cerut să nu lase nepedepsită nelegiuirea făptuită împotriva ospitalității și a rudeniei. Și, deoarece — pretindea ea — nu se cădea să mai vadă lumina soarelui, după ce îndurase o atît de mare silnicie, Lucreția și-a străpuns inima cu pumnalul și și-a dat sufletul. (*Const. Exc. 2, (1), p. 226—227*).

21. Batjocorită de Sextus, Lucreția s-a pedepsit pentru fărădelegea săvîrșită fără voia ei. Socotim că se cade să nu trecem sub tăcere o hotărîre atît de nobilă, ci credem, dimpotrivă, că femeia care, doar prin vrerea ei și-a luat viața — pentru ca fapta-i să slujească de pildă generațiilor viitoare — este vrednică de a-și veșnici numele. Astfel, femeile care vor să păstreze cu totul nepătată cinstea lor o pot avea în minte pe Lucreția, imaginea desăvîrșitei cinste. Pe cînd alte femei, chiar dacă este neîndoielnic că au păcătuit prin adulter, își ascund fapta cu grijă de frica pedepsei ce li s-ar cuveni pentru nelegiuirea lor, Lucreția — dînd în vileag ce i se întîmplase, fără ca nimeni să fi știut ceva — și-a curmat zilele, în așa fel ca moartea să-i fie cea mai strălucită apărare. Și, în vreme ce femeile celelalte caută a se dezvinovați spunînd că ceea ce au pățimit a fost fără vrerea lor, Lucreția și-a răscumpărat prin moarte pîngărirea, prin silnicie îndurată, pentru ca astfel bîrfitorii să n-o poată învinui că mîrșăvia lui Sextus s-ar fi făcut cu încuviințarea ei. Căci oamenii sînt înclinați prin firea lor către ponegriri, pe care le prețuiesc mai mult decît laudele ; și, de aceea, Lucreția le-a luat celor care ar fi dorit s-o ponegrească orice teme de-a o înjosi. Se rușina la gîndul că s-ar putea spune că, trăindu-i bărbatul, de care era legată printr-o legiuită căsătorie, a cunoscut îmbrățișările vinovate ale altui om. Fiindu-i dat să îndure nelegiuirea pentru care legile osîndesc la moarte pe făptași, ea n-a mai ținut la viață, ci a ales moartea, ce — potrivit legilor Firii — nu după multă vreme tot trebuia să vină. Și, în felul acesta, în loc de ponegriri aveau să i se aducă laudele cele mai mari. Nu numai că ea și-a dat viața-i cea vremelnică în schimbul unei glorii fără de sfîrșit — dobîndindu-și slava mulțumită virtuții —, dar fapta ei avea să fie un îndemn, pentru rude și pentru concetățenii săi, de-a pedepsi fără cruțare pe acei care se făcuseră vinovați față de ea.

22. Regele Lucius Tarquinius a cîrmuit ca un tiran și cu silnicie, trimițîndu-i la moarte pe cetățenii romani bogați și aducînd împotriva

lor învinuirii mincinoase, pentru a pune mâna pe averiile lor. Și iată pentru ce Lucius Iunius (Brutus), un orfan și cel mai bogat dintre romani, avea tocmai din aceste două motive a se teme de lăcomia lui Tarquinius, unchiul său. Stînd întotdeauna la masa regelui, el se prefăcea că-i un prostănac, pentru ca, în urma purtării sale, unchiul să nu-l pizmuiască și — în același timp — el să poată veghea, fără a trezi vreo bănuială, la ceea ce se întîmplă, pîndind momentul prielnic pentru a lovi regalitatea.

23. Locuitorii din Sibaris au pornit războiul cu trei sute de mii de ostași împotriva crotoniaților; dar au suferit o cumplită înfrîngere, deoarece războiul pe care-l făceau era nedrept⁴⁷. Nu știuseră să se poarte cum se cuvine față de Soarta care le fusese prielnică. Și, astfel, ei au dovedit destul de limpede — prin însăși pieirea lor — că omul trebuie să fie cu mai multă luare-amînte cînd are parte de o viață înfloritoare decît atunci cînd este copleșit de suferinți.

24. Diodor spune cu privire la Herodot așa: „Am făcut în treacăt această observație, nu atît pentru a-l învinui pe Herodot, cît pentru a învedera că la el găsesc mai multă crezare povestirile menite să uimească decît acele adevărate“.

Trebuie să onorăm virtutea, chiar atunci cînd este vorba de femei.

Atenienii, folosindu-se cu dibăcie de biruință⁴⁸ și biruindu-i pe beoțieni și pe chalcidieni, au pus îndată după luptă stăpînire pe cetatea Chalcis. Cu a zecea parte din prada pe care o luaseră de la beoțieni, ei au fărînit un car din aramă pe care l-au așezat — ca un prinos — în Acropolă. Și pe acest car se pot citi următoarele versuri elegiace: „Copiii Atenei, biruindu-i pe beoțieni și pe chalcidieni, au înfrînt prin război și prin lanțurile întunecoaselor temnițe trufia acestora. Iar Atenei i-au închinat acești cai de aramă, care sînt a zecea parte din prada pe care au luat-o“⁴⁹.

25. Perșii au învățat de la eleni să dea foc templelor. Ei au plătit în acest chip silnicia lor, căci elenii cei dinții au nesocotit dreptatea — săvîrșind aceleași fapte⁵⁰.

Carienii, înfrînti de perși, au întrebat oracolul dacă trebuie să-i ia pe milesieni ca tovarăși de luptă, iar zeul le-a răspuns: „Odinioară milesienii erau niște luptători strașnici.“

Dar teama de primejdia care îi pîndea i-a făcut să uite tot ce-i învărbise altădată și i-a silit să-și pregătească foarte repede triremele⁵¹.

Hecateu din Milet⁵² trimis într-o solie⁵³ de către ionieni, a întrebat pentru care pricină Artaphernes⁵⁴ nu are încredere în ei. Iar acesta i-a răspuns: „Pentru că ionienii au suferit atîtea în războiul în care i-am învins⁵⁵, încît mă tem că mai țin minte suferințele îndurate“. „Dar

atunci — a spus Hecateu — dacă faptul de a vă fi purtat urît cu :i te face să fi neîncrezător, ai putea, prin binefacerile tale, să câștigi bină-voința cetăților față de perși“. Artaphernes primi sfatul lui Hecateu, redînd cetăților vechile lor legi și hotărînd ca ele să plătească bruri doar pe măsura puterii lor.

26. Pizma, pe care pînă atunci cei mai mulți cetățeni o ținuseră ascunsă, se dete în vileag cu vîlvă, de îndată ce se ivi prilejul. Ei se grăbiră, din pricina rivalității, să-și slobozească robii, voind mai degrabă să se bucure sclavii de libertate decît să dea dreptul de cetățenie unor oameni liberi ⁵⁶.

27. Datis, generalul perșilor, med de obîrșie, știa din tradiția pe care o moșteniseră de la strămoși că Medos ⁵⁷, întemeietorul împărăției mezilor, era omul din care coborau atenienii. De aceea le-a trimis atenienilor vorbă că el a venit cu o armată ca să revendice puterile regești pe care le avuseseră strămoșii săi. Le-a mai spus că Medos, care îi era cel mai îndepărtat strămoș, fusese alungat de la domnie de către atenieni și că venise în Asia să întemeieze împărăția mezilor. Dacă atenienii îi vor da tronul regesc — spunea Datis — el le va ierta cea dintîi nedreptate ⁵⁸ pe care ei o făptuiseră și îi va ierta de a fi făcut expediția împotriva Sardesului. Pe cîtă vreme, dacă nu i-l va da, ei vor avea de îndurat mai cumplite lucruri decît eretrienii ⁵⁹. În numele celor zece strategii, Miltiade i-a răspuns că — potrivit celor spuse de trimișii lui Datis — s-ar cuveni mai degrabă ca atenienii să cîrmuiască împărăția mezilor, decît ca Datis să fie stăpînul cetății atenienilor, pentru că un atenian întemeiasc împărăția mezilor, pe cîtă vreme Atena nu fusese niciodată a unui bărbat de obîrșie medă. Cînd auzi acest răspuns, Datis se pregăti de luptă. (*Const. Exc.* 4, p. 298—301).

28. Hipocrate, tiranul Gelei, biruindu-i pe siracuzani ⁶⁰, și-a așezat tabăra în jurul templului lui Zeus. El prinse pe însuși preotul și pe vreo cîțiva siracuzani, cînd tocmai aceștia erau cît pe aci să ia din templu prinoase de aur și mai ales să ridice de pe statuia lui Zeus bogata mantie lucrată toată din aur. Hipocrate, după ce le-a făcut aspre muștrări, spunîndu-le că sînt profanatori de temple, le-a poruncit să se întoarcă în oraș. Iar el nu s-a atins de prinoase, atît pentru că ținea la faima lui, cît și pentru că era încredințat că omul care pornește la un război atît de greu nu poate săvîrși nici o greșeală față de zei ; de asemenea, credea că — purtîndu-se astfel — el îi va coborî în ochii celor mulți pe cei din fruntea trebilor obștești ale Siracuzei, de vreme ce îi arăta că sînt oameni mai degrabă dornici de câștiguri decît grijulii de a cîrmui spre binele poporului și de a respecta egalitatea.

Theron⁶¹ din Agrigent era, prin naștere, prin bogățiile lui și prin bunăvoința pe care o arăta norodului, nu numai cel dintîi dintre cetățenii, dar și cel dintîi dintre elenii din Sicilia. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 227).

29. Gelon⁶² din Siracuza, pe cînd dormea, scoase un strigăt, deoarece visase că fusese lovit de trăsnet; cîinele acestuia — pricepînd că stăpînul său era foarte tulburat — începu să latre; și nu s-a lăsat pînă ce nu l-a trezit. Pe Gelon îl mai scăpase odată de la moarte un lup. Era pe-atunci copil și se afla la școală. Un lup veni și-i șterpeli tăblița pe care-o folosea. El s-a luat după lup, fugînd să-și ia tăblița; dar s-a întîmplat ca tocmai atunci un cutremur să năruie școala pînă în temelii, omorîndu-i pe toți copiii — dimpreună cu dascălul. Despre numărul mare al școlarilor pomenesc istoricii: Timaios, Dionisie, Diodor și Dion, care ne spun că ar fi fost mai bine de o sută. N-aș ști să-l spun precis. (*Tzetzes, Hist.* 4, p. 266—278).

30. Cînd lui Cimon⁶³, care era fiul lui Miltiade, i-a murit tatăl într-o închisoare a cetății, fiindcă nu putuse plăti o amendă⁶⁴, Cimon — ca să poată lua trupul părintelui său, pentru a-l îngropa — a intrat el însuși la închisoare și a luat asupra-i datoria tatălui.

Cimon, care umbla după cinstea de-a fi părtaș la conducerea statului, ajunsese mai tîrziu un minunat strateg, săvîrșind prin destoinicia sa fapte ce l-au acoperit de slavă. (*Const. Exc.* 2 (1), p. 227—228).

31. Cimon, așa cum ne-o spun unii istorici, era fiul lui Miltiade. După alții însă, părintele său ar fi fost Stesagoras⁶⁵. Acest Cimon avea din legătura lui cu Isodice⁶⁶ un fiu, Callias. Cimon s-a căsătorit cu însăși sora lui, Elpinice⁶⁷, tot așa cum — mai tîrziu — Ptolemeu⁶⁸ avea să-și ia sora de nevastă, pe Berenice, și cum, mai înainte vreme, Zeus se căsătorise cu Hera. Obiceiul acesta îl au în vremea noastră perșii. Callias a plătit o amendă de cincisprezece talanți, ca tatăl său, Cimon, să nu fie pedepsit pentru rușinoasa căsătorie dintre frate și soră. Despre aceasta scriu atît de mulți, că mi-ar fi prea greu să-i înșir. Nenumărați sînt aceia care au pomenit întîmplarea în scrierile lor: autori comici și retori, Diodor și alții. (*Tzetzes, Hist.* 1, 582—593).

32. Temistocle⁶⁹, fiul lui Neocles, cînd a venit odată la el un bogătaș⁷⁰ să-l întrebe pe cine dintre cei avuți și l-ar putea face ginere, l-a sfătuit să nu caute bogății cărora le-ar lipsi omul, ci — mai degrabă — să afle omul, fie el și fără avere. Și, după acest sfat — pe care acela l-a primit — l-a îndemnat pe Temistocle să-și dea fiica lui Cimon de nevastă. Și iată cum Cimon, ajungînd om bogat, a izbutit să părăsească închisoarea; iar pe magistrații care-l arestaseră i-a tras la răspundere și i-a osîndit. (*Const. Exc.* 4, p. 301).

[Cartea de mai înainte a acesteia — cartea a zecea a povestirii noastre — s-a încheiat cu întîmplările ce se petrecuseră cu un an înainte ca

Xerxe să fi trecut în Europa ⁷¹ și cu discursurile rostite în adunarea utoror elenilor la Corint, privind alianța dintre Gelon și eleni. (*Diouor*, 11, 1).]

33. Când Xerxe a trecut în Europa ⁷², toți elenii trimiseră soli la Gelon, ca să-i ceară să încheie cu ei o alianță. El le-a răspuns că îi va sprijini în luptă și le va pune la îndemână de-ale hranei, dacă elenii or să vrea să-i încredințeze comanda, atât pe uscat, cât și pe mare; dar setea de slavă a acestui tiran, ambiția lui care-l îmboldise a cere să i se dea conducerea a zădărnicit alianța, măcar că un atât de mare ajutor și teama de dușman i-ar fi putut face pe eleni să lase lui Gelon slava biruinței ⁷³.

34. Într-adevăr, măreția de suflet a persilor ar fi putut aduce daruri destule — fiind împărțite — să sature toate poftele; lăcomia tiranului, în schimb, râvnește chiar la cele mai neînsemnate câștiguri ⁷⁴.

Neîncrederea este paza cea mai potrivită a bunăstării.

Copiii, când li se face vreo nedreptate, cer ocrotirea părinților, pe câtă vreme cetățile o cer pe a metropolei ⁷⁵.

Lăcomia tiranului nu se mulțumește cu ceea ce are el, ci râvnește la bunurile altora; atât este de nesățios, că niciodată nu se mai satură...

...Pe cei care — urmînd îndemnul firii lor — luptă împotriva stăpînirii tiranului, acesta nu-i va lăsa; și nu va pierde nici un prilej pentru a-i împiedica să se înalte.

Voi sînteți urmașii acelor bărbați care, murind, v-au lăsat moștenire faima unor nemuritoare virtuți... Ca preț al alianței lui, el nu vă cere bani; căci banii sînt, adesea, disprețuiți chiar și de omul cel mai de rînd cînd a ajuns bogat, și el cere atunci doar laude și slavă — pentru care vitejii nu șovăie a-și da chiar și viața. Într-adevăr, gloria este o răsplată mai mare decît banul.

Spartanii nu au primit drept moștenire averi de la părinți — ca ceilalți oameni —, ci râvna de a muri pentru o viață slobodă; și, de aceea, au pus bunurile vieții mai prejos decît slava.

În dorința noastră de-a avea oaste de simbriași, să nu-i disprețuim pe ostașii cetățeni; iar năzuind spre ceea ce nu ne este cunoscut, să nu pierdem din vedere ceea ce cunoaștem. Nu trebuie să ne înspăimînte numărul mare al oștenilor persi, căci biruinta n-o hotărăște numărul, ci vitejia. Părinții noștri ne-au dat viața, pentru ca — la rîndul nostru — noi s-o dăruim patriei, ori de cîte ori aceasta ar avea nevoie de ea. Ne-om înfrica noi, oare, de niște oameni care merg acoperiți cu podobe de aur la luptă, cum se duc femeile la nuntă? Așa stînd lucrurile, izbînda ne-ar aduce ca răsplată nu numai glorie, dar și bogăție. Vitejia nu se teme de aur — pe care îndeobște fierul îl ia în robie, după ce l-a

biruit în luptă —, dar ea se teme de iscusința comandanților. Orice armată, care prin numărul ostașilor întrece proporția cerută, va avea mai mult de suferit din această pricină și — de cele mai multe ori — își va prilejui pagube sieși. Înainte ca falanga să fi auzit ordinul, noi vom fi și adus la îndeplinire planurile. (*Const. Exc.* 4, p. 301—302).

Fragmente despre care nu se știe de unde sînt

[În cele din urmă, după multe generații, întregul neam al siculilor a trecut din Italia în Sicilia, și s-a statornicit în ținutul pe care-l părăsiseră sicanii. Fiindcă lăcomia siculilor creștea mereu și, de aceea, pustiau ținuturile vecinilor, au purtat războaie cu sicanii pînă ce s-a ajuns la o înțelegere, prin care s-au statornicit hotarele dintre ei. Despre aceste lucruri vom scrie însă cu de-amănuntul la vreme potrivită. (*Diodor*, 5, 6, 3—4)].

1. Oricum, Diodor recunoaște o deosebire între ei, cînd vorbește despre sicanii și siculi. (Eustathios, *Comentariu la Odiscea*, cartea 20, p. 1896, — ed. Stallbaum, Leipzig, 1825—1830).

Diodor, cînd amintește undeva — în primele zece cărți — despre siculi și sicanii, recunoaște o deosebire, așa cum am mai spus-o, între sicul și sican. (Idem, cartea 24, p. 1962).

2. Diodor din Sicilia și Opian⁷⁶ susțin că această cetate, Neapolis, a fost întemeiată de către Heracles. (Tzetzes, la *Alexandra* lui Licofron, versul 717, — ed. E. Scheer, Berlin, 1911).

3. Și Palladionul⁷⁷ Atenei era așa: înalt de trei coți, făcut din lemn și — cum spunea lumea despre el — căzut din cer, la Pesinus, în Frigia, de unde — susțin Diodor și Dion⁷⁸ — și-ar fi luat numele⁷⁹ ținutul acela. (Eudocia, *Culegerea de vioarele*, 322, — ed. Flach, 1880).

4. Și Diodor amintește aceea că un anume pisc al Alpilor — care se arată a fi cel mai înalt din întregul lanț de munți — a fost denumit de băștinași „șira spinării a cerului”. (Eustathios, loc. cit., cartea 1, p. 1390).

Note

- ¹ După tradiție evenimentul s-a întâmplat în anul 535 î.e.n., când al șaselea rege legendar a fost înlăturat. Vezi Livius I, 47.
- ² Intre anii 578—535 î.e.n.
- ³ În anul 533 î.e.n.
- ⁴ Adică etrusc.
- ⁵ Filozof originar din insula Syros, unul dintre primii prozatori greci, a trăit în prima jumătate a secolului VI î.e.n.
- ⁶ Este vorba despre Dionisie cel bătrîn (405—367 î.e.n.).
- ⁷ Povestea aceasta foarte cunoscută în antichitate — care devenise aproape sinonimă cu simbolul prieteniei — este redată în diferite variante de mai mulți autori. Vezi Cicero, *De officiis* (III, 45) și Tusc. Disput (V, 22); Iamblichos, *Vita Pythagorae* (233) și Hyginus, *Fabulae* (257), de la care s-a inspirat și Schiller în celebra „Die Bürgschaft”.
- ⁸ Vezi Iliada (XVII, 1).
- ⁹ Vezi Iambi (124).
- ¹⁰ Versurile originale ale lui Calimah au fost găsite pe un papyrus (A.S. Hunt, *Oxyrhynchus Papyri*, 1011). Confruntarea cu textul din Diodor arată deosebiri, ceea ce explică emendațiile propuse de diferiți filologi.
- ¹¹ După T. Heath, *A History of Greek Mathematics*, I p. 142, cele șapte măsuri ale cercului pot fi înțelese ca „cele șapte orbite independente ale soarelui, luni și planetelor” sau „zodiacul care le cuprinde pe toate șapte orbitele”.
- ¹² Filozof, matematician, general și om de stat cunoscut din prima jumătate a sec. IV î.e.n.
- ¹³ Celebrul general spartan care a distrus flota ateniană și a pus capăt războiului peloponesiac în anul 405 î.e.n.
- ¹⁴ Celebru orator atenian, adversar al lui Demostene și partizan al politicii filomacedoniene.
- ¹⁵ Vezi Platon, *Republica* (430 E).
- ¹⁶ În versurile 1346—1375.
- ¹⁷ Sînt cei doi frați, din ciclul de legende tebane, care, luptîndu-se pentru domnie se vor ucide unul pe celălalt.
- ¹⁸ După tradiție celebrul filozof și matematician s-a stabilit la vîrsta de 40 de ani la Crotona, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții.
- ¹⁹ Acesta a distrus comunitatea adepților lui Pitagora într-a doua jumătate a sec. V î.e.n.
- ²⁰ Originar din Tarent, a venit în Teba după desființarea comunității pitagoreice.
- ²¹ Celebrul om de stat și general teban a trăit între anii 420—362 î.e.n.
- ²² Probabil este vorba despre pitagoreici.
- ²³ În anul 550 î.e.n.
- ²⁴ A domnit între anii 539—522 î.e.n.
- ²⁵ Ocupînd astfel, în anul 525 î.e.n., Egiptul și Nubia.
- ²⁶ Acesta se găsea în actuala oază Șiva.
- ²⁷ Cam între anii 540—523 î.e.n.
- ²⁸ Poate o aluzie la răstîgnirea tiranului de către persani. Vezi Herodot III, 125.
- ²⁹ Este vorba despre cunoscutul satrap persan din Sardes, care l-a răstîgnit în cele din urmă și pe Policrate.

- 30 O poreclă de a lui Hegistratos.
- 31 Primul a fost asasinat în anul 514 î.e.n., pe când cel de al doilea a stăpînit Atena între anii 527—510 î.e.n. Vezi și IX, 1.
- 32 Este vorba despre Harmodios. Vezi Tucidide IX, 1.
- 33 Urmează o lacună în manuscris.
- 34 Filozof eleat de la mijlocul sec. V î.e.n., elevul lui Parmenide și profesorul lui Pericle.
- 35 În realitate aceasta s-a întîmplat cam în jurul anului 510 î.e.n. Vezi Herodot (II, 41—48).
- 36 Lîngă Agrigentum (Girgento).
- 37 Pasajul acesta se referă probabil la vorbele unui babilonian, că Darius va cucerii Babilonul cînd din catîri se vor naște alți catîri, lucru de altfel imposibil. Pentru cucerirea orașului, eveniment întîmplat în 520—519 î.e.n., vezi Herodot III, 151.
- 38 La Herodot Zopyros este fiul lui Megabyzos.
- 39 Aluzii probabil la cuvintele babiloneanului și la faptul că mai tîrziu o catîrcă a lui Zopyros ar fi născut într-adevăr un catîr.
- 40 În anul 519 î.e.n.
- 41 Este vorba despre niște etrusci veniți din Asia Mică probabil în jurul anului 700 î.e.n.
- 42 În anul 520 î.e.n.
- 43 Celebrul strateg atenian, învingătorul de la Maraton.
- 44 În realitate insula a fost cucerită la o dată care nu s-a putut determina cu exactitate (aproximativ 510 sau 493 î.e.n.). Vezi Herodot (VI, 140).
- 45 El a domnit după tradiție între anii 535—510 î.e.n.
- 46 Vezi Livius I, 57 și Dionisiu din Halicarnas, IV, 64.
- 47 El a avut loc în anul 510 î.e.n. Vezi XII, 9—10.
- 48 Impotriiva spartanilor ; lupta a avut loc pe la anul 506 î.e.n.
- 49 Aceasta este versiunea dată de Herodot (V, 77). Originalul a fost distrus de perși cu ocazia devastării Acropolei, în anul 480 î.e.n.
- 50 Aluzie la incendierea templului Cibelei din Sardes de către greci, — cu ocazia răscoalii cetăților ionieni, supuse perșilor — lucru care, după Herodot (V, 102), a fost motivul arderii templelor grecești de către perși, în cursul luptelor care au urmat.
- 51 Vezi Herodot (VI, 7).
- 52 Istoric (logograf), geograf și etnograf vestit, a trăit în jurul anului 500 î.e.n. Autor al unei genealogii a diferitelor case domnitoare și a unei foarte importante „perigese” din care nu s-au păstrat decît fragmente.
- 53 Herodot, care vorbește despre rolul lui Hecateu în revolta ionică, nu pomeneste de nici o solie. Vezi V, 36.
- 54 Fratele lui Darius și guvernator la Sardes.
- 55 Este vorba despre bătălia navală de la Lade din anul 494 î.e.n.
- 56 Este probabil o aluzie la orașul Argos, în care sclavii au preluat pentru un timp conducerea, în urma morții unui mare număr de cetățeni, căzuți în luptele cu spartanii. Vezi Herodot (VI, 83).
- 57 După unele legende era fiul Medei și al lui Egeu. Fugind din Atena a reușit după multe peripeții să-l ucidă pe regele Perses din Asia și să-i ia tronul.
- 58 Alungarea strămoșului său Medos.
- 59 Orașul Eritreia a fost jefuit și ars în anul 490 î.e.n., cu cîteva zile înaintea luptei de la Maraton.
- 60 În lupta de la Heloros, din jurul anilor 493/2 î.e.n.
- 61 Tiran al orașului Acragas între anii 488—472 î.e.n.
- 62 Celebrul tiran al Siracuzei (485—478 î.e.n.).

- ⁶³ Celebrul comandant al flotei confederației din Delos, șeful partidului conservator de la Atena și adversar al lui Pericles în cursul luptelor politice din al șaptelea deceniu al sec. V î.e.n.
- ⁶⁴ Datorită expediției nereușite împotriva insulei Paros, din anul 489 î.e.n. fusese obligat să plătească 50 de talanți amendă.
- ⁶⁵ Acesta era de fapt fratele lui Miltiade și deci unchiul lui Cimon.
- ⁶⁶ Era nepoata lui Megacles, care era fratele mamei lui Pericle.
- ⁶⁷ De fapt Elpinice era numai soră după tată, iar Cornelius Nepos (Cimon I, 2) afirmă, că la Atena căsătoriile de acest fel erau permise. Vezi și Athenaios, XIII, 589.
- ⁶⁸ Nu putem ști despre care dintre Ptolemei este vorba, deoarece trei dintr- ei au avut surori cu numele Berenice. Dealtfel căsătoriile dintre frate și soră nu erau o excepție în casa domnitoare a Lagizilor, ca și anterior la faraonii egipteni.
- ⁶⁹ Celebrul om de stat și general atenian, făuritorul victoriei de la Salamina în 480 î.e.n.
- ⁷⁰ Este vorba despre Euryptolemos, fiul lui Megacles.
- ⁷¹ În anul 481 î.e.n.
- ⁷² În anul 480 î.e.n.
- ⁷³ Pe de altă parte însă Gelon era pe punctul de a fi atacat la el acasă, în Sicilia, de către cartaginezi. Vezi Herodot, VII, 157.
- ⁷⁴ Acest pasaj ca și cele următoare, provin probabil din discursurile pronunțate de diferiți vorbitori, atunci când s-au discutat cele două alternative care se puneau, lupta cu perșii sau cucerirea lui Gelon.
- ⁷⁵ Aceasta vrea să spună, că metropolele din Grecia nu pot apela la colonile care le-au întemeiat în Sicilia.
- ⁷⁶ Autor de la începutul sec. III î.e.n., care a scris o lucrare despre pești.
- ⁷⁷ O statuie a Atenei.
- ⁷⁸ Este vorba despre celebrul retor Dion Chrysostomos (cam 40—120 e.n.).
- ⁷⁹ De la pipto „a cădea”.

Cuprins

Diodor din Sicilia / 5

CARTEA ÎNȚII / 19

CARTEA A DOUA / 131

CARTEA A TREIA / 189

CARTEA A PATRA / 257

CARTEA A CINCEA / 341

CĂRȚILE A ȘASEA, A ȘAPTEA ȘI A OPTA (fragmente) / 407

CARTEA A NOUA (fragmente) / 443

CARTEA A ZECEA (fragmente) 461

ERATA

La pagina 5, rîndurile 19—20 de sus, se va citi : *lege tradițiile locale ale diferitelor orașe grecești ca și sentimentul opoziției între lumea grecească și cea „barbară”*.

Cerem cuvenitele scuze cititorilor pentru această regretabilă eroare tipografică.

Redactor : FLORENTIN POPESCU
Tehnoredactor : MIHAIL CĂRCIOG
Coli de tipar : 30,25
Bun de tipar : 3.VI.1981

Tiparul executat sub comanda nr. 106
la I.P. „Filaret” str. Fabrica de chibrituri
nr. 9—11, București
Republica Socialistă România

Redactor : FLORENTIN POPESCU
Tehnoredactor : MIHAIL CĂRCIOG
Coli de tipar : 30,25
Bun de tipar : 3.VI.1981

Tiparul executat sub comanda nr. 108
la I.P. „Flăret” str. Fabrica de chibrituri
nr. 9-11, București
Republica Socialistă România

IMPERIUL ROMAN DE LA AUGUSTUS

PÎNĂ LA TRIAN (117 e.n.)

- Provinciile senatoriale
- Provinciile imperiale
- State vasale
- Regiuni anexe
- Graniță întărită

Garamantes
Phazana

Lei 27

Volumul de față cuprinde traducerea integrală a primei decade din **Biblioteca istorică** a lui Diodor din Sicilia. Într-adevăr Cărțile I-X formează o unitate istorică și cronologică, deoarece ajung cu relatarea evenimentelor pînă la epoca clasică greacă – la începutul sec. V i.e.n. – cînd începe marea înclștare între Orientul reprezentat de Imperiul persan și lumea cetăților grecești.

Traducerea actuală este prima în limba română și una dintre puținele în literatura universală. Doar limbile de mare circulație ca franceza, germana, engleza și rusa posedă ceva similar pînă acum.

